

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE MOTİVASYON

Doktora Tezi

Oğuzhan KARAGÖZ

Sivas

Nisan 2024

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE MOTİVASYON

Doktora Tezi

Oğuzhan KARAGÖZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇETİN

Sivas

Nisan 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

....../....../2024

Oğuzhan KARAGÖZ

ÖNSÖZ

Türkiye’de “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Motivasyon” konusunda müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bizim çalışmamız bu konudaki eksikliği gidermeye yönelik ilk çalışmadır.

Hz. Peygamber’in Sünnetinde Motivasyon isimli bu çalışmamızda birinci bölümde motivasyonun tanımı, mahiyeti ve Hz. Peygamber’in görevleri bağlamında motivasyon ele alınmıştır.

Hz. Peygamber, Allah tarafından insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Bunun gereği olarak insanları hem İslâm’ın emirlerine uymaya özendirmiş hem de yasaklarından sakındırmıştır. Bu bağlamda ikinci bölümde Hz. Peygamber’in sünnetinde iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı motivasyon incelenmiştir. Hz. Peygamber’in iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı kullandığı motivasyon yöntemleri olarak, iman ile irtibatlandırma, ödül, güzel davranışlara yönlendiren kıssa anlatma, teşbih (mesel), kolaylaştırma, hedef davranışlara dikkat çekme ve örnek olma ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Hz. Peygamber’in sünnetinde kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon ele alınmıştır. Hz. Peygamber’in kötü şeylerden sakındırma amaçlı kullandığı motivasyon yöntemleri olarak ceza ile korkutma, olumsuz davranışların neticelerine işaret eden kıssaları anlatma, kötü ve çirkin şeylere teşbih, iman ile irtibatı koparan davranışları belirtme ve yasaklanan davranışlara dikkat çekme incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular ortaya konulmuş ve bazı tavsiyelere yer verilmiştir.

Beni bu konuda çalışmaya teşvik eden Prof. Dr. Muammer BAYRAKTUTAR Bey’e, önceki danışman hocam Prof. Dr. Cemal AĞIRMAN Bey’e, çalışma sürecinde görüş ve önerileriyle bana destek olan Danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ÇETİN Bey’e, bu süreçte tavsiyeleri ile çalışmanın şekillenmesinde katkıda bulunan Prof. Dr. Sami ŞAHİN Bey’e, Prof. Dr. Ali AKSU Bey’e, Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM Bey’e, Doç. Dr. Adem ÇİFTÇİ Bey’e, bu süreçte çalışmalarımnda desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Halis DEMİR Bey’e ve Dr. Necdet AYDOĞDU Bey’e teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	ix
TABLO LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xiii
ÖZET	xv
ABSTRACT	xvii
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Yöntemi	4
1.5. Araştırmanın Kaynakları	5
1.5.1. Temel Hadis Kaynakları	6
1.5.2. Sözlük, Lügat ve Ansiklopediler	6
1.5.3. Siyer ve İslâm Tarihi Kaynakları	7
1.5.4. Modern Araştırmalar	8
BİRİNCİ BÖLÜM	13
1. MOTİVASYON'UN TANIMI, MAHİYETİ VE HZ. PEYGAMBER'İN GÖREVLERİ BAĞLAMINDA MOTİVASYON	13
1.1. Motivasyon Kavramı ve Mahiyeti	13
1.1.1. Motivasyonun Tanımı	13

1.1.2. Motivasyon Çeşitleri.....	15
1.1.2.1. İçsel Motivasyon.....	15
1.1.2.2. Dışsal Motivasyon.....	18
1.1.2.2.1. Olumlu (Pozitif) Dışsal Motivasyon.....	19
1.1.2.2.2. Olumsuz (Negatif) Dışsal Motivasyon	19
1.1.3. Motivasyonun Özellikleri	20
1.1.4. Motivasyon Süreci	26
1.1.5. Motivasyonun Önemi	27
1.1.6. Motivasyonla İlgili Temel İslâmî Kavramlar	29
1.1.6.1. Tergîb (ترغيب في)	29
1.1.6.2. Terhîb (ترهيب).....	32
1.1.6.3. Hass (حثّ على...).....	33
1.1.6.4.Tahrîd (تحريض على...).....	34
1.1.6.5. Teşvik (تشويق إلى)	35
1.1.6.6. Tahfîz (تحفيز على).....	36
1.1.6.7. Teşcî‘ (تشجيع على)	38
1.1.6.8. Teselli(تسلي)	38
1.1.6.9. Moral(معنوية)	38
1.2. Tergîb ve Terhîb Konusunda Telif Edilmiş Eserler	40
1.3. Kur’ân-ı Kerîm’de Motivasyon.....	41
1.4. Hz. Peygamber ve Görevleri Bağlamında Motivasyon.....	55
1.4.1 Tebliğ.....	59
1.4.2. Tebyîn	61
1.4.3. Temsîl/Tatbîk.....	61
1.4.4. Teşrî‘	62

1.5. Hz. Peygamber'in Tebliğinde Motivasyonun Muhatapları	62
1.5.1. İnananları Motive Etmesi.....	63
1.5.1.1. Çocuk ve Gençleri Motive Etmesi	63
1.5.1.2. Yetişkin Erkek ve Kadınları Motive Etmesi	66
1.5.1.3. Yaşlıları Motive Etmesi	67
1.5.2. İnanmayanları Motive Etmesi.....	68
1.6. Hz. Peygamber'in Tebliğinde Motivasyon Konuları	71
1.6.1. İman Alanında Motivasyon	71
1.6.1.1. Allah'a İman Konusunda Motivasyon	72
1.6.1.2. Meleklerle İman Konusunda Motivasyon.....	73
1.6.1.3. Kitaplara ve Peygamberlere İman Konusunda Motivasyon	75
1.6.1.4. Ahiret Gününe İman Konusunda Motivasyon	76
1.6.1.5. Kadere İman Konusunda Motivasyon.....	79
1.6.2. İbadetlerde Motivasyon	80
1.6.3. Muâmelât Alanında Motivasyon	82
1.6.4. Ukûbât Alanında Motivasyon.....	86
1.6.5. Ahlak Alanında Motivasyon.....	87
1.6.6. Askerî Alanda Motivasyon	89
1.6.7. Eğitim Öğretim Alanında Motivasyon	95
1.7. Birinci Bölümün Değerlendirmesi	96
İKİNCİ BÖLÜM	99
2. HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE İYİ VE GÜZEL OLANA	
YÖNLENDİRME AMAÇLI MOTİVASYON	99
2.1. İman ile İrtibatlandırarak Motivasyon.....	100
2.2. Ödül İle Motivasyon.....	103

2.2.1. Uhrevî Ödüllerle Motivasyon	107
2.2.1.1. Uhrevî Maddî Ödüllerle Motivasyon	107
2.2.1.2. Uhrevî Manevî Ödüllerle Motivasyon	121
2.2.2. Dünyevî Ödüllerle Motivasyon	157
2.2.2.1. Dünyevî Maddî Ödüllerle Motivasyon	158
2.2.2.2. Dünyevî Manevî Ödüllerle Motivasyon	162
2.3. Güzel Davranışlara Yönlendiren Kıssalarla Motivasyon	172
2.3.1. Tevbe Etmeye Teşvik Eden Kifl Kıssası	175
2.3.2. Yüz Kişiyi Öldüren Adamın Kıssası	175
2.3.3. Sabırlı Olmaya Teşvik Eden Önceki Ümmetlerin Kıssası.....	178
2.3.4. Köpeği Sulayan Kadın ve Adamın Kıssası.....	180
2.3.5. Eziyet Veren Şeyi Yoldan Kaldırması Nedeniyle Bağışlanan Adamın Kıssası.....	181
2.3.6. Cömert ve Hoşgörülü Olması Nedeniyle Bağışlanan Adamın Kıssası	182
2.3.7. Birbirinin Hakkına Riayet Eden İki Adamın Kıssası.....	182
2.3.8. Hırsıza, Zinakâra ve Zengine Sadaka Veren Adamın Kıssası	183
2.3.9. Mağaraya Sığınan Üç Adamın Kıssası	185
2.4. Teşbih (Mesel) ile Motivasyon.....	189
2.4.1. Namazın Nehre Benzetilmesi	191
2.4.2. Tevbe Eden Kimseden Allah'ın Nasıl Hoşnut Olduğunu Anlatan Mesel	192
2.4.3. Cuma Günü Mescide İlk Vakitlerde Gidenlerin Sevabıyla İlgili Teşbih	193
2.4.4. Hac ve Umreyi Birlikte Yapmanın Fakirliği ve Günahları Gidermesiyle İlgili Teşbih	194

2.4.5. Sadaka Verenin, Üzerinde Demir Zırh Bulunan Kişiyeye Benzetiilmesi	195
2.4.6. Müminlerin Bir Vücuda Benzetiilmesi.....	196
2.4.7. Kur'ân Okuyan Kimsenin Sadaka Veren Kişiyeye Benzetiilmesi	197
2.4.8. Kur'ân'ı Unutan Kişinin Devesini Kaybeden Kimseyeye Benzetiilmesi	197
2.4.9. Kur'ân Okuyan ve Okumayan İnsanların Bazı Bitkilere Benzetiilmesi	198
2.4.10. Zina Etmek İçin İzin İsteyen Gence Getirilen Mesel	199
2.4.11. Allah'ı Zikredenin Canlıya Allah'ı Zikretmeyenin Ölüye Benzetiilmesi	200
2.4.12. Günahından Tevbe Edenin Hiç Günah İşlememiş Kimseyeye Benzetiilmesi	201
2.4.13. Yiyip Şükreden Kişinin Sabrederek Oruç Tutan Kişiyeye Benzetiilmesi	202
2.4.14. Kalbinde Kur'ân'dan Bir Şey Bulunmayan Kimsenin Harabe Eve Benzetiilmesi	202
2.5. Kolaylaştırmak Suretiyle Motivasyon.....	203
2.6. Hedef Davranışlara Dikkat Çekerek Motivasyon.....	206
2.6.1. Yemin Ederek Dikkat Çekmek	208
2.6.2. Soru Sorarak Dikkat Çekmek	211
2.6.3. Beden Dilini Kullanarak Dikkat Çekmek.....	214
2.6.4. Şekil Çizerek Dikkat Çekmek.....	219
2.7. Örnek Olmak Suretiyle Motivasyon.....	223
2.8. İkinci Bölümün Değerlendirmesi	229
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	233
3. HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE KÖTÜ ŞEYLERDEN SAKINDIRMA AMAÇLI MOTİVASYON	233

3.1. Ceza ile Korkutarak Motivasyon.....	236
3.1.1. Uhrevî Maddî ve Manevî Cezalara Atıfta Bulunmak.....	240
3.1.1.1. Uhrevî Maddî Cezalara Atıfta Bulunmak	241
3.1.1.2. Uhrevî Manevî Bir Ceza Olarak Allah'ın veya Hz. Peygamber'in Sevgisinden Mahrum Olmak	263
3.1.2. Dünyevî Maddî ve Manevî Cezalara Atıfta Bulunmak	266
3.1.2.1. Dünyevî Maddî Cezalara Atıfta Bulunmak	266
3.1.2.2. Dünyevî Manevî Cezalara Atıfta Bulunmak.....	274
3.2. Olumsuz Davranışların Neticelerine İşaret Eden Kıssalarla Motivasyon ...	290
3.2.1. Bir Kediye Hapseden Kadının Kıssası	290
3.2.2. Kendini Beğenen Adamın Kıssası	290
3.2.3. Cimrilik Nedeniyle Helak Olan Önceki Ümmetlerin Kıssası.....	291
3.3. Kötü ve Çirkin Şeylere Teşbihle Motivasyon	292
3.3.1. Yasaklanan Davranışları Yapanların Hayvanlara Benzetilmesi.....	292
3.3.2. Yasaklanan Davranışların Şeytanın Ameline Benzetilmesi	296
3.3.3. Akrabalık Bağlarını Koparan Kişilerin Sıcak Kül Yutan Kimselere Benzetilmesi	299
3.3.4. Namazın Vaktini Kaçıranın Ailesini ve Malını Kaybeden Kimseye Benzetilmesi	300
3.3.5. Cimri Kimsenin Giydiği Demir Zırhın Kendisini Sıktığı Kimseye Benzetilmesi	300
3.3.6. Allah'ın Koymuş Olduğu Sınırlara Riayet Etmeyenlerin Gemiye Delerek Batıran Kimselere Benzetilmesi	301
3.3.7. Akrabalık Bağını Koparanlarla İlgili Temsil.....	302
3.4. İman ile İrtibatı Koparan Davranışları Belirterek Motivasyon	303
3.4.1. İmana Engel Olduğunu Belirterek Sakındırmak.....	304

3.4.2. İmanla Birlikte Yapılamayacağına İşaret Ederek Sakındırmak.....	306
3.4.3. Kişiyi Küfre veya Şirke Götüren Davranışları Belirterek Sakındırmak	307
3.4.4. Münafıklık Alâmeti Olduğunu Belirterek Sakındırmak	310
3.4.5. Cahiliye Davranışı Olduğuna Vurgu Yaparak Sakındırmak	312
3.5. Yasaklanan Davranışlara Dikkat Çekerek Motivasyon.....	314
3.5.1. Sözlerini Tekrarlayarak Dikkat Çekmek	314
3.5.2. Yemin Ederek Dikkat Çekmek	318
3.5.3. Soru Sorarak Dikkat Çekmek	322
3.5.4. Beden Dilini Kullanarak Dikkat Çekmek	324
3.6. Üçüncü Bölümün Değerlendirmesi	327
SONUÇ.....	331
KAYNAKÇA	339
ÖZ GEÇMİŞ.....	359

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
bk.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühû
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: Çeviren
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	: Diyanet İşleri Başkanlığı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
MÜİFY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ	: Radıyallahu anhâ
r.anhum	: Radıyallahu anhum

SÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
Trc/ trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
v.dğr.	: ve diğerleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Hz. Peygamber'in Sünnetinde Ödül İle Motivasyon Örnekleri..... 106

Tablo 2: Hz. Peygamber'in Sünnetinde Ceza İle Motivasyon Örnekleri..... 239

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: İnsanın Eceli ile Arzuları Arasındaki İlişki.....	220
Şekil 2: Emel- Ecel İlişkisi	221
Şekil 3: Hak Yol ve Batıl Yollar.....	222

ÖZET

İnsanların yönlendirilmesinde, hedeflenen tutum ve davranışların oluşturulmasında motivasyonun büyük etkisi vardır. Hz. Peygamber de ashâbını eğitirken, iman, ibadetler, muamelât, ukûbât, ahlak, askeri alan ve eğitim öğretim alanında birçok motivasyon yöntemi kullanmıştır. Bu yöntemlerin tespit edilerek kullanılması, insanların bu alanlardaki hedef davranışları yerine getirerek dünya ve ahirette mutlu olmalarını sağlar. Bu bağlamda araştırmamızda *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Motivasyon* konusu incelenmiştir.

Araştırmamızda motivasyonun tanımı, çeşitleri, özellikleri, süreci, önemi, motivasyonla ilgili temel İslâmî kavramlar, terğîb ve terhîb konusunda telif edilmiş eserler ve Kur'ân-ı Kerîm'de motivasyon ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in peygamberlik görevinin motivasyonla ilişkisi, Hz. Peygamber'in insanları motive etmede muhatap olduğu hedef kitle ve motivasyon sağladığı konular incelenmiştir. Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu motivasyon yöntemleri ve insanları motive etmedeki etkileri tespit edilmiştir. Hz. Peygamber, Allah tarafından insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Bunun gereği olarak insanları hem İslâm'ın emirlerine uymaya özendirmiş hem de yasaklarından sakındırmıştır. Buradan hareketle bu çalışmada Hz. Peygamber'in kullandığı motivasyon yöntemleri iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı ve kötü şeylerden sakındırma amaçlı olmak üzere iki ayrı bölümde ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı kullandığı motivasyon yöntemleri olarak, iman ile irtibatlandırma, ödül, güzel davranışlara yönlendiren kıssa anlatma, teşbih (mesel), kolaylaştırma, hedef davranışlara dikkat çekme ve örnek olma ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in kötü şeylerden sakındırma amaçlı kullandığı motivasyon yöntemleri olarak ceza ile korkutma, olumsuz davranışların neticelerine işaret eden kıssaları anlatma, kötü ve çirkin şeylere teşbih, iman ile irtibatı koparan davranışları belirtme ve yasaklanan davranışlara dikkat çekme incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Sünnet, Hz. Peygamber, Motivasyon, Teşvik, Sakındırmak.

ABSTRACT

Motivation has a great impact on guiding people and creating targeted attitudes and behaviors. When educating his companions, the Prophet Muhammad used various motivation methods in areas such as faith, worship, transactions, consequences, ethics, military affairs, and education. Identifying and utilizing these methods enables individuals to fulfill targeted behaviors in these areas, leading to happiness in both worldly life and the hereafter. In this context, the issue of Motivation in the Sunnah of the Prophet was examined in our research.

In our research, the definition of motivation, its types, characteristics, process, importance, basic Islamic concepts related to motivation, works written on the subject of *tergīb* and *terhīb*, and motivation in the Qur'ân al-kerîm are discussed. The relationship between the Prophet's prophetic mission and motivation, the target audience that the Prophet was addressing in motivating people and the issues that he provided motivation have been examined. The motivational methods used by the Prophet and their effects on motivating people have been determined. The Prophet was sent by Allah as a bearer of good news and a warner. Accordingly, he both encouraged people to obey the commands of Islam and warned them against its prohibitions. From this point of view, in this study, the motivational methods used by the Prophet are discussed in two separate sections, namely, the motivational methods used by the Prophet to direct to what is good and beautiful and the motivational methods used by the Prophet to prevent from bad things. The motivational methods used by the Prophet to guide to the good and the beautiful are as follows: linking with faith, reward, telling a story that leads to good behavior, parable, facilitation, drawing attention to target behaviors and setting an example. The motivational methods used by the Prophet to prevent bad things are examined as punishment and fear, telling parables that point to the consequences of negative behaviors, comparison to bad and ugly things, pointing out behaviors that break the connection with faith, and drawing attention to prohibited behaviors.

Key words: Hadith, Sunnah, Prophet, Motivation, Encouragement, Avoidance.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın konusu, *Hiz. Peygamber'in Sünnetine Motivasyon*'dur. Çalışmada birinci bölümde *Motivasyonun Tanımı, Mahiyeti ve Hiz. Peygamber'in Görevleri Bağlamında Motivasyon* incelenmiştir. Bu bağlamda motivasyonun tanımı, çeşitleri, özellikleri, süreci, motivasyonla ilgili temel İslâmî kavramlar, terğîb ve terhîb konusunda telif edilmiş eserler ve sünnet ile doğrudan ilişkisi olması sebebiyle Kur'ân-ı Kerim'de motivasyon, Hiz. Peygamber'in görevleri bağlamında motivasyon kapsamında tebliğ, tebyîn, temsîl ve teşrî' görevlerinin motivasyonla ilişkisi, Hiz. Peygamber'in tebliğinde motivasyonun muhatapları ve konuları ele alınmıştır.

İkinci bölümde Hiz. Peygamber'in sünnetinde *iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı motivasyon*, üçüncü bölümde ise *Hiz. Peygamber'in sünnetinde kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon* incelenmiştir.

Bu çerçevede biz bu çalışmada, Hiz. Peygamber'in ashâbını ve onların nezdinde ümmetini nasıl motive ettiğinin, Hiz. Peygamber'in kullandığı motivasyon yöntemlerinin oluşturduğu etki ile sahâbenin, İslâm'ın emirlerini yerine getirme ve yasaklarından kaçınmaya yönelmesinin ve Hiz. Peygamber'in sünnetinde uyguladığı motivasyon yöntemlerinin müminlere sağlayacağı faydaların izini sürmeye çalıştık.

1.2. Araştırmanın Amacı

Hiz. Peygamber kaynakların verdikleri bilgilere göre insanları inanç, ibadet, muamelât, ukûbât, ahlak, askerlik ve eğitim öğretim gibi birçok alanda hedef davranışları yapma, yasaklanan davranışlardan sakınma konusunda motive etmiştir. Bu çalışmanın amacı da Hiz. Peygamber'in insanları motive ederken kullandığı yöntemleri tespit ederek sahâbiler üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve faydalarını günümüze taşımak ve Hiz. Peygamber'in vârisi olan âlimlerin, öğretmenlerin, din

görevlilerinin insanlara İslâm'ı anlatırken bilmeleri ve takip etmeleri gereken usûl ve yöntemleri somut bir şekilde ortaya koymaktır. Çalışmamızda bu konudaki boşluğu doldurmayı amaçladık.

Bu bağlamda çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır: Hz. Peygamber'in sünnetinden *iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı hangi motivasyon yöntemleri* çıkarılabilir? Hz. Peygamber sahâbîleri hedef davranışlara yönlendirirken bu davranışların iman ile irtibatını kurarak nasıl bir tesir oluşturmuştur? Hz. Peygamber ödülü motivasyon yöntemi olarak hangi alanlarda ve nasıl kullanmıştır? Hz. Peygamber'in anlattığı kıssaların ve yaptığı teşbihlerin İslâm'ın emrettiği güzel davranışlara teşvik etmedeki rolü nedir? Hz. Peygamber'in kolaylık prensibini uygulaması sahâbîlerde teşvik edilen davranışlara yönelme konusunda nasıl karşılık bulmuştur? Hz. Peygamber dikkat çekmeyi iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak hangi usuller çerçevesinde uygulamıştır? Hz. Peygamber'in sahâbeyi yapmaya yönlendirdiği davranışları kendisinin bizzat uygulayarak onlara örnek olması onlarda nasıl bir etki oluşturmuştur?

Hz. Peygamber'in sünnetinden kötü şeylerden *sakındırma amaçlı hangi motivasyon yöntemleri* çıkarılabilir? Hz. Peygamber cezayı kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon yöntemi olarak hangi alanlarda ve nasıl kullanmıştır? Hz. Peygamber ne tür tutum ve davranışların iman ile irtibatı kopardığını belirterek insanları bunlardan sakınma konusunda motive etmiştir? Kıssa anlatma, teşbih ve dikkat çekme yöntemlerini Hz. Peygamber nasıl kullanmıştır? Bu yöntemlerin, iyi ve güzel davranışlara yönlendirme ve yasaklanan davranışlardan sakındırma noktasında muhataplar üzerinde nasıl bir etkisi vardır?

İnsanların ve cinlerin yaratılış gayesi, Allah'a kulluk etmektir.¹ Yüce Allah ölümü ve hayatı, kimin daha iyi amel işleyeceğini sınamak için yaratmıştır.² Bu bağlamda insanın yaratılış gayesi Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmeye yönelik imtihandır. Bu imtihanın sonunda iman edip salih amel işleyenler için Allah'ın rızası ve cennet nimetleri başta olmak üzere birçok mükâfat vardır. İnkâr ederek Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan kâfir, müşrik ve münafıklar için ise içerisinde ebedi olarak azap görecekleri cehennem azabı başta olmak üzere birçok maddi ve manevî

¹ ez-Zâriyât 51/56.

² el-Mülk 67/2.

cezalar takdir edilmiştir. Dolayısıyla yüce Allah'ın, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in ise sünnetinde sağladığı motivasyonun amacı, insanların Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ederek dünya ve ahirette mutlu ve huzurlu bir hayat yaşamalarını ve insanlar arası ilişkilerde düzeni sağlamalarını sağlamaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Motivasyon, insanlara enerji davranışlarına da yön veren, onları belirli amaçlara yönlendiren psikolojik bir güçtür. Motivasyon *temelde bir davranışın başlatılması, yönlendirilmesi ve devam ettirilmesi* esasına dayanan bir süreçtir.

İnsanların, hedeflerine ulaşmak amacıyla sahip oldukları potansiyellerini en yüksek düzeyde kullanarak en yüksek performans elde etmeleri motivasyon süreci neticesinde gerçekleşir. Eğitim, sağlık, spor, ekonomi, sanayi, yönetim, sosyal hayat, din gibi birçok alanda verim ve performansı artırmak, insanları istenilen olumlu davranışları yapmaya yönlendirmek, onları çeşitli şekillerde motive etmekle mümkündür. Motivasyon, insanların davranışlarına yön verir.

Hz. Peygamber insanlara bir muallim olarak gönderilmiştir.³ İnsanlara Kur'ân ve hikmeti ve daha önce bilmediklerini öğreterek onları günahlarından arındırmıştır.⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber insanların örnek alabileceği en ideal öğretmendir.

Hz. Peygamber, risâlet görevinin gereği olarak kendisine indirilen Kur'ân'da belirtilen emir ve yasakları insanlara bildirmiş, öğretmiş ve açıklamıştır. Ayrıca Kur'ân'daki ilahi prensipleri hayatına uygulayarak adeta Kur'ân'ın müşahhas bir tefsiri olmuştur.

İnsanların yönlendirilmesi ve hedeflenen tutum ve davranışların ortaya konmasında motivasyonun büyük etkisi vardır. Nitekim insanlar ancak motive oldukları davranışları yerine getirirler. Hz. Peygamber, İslâm'ın emirlerini teşvik edip ve yasaklarından sakındırırken insanları motive ederek etkilemiş, hedeflediği davranışları yapmaya istekli ve kararlı hale gelmelerini sağlamıştır. İslâm'ın

³ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. eş-Şeyh Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1433/2012), "Mukaddime", 32; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1439/2018), "Talâk", 29; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012/1433), "Mukaddime", 17.

⁴ el-Bakara 2/151.

kalabalık halk kitleleri tarafından kabul görmesi ve kısa sürede çok geniş bir coğrafyaya yayılması, sağladığı motivasyonun etkisini gösteren somut verilerdendir.

Hız. Peygamber'in insanları motive etmede kullandığı yöntemleri tespit etmek son derece önemlidir. Bu yöntemlerin tespit edilerek bilinçli, etkili ve aktif bir şekilde kullanılması, İslâm'ın hedeflediği ideal toplumun oluşmasına, insanların Allah'ın emir ve yasaklarını dikkate alan bir hayat sürmelerine vesile olur. Bu ise insanın dünya ve ahirette mutlu olmasını sağlar.

“Usulsüz vusûl olmaz.” prensibinden hareketle diyebiliriz ki Hız. Peygamber'in insanları eğitime ve yönlendirmedeki başarısına ancak onun kullandığı yöntemlerin tespiti, anlaşılması ve etkili bir şekilde uygulanması ile ulaşılabilir. Bu bakımdan yaptığımız bu çalışma bu yöntemlerin tespiti ile hedef davranışlar üzerindeki etkisi ve muhatapları üzerinde etkin olarak uygulanmasını sağlama açısından önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Motivasyonun Tanımı, Mahiyeti ve Hız. Peygamber'in Görevleri Bağlamında Motivasyon* ele alınacaktır. Bu bağlamda motivasyonun tanımı, çeşitleri, özellikleri, süreci, önemi, motivasyonla ilgili temel İslâmî kavramlar, terğîb ve terhib konusunda telif edilen eserler, Kur'ân-ı Kerîm'de motivasyon; Hız. Peygamber'in görevleri bağlamında motivasyon bağlamında tebliğ, teybin, temsil, teşri' görevlerinin motivasyonla ilgisi, Hız. Peygamber'in tebliğinde motivasyonun muhatapları olarak Hız. Peygamber'in inananları motive etmesi ve inanmayanları motive etmesi, Hız. Peygamber'in sünnetinde motivasyon konuları olarak iman, ibadetler, ukûbat, ahlak, askerî alan ve eğitim öğretim incelenecektir. İkinci bölümde *Hız. Peygamber'in Sünnetinde İyi ve Güzel Olana Yönlendirme Amaçlı Motivasyon* incelenecektir. Hız. Peygamber'in iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı kullandığı motivasyon yöntemleri olarak iman ile irtibatlandırma, ödül, güzel davranışlara yönlendiren kıssa anlatma, teşbih (mesel), kolaylaştırma, hedef davranışlara dikkat çekme ve örnek olma ele alınacaktır. Üçüncü bölümde *Hız. Peygamber'in Sünnetinde Kötü Şeylerden Sakındırma Amaçlı Motivasyon* ele alınacaktır. Hız. Peygamber'in kötü şeylerden

sakındırma amaçlı kullandığı motivasyon yöntemleri olarak ceza ile korkutma, olumsuz davranışların neticelerine işaret eden kıssaları anlatma, kötü ve çirkin şeylere teşbih, iman ile irtibatı koparan davranışları belirtme ve yasaklanan davranışlara dikkat çekme incelenecektir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in sahâbîleri motive etmeye yönelik sözleri ve uygulamaları, bu konudaki yöntemleri incelenecektir.

Çalışmamızda veri toplama, elde edilen verileri analiz edip değerlendirme ve sonuçlara varma yöntemi kullanılacaktır.

Araştırmada yer alan eser, şahıs isimleri ve kavramların yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* esas alınmıştır. Kaynak gösteriminde “İSNAD Atıf Sistemi 2. Edisyon” kullanılmıştır.

1.5. Araştırmanın Kaynakları

Hz. Peygamber'in Sünnetinde Motivasyon isimli araştırmamız hadis kaynaklarına dayanmaktadır. Konumuzun psikoloji, din psikolojisi ve din eğitimi ile ilişkisi bulunması nedeniyle söz konusu ilim dallarında kaleme alınan ilgili kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in emir ve yasaklarını insanlara tebliğ etmek⁵ ve tebyin etmek⁶ Hz. Peygamber'in temel görevlerindendir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in sünnetini Kur'ân-ı Kerîm'den bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu gerçekten hareketle ele aldığımız konu başlıklarını ayetlerle temellendirdik. Dolayısıyla ilk müracaat ettiğimiz kaynak *Kur'ân-ı Kerîm* olmuştur. Âyetlerin mealini verirken *Kur'an Yolu Meali*'ni⁷ esas aldık. Kur'ân-ı Kerîm'den sonra temel hadis kitapları, bu kitaplara yönelik şerhler, sözlük ve ansiklopediler faydaladığımız kaynaklar arasındadır.

⁵ “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır...” (el-Mâide 5/67).

⁶ “O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamaları için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.” (en-Nahl 16/44).

⁷ *Kur'an Yolu Meali*, çev. Hayrettin Karaman v.dğr., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015).

1.5.1. Temel Hadis Kaynakları

H. Peygamber'in Sünnetinde Motivasyon isimli bu çalışmada, *Kütüb-i Tis'a* başta olmak üzere temel hadis kaynaklarından ve bunlara ait şerhlerden istifade edilmiştir. İhtiyaç durumunda *Kütüb-i Tis'a* kaynakları dışındaki hadis eserlerine de müracat ettik. Çalışmamız hadis alanında yapılan doktora tezi olduğu için hadisle ilgili kaynakların tamamı müracaat kaynağımızdır. Bu nedenle eserleri tek tek saymak zâid olacağından buraya yazmadık.

1.5.2. Sözlük, Lügat ve Ansiklopediler

Kavramların açıklanmasında sözlük ve lügatlerden istifade ettik. Bu bağlamda Halil b. Ahmed'in *Kitâbü'l-Ayn*⁸ (ö. 175/791) İbn Düreyd'in (ö. 223/838) *Cemheretü'l-lüğa*,⁹ İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mu'cemü mekâyisü'l-lüğa*,¹⁰ Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sihâhu Tâcu'l-lüğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*,¹¹ Râğıb el-İsfahânî'nin (ö.502/1108) *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*,¹² İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*,¹³ Cürcânî'nin (ö.816/1413) *Mu'cemü't-ta'rîfât*,¹⁴ Zebîdî'nin (1205/1791) *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*,¹⁵ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer'in *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*¹⁶ isimli eseri gibi Arapça sözlüklerden faydalandık.

⁸ Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Temîm el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî (Beyrut: Mektebetü'l-hilâl, ts.).

⁹ Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen, İbn Düreyd, *Cemheretü'l-lüğa*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1398 /1978).

¹⁰ Ebû'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî, *Mu'cemü Mekâyisü'l-lüğa*, Thk. Absüsselâm Muhammed Hârûn (Dâru'l-fikr: Beyrut 1399/1979).

¹¹ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâhu Tâcu'l-lüğa ve Sihâhu'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987).

¹² Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredat Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2021). Arapça nüshası: *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân* (Dimeşk: 1413/1992).

¹³ Ebû'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî er-Rüveyfî'î el-İfrîkî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993).

¹⁴ Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rîfât* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983).

¹⁵ Ebû'l-Feyz Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Dâru'l-hidâye ve Dâru İhyâi't-türâs, 1385-1422).

¹⁶ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, (Lübnan: Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008).

Kavramların açıklanmasında araştırmamızın bizi kendisine yönlendirdiği *el-Okynûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît*,¹⁷ *Hadis Istılahları Sözlüğü*,¹⁸ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*,¹⁹ *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*,²⁰ *Güncel Türkçe Sözlük*,²¹ *Kubbealtı Lügati*,²² *Psikoloji Sözlüğü*²³ ve *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*²⁴ gibi Türkçe sözlüklerden de istifade ettik.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi*²⁵ ve *Yönetim Bilişim Sistemleri Ansiklopedisi*²⁶ gibi ansiklopedilerden de faydalandık.

1.5.3. Siyer ve İslâm Tarihi Kaynakları

Araştırmamızın bizi sevk ettiği durumlarda siyer ve İslâm tarihi kaynaklarına da müracaat ettik. Bu bağlamda Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Kitabü'l-megâzî*,²⁷ İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*,²⁸ İbn Abdülberr'in (ö. 463/1071) *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*,²⁹ İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*,³⁰ Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*,³¹ İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*³² ve Muhammed Gazzâlî'nin (ö. 1996)

¹⁷Mütercim Âsım Efendi, *el-Okynûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît: Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (c.d.) Mustafa Koç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014)

¹⁸ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013).

¹⁹ İsmail Karagöz v.dğr., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015).

²⁰ *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*. Erişim 29 Mart 2021. <http://sozluk.gov.tr>.

²¹ *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 15 Ağustos 2021. <https://sozluk.gov.tr>

²² *Kubbealtı Lügati*. Erişim 15 Ağustos 2021. <http://www.lugatim.com>

²³ *Psikoloji Sözlüğü*. Erişim 29 Mart 2021. <http://www.psikolojisozlugu.com>

²⁴ Recep Toparlı v.dğr., *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005).

²⁵ Mehmet Emin Özafşar, v.dğr., *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 2017).

²⁶ Şadi Eren Şeker, "Motivasyon Teorisi" *Yönetim Bilişim Sistemleri Ansiklopedisi*. Erişim 30 Mart 2021. <http://ybsansiklopedi.com>

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Kitabü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-A'lâmî, 1984).

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990).

²⁹ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992).

³⁰ Ebû'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdilkerim İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994).

³¹ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1467/ 2006).

³² Ebû'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvaz- Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994).

Fıkhu's-sîre,³³ M. Said Ramazan el-Bûtî'nin *Fıkhu's-sîre*³⁴ isimli eserleri istifade ettiğimiz kaynaklardandır.

1.5.4. Modern Araştırmalar

Araştırmamızı konu edinen müstakil Türkçe bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırmamız ile ilgili bir tane basılmamış Arapça Yüksek Lisans tezi³⁵ bulunmaktadır. *Eserü'd-dâfi'yye alâ intâcil-ameli fî davî't-tasavvuri'l-İslâmiyyi min hilâli'l-Kurâni'l-Kerîm ve's-sünneti's-şerîfeti ve'l-fikri'l-idâriyyi'l-hadîs* isimli söz konusu Yüksek Lisans tezinde Kur'ân ve sünnetin insan ihtiyaçları konusunda nasıl bir çerçeve çizmiş olduğu, insanın çeşitli güdülerini karşılamada ne tür motivatörleri kullandığı, İslâmi yönetim düşüncesi ile modern yönetim düşüncesi arasındaki benzer ve farklı yönleri değinilmiştir. Bu bağlamda motivasyon teorileri detaylı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada sünnette motivasyon konusu ana hatları ile ele alınmış, detaya girilmemiştir. Söz konusu çalışmada yaklaşık 12 tane hadise ve 30 tane ayete değinilmiş; kullanılan hadislerde ağırlıklı olarak Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'ine atıfta bulunulmuştur.

Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fî's-sünneti'n-nebeviyye isimli basılmış Yüksek Lisans tezinde³⁶ motivasyon kavramı incelendikten sonra, mükâfat ve ceza, duyguları harekete geçirme, övme, kınama, dikkat çekme, psikolojik olarak hazırlama gibi yöntemler nebevî motivasyon teknikleri olarak ele alınmış; iman, ibadetler, ahlak, yönetim ve uluslararası hükümler, iktisat ve eğitim öğretim nebevî motivasyonun alanları olarak ele alınmış, çocuklar, yaşı büyük erkek ve kadınlar, yaşlılar ise nebevî motivasyonun hedef kitlesi olarak ele alınmıştır. Araştırmamız esnasında bu çalışmadan başlıklandırmada ve konunun sınırlarının belirlenmesinde istifade ettik.

³³ Muhammed Gazzâlî, *Fıkhu's-sîre*, çev. Rasûl Tosun (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2016).

³⁴ M. Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-sîre* çev. Ali Nar-Orhan Aktepe (İstanbul: İslâmî Edebiyat Yayınları, 2003).

³⁵ Mahmud Muhammed Ebû Âbid, *Eserü'd-dâfi'yyeti alâ intâcil-ameli fî dav'it-tasavvuri'l-İslâmiyyi min hilâli'l-Kurâni'l-Kerîm ve's-sünneti's-şerîfeti ve'l-fikri'l-idâriyyi'l-hadîs* (Beyrut: Yermûk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1983).

³⁶ Muhammed Sıddîk, *Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fî's-sünneti'n-nebeviyye*, (Şam: Dâru'l-Muktebes, 2018).

Araştırmamızla ilgili *el-Menhecü't-tahfiziyyi fî dav'i-s-sünneti'n-nebeviyye* isimli makale³⁷ bulunmaktadır. Bu makalede nebevî motivasyonun çeşitleri kapsamında, ödül (İslâm'ın şartları, namaz kılmak, cemaatle namaz kılmak, farz ve nâfile sadaka, ramazan orucu, hac, emanet, aldatmak ve dolandırıcılıktan sakınmak gibi alt başlıklar altında), ceza (Allah'a iman etmeyi cennet ve azap ile tehdit etmek, namazı terk eden elîm bir azap ile uyarmak, zekât vermeyi korkutmak, ticâret erbabını aldatmak ve dolandırıcılıktan korumak, faizden sakındırmak, rüşvetten sakındırmak alt başlıkları altında sadece birer hadis vererek), övme, kınama ve azarlama birer motivasyon çeşidi olarak ele alınmıştır. İnanç esasları, ibadetler, güzel ahlak, yönetim, ekonomi, eğitim ve öğretim *nebevî motivasyonun alanları* olarak incelenmiştir. Çocuklar, yetişkin erkek ve kadınlar, yaşlılar ise *nebevî motivasyonun hedef kitlesi* olarak ele alınmıştır. Çalışmada konular temellendirilirken, o konu ile ilgili fazla detaya girilmediği, ağırlıklı olarak bir veya iki nadiren de üç tane hadise atıfta bulunulduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmadan araştırmamızın başlıklarını oluşturma konusunda istifade ettik.

*et-Teşvik fî'l-hadisi'n-nebeviyyi turukahû ve aġrâdahû*³⁸ isimli kitap Hz. Peygamber'in hadislerinde teşvik konusunu *belaġat yönünden* ele almıştır. Söz konusu çalışmada soru sormak, nidâ, yemin, mübhemi açıklamak, tenbîh edatları, nefy, şart ve takdîm *teşvik metodları* olarak incelenmiştir.

Hz. Peygamber'in kullandığı motivasyon yöntemlerini açıklamada *Hadislerde Meseller*,³⁹ *Terġîb ve Terhîb Hadislerinin Deġerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*,⁴⁰ *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza*,⁴¹ *Kur'ân'da*

³⁷ Eymen Câsim ed-Dûrî, “el-Menhecü't-tahfiziyyi fî dav'i's- sünneti'n-nebeviyye”, *Câmi'atü Katar-Mecelletü külliyyeti'ş-şerî'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, 31/2 (2013).

³⁸ Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî, “et-Teşviku fî'l-hadisi'n-nebeviyyi turukahû ve aġrâdahû”, (Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2019).

³⁹ Ali Arslan, *Hadislerde Meseller*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).

⁴⁰ Mahmut Demir, *Terġîb ve Terhîb Hadislerinin Deġerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001)

⁴¹ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992)

Cennet Cehennem Tasvirleri Bağlamında Ödül ve Ceza Eğitimi,⁴² *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu*⁴³ gibi tezlerden istifade ettik.

Araştırmamızda *Etkili Bir Din Eğitimi Açısından Hz. Peygamber'in Örnekliliği*,⁴⁴ *Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi*,⁴⁵ *Kur'ân'da Kıssa Terapisi: Hz. Peygamber'in Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması*,⁴⁶ *Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber*,⁴⁷ *Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı*,⁴⁸ *Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar*,⁴⁹ *Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler Üzerindeki Olumsuz Etkileri*,⁵⁰ *Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye*⁵¹ gibi makalelerden faydalandık.

Motivasyon kavramını ve motivasyon yöntemlerini açıklarken *Eğitimde Motivasyon*,⁵² *Çalışma Yaşamında Motivasyon*,⁵³ *Eğitim Psikolojisi*,⁵⁴ *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Eğitim*,⁵⁵ *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*,⁵⁶ *Eğitim Psikolojisi*,⁵⁷ *H. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metodları*,⁵⁸ *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*,⁵⁹ *Allah Resûlü'nün Gençleri*

⁴² Habibe Kayacı, *Kur'ân'da Cennet Cehennem Tasvirleri Bağlamında Ödül ve Ceza Eğitimi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴³ Bünyamin Özdaş, *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁴⁴ H. İbrahim Acar, "Etkili Bir Din Eğitimi Açısından Hz. Peygamber'in Örnekliliği", *Diyanet İlmi Dergi*, 38/4 (Aralık 2002), 63-76.

⁴⁵ Süleyman Karacelil, "Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/4 (2013), 182-207.

⁴⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'ân'da Kıssa Terapisi, Hz. Peygamber'in Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması", *CÜİFD*, 8/2 (2004), 69-80.

⁴⁷ Mahmut Kavaklıoğlu, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/6 (2004), 49-80.

⁴⁸ Macit Yılmaz, "Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı", *İslâmi İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 137-154.

⁴⁹ Muhittin Uysal, "Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/22 (2006), 33-58.

⁵⁰ Ahmet Uyar, "Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler Üzerindeki Olumsuz Etkileri", *EÜİFD* 1/20 (2015), 25-56.

⁵¹ Muhittin Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", *SÜİFD* 21 (2006), 237-252.

⁵² Ömer Avcı (v.dğr.), *Eğitimde Motivasyon* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020).

⁵³ Aşkın Keser, *Çalışma Yaşamında Motivasyon* (İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2019).

⁵⁴ Bülent Gündüz (e.d.), *Eğitim Psikolojisi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2017).

⁵⁵ Ayhan Aydın, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Eğitim* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014).

⁵⁶ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed* (Konya: Esra Yayınları, 1994).

⁵⁷ Ayşen Bakioğlu (e.d.), *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018).

⁵⁸ Şakir Gözütok, *H. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metodları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016).

⁵⁹ Abdulfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları* çev. Enbiya Yıldırım (İstanbul: Takdim Yayınevi, 2022).

Eğitim Yöntemleri,⁶⁰ *Hz. Peygamber'in Örneğinde Sözsüz İletişim*,⁶¹ *Hadis ve Psikoloji*,⁶² *Değerler Psikolojisi ve İnsan: Güzel İnsan Modeli*,⁶³ *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temsîlî Anlatım)*⁶⁴ gibi kitaplardan da faydalandık.

Araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynaklarını belirttikten sonra *Motivasyonun Tanımı, Mahiyeti ve Hz. Peygamber'in Görevleri Bağlamında Motivasyon* konusunu ele alacağımız birinci bölüme geçebiliriz.

⁶⁰Suat Demirtaş, *Allah Resûlü'nün Gençleri Eğitim Yöntemleri* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2020).

⁶¹ Zehra Baysal, *Hz. Peygamber'in Örneğinde Sözsüz İletişim* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020).

⁶² Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji* çev. Mustafa Işık (Ankara: Fecr Yayınları, 2016).

⁶³ Nevzat Tarhan, *Değerler Psikolojisi ve İnsan: Güzel İnsan Modeli* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019).

⁶⁴ Numan Yazıcı, *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temsîlî Anlatım)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MOTİVASYON’UN TANIMI, MAHİYETİ VE HZ. PEYGAMBER’İN GÖREVLERİ BAĞLAMINDA MOTİVASYON

1.1. Motivasyon Kavramı ve Mahiyeti

Bu başlık altında motivasyonun tanımını, çeşitlerini, özelliklerini, sürecini, önemini ve motivasyonla ilgili temel İslâmî kavramları ele alacağız.

1.1.1. Motivasyonun Tanımı

Motivasyon (motivation) kelimesi, bir *kimseye bir işi yapma isteği vermek, bir kimseyi harekete geçirmek* anlamındaki Fransızca *motive*⁶⁵ kelimesinden gelmektedir.⁶⁶ Motivate kelimesi İngilizce’de *motive etme, harekete geçirme* anlamına gelmektedir. Bu kelimedenden türeyen motivation (motivasyon) kelimesi ise güdülenme anlamına gelmektedir.⁶⁷ Motivasyon Türkçe’de isteklendirme,⁶⁸ güdülenme,⁶⁹ bir işi yapma, bir şeyi öğrenme isteği⁷⁰ anlamına gelmektedir.

Motivasyonun psikoloji, eğitim psikolojisi, sosyal psikoloji ve işletme yönetimi gibi alanlarda farklı tanımları yapılmıştır.

Motivasyon *Psikoloji İlmi*’nde “*Bilinçli ya da bilinç dışı itici güçlerin insan ya da hayvan davranışını bir takım amaçlara yönlendirmesidir.*” şeklinde tanımlanmıştır.⁷¹ Bu tanımda motivasyonun temel işlevi vurgulanmaktadır. Buna göre motivasyon insanların veya hayvanların davranışlarını yönlendiren güçleri ifade

⁶⁵ *Fransızca Sözlük*, “motive”, (Erişim 10 Nisan 2024).

⁶⁶ Ahmet Topaloğlu, *Türkçe Sözlük-Güzel Türkçe’nin Sözlüğü* (Kapı Yayınları: İstanbul, 2014), “motivasyon”, 880.

⁶⁷ Ali Bayram v.dğr., “motivate”, *Türkçe-İngilizce Büyük Sözlük* (İstanbul: Fono Yayınları, 2013), 1511.

⁶⁸ Eren Miyasoğlu, *Türkçe Okul Sözlüğü* (İstanbul: Konak Yayınları, 2010), “motivasyon”, 356.

⁶⁹ Recep Toparlı v.dğr., “motivasyon”, *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005), 1409.

⁷⁰ Topaloğlu, “motivasyon”, 880. *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*’nde motivasyonun isteklendirme, güdüleme, harekete geçirme, harekete sevk etme, itici kuvvet, harekete yöneltici içsel güç anlamlarına geldiği belirtilmektedir. bk. *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*, “Motivasyon” (Erişim 29 Mart 2021).

⁷¹ *Psikoloji Sözlüğü*, “Motivasyon” (Erişim 29 Mart 2021).

eder. Bu güçler kişinin içgüdülerinden kaynaklanabileceği gibi bilinçli düşüncelerinden de kaynaklanabilir. Mesela açlık temel bir içgüdüdür. Acıkan insan bu içgüdüünün etkisiyle yiyecek arama ve tüketme konusunda istekli hale gelir yani bu konuda kendisinde motivasyon oluşur. Sınavları geçmek veya yüksek notlar almak gibi bilinçli hedefler, öğrencileri daha fazla çalışmaya yönlendirir. Yine *psikoloji ilminde motivasyon, kişinin bir hedefi gerçekleştirmeye yönelik çabasındaki yoğunluğunu (güdüler), yönelimini (hedef) ve ısrarını (olumlu beklenti) içine alan bir süreci ifade eden genel bir kavram*⁷² şeklinde tanımlanmaktadır. Dünya rekoru kırmak ve altın madalya almak isteyen bir halterci bu hedefine ulaşmak için çok yoğun bir şekilde antreman yapar. Böylece söz konusu unsurları aynı süreçte birleştirmiş olur.

Eğitim psikolojisinde motivasyon “Organizmayı davranışa iten, bu davranışların süreklilik ve düzenliliğini belirleyen, davranışa yön ve amaç veren çeşitli iç ve dış etkenler ile bunların işleyişini sağlayan mekanizmalardır” şeklinde tanımlanmıştır.⁷³ Bu tanıma bir örnekle şöyle açıklığa kavuşturabiliriz: Takdir alması durumunda ailesi tarafından bisiklet alınacağı sözü verilen (dışsal etken) bir çocuk derslerden yüksek not almak için (içsel etkenle) fazla ders çalışır. Yine *eğitim psikolojisinde motivasyon, davranışı zaman içinde harekete geçiren, yönlendiren ve sürdüren içsel bir süreç* olarak tanımlanmaktadır.⁷⁴

Motivasyon Sosyal Psikoloji’de “İnsanların belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere kendi arzu ve istekleri ile davranışlarıdır.”⁷⁵ şeklinde tanımlanırken, *İşletme Yönetimi*’nde “Bir veya birden çok insanı belirli bir yöne veya amaca doğru, devamlı bir şekilde harekete geçirmek için yapılan çabaların toplamıdır.” şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁶

Başka bir tanıma göre motivasyon “Çalışanların isteklendirilmeleri ve bu yolla kişisel gereksinimlerini en iyi biçimde tatmin edeceklerine inandırılmaları

⁷² e-motivasyon.net, “Motivasyon nedir?” (Erişim 29 Mart 2021)

⁷³ Ayhan Aydın, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Eğitim* (Ankara: Pegem Akademi yayıncılık, 2014), 149.

⁷⁴ Robert E. Slavin, *Eğitim Psikolojisi Kuram ve Uygulama*, çev. Galip Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 286.

⁷⁵ Mehmet Silah, *Sosyal Psikoloji Davranış Bilimi*, 56.

⁷⁶ Erol Eren, *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*, 494.

sürecidir”⁷⁷ Bir diğer ifadeyle motivasyon, bireyin bir ihtiyacının doyurulmasına veya bir hedefe ulaşmasına yönelik bir hareketin başlamasını ve tamamlamasını sağlayan süreçtir.⁷⁸ Motivasyon arzu, istek, amaç, hedef, ihtiyaçlar, dürtü, güdü, eğilim, davranış, çıkar, seçme, tercih, irade, hırs, korku, özlem, idrak, tutum, heves, teşvik, imrenmek, başarı, ihtiras, moral, ilgi, niyet, emel, tutku gibi birçok kavramla ilintilidir.⁷⁹

Yukarıdaki tanımlardan hareketle motivasyonu, *hedeflenen davranışları yapmaya yönelik önce insanlarda bir istek uyandırma daha sonra bu isteğin bir yansıması olarak hedef davranışları yapmalarını sağlamaktır* şeklinde tarif edebiliriz.

1.1.2. Motivasyon Çeşitleri

Motivasyon psikoloji ilminde, *içsel motivasyon* ve *dışsal motivasyon* olmak üzere iki kısma ayrılır.⁸⁰

1.1.2.1. İçsel Motivasyon

Yapılan bir davranışın, soyut veya somut bir ihtiyacı karşılayacağını bilerek yapılması durumunda *içsel motivasyondan* söz edilebilir. Burada asıl önemli olan bireyin, davranışını dış kaynaklı bir sebebe bağlı olmadan yapmasıdır. İçsel olarak güdülenen bireyler kendileri ile doğrudan ilgili olan merak, öğrenme, büyüme ve olgunlaşma gibi ihtiyaçlarını karşılayacak davranışlar sergilerler. Örneğin hayvansever bir öğrencinin, hayvanların hayatını konu alan bir proje ödevi alması ve bitkileri seven bir öğrencinin fotosentez konusu işlenirken öğretmeni daha dikkatli dinlemesi içsel motivasyonla gerçekleşir.⁸¹

İçsel motivasyon bireyin, *yeterli olma, bilme, anlama gibi içsel ihtiyaçlarına karşı* geliştirdiği tepkilerdir. Bu nedenle bu motivasyon türünde özgür irade ve

⁷⁷ Göksel Ataman, *İşletme Yönetimi* (İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2002), 436.

⁷⁸ Aşkın Keser, *Çalışma Yaşamında Motivasyon* (İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2019), 7.

⁷⁹ Celalettin Serinkan, (ed.), *Liderlik ve Motivasyon* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012), 159.

⁸⁰ Bakioğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 300.

⁸¹ Bakioğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 300.

kişisel tercih ön plandadır. Kişinin inanış veya beklentilerini yerine getirmesi nedeniyle içsel motivasyonun bizzat kendisi ödündür.⁸²

İçsel motivasyon, kişilerin ihtiyaçları, değerleri, hedefleri ve isteklerini içerir. İnsanı bu meyanda harekete geçiren şey içsel motivasyondur. Bu motivasyonda kişi, yaptığı şeyi kendi istediği için yaptığının bilincindedir. İçsel motivasyonda ders dinlerken soru sorup derse katılan öğrencinin durumunda olduğu gibi⁸³ kişinin, yaptığı davranışı dış ortamdan alacağı ödül için değil de kendi isteği ile yapması söz konusudur.

Enerji ve etkinlik düzeyini artıran içsel motivasyonda bireyler belirli bir etkinliğe yoğun bir ilgiyle ve istekli bir şekilde katılır. İçsel motivasyon, bireylerin yaptığı seçimleri ve arzuladıkları sonuçları etkileyerek onları belirli hedeflere yönlendirir. Belirli etkinliklere başlaması, bu etkinliklerde kararlı olması, bireylerin etkinliklere kendi inisiyatifiyle katılması ve zorlayıcı görevlerde sebat göstermeleri motive olmalarını sağlar. İçsel motivasyon, öğrenme ve gelişim için önem arz eder. Çünkü içsel olarak motive olmuş bireylerin görevi yerine getirme ve üst bilişsel davranışlarda bulunma ihtimalleri daha yüksektir.⁸⁴

Hadislerde içsel motivasyonla gerçekleşen davranışlara yönelik birçok örnek vardır. Meselelâ bir gün Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'e kıyamet günü şefaatine önce kimlerin nail olacağını sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hadise olan hırsını/merakını bildiği için bu soruyu ilk defa kendisinin soracağını tahmin ettiğini söyleyerek onu takdir ettikten sonra kıyamet günü şefaatine samimi ve içten bir şekilde *lâ ilâhe illallâh* diyenlerin öncelikle nail olacağını beyan etmiştir.⁸⁵ Ebû Hüreyre'nin hadis öğrenmeye hırslı ve meraklı olması ve Hz. Peygamber'e soru sorması içsel motivasyona örnek teşkil eder. Ayrıca bir kimsenin samimi ve içten bir şekilde *lâ ilâhe illallâh* diyerek Allah'tan başka ilah olmadığını ikrar etmesi yine içsel motivasyon ile gerçekleşir.

⁸² Bülent Gündüz (ed.), *Eğitim Psikolojisi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2017), 370.

⁸³ Sırrı Akbaba-Arzu Aktaş, "İçsel Motivasyonun Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 21(2005), 23.

⁸⁴ Ömer Avcı v.dğr., *Eğitimde Motivasyon* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 115.

⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. el-Muğîre el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1435/2014), "Rikâk", 51.

Kulun, sürekli olarak Allah'ın gözetimi altında bulunduğunun şuur ve idrakinde olması ile ifade edilen murâkabe, istek ve arzular içsel motivasyona örnek teşkil eder.⁸⁶ Kulun, iç ve dış dünyasının devamlı Allah'ın gözetiminde ve denetiminde olduğunu bilerek davranması, onu İslâm'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket etmeye sevk eder. Böylece bu konuda içsel motivasyon gerçekleşmiş olur.

İnsanın Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna iman etmesi iç motivasyonu sağlayan önemli bir etkidir. Bir insanın tevhid inancını benimseyerek Allah'ın bir tek olduğuna inanması, Allah'ın kendisine şah damarından daha yakın olduğunun⁸⁷ bilincinde olması, her şeyi işiten (Semî'), her şeyi gören (Basîr), her şeyden haberdar olan (Habîr), her şeyi gözetten (Rakîb), her şeye şahid olan (Şehîd), her şeyi sayan bilen (Muhsî) bir Rabbinin olduğuna iman etmesi yine iç motivasyon sağlar. Bu iç motivasyon insanı otokontrol yapmaya yönlendirir. Böylece Allah'ın yasakladığı davranışlardan yüz çevirmeye, emrettiği davranışları ise yapmaya sevk eder.

Allah'a iman eden insan, sonsuz merhametiyle lütuf ve ihsanda bulunan (Rahmân) ve bağışlayan (Rahîm), günahları örten (Settâr), mağfireti bol (Gaffâr) olup günahları sevaplara tebdil eden (Gafûr), affeden (Afüvv) bir Rabb'i olduğuna inanır. Bu imanın oluşturduğu iç motivasyon kendisini günah işlediğinde Allah'a yönelerek günahlarından tevbe etmeye yönlendirir.

İçsel motivasyon ile ahiret gününe iman eden bir insan, dünyadaki hayatını ahiret inancına göre düzenler. Dünyadaki davranışlarının ahirette Allah'ın rızası veya gazabı, cennet veya cehennem şeklinde ödül veya ceza ile neticeleceğini bilir. Bunun bilincinde olmak insanı İslâm'ın emir ve yasaklarına riayet etmeye teşvik eder.

Dua etmek, salavât getirmek, Allah'ı zikretmek, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek, kurban kesmek, sadaka vermek, anne babaya iyilik yapmak, akraba ile ilişkileri devam ettirmek, cömert olmak, başa gelen sıkıntılara sabretmek, insanlara ve diğer canlılara merhametli olmak, doğru sözlü olmak, yetimleri koruyup gözetmek, hasta ziyaretine önem vermek, fakir ve ihtiyaç sahibi müminlere yardım etmek, misafire ikram etmek, komşulara iyi davranmak, adaletli

⁸⁶ Muhammed Hüseyin Katnânî, *Mehârâtü ve fennü't-tahfîz* (Ammân: Dâru Cerîr, 2014), *Mehârâtü ve Fennü't-Tahfîz*, 36.

⁸⁷ Kâf 50/16.

olmak, cimrilikten, gıybet ve koğuculuktan, kibirden, haset etmekten, yalan söylemekten, faizden, rüşvetten, hayatın tüm alanlarında din kardeşini aldatmaktan sakınmak gibi ibadet ve davranışlar Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yapılırsa içsel motivasyon söz konusudur ve Allah katında makbul davranışlar yapılmış olur.

1.1.2.2. Dışsal Motivasyon

Dışsal motivasyon, bireyin dış ödülleri kazanmak veya cezalardan kaçınmak için davranışta bulunmasıdır.⁸⁸ Dışsal motivasyonda kişi, davranışı dış kaynaklı faktörlerin etkisiyle yapar⁸⁹ yani kendi dışındaki güçlerle harekete geçer.⁹⁰ Bu motivasyonda bireyin bir şeyler elde etmek için davranışta bulunması söz konusudur. Bu motivasyon, biyolojik ihtiyaçları azaltan ya da pekiştiren veya dışsal ödüller alınmasına yardımcı olan belli davranış ya da faaliyetlere katılmayı ifade eder.⁹¹

Dışsal motivasyonda, yüksek not aldığı için öğretmeni tarafından övülen öğrencinin motive edilmesinde olduğu gibi kişinin dışsal güdü ile motive edilmesi söz konusudur.⁹² Oyuncuların, müsabakada izleyicilerden tezahürat görmek için daha iyi performans göstermeleri, kişilerin bir davranışı ödül beklentisi ile veya cezadan kaçınmak için yapması da dışsal güdüler ile meydana gelmekte ve dışsal motivasyona örnek teşkil etmektedir.⁹³ Aynı şekilde zam, prim, ikramiye gibi ödüller insanları dışarıdan motive eden dışsal motivasyon araçlarına örnek verilebilir.⁹⁴ Dersleri dikkatle dinleyip başarılı olmak isteyen bir öğrenci, bunu kendi gelişimi için değil de başarısız olması durumunda arkadaşlarının kendisini dışlayacağını düşünerek, böyle bir sonuç ile karşı karşıya kalmamak için yapıyorsa burada dışsal güdülenmeden söz edilebilir.⁹⁵ Dışsal motivasyon etkisiyle yapılan davranış, zevk alındığı, çekici ya da tatmin edici bulunduğu için değil de karşılığında değerli bir şey elde etmek ya da hoş olmayan bir şeyden uzak durmak için yapılır.⁹⁶

⁸⁸ Kişisel Gelişim (KG), “İç Motivasyon Nedir? Dış Motivasyon Nedir? Fark Nedir? İç ve Dış Motivasyon Örnekleri” (17 Nisan 2022).

⁸⁹ Bakioğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 301.

⁹⁰ Karacelil, “Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi”, 186.

⁹¹ Gündüz, *Eğitim Psikolojisi*, 370.

⁹² Karacelil, “Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi”, 186.

⁹³ Şadi Evren Şeker, “Motivasyon Teorisi”, *Yönetim Bilişim Sistemleri Ansiklopedisi* (30 Mart 2021).

⁹⁴ Katnânî, *Mehârâtü ve Fennü't-Tahfız*, 36.

⁹⁵ Bakioğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 301.

⁹⁶ Kişisel Gelişim (KG), “İç Motivasyon nedir? Dış Motivasyon nedir? Fark Nedir? İç ve Dış Motivasyon Örnekleri”.

Dışsal motivasyon olumlu dışsal motivasyon ve olumsuz dışsal motivasyon olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.⁹⁷

1.1.2.2.1. Olumlu (Pozitif) Dışsal Motivasyon

Olumlu motivasyon bireylere istenilen davranışları gösterdiklerinde somut veya soyut değer vermektir. Olumlu motivasyonda bireyi harekete geçiren şey ödül beklentisidir. Olumlu motivasyon, *maddî motivasyon ve manevî motivasyon olmak üzere* ikiye ayrılır. Ücret, senelik zam, yaşam giderlerinin artmasıyla ücretlerin de artırılması, mali ödüller, kâra katılım, saat, gün, hafta veya sene esasına göre düzenlenen ücret, performansa göre ödenen ilave artışlar, sağlık sigortası ayrıcalığı, maaş ikramiyesi, maddî değer ifade eden aynî (mal ve hizmetle ilgili) ayrıcalıklar olumlu maddî motivasyona girer. Terfi etme, işçilerin gayret ve çalışmalarını takdir etme, işçilerin yönetime ortak olması, sigorta, işin sürekli olması, yönetici konumundaki kişinin yetki vermesi olumlu manevî motivasyon örneklerindendir.⁹⁸

Bir kimsenin İslâm'ın emir ve yasaklarını cennete girmek için yapması olumlu dışsal motivasyona örnek teşkil eder. Hz. Peygamber'in cenneti ve cennet nimetlerini vadederek insanları hedef davranışları yapmaya yönlendirmesi olumlu dışsal motivasyon ile gerçekleşir.

Hz. Peygamber'in güzel davranışta bulunan sahâbîleri ve bazı güzel vasıfları övmesi olumlu dışsal motivasyona örnek teşkil eder. Allah'ın nezdinde itibar kazandıracak davranışları belirterek veya Hz. Peygamber'in nezdinde değer kazandıracak davranışlara işaret ederek sağlanan motivasyon olumlu dışsal motivasyon örnekleri arasındadır.

1.1.2.2.2. Olumsuz (Negatif) Dışsal Motivasyon

Olumsuz motivasyon, ceza korkusu ile bir şeyden kaçınmaya sevk eden güdülerden ibarettir. Yani bu motivasyon, ceza ve korku ile ilgilidir. Bu güdülenme türünde *bireyin bir şeyi acıdan veya cezadan kaçınmak için yapması* söz konusudur. Bir kimseyi teşvik ikramiyesinden yoksun bırakmak, kurumundaki görevinden ihraç etmek, sürgün etmek, ödülünden mahrum etmek, bir departmanı diğer departmanların

⁹⁷ Ġâzî Hasen Avdetü'l-Hallâyibe, *Eserü'l-havâfız fî tahsîni edâi lede'l-âmilîne fî müesseseti'l-kitâi'l-âmmi fî'l-Ürdün* (Ürdün: Orta Doğu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 13.

⁹⁸ Avdetü'l-Hallâyibe, *Eserü'l-havâfız fî tahsîni edâi lede'l-âmilîne fî müesseseti'l-kitâi'l-âmmi fî'l-Ürdün*, 13-14.

elde ettiği ayrıcalıklardan mahrum etmek, maaş kesintisi, olumsuz maddî motivasyon örnekleridir. Yani bunlara maruz kalmamak için gerçekleşen davranışlar olumsuz motivasyon ile gerçekleşirler. Azarlamak, kınamak, sözlü veya yazılı uyarıda bulunmak, sorumluluk ve yetkilerinin azaltılması, daha fazla denetim uygulamak, etkinlik ve gezilerden mahrum bırakmak, serzenişte bulunmak gibi eylemler olumsuz manevî motivasyona örnektir.⁹⁹

Kanser olan birinin bu hastalık ile mücadelesine tanık olan bir kimseyi sigara içmeyi bırakmasına sevk eden şey, negatif motivasyondur. Aynı şekilde bir kimseyi, cezadan kaçınmak için faturalarını zamanında ödemeye yöneltten şey, yine olumsuz motivasyondur. Kaza yapmamak için ya da trafik cezasına maruz kalmamak için kırmızı ışıktaki duran bir sürücünün davranışı da negatif motivasyon ile gerçekleşir.

Terhîb ifade eden hadisler olumsuz dışsal motivasyona (negatif motivasyon) örnek teşkil etmektedir. Yani bu hadislerde insanların istenmeyen şeylerden sakınma konusunda istekli hale gelmelerini sağlayan temel unsur onların korkutularak sakındırılmalarıdır. Bu bağlamda çalışmamızda olumsuz motivasyon kapsamında yapılması halinde ceza verileceği ifade edilen davranışlardan sakındıran hadislere yer vereceğiz.

İslâm'ın emir ve yasaklarını cehenneme girmemek için yapılması olumsuz dışsal motivasyonla gerçekleşir. Bir insanın hırsızlık yapması durumunda sağ elinin bilekten kesileceğini, evli ise zina etmesi durumunda recmedilerek öldürüleceğini, bekar ise zina etmesi durumunda yüz sopa vurularak cezalandırılacağını bilmesi, bir insanı öldürmesi halinde kendisinin de kısasen öldürüleceğini bilerek söz konusu bu suçları işlemekten kendini alıkoyması olumsuz dışsal motivasyon ile gerçekleşir. *Cehennem ve cehennem azabı* şeklindeki cezalara atıfta bulunularak oluşturulan motivasyon olumsuz dışsal motivasyondur.

1.1.3. Motivasyonun Özellikleri

Motivasyonun kendine özgü birtakım özellikleri bulunmaktadır. Motivasyonun özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

⁹⁹ Âsyâ Muallim-Hayrüddîn Kisrî, *Te'sirü't-tahfizi's-selbiyy alâ Edâi'l-Mevridi'l-Beşeriyy fi müesseseti'l-iktisadiyye-teâvüniyyeti'l-hubûbi ve'l-bukûli'l-câffeti Tabessa-* (Cezayir: Tabessa Arap Üniversitesi, İktisadi Ticari ve İdari Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 16-17.

1- Motivasyon kişisel ihtiyaçlar, istekler ve dürtülerden kaynaklanır ve bireye bir davranışta bulunma isteği verir.¹⁰⁰ Mesela ashâb-ı suffeden olan Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'i karın tokluğuna takip etmesini¹⁰¹ sağlayan motivasyonun temelinde ilme olan hırsı vardır.

2- Motivasyon kişiyi, belirli hedefe yönlendirmekte ve bu hedeflere yönelik enerjiyi ve çabaları artırmaktadır.¹⁰² Hz. Peygamber'in Hayber'in fethinde “Bu sancağı yarın öyle bir kişiye vereceğim ki Allah ve Rasûlü onu çok sevmektedir ve Allah (c.c.) onun eliyle fethi nasip edecektir!” sözünü duyan herkesin, Allah ve Rasûlü'nün sevdiği insan olmak ve fethin kendi eliyle gerçekleşeceği kişi olmak ümidiyle o sancağın kendisine verilmesini arzulaması¹⁰³ buna örnek verilebilir.

3- Bireyler her zaman neden motive olduklarını anlamayabilir, farkında olmadıkları durumlar nedeniyle de motive olabilirler.¹⁰⁴ Mesela Hz. Peygamber bir hadisinde kişinin dostunun dini üzere olduğunu gerekçe göstererek, dostluk kurulacak kişiye dikkat edilmesini tavsiye etmiştir.¹⁰⁵ İnsanlar farkına varmasalar da içerisinde bulundukları sosyal çevreden olumlu veya olumsuz yönde etkilenirler.

4- Motivasyon, insanlara motive olmadıkları zamanlarda yapmadığı davranışları yapmalarını sağlar.¹⁰⁶ İyi ve güzel davranışları yapmak ve kötü davranışlardan sakınmak açısından insanların hakkına girmemek, onların kalplerini kırmamak gibi davranışlar, iman sonucunda ortaya çıkması gereken davranışlardır. İmanın zayıfladığı kimselerde motive edecek bu kuvvenin âtil olma ihtimali sebebiyle Hz. Peygamber insanları günümüzde empati denilen motivasyon

¹⁰⁰ Zafer Kırç, *Motivasyon Unsuru Olarak Kariyer Geliştirme ve Bir Uygulama* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 58.

¹⁰¹ Buhârî, “Fedâilü's-sahâbe”, 10.

¹⁰² Jeanne Ellis Ormrod, *Öğrenme Psikolojisi*, çev. Mustafa Baloğlu (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018), 427.

¹⁰³ Buhârî, “Cihâd”, 118.

¹⁰⁴ Selin Tanrıverdi, *Katılımcı Okul Kültürünün Yabancı Dil Öğretmenlerinin İş Motivasyonu ile İlişkisine Yönelik Bir Çalışma* (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 63.

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'aş es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dârul İbn Hazm, 2016/1437), “Edeb”, 19; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Beyrut: Dârul'-Fikr, 2016/1437), “Züh'd”, 45.

¹⁰⁶ Tanrıverdi, *Katılımcı Okul Kültürünün Yabancı Dil Öğretmenlerinin İş Motivasyonu ile İlişkisine Yönelik Bir Çalışma*, 63.

kaynağıyla güdülemeye çalışmıştır. Dolayısıyla iman ile motive olmayanı Hz. Peygamber'in empati ile motive etmesi buna örnek verilebilir.¹⁰⁷

5- Yönetici veya lider konumunda bulunan kimseler, maiyetinde bulunan kişilerin motivasyonlarına etki edebilirler fakat onların motivasyonlarını kontrol edemezler.¹⁰⁸ Hz. Peygamber'in seriyye komutanı olarak görevlendirdiği kişinin beraberindekilere sinirlenip -daha sonra sakinleşip bu isteğinden vazgeçse de- odun toplatıp ateş yaktırması ve beraberindekilerin bu ateşe girmelerini istemesi hadisesi¹⁰⁹ buna örnek verilebilir. Gerek Hz. Peygamber gerekse ondan sonra gelen yetki sahipleri, görevlendirip yetkili kıldıkları insanların adaletli davranıp zulümden uzak durmalarına etki edebilirler ancak bütünüyle kontrol etmeleri mümkün değildir. Zira her insan kendi imtihanını yaşamaktadır.

6- Bir ihtiyaç tatmin edildiği zaman başka bir ihtiyaç ortaya çıkar. Tatmin edilmiş olan bir ihtiyaç artık motivasyon aracı olmaktan çıkar.¹¹⁰

7- İnsanların davranışlarını değişmesini sağlayan *korku, sevgi ve görev* olmak üzere üç unsur vardır. *Bireyler korku nedeniyle motive olduklarında, yaptıkları davranışı, o davranışı yapmaya mecbur olduğu için yaparlar. Sevgi nedeniyle motive olan insanlar yaptığı davranışı gerçekten istediği için yapar. Görev nedeniyle motive olan bireyler ise yaptığı davranışı yapması gerektiği için yapar.*¹¹¹

Cehenneme girme korkusuyla İslâm'ın yasakladığı hususlardan sakınmak *korku nedeniyle motive* olmaya örnek verilebilir.

Bilal-i Habeşî gibi toplumsal destekten mahrum, mali imkânı zayıf, beden en güçsüz Müslümanların, Allah'a, İslâm dinine ve Hz. Peygamber'e duydukları sevgi sebebiyle müşriklerin işkencelerine katlanmaları, kendi canı pahasına da olsa Hz. Peygamber hakkında kötü söz söylememeleri; kendi canından da öte Hz.

¹⁰⁷ Buhârî, "İmân", 6.

¹⁰⁸ Tanrıverdi, *Katılımcı Okul Kültürünün Yabancı Dil Öğretmenlerinin İş Motivasyonu ile İlişkisine Yönelik Bir Çalışma*, 63.

¹⁰⁹ Buhârî, "Ahkâm", 4.

¹¹⁰ Oğuzhan Dogani, *Yönetim Bilinci-Motivasyon* (İstanbul: KarmaKitaplar Yayınevi, 2010), 79.

¹¹¹ Tanrıverdi, *Katılımcı Okul Kültürünün Yabancı Dil Öğretmenlerinin İş Motivasyonu ile İlişkisine Yönelik Bir Çalışma*, 63.

Peygamber'in ayağına bir dikenin bile batmasını istememeleri *sevgi nedeniyle motive* olmaya örnek verebiliriz.¹¹²

Uhud savaşında okçular tepesini terk etmeyen sahâbîleri, *görev bilinci nedeniyle motive olan ve emre itaat edenlere* örnek verebiliriz.

8- Motivasyon ve davranış farklı kavramlardır. Ayrıca bir davranış için birden fazla motive eden unsur bulunabilir.¹¹³ Hz. Peygamber'in Benî Mustalık gazvesinde alınan esirler arasındaki Cüveyriye bint el-Hâris annemizle hem onun İslâm'a girmesini hem de kabilesinin İslâm'a meyletmesini sağlamak için evlenmesi buna örnek verilebilir.¹¹⁴

9- Motivasyonun en önemli özelliklerinden birisi, *motivasyonun bireye özgü bir durum olmasıdır*. Bu durumda bir kimseyi motive eden bir şey, başka birini motive etmeyebilir.¹¹⁵ Ebû Hüreyre gibi bazı sahâbîlerin ilme olan aşırı sevgisi sebebiyle ticâret ve ziraat gibi geçim kaynaklarının peşinden koşmak yerine karın tokluğuna Peygamber Efendimiz'in peşinden ayrılmaması¹¹⁶ buna örnek verilebilir. Yani bazı insanları ilim talebi için meşakkatlere katlanmak motive ederken başkalarını ilim talebi motive etmeyebilir. Yine aynı şekilde Mekke'den Medine'ye hicret ederken sahâbenin tamamının Allah rızası için ve Rasûlullah'ı desteklemek için giderken sadece "Muhâciru Ümm-i Kays" diye lakaplanan bir sahâbînin evlenmek istediği kadın için hicret etmesi buna örnek verilebilir.¹¹⁷

10- Motivasyon sürecinin yalnızca insan davranışlarında gözlemlenebiliyor olması motivasyonun diğer bir özelliğidir. Yani motive olan kişinin ruh hali davranışlarına yansıdığı için, bir kimsenin motive olup olmadığı davranışlarından anlaşılabilir.¹¹⁸ Hz. Peygamber'in hutbe verirken gözlerinin kızarması, yüksek sesle ve bir orduya hitab eder gibi celâlli bir şekilde konuşması buna örnek verilebilir.¹¹⁹

¹¹² Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Mısır: Daru's-sa'âde, 1974), 1/246.

¹¹³ Tanrıverdi, *Katılımcı Okul Kültürünün Yabancı Dil Öğretmenlerinin İş Motivasyonu İlişkisine Yönelik Bir Çalışma*, 64.

¹¹⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Taha Abdurraûf Sa'd, (Beyrut: Dâru'l-cil, 1990), 4/259.

¹¹⁵ Karacelil, "Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi", 186.

¹¹⁶ Buhârî, "İlim", 42.

¹¹⁷ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 7/165.

¹¹⁸ Tamer Koçel, *İşletme Yöneticiliği* (İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2005), 634.

¹¹⁹ Müslim, "Cum'a", 43.

Ayrıca sahâbenin Hz. Peygamber'i dinlerken sanki kafalarının üzerinde kuş varmış gibi dinlemeleri¹²⁰ de buna örnek teşkil edebilir.

11- Bireylerin amaçları, hedefleri, istekleri ve arzuları birbirinden farklı olduğu için motive olma süreçleri de birbirinden farklıdır. Motivasyonun maksimum düzeyde sağlanabilmesi için *bireyi tanımak ve özelliklerini dikkate almak* önemlidir.¹²¹ İçkinin haram kılınmasından sonra Nuaymân ve onun oğlu Abdullah el-Himâr¹²² gibi bazı sahâbîlerin bu yasağa hemen motive olamayıp bir süre daha içki içmeye devam etmeleri¹²³ buna örnek verilebilir. Onların buna hemen motive olamamasını büyük bir sorun görmeyen Hz. Peygamber'in, iki de bir sarhoş olarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirilmeleri sebebiyle onları kınayanlara karşı: "Onlara lanet etmeyin! (Başka bir rivâyette "Böyle söyleyip de onlara karşı şeytana yardımcı olmayın!") Şüphesiz ben onların Allah'ı ve Rasûlü'nü sevdiğini biliyorum." buyurmasından, günaha müptelâ olmuşlara bu gûnahtan kurtulmalarına motive olmaları konusunda şefkat ve merhamet gösterilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.¹²⁴

12- Motivasyon, insanların sahip olduğu kişilik özelliklerine bağlı olarak değişebilir. Örneğin içe kapanık bir insan ile dışa dönük bir insan farklı şekillerde motive edilirler. Bu nedenle kişiyi motive etmede kullanılan unsurların kişilik özelliklerine uygun olup olmadığı analiz edilmelidir.¹²⁵ Zira insanlar fizyolojik olarak farklı yaratıldığı gibi psikolojik olarak da farklı karakter yapısına sahiptir. Kişinin almış olduğu eğitim ve yetiştiği çevre de bunda önemli rol oynar. İnsanlarla muhatap olurken bu bireysel özellikler dikkate alınmalıdır. Bunu en güzel şekilde uygulayan Hz. Peygamber, muhataplarının bireysel farklılıklarını ve içinde bulundukları şartları, konumlarını ve ruh hallerini gözetmiştir. Konuşurken hem muhataplarının yaşını, cinsiyetini, eğitim seviyesini, kültürünü, sosyal statüsünü dikkate almış hem de psikolojilerini gözetmiştir. Çocuklarla iletişim kurarken onları

¹²⁰ Ebû Dâvûd, "Tıb", 1.

¹²¹ Ayşen Bakıoğlu (ed.), *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018), 310.

¹²² M. Yaşar Kandemir, "Nuaymân b. Amr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/220.

¹²³ Buhârî, "Hudûd", 4.

¹²⁴ Buhârî, "Hudûd", 5.

¹²⁵ Nevzat Tarhan, *Değerler Psikolojisi ve İnsan: Güzel İnsan Modeli* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 105.

öpmüş,¹²⁶ onlara şaka yaparak onlara su püskürtmüş,¹²⁷ böylece onların seviyesine inmiştir.¹²⁸

Hız. Peygamber, insanlara sahip oldukları anlayış ve seviyeye göre hitap etmiştir. Kendisine sorulan soruya, soru soranı ilgilendiren miktarda ve onun durumuna uygun bir şekilde cevap vermiştir.¹²⁹ Buna şu örneği verebiliriz: Fakir bir sahâbî olan Ebû Hüreyre'nin: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi sadaka daha faziletlidir?" şeklinde sorması üzerine Hız. Peygamber: "Fakirin, gücü yettiği kadarından vermesidir. (Sadaka verirken) bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla." diye cevap vermiştir.¹³⁰ Rasûlullah (s.a.v.) aynı soruyu kabile reisi olan Sa'd b. Ubâde sorduğunda: "(İnsanların kullanması için çıkarılan) sudur." buyurmuştur. Bunun üzerine Sa'd bir kuyu kazdırmış: "Bu Sa'd'ın annesinin kuyusudur." demiştir.¹³¹

Bir adamın gelerek "Hicret etmek ve cihada katılmak üzere kendisine biat ettiğini, ecrini de Allah'tan beklediğini" söylemesi üzerine Hız. Peygamber, *anne babasından birinin sağ olup olmadığını* sormuş; adamın her ikisinin de sağ olduğunu belirtmesi üzerine kendisine: "Allah'tan ecir istiyor musun?" şeklinde tekrar sormuş, o kişinin "Evet" şeklinde cevap vermesi üzerine: "Öyleyse derhal anne babanın yanına geri dön ve onlara güzel muamele et." buyurmuştur.¹³² Bakıma ve hizmete muhtaç anne babasına iyilik yapmanın, güzel davranmanın cihaddan daha önemli ve faziletli olduğunu görerek ona bunu tavsiye etmiştir.¹³³

Hız. Peygamber kendisinden valilik görevi talep eden Ebû Zer'e (r.a.) *bu görevi yerine getirme konusunda zayıf bir kişiliğe sahip olduğunu* gerekçe göstererek iki kişiye dâhi olsa başkan olmamasını, yetim bir kimsenin malına da yöneticilik yapmamasını tavsiye etmiştir.¹³⁴ Böylece onun yöneticilik konusunda kabiliyetinin olmadığını göz önünde bulundurmuş; kendisini de bu konuda görev almaktan sakındırmıştır.

¹²⁶ Buharî, "Edeb", 17.

¹²⁷ Buharî, "İlim", 18; "Dea'vât", 31.

¹²⁸ Necmeddin Şeker, "Sözlü İletişimde Nebvî Metot Hız. Muhammed'in (as) Konuşma Üslubu ve Adabı", *Toplum Bilimleri Dergisi* 5/10 (Temmuz-Aralık 2011), 118.

¹²⁹ Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed ve Eğitim Metodları*, 70.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, "Zekât", 40.

¹³¹ Ebû Dâvûd, "Zekât", 41.

¹³² Müslim, "Birr", 6.

¹³³ Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed ve Eğitim Metodları*, 73.

¹³⁴ Müslim, "İmâre", 17.

Hayatta her şeyin tam ve eksiksiz olmasını bekleyen kimseler, hata yapmaktan korkarlar ve her şeyin yolunda gittiği ortamlarda kendilerini mutlu hissederler. Bu nedenle sürprizlere kapalı insanlardır. Bu tür insanların motivasyonlarını artırmak, stabilizasyonlarının ve konforlarının bozulması ile mümkün olur, işleri ve içerisinde yaşadıkları ortam bozulduğunda hayatlarında bir hareketlenme başlar.¹³⁵

Romantik eğilimli insanlar, sevdikleri bir insanı kaybetme korkusuyla karşı karşıya geldiklerinde motive olurlar. Onları, çaba sarf etmeye ve mücadele etmeye kişilere yükledikleri değerler sevk eder.¹³⁶

İçe dönük ve sosyal kaygıları olan kişilerin özgüvenleri düşük olduğu için bu tür kişileri motive etmek, onları başarıya inandırmakla mümkün olur. Muvaffak olabilecekleri bir ilgi alanında çalıştıklarında istedikleri sonuca ulaşırlar.¹³⁷

Sorumluluk duygusu az, kurallara uymayan ve bencil insanları motive etmek; korkutma, baskı yapma ve sindirme yöntemlerinin kullanılmasını gerektirebilir. Fakat bu bir istisnadır.¹³⁸

Müslümanlar, diğer din mensuplarından farklı olarak Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanmak, cennete girmek ve cennet nimetlerine nail olmak gibi uhrevî hedeflere yönelik de motive olurlar.

1.1.4. Motivasyon Süreci

Motivasyonun süreçlerini ve birbirini takip eden aşamalarını¹³⁹ şu şekilde arz edebiliriz:

1) *Tatmin edilmemiş ihtiyaçların varlığı*: Kalbinde, ruhunda boşluk hisseden bir insan, bu boşluğu giderecek üstün bir varlığa inanma, güvenme ve dayanma ihtiyacı hisseder. Bu inanma ihtiyacı insanı kendi yaradanını, rızık verenini aramamaya sevk eder.

2) *İhtiyaçların uyarılması*: İnsanın yaşadığı korku anlarında kendisinden daha güçlü bir varlığa sığınma duygusu, onu Allah'a inanmaya motive eder. Kur'an'ı

¹³⁵ Tarhan, *Değerler Psikolojisi ve İnsan*, 105.

¹³⁶ Tarhan, *Değerler Psikolojisi ve İnsan*, 105-106.

¹³⁷ Tarhan, *Değerler Psikolojisi ve İnsan*, 106.

¹³⁸ Tarhan, *Değerler Psikolojisi ve İnsan*, 106.

¹³⁹ Halil Can v.dğr., *Örgütsel Davranış* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015), 103.

Kerîm’de insanların korku anlarında Allah’a sığınmaya başlamaları,¹⁴⁰ hatta ilahlık iddia eden Firavun’un bile daha önce inanmadığı Musa ve Harun’un Rabbine iman etme merhalesine getiren şey, korku ve endişedir.¹⁴¹ İnsanın kendinden daha müteâl bir varlığa inanmaya olan ihtiyaç tarafından uyarılması ona bu varlığı aramaya sevk eder. Etrafını gözleyen, inceleyen, tefekkür eden insan, kelim âlimlerinin çoğunluğuna göre, aklıyla kendini yaratanı bulup keşfedebilir.¹⁴²

3) *Davranış*: Yüce varlığa inanan kişi, bu varlığın kendisine şefkat ve merhametle davrandığını keşfettiği zaman kendisinin de etrafındakilere şefkat ve merhametle davranması, yüce varlığa inanmanın davranışa dönüşmesi olarak izah edilebilir.

Kişi imanının gereği olan davranışları yapınca huzur bulur. Örneğin, Müslümanın Allah’a imanının gereği olarak yaptığı, Allah’ı birlemek ve şirkten uzak durmak, namaz, oruç, hac, zekât, kurban gibi ibadetler, dua ve tevbe etmek, güzel ahlaklı, yumuşak huylu, doğru sözlü, sabırlı, merhametli olmak, cimrilikten, gıybet ve koğuculuktan, haset etmekten, riyadan, kibirden, faizden, rüşvetten, aldatmaktan, zulmetmekten sakınmak, akrabalara ve anne babaya iyi davranmak gibi birçok davranışı Allah’ın rızasını kazanma ihtiyacı ile gerçekleştirir.

4) *İhtiyaçların tatmini*: İhtiyaç, bireyde gerilime sebep olan eksikliklerdir. Birey bu gerilimi gidermek amacıyla davranışta bulunur. Yapılan davranışlar ihtiyacı karşılar ve birey tatmin olur ve başka ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni davranışlara yönelir. Tatmin edilmemiş ihtiyaçlar bireyde gerilime sebep olurlar.¹⁴³

1.1.5. Motivasyonun Önemi

Motivasyon kavramının temelleri ilk çağ filozoflarına kadar uzanmaktadır. Bu kavramın bilimsel platformda araştırılması Sanayi Devrimi’yle başlamıştır. Bu bağlamda çalışanların performans ve verimini artırma konusunda bir araç olarak görülmüştür. İlk ortaya çıktığı zamanlar *basit bir isteklendirme* olarak ele alınmıştır; günümüzde ise *hedefe yönelik çabalara sebep olan tüm unsurları kapsayan bir*

¹⁴⁰ el-İsrâ 17/67; el-Ankebût 29/65.

¹⁴¹ el-A‘râf 7/122.

¹⁴² Yusuf Şevki Yavuz, “Matûridiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/168; Yusuf Şevki Yavuz, “Eş’ariyye”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/450.

¹⁴³ Azize Ergeneli, *Örgütsel Davranış: Örgüt ve Birey* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 193.

süreci ifade etmektedir. İnsan potansiyelinden en üst düzeyde istifade etmeyi, amaçların gerçekleşmesinde en üst performans düzeyine ulaşmayı hedefleyen bir araştırma alanı olarak motivasyon, günümüzde yeni bir psikoloji dalı olmaya adaydır.¹⁴⁴ Motivasyon, iyi şeyleri yapmaya ve kötü şeylerden sakındırmaya teşvik için kullanılmasıyla olumlu bir mahiyete ve güzel bir amaca hizmet ederken, Kapitalizm'in elinde insan gücünü sonuna kadar sömüren olumsuz bir mahiyet ve amaca hizmet eden bir özellikte kullanılmıştır.

Motivasyondan kişisel hedeflerine ulaşmak ve bu hedefleri gerçekleştirirken en yüksek performans göstermek isteyen herkes fayda sağlayabilmektedir. Personelinden en yüksek verim ve performans elde etmek isteyen şirketler, akademik başarıya ulaşmak isteyen öğretmenler, öğrenciler ve eğitim kurumları, hastalara daha iyi hizmet vermek isteyen hastane ve sağlık kurumları, müsabakalarda yüksek performans göstermek isteyen spor kulüpleri ve sporcular ve hayatın birçok alanında birçok kişi ve kurum motivasyondan fayda sağlar. Bu süreci, etkili bir şekilde yönetebilen kişiler veya kurumlar hedeflerine ulaşmak hususunda en yüksek başarıyı gösterebileceklerdir. Sergiledikleri performans potansiyellerine en yakın düzeyde olacak; aynı şekilde elde ettikleri verim en yüksek olacaktır.¹⁴⁵

Motivasyon, insanların hedeflerine ulaşması için gerekli olan enerji, güç, odaklanma ve azmin kaynağıdır. Hayatın tüm alanlarında başarılı olmak ancak motivasyonla mümkün olur. Motivasyon, bireyin daha yüksek performans göstermesini sağlamak suretiyle başarısını artırır. Çalışanların performanslarını artırarak daha çok çalışmalarını ve daha verimli olmalarını sağlar. İş ortamındaki sosyal etkileşimi ve işbirliğini artırır.

İnsanları hedeflenen davranışlara yönlendirmek onları motive etmekle mümkün olur. İnsanları motive etme işlemi etkili olarak yapılırsa *istenen ve hedeflenen ideal davranışları oluşturma* o derece kolaylaşır. Motivasyon, potansiyelimize en yakın performansı göstermemizi ve etkin neticeler alabilmemizi sağlayan en önemli araçtır. Dolayısıyla kişilerin performanslarını en üst düzeye çıkarıp en iyi sonuçlar elde etmesinde motivasyonun önemi büyüktür. Ayrıca motivasyonu etkin bir şekilde kullanmak, insanları harekete geçiren unsurları aktif

¹⁴⁴ e-motivasyon.net, "Motivasyonun önemi?" (Erişim 3 Nisan 2023).

¹⁴⁵ e-motivasyon.net, "Motivasyonun önemi?" (Erişim 3 Nisan 2023).

ederek insanların mutlu olmalarını sağlama açısından da önem arz etmektedir. Eğitim, sağlık, spor, ekonomi, sanayi, yönetim, din gibi birçok alanda verim ve performansı artırmak, insanları istenilen olumlu davranışları yapmaya yönlendirmek, onları çeşitli şekillerde motive etmekle mümkün olur.

1.1.6. Motivasyonla İlgili Temel İslâmî Kavramlar

İslâm terminolojisinde motivasyonla ilgili çok sayıda kavram vardır. Biz motivasyonun klasik İslâmî kaynaklardaki karşılığı olan kelimeleri ve motivasyonla ilgisi bulunan diğer kavramları inceleyeceğiz. Modern dönem disiplinlerinde motivasyonla alakalı *moral* kavramı dışında öne çıkan başka bir terim yoktur. Moral kavramı da İslâmî ilimlerde manevîyat kavramıyla yakın içerikli olduğu için moral kavramını manevîyat terimiyle birlikte arz edeceğiz. Bu kısımda İslâmî literatürde motivasyonla anlam ilişkisi bulunan kavramları daha çok bağlantılı olandan daha az bağlantılı olana doğru sırasıyla arz edeceğiz.

1.1.6.1. Terğîb (ترغيب في)

Terğîb, ra-ğî-be (رغب) fiilinden türetilmiştir. Ra-ğî-be fiili fi (في) harfi cerriyle kullanıldığında meyletmek, arzu etmek, istemek anlamına gelir.¹⁴⁶ Söz konusu fiil erğabe (ارغب) ve rağğabe (رغب) şeklindeki (ifâl ve tef'îl) kalıplarında da teşvik etmek, yöneltmek anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁷

Ra-ğî-be fiili (رغب) an (عن) harf-i cer'i ile kullanıldığında bir şeyi isteyerek terk etmek anlamına gelir. Hz. Peygamber'in فمن رغب عن سنتي فليس مني ... hadisindeki an (عن) fiili *terk etmek* anlamında kullanılmıştır. Buna göre söz konusu hadisin anlamı “Sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir.”¹⁴⁸ şeklindedir.

Terğîb, İslâm'ın iyi, doğru, güzel, faziletli kabul ettiği hususlara özendirerek teşvik etmek ve İslâm'ın insanlara vadettiği mükâfatı onlara duyurmak anlamına gelir.¹⁴⁹ Terğîb, bir kimseyi etkileyici sözlerle bir şeye özendirmeyi, darb-ı mesel ve kıssalarla teşvik etmeyi, o kimseye yumuşak bir üslupla bir alışkanlık kazandırmayı

¹⁴⁶ İbn Düreyd, “rağîbe”, *Cemheretü'l-lüğa*, 1/320.

¹⁴⁷ Cevherî, “rağîbe”, 1/137; İbn Manzûr, “rağîbe”, 1/422.

¹⁴⁸ Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5.

¹⁴⁹ Mehmet Görmez, “Terğîb ve Terhib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 40/508.

ifade eder.¹⁵⁰ Hadis ıstılahında iyiliğe teşvik eden ve iyi şeyleri yapmayı özendiren hadisler *terğîb* kelimesi ile ifade edilir.¹⁵¹ Motivasyon kelimesi modern Arapça’da جَعَلَهُ يَرْغِبُهُ şeklinde açıklanmak sûretiyle (onu istekli hale getirmek anlamıyla) terğîb kelimesinin karşılığı¹⁵² olarak kullanılmaktadır.¹⁵³

Kur’ân-ı Kerîm’de ra-ğî-be (رغب) fiilinin tef’îl sîgası olan terğîb kelimesi kullanılmamıştır. Fakat ra-ğî-be (رغب) fiili ve türevleri sekiz yerde kullanılmıştır. Bir yerde isim olarak,¹⁵⁴ diğer yerlerde ise istemek, arzulamak,¹⁵⁵ kendisini başkasına tercih etmek, kendisini başkasından üstün görmek,¹⁵⁶ yönelmek, gönül bağlamak,¹⁵⁷ yüz çevirmek¹⁵⁸ ve ummak¹⁵⁹ şeklinde fiil olarak kullanılmıştır.¹⁶⁰ Hadislerde de terğîb kavramı geçmemekle birlikte bu kavramın türediği ra-ğî-be (رغب) fiili ve müştaklarının çok sık kullanıldığı görülmektedir.¹⁶¹

Hadisleri konularına göre bir araya getiren hadis kaynaklarının bâb başlıklarında terğîb kelimesinin *bir şeye teşvik etmek* anlamında şu şekilde kullanıldığı görülmektedir:

آخر باب التَّزْغِيبِ فِي الدُّعَاءِ وَالذِّكْرِ فِي¹⁶², “Nikâha teşvik etmek bâbı”, باب التَّزْغِيبِ فِي النِّكَاحِ
“Gecenin son vaktinde dua ve Allah’ı zikretmeye teşvik etmek ve bu vakitte duanın kabul edileceği bâbı”,¹⁶³ باب التَّزْغِيبِ فِي الصَّدَقَةِ
“Sadaka vermeye teşvik etmek bâbı”,¹⁶⁴ باب التَّزْغِيبِ فِي الصَّدَقَةِ قَبْلَ أَنْ لَا يُوجَدَ مَنْ يَقْبَلُهَا
bulunmayacağı bir zaman gelmeden evvel sadaka vermeyi teşvik etmek bâbı”,¹⁶⁵ باب
“Medine’de yerleşmeye, onun sıkıntılarına katlanmaya teşvik etmek bâbı”,¹⁶⁶ باب التَّزْغِيبِ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ وَمَا جَاءَ فِيهِ مِنَ الْفَضْلِ

¹⁵⁰ Demir, *Terğîb ve Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*, 9.

¹⁵¹ Aydın, “Terğîb ve Terhîb Hadisleri”, 318.

¹⁵² İbrahim Mustafa v.dğr., “rağîbe”, *el-Mu’cemu’l-vasûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 1/356.

¹⁵³ Karabulut, *Terğîb Hadisleri Bağlamında Hz. Peygamber’in Tebşîri*, 1.

¹⁵⁴ el- Enbiyâ 21/90.

¹⁵⁵ en-Nisâ 4/127, el-İnşirah 94/8.

¹⁵⁶ et-Tevbe 9/120.

¹⁵⁷ et-Tevbe 9/59, en-Nûn 68/32.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/130.

¹⁵⁹ Meryem 19/46.

¹⁶⁰ Demir, *Terğîb ve Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*, 10.

¹⁶¹ Demir, *Terğîb ve Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*, 11.

¹⁶² Buhârî, “Nikâh”, 1.

¹⁶³ Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 75.

¹⁶⁴ Müslim, “Zekât”, 32.

¹⁶⁵ Müslim, “Zekât”, 58.

¹⁶⁶ Müslim, “Hac”, 475.

“Ramazan gecelerini ibadetle (terâvîh namazıyla) değerlendirmeye teşvik etmek bâbı”¹⁶⁷ الترغيب في قيام الليل “Gece (teheccüd) namazına teşvik etmek”,¹⁶⁸ الترغيب في حسن القضاء “Devlet başkanına itaat etmeye teşvik etmek”,¹⁶⁹ “Borcu güzellikle ödemeye teşvik etmek”,¹⁷⁰ باب الترغيب في الصلاة في رمضان “Terâvîh namazına teşvik etmek bâbı”,¹⁷¹ باب الترغيب في الجهاد “Cihâda teşvik etmek bâbı”,¹⁷² باب الترغيب في “Doğru hüküm vermeye teşvik etmek bâbı”,¹⁷³ باب الترغيب في القضاء بالحق “Sadakayı teşvik etmek bâbı”.¹⁷⁴

Terğîb kelimesinin türevlerinin hadislerdeki kullanımı ile ilgili bazı örnekler şu şekildedir:

Bir hadiste Hz. Peygamber’in sahâbeyi teravîh namazını kılmaya teşvik etmesine şöyle atıfta bulunulmuştur: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ - يُرَغِّبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ “Rasûlullah (s.a.v.) kendilerine kesin olarak emir vermeksizin Ramazan ayını ihyâ ederek kıyâm etmeye teşvik ederdi.”¹⁷⁵ Başka bir hadiste Hz. Peygamber’in gece namazı anlatılırken dokuzuncu rekâtta selam vermeden önce Allah’ın dilediği kadar dua okuduğu ve Allah’tan istekte bulunduğu belirtilmiştir. Hadiste geçen إِلَيْهِ وَيَرْغَبُ إِلَيْهِ “Ona çok rağbet ederdi.”¹⁷⁶ ifadesi ile *Allah’a dua etme ve O’ndan bir şeyler isteme işine rağbet ettiği* ifade edilmiştir. Hz. Peygamber’in Berâ b. Âzib’e yatağa girince okuması için öğrettiği duada ise وَالْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً “Senden ümit ederek ve korkarak sırtımı sana dayadım.”¹⁷⁷ ifadesi geçmektedir. Birgün kıldığı namazı uzattığında, sahâbenin bunun nedenini sorması üzerine Hz. Peygamber: أَجَلُ إِنَّهَا صَلَاةُ رَغْبَةٍ وَرَهْبَةٍ “Evet! Bu korku ve ümit namazıydı.”¹⁷⁸ buyurmuştur. Hadislerdeki bu kullanımlarından da رغب filinin türevleriyle birlikte rağbet etmek, arzulamak, teşvik etmek anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

¹⁶⁷ Tirmizî, “Savm”, 83.

¹⁶⁸ Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî*, thk. Ahmed Şemdeddîn (Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1439/2018), “Kıyâmü’l-leyl”, 5.

¹⁶⁹ Nesâî, “Bey’a”, 27.

¹⁷⁰ Nesâî, “Büyû”, 103.

¹⁷¹ Ebû Abdîllah Mâlik b. Enes el-Asbahânî İmam Mâlik, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), “Salât fi Ramazân”, 1.

¹⁷² İmam Mâlik, “Cihâd”, 1.

¹⁷³ İmam Mâlik, “Akdiye”, 1.

¹⁷⁴ İmam Mâlik, “Sadaka”, 1.

¹⁷⁵ Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 174.

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Salât”, 316.

¹⁷⁷ Buhârî, “De’avât”, 6; Müslim, “Zikir”, 56; Tirmizî, “De’avât”, 16; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 107.

¹⁷⁸ Tirmizî, “Fiten”, 14; İbn Mâce, “Fiten”, 9.

Hız. Peygamber, İslâm'a yönelme, tek ve ortağı bulunmayan Allah'a, peygamberlerine, kitaplarına, ahirete, hesaba, cennete ve cehenneme iman, İslâm'ın öğretilerine uyma, Allah'ın gazabını gerektiren şeylerden ve kötülüklerden uzaklaşmada güdüleri motive etmek amacıyla terğîbden faydalanmıştır.¹⁷⁹

1.1.6.2. Terhîb (ترهيب)

Terhib, ra-hi-be (رهب) fiilinden türetilmiştir. Ra-hi-be (رهب) fiili korkmak anlamına gelir.¹⁸⁰ Söz konusu fiilin rahhebe şeklindeki (tef'îl) kalıbında, terhîb *korkutmak* anlamına gelir.

Terhîb, İslâm'ın "kötü, yanlış ve günah olarak" nitelendirdiği söz ve davranışlardan sakındırarak uzaklaştırmayı ifade eder.¹⁸¹ Hadis ıstılâhında kötülükten ve kötü olan şeyleri yapmaktan sakındırma ile ilgili hadisler *terhîb* kelimesi ile ifade edilir.¹⁸² Terhîbin hedefi bir kimseyi korkutarak bir şeyden sakındırmak ve böylece ondan kaçınmasını sağlamaktır.¹⁸³

Kur'ân-ı Kerîm'de terhîb kelimesi geçmemektedir. Fakat ra-hi-be (رهب) fiili ve türevleri korkmak,¹⁸⁴ içlerine korku salmak,¹⁸⁵ korkutup caydırmak¹⁸⁶ râhip,¹⁸⁷ korku,¹⁸⁸ ruhbanlık¹⁸⁹ gibi anlamalarda kullanılmıştır.

Motivasyon, istenilen bir sonuca (hedefe) ulaşmaya veya elde edilmek istenen bir ödüle yöneliktir. Elde edilmek istenilen sonuç, *istenmeyen bir şeyden kaçmak* şeklinde gerçekleşebilir. Bu durum ise negatif güdülenmeyi (olumsuz motivasyon) ifade eder. *Olumsuz motivasyon*, İslâmî literatürde *terhîb* kelimesi ile ifade edilmiştir. Olumsuz motivasyon, bireyi kötü bir şeyden sakındırmak için korkutmak anlamına geldiği için bu kelime terhîb terimi ile ifade edilmiştir. Nitekim İbn Manzûr (ö. 711/1311) أَخَافَهُ وَفَرَّعَهُ رَهَبٌ fiilini (korkuttu)¹⁹⁰ şeklinde açıklamıştır.

¹⁷⁹ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 140.

¹⁸⁰ Halil b. Ahmed, "rahibe", *Kitâbü'l-Ayn*, 4/47; İbn Manzûr, "rahibe", 1/436.

¹⁸¹ Görmez, "Terğîb ve Terhîb", 40/508.

¹⁸² Aydın, "Terğîb ve Terhîb Hadisleri", 318.

¹⁸³ Demir, *Terğîb ve Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*, 9.

¹⁸⁴ el-Bakara 2/40, en-Nahl 16/51, el-Enbiyâ 21/90.

¹⁸⁵ el- A'râf 7/116.

¹⁸⁶ el-Enfâl 8/60.

¹⁸⁷ el-Mâide 5/82, et-Tevbe 9/31.

¹⁸⁸ el-Kasas 28/32, el-Haşr 59/13.

¹⁸⁹ el-Hadîd 57/27.

¹⁹⁰ İbn Manzûr, "rahibe", 1/436.

1.1.6.3. Hass (حَسَّ عَلَى...)

Hasse (حَسَّ) fiili sözlükte bir şeye teşvik etmek anlamına gelmektedir.¹⁹¹ Kur'ân-ı Kerîm'de hasse (حَسَّ) fiili veya türevleri bulunmamaktadır. Hadîs-i şerîflerde ise حَسَّ عَلَى الصَّدَقَةِ “(Rasûlullah (s.a.v.) sadakaya teşvik etti.”¹⁹² şeklinde mâzî sîgasıyla ve كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا بِصِيَامِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ وَيَحُثُّنَا عَلَيْهِ “Rasûlullah (s.a.v.) bize âşûrâ gününün orucunu tutmayı emrediyor ve bizi o gün oruç tutmaya teşvik ediyordu.”¹⁹³ şeklinde muzârî sîgayla geçtiği görülmektedir.

Bu fiil, *Kütüb-i Tis'a*'nın konularına göre tasnif edilen eserlerinde (حَسَّ عَلَى) şeklinde “Bir şeye teşvik etmek” anlamında bâb başlıklarına yansımıştır: باب الْحَسِّ عَلَى “Fitneler ortaya çıkmadan önce amellerde bulunmak için eli çabuk tutmaya teşvik etmek bâbı”,¹⁹⁴ باب الْحَسِّ عَلَى إِكْرَامِ الْجَارِ وَالضَّيْفِ وَلُزُومِ الصَّمْتِ إِلَّا “Komşuya ve misafire ikram etmeye, hayır dışında susmaya teşvik etmek ve bunların imandan olduğu bâbı”,¹⁹⁵ باب فَضْلِ السُّجُودِ وَالْحَسِّ عَلَيْهِ “Secdenin fazileti ve secde etmeye (namaz kılmaya) teşvik etmek bâbı”,¹⁹⁶ باب فَضْلِ مَسْجِدِ بْنِ مَسْجِدٍ “Mescidleri binâ (inşâ) etmenin fazileti ve buna teşvik etmek bâbı”,¹⁹⁷ باب اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى وَأَنَّ أَقْلَهَا رَكْعَتَانِ وَأَكْمَلُهَا ثَمَانِ رَكْعَاتٍ وَأَوْسَطُهَا أَرْبَعُ رَكْعَاتٍ أَوْ سِتٌّ “Kuşluk namazının müstehap olduğu, en az iki rekât en mükemmel sekiz rekât, mutedil olarak da dört rekât veya altı rekât kılınacağı ve onu sürekli kılmaya teşvik etmek bâbı”,¹⁹⁸ باب فَضْلِ الْفَاتِحَةِ وَخَوَاتِيمِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ وَالْحَسِّ عَلَى قِرَاءَةِ “Fâtihâ sûresi ile Bakara sûresinin sonlarının fazileti ve Bakara sûresinin sonundaki iki ayeti okumaya teşvik etmek bâbı”,¹⁹⁹ باب الْحَسِّ عَلَى النَّفَقَةِ وَتَبْسِيرِ “İnfâka teşvik etmek ve infâk edene infâk ettiğinin yerini alacak başka şeyin verileceği müjdesi”,²⁰⁰ باب الْحَسِّ عَلَى الصَّدَقَةِ وَلَوْ بِشِقِّ ثَمَرَةٍ أَوْ كَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ وَأَنَّهَا حَبَابٌ مِنَ النَّارِ “Yarım hurma tanesi ile veya tatlı bir söz ile sadaka vermeye teşvik etmek ve

¹⁹¹ İbn Fâris, “hasse”, 2/29.

¹⁹² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 39.

¹⁹³ Müslim, “Sıyâm”, 125.

¹⁹⁴ Müslim, “Îmân”, 186.

¹⁹⁵ Müslim, “Îmân”, 74.

¹⁹⁶ Müslim, “Salât”, 225.

¹⁹⁷ Müslim, “Mesâcid”, 24.

¹⁹⁸ Müslim, “Salâtü'l-müsâfirîn”, 168.

¹⁹⁹ Müslim, “Salâtü'l-müsâfirîn”, 254.

²⁰⁰ Müslim, “Zekât”, 36.

“İnfâkın باب الْحَثِّ فِي الْإِنْفَاقِ وَكَرَاهَةِ الْإِحْصَاءِ”²⁰¹, sadakanın ateşe karşı perde olduğu bâbı”, teşvik edilmesi ve saymanın (infak ederken azalacak endişesiyle sayarak vermenin) hoş olmadığı bâbı”²⁰², “Az dahi باب الْحَثِّ عَلَى الصَّدَقَةِ وَلَوْ بِالْقَلِيلِ وَلَا تُمْتَنِعْ مِنَ الْقَلِيلِ لِاحْتِقَارِهِ”²⁰², olsa sadaka vermeye teşvik etmek ve azı değersiz bulduğu için sadaka vermekten uzak kalmamak bâbı”²⁰³, “Yüce Allah’ı zikretmeye teşvik حث الإمام على”²⁰⁵, “İlim öğrenmeye teşvik etmek bâbı”²⁰⁴, باب الْحَثِّ عَلَى طَلَبِ الْعِلْمِ”²⁰⁴, “İmamın (devlet başkanının), hutbede sadaka vermeye teşvik etmesi”²⁰⁶, “Nâfile namazları evde kılmaya الحث على النكاح”²⁰⁸, “Sahura kalkmaya teşvik etmek”²⁰⁷, الحث على السحور”²⁰⁷, باب”²¹⁰, “Hicret etmeye teşvik etmek”²⁰⁹, الحث على الهجرة”²⁰⁹, “Evlenmeye teşvik etmek”²¹⁰, باب الحث على الوصية”²¹¹, “Helal kazanca teşvik etmek”²¹¹, الحث على الكسب”²¹², “Ferâiz باب الحث على تعليم الفرائض”²¹², “Hazırlamaya teşvik etmek bâbı”²¹², باب الحث على التعليم”²¹³, “İlmini öğrenmeye teşvik etmek bâbı”²¹³, باب الحث على التزويج”²¹³, “Evlenmeye/evlendirmeye teşvik etmek bâbı”²¹⁴.

Bu kavram, İslâmî ilimlerde motivasyon anlamında kullanıldığı gibi modern Arapça’da da حَضُّهُ عَلَى الشَّيْءِ (bir şeye teşvik etmek) şeklinde açıklanarak²¹⁵ aynı manaya kullanıldığı görülmektedir.

1.1.6.4.Tahrîd (تحريض على...)

Tahrîd kelimesi ha-ra-da (حرض) fiilinden türetilmiştir. Bu fiilin harrada (حرض) şeklindeki tef’îl kalıbı, *bir kimseyi bir şeye kıskartmak, yöneltmek, teşvik etmek* anlamına gelir. Cevherî “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ”²¹⁶ âyet-i

²⁰¹ Müslim, “Zekât”, 58.

²⁰² Müslim, “Zekât”, 88.

²⁰³ Müslim, “Zekât”, 90.

²⁰⁴ Müslim, “Zikir”, 1.

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, “İlim”, 1.

²⁰⁶ Nesâî, “Salâtü’l-îdeyn”, 22.

²⁰⁷ Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 1.

²⁰⁸ Nesâî, “Sıyâm”, 18.

²⁰⁹ Nesâî, “Nikâh”, 3.

²¹⁰ Nesâî, “Bey‘a”, 14.

²¹¹ Nesâî, “Büyû”, 1.

²¹² İbn Mâce “Vesâyâ”, 2.

²¹³ İbn Mâce, “Ferâiz”, 1.

²¹⁴ Dârimî, “Nikâh”, 1.

²¹⁵ İbrahim Mustafa v.dğr., “hasse”, 1/155.

²¹⁶ el-Enfâl 8/65.

kerîmesindeki “حَرَّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ” ibaresini “Savaşa teşvik etmek ve kışkırtmak” şeklinde açıklamıştır.²¹⁷

Hadisleri konularına göre (ale'l-ebvâb) sınıflandıran hadis kaynaklarında (باب التحريض على.....) “Bir şeye teşvik etmek” formatında, birçok bab başlığı bulunmaktadır: باب التحريض على الصدقة والشفاعة فيها “Sadaka vermeye teşvik etmek ve sadaka verilmesi konusunda şefaath etmek bâbı”,²¹⁸ باب تحريض النبي صلى الله عليه وسلم وفد “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Abdülkays heyetini iman ve ilmi ezberlemeye ve bunları geride kalan kişilere haber vermeye teşvik etmesi bâbı”,²¹⁹ باب التَّحْرِيزِ عَلَى قَتْلِ الْخَوَارِجِ “Hâricîleri öldürmeye teşvik etmek bâbı”,²²⁰ باب التَّحْرِيزِ عَلَى النِّكَاحِ “Nikâhlanmaya teşvik etmek bâbı”,²²¹ باب “Sadaka vermeye teşvik etmek”²²² bu fiilin bab başlıklarındaki kullanımına örnek teşkil etmektedir.

Bu kavram klasik İslâmî ilimlerde de motivasyon manasına kullanıldığı gibi modern Arapça’da da حَثَّ عَلَيْهِ (onu bir şeye teşvik etti) anlamında²²³ aynı manaya kullanıldığı görülmektedir.

1.1.6.5. Teşvik (تشويق إلى)

Teşvik kelimesi, şevk kökünden türemiştir. Şevk ise istemek, arzulamak, özlemek,²²⁴ isteğin harekete geçmesi²²⁵ anlamlarına gelir. Buna göre teşvîk bir kimseyi bir şeyi yapma konusunda isteklendirmeyi ifade eder.

İslâm filozofları insanın fiziksel ve psikolojik hareketleriyle zihinsel kuvvetlerinin işleyiş sürecini ve neticede mutlu olma arayışını *şevk kavramıyla* açıklar. Buna göre her ne kadar organlardaki fiziksel güç, hareketin başlatıcısı olarak görünse de gerçekte şevk olmadan hiçbir psikolojik dolayısıyla fizyolojik hareket gerçekleşmez. Bu nedenle başlatıcı asıl unsur şevk gücüdür. Dolayısıyla psikolojik her hareketin en temel prensibi organlardaki muharrik (hareket ettiren) güçtür. Bu

²¹⁷ İbn Manzûr, “tahrîz”, 7/133.

²¹⁸ Buhârî, “Zekât”, 23.

²¹⁹ Buhârî, “İlim”, 2.

²²⁰ Müslim, “Zekât”, 154.

²²¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 1.

²²² Nesâî, “Zekât”, 64.

²²³ İbrahim Mustafa v.dğr., “harada”, 1/167.

²²⁴ İbn Manzûr, “şevk”, 10/192; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okynûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi)*, “şevk”, 4/4052; Cevherî, “şevk”, 4/1504.

²²⁵ Zebidî, “şeveka”, 25/ 538.

gücü, şevk harekete geçirmektedir. Şevk, hayal etme (tahayyül) ve düşünme gücüne bağlıdır. Gerçekleşen bir hareketin en üst prensibi bu zihinsel güçlerdir.²²⁶

Eğitim tarihimizde kişinin istenilen hedefe yönlendirilmesi konusunda teşvik ve terğib kavramlarının sıkça kullanıldığı görülmektedir.²²⁷ Teşvik kelimesinin geçtiği bir hadisi tespit edemedik ama kök haliyle hadislerde geçtiğini tespit ettik. Buna göre Abdullah b. Mesud'un (r.a.) Hz. Peygamber'e nispet ettiği,²²⁸ Katâde'nin (ö. 117/735) ise belâğ sigasıyla naklettiği bir hadiste "...Bir kişi (din) kardeşinin kabrine uğrayacak ve 'Keşke senin yerinde ben olsaydım!' diyecek. Bu sözünü Allah'a kavuşacak olmanın sevincinin şevkiyle veya daha önceden yaptığı sâlih amelleri sebebiyle söylemeyecek! Bunu ancak belanın şiddetinden dolayı söyleyecektir."²²⁹ buyurulmaktadır. Bâtıl ve uydurma hükmü verilen²³⁰ ve Hz. Peygamber'in mescidde bir kişiden işittiği söz olarak nakledilen rivâyette de teşvik kelimesi mazi fiil haliyle *وَأَرْزُقْنِي شَوْقَ الصَّالِحِينَ إِلَى مَا شَوَّقْتَهُمْ إِلَيْهِ* "(Allahım!) Bana, kendilerine teşvik ettiğin sâlihlerin, şevkini nasip eyle!"²³¹ şeklinde geldiği görülmektedir. Abdulfettâh Feyyûd Besyûnî tarafından telif edilen *et-Teşvik fî'l-hadîsi'n-nebeviyyi turukahû ve ağrâdahû* isimli eserde olduğu gibi modern çalışmalarda da teşvik terimi kullanılmıştır.

1.1.6.6. Tahfîz (تحفيز على)

Tahfîz kelimesi ha-fe-ze (حفز) fiilinden türemiştir. Bu fiil bir kimseyi bir şeye teşvik etmek,²³² birini arkasından itmek, acele ettirmek ve uykudan kaldırmak²³³ anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de ha-fe-ze (حفز) fiili ve türevleri geçmemektedir.

²²⁶ Mustafa Çağrırcı, "Şevk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/21.

²²⁷ Ayhan Doğan-Sadık Çetin, "Osmanlı Maarifinde Muallim Motivasyonu Kaynaklarından Maarif Nişanı ve Fazilet Mükâfâtı", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/37 (Nisan 2021), 2.

²²⁸ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm es-San'anî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-Azamî (Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1982), 11/378, (Hadis No: 20794).

²²⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah v.dğr. (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1988-2009), 4/289, (Hadis No: 1461).

²³⁰ Ebû'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966-1968), 1/193.

²³¹ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsât*, thk. Tarık b. İvedullah-Abdulmuhsin b. İbrahim (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1994), 3/255 (Hadis No: 3071).

²³² İbn Manzûr, "ha-fe-ze", *Lisânü'l-Arab*, 5/377.

²³³ Zebidî, "ha-fe-ze", 15/111.

Ha-fe-ze (حَفَزَ) fiilinin kök hali hadislerde (وَقَدْ حَفَزَهُ النَّفْسُ) “Nefes nefese kaldı.” (وَقَدْ حَفَزَنِي النَّفْسُ), “Nefes nefese kaldım.” şeklinde geçmektedir.²³⁴ Bir başka rivayette (وَهُوَ مُحَفِّزٌ)²³⁵ “Aceleci bir şekilde” anlamında kullanılmıştır. Bu kullanım fiilin *acele ettirmek* anlamıyla da örtüşmektedir. Kelime bu hadiste Hz. Peygamber’in başka bir işe çabucak gitmek istemesine işaret etmek için kullanılmıştır.²³⁶

Tahfîz kelimesi ıstılahta, insanı harekete geçirerek bir an önce, çabucak davranışta bulunmaya sevk eden, doğrudan ruhla ilgili psikolojik bir süreci ifade ettiği gibi²³⁷ kişinin kendi iradesiyle istenilen yönde davranışta bulunmasına da işaret eder.²³⁸ Tahfîz, insanı bir işi yapmaya ya da günah veya kötülükleri terk etmeye sevk eden güdülerin birleşimidir. Bu kavram, insanın dünyada başarılı ve ahirette güvende olmasını sağlayacak ideal davranışları yapmaya sevk eden olumlu bir değişimi ifade eder.²³⁹ Diğer bir ifadeyle tahfîz, belirli bir hedefi gerçekleştirmek amacıyla gerekli çabaları yapmaya sevk etmek,²⁴⁰ bireyin olumsuz davranışta bulunmasına engel olmak ve onun gidişatını değiştirmektir.²⁴¹ Muhammed Sıddîk tarafından kaleme alınan ve kitap olarak da basılan *Esâlibü't-tahfîzi't-terbeviyye fî's-sünneti'n-nebeviyye* isimli çalışmada, Amiruddin Mohd Sobali tarafından *et-Tahfîzü fî's-Sünneti'n-Nebeviyye rağbeten ve rehbeten envâ'uhû ve delâilü rahmetihî li'l-ümme* ismiyle yazılan makalede ve daha önce işaret ettiğimiz ve istifade ettiğimiz diğer çalışmalarda da görüldüğü üzere tahfîz kelimesi modern çalışmalarda motivasyon kelimesiyle birebir örtüşen bir terim olarak kullanılmaktadır.

²³⁴ Müslim, “Mesâcid”, 149; Ebû Dâvûd, “Salât”, 121.

²³⁵ Müslim, “Eşribe”, 149.

²³⁶ Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Şeref Nevevî, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabîyye, 1392/1972), 13/227.

²³⁷ Katnânî, *Mehârâtü ve fennü't-tahfîz*, 31.

²³⁸ Ömer Ali Hüseyin, “et-Tahfîzü esâlibühû a'râduhû envâ'uhû fî's-sîreti'n-nebeviyye” *Midâdü'l-Âdâb Dergisi* 2/531.

²³⁹ Amiruddin Mohd Sobali, “et-Tahfîzü fî's-Sünneti'n-nebeviyye rağbeten ve rehbeten envâ'uhû ve delâilü rahmetihî li'l-ümme”, *Journal of Hadith Studies*, 1/1 (Aralık 2016), 44.

²⁴⁰ Muhammed Yusuf eş-Şettî-Yunus Ali Abdülmecîd Süleyman, “Esâlibü't-tahfîz ve't-teşcî' fî dav'i-s-sünneti'n-nebeviyyeti's-şerife”, *Havliyyetü Külliyyeti'd-Da'veti'l-İslâmiyye bi'l-Kâhire*, 4/27 (2014), , 535.

²⁴¹ Eymen Câsim ed-Dûrî, “el-Menhecü't-tahfîziyyi fî dav'i-s-sünneti'n-nebeviyye”, *Câmi'atü Katar-Mecelletü külliyyeti's-şer'i'ati ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 31/2 (2013), 76.

1.1.6.7. Teşcî‘ (تشجيع على)

Teşcî‘ kelimesi cesaret ve atılganlığı ifade eden şe-ce-‘a (شجع) fiilinden türemiştir.²⁴² Buna göre teşcî‘ bir kimseyi, istenilen davranışı gerçekleştirmesi için kalbindeki cesaret ve atılganlık duygusunu güçlendirerek o davranışı yapmaya teşvik etmek demektir.²⁴³

Zühri’nin (ö.124/742) Abdullah b. Sa‘lebe b. Su‘ayr’dan naklettiği bir rivâyette de teşcî‘ kelimesi mazi fiil formatında ...وَقَدْ شَجَّعَ اللَّهُ الْمُسْلِمِينَ عَلَى لِقَاءِ عَدُوِّهِمْ... “Allah (c.c.) Müslümanları düşmanla karşılaşmaya teşvik etti.”²⁴⁴ anlamında gelmiştir.

1.1.6.8. Teselli (تسلي)

Teselli kelimesi (bir şeyle avunarak) unutmaya çalışmak anlamındaki se-le-ve (سلو) fiilinden gelmektedir. Aynı kökten türeyen tef’îl bâbından sellâ (سلى) fiili ise unutturmak, üzüntüleri yatıştırmak, dağıtmak anlamlarına gelir.²⁴⁵ Aynı kökten gelen *selvâ* (سلوى) insanı avunduran şey²⁴⁶ anlamındadır. İbn Abbâs’a (r.a.) göre *selvâ* bir kuştur. Araplar eskiden aşka tutulan bir kimseyi tedavi için (tesellî ile aynı kökten türeyen) *selvân* (سلوان) ismindeki bir bitkiyi ezerek suyunu aşka tutulan kimseye içirirlerdi.²⁴⁷ Türkçe’de teselli kelimesi avunma, avuntu, avunç anlamlarına gelmektedir.²⁴⁸ Birey herhangi bir konuda motivasyonunu kaybettiğinde, amacını veya hedefini gerçekleştirmede ümidini kaybettiğinde teselli edilerek motivasyonu tekrar kazandırılmaya çalışılır.

1.1.6.9. Moral (مغوية)

Moral kelimesi, bir insanın ruhsal gücü, manevî güç,²⁴⁹ çeşitli güçlükler, tehlikeler karşısında inanç ve ahlakî değerlere bağlılıktan doğan dayanma gücü ve mâneviyat²⁵⁰ gibi anlamlara gelmektedir.

²⁴² İbn Fâris, “şe-ce-a”, *Mu’cemü Mekâyîsü’l-Lüğa*, 3/247.

²⁴³ Şettî-Süleyman, “Esâlibü’t-tahfiz ve’t-teşcî’ fi dav’i-s-sünneti’n-nebeviyyeti’s-şerife”, 536.

²⁴⁴ Ebü’l-Fidâ İmâmüddîn İsmail b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (San’a: Dâru Hicr, 2003), 5/16.

²⁴⁵ Halîl b. Ahmed, “seleye (selâ)”, 7/ 299.

²⁴⁶ İsfahânî “seleve”, 741.

²⁴⁷ İsfahânî “seleve”, 741.

²⁴⁸ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Teselli” (Erişim Ekim 2021).

²⁴⁹ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Moral” (Erişim 15 Ağustos 2021).

Moral kelimesi Modern Arapça’da maneviyye (معنوية) kelimesi ile ifade edilir. Çoğulu maneviyyât (معنویات) şeklindedir. Bu kelime bir kişinin veya topluluğun, zorluk, tehlike veya yorgunlukla karşılaştığında özgüven veya yüksek ideallere bağlılığına yönelik psikolojik durumunu ifade eder.²⁵¹

Tanımlanması ve ölçülmesi zor olan kavramlardan biri olan moral, bir insana veya insan grubuna hâkim olan atmosfer²⁵² olarak da ifade edilebilir.

Moral kavramı, huzursuzluğa, beklenmeyen gerginliğe ve doyumsuzluğa karşı doyum ve mutluluk duygularının toplamı, bireyin amaçlarıyla içinde bulunduğu durum arasındaki farka ilişkin algılarının oluşturduğu zihinsel bir durum ya da tutum²⁵³ şeklinde de tanımlanmıştır.

Moral, hedefe yönelik davranışların uyarılmasını ve bireyin bu hedefe daha istekli ve coşkulu yönelmesini sağlamakta, motivasyon ise morali yükselmiş bireyi daha kararlı ve bilinçli olarak hedefe yöneltmektedir. Bu bakımdan moral ve motivasyon kavramlarının birbirlerini tamamladıkları görülmektedir.²⁵⁴ Moral seviyesi düşük bireylerin hedefe ulaşma amacıyla sapma meydana gelir. Bu da motivasyonlarını olumsuz yönde etkiler.

Teselli, moral ve motivasyon kavramları anlam olarak birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bir kimse başına bir sıkıntı gelmesi neticesinde teselliye ihtiyaç duyar. Teselli edildiğinde ise üzüntüsü hafifler ya da ortadan kalkar. Bu da o kimsenin moral seviyesini yükseltir. Bunun devam etmesi, başına gelen sıkıntı nedeniyle hayatı sekteye uğrayan bu kimsenin, bu teselli ve moral ile yeni bir motivasyona kavuşmasını ve hayatına toplumla barışık bir şekilde devam etmesini sağlar.²⁵⁵

²⁵⁰ Kubbealtı Lügati, “Moral” (Erişim 15Ağustos 2021).

²⁵¹ Ahmed Muhtâr Abdülhamid Ömer, “aneye”, 2/ 1567.

²⁵² Eren, “Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi”, 81.

²⁵³ Hasan Güneş, “Moral”, *Eğitim Bilimleri Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2015), 251.

²⁵⁴ Güner Şam, *Motivasyon Faktörlerinin İşçi Psikolojisi Üzerine Yansımaları: Tekstil İşçileri Üzerine Bir Uygulama* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 9-10.

²⁵⁵ Gedük, *Kur’ân’da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 13.

1.2. Terğîb ve Terhîb Konusunda Telif Edilmiş Eserler

Motivasyon İslâmî kaynaklarda terğîb ve terhîb olarak ele alınmıştır. Okuyucuyu bu hususta bilgilendirmek amacıyla yazılmış eserler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Terğîb ve terhîb ile ilgili hadisler hicrî 2. yüzyıldan itibaren müstakil eserlerde tedvîn edilmeye başlanmıştır.²⁵⁶ Hicri 2. yüzyılda yazılan bu eserlerden sadece Abdullah b. İdris'in (ö. 192/808) *et-Terğîb ve't-Terhîb*'i bilinmektedir. Ebu'l-Hasen en-Nadr b. Şümeyl'in (ö. 204/820) *Kitâbü't-Terğîb*, İbn Zencûye'nin (ö. 251/865) *et-Terğîb ve't-Terhîb*, Ebû Ali Hasan b. Mahbûb ez-Zerrâd'ın (ö. 224/839) *Kitâbü't-Terhîb* isimli eserleri hicrî ikinci yüzyılda yazılmış terğîb ve terhîb eserleridir. İbn Şâhin'in (ö. 385/996) *et-Terğîb fî fezâ'ili'l-a'mâl*²⁵⁷ isimli eseri türünün günümüze ulaşan en eski eseri olma özelliğini taşımaktadır.²⁵⁸

Teymî'nin (ö. 535/1141) *Kitâbü't-Terğîb ve't-terhîb*,²⁵⁹ Münzirî'nin (ö. 656/1258) *et-Terğîb ve't-Terhîb*²⁶⁰ Süleym b. Eyyûb'un (ö. 447/1055) *et-Terğîb*, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *et-Terğîb ve't-terhîb*, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin (ö. 581/1185) *et-Terğîb ve't-terhîb*, Cemmâîlî'nin (ö. 600/1203) *et-Terğîb fî'd-du'â*, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman et-Tücîbî'nin (ö. 610/1214) *et-Terğîb fî'l-cihâd*, Yâfiî'nin (ö. 768/1367) *et-Terğîb ve't-terhîb*, İzzeddin İbn Fehd'in (ö. 922/1516) *et-Terğîb ve'l-ictihâd fî'l-bâ'isi li-zevî'l-himemi'l-ulyâ ale'l-cihâd*, Nûreddin er-Rânîrî'nin (ö. 1068/1658) *Hidâyetü'l-habîb fî't-terğîb ve't-terhîb*'i terğîb ve terhîb alanında yazılan eserlerdendir.²⁶¹

²⁵⁶ Görmez, "Terğîb ve Terhîb", 40/508.

²⁵⁷ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman b. Ahmed b. Muhammed b. Eyyûb el-Bağdâdî İbn Şâhin, *et-Terğîb fî fezâ'ili'l-a'mâl ve Sevâbu Zâlik*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004).

²⁵⁸ Nurdan Genç, "Terğîb ve Terhîb Hadisleri Literatürü", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (2018), 115-117.

²⁵⁹ İsmail b. Muhammed b. el-Fazl el-İsfehânî et-Teymî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, thk. Eymen b. Sâlih b. Şâ'bân (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1414/1993).

²⁶⁰ Abdülazîm b. Abdülkavî b. Abdullah Ebû Muhammed Zekiyyüddîn el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-hadîsi's-şerîf*, thk. İbrahim Şemsüddîn (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996).

²⁶¹ Görmez, "Terğîb ve Terhîb", 40/509.

Mahmut Demir'in *Terğib-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri*,²⁶² Ethem Karabulut'un *Terğib Hadisleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Tebşiri*,²⁶³ Zübeyde Öral'ın *Kur'ân-ı Kerim'de Terğib ve Terhib Âyetlerinin Beden Dili Açısından Tahlili*,²⁶⁴ Rabia Kurt'un *Hadis Tarihinde Terğib-Terhib Edebiyatı ve Değeri*²⁶⁵ ve Zübeyir Işık'ın *Ahmed b. Türki'nin Hidâyetü'l-münib fi İhtisâri't-Terğib ve't-Terhib Adlı Eserinin Tahkiki ve Metodu*²⁶⁶ isimli tez çalışmaları mevcuttur.

Nurdan Genç'in, *Terğib ve Terhib Hadisleri Literatürü*,²⁶⁷ Mahmut Sönmez'in *Kur'anî Tebliğde Terğib ve Terhib Metodu*,²⁶⁸ ve *Kur'an'da Cennet, Cehennem ile Yapılan Terğib ve Terhib*²⁶⁹ isimli çalışmaları mevcuttur.

1.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Motivasyon

Kur'ân-ı Kerîm'de Motivasyon, başlı başına müstakil bir araştırma konusudur.²⁷⁰ Ancak, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Motivasyon* konusunu Kur'ân'dan bağımsız olarak düşünemeyeceğimizden *Kur'ân-ı Kerîm'de Motivasyon* konusuna genel hatları ile değineceğiz.

Allah (c.c.) Hz. Peygamber'i ve ümmetini birçok âyette i'lây-i kelimetullah, zalimleri zülûmlerinden engellemek ve mazlumu korumak için savaşılmaya teşvik

²⁶² Mahmut Demir, *Terğib-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

²⁶³ Ethem Karabulut, *Terğib Hadisleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Tebşiri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

²⁶⁴ Zübeyde Öral, *Kur'ân-ı Kerim'de Terğib ve Terhib Âyetlerinin Beden Dili Açısından Tahlili* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

²⁶⁵ Rabia Kurt, *Hadis Tarihinde Terğib-Terhib Edebiyatı ve Değeri* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

²⁶⁶ Zübeyir Işık, *Ahmed b. Türki'nin Hidâyetü'l-münib fi İhtisâri't-Terğib ve't-Terhib Adlı Eserinin Tahkiki ve Metodu* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

²⁶⁷ Nurdan Genç, "Terğib ve Terhib Hadisleri Literatürü", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (2018), 110-131.

²⁶⁸ Mahmut Sönmez, "Kur'anî Tebliğde Terğib ve Terhib Metodu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/65 (2019), 1381-1391.

²⁶⁹ Mahmut Sönmez, "Kur'an'da Cennet, Cehennem ile Yapılan Terğib ve Terhib", *Din'in Anlaşılmasında Dil'in Rolü Bildiriler Kitabı* (İğdır: İğdır Üniversitesi Yayınları, 2018), 211-227.

²⁷⁰ Konu ile ilgili müstakil çalışma için bkz. Salih Gedük, *Kur'an'da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

etmiştir²⁷¹: “...Müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir”,²⁷² “Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilerseniz, bu sizin kendi iyiliğinizdir”.²⁷³ Allah (c.c.) bazı ayetlerde de Hz. Peygamber’e mü’minleri savaşımaya motive etmesini emretmektedir: “Şu halde Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlu olursun. Müminleri de teşvik et. Allah, inkâra sapanların gücünü kıracaktır...”,²⁷⁴ “Ey peygamber! Müminleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener; çünkü onlar yaptıklarının bilincinde olmayan bir topluluktur”.²⁷⁵

Ebu’s-Suud Efendi (ö. 982/1574) bu âyetlerde geçen تحريض/حرّض kelimelerinin tahlilini yaptığı yerde özetle şöyle der: “‘Müminleri de (savaşa) teşvik et.’ yani onları savaşa teşvik edebileceğin en etkili yolları kullanarak kuvvetli/mübalâğalı bir şekilde teşvik et. تحريض / حرّض kelimesinin aslı olan حرّض (harad) kelimesi zafiyet, zayıflık, bitkinlik, hastalık gibi anlamlara gelir. Savaş için yapılan tahrîd ise kalpteki zafiyetin giderilmesi için yapılan teşviktir. حرّض kelimesi yerine حرّص yani hırslandır şeklinde de okunmuştur”.²⁷⁶ Sa’dî (1889-1956) de bu âyetleri: “Onları (savaşa) teşvik et, kararlılıklarını kuvvetlendirmek için onları canlandır, gayretlerini harekete geçir, cihâda teşvik et, düşmanla mücâdeleye sevk et ve savaştan kaçmaktan sakındır.”²⁷⁷ şeklinde yorumlamıştır.

Allah (c.c.) kâfirlerin İslâm’a girmesine teşvik etmek için Peygamber Efendimize şöyle buyurmuştur: “İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır...”²⁷⁸ Mâlikî fakihî olan Ebû Bekir İbnü’l-Arabî (ö. 543/1148), bu âyette Cenâb-ı Allah’ın kâfirleri İslâm’a girmeye motive etmek için onların daha önce yaptıkları günahlarının affedileceğini

²⁷¹ Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Mısır: Matbaatu İsâ el-Bâcî el-Halebî, ts.), 1/102.

²⁷² et-Tevbe 9/36.

²⁷³ et-Tevbe 9/41.

²⁷⁴ en-Nisa 4/84.

²⁷⁵ el-Enfâl 8/65.

²⁷⁶ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâye’l-Kur’ânî’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-arabî, ts.) 4/34.

²⁷⁷ Abdurrahmân b. Nâsir es-Sa’dî, *Teysîrü’l-latîfi’l-mennân fî hulâsati tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Abdurrahman b. Muallâ (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1420/2000), 325.

²⁷⁸ el-Enfâl 8/38.

müjdelediğini ifade etmektedir.²⁷⁹ Yine Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Allah'ın (c.c.) “...Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”²⁸⁰ âyetinde eşine geri dönme imkânını kaybetmemesi için erkekleri tek boşamaya teşvik ettiğini ifade etmiştir.²⁸¹ Bu örnekler bize Allah'ın (c.c.) değişik ayetlerde farklı üsluplar ile iyiliğe teşvik ve kötülükten sakındırma şeklinde kullarını motive ettiğini göstermektedir. Konuyu uzatmamak için bu kadar örnekle yetiniyoruz.

Kur'ân hem içerik hem de dil ve üslup açısından diğer kitaplardan farklıdır. Kur'ân'ın bu özelliği, onu eşsiz bir kitap haline getirmiş, Hz. Peygamber'e farklı gerekçeler ileri sürerek şiddetle karşı çıkanlar bile Kur'ân'ın bu üslubu nedeniyle ilahi bir kitap olduğunu ikrar etmekten uzak duramamıştır.

Kur'ân meseleleri bir bütün olarak ele almış, itikattan ibadete, ahlaktan insan psikolojisine, evrenin yaratılış ve yapısından geçmiş milletlerin yaşantısına kadar farklı alanlarda verdiği bilgileri etkili bir şekilde ve ilgi çekecek bir yöntemle ortaya koymuştur. Bazı âyetlerin tamamının ya da bir kısmının usandırmayacak bir şekilde tekrarlanması, bazı sûre başlarındaki hurûf-ı mukattaalar, anlatımda soru ve cevap yöntemine, yemin, istifham ve tekid gibi unsurlara yer verilmesi, soyut bazı prensiplerin ve metafizik gerçeklerin kıssalarla ve darb-ı mesellerle somut hale getirilmesi bu kapsamda söylenebilir. Kur'ân'ın üslûbunda açık bir şekilde görülen lafız-mâna dengesi, onun gönüllerdeki tesiri, ses ve terkibiyle ortaya konan âhenk, aynı zamanda hem akla hem de duyguya hitap etmesi gibi özellikler kaynaklarda atıfta bulunulan hususlardır.²⁸²

Kur'ân'da, mesajlarının muhatapları tarafından daha kolay bir şekilde kabul edilip içselleştirilmesini sağlamak, muhataplarının kalpleri üzerinde tesir ederek onları harekete geçirmek, kısacası onları motive etmek için çok sayıda yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemleri maddeler halinde şöyle arz edebiliriz:

²⁷⁹ Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1424/2003), 2/102.

²⁸⁰ et-Talak 65/1.

²⁸¹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 4/278.

²⁸² M. Suat Mertoğlu, “Üslûbü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/382.

1- Bıktırmayan Tekrar

Kur’ân-ı Kerîm’de insanların dikkatini iletilmek istenen mesajlara çekme ve söz konusu mesajların insanların zihinlerine tedrici olarak yerleşmesini sağlama²⁸³ anlamı pekiştirme, tembihte ısrar, korkutma, hayrette bırakma, söz uzadığında konunun baş tarafının unutulmamasını sağlama, teşvik, sakındırma, nasihat etme, te’kid, iletilen mesajı parçalara ayırarak ifade etme ve anlatımı zevkli hale getirme gibi amaçlara matuf olarak edatlar, kelimeler, cümleler veya kıssalar tekrar edilmiştir.²⁸⁴ Yapılan tekrarın, muhatabın konuya yoğunlaşmasını sağlama ve oluşan işitsel ahenkle muhatabın iletilen mesaja ilgisini artırma gibi faydaları vardır.²⁸⁵ Mesela Rahmân suresinde “*Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?*” ayeti 31 defa takrarlanmıştır. İnsan ve cinlere dünya ve ahirette verilen ve verilecek olan her büyük nimeti ifade ettikten sonra zikredilmiştir. Mürselât suresinde ise “*O gün, yalanlayanların vay haline*” ayeti 10 defa tekrar edilmiş; işaret edilen her kötü akıbetin ardından insanları dehşete düşüren bir ihtar olarak zikredilmiştir.²⁸⁶

2- Soru-Cevap

Kur’ân’da puta tapanlar Hz. İbrahim’in diliyle: “*Kendi elinizle yaptığınız şeylere mi tapıyorsunuz?*”²⁸⁷ şeklinde soru üslubuyla kınanmıştır. Kitab’ı okuduğu halde insanlara iyiliği emredip de kendileri unutanlar yine bu üslupla kınanmıştır.²⁸⁸ Soru üslubu başa gelecek şeyleri haber vererek muhatapları korkutmak suretiyle bunların hazırlığı içinde olmaya teşvik amacıyla da kullanılmıştır. Mesela “*O dehşetli ses! O dehşetli ses! Nedir o dehşetli ses, bilir misin?*”²⁸⁹ ayetlerinde bu durum söz konusudur. Soru üslubu ile bazen insanlar uyarılmıştır. Mesela “*Kendilerine cahilce kötülük edenden başka kim İbrahim’in getirdiği dini reddeder?*”²⁹⁰ ayetinde muhataplar kendilerine yöneltilen soru ile dalalette oldukları

²⁸³ Deniz Doğan, “Rahman Suresinde Takrar Eden Ayetlerin Amacı ve Bağlam İlişkisi”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/29 (2017), 268.

²⁸⁴ Hatice Görmez, *Kur’an-ı Kerim’in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğîb ve Terhîb* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 57.

²⁸⁵ Doğan, “Rahman Suresinde Takrar Eden Ayetlerin Amacı ve Bağlam İlişkisi”, 268.

²⁸⁶ Görmez, *Kur’an-ı Kerim’in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğîb ve Terhîb*, 58.

²⁸⁷ es-Saffât 37/95.

²⁸⁸ el-Bakara 2/44.

²⁸⁹ el-Kâri’a 101/1-3.

²⁹⁰ el-Bakara 2/130.

konusunda uyarılmışlardır. İnsanları hedef davranışları yapmaya teşvik etmek amacıyla da soru üslubu kullanılmıştır. Mesela “*De ki: size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takva sahipleri için Rableri katında, altlarından ırmaklar akan ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah’ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını eksiksiz görmektedir.*”²⁹¹ ayetinde insanlar Allah’ın emir ve yasaklarına uymaya, günahlardan ve haramlardan sakınma konusunda titiz olmaya, devamlı olarak Allah’ın gözetimi altında bulunduklarının bilincinde olmaya motive edilmişlerdir.

3- Yemin

Kur’ân’da tevhid inancını yerleştirmek,²⁹² Kur’ân’ın Allah tarafından indirilen hak kitap olduğunu tespit,²⁹³ Hz. Peygamber’in hak peygamber olduğunu ifade etmek,²⁹⁴ kıyamet gününün, cennet va’dinin ve cehennem va’dinin gerçek olduğu inancını yerleştirmek²⁹⁵ ve insanın gerçek yüzüne işaret eden durumlara işaret etmek²⁹⁶ amacıyla yemin edilmiştir.²⁹⁷ Kur’ân-ı Kerîm’in nazil olduğu dönemde Araplar, sahip oldukları şifâhî kültürün bir gereği olarak söze güç katmak amacıyla yemin kullanmayı bir söz sanatı haline getirmişlerdir. İnsanlara nâzil olduğu toplumun dili ile hitap eden Kur’ân, muhataplarının dikkatini çekmek amacıyla edebî bir tarzda sık sık yemin kullanmıştır.²⁹⁸

4- Kolaylaştırma

Kur’ân, ibadetlerde kolaylaştırmayı ilke olarak ortaya koymuştur.²⁹⁹ Kolaylaştırmanın, istenilen davranışların ortaya konmasında büyük etkisi olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Örneğin, hasta ve yolcuların, oruçlarını tutamadığı gün sayısınınca başka zaman tutmaları, oruç tutmakta zorlananların ise bir fakire fidye

²⁹¹ Âl-i İmrân 3/15.

²⁹² es-Saffât 37/1-4.

²⁹³ ez-Zuhrûf 43/1-4.

²⁹⁴ Yâsin 36/1-4, el-Kalem 68/1-3, en-Necm 53/1-3, el-Hâkka 69/38-41, et-Tekvîr 81/15-20.

²⁹⁵ ez-Zâriyât 51/1-6, ez-Zâriyât 51/23, et-Tûr 52/1-8, el-Mürselât 77/1-6, et-Teğâbün 64/8, es-Sebe’ 34/3, Yunus 10/54.

²⁹⁶ el-Asr 103/1-2, el-Âdiyât 100/1-8, et-Tîn 95/1-6, el-Leyl 92/1-4, el-Beled 90/1-4.

²⁹⁷ M. Faik Yılmaz, “Aksâmu’l-Kur’ân Bağlamında “Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?” Sorularını Yeniden Düşünmek”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 5/1 (2010), 147-147.

²⁹⁸ Kutbettin Ekinci, “Kur’an’da Allah’ın Zatı Dışında Kullanılan Yeminleri Sözün Maksudı Açısından Anlamak”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57/1 (2016), 88.

²⁹⁹ el-Bakara 2/245.

vermeleri,³⁰⁰ hastalık, yolculuk veya su bulamama gibi durumlarda abdest ve gusül abdestinin teyemmüm ile yerine getirilmesi³⁰¹ dinin sağladığı kolaylıklardandır. İbadetlerin ifasında inananlara sağlanan bu tür kolaylıklar, ibadetlerin yerine getirilmesinde olumlu katkı sağlayacak ve istenilen hedeflere daha kolay ve hızlı şekilde ulaşılacaktır.

5- Ümitsizlikten Sakındırma

İnsan fitratı gereği unuttur, hata eder. Haddini aşar, günah işler. Hz. Peygamber “Her âdemoğlu çokça hata eder (günah işler). Onların hayırlıları çokça tevbe edenlerdir.”³⁰² buyurarak bu duruma işaret etmiş, aynı zamanda kurtuluş yolunu da göstermiştir. Kur’ân’da da tevbeyle çok atıf vardır. Ayetlerde Allah’ın emirlerine uygun davrananların,³⁰³ elçisinin izinden gidenlerin,³⁰⁴ doğru söz söyleyenlerin³⁰⁵ ve insanları affedip onların kusurlarını görmemezlikten gelenlerin³⁰⁶ bağışlanacağına; Allah’ın tevbeleri kabul edici olduğuna,³⁰⁷ O’ndan ümit kesilmemesi gerektiğine³⁰⁸ vurgu yapılmıştır. Günah işlemekten uzak olmayacak insanın Allah’ın affediciliğini, tevbeleri kabul edici olduğunu bilmesi, günahları sebebi ile sıkıntı ve ümitsizliğe düşmek üzere olan insanı bu durumdan kurtaracak, ona ümit verecek, moral ve motivasyonunu artırarak yaşamını yeniden düzenlemesine, sorumluluk bilinci ile hareket etmesine yardımcı olacaktır.

Kur’ân, güzel düşünce ve davranış için muhataplarını harekete geçirmek, hoş olmayan davranışlardan uzaklaştırmak, onlara moral ve motivasyon sağlamak için Allah’ın rahmet ve şefkatine, affediciliğine, tevbeleri kabul edici olduğuna, inananların yanında olup onlara destek olacağına sıklıkla vurgu yapmıştır. Bu vurgu hata ve günahları ile ümitsizliğe düşen, sıkıntı ve musibetler girdabında çaresiz kaldığını düşünen kimseler için bir moral ve motivasyon kaynağıdır.

6- Musîbet ve Meşakatlere Sabır Karşılığında Mükâfat Vadedilmesi

Dünya hayatı, iyiliklerle beraber kötülüklerin, nimetle beraber musibetin yanyana bulunduğu bir hayattır. Zira dünya imtihan yeridir. Allah, hiç kimseyi

³⁰⁰ el-Bakara 2/183-184.

³⁰¹ en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6.

³⁰² Tirmizî, “Kıyamet”, 49; İbn Mâce, “Zühd”, 30.

³⁰³ el-Bakara, 2/58.

³⁰⁴ Âl-i İmrân 3/31.

³⁰⁵ el-Ahzâb 33/70-71.

³⁰⁶ en- Nûr 24/22.

³⁰⁷ en-Nisâ 4/16; en-Nasr 110/3.

³⁰⁸ Yûsuf, 12/87, el-Hicr 15/56, ez-Zümer 39/53.

gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmamıştır.³⁰⁹ Bununla birlikte insanlar “açlık, korku; mal, can ve ürünlerden eksiltme”³¹⁰ gibi imtihanlardan geçirilecektir. Ancak, başlarına bir musibet geldiğinde Allah’a ait olduklarının ve Allah’a döneceklerinin bilincinde olan müminler Allah’ın lütuf ve rahmetine kavuşacaklardır. Müminler, yardım isteyecekleri zaman sabır ve namaz ile yardım istemeleri halinde Allah onlarla beraber olacaktır.³¹¹ Allah’tan korkan ve sabreden kimselerin mükâfatı zayi edilmeyecektir.³¹² Başlarına gelen felaketlere karşı sabredip herşeyin Allah’tan olduğuna inananlar için Rablerinden hidayet üzere oldukları ve kurtuluşa erecekleri müjdesi verilmiş, böylece sıkıntılara sabır konusunda motivasyon sağlamak amaçlanmıştır.³¹³

*“İnkâr edenlerin (gönüllerince) diyar diyar dolaşmaları sakın seni yanıltmasın; kısa süren bir faydalanma... Sonra sığınakları cehennem. Ne kötü bir mesken!”*³¹⁴ ayeti, bir yandan inananları inkarcılara özenmemelerini isterken, diğer taraftan onların kötü sonlarına işaret etmektedir. Bir sonraki *“Fakat rablerine karşı gelmekten sakınanlara, Allah katından bir ikram olarak, altından ırmaklar akan cennetler vardır; orada temelli kalacaklardır. Allah katındaki mükâfat iyi kimseler için daha hayırlıdır.”*³¹⁵ ayeti ile birlikte düşünüldüğünde, bunun inananların kalplerine nasıl bir duygu yerleştireceği daha iyi anlaşılmış olur. *“Gevşemeyin, üzülmeyin. Eğer (Allah’a) inanıyorsanız üstün olanlar sizlersiniz.”*³¹⁶ ayeti ise müminlere kazanacaklarını müjdelemekte, moral ve motivasyonlarını artırmaktadır.

7- Övmek

Övgü, insanın iç dünyasına etki eden ve kişiyi istenilen davranışa kanalize etme konusunda etkili olan bir yöntemdir. Her insanda övülmek, bir duygu hali olarak vardır. Kur’ân, güzel davranışlara teşvik noktasında övgüye yer vermiştir. İman esaslarının çoğunun birlikte zikredildiği ayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.) örnek olarak gösterilmiş ve “Hem Peygamber’in hem de müminlerin Rabbinden kendisine indirilene iman ettiklerine, her birinin Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve

³⁰⁹ el-Bakara 2/286.

³¹⁰ el-Bakara 2/155.

³¹¹ el-Bakara 2/153.

³¹² Yûsuf 12/90.

³¹³ el-Bakara 2/155-156.

³¹⁴ Âl-i İmrân 3/196-197.

³¹⁵ Âl-i İmrân 3/198.

³¹⁶ Âl-i İmrân, 3/140.

peygamberlerine iman edip, işitip itaat ettiklerine ve Allah'tan bağışlanma dilediklerine”³¹⁷ vurgu yapılmıştır. Asıl erdemli kimselerin Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden kimseler olduğu³¹⁸ belirtilerek bu kişiler övülmüşlerdir.

Kur'an'da gerçek müminlerin Allah anıldığında müminlerin kalplerinin titrediği, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda onların imanlarının arttığı, onların sadece Rablerine güvendikleri, namazlarını özenle kıldıkları, Allah'ın kendilerine verdiği şeylerden bir kısmını Allah yolunda harcadıkları, onlar için Allah katında yüksek mevkiler, değerli rızık ve bağışlanma olduğu belirtilerek³¹⁹ söz konusu özelliklere sahip kimseler övülerek bu özellikler teşvik edilmiştir.

8- Cennet ve Nimetlerini Hatırlatarak Ödüllerin Vadedilmesi

Kur'an muhataplarının ilgisini çekmek ve onları güzel şeylerin yapılmasına sevk etmek, hoş karşılamadığı şeylerden uzak tutmak ve sakındırmak için ödüle çokça başvurmuştur. Bu bir yönüyle Allah'ın kullarına sevgisi ve rahmeti ile ilgilidir. Diğer yönü ise insan psikolojisinin cezadan çok ödüle meyilli olması ile ilgilidir. Zira ödül olumlu bir pekiştirme ve istenilen davranışın ortaya çıkma olasılığını arttıran bir yöntemdir.

Kur'an'ın güzel düşünce ve davranışlara karşılık vadettiği ödüller içerisinde cennet ilk sıradadır. Kur'an'da çok sayıda ayette cennet tasvirlerine yer verilmiş, cennet nimetleri gözler önüne serilmiştir. Cennet, iman edip salih amel işleyenlere ahirette vadedilen mükâfat yurdu demektir.³²⁰ Cennet, müminlerin içinde ebedi kalacakları ahiret yurdu.³²¹ Cennet inancı, İslâm dışında Yahudilik ve Hristiyanlık gibi ilahi kaynaklı dinlerde olduğu gibi ilkel dinlerde de yer almaktadır. Bu durum, cennet inancının toplumların dini inanış ve yaşayışlarında önemli bir yerinin olduğuna, toplumları istenilen anlayış ve yaşantıya sevk etme konusunda cennetin bir mükâfat olarak gösterildiğine işaret etmektedir.

³¹⁷ el-Bakara 2/285.

³¹⁸ el-Bakara 2/177.

³¹⁹ el-Enfâl 8/4.

³²⁰ Karagöz v.dğr., “Cennet”, 96.

³²¹ el-Bakara 2/25, el-Mâide 5/85, el-A'râf 7/42, el-Kehf 18/3, el-Ahkâf 46/14.

Kur'ân'da cennete dair çok ayrıntılı tasvirlerle yer verilmektedir. Bu tür detaylandırmanın amacı, öncelikle mümin kulları özendirerek bu mükâfata ulaştıracak amellere teşvik etmektir. Mümini cennete eriştirecek ameller yalnızca ibadetlerle sınırlı değildir. Başa gelen her türlü sıkıntı, bela ve musibetlere karşı sabır ve tahammül, müminlerden istenen davranışlardandır. Cennetin bu kadar detaylı bir şekilde müminlerin idrakine sunulması, başlarına gelen sıkıntılara karşı bir teselli ve moral destek sağlamak ve onları bu nimetlerle motive ederek sıkıntılara katlanmalarını kolaylaştırmaktır.³²²

Kur'ân, iman edip³²³ güzel amel işleyen,³²⁴ Allah ve Rasûlüne itaat eden,³²⁵ takva ile Allah'ın hoşlanmadıkları şeylerden kaçınan,³²⁶ nefsinin arzularına uymayıp,³²⁷ Allah ve Rasûlünün çağrılarına kulak veren kimselerin cennet ile ödüllendirileceklerini belirtmiş ve orada sürekli kalacaklarına sıklıkla vurgu yapmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de iman edip salih amel işleyenler için birçok mükâfat vadedilmiştir. Mesela mü'minler için güzel bir gelecek olduğu,³²⁸ onlara güzel bir hayat yaşatılacağı,³²⁹ onlar için bağışlanma ve güzel bir rızık olduğu,³³⁰ çok değerli nimetler olduğu,³³¹ onların içinde ebedi olarak kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetlere girecekleri,³³² onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat olduğu,³³³ Firdevs cennetlerine girecekleri³³⁴... belirtilmektedir. Bu ayetlerde vadedilen ödüller insanların iman etmesi ve Allah'ın emirlerine uygun ameller işlemeleri konusunda motivasyon sağlamayı amaçlamaktadır.

Kur'ân, yaptıkları güzel davranışlarının kat kat fazlasıyla karşılık bulacağını haber vererek muhataplarını motive etmeyi hedeflemektedir. Mükâfatın emekten

³²² Gedük, *Kur'ân'da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon*, 122.

³²³ el-Mümin 40/40.

³²⁴ el-Meâric 70/34.

³²⁵ en-Nisâ 4/13.

³²⁶ ez-Zümer 39/73, el-Kalem 68/34.

³²⁷ en-Nâziât 79/41.

³²⁸ er-Ra'd 13/29.

³²⁹ en-Nahl 16/ 97.

³³⁰ es-Sebe' 34/4.

³³¹ el-Hac 22/50.

³³² en-Nisâ 4/57, 122.

³³³ el-Mâide 5/9.

³³⁴ el-Kehf 18/107.

fazla olması celbedicidir. Yaptığı işin karşılığında alacağı mükâfatın fazla olduğunu bilmesi, kişiye moral verebileceği gibi aynı zamanda onu olumlu yönde harekete geçirebilecek bir motivasyon vasıtasıdır. Allah için borç vermeyi, iman edip hayırlı işler yapmayı teşvik eden şu ayetlerde bu durum söz konusudur: *“Kim Allah’a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder. Daraltan da genişleten de Allah’tır ve O’na döndürüleceksiniz.”*³³⁵ *“Biz, iman edip dünya ve ahirete yararlı işler yapanların (önceki) kötülüklerini mutlaka sileriz ve onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendiririz.”*³³⁶

İnsan fitratı gereği güvenecek, dayanacak bir güç arar. Kendisini güvende hissetmek, korkularından uzak kalmak ister. İnanmanın insana kazandırdığı şeylerden bir tanesi de yalnız olmadığını, dayanacağı ve güveneceği, kendisini korkularından emin kılacak Allah’ın var olduğunu bilmesidir. Bunu bilmek kişiye güven verdiği gibi onu Allah’a karşı sorumluluklarını yerine getirmeye sevk eder. Kur’ân, muhataplarına moral ve motivasyon sağlama konusunda güven duygusuna dikkat çekmiştir. Allah’a ve ahiret gününe iman edip sâlih amel işleyen müminler için herhangi bir korku olmadığını ve onların üzüntü çekmeyeceklerini belirtmiştir.³³⁷

9- Cehennem ve Azabı Hatırlatılarak Cezanın Vaîd Edilmesi

Kur’ân, güzel davranışlara karşılık olarak cennet ödülünü vadederken, buna karşılık kötü davranışlar için ceza olarak cehennemi göstermektedir. *“Kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir.”*³³⁸ ayeti, cehennemin kötülerin ahiretteki kalacakları yurdu olduğunu göstermektedir. Kötüler, inkârcılar, müşrikler ve münafıklardır.³³⁹

Ölümünden sonraki hayata yönelik inançlar hemen hemen tüm dinlerde mevcuttur. Bunun gereği olarak kötü davranışta bulunan kimselerin cezalandırılacağı da kabul edilmektedir. Cehennem inancı, farklı şekillerde olsa da tüm dini inanışlar içerisinde yer almaktadır. Bu durum, toplumları hoş karşılanmayan anlayış ve yaşantılardan uzaklaştırma konusunda cehennemin bir ceza olarak gösterildiğine işaret etmektedir.

³³⁵ el-Bakara 2/245.

³³⁶ el-Ankebût 29/7.

³³⁷ el- Bakara 2/62.

³³⁸ el-İnfitâr 82/14.

³³⁹ el-Ahzâb 33/64-65, en- Nisâ 4/145.

Ceza, emirleri terk edip yasakları ihlal etmenin karşılığıdır. Ceza, istenmeyen davranışın ortadan kalkmasını sağlar. Cezada amaç, yapılması istenmeyen davranıştan uzak durulmasını sağlamaktır. Ceza yöntemi Kur'ân'ın başvurduğu yöntemlerdendir. Kur'ân'da ceza yeri olarak cehennem gösterilmektedir. Ancak cehennemin gösterilmesinin amacı sadece insanları cezalandırmak değildir. Cehennemden söz edilmesindeki asıl gaye, insanların yanlış hususlardan ve yapılmaması gereken davranışlardan uzak durmalarını sağlamaktır.

Ceza metodunun amacı insanları suç işlemeye yönelmekten sakındırmak ve işlenecek olan suçun önlenmesidir. Çünkü ceza hem yasaklanan davranışa engel olmak hem de o davranışın kötü olduğu hakkında bilgi vermektir. Ceza olgusu insanda bir silkelenme ve kendine gelme oluşturabilir. Mesela *“Onları üstlerinden ve altlarından gölgeler gibi ateş kaplayacaktır. Allah kullarını sürekli böyle sakındırıyor. Ey kullarım artık emirlerime karşı gelmekten sakınınız”*³⁴⁰ ayeti bu amaçlara matuftur.

Kur'ân, tevhid konusunda öncelikli olarak durmuştur. Zira dinin sahibi Allah'tır. O, birdir, eşi ve benzeri yoktur. Herşey ona muhtaçken O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Ve O'na denk hiçbir şey yoktur.³⁴¹ Çok sayıda ayette Allah'ın bir ve eşsiz olduğuna vurgu yapılmış, sadece Allah'a kulluk edilmesi ve hiçbir şeyin ona ortak koşulmaması istenmiştir. Allah, kendisine şirk koşulmasını kesinlikle bağışlamayacağını,³⁴² kendisine ortak koşanların amellerinin boşa gidip hüsrana uğrayacaklarını³⁴³ ve cehenneme gireceklerini,³⁴⁴ Rablerini inkâr edenlerin cehennem azabı ile cezalandırılacağını,³⁴⁵ inkâr edip hakkı gözetmeyenleri asla bağışlamayacağını, onları içinde ebedi olarak kalacakları cehenneme koyacağını,³⁴⁶ Allah'a ve peygamberine itaatsizlik edip sınırlarını aşanlar³⁴⁷ ve Allah'a ve rasulüne iman etmeyenler için kavurucu bir ateş hazırladığını³⁴⁸ beyan ederken “Bağışlanmamak, amellerin boşa gitmesi, hüsrana uğramak ve cehenneme girmek”

³⁴⁰ ez-Zümer, 39/16.

³⁴¹ el-İhlâs 112/1-4.

³⁴² en-Nisâ 4/48.

³⁴³ ez-Zümer 39/65

³⁴⁴ el- Mâide 5/72; el- Enbiyâ 21/98.

³⁴⁵ el-Mülk 67/6.

³⁴⁶ en-Nisâ 4/168-169.

³⁴⁷ en-Nisâ 4/14.

³⁴⁸ el-Fetih 48/13.

gibi olumsuz neticelerinden bahsetmektedir. Bu neticelerin her birinin ortak noktası, bu fiili işleyenlerin cezalandırılacağı anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın uyulmasını istediği emir ve yasakları beyan ederken insanların iç dünyasında etki oluşturacak bir üslup kullanılmış; böylece insanları emredilen fiilleri yapmak ve yasaklanan fiillerden kaçınmak konusunda motive etmiştir. Kur'ân'a göre kıyameti yalanlamak da cehennem ile cezalandırmayı gerektirmektedir: *“Kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırlanmıştır.”*³⁴⁹ *“Yalanladıkları kıyamet günü geldiğinde onlar kör, dilsiz, sağır bir halde ve yüzüstü süründürülerek toplanacaklar ve cehennem ile cezalandırılacaklardır.”*³⁵⁰

Kur'ân'da cennetin nimetlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedildiği gibi cehennem hayatının zorluklarından, cehennem ehlinin göreceği azaptan da ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Kur'ân'ın cehennem hakkında verdiği bu bilgilerden haberdar olan bir mümin, inandığı ve cehennem azabına duçar olacak inkârcılardan olmadığı için Allah'a şükreder. Mümin, hem iyi bir kul olabilmek için çaba gösterir hem de diğer insanlardan gelen sıkıntılara katlanmak durumunda kalır. Ahiretin varlığı, karşılaşılan sıkıntılarla başa çıkmada insanı teselli eder ona moral ve motivasyon sağlar. Böylece insan uğradığı haksızlığın, ahirette giderileceğine inanır. Kişi, yaşadığı sıkıntılara karşı teselli ve moral bularak bu sıkıntılara rağmen hayata tutunma ve mücadeleye devam etme hususunda önemli bir motivasyon elde eder.³⁵¹ İşleyeceği günahların ahirette karşılığının ne olduğunu bilmesi aynı zamanda kişiyi cehenneme götürecek davranışlardan uzaklaştırarak sorumluluk bilinci ile hareket etmesini sağlayabilir.

10- Allah'ın Sevgisinin ve Rızasının Vadedilmesi

Sevgi, insanları birbirlerine yaklaştıran, daha samimi davranışlar sergilemelerine etki eden bir duygudur. Kişi sevdiğine yaklaşır, sevmediğinden uzaklaşır. Mümin Allah'ı seven kimsedir. Allah'ın sevgisini kazanmak, Allah tarafından sevildiğini bilmek mümin için en büyük onurdur. Kur'ân inananları güzel şeylere teşvik etmek için mesajını zaman zaman Allah sevgisi üzerinden vermektedir. Bazı ayetlerdeki mükâfat şekli, *Allah'ın onu seveceği* şeklindedir.

³⁴⁹ el-Furkân 25/11.

³⁵⁰ el-İsrâ 17/97-98.

³⁵¹ Gedük, *Kur'ân'da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon*, 180.

Örneğin, inananlara kendilerinin, anne babalarının ve akrabalarının aleyhine olsa dahi adaletten ayrılmamaları emredilmiş,³⁵² adaletli olmanın takvâya daha uygun olduğu beyan edilmiştir.³⁵³ Allah'ın, adil davrananları sevdiği beyan edilerek³⁵⁴ Müslümanlar adaletli olma ve davranma konusunda motive edilmiştir. Başka bir ayette Müminleri, Allah'a tevekkül etmeye teşvik için Allah'ın, kendisine güvenenleri sevdiği belirtilmiştir.³⁵⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın israf edenleri,³⁵⁶ haddi aşanları,³⁵⁷ şımarıkları,³⁵⁸ bozguncuları,³⁵⁹ gurura kapılarak kendini beğenenleri,³⁶⁰ zalimleri,³⁶¹ büyüklük taslayanları³⁶² ve kâfirleri³⁶³ sevmediği belirtilmiştir. Allah'ın bahsi geçen bu kişileri sevmediğini belirtmek insanları israf etmek, haddi aşmak, şımarıklık, bozgunculuk, gururlanıp kendini beğenmek, zulmetmek ve büyüklük taslamak gibi fiillerden sakınmaya sevk edebilecek önemli bir motivasyon unsurudur.

11- Kıssa Anlatmak

Kur'ân-ı Kerîm insanları İslâm'ın emrettiği davranışları yapmaya ve yasakladığı davranışlardan sakındırmaya yönlendirirken kıssa yöntemini etkili bir şekilde kullanmıştır. Mesela Hz. Lokman'ın kıssasında önce Hz. Lokman'ın şahsında tüm Müslümanlara Allah'a şükretmeleri emredilmiş, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı ve Allah'ın her türlü övgüye layık olduğu bildirilmiştir.³⁶⁴ Sonra Hz. Lokman'ın oğluna yönelik öğüdüyle “Allah'a şirk koşmanın Allah'a çok büyük bir zulüm olduğu”³⁶⁵ beyan edilmiştir. Daha sonra Yüce Allah, annenin güçten kuvvetten düşerek çocuğunu karnında taşıdığına; iki yıl emzirdiğine atıfta bulunmuştur.³⁶⁶ Yüce Allah sonraki ayetlerde ise Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğüdü zikrederek “Yapılan işin hardal tanesi kadar olsa, bir kayanın içinde saklansa,

³⁵² en-Nisâ 4/135.

³⁵³ el-Mâide 5/8.

³⁵⁴ el-Mâide 5/42; el-Hucurât 49/9.

³⁵⁵ Âl-i İmrân 3/159.

³⁵⁶ el-A'râf 7/31; el-En'âm 6/141.

³⁵⁷ el-A'râf 7/55.

³⁵⁸ el-Kasas 28/76.

³⁵⁹ el-Kasas 28/77.

³⁶⁰ Lokman 31/18.

³⁶¹ eş-Şûrâ 42/40.

³⁶² en-Nahl 16/23.

³⁶³ er-Rûm 30/45.

³⁶⁴ Lokmân 31/12.

³⁶⁵ Lokmân 31/13.

³⁶⁶ Lokmân 31/14.

göklerde veya yerin dibinde bulunsa bile kendisinin onu açığa çıkaracağını”³⁶⁷ ifade etmiştir. Devam eden ayetlerde Yüce Allah, Müslümanları “Namazı özenle kılmaya, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya, başa gelen musibetlere sabretmeye” teşvik etmiştir.³⁶⁸ Sonrasında gururlanıp kendini beğenenleri sevmediğini bildirmiş,³⁶⁹ “Seslerin en çirkininin eşek sesi olduğunu” belirtmiştir.³⁷⁰ Söz konusu kıssada Müslümanlar emredilen hususları yapmaya ve yasaklanan hususlardan kaçınmaya motive edililirken kıssa yönteminden faydalanılmıştır.

12. Teşbih

Kur’ân’ı Kerîm’de kullanılan motivasyon yöntemlerinden biri de istenen mesajı teşbih kullanrak muhatapta etki oluşturan bir üslupla iletmektir. Mesela kâfirlerin dünya hayatında (insanlara gösteriş olsun diye) yaptıkları harcamalar, kendilerine zulmetmiş bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgâra benzetilmiştir.³⁷¹ Başka bir ayette Rablerini inkâr edenlerin amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu küle benzetilerek³⁷² onların kazandıklarından hiçbir fayda göremeyecekleri belirtilmiştir. Söz konusu örneklerde verilmek istenen mesajın yapılan teşbihle iletilmesi mesajın muhataplar nezdindeki etkisini artıran önemli bir motivasyon unsurudur.

Kur’ân, iman, ibadet, ahlak ve beşerî ilişkilere dair esasları insanlara bildirirken, salt bilgi ile yetinmemiş, bu konunun sonuçları üzerinde de durmuştur. Zira her kabul veya reddin bir sonucu, her iyi ya da kötü fiilin bir karşılığı adaletin gereğidir. Kişi elbette yaptıklarının karşılığını alacaktır.³⁷³ Muhataplarına bu esasları ileten Kur’ân, onlardan bu hususları kabul etmesini isterken kabul veya redlerinin neticelerine de açıkça yer vermiş, böylece muhataplarını ikna etmiş, onları istekli hale getirerek motivasyonlarını artırmıştır.

Maddeler halinde sunmaya çalıştığımız bu motivasyon modelleri ile cennet, Allah’ın rızası, cennet nimetleri, cehennemden kurtuluş, günahların bağışlanması, Allah sevgisini hak etme, Allah’ın değer vermesi, korku ve üzüntüden uzak olma,

³⁶⁷ Lokmân 31/16.

³⁶⁸ Lokmân 31/17.

³⁶⁹ Lokmân 31/18.

³⁷⁰ Lokmân 31/19.

³⁷¹ Âl-i İmrân 3/117.

³⁷² İbrahim 14/18.

³⁷³ en-Necm 53/39-40, ez-Zilzâl 99/7-8.

huzur ve güven içerisinde olma, kat kat mükâfat, Allah'ın yardımı, merhameti, affediciliği ve duanın kabulü gibi ödüller vadedilmiştir. Diğer taraftan cehennem, Allah'ın rahmetinden uzak tutulma, amellerin boşa gitmesi, dünya ve ahirette rüsvaylık gibi ceza yöntemleriyle de kullar olumsuz motivasyon ile Allah'ın emirleri doğrultusunda yaşamaya motive edilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Kur'ân muhataplarını yönlendirmede ödül ve cezayı en etkin yöntem olarak kullanmıştır. Burada her iki hususun da dengeli olarak gözler önüne serildiğine dikkat çekmekte fayda vardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kur'ân-ı Kerîm'de biktırmayan tekrar, soru-cevap, yemin, kolaylaştırma, ümitsizlikten sakındırma, musîbet ve meşakkatlere sabır karşılığında mükâfat vadedilmesi, övmek, cennet ve nimetlerini hatırlatarak ödülleri vadedilmesi, ve cehennem azabı hatırlatılarak cezanın vaîd edilmesi, Allah'ın sevgisinin ve rızasının vadedilmesi, kıssa anlatmak ve teşbih gibi yöntemlerle insanların Allah'ın emir ve yasaklarına uygun bir hayat yaşamaları konusunda motive edilmeleri amaçlanmıştır.

1.4. Hz. Peygamber ve Görevleri Bağlamında Motivasyon

Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın insanlara örnek olarak gönderdiği en son peygamberdir. O, peygamberlik misyonunun bir gereği olarak vahyi insanlara ulaştırmış, açıklamış ve fiilî olarak ortaya koymuştur.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in tebliğ görevini yerine getirmesini isterken aynı zamanda bu tebliği nasıl yapacağına dair bir takım ilke ve yöntemleri de vahyetmiştir. Hz. Peygamber'in muhatapları içerisinde inananların yanında inanmayanların da olması onun tebliğinde farklı yöntemler kullanmasına etki etmiştir. Yüce Allah, *“Rabbi'nin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et, onlarla en güzel yöntemle tartış...”*³⁷⁴ buyurarak tebliğinin yöntemine dair bir ilkeyi vahyetmiştir. Bunun bir gereği olarak Hz. Peygamber tebliğ görevini yerine getirirken hikmet ve güzel öğüt merkezli bir yöntem kullanmıştır. Hikmet, amelle beraber ilmi ifade eder.³⁷⁵ Hikmet mana bakımından yerinde ve uygun bir yöntemle

³⁷⁴ en-Nahl 16/125.

³⁷⁵ Cürcânî, “Hikmet”, 89.

davet etmeye de işaret etmektedir. Buna göre tebliğ ettiği hususlara dair yeterli bilgiye sahip olan Hz. Peygamber hem tebliğ ettiği hususları insanlara ulaştırmış hem de bunların nasıl olduğunu da fiilî olarak ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in tebliğ görevi neticesinde insanlarda oluşturduğu etki, *bilginin içselleştirilerek davranışa dönüşmesini* sağlamıştır.

Peygamberlerin diğer insanlardan farklı olarak kendilerine has sıdk, emanet, ismet ve fetânet gibi özellikleri vardır. Onlar doğru sözlü, güvenilir, gûnahtan korunmuş ve zeki insanlardır. Peygamberlerin zeki olması neyi, kime, ne kadar ve nasıl vereceklerini bilmelerini gerekli kılar. Nitekim Hz. Peygamber insanlara akıl ve anlama seviyelerine göre hitab etmeyi tavsiye etmiş,³⁷⁶ bu tavsiyeye uyulmamasının olumsuz neticesine şöyle dikkat çekmiştir: “Bir topluluğa, akıllarının ermeyeceği sözler söylerseniz, söyledikleriniz onların bazıları için fitne vesilesi olur.”³⁷⁷ Hz. Ali muhataba verilen mesajların doğru anlaşılması konusunda “İnsanlara anladıkları şeyler söyleyin. Allah ve Rasûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?!”³⁷⁸ demiştir. Bu ifadeler verilen bilgilerin kim tarafından ve nasıl anlaşılacağına bağlı olarak faydalı olabileceği gibi zararlı da olabileceğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy alırken, aldığı vahyi kullarına iletirken, vahyi öğretip açıklarken kendisinin de motiveye ihtiyaç duyup duymadığı merak konusu olabilir. Buna dair şu bilgileri paylaşabiliriz:

Kur'ân'da Hz. Peygamber'i teselli eden ayetlerin mevcut olması onun teselliye ihtiyaç duyduğunu gösteren en önemli delildir. Söz konusu ayetlerin fazla olması ise onun teselliye ne derece ihtiyaç duyduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.³⁷⁹

Rasûlullah'a (s.a.v.) peygamberlik görevi verilmeden önce yalnızlık sevdirelmıştır. O, Hira mağarasına giderek, orada birkaç gün ibadet eder, azığı bittiğinde Hz. Hatice Validemizin yanına gider azık alır tekrar ibadet etmek üzere Hira mağarasına giderdi. Bu durum Cebrâil (a.s.) kendisine ilk vahyi getirinceye

³⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 23.

³⁷⁷ Müslim, “Mukaddime”, 14.

³⁷⁸ Buhârî, “İlim”, 4.

³⁷⁹ Halil Aldemir, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Yapılan Tesellîler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 63.

kadar devam etmiştir. Cebrâil (a.s.) yanına gelip vücudunu üç defa takati kesilinceye kadar sıkıştırdıktan sonra Alak suresinin ilk beş ayetini öğrettiğinde korkudan kalbi titremiş bir şekilde Hz. Hatice'nin (r. anhô) yanına gitmiş, ona kendisini örtmesini söylemiş,³⁸⁰ Hz. Hatice onu örttükten bir süre sonra korkusu geçince ona olanları anlatarak: “Bana bir şey olacak diye korktum.” buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Hatice kendisini şu sözlerle teselli etmiştir: “Hayır! Allah’a yemin ederim ki Allah hiçbir zaman seni utandırmayacaktır. Çünkü sen akrabalarını gözetir, işini görmekten aciz olanların ağırlığını yüklenir, fakire yardım eder, misafiri ağırlar ve haktan gelen musibetlerde insanlara yardımcı olursun.”³⁸¹ Hz. Hatice bu sözlerle gerçeği ifade etmiştir. Belki de bu sebeple Hz. Peygamber gerçeği yansıtan bu sözlerle biraz teselli bulmuştur. İlk vahiyden sonra bir süre vahiy gelmeyince Rasûlullah (s.a.v.) bu süreçte endişeye kapılarak Rabbinin kendisini terk ettiği zehabına kapılmıştır. Hz. Hatice kendisini yine teselli etmiştir.³⁸²

Hz. Peygamber, Hz. Hatice validemizle evlenmekle kendisini bekleyen peygamberlik görevinde manevi destek olacak anlayış sahibi, zeki, sadık bir hayat arkadaşı kazanmıştır. Nitekim kendisine ilk iman eden kişi Hz. Hatice olmuştur.³⁸³

Hz. Hatice, nübüvvetin yedinci ve onuncu yılları arasında müşrikler tarafından Müslümanlara uygulanan boykot esnasında Rasûlullah’a (s.a.v.) destek olmuş, servetiyle muhtaç müminlere yardım etmiştir.³⁸⁴

Hz. Peygamber’in tebliğine muhatap olan Mekkeli müşrikler, Kur’ân’ın Hz. Peygamber’e nazil olmasını yadırgamışlar,³⁸⁵ şirk koşmalarına gerekçe olarak Allah’ın kendilerinin şirk koşmasını istemesini göstermişlerdir. Onlara göre Allah

³⁸⁰ Müzzemil sûresinin ilk ayetindeki “müzzemmil/örtüsüne bürünen” kelimesi Hz. Peygamber’in bu halini ifade etmektedir. Rasûlullah (s.a.v.) örtüsüne bürünmüş haldeyken Cebrâil (a.s.) yine gelmiş ve “Ey örtüsüne bürünen!” hitabıyla başlayan yeni vahiyler getirmiştir; bundan sonraki Müddessir suresi de aynı nedenle gelmiştir. Nitekim Hz. Peygamber’in söz konusu durumu bir süre devam etmiştir. (Bk. Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/485).

³⁸¹ Buhârî, “Bedü’l-vahy”, 3, “Tefsir”, 96/1, “Ta’bir”, 1; Müslim, “Îmân”, 252.

³⁸² Murat Gök, “Müminlerin Annelerinin Risâlet Görevinde Hz. Peygamber’e Destekleri Üzerine: Hz. Hatice ve Hz. Âişe Örneği”, *Akademik Siyer Dergisi*, 9 (Ocak 2024), 63-64.

³⁸³ Ali Aksu, “Vefa, Sadakat ve Fedakârlık Örneği Hz. Hatice”, *Hazreti Hatice Sempozyumu Bildirileri* ed. Ali Aksu (Sivas: Duman Ofset, 2015), 25.

³⁸⁴ Ünal Kılıç, “Bir Eş Olarak Hz. Hatice”, *Hazreti Hatice Sempozyumu Bildirileri* ed. Ali Aksu (Sivas: Duman Ofset, 2015) 68.

³⁸⁵ Bk. es-Sâd 38/8.

dileseydi kendileri şirk koşmayacaklardı.³⁸⁶ Tüm çabalarına rağmen müşriklerin iman etmemelerine üzülen Hz. Peygamber “İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin! Biz istesek onlara gökten bir mucize indiririz de derhal ona boyun eğler.” ayetleri ile teselli edilmiştir.³⁸⁷ Ayrıca yüz çevirmeleri durumunda kendisine düşen görevin ancak tebliğ oluşu bildirilerek³⁸⁸ de Hz. Peygamber teselli edilmiştir.

İslâm’ı tebliğ ettiği müşriklerin yalanlamalarına maruz kalan Hz. Peygamber kendinden önceki peygamberlerin de yalanlanmış olduğu; fakat onların yalancılıkla itham edilmelerine ve eziyete uğramalarına rağmen sabretmeleri neticesinde onlara Allah’ın yardımın ulaştığı bildirilerek teselli edilmiştir.³⁸⁹

Ku’ân’da, kendisiyle alay eden müşrik ve münafıkların bu davranışları ile üzülen ve teselliye ihtiyaç duyan Hz. Peygamber kendisinden önceki peygamberlerle de alay edildiği, sonunda onlarla alay edenleri, alay ettikleri şeyin yani azabın kuşatıverdiği bildirilmek suretiyle teselli edilmiştir.³⁹⁰ Hz. Peygamber’den önceki peygamberlerle de alay edildiğini ifade eden ayetler, onun kalbini rahatlatmaya yöneliktir. Çünkü kişinin sıkıntı ve kederde yalnız olmadığını bilmesi kalbi teskin eden bir unsurdur.³⁹¹

Allah Teâlâ “(Rasûlüm!) İnkârda yarışanlar seni üzmesin!”³⁹² “Onların sözleri seni üzmesin”³⁹³ buyurarak kendisini ve vahyi hedef alan iftiralara üzülen Hz. Peygamber’i teselli etmiştir.³⁹⁴

Yüce Allah Kur’ân’ı Kerîm’de “Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı, oysa bütün tedbirlere hâkim olan Allah’tır.”³⁹⁵ buyurmuştur. Firavun ve Nemrut gibi zalimler kendi dönemindeki peygambere tuzaklar kurmuştur. Fakat Allah’ın peygamberine yardım etmesi neticesinde bu tuzaklar boşa çıkmıştır. Allah Teâlâ

³⁸⁶ Bk. el-En’âm 6/148.

³⁸⁷ Karaman v.dğr., *Kurân Yolu Tefsiri*, 4/144.

³⁸⁸ Âl-i İmrân 3/20.

³⁸⁹ el-En’âm 6/34.

³⁹⁰ el-En’âm 6/34.

³⁹¹ Aldemir, *Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’ e (s.a.v.) Yapılan Teselliler*, 73.

³⁹² Âl-i İmrân 3/176.

³⁹³ Yûnus 10/65.

³⁹⁴ Aldemir, *Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’ e (s.a.v.) Yapılan Teselliler*, 75.

³⁹⁵ er-Ra’d 13/42.

müşriklerin Hz. Peygamber’e karşı tutumunu, bunların tutumuna benzetmiştir. Önceki peygamberlerine yardım ederek düşmanların tuzaklarını boşa çıkardığı gibi Hz. Peygamber’e kurulan tuzakları da boşa çıkaracağını bildirerek Hz Peygamber’i teselli etmiştir.³⁹⁶

Vahyin kesilmesi neticesinde üzülen Hz. Peygamber “Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.”³⁹⁷ ayetiyle teselli edilmiştir.

Tebliğ muhatabı motive etmeyi zorunlu kılar. Zira mesajların içeriği kadar, yöntemi ve iletenin yetkinliği de önemlidir. Hz. Peygamber bu konuda yeterli donanıma sahip olduğu için insanları istenilen davranışlara yönlendirme ve istenilmeyen davranışlardan sakındırma konusunda başarılı olmuştur.

1.4.1 Tebliğ

Tebliğ peygamberlerin birinci görevidir. Tebliğ, peygamberlerin Allah’tan vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara eksiksiz olarak ulaştırması demektir.³⁹⁸ Bu bağlamda Yüce Allah, “*Peygamberin üzerine düşen görev sadece tebliğ etmektir.*”³⁹⁹ buyurarak peygamberlerin temel görevinin tebliğ olduğunu bildirmiştir. Burada temel görevinin tebliğ olmasından hareketle, tebliğ ettiği şeyleri açıklama veya Kur’ân’da geçmeyen meselelerde hüküm koyma yetkisinin olmadığı şeklinde yanlış bir anlam çıkartmamak gerekir. Görevinin *sadece tebliğ etmek* olduğundan maksat, tebliğ ettiği ilahi mesajlara isteyenim iman edebileceği, dileyenin bunları inkâr edebileceği⁴⁰⁰ ve iman etmedikleri zaman Rasûlullah’ın bundan sorumlu olmayacağı anlamındadır.

Yaratılmışların en değerlisi kılınan insan, aynı zamanda uğraşılıp yola getirilmesi en zor olanıdır. Zira Kur’ân’ın çok defa vurgu yaptığı gibi insan cahil,⁴⁰¹ aceleci,⁴⁰² tartışmaya çok düşkün,⁴⁰³ zalim,⁴⁰⁴ unutkan⁴⁰⁵ ve nankör⁴⁰⁶ bir varlıktır.

³⁹⁶ Karaman v.dğr., *Kurân Yolu Tefsiri*, 3/298.

³⁹⁷ ed-Duhâ 93/3.

³⁹⁸ Ali Muhammed Sallâbî, *Peygamberlere İman*, çev. Mustafa Alp (İstanbul: Ravza Yayınları, 2006), 93; Bekir Topaloğlu v.dğr., *İslâm’da İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2019), 170.

³⁹⁹ el-Mâide 5/99.

⁴⁰⁰ el-Kehf 18/29.

⁴⁰¹ el-Ahzâb 33/72.

⁴⁰² el-Enbiyâ 21/37.

⁴⁰³ el-Kehf 18/54.

⁴⁰⁴ el-Ahzâb 33/72.

Bu sebeple, *yeryüzünün en zor görevinin, peygamberlik görevi olduğunu* söyleyebiliriz. Ancak peygamberler bu görevlerini iman, sadakat, sabır ve azim ile yerine getirmiş, muhatablarını ikna edip eğitime konusunda yeryüzünün en başarılı insanları olmuşlardır.

Allah'ın Kur'an'da *en güzel örnek*⁴⁰⁷ olarak gösterdiği Hz. Peygamber, bu örnekliğini şartlara, ortama, konuya, muhataba göre en etkili olabilecek yöntemler kullanarak ortaya koymuştur. Onun sünnetinde tekdüze bir anlatım ve yöntem yoktur. O, bugün eğitimcilerin üzerinde ittifak ettikleri birçok yöntemi asırlar önce kullanmış ve muhatablarını ilgili konulara motive edebilme konusunda çok başarılı olmuştur.

Tebliğ, bir bilgiyi sadece muhataba ulaştırmaktan ibaret değildir. Tebliğde yerine göre örnekler vererek, nasihat ederek sözlü ve yazılı olarak eksiksiz bir şekilde insanlara ulaştırma söz konusudur. Yüce Allah, Hz. Mûsa ve Hârûn'a Firavun'un azgın birisi olduğu bilgisini verdikten sonra onlara Firavun'a gitmelerini, tebliğde bulunmalarını emrederken yumuşak ve tatlı bir dil kullanmalarını da emretmiştir.⁴⁰⁸ Ayetin son kısmında “*Belki öğüt alır.*” ifadesinin kullanılması muhatapları motive etmede kullanılan dilin ne derece önemli olduğunu gösterir. Kur'an-ı Kerîm Hz. Peygamber'in tebliğ görevini yerine getirirken muhataplarına Allah'ın kendisine lutfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandığını bildirmektedir.⁴⁰⁹ Mesela Hz. Peygamber, mescide bevl eden bedeviyi azarlayan sahâbîlere onu kendi haline bırakmalarını ve bevlettiği yere bir kova su dökerek temizlemelerini istemiştir. Daha sonra bedeviyi yanına çağırarak ona mescide bevl etmenin ve mescidi kirletmenin doğru bir davranış olmadığını, mescidlerin Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'an-ı Kerîm okumak için inşa edildiğini söylemiştir.⁴¹⁰ Hz. Peygamber yapılan yanlış davranıştan sakındırmada rencide etmeyen, insana değer veren yumuşak bir üslup kullanmıştır. Bu ise muhatapın yanlış davranıştan vazgeçmesinde önemli bir unsurdur.

⁴⁰⁵ Tâhâ 20/115.

⁴⁰⁶ el-Âdiyât 100/6.

⁴⁰⁷ el-Ahzâb 33/21.

⁴⁰⁸ Tâhâ 20/40-44.

⁴⁰⁹ Âl-i İmrân 3/159.

⁴¹⁰ Buhârî, “Vudû’”, 58; Müslim, “Tahâret”, 98-100.

1.4.2. Tebyîn

Tebyîn, Hz. Peygamber'in insanlara tebliğ ettiği vahyi, açıklamasını ifade eder. Yüce Allah *"İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamaları için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı Kitâbı indirdik."*⁴¹¹ buyurarak Hz. Peygamber'e bu görevini yüklemiştir. Bu görevin gereği olarak Hz. Peygamber kendisine indirilen Kur'ân ahkâmını sözüyle, fiiliyle ve takrîriyle tefsir etmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber mücmel ayetleri tebyîn,⁴¹² müşkil ayetleri tavzîh,⁴¹³ âmm lafızları tahsîs,⁴¹⁴ mutlak lafızları takyîd ederek⁴¹⁵ beyan görevini yerine getirmiştir.⁴¹⁶

Tebyînin gayesi, muhatabın mesajı en doğru şekilde anlamasını sağlamaktır. Mesajın doğru anlaşılması ise muhatabın motive olmasında etkilidir. Zira insanların tam anlamadığı şeylere motive olması güçtür.

1.4.3. Temsîl/Tatbîk

Temsîl örneklendirme, örnek olarak ortaya koyma demektir. Temsîl, mesajı anlamının da ötesinde canlı ve somut hale getirir. Temsilde tebliğ ve tebyîn iç içedir. Temsîl, insanları motive etmede en etkili olan yöntemdir. Zira bir konunun filî olarak ortaya konması muhataplar üzerinde sözlü anlatımdan daha fazla etkili olur ve onları istenilen davranışı ortaya koymaya yönlendirir. Bu nedenle kâl dili değil de hâl

⁴¹¹ en-Nahl 16/ 44.

⁴¹² Bakara Sûresi 110. âyetinde ve başka ayetlerde çokça geçen "Namazı kılın..." âyetlerini hangi vakitlerde kılınabileceği, kaç rekât kılınacağı, kıraatın cehrî mi hafî mi olacağı, namazı bozan hallerin neler olduğunu; Bakara Sûresi kırk üçüncü *"Zekâtı veriniz."* âyetindeki, zekât verilecek malların neler olduğunu ve zekâtın nisaplarının ne kadar olduğunu beyan etmesi gibi açıklamalarını buna örnek verebiliriz.

⁴¹³ Bakara Sûresi 187. âyetindeki *"Beyaz iplik siyah iplikten ayrılıncaya kadar yiyip için."* âyet-i kerimesindeki beyaz iplikten maksadın fecr-i sâdık, siyah iplikten maksadın fecr-i kâzib olduğu konusundaki açıklamasını buna örnek verebiliriz. (Buhârî, "Savm", 15).

⁴¹⁴ Mâide Sûresi 3. âyetinde *"Leş ve kan sizin için haram kılındı..."* buyrulmaktadır. Meyte (leş) ve kan umum ifadesinden helal olanları şu sözüyle tahsis etmiştir: "İki leş ve iki kan size helal kılındı: Ölü olanlar, balık ve çekirge; kan olanlar ise dalak ve ciğerdir." (İbn Mâce, "Et'ime", 31). Bir diğer örnek ise Hz. Peygamber'in, "Katile miras yoktur." (Tirmizî, "Ferâiz", 17; İbn Mâce, "Diyât", 14, "Ferâiz", 8) hadisiyle mirasla ilgili umum ifade eden âyetleri tahsis etmesidir.

⁴¹⁵ Mâide Sûresi 38. âyetinde *"Hırsız erkek ve kadının ellerini yaptıklarına bir ceza ve başkalarına bir ibret olması için kesin."* şeklinde geçen elin kesilmesinin miktarını "bilekten kesmek" şeklinde sınırlandırması buna örnektir. (Bk. Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağîr*, thk. Abdülmü'tî Emin Kal'acî (Pakistan/Karatâş: Câmiatü'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye, 1989), 3/313) Bir diğer örnek ise Hz. Peygamber'in, Kur'ân'da vasiyeti emreden Bakara Sûresi 180. âyetinde geçen mutlak ifadeyi malın üçte biri ile sınırlandırmasıdır. (Buhârî, "Cenâiz", 36, "Vasâyâ", 2).

⁴¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Erdoğan, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 91.

dili daha çok vurgulanmıştır. Peygamberlerin tebliğlerinde başarılı olmalarının en önemli sebebi de budur. Zira onlar vahyi sözlü olarak iletmekle yetinmemiş bizzat yaşayarak insanlara örnek olmuşlardır. Hz. Peygamber, kendisinin altın yüzük taktığını gören sahâbîlerin de altın yüzük takmaya başladığını görünce minbere çıkıp: “Ben altın bir yüzük edinmiştim. Fakat onu bundan sonra takmayacağım.” buyurup, o yüzüğü parmağından çıkarıp atmıştır. Bunu gören sahâbîler de ellerindeki altın yüzükleri çıkarıp atmışlardır.⁴¹⁷ Hz. Peygamber’in söylediği bu sözü tatbikiyle ortaya koyması, hızlı, etkili ve kalıcı izler bırakmıştır.

1.4.4. Teşrî‘

Hz. Peygamber’in teşrî‘ görevi Kur’ân-ı Kerîm’de belirtilmeyen konularda hüküm koymasını ifade eder. Bu bağlamda Hz. Peygamber teşrî‘ görevinin bir gereği olarak Kur’ân-ı Kerîm’de bulunmayan birçok konuda hüküm koymuştur. Hayızlı kadınların Ramazan orucunu kaza etmelerini, namazları kaza etmemelerini emretmesi⁴¹⁸ buna örnek verilebilir. Bir kadının halası ve teyzesi ile aynı nikâh altında buundurulamayacağı,⁴¹⁹ köpek dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların etinin yenmeyeceği⁴²⁰ gibi hükümler yine Hz. Peygamber’in teşrî‘ görevi kapsamında ortaya koyduğu hükümlerdendir. Hz. Peygamber’in teşrî‘ görevi gereği ortaya koyduğu hükümler, insanların İslâm’ın çeşitli konulardaki temel prensiplerini anlamalarını sağlar. Bu ilkeler iyice anlaşıldıktan sonra bunlarla ilgili ihtiyaç hasıl olduğunda, bunların gereğini yerine getirme noktasında motivasyon oluşabilir ve ilmin amele (davranışa) yansımaları gerçekleşebilir.

1.5. Hz. Peygamber’in Tebliğinde Motivasyonun Muhatapları

Hz. Peygamber’in, insanları İslâmın emir ve yasaklarına riayet etme konusunda motive ederken *inanenlar* ve *inanmayanlar* olmak üzere temelde iki muhatap kitlesi vardır. Buna İslâmî ilimlerde *ümme-i icâbet* ve *ümme-i davet* denilmiştir. Kıyamete kadar gelecek bütün insanlar Hz. Peygamber’in tebliğine

⁴¹⁷ Buhârî, “Libâs”, 53. Hz. Peygamber, Yüce Allah tarafından kendisine haram olduğu bildirilmeden önce taktığı altın yüzüğü parmağından çıkarıp atarak onu bir daha takmayacağını söyleyince tüm sahâbîler parmağındaki altın yüzükleri çıkarıp atmışlardır.

⁴¹⁸ Müslim, “Hayız”, 67-69.

⁴¹⁹ Buhârî, “Nikâh”, 27.

⁴²⁰ Müslim, “Sayd”, 16.

muhataptır. Sahâbe neslinden kıyamete kadar gelecek ümmeti içinden -insanlar olsun cinler olsun- ona inananlar, ümmet-i icâbet kısmına dâhildir. Henüz İslâm’a girmemiş olanlar ise ümmet-i davet konumunda olup, her zaman İslâm’a davete muhataptırlar. Bu başlık altında bu iki kitleye yönelik motivasyon örneklerini inceleyeceğiz.

1.5.1. İnananları Motive Etmesi

Hız. Peygamber’in öncelikli muhatabı inananlardır. Bu başlık altında Hız. Peygamber’in farklı cins ve yaşta olan insanlara yönelik motivasyon ilke ve yöntemlerini ele alacağız.

1.5.1.1. Çocuk ve Gençleri Motive Etmesi

Hız. Peygamber, çocuklara çocuk olduklarını dikkate alarak davranmıştır. Onun bu yaklaşımı çocuğun fitratını korumaya ve geliştirmeye yöneliktir. Bu yaklaşım onlarda sağlıklı bir psikolojik yapı oluşturmada ve onların gönüllerine eğitimcilerinin sevgisini yerleştirmede önemlidir. Eğitimci, çocuğa sahip olduğu potansiyelin farkına varması konusunda yardımcı olur. Eğitimde çocukların cesaretlendirilmesi ve başarılı olma konusunda motive edilmesi son derece önemlidir. Çocuklarda bulunan mevcut imkanların-potansiyelin keşfedilerek bu konuda motivasyon sağlanması Hız. Peygamber’in kullandığı bir metottur.⁴²¹

Enes b. Mâlik (r.a.) Hız. Peygamber’e (çocukluk çağında) on yıl hizmet ettiğini, kendisine bir defa bile “Öf!” demediğini, herhangi bir şeyden dolayı kendisini “Niçin böyle yaptın?!” veya “Şöyle yapsaydın ya!” şeklinde azarlamadığını ifade etmiştir. Hız. Peygamber’in çocuklara hoşgörölü ve anlayışlı davranması onlara değer verdiğini gösterir. Onları azarlamak yerine, onlara sevgiyle yaklaşmak onların eğitiminde ve istenilen davranışları yapmaya yönlendirilmesinde daha etkili sonuçların oluşmasını sağlar. Onlara bu şekilde davranmak onları hedef davranışları yapmaya, yasaklanan davranışlardan sakınmaya motive etmede son derece önemlidir.

⁴²¹ Dûrî, “el-Menhecü’t-Tahfiziyyi fî dav’i-s- sünneti’n-nebeviyye”, 126-127, Sıddîk, *Esâlibü’t-tahfizi’t-terbeviyye fî’s-sünneti’n-nebeviyye*, 354.

Hız. Peygamber, erkek çocuğun kız çocuktan üstün tutulduğu, kız çocuklarının bir utanma unsuru olarak kabul edildiği bazen de diri diri toğrağa gömüldüğü bir toplumda Allah'ın rızası doğrultusunda bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Allah'ın, bir kızı olup da onu diri diri gömmeyen/öldürmeyen, hor görmeyen, erkek çocuğunu ondan üstün görmeyen Müslümanları cennete koyacağını müjdelemiştir.⁴²² Üç kız çocuğun geçimini üstlenip onları terbiye ederek onları evlendiren ve onlara güzel davranan Müslümanlara cenneti vadetmiştir.⁴²³ Çocuklara olan sevgisini her zaman göstermiştir. Sevginin ve merhametin dışa yansımaları olarak çocukları öpmüş,⁴²⁴ ağzına su alarak onlara su püskürtmüş,⁴²⁵ torunu Hz. Hasan'ı omzunda taşımış,⁴²⁶ bir sevgi ifadesi olarak yolda karşılaştığı çocukların yanaklarını okşamış,⁴²⁷ çocuklara selam vermiştir.⁴²⁸ Torunu Ümâme'yi omzunda taşıyarak namaz kılmış, secdeye vardığında torununu yere koymuş, secdeden kalkınca onu tekrar sırtına almıştır.⁴²⁹ Üsâme b. Zeyd'i (r.a.) bir dizine, torunu Hasan'ı (r.a.) da diğer dizine otutturup, onları bağrına basmış ve onlara rahmet etmesi için Allah'a dua etmiştir.⁴³⁰ Çocuklar arasında adaletli olmayı emretmiştir.⁴³¹

Hız. Peygamber'in çocuklara değer vermesi, onların öz saygısını artırarak içsel motivasyonunu güçlendirir. Değer verilen çocuğun kendisine güveni artar, başka insanlarla daha olumlu sosyal ilişkiler kurar ve yeni şeyler öğrenmeye istekli olur. Ona değer vermek, kendisini ifade etmesine ve mevcut potansiyelini geliştirmesine imkân sağlar. Bu da onun motivasyonunu yüksek tutar.

Rasûlullah (s.a.v.) Tebük Savaşı'nda Benî Neccâr kabilesinin sancağını yirmi yaşında olan Zeyd b. Sâbit'e vermiştir. Bedir Savaşı'nda o zaman 21-22 yaşında olan Hz. Ali'yi sancaktar yapmıştır. Hayber'in Fethi esnasında da sancağı yine Hz. Ali'ye vermiştir. Benî Kudâ'a üzerine göndermek için hazırladığı ve aralarında Hz. Ebû

⁴²² Ebû Dâvûd, "Edeb", 120-121.

⁴²³ Ebû Dâvûd, "Edeb", 120-121.

⁴²⁴ Buhârî, "Edeb", 18.

⁴²⁵ Buhârî, "İlim", 18.

⁴²⁶ Tirmizî, "Menâkıb", 30.

⁴²⁷ Müslim, "Fezâil", 80.

⁴²⁸ Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 145.

⁴²⁹ Buhârî, "Salât", 106.

⁴³⁰ Buhârî, "Edeb", 22.

⁴³¹ Müslim, "Hibe", 13.

Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde gibi Muhâcir ve Ensar'dan önde gelen sahâbîlerin bulunduğu kırk bin kişiden oluşan birliğin sancağını genç bir sahabî olan Üsâme b. Zeyd'e vermiştir. Bazı sahâbîlerin bunu hoş karşılamaması üzerine onları uyarmış, Üsâme'yi övmüştür.⁴³² Bunlar bize Hz. Peygamber'in farklı durumlarda gençlere önemli görevler verdiğini, çoğunluğu yaşlı sahâbîlerden oluşan orduya, gönderdiği seriyelere genç sahâbîleri komutan tayin ettiğini, birçok savaşta sancağı gençlere verdiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber, Habeşistan'a hicret eden Müslümanların başına o zaman yirmi beş yaşlarında olan Cafer b. Ebî Tâlib'i başkan olarak tayin etmiştir. Akabe biatlarından sonra kendisinden bir muallim isteyen Medineli Müslümanlara öğretmen olarak Mus'ab b. Umeyr'i⁴³³ göndermiştir. Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde Hz. Ali'ye kendi yatağında yatma ve kendinde olan emanetleri sahiplerine ulaştırma görevini vermiştir.⁴³⁴ Hicret yolculuğu esnasında çok genç olan Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah'ı istihbarat vazifesiyle görevlendirmiştir.⁴³⁵ Rasûlullah, Mekke'nin fethinden sonra o zaman yirmi yaşlarında genç bir sahabî olan Attâb b. Esîd'i Mekke'ye vali tayin etmiştir.⁴³⁶ Hz. Peygamber Muâz b. Cebel'i irşad faaliyetleri ve Kur'an'ı öğretmek amacıyla Yemen'e göndermiştir.⁴³⁷ Yahudilerin yazısını öğrenme görevini⁴³⁸ genç bir sahabî olan Zeyd b. Sâbit'e vermiş; o da on yedi günde bu dili öğrenmiştir.⁴³⁹ Hz. Peygamber'in genç sahâbîlere önemli görev vermesi, onlara güvendiğini ve değer verdiğini göstermektedir. Onlara verilen bu sorumluluk ve yetkiler bunların gereğini yerine getirmek için gayret etmeye teşvik eden önemli bir motivasyon unsurudur. Nitekim Hz. Peygamber'in yetki ve sorumluluk verdiği sahâbîlerle ilgili o görevin gereğini yerine getirme noktasında herhangi bir olumsuz olay nakledilmemiştir. Hepsi görevini hakkıyla yerine getirmiştir.

⁴³² Hayati Hökelekli, "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı", *Hz. Muhammed ve Gençlik* (Ankara: DİB Yayınları, 1995), 54.

⁴³³ Bûtî, *Fıkhu's-sîre*, 181.

⁴³⁴ Bûtî, *Fıkhu's-sîre*, 198.

⁴³⁵ Bûtî, *Fıkhu's-sîre*, 199.

⁴³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/110.

⁴³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/438.

⁴³⁸ Buhârî, "Ahkâm", 40.

⁴³⁹ Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Gençlere Yaklaşımı", *Etkili Din Öğretimi* ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu Yayınları, 2010), 404-405.

H.z. Peygamber gençlere hitaben “Ey gençler topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti korumak için en iyi yoldur.”⁴⁴⁰ buyurarak faydalarına işaret ederek onları evlenmeye teşvik etmiştir.

Allah’ın (c.c.), ihtiyar birine yaşlı olmasından dolayı ikramda bulunan gence, yaşlandığı zaman kendisine ikramda bulunacak bir kimseyi nasip edeceğini bildirerek⁴⁴¹ Müslüman gençleri yaşlılara saygı gösterip onlara ikramda bulunmaya teşvik etmiştir.

1.5.1.2. Yetişkin Erkek ve Kadınları Motive Etmesi

Yetişkin erkek ve kadınlar, Rasûlullah’ın (s.a.v.) motivasyon sağlamayı amaçladığı hedef kitle arasındadır. H.z. Peygamber’in davetinde kadın erkek ayrımı yoktur. “Kadınlar erkeklerle birlikte bir bütünün birbirini tamamlayan iki parçası gibidir.”⁴⁴² H.z. Peygamber, erkek olsun kadın olsun insanların Allah katında eşit olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle H.z. Peygamber, erkeklere de kadınlara da aynı yumuşaklık ve sertlikle hitap etmiştir. Bununla beraber kadınların yaratılışlarındaki duygusallık ve narinliklerine işaret ederek daha yumuşak bir üslup kullanmış ve kullanmaya teşvik etmiştir. Deve hörgücündeki eşi Ümmü Seleme’yi (r.anhâ) ve onun nezdinde bütün kadınları kast ederek: “Ey Enceşe! Tempoyu düşür aksi halde kristalleri kırarsın!” buyurarak⁴⁴³ kadınlara karşı daha nazik ve kibar davranma konusunda erkekleri motive etmiştir. H.z. Peygamber: “Sizin hayırlılarınız, hanımlarına karşı iyi davrananlarınızdır.”⁴⁴⁴ buyurmuştur. Bu hadis Müslüman erkekleri eşlerine karşı saygı, adalet ve şefkatle davranmaları, böylece aile içi ilişkileri sağlam temeller üzerine bina etmeleri konusunda motivasyon sağlamayı hedeflemektedir.

H.z. Peygamber, yöneticinin yönettiği halktan, erkeğin ailesinden, kadının kocasının evi ve çocuklarından sorumlu olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁵ Böylece hem erkek

⁴⁴⁰ Buhârî, “Nikâh”, 3; Müslim, “Nikâh”, 1.

⁴⁴¹ Tirmizî, “Birr”, 75.

⁴⁴² Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 94.

⁴⁴³ Buhârî, “Edeb”, 90.

⁴⁴⁴ İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

⁴⁴⁵ Müslim, “İmâre”, 20.

ve hem de kadını aile içindeki sorumlulukların gereğini yerine getirmeye teşvik etmiştir.

1.5.1.3. Yaşlıları Motive Etmesi

Yaşlılık dönemi, insanları biyolojik ve psikolojik açıdan etkiler. Yaşlılar zengin bir yaşam tecrübesine ve yaşadıkları sıkıntılara karşı güçlü bir direnme gücüne sahip olmalarıyla birlikte yaşlılığın getirdiği sağlık problemleri, yalnızlık ve toplumdan soyutlanma duygusuna kapılarak kendilerini değersiz hissedebilirler. Böyle bir psikolojiye sahip yaşlı bireyleri ayakta tutup onları hayata bağlayacak en önemli şey ilgi, sevgi ve dini inançlar olacaktır.⁴⁴⁶

Yaşlılığın en önemli biyolojik belirtisi saç ve sakalın beyazlamasıdır. Bu durum yaşlıların psikolojilerine olumsuz etki edebilmektedir. Hz. Peygamber, yaşlıların psikolojik sağlıklarına önem vermiştir.⁴⁴⁷ Bu çerçevede ağaran saç ve sakalların moral ve motivasyonu olumsuz etkilememesi gerektiğini ifade etmiş, ağaran saç ve sakalları yolmayı yasaklamış ve “Bu, Müslüman’ın nurudur.” buyurmuştur.⁴⁴⁸ Ağaran saç ve sakalların kınaya boyanmasını emrederek⁴⁴⁹ yaşlılık psikolojisinden az da olsa uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Hz. Peygamber ayrıca beyaz kılı nedeniyle Allah’ın kendisine bir sevap yazacağını ve bir günahını bağışlayacağını belirtmiştir.⁴⁵⁰

Hz. Peygamber yaşlılara saygı göstermenin önemine şöyle dikkat çekmiştir: “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimizin (büyüklük) şerefini tanımayan bizden değildir.”⁴⁵¹ Hz. Peygamber, küçüklere şefkat ve büyüklere saygı göstermemenin Müslüman kişinin davranışı olmadığına işaret etmiştir. Bu hadis Müslümanları küçüklere merhametli olmaya, büyüklere saygı göstermeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

⁴⁴⁶ Macid Yılmaz, “Yaşlılıkta Manevî Destek ve Din Eğitiminin Önemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 247.

⁴⁴⁷ Dûrî, “el-Menhecû’-t-Tahfiziyyi fî dav’i-s- sünneti ’n-nebeviyye”, 132.

⁴⁴⁸ Tirmizî, “Edeb”, 56.

⁴⁴⁹ Nesâî, “Zinet”, 14, 15.

⁴⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Teraccül”, 17.

⁴⁵¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 58; Tirmizî, “Birr”, 15.

Bir hadîs-i şerîfte Allah'ın, zina eden yaşlıların yüzüne bakmayacağı, onları temize çıkarmayacağı ve onları acıklı bir azab ile cezalandıracağı bildirilmiştir.⁴⁵² Bu hadis hakkında İslâm âlimleri şu yorumları yapmışlardır: Yüce Allah kıyamet gününde, zina eden ihtiyarlar ile hayırlı amel işleyenlerle konuştuğu gibi konuşmayacak ve bu muamelesiyle onlara olan hoşnutsuzluğunu beyan edecek, onlar ile gazab ettiği kimselerle konuştuğu gibi konuşacaktır. Onlara bakmayacak yani onlardan yüz çevirecek, onları rahmet ve lütfundan mahrum edecektir. Onları temize çıkarmayacaktır yani onları günahlarının pisliklerinden temizlemeyecek, onları övmeyecektir.⁴⁵³ Hadiste işaret edilen cezalar yaşlıları zinadan sakındırmaya ve ahlaki değerlere daha fazla önem vererek günahlardan arınmaya teşvik edecek nitelikte önemli motivasyon unsurlarıdır.

1.5.2. İnanmayanları Motive Etmesi

Kur'ân zekât verilecek sekiz sınıfın içerisinde müellefe-i kulûba da yer vermiştir.⁴⁵⁴ Bunlar, kötülüklerinden emin olmak amacıyla veya müslümanlara yararlı olacağı umulduğu için kalpleri kazanılmaya ve İslâm'a ısındırılmaya çalışılan kimselerdir. Müslüman olmayanlar açısından her iki amaç da söz konusu olabilir. İslâm'ı tam anlamıyla benimsememiş olmakla beraber çevresinde sözü geçen kişilerin Müslümanlarla kaynaşmalarını, böylece İslâmiyet'in yayılması için ciddiyetle çalışmalarını sağlamak, İslâm'a yeni girenlerin sebat etmelerine yardımcı olmak, sınır bölgelerinde görev yapan müslümanların görevlerine daha ciddi sarılmalarını temin etmek gibi amaçlarla bazı müslümanlar müellefe-i kulûba dâhil edilmiştir. Hz. Peygamber hem zekâtta hem de diğer devlet gelirlerinden kalplerini İslâm'a ısındırmak istediği kişilere pay ayırmıştır.⁴⁵⁵

“*Rabbini yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et.*”⁴⁵⁶ emrine muhatap olan Hz. Peygamber, bu görevini başarıyla yerine getirmiş ve kendisine karşı en şiddetli tepkileri gösteren hatta hayatına kast etmeyi düşünenlerin bile gönüllerini kazanmış ve onların İslâmı şerefletmelerini sağlamıştır. Onun kötülüklerinden emin olmak

⁴⁵² Müslim, “İmân”, 172.

⁴⁵³ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/116.

⁴⁵⁴ et-Tevbe 9/60.

⁴⁵⁵ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/25.

⁴⁵⁶ en-Nahl 16/125.

veya kalplerini İslâm'a ısındırmak amacıyla birçok kişiye maddî yardımda bulunduğu ve bu siyasetinin de müsbet sonuçlar verdiği bilinmektedir.⁴⁵⁷

Hz. Peygamber Kur'ân'ın zekât verilecek sekiz sınıf içerisinde aldığı müellefe-i kulûb uygulamasının bir benzerini Huneyn Savaşı'nda (8/630) elde edilen ganimetlerin dağıtılmasında ortaya koymuştur. Ebû Süfyân Müslüman olduktan sonra Huneyn Savaşı'na katılmış, savaşın ilk safhasında Müslüman öncü birliklerinin yenilmesine sevinmiştir. Bu durum o esnada İslâm'ı gönülden kabul etmediğini göstermektedir.⁴⁵⁸ Huneyn Savaşı'ndan sonra ganimetlerin Hz. Peygamber'in önünde toplandığını gören Ebû Süfyân Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu maldan bana da ver!" deyince Hz. Peygamber, Ebû Süfyân için kırk ukiyye⁴⁵⁹ ölçülmesini ve ona yüz deve verilmesini emretmiştir. Ebû Süfyân, oğulları Yezid ve Muaviye için de ganimet isteyince Hz. Peygamber ikisine de aynı ölçüde ganimet verilmesini emretmiştir. Bunun üzerine Ebû Süfyân: "Muhakkak ki sen cömertsin, anam babam sana feda olsun, seninle savaşmıştık, sen ne güzel savaşılansın, sonra seninle barıştık sen ne güzel barışılansın! Allah sana hayır versin!" demiştir.⁴⁶⁰ Bir şehir devletinin başkanırken sıradan bir vatandaş durumuna düşen Ebû Süfyân ve oğullarına gösterilen bu ilgi onları çok memnun etmiştir.⁴⁶¹ Ebû Süfyân'ın, ganimetleri aldıktan sonra söylediği bu sözler, Hz. Peygamber'in müellefe-i kulûbun imanlarını sağlamlaştırma niyetinin olumlu neticelendiğini göstermektedir.⁴⁶²

Hz. Peygamber hasta ziyaretinin, Müslümanların birbirleri üzerindeki haklarından biri olduğunu belirtmiş,⁴⁶³ kendisi de çocuk, yaşlı ayırmadan hastaları ziyaret etmiştir.⁴⁶⁴ Kendisine zaman zaman hizmet eden Yahûdî bir çocuk hastalandığında Hz. Peygamber onu ziyarete gitmiş, başucuna oturarak Müslüman

⁴⁵⁷ Cengiz Kallek, "Müellefe-i Kulûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/473.

⁴⁵⁸ İrfan Aycan, "Ebû Süfyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/231.

⁴⁵⁹ Bir ukiyye, kırk dirhemdir. Bir dirhem ise yaklaşık üç gramdır. Buna göre kırk dirhem yaklaşık olarak 120 gramdır. Kırk ukiyye gümüş ise 4800 gram yapmaktadır [Mehmet Erdoğan, "ukiyye" *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 468].

⁴⁶⁰ Vâkidî, *Kitabü'l-Megâzî*, 3/944-945.

⁴⁶¹ Aycan, "Ebû Süfyân" 10/231.

⁴⁶² Mustafa Kılıç, "Hazreti Peygamber'in Ci'râne Günleri", *Usûl: İslâm Araştırmaları* 1/17 (Haziran 2012).

⁴⁶³ Buhârî, "Cenâiz", 2.

⁴⁶⁴ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 7.

olmasını tavsiye etmiştir. Çocuk, babasına bakınca babasının: “Ebû'l-Kâsım'a itaat et!” demesi üzerine Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber bunun üzerine: “Onu benimle ateşten koruyan Allah'a hamdolsun.” buyurarak oradan ayrılmıştır.⁴⁶⁵ Hz. Peygamber'in çocuğa sevgi, şefkat ve ilgi göstererek değer vermesi onun İslâm'ı kabul etmesinde önemli bir motivasyon unsurudur.

Hz. Peygamber döneminde Kur'ân-ı Kerîm'in ruhuna uygun olarak⁴⁶⁶ esirlere yapılan muamelelerin en güzeli ve en çok uygulananı, karşılıksız serbest bırakmadır. Hz. Peygamber her fırsatta amacının insanlara İslâm'ı en güzel şekilde tebliğ edip onların içlerinde iman ateşini yakmak, barış ve huzur ortamı meydana getirmek olduğunu ortaya koymuştur. Tarihte benzerine çok az rastlanabilecek bu tür uygulamalar neticesinde birçok kişi İslâm'a girmiştir.⁴⁶⁷

Yüce Allah Hz. Peygamber'e kâfirlere ve münafıklara karşı cihad etmesini ve onlara sert davranmasını emretmiş,⁴⁶⁸ Hz. Peygamber'in yanında bulunan (Müslümanlar)ın kâfirlere karşı çetin olduğunu bildirmiştir.⁴⁶⁹ Buradan Allah için öfkelenmenin ve sert davranmanın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'e kâfir ve münafıkları uyararak, tehdit ederek veya onlara hak ettikleri hadleri uygulamak suretiyle onlara karşı cihad etmeyi ve sözle veya savaşla yapılan bu cihadda onlara sert davranmasını emretmiştir.⁴⁷⁰ Hz. Peygamber'in söz konusu emir gereği kâfirlere ve münâfıklara sert davranması, bir taraftan onları içinde bulundukları küfür ve nifâktan sakındırmaya yönelik önemli bir motivasyon unsuru iken diğer taraftan azgın ve serkeş hareketler yapıp Müslümanlara zararları dokunmaması için alınan bir tedbirdir.

⁴⁶⁵ Buhârî, “Cenâiz”, 80, “Merdâ”, 11; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 2.

⁴⁶⁶ Muhammed 47/4.

⁴⁶⁷ İhsan Arslan, “Hz. Peygamber'in Savaşlardaki Tavrı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/39 (Ağustos 2015), 1048.

⁴⁶⁸ et-Tevbe 9/73.

⁴⁶⁹ el-Fetih 48/29.

⁴⁷⁰ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's- sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: el-Matbaatü'l-kübrâ'l-emiriyye, 1323/1905), 9/67.

Hız. Peygamber, gayr-i müslimlere karşı terğîb yöntemini kullanarak onları İslâm'a girmeye motive ettiğı gibi terhîb yöntemini kullanarak da Müslümanlara karşı haddi aşmamaları ve onlara tasallut etmemeleri gerektiğı mesajını vermiştir.

1.6. Hız. Peygamber'in Tebliğinde Motivasyon Konuları

Hız. Peygamber, nübüvveti gereğı farklı muhatapları farklı konularda motive etmiştir. Gayr-i Müslimleri İslâm'a girmeleri için teşvik ederken, Müslümanları imanlarını kuvvetlendirip Allah'ın (c.c.) haklarına riayet etmeye, kulluk vazifelerini yapıp günahlardan kaçınmaya, ahlaklarını güzelleştirip kötü ahlaki özelliklerden sakınmaya, insanlar arası ilişkilerde kul haklarına riayet edip haksızlık ve zulümden kaçınmaya ve bunun dışında bir Müslümanın dikkat etmesi gereken ne kadar ilke ve prensip varsa bunlara riayet etmeye özendirmiştir.

Müsteşriklerden Joseph Schacht (1902-1969), hukukun din sahası dışında olduğunu, Hız. Peygamber'in yeni bir hukuk sistemi oluşturmayı hedeflemediğini ve kanun koyucu olarak hiçbir rolünün bulunmadığını, hukuk kuralları vaz' etmek için değil sadece ahlakî eksiklikleri tamamlamak ve ahlakî sorunları gidermek için gönderildiğini iddia etmiştir. O bu iddiasıyla Hız. Peygamber'in İslâm toplumunu inşa etmedeki fonksiyonunu zayıflatmayı amaçlamaktadır. Halbuki Hız. Peygamber, insanların itikadlarını düzeltmekle görevlendirildiğı gibi ibâdât, muamelât, ukûbât, ahlak gibi birçok alanla alakalı kuralları vaz' etmek için de gönderilmiştir.⁴⁷¹

Bu çerçevede Hız. Peygamber'in insanları itikad, ibâdât, muamelât ve ukûbât, ahlak, askeri alan ve eğitim öğretim alanında motive ettiğini görmekteyiz. Bu başlıkta onun hangi alanlarda motivasyon sağladığına değineceğiz.

1.6.1. İman Alanında Motivasyon

Hız. Peygamber davetine, çeşitli motivasyon yöntemleri kullanarak insanların kalplerinde İslâm inancını oluşturmakla başladı. Bu, inancın dindeki önemini göstermektedir. İnanç, dinin kendisinin üzerine bina edildiğı temeldir. İnanmadan

⁴⁷¹ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *İslâm Fıkı ve Sünnet Oryantalist Schacht'a Reddiye* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 15-16.

yapılan amelin hiçbir değeri yoktur.⁴⁷² Nitekim Kur’ân’da belirtildiği üzere: “Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür.”⁴⁷³

Cibrîl hadisinde geçtiği üzere Hz. Peygamber “İman nedir?” sorusuna “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerriyle kadere iman etmendir.” şeklinde cevap vererek⁴⁷⁴ Müslümanları bu esasları dikkate alarak hayatlarını düzenleme konusunda teşvik etmiştir.

1.6.1.1. Allah’a İman Konusunda Motivasyon

Allah’ın bir ve tek olduğuna iman ederek O’na hiçbir şeyi ortak koşturmak İslâm inancının temel prensibidir.⁴⁷⁵ Bu nedenle Hz. Peygamber, insanları ilk olarak Allah’a iman etme konusunda motive etmiştir. Allah’tan başka ilah olmadığını bildiği halde ölen kimsenin cennete gireceğini⁴⁷⁶ müjdelemiş, Allah’a bir şeyi ortak koşarak ölenin cehenneme gireceğini⁴⁷⁷ bildirmiştir. Böylece Allah’tan başka ilah olmadığını kabul etme şeklindeki hedef davranışa cennete girmeyi vadetmiş, Allah’a ortak koşturmayla ise cehenneme girmeyi vadetmiştir. Hz. Peygamber’in vadettiği söz konusu ödül ve ceza, insanları tevhid inancını benimsemeye ve şirkten kaçınmaya teşvik edecek niteliktedir.

Hz. Peygamber samimi bir kalple “Allah’tan başka ilah yoktur.” diyen kimsenin, kıyamet gününde kendisinin şefaatinde en çok mutlu olacak kişi olduğunu⁴⁷⁸ ifade ederek insanlarda tevhid inancını kabul etme konusunda motivasyon sağlamayı hedeflemiştir.

Rasûlullah (s.a.v.), kendisine Allah katında en büyük günahın ne olduğunu soran sahâbîye: “Seni yarattığı halde Allah’ın bir denginin olduğunu kabul etmendir.” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁷⁹ Allah’a şirk koşturmanın en büyük günah olarak nitelendirilmesi, tevbe edilip de tevhid inancı benimsenmediği sürece ahirette cehennem azabına maruz kalmayı ve cennetten mahrum olmayı gerektirir. Vadedilen

⁴⁷² Dûrî, “el-Menhecü’t-Tahfiziyyi fî dav’i-s- sünneti’n-nebeviyye”, 114.

⁴⁷³ Lokmân 31/13.

⁴⁷⁴ Müslim, “İmân”, 1.

⁴⁷⁵ Topaloğlu v.dğr., *İslâm’da İnanç Esasları*, 73.

⁴⁷⁶ Müslim, “İmân”, 43.

⁴⁷⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 1.

⁴⁷⁸ Buhârî, “İlim”, 33.

⁴⁷⁹ Buhârî, “Tefsîr”, (Furkân), 2.

cehennem azabına maruz kalmama isteği ise fitraten cezadan kaçmaya eğilimli insanı, Allah’a şirk koştuktan sakınmaya sevk eder.

Allah’a iman etmenin insanların davranışlarını değiştirmede büyük tesiri vardır. Nitekim Araplar İslâm’a girdikten sonra tevhid inancına aykırı olan cahiliye döneminin birçok gelenek ve hurafelerini terk etmişlerdir. Ölüm, fakirlik, zamanın belaları ve insanlardan korkmaktan kurtulmuşlardır.⁴⁸⁰

1.6.1.2. Meleklerle İman Konusunda Motivasyon

İslâm’da iman esaslarından birisi de meleklerle iman etmektir. İlahi vahyi peygamberlere nakleden, bu âlemin düzenini sağlayan, insanlara iyiliği ilham eden nurani varlıklar olmaları nedeniyle meleklerle iman etmenin iman esasları arasındaki yeri önemlidir. Vahye ve nübüvvete inanmak ancak meleklerle iman etmekle gerçekleşir. Çünkü peygamberlere inanmak, öncelikle onlara nübüvvet vazifesini getiren meleğin varlığına inanmayı gerektirir. Bu durumda meleğe iman peygamberliğe iman, meleği inkâr ise peygamberliği inkâr anlamına gelir. İman esaslarında meleklerle iman etmenin Allah’a iman etmekten sonra gelmesinin sebebi de budur.⁴⁸¹

Pozitivist ve determinist anlayışlara karşı varlığın sadece maddî ve görünen nesnelerden ibaret olmadığını ortaya koyan melek inancının bütün dinlerde olduğu gibi İslâm’da da önemli bir yeri vardır. Allah’ın rızasını kazanmak, dürüst ve ahlaklı bir hayat yaşamak konusunda kendisini adanmış bir Müslüman, kâinatta bu hedefleri temsil eden ve en üst derecede yaşayan görünmez varlıkların bulunmasından manevî destek alır ve aynı seviyeye ulaşmak için gayret eder. Kendilerine iyi veya kötü davranışlar arasında tercihte bulunmaları konusunda irade özgürlüğü verilen insanlar,⁴⁸² melek ve şeytan türleri sayesinde iyi ve kötü davranışlar üzerinde düşünerek mukâyese yapma imkânı elde ederler. Peygamberlerin hayatı vahiyle iletilen teorik mesaj ve prensiplerle birlikte insanlara nasıl somut örnekler sunuyorsa,

⁴⁸⁰ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 239.

⁴⁸¹ A. Arslan Aydın, “Melekler ve İslâm Akidesindeki Yeri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 5/11 (1966), 301.

⁴⁸² eş-Şems 91/8.

melek prototipi de ulaşılması istenilen hedefler açısından benzer bir görevi yerine getirmektedir.⁴⁸³

Kur’ân-ı Kerîm’de, Allah’a, peygamberlerine, peygamberlerine indirdiği kitaplara iman etmek emredilmiş; Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr edenin iyice sapıtmış olduđu⁴⁸⁴ beyan edilerek meleklerle iman etmenin önemi vurgulanmıştır.

Ayrıca insanın sağında ve solunda karşılıklı oturan iki meleğin bulunduğu ve ağzından çıkan her sözü bu iki meleğin kaydettiđi⁴⁸⁵ belirtilmektedir. İlmi her şeyi kuşattığı halde Allah’ın amelleri yazmak üzere melekleri görevlendirmesi, insanları sorumluluk gerektiren tüm düşünce, söz ve tutumlarında dikkatli olmaya teşvik etmektedir. Yaptığı fiillerin, söylediği sözlerin melekler tarafından kaydedildiğinin farkında olan insanda iyi ameller yapma ve kötölüklerden sakınma konusunda bir motivasyon oluşur. Böylece insan, *hayatını iyi ameller yapma ve kötü amellerden sakınma* doğrultusunda dizayn eder.

Hız. Peygamber, meleklerin bazı amelleri işleyenlere dua ve istiğfar veya beddua/lanet edeceğine işaret ederek Müslümanları hedef davranışlara teşvik etmiş, yasaklanan davranışlardan da sakındırmıştır. Hadislere göre melekler insanlara hayrı öğretenlere dua eder.⁴⁸⁶ Her sabah yeryüzüne iki melek iner bu meleklerden biri malını infakta bulunana yenisini vermesi için, diğeri infak etmeyenin malını telef etmesi için Allah’a dua eder.⁴⁸⁷ Yanında bulunmayan bir (din) kardeşine hayır dua eden müslümana yanındaki görevli bir melek: “Âmîn! Aynısı sana da verilsin.” diye dua eder.⁴⁸⁸ Nafile oruç tutan birinin yanında yemek yenildiğinde, yemek yiyenler yemeklerini bitirinceye kadar melekler oruçlu kişiye dua ve istiğfar ederler.⁴⁸⁹ Mescide giden kişinin namazı kıldıktan sonra namaz kıldığı yerde abdestini bozmadan oturmaya devam etmesi durumunda melekler onu affetmesi ve ona

⁴⁸³ M. Sait Özvarlı, “Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/41.

⁴⁸⁴ en-Nisâ 4/134.

⁴⁸⁵ el-Kâf 50/16-18.

⁴⁸⁶ Tirmizî, “İlim”, 19.

⁴⁸⁷ Buhârî, “Zekât” 27; Müslim, “Zekât”, 57.

⁴⁸⁸ Müslim, “Zikir”, 87,88; İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

⁴⁸⁹ Tirmizî, “Savm”, 67; İbn Mâce, “Sıyâm”, 46.

merahamet etmesi için Allah’a dua ederler.⁴⁹⁰ Bu hadislerde meleklerin varlığına iman ön plana çıkarılmış, Müslümanların iç dünyalarında etki oluşturarak söz konusu güzel amelleri yapanlarda moral ve motivasyon sağlamak hedeflenmiştir.

Hız. Peygamber, bir malı kusurunu açıklamadan satan kimsenin daima Allah’ın gazâbı altında olduğunu, meleklerin de ona devamlı lanet ettiklerini,⁴⁹¹ içinde heykelin, köpeğin ve cünüp olanın bulunduğu eve meleklerin girmeyeceğini,⁴⁹² kâfirin cenazesine hayır getirmek üzere gelmeyeceğini ve yanında bulunmayacağını⁴⁹³ belirterek bu durumlardan sakındırarak motive etmiştir.

1.6.1.3. Kitaplara ve Peygamberlere İman Konusunda Motivasyon

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de, kitaplara ve kitapların gönderildiği peygamberlere iman etmeyi emretmiş,⁴⁹⁴ Hız. Peygamber’in ve müminlerin Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandıklarını beyan etmiştir.⁴⁹⁵

Peygamberlere iman, onların Allah’tan vahiy aldıklarına inanmayı ifade eder. Bu nedenle peygamberlere iman, ilahi kitaplara iman etmeyi gerektirir. İlahi kitaplara iman etmek, peygamberlere iman etmeyi tamamlar.⁴⁹⁶

Allah’a kulluk etmede ve insanlarla uyum içerisinde yaşamada ilahi kitaplar, yeni bir bölgeyi ziyaret edenin kullanacağı kılavuzun onu yanlış yapmaktan koruyup isabetli davranmaya sevk etmesindeki gibi bir rol üstlenmektedir. Ayrıca inanç, ibadet, ahlak ve insanlar arası ilişkilerde anlaşmazlıkların meydana gelmesi durumunda müracaat kaynağı ilahi kitaplardır. İslâm daveti insanlar arasında ilahi kitaplar aracılığıyla yayılır, böylece uzak bölgelerde yaşayan milletler İslâm’dan haberdar olurlar.⁴⁹⁷

Peygamberlerin müjdeci ve uyarıcı olarak gönderilmesi⁴⁹⁸ görevlerinin insanları İslâm’ın emrettiği şeylere teşvik etmek, yasakladığı şeylerden de

⁴⁹⁰ Buhârî, “Salât”, 87.

⁴⁹¹ İbn Mâce, “Ticârât”, 45.

⁴⁹² Ebû Dâvûd, “Libâs”, 47.

⁴⁹³ Ebû Dâvûd, “Teraccül”, 8.

⁴⁹⁴ en-Nisâ 4/136.

⁴⁹⁵ el-Bakara 2/285.

⁴⁹⁶ Topaloğlu vdğr., *İslâm’da İnanç Esasları*, 196.

⁴⁹⁷ Çelebi, *Kitaplara İman*, 20-21.

⁴⁹⁸ el-Bakara 2/213.

sakındırmak olduğunu gösterir. İlahi kitapların da insanları İslâm'ın emrettiği prensiplere uyma ve yasakladığı hususlardan kaçınmayı sağlama konusunda önemli bir rolü vardır. Yani Allah tarafından seçilmiş peygamberlere indirilen ilahi kitapların ve peygamberlerin insanları İslâm'a davet edişinin özünde motivasyon bir realite olarak vardır. Bu motivasyon, insanları Allah ve rasûlünün emrettiği şeyleri yapmaya teşvik etmek ve yasakladığı şeylerden de sakındırmak şeklinde ifade edilebilir. Emredilen şeyleri yapmaya veya yasaklanan şeyleri yapmaktan sakındırmaya motive edici unsur, Allah'ın rızasına nail olma ve cennete girme ümidi ile Allah'ın gazabına uğrama ve cehenneme girme korkusudur.

Mesela bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Muhammed'in nefsi elinde (hükümünde) olan Allah'a yemin ederim ki bu ümmetten Yahûdi olsun Hıristiyan olsun bir kimse beni işitir de sonra benim kendisiyle gönderilmiş olduğuma (vahye) iman etmeden ölürse kesinlikle ateş ehlinde olur.”⁴⁹⁹ Bu hadiste Hz. Peygamber'in peygamberliği ile diğer bütün dinlerin neshedildiği beyan edilmiştir. Hz. Peygamber'in “Bu ümmetten bir kimse beni işitir de” ifadesi kendisiyle aynı dönemde yaşayan veya kendisinden sonra gelen kimselerden (tebliğini duyan) herkesin ona itaat etmesini gerektirir. Hz. Peygamber burada kitapları bulunan Yahudi ve Hıristiyanlara, onların dışındakilere dikkat çekmek için atıfta bulunmuştur. Kitabı bulunan Yahudi ve Hıristiyanların durumu böyle ise yani Hz. Peygamber'in getirdiği vahye iman etmeden ölmeleri halinde cehenneme giriyorlarsa, kitapları olmayan kimselerin de Hz. Peygamber'e iman etmeden ölmeleri halinde cehenneme girmeleri söz konusudur.⁵⁰⁰ Hz. Peygamber kendisinin getirdiği vahye yani Kur'ân'a iman etmeden ölen kimsenin cehenneme gireceğini haber vererek, inanmayan insanlarda Kur'ân-ı Kerim'e iman etme konusunda motivasyon oluşturmayı amaçlamıştır.

1.6.1.4. Ahiret Gününe İman Konusunda Motivasyon

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr eden kimsenin iyice sapıtmış olduğu⁵⁰¹ ve onlar için elîm bir azap

⁴⁹⁹ Müslim, “İmân”, 240.

⁵⁰⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/188.

⁵⁰¹ en-Nisâ 4/136.

hazırlandığı⁵⁰² belirtilmiştir. Bununla birlikte Cibrîl hadisinden de anlaşılacağı üzere iman esaslarından birisi de ahiret gününe inanmaktır.⁵⁰³

Ahiret inancı, Kur'an-ı Kerîm'den önceki ilahî kitaplarda da yer almıştır. Fakat ahiret inancını Kur'an-ı Kerîm kadar ayrıntılı bir şekilde ortaya koymamışlardır. Konuya genel çerçeveden bakıldığında bütün semavi dinlerin ahiret inancında benzerlikler görülmektedir. Ahirete iman konusuna diğer ilahî kitaplardan daha fazla yer ayıran Kur'an-ı Kerîm'de konuyla ilgili ayetler özellikle Mekkî sûrelerde sık tekrarlanmıştır. Bu durum, ahirete imanın diğer iman esasları arasındaki yerini ve önemini vurgulamak, insanlardaki sorumluluk bilincini kuvvetlendirmek, insanları sonunda ebedî mutluluğu elde edecekleri bir hayatı yaşamaya yönlendirmek gibi hikmetlere matuftur.⁵⁰⁴

Ahirete iman, insanın kendisini dünyada mutlak hürriyet sahibi olarak görmesine engel olur. Böylece insan, bütün davranışlarını bir sorumluluğunun olduğu bilinciyle gerçekleştirir. Ahirette karşılaşacağı mutluluk veya mutsuzluğun, dünyada yaptığı fiillerin iyi veya kötü olmasına göre gerçekleşeceği inancı ile hareket eder. Bu inanç ise insanı iyi işler yapmaya teşvik eder, kötü işler yapmaktan sakındırır, insanda hak ve adalet duygusunu geliştirir.⁵⁰⁵ Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde insanoğlu şu beş şeyden hesaba çekilmedikçe hiçbir tarafa hareket edemeyecek, yerinden kımıldayamayacaktır: Ömrünü nerede (ve nasıl) tükettiği, gençliğini nerede (ve nasıl) geçirdiği, malını nereden kazandığı ve nereye harcadığı, öğrendiği bilgilerle yaşayıp yaşamadığı.”⁵⁰⁶ Hz. Peygamber bu hadiste insan hayatının bir özeti olan ve ahirette hesabı sorulacak olan bu hususlarda duyarlı olmaya teşvik etmiştir.

Ahirete iman kişiye sorumluluk bilinci kazandırır, hayatına düzen ve ahenk getirir. Bu inanç sayesinde Allah'ın rızasını gerektiren şeyleri yaptığı, gazabını gerektiren şeylerden de sakındığı için ahirete iman eden kişinin hayatı düzenli ve ahenkli olur. Ahiret inancı sayesinde hayatını disipline eden birey ve toplumlar,

⁵⁰² el-İsrâ 17/10.

⁵⁰³ Müslim, “İmân”, 1.

⁵⁰⁴ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi*, 1/592.

⁵⁰⁵ Selim Özarlan, “Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkıları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2000), 303.

⁵⁰⁶ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 1.

psikolojik ve sosyolojik yönden huzurlu olurlar.⁵⁰⁷ Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Akıllı kimse kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışan kimsedir. Âciz kimse ise arzularına uyan ve Allah’tan (bağışlanma) uman kimsedir.”⁵⁰⁸ Bu hadis insanları ölümden sonraki hayatı dikkate alarak Allah’ın rızasına uygun amelleri yapmaya, Allah’ın gazabına neden olacak amellerden de kaçınmaya teşvik etmektedir.

Hz. Peygamber başka bir hadiste: “Lezzetleri yok edeni (ölümü) çok hatırlayın.”⁵⁰⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber’in bu hadisinde insanları hatırlamaya teşvik ettiği ölüm gerçeği ile yüzleşen, ölümü kabullenen ve belli seviyede ölümden kaygı duyan mümin için bu durum, dini faaliyetlere yönelik motive edici bir etki oluşturur. Böylece ölüm gerçeğini kabul eden mümin, dini görevlerini yerine getirmeye çalışarak ölümden sonraki hayat için hazırlık yapmış olur. Neticede Allah’a ve ahiret gününe iman etmek ölüm korkusunu ve kaygısını azaltıp ölümden sonraki hayatla ilgili umutları artırarak kişiyi rahatlatır.⁵¹⁰ Ölüm ahirete inanmayan bir kimse için kesin bir sonu ifade ettiğinden rahat ve konforlu bir hayat yaşasa bile bir gün ölüp yok olma endişesinden uzaklaşamaz ve ölüm korkusu kendisini devamlı rahatsız eder. Hatta bazen intihar etmenin kendisi için bir kurtuluş olduğunu zanneder. Ölümden sonraki gerçek hayata inanmayı ifade eden ahiret inancı, insanları bu tür olumsuz düşüncelerden uzaklaştırarak onların huzurlu olmalarını sağlar.⁵¹¹

İslâm’ın insanı teşvik ettiği güzel ahlaki özelliklerden biri de adalet duygusudur. İnsan haksızlığı görüp de rencide olunca hesap gününün gerçekleşeceğine iman etmek ister. İyi ile kötünün, mazlum ile zalimin hesaplarının görüleceği bu gün Fâtiha sûresinde “yevmü’l-dîn: amellere karşılık verilecek gün” şeklinde nitelendirilmiş ve bu sûrenin her namazda okunması emredilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de kıyametin daha çok adalet ve hesap verme mefhumlarıyla birlikte tasvir

⁵⁰⁷ Özarslan, “Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkıları”, 303.

⁵⁰⁸ Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 25.

⁵⁰⁹ Nesâî, “Cenâiz”, 3.

⁵¹⁰ Kelam.org, “Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri Prof. Dr. Hayati Hökelekli” (Erişim 29 Kasım 2021).

⁵¹¹ Özarslan, “Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkıları”, 304-305.

edilmesi aynı gerçeğin bir başka şekilde ifadesidir.⁵¹² Hz. Peygamber, kıyamet gününde hakların sahiplerine verileceğini, hatta boynuzsuz koçun hakkının boynuzlu koçtan alınacağını ifade etmiştir.⁵¹³ Buna göre ahirete inanan insan zulüm ve haksızlığa uğradığında ahirette hakkını alacağı bilinciyle sabrederek ve mücadele ederek günlük hayatına devam eder. Bu noktada ahiret inancı insana moral ve irade gücü vererek onu olumsuzluklar karşısında teselli eder.⁵¹⁴

Ölümlü bir varlık olan insan, sonsuza kadar yaşama ve hiç yok olmama duygusu ve arzusuna sahiptir. Hz. Adem'i Allah'ın emri dışına çıkmaya ve şeytanın telkini altında davranmaya bu arzu sürüklemiştir.⁵¹⁵ Ahirete iman eden insan hiçliğin ve yok oluşun hayatı anlamsızlaştırıcı ve korkutucu tehditinden kurtulur, varlığının devamlılığını güvence altına alır. Ahirete iman eden insan, musibetlerin, acıların ve mahrumiyetlerin geçici olduğunu, bunların ilahi planın bir parçası olduğunu, bunlara tahammül edildiğinde mükâfatının Allah tarafından verileceğini kabul eder. Böylece yaşama sevinci yenilenir, rahatlar ve olaylarla başa çıkma gücü artar.⁵¹⁶

1.6.1.5. Kadere İman Konusunda Motivasyon

Allah'ın, meydana gelecek şeylerin zaman, mekan, sıfat ve niteliklerini ezelde takdir ve tahdît etmesi olan kader, Allah'ın ilim ve iradesi ile ilgilidir. Kaza ise Allah'ın takdir ettiği şeylerin, zamanı geldiğinde ilim ve iradesine uygun bir şekilde meydana gelmesidir. Bu nedenle Yüce Allah'ın, kâinatın yaratıcısı olduğuna, ilim ve iradesinin her şeyi kapsadığına inananlar kadere ve kazaya iman ederler. Kadere ve kazaya iman etmenin farz oluşu, önemine binaen hadislerde özel olarak açıklanmıştır.⁵¹⁷ Cibrîl hadisinde iman esaslarından birinin de kadere iman etmek olduğu belirtilmiştir.⁵¹⁸

⁵¹² Bekir Topaloğlu, “Âhiret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/544-545.

⁵¹³ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 2.

⁵¹⁴ Özarslan, “Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkıları”, 304.

⁵¹⁵ “Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve ‘Rabbınız size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı.’ dedi.” (A'râf 7/20). “Derken şeytan şöyle diyerek onun kafasını karıştırdı: ‘Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümlürlüğün yolunu göstereyim mi?’” (Tâhâ 20/120).

⁵¹⁶ Kelam.org, “Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri Prof. Dr. Hayati Hökelekli”.

⁵¹⁷ Ömer Nasûhî Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm* (İstanbul: Bilmen Yayınları, ts.), 294-295.

⁵¹⁸ Müslim, “İmân”, 1.

Hız. Peygamber, kaderi yalanlayanları Allah'ın, kendisinin ve tüm peygamberlerin lanetlediğini beyan etmiştir.⁵¹⁹ Hiçbir Müslüman hadiste işaret edilen cezalara maruz kalmak istemez. Dolayısıyla hadiste belirtilen manevî cezalara maruz kalmama isteği, kendisi ile irtibatlı olan kaderi yalanlamak şeklindeki fiilden sakınma konusunda motivasyon sağlar.

Rasûlullah'ın (s.a.v.) belirttiğine göre: “Bir kul, kadere, kendisine isabet eden şeyin onu asla ıskalamayacağına ve yine kendisini ıskalayan şeyin de ona asla isabet etmeyeceğine inanmadığı sürece iman etmiş olmaz.”⁵²⁰ Bu hususları bilmek, itikadının tam olmasını isteyen Müslümanları kadere iman etmeye ve başa gelen musibetlere sabretmeye teşvik eder.

Hız. Peygamber bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: “Kul, şu dört şeye iman etmedikçe kâmil mümin olamaz. Bunlar: Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim hak ile gönderdiği elçisi olduğuma, ölüme ve ölümden sonra dirilmeye ve kadere inanmaktır.”⁵²¹ Bu hadise göre kadere iman etmenin mümin olmakla irtibatlandırılması bu esasa iman etmeye sevk edebilecek bir motivasyon vasıtasıdır.

Hız. Peygamber kadere rıza göstermenin kişinin mutluluğunu nasıl etkilediği konusunda şöyle buyurmuştur: “Allah'ın kendisine takdir ettiği şeylere razı olması, âdemoğlunun mutluluğundandır. Allah'ın kendisi için dilediği şeylere razı olmaması ise âdemoğlunun bedbahtlığındandır.”⁵²² İnsan mutlu olmak ister. Bu hadisin işaretiyle kişinin mutluluğunun veya mutsuzluğunun Allah'ın takdir ettiği şeylere rıza gösterip göstermemesine bağlı olduğunu bilmek kadere rıza gösterme konusunda motivasyon sağlayabilir.

1.6.2. İbadetlerde Motivasyon

Rasûlullah (s.a.v.), ibadetleri eda etmeye teşvik etmiş, terk etmekten de sakındırmış, bu konuda motivasyon sağlamada terğîb ve terhîb üslubunu kullanmıştır. Müslümanları ibadetleri yerine getirme hususunda isteklendirmek için onların duygularını harekete geçirmiştir.⁵²³

⁵¹⁹ Tirmizî, “Kader”, 10.

⁵²⁰ Tirmizî, “Kader”, 10.

⁵²¹ Tirmizî, “Kader”, 10.

⁵²² Tirmizî, “Kader”, 10.

⁵²³ Dûrî, “el-Menhecü 't-Tahfiziyyi fî dav'i-s- sünneti 'n-nebeviyye”, 116.

İman ile ibadetler arasında doğrudan bir ilişki ve etkileşim vardır. Güçlü iman kişiyi ibadete sevk eder. Kişi iman esaslarını benimsedikten sonra ibadet etmeye yönelir. Kulun ibadet etmesi, inancındaki samimiyeti ve davranışlarının inancına göre şekillendiğini gösterir. Allah’a inanmayan kişi bu imandan yoksun olduğu için onun ibadetleri yerine getirmesi düşünülemez.⁵²⁴

Hız. Peygamber, Müslümanları İslâm’ın emrettiği ibadetleri edâ etmeye motive etmiştir. Mesela, evinin önünde nehir bulunup da günde beş defa bu nehirde yıkanan kimsenin maddî kirlerden temizlenmesi gibi namazın kişinin günahlarını sileceğini belirterek Müminleri namazı eda etmeye teşvik etmiştir.⁵²⁵ Sahâbîler namazlarını kıldıklarında namaz ile nefisleri rahatlamıştır. Namaz onlara iyi amelleri işlemeye kötülüklerden de uzak durmaya sevk eden bir güç vermiştir. Namaz kılmak sahâbîlerin gönüllerine her an Allah’ın huzurunda oldukları bilinciyle nefisleriyle mücadele etme kararlılığını yerleştirmiştir. Dolayısıyla namaz, bahçeyi olumsuz dış etkilerden koruyan sağlam tel örgüleri gibi sahâbîleri günahlardan korumuştur.⁵²⁶

Rasûlullah (s.a.v.), kişi ile şirk ve küfür arasında namazı terk etmenin bulunduğunu belirtmiştir.⁵²⁷ Hadiste işaret edildiği üzere namaz kılmak kişiyi şirkten veya küfürden alıkoyan önemli bir motivasyon vasıtasıdır.

Hız. Peygamber, oruç tutan kişinin değişen ağız kokusunun, kıyamet gününde Allah nezdinde misk kokusundan daha hoş olacağını belirtmiştir. İftar ettiğinde orucunu açması ve Rabbine kavuştuğunda orucun mükâfatına nail olmasıyla iki sevinci olacağını bildirmiştir.⁵²⁸ Oruç tutanların cennetin Reyân isimli kapısından çağrılacaklarını ve bu kapıdan cennete gireceklerini, bu kapıdan giren kişilerin ebedî olarak susuzluk hissetmeyeceklerini ifade etmiştir.⁵²⁹ Böylece insanlarda Allah sevgisi ve Allah’a yakın olma duygusunu harekete geçirerek, onları oruç tutmaya teşvik etmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.), zekâtı verilmeyen altın ve gümüşün ateşten levha haline getirilerek bunlarla sahibine azap edileceğini, zekâtı verilmeyen develerin kıyamet

⁵²⁴ Sıddık, *Esâlibü’t-tahfizi’t-terbeviyye fi’s-sünneti’n-nebeviyye*, 316.

⁵²⁵ Buhârî, “Mevâkîf”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 283.

⁵²⁶ Sallâbî, *Sıyer-i Nebî*, 1/186.

⁵²⁷ Müslim, “İman”, 134; Tirmizî, “İmân”, 9.

⁵²⁸ Müslim, “Sıyâm”, 163.

⁵²⁹ Buhârî, “Savm”; 2; Müslim, “Sıyâm”, 30; Tirmizî, “Savm”, 55.

günü sahibini çiğneyeceğini, ısıracağını, zekâtı verilmeyen sığır ve koyunların ahiret günü sahibine boynuzlarıyla vuracağını ve bu azapların elli bin yıl süreceğini haber vermiştir.⁵³⁰ Hz. Peygamber'in işaret ettiği bu cezalar insanlardaki iyilik ve yardımseverlik duygularını canlandırarak onları toplumsal sorumluluklarını yerine getirme konusunda teşvik edebilir. Onları ahirette azab görme endişesi ile hareket etmeye yönlendirebilir.

Hz. Peygamber, mebrûr (kabul edilmiş) haccın karşılığının ancak cennet olduğunu⁵³¹ belirtmiştir. Böylece dışsal bir ödöl olan cenneti vadederek Müslümanları hac ibadetini daha büyük bir coşku ve samimiyetle yapmaya teşvik etmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.), ayrıca hac ibadetini eda eden, bu esnada cinsî temastan korunan, çirkin söz ve davranışlardan uzak duran kişinin annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından kurtulacağını⁵³² ifade etmiştir. Bunu bilmek, Müslümanları hac ibadetini bir içsel dönüşüm ve günahlardan temizlenme fırsatı görerek bu ibadeti eda etmeye motive edebilir. Hac esnasında cinsel temastan ve kötü sözlerden sakınma, ibadetin sadece fiziksel bir eylem olmadığını, aynı zamanda manevî bir temizlik gerektirdiğini ifade ederek bu doğrultuda motive edebilir.

1.6.3. Muâmelât Alanında Motivasyon

Muâmelât, geniş anlamda fikhın ibadetler dışında kalan kısmını dar anlamıyla ise daha çok mal varlığına yönelik hükümleri ifade etmektedir.⁵³³ Hz. Peygamber muâmelâtla ilgili birçok konuda Müslümanları hedef davranışları yerine getirme ve yasaklanan davranışlardan kaçınmaya yönlendirmiştir. Mesela Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre, rivâyetler arasında bazı farklar olmakla beraber Müslümanların birbirleri üzerinde altı hakkı vardır. Bunlar karşılaştığı zaman selam vermek, davet edildiği zaman icâbet etmek, nasihat istediği zaman öğüt vermek, aksırdığında elhamdülillah derse yerhamükallah (Allah sana merhamet etsin) diyerek hayır duada bulunmak, hastalandığında onu ziyaret etmek ve öldüğünde cenazesinde hazır

⁵³⁰ Müslim, "Zekât", 24.

⁵³¹ Buhârî, "Umre" 1; Müslim, "Hac", 437; Tirmizî, "Hac", 6; Nesâî, "Hac", 3, "Zekât", 49, "İmân", 1; İbn Mâce, "Menâsik", 3; Dârimî, "Menâsik", 7, "Salât", 135.

⁵³² Buhârî, "Muhsar", 9,10; Nesâî, "Hac", 4; İbn Mâce, "Menâsik", 3; Dârimî, "Menâsik", 7.

⁵³³ Bilal Aybakan, "Muâmelât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/316.

bulunmaktadır.⁵³⁴ Hz. Peygamber bu hadisinde Müslümanların sosyal ilişkilerinde önemli rolü olan söz konusu davranışlara işaret ederek bunlara teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber, Veda Haccı esnasında hitap ettiği sahâbeye kadınları Allah'ın emaneti olarak aldıklarını, onların namus ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiklerini söyleyerek kadınların haklarına riayet etmeyi ve bu konuda Allah'tan korkmayı tavsiye etmiştir. Kocasını evde yokken yabancıları eve almamanın⁵³⁵ evli erkeğin eşi üzerindeki hakkı olduğunu, örfe uygun bir şekilde hanımının giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamamanın da evli kadının eşi üzerindeki hakkı olduğuna işaret etmiştir.⁵³⁶ Hz. Peygamber: “Sizin en iyileriniz, kadınlarınıza en iyi davrananlarınızdır.”⁵³⁷ buyurarak kadınlara iyi davranmaya teşvik etmiştir. İki karısı olup da onlardan birine meyleden kişinin kıyamet gününde bir tarafı eğik olarak geleceğini belirterek⁵³⁸ hanımlar arasında adaletli davranmaya teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber, helal kıldığı şeyler arasında Allah'a en sevimsiz geleninin boşanmak olduğunu⁵³⁹ ve kadının geçerli bir neden olmadan kocasından boşanmak istemesi durumunda cennetin kokusunun ona haram olacağını belirterek⁵⁴⁰ geçerli bir sebep olmadıkça boşanmaktan sakındırmıştır.

Yüce Allah'ın, Müslümanların arasında oluşturduğu iman kardeşliği ekonomik açıdan yardımlaşma ve dayanışmayı gerektirir.⁵⁴¹ Hz. Peygamber birçok hadisinde Müslümanları bu çerçevede yönlendirmiştir. Hz. Peygamber tembellikten Allah'a sığınmıştır.⁵⁴² Hiç kimsenin kendi elinin emeği ile kazandığından daha

⁵³⁴ Müslim, “Selâm”, 5; Dârimî, “İsti'zân”, 5; Tirmizî, “Edeb”, 1. Farklı olan içeriklerden bazıları şunlardır: Kendisi için sevip istediği şeyi mümin kardeşi için de istemek; yanında olmadığı zamanlarda bile onlara karşı samimi olmak.

⁵³⁵ Hadiste belirtilen “Kadının, yatağını kocasının hoşlanmadığı bir kimseye çiğnetmemesi” ile kadınların erkeklerle yalnız başına kalmamaları kast edilmektedir. Erkeklerin kadınlarla konuşması, Arapların cahiliye dönemi adetlerinden biriydi. Onlara göre bu, ayıp değildi, onların şüphesini çeken bir konu da değildi. Hicap ayeti (el-Ahzâb 33/53) nazil olunca bu onlara yasaklanmıştır. (Nevevî, *el-Minhâc*, 8/184)

⁵³⁶ Müslim, “Hac”, 147.

⁵³⁷ Tirmizî, “Radâ”, 11.

⁵³⁸ Dârimî, “Nikâh”, 24.

⁵³⁹ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3.

⁵⁴⁰ İbn Mâce, “Talâk”, 21; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; Tirmizî, “Talâk”, 11.

⁵⁴¹ Sıddîk, *Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*, 339.

⁵⁴² Buhârî, “De'avât”, 40.

hayırlı bir yemek yemediğini,⁵⁴³ malını artırmak için dilenen kimsenin kıyamet günü dilenmesinin bir işareti olarak yüzünde (yara ve bere olarak) tırnak izleri ve cehennemden alıp yiyeceği kızgın taş olacağını,⁵⁴⁴ malını çoğaltmak için insanlardan bir şeyler isteyen kimsenin cehennemin ateş parçalarını istemiş olduğunu⁵⁴⁵ ve dilencilik yaparak geçinenlerin kıyamet gününde yüzlerinde et olmadığı halde geleceklerini⁵⁴⁶ belirtmiştir. Hz. Peygamber bu hadislerle Müslümanları çalışmaya ve kişisel ihtiyaçlarını kendi el emeği ile elde etmeye teşvik etmiş, tembellikten sakındırmıştır.

Hz. Peygamber, dürüst ve güvenilir tüccarın, peygamberler ve peygamberleri tasdik eden doğru kimseler ve şehîdlerle beraber olduğunu bildirmiştir.⁵⁴⁷ Dürüst olma neticesinde ahirette elde edilecek bu mükâfatı bilmek Müslümanı dosdoğru olmaya sevk edebilir. Hz. Peygamber bu ödüle işaret ederek Müslümanları hayatın her alanında olduğu gibi ticaret alanında da doğru olmaya teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber, bir gün pazara gittiğinde insanların sabahın erken saatlerinde alışveriş yaptığını görmüş ve tüccara yönelerek şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki tüccar kıyamet gününde günahkâr ve rezil bir halde diriltileceklerdir. Fakat Allah’tan sakınanlar, iyilik yapanlar ve dürüst davrananlar bunun dışındadır.”⁵⁴⁸ Bu hadiste alışverişte Allah’ın belirlediği sınırların dışına çıkan ve doğruluk ilkesinden taviz veren kimselerin ahirette günahkâr ve rezil bir durumda dirilme şeklinde bir cezaya maruz kalacaklarına işaret edilmektedir. Hiçbir Müslüman söz konusu cezaya maruz kalmak istemez. Dolayısıyla hadiste belirtilen ceza, Müslümanları dürüst davranmaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Hz. Peygamber: “Ey Tüccar topluluğu! Alışverişte yemin ve lüzumsuz sözlerin⁵⁴⁹ bulun(duğu olur) siz alışverişinizi sadaka ile temizleyin.”

⁵⁴³ Buhârî, “Büyü”, 15.

⁵⁴⁴ Tirmizî, “Zekât”, 23.

⁵⁴⁵ İbn Mâce, “Zekât”, 26.

⁵⁴⁶ Nesâî “Zekât”, 83.

⁵⁴⁷ Tirmizî, “Büyü”, 4.

⁵⁴⁸ Tirmizî, “Büyü”, 4; İbn Mâce, “Ticarât”, 3;

⁵⁴⁹ Nesâî’nin *Sünen*’inde “Alışverişinize yalan ve yemin karışabilir.” şeklinde geçmektedir. Bk. Nesâî, “Eymân ve’n-nüzûr”, 21. Tirmizî’nin *Sünen*’inde ise “Şüphesiz şeytan ve günah alışverişte daima bulunur.” şeklinde geçmektedir. Bk. Tirmizî “Büyü”, 4.

buyurmuştur.⁵⁵⁰ Hz. Peygamber'in alışverişte yemin ve lüzumsuz sözlerin bulunmasına işaret etmesi bunlardan kaçınılmasına yönelik özel bir vurgu olarak anlaşılabilir. Hz. Peygamber, bunlardan sakınılmaması neticesinde kirlenen kazancı sadaka vermek suretiyle temizlemeye teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber, alışveriş esnasında yemin etmenin malı sattıracağını fakat malın bereketini gidereceğini belirterek dünyevî kaybı ön plana çıkararak bu fiilden sakındırmıştır. Hz. Peygamber, Allah'ın, ticaret malını yalan yeminle satıp tüketen kimsenin kıyamet günü yüzüne bakmayacağını, onu (günahlarından) temize çıkarmayacağını onun için acıklı bir azap olduğunu bildirmiştir.⁵⁵¹ Ayrıca bir Müslümanın malını elinden almak için yalan yere yemin eden kimsenin Allah'ın huzuruna, Allah kendisine gazablı olduğu halde varacağını ifade etmiştir.⁵⁵² Hadiste işaret edilen cezalar Müslümanlar için son derece caydırıcı niteliktedir. Çünkü bu cezaların ortak noktası Allah'ın rahmetinden mahrum olmaktır. Bu ise bir insan için ahirette perişan olmak demektir. Dolayısıyla bu cezaya duçar olma korkusu Müslümanları bu ceza ile bağlantılı olan fiilden yani alışveriş esnasında yemin etmekten sakınma konusunda motive eder.

Hz. Peygamber, alışveriş yapan kimselerin doğru konuşup sattıkları malın özelliklerini ortaya koymaları durumunda alışverişlerinin hayırlı ve bereketli olacağını, yalan söyleyip mallarının özelliklerini gizlemeleri durumunda ise malın bereketinin yok olacağını,⁵⁵³ müşteriye aldatmak amacıyla birkaç gün sütü sağılmamış olan bir hayvanı satmanın (musarrât) aldatma olduğunu, aldatmanın da hiçbir müslümana helal olmadığını,⁵⁵⁴ bir Müslümanın kusurlu bir malı kusurunu açıklamadan Müslüman kardeşine satmasının helal olmadığını,⁵⁵⁵ bir malı, kusurunu açıklamadan satan kimsenin daima Allah'ın gazabı altında olduğunu, meleklerin de ona devamlı lanet ettiklerini⁵⁵⁶ beyan etmiştir. Yaptığı alışveriş esnasında doğru olmanın ve sattığı malın niteliklerini açık bir şekilde belirtmenin alışverişin hayırlı ve bereketli olmasına vesile olacağını bilmek kişiyi alışverişte doğru olmaya, kusurları

⁵⁵⁰ Ebû Dâvûd, "Büyû", 1; Nesâî, "Eymân", 22; Tirmizî, "Büyû", 3.

⁵⁵¹ Tirmizî, "Büyû", 5.

⁵⁵² Tirmizî, "Büyû", 42.

⁵⁵³ Nesâî, "Büyû", 4.

⁵⁵⁴ Nesâî, "Ticârât", 42.

⁵⁵⁵ İbn Mâce, "Ticârât", 45.

⁵⁵⁶ İbn Mâce, "Ticârât", 45.

olsa bile sattığı malın özelliklerini dürüst bir şekilde söylemeye teşvik eder. Hadislerde işaret edilen söz konusu cezaları bilmek insanı sattığı malın kusurunu gizlemekten sakındırıp, dürüst davranarak söz konusu kusuru açıkça muhatabına ifade etmeye teşvik eder. Hz. Peygamber bahsi geçen cezalara işaret ederek hedef davranış olan alışverişte dürüst olmak konusunda Müslümanları motive etmiştir.

Hz. Peygamber, faizi yiyene, yedirene, faize şahitlik eden kişilere ve faizi yazana lanet etmiş⁵⁵⁷ ve bu kimselerin günah bakımından eşit olduğunu beyan etmiştir.⁵⁵⁸ Hz. Peygamber'in bu hadisleri Müslümanları faizle ilişkisi bulunan işlemlerden sakınmaya ve ekonomik adaleti gözetmeye teşvik eder.

1.6.4. Ukûbât Alanında Motivasyon

Hz. Peygamber, Müslümanları işlenmesi neticesinde ceza öngörülen fiillere işaret ederek bunlardan sakınma hususunda motivasyon sağlamayı amaçlamıştır. Mesela Hz. Peygamber, evli olup da zina eden kimsenin öldürüleceğini belirtmiştir.⁵⁵⁹ Ayrıca zina eden iki Yahudiye⁵⁶⁰ evli olup da zina ettiğini bizzat itiraf eden Mâiz b. Mâlik'e,⁵⁶¹ Ğâmidoğullarından evli olduğu halde zina ettiğini itiraf eden bir kadına,⁵⁶² kocasının işçisi ile zina eden evli bir kadına,⁵⁶³ mescide cemaatle namaz kılmak üzere evinden çıkan bir kadına tecavüz eden evli bir adama⁵⁶⁴ recm cezasını uygulamıştır.⁵⁶⁵ Hz. Peygamber'in uyguladığı bu ceza diğer Müslümanların bundan ders almasına yönelik önemli bir motivasyon unsurudur.

Hz. Peygamber'e Nuaymân veya İbn Nuaymân sarhoş olmuş bir vaziyette getirildiğinde, Hz. Peygamber, orada bulunanlara onu dövmelerini emretmiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar onu hurma değnekleri ve ayakkabıları ile dövmüştür.⁵⁶⁶ Hz. Peygamber, lakabı Himâr olan bir adamı içki içtiği için sopa

⁵⁵⁷ İbn Mâce, "Ticârât", 58; Ebû Dâvûd, Büyû', 4; Tirmizî, "Büyû'", 2.

⁵⁵⁸ Müslim, "Müsâkât", 106.

⁵⁵⁹ Nesâî, "Tahrîmu'd-dem", 5.

⁵⁶⁰ İbn Mâce, "Hudûd", 7.

⁵⁶¹ Dârimî, "Hudûd", 14; Müslim, "Hudûd", 23; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 24.

⁵⁶² Dârimî, "Hudûd", 17; Müslim, "Hudûd", 23.

⁵⁶³ Müslim, "Hudûd", 25; İbn Mâce, "Hudûd", 7; Tirmizî, "Hudûd", 8.

⁵⁶⁴ Tirmizî, "Hudûd", 22.

⁵⁶⁵ Hz. Peygamber'in uyguladığı recm cezalarına yönelik hadislerin değerlendirmesi için bk. Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası-Ayet ve Hadis Tahlilleri-* (Ankara: Beyan Yayınları, 2001).

⁵⁶⁶ Buhârî, "Hudûd", 4.

vurma cezası ile cezalandırmıştır.⁵⁶⁷ Hz. Peygamber'in içki içenlere yönelik uyguladığı ceza onları bu fiilin tekrarından kaçınmaya sevk edebilecek caydırıcı bir motivasyon aracıdır.

1.6.5. Ahlak Alanında Motivasyon

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de: “*Sen elbette üstün bir ahkâka sahipsin.*”⁵⁶⁸ buyurarak Hz. Peygamber'in ahlakını övmüştür. Hz. Peygamber de “Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”⁵⁶⁹ hadisiyle insanların ahlakını güzelleştirme konusundaki görevinin önemine işaret etmiştir.⁵⁷⁰

Hz. Peygamber Müslümanları hem güzel ahlaka teşvik etmiş hem de kötü ahlaktan sakındırmıştır.

Hz. Peygamber “Ahlakı en güzel olanlarınız, sizin en hayırlılarınızdır.” buyurmuş⁵⁷¹ ve kullara verilen en güzel özelliğin güzel ahlak olduğunu belirtmiştir.⁵⁷² Böylece güzel ahlakı ve güzel ahlaka sahip olanları bizzat överek, Müslümanları ahlakını güzelleştirme hususunda teşvik etmiştir. Ayrıca kötü ahlaktan Allah'a sığınmıştır.⁵⁷³ Bu hadisler Müslümanları, güzel ahlaklı olmaya yöneltebilecek önemli motivasyon kaynağıdır.

Hz. Peygamber, bir gün yanında bulunan sahâbîlere: “Kıyamet günü sizin bana en yakın ve en sevimli olanınızı haber vereyim mi?” buyurduğunda sahâbîler: “Kesinlikle haber ver!” şeklinde cevap verince Hz. Peygamber: “Sizlerin ahlak bakımından en güzel olanlarınız!” buyurmuştur.⁵⁷⁴ Böylece Müslümanlardaki Allah ve peygamber sevgisini harekete geçirerek onları güzel ahlaklı olmak şeklindeki hedef davranışa yöneltmeyi amaçlamıştır.

Hz. Peygamber başka bir hadisinde ise mizana koyulan hiçbir şeyin güzel ahlaktan daha ağır olmadığını, güzel ahlak sahibi kişinin bu ahlakıyla namaz kılan ve

⁵⁶⁷ Buhârî, “Hudûd”, 5.

⁵⁶⁸ el-Kalem 68/4.

⁵⁶⁹ İmâm Mâlik, “Hüsnü'l-huluk”, 8.

⁵⁷⁰ Sıddîk, *Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*, 328.

⁵⁷¹ Buhârî, “Menâkıb”, 23.

⁵⁷² İbn Mâce, “Tıb”, 1.

⁵⁷³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 367.

⁵⁷⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned* (Riyad: Beytül-Efkârî'd-Devliyye, 1419/1998), 2/185.

oruç tutan kimselerin sevabına ulaşacağını belirtmiştir.⁵⁷⁵ Böylece dünyada İslâm'ın ahlakî prensiplerini dikkate alarak yaşayan Müslümanların ahirette elde edecekleri mükâfata işaret ederek, İslâm'ın emrettiği ahlak ilkelerini benimseyip içselleştirerek hayatlarına uygulamayı teşvik etmiştir.

Ahlak, insan hayatının birçok alanını kapsar. Hz. Peygamber insanları sosyal, ekonomi, siyaset gibi alanlarda İslâm'ın ahlakî ilkelerini benimsemeye ve uygulamaya teşvik etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber, ümmetini kin ve nefretten uzak durmak gerektiği konusunda uyarmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber pazartesi ve perşembe günleri cennet kapılarının açıldığını, Allah'a şirk koşmayan her kulun günahlarının bağışlandığını fakat aralarında düşmanlık bulunan iki kişi için “Bu ikisi barışmıncaya kadar bunları tehir edin!” buyurulduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁶ Bu hadis Müslümanları, aralarındaki anlaşmazlıkları çözme ve barış ve kardeşliği sağlama konusunda motivasyon sağlayabilir.

Hz. Peygamber, borç verdiği kişiye mühlet veren kimsenin her gün için sadaka sevabı kazanacağını, borcun vadesi geldikten sonra onu tehir etmesi durumunda ise her geçen gün kendisine sadaka yazılacağını,⁵⁷⁷ kıyametin sıkıntılarından kurtulmak isteyen kimsenin borcunu ödeyemeyen kişiye mühlet tanımasını ve/veya alacağını bir kısmını bağışlamasını tavsiye etmiştir.⁵⁷⁸ Hz. Peygamber: “Satarken, satın alırken, alacağını isterken kolaylık gösteren kimseye Allah rahmet etsin!”⁵⁷⁹ “Allah, geçmiş ümmetler içerisinde bir adamı bağışlamıştı, bu adam satarken cömert ve hoşgörülü, alırken yine cömert ve hoşgörülü, borcunu isterken de yine cömert ve hoşgörülü idi.”⁵⁸⁰ buyurmuştur. Bu hadisler, İslâm'ın dayanışma, yardımlaşma ve hoşgörü gibi değerlere verdiği öneme işaret etmektedir. Borçlu kimseye mühlet verme sadaka sevabını kazanmanın bir yolu olarak sunulmuştur. Bu, Müslümanları maddî yardımın ve yardımlaşmanın ahlakî bir görev olmanın ötesinde manevî bir kazanç olduğu düşüncesiyle motive edebilir. Borçların vadesi geldiğinde onları tehir etmek veya kısmen bağışlamak, insanları birbirlerine karşı hoşgörülü olmalarını ve ekonomik bakımdan zor durumda olanlara yardım

⁵⁷⁵ Tirmizî, “Birr”, 62.

⁵⁷⁶ Müslim, “Birr”, 34-36.

⁵⁷⁷ İbn Mâce, “Sadakât”, 14.

⁵⁷⁸ Müslim, “Müsâkât”, 32.

⁵⁷⁹ Buhârî, “Büyû”, 16.

⁵⁸⁰ Buhârî, “Büyû”, 16; Tirmizî, “Büyû”, 75.

etmelerini teşvik edebilir. Bu ise toplumsal dayanışma ve adaletin güçlenmesine katkı sağlar.

İslâm devlet yönetiminde İslâmî hükümler uygulanır ve vatandaşlar Allah’a isyan dışında devlet başkanına itaatle yükümlüdür.⁵⁸¹ Hz. Peygamber bu bağlamda bağlılık sözü verdiği devlet başkanına karşı sebepsiz yere itaat etmeyen kimsenin, kıyamet gününde Allah’ın huzuruna tutunacağı bir delil bulamadan çıkacağını, devlet başkanına bağlılık sözü vermeden ölen kimsenin cahiliye ölümüyle ölmüş gibi olacağını belirtmiştir.⁵⁸² Ayrıca emirinin (mülkî/idârî/askerî âmirin) bir şeyinden hoşlanmayana kişinin buna sabretmesi gerektiğini, devlet başkanına bir karış kadar bile karşı çıkarak ölen kişinin cahiliye ölümü ile öleceğini bildirmiştir.⁵⁸³ Hiçbir Müslüman ahirette Allah’ın huzurunda yardımsız bir duruma düşmek istemez. Aynı şekilde hiçbir Mümin ölümünün cahiliye ölümüne benzemesini arzu etmez. Hz. Peygamber ahirette karşılaşılacak zor duruma işaret ederek, Müslümanlardaki korku duygusunu harekete geçirerek belirtilen fiillerden sakındırmıştır.

Hz. Peygamber’in rüşvet alana da verene de lanet etmesi,⁵⁸⁴ rüşvet alan ve veren kimselerin Allah’ın rahmetinden ve Hz. Peygamber’in sevgisinden mahrum olacağına işaret etmektedir. Bu ise hiçbir Müslümanın istemediği bir durumdur. Dolayısıyla Müslümanları rüşvet almaktan ve vermekten sakındırır.

Hz. Peygamber mal tahsili için memur olarak tayin edilen birinin bir iğneyi veya iğneden daha küçük bir şeyi gizlemesi durumunda bunun hıyanet olduğunu ve o şeyden kıyamet gününde hesaba çekileceğini bildirmiştir.⁵⁸⁵ Hadis, Müslümanları içinde bulunduğu topluma dürüst olmaya yönlendirmekte, mali konuda görevlendirilen kişinin güveni kötüye kullanmaması gerektiğini vurgulayarak dürüstlüğün korunmasını ve ahiret bilinciyle hareket edilmesini teşvik etmektedir.

1.6.6. Askerî Alanda Motivasyon

Hz. Peygamber Müslümanları askerî alana giren birçok konuda da motive etmiştir. Zira İslâm’ın tebliği, antlaşmayı bozanlara gerekli cezanın verilmesi,

⁵⁸¹ Sıddîk, *Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*, 335.

⁵⁸² Müslim, “İmâre”, 58.

⁵⁸³ Müslim, “İmâre”, 56.

⁵⁸⁴ İbn Mâce, “Ahkâm”, 2; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 4; Tirmizî, “Ahkâm”, 9.

⁵⁸⁵ Müslim, “İmâre”, 30.

Müslümanların din, can, mal, ırz, akıl ve vatanlarının korunması ancak cihad ile mümkündür. Bu nedenle bazı hadislerde Allah yolunda cihad etmek, İslâm'ın zirvesi olarak beyan edilmiştir.⁵⁸⁶

Hız. Peygamber, Allah yolunda cihad eden kimsenin, cihaddan dönünceye kadar, bıkmadan usanmadan gecelerini namaz, gündüzlerini oruçla geçiren kimse gibi olduğunu,⁵⁸⁷ Allah yolunda cihad için sabah veya akşam yapılan bir seferin dünyadan ve içindekilerden daha hayırlı olduğunu⁵⁸⁸ belirterek sözkonusu mükâfatlara işaret ederek Müslümanları cihad etmeye motive etmiştir.

Hız. Peygamber, Allah yolundaki cihadın tozu ile cehennen dumanının bir araya gelmeyeceğini,⁵⁸⁹ Allah yolunda ayakları tozlanan bir kula cehennem ateşinin dokunmayacağını,⁵⁹⁰ o ayaklara cehennem ateşinin haram olduğunu,⁵⁹¹ Allah yolunda nöbet bekleyerek geceleyen göze cehennem ateşinin dokunmayacağını,⁵⁹² Allah yolunda hudutta bir gün nöbet tutmanın, onun dışında geçirilen bin günden daha hayırlı olduğunu,⁵⁹³ Allah yolunda bir gün nöbet tutmanın, geceleri namazla geçirilen bir aylık oruçtan daha hayırlı ve sevap olduğunu, böyle bir görevi yaparken ölen kimsenin kabir azabından korunacağını ve onun işlediği hayırlı amellerin kıyamete kadar artırılarak büyütüleceğini,⁵⁹⁴ bir Müslümanın Allah yolunda kısa bir süre de olsa bulunmasının, evinde kılacağı yetmiş yıllık nâfile namazdan daha değerli olduğunu⁵⁹⁵ beyan ederek cihad eden kimselerin nail olacakları mükâfatlara ve emin olacakları cezalara işaret etmek suretiyle Müslümanları cihad etmeye teşvik etmiştir.

Hız. Peygamber, Allah yolunda bir devenin sütünün sağılacağı kadar bir süre cihad etmesi durumunda Müslüman kimseye cennetin vacip olduğunu, Allah yolunda savaşırken yaralanan ve bir sıkıntıya düşen kimsenin kıyamet gününde Allah'ın huzuruna yaralandığı gün gibi kanlar içinde geleceğini, kanının renginin zağferân

⁵⁸⁶ Tirmizî, "İmân", 8.

⁵⁸⁷ Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 1.

⁵⁸⁸ Müslim, "İmâre", 112; Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 16.

⁵⁸⁹ Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 8, "Zühd", 8; Nesâî, "Cihâd", 8.

⁵⁹⁰ Buhârî, "Cihâd", 16.

⁵⁹¹ Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 7; Nesâî, "Cihâd", 9.

⁵⁹² Dârimi, "Cihâd", 11; Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 12; Nesâî, "Cihâd", 10.

⁵⁹³ Nesâî, "Cihâd", 39.

⁵⁹⁴ Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 26.

⁵⁹⁵ İbn Mâce, "Cihâd", 2.

gibi kıpkırmızı, kokusunun ise misk kokusu gibi olacağını ifade etmiştir.⁵⁹⁶ Kıyamet gününde bu kimsenin kanı, Allah’a itaat etmiş olduğuna ve faziletine bir şahid olmak üzere fişkıarak çokça akacaktır. Söz konusu mükâfatın belirtilmesi, Allah’ın kelimesinin yücelmesi için ihlâslı bir şekilde savaşımaya yönelik bir öğüttür.⁵⁹⁷ Hz. Peygamber, Allah yolunda cihad ederken yaralanan fakat şehitlik makamına ulaşmadan gazi olarak vefat eden kimsenin kıyamet gününde Allah’ın huzuruna yarasının ilk günkü sıcaklığı ve tazeliği içinde kanı akarak, misk gibi kokarak geleceğini müjdelemiştir. Bu müjde yaralanan ve hayatını, vücudunun herhangi bir organını kaybetmiş bir şekilde devam ettiren gaziler için önemli bir moral ve teselli kaynağı niteliğindedir.

Hz. Peygamber, Allah yolunda cihad arzusu olmaksızın ölererek Allah’a kavuşan kimsenin, kıyamet günü Allah’ın huzuruna bir eksiği olduğu halde çıkacağını,⁵⁹⁸ ayrıca bir kimsenin gaza etmeden ve gönlünde gaza etme arzusu taşımadan ölmesi halinde bir tür münâfıklık üzere öleceğini⁵⁹⁹ belirtmiştir.

Allah yolunda savaşan kimseye Allah’ın mutlaka yardım edeceğini beyan eden⁶⁰⁰ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah yolunda cihad eden bir Müslüman, Allah’ın garantisi altındadır. Allah (c.c.), o mücâhid (şehid olursa) onu rahmetine ve bağışlamasına dâhil eder gazi olursa ganimetle veya sevapla evine döndürür. Allah yolunda cihad eden Müslümanın durumu, dönünceye kadar gecelerini namazla, gündüzlerini de oruçla geçiren kimsenin durumu gibidir.”⁶⁰¹

Hz. Peygamber, Allah yolunda savaşan müfrezelerin bir ganimet elde etmeleri durumunda mükâfatlarının üçte ikisini bu dünyada almış olacaklarını, üçte birinin ise ahirete kalacağını, hiçbir ganimet elde edemezlerse mükâfatlarının tamamını ahirette elde edeceklerini bildirmiştir.⁶⁰² Böylece Hz. Peygamber, Allah yolunda savaşanların alacakları maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî mükâfatı ön plana çıkararak Müslümanları cihada teşvik etmiştir.

⁵⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 42; Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 21; Nesâî, “Cihâd”, 25.

⁵⁹⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetu’l-ahvezî*, 2/243-244.

⁵⁹⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 5.

⁵⁹⁹ Müslim, “İmâre”, 158; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 18; Nesâî, “Cihâd”, 2.

⁶⁰⁰ Tirmizî, “Fedâilü’l-cihad”, 20; Nesâî, “Cihâd”, 12.

⁶⁰¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 1.

⁶⁰² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 13; Nesâî, “Cihâd”, 15.

Hız. Peygamber, “Onlara karşı elinizden geldiği kadar güç hazırlayın.”⁶⁰³ ayetini okuyarak: “Dikkat edin! Güç, atmadır. Dikkat edin! Güç, atmadır. Dikkat edin! Güç, atmadır.” buyurmuştur.⁶⁰⁴ “Hayır ve sevap umarak oku yapan kimse”, “Oku (Allah yolunda) atan kimse” ve “Oku atana veren kimse” olmak üzere Allah’ın bir ok nedeniyle üç kimseyi cennete koyacağını bildirmiş,⁶⁰⁵ Allah yolunda bir ok atan kimsenin, bir köleyi hürriyetine kavuşturmuş gibi sevap kazanacağını beyan etmiştir.⁶⁰⁶ Hız. Peygamber’in bu hadislerde teşvik ettiği okçuluk ve atıcılık, tarihi şartlar çerçevesinde yapılmış olan bir tavsiyedir ve birer semboldür. Bu hadislerde belirtilen mesajın günümüze yansıyan anlamı maksadı gerçekleştirmeye yönelik en etkili ve en uygun silahlar, diğer araçlar, askeri eğitim, savunma ve savaş stratejisi gibi savunma ve zafer için gerekli her türlü askeri güç ve imkâna sahip olmaktır.⁶⁰⁷ Hız. Peygamber zamanında atmak, ok ve mızrak ile yapılırken günümüzde füze ve bombalarla yapılmaktadır. Buradan hareketle Hız. Peygamber’in çağlar ötesinden evrensel bir mesaj verdiği görölmektedir.

Hız. Peygamber, şehid olmayı gönülden isteyen bir kimsenin, şehid olmasa bile, şehitliğin sevabına nail olacağını,⁶⁰⁸ bütün kalbiyle şehid olmayı isteyen bir kimseyi Allah’ın, yatağında ölse bile şehitlerin makamına ulaştıracağını⁶⁰⁹ ifade etmiştir.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki Müminlerden bir kısmının benden ayrı kalmalarına üzölmeyeceğini ve onları bindirebilecek binekler temin edebileceğimi bilsem, Allah yolunda savaşı giden müfrezelerin hiçbirinden geri kalmazdım. Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki Allah yolunda öldürölüp diriltilmeyi, sonra tekrar öldürölüp tekrar diriltilmeyi, sonra tekrar öldürölüp tekrar diriltilmeyi isterdim.”⁶¹⁰ Bu hadis Müslümanları cesaretlendirerek Allah yolundaki mücadelelerinde motivasyonlarını artırır. Hız. Peygamber’in *Allah yolunda savaşmak ve bu uğurda defalarca ölöp*

⁶⁰³ el-Enfâl 8/60.

⁶⁰⁴ Müslim, “İmâre”, 167.

⁶⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 23.

⁶⁰⁶ İbn Mâce, Cihâd, 19; Nesâî, Cihâd, 26.

⁶⁰⁷ Karaman v.dğr., *Kurân Yolu Tefsiri*, 2/703.

⁶⁰⁸ Müslim, “İmâre”, 156.

⁶⁰⁹ Müslim, “İmâre”, 157; İbn Mâce, “Cihâd”, 15; Nesâî, “Cihâd”, 36.

⁶¹⁰ Buhârî, “Temennî”, 1; Nesâî, “Cihâd”, 30.

dirilmek şeklindeki temennisi olağanüstü sadakat ve bağlılığı ifade eder. Bu temenni, Müslümanları Allah yolunda kararlı bir şekilde mücadele etmeye teşvik eder.

Hız. Peygamber, Allah yolunda öldürölmesinin günahlarına kefarete olup olmayacağını soran bir sahâbîye, sabırla, mükâfatını sadece Allah'tan beklemek suretiyle ve savaştan kaçmadan şehid olması halinde, günahlarına kefarete olacağını, fakat kul borçların bunun dışında olduğunu belirtmiştir.⁶¹¹ Hız. Peygamber başka hadislerde ise şehid olan kimsenin kul borçları dışındaki tüm günahlarının bağışlanacağını⁶¹² ve Allah yolunda öldürölmenin, kul borçları haricindeki her şeye kefarete olacağını⁶¹³ beyan etmiştir. Bu hadisler, Müslümanların Allah'a olan imanlarını ve bağlılıklarını daha da derinleştirmeye teşvik eder. Böylece Allah yolunda mücadele ederken, cesaretli olmaları ve karşılaştıkları zorluklara sabretmeleri konusunda motivasyon sağlar.

Hız. Peygamber, yeryüzündeki her şey kendisinin olsa bile cennete giren hiç kimsenin dünyaya geri dönmeyi temennî etmeyeceğini, sadece şehid olan kimsenin gördüğü ikram ve itibar nedeniyle tekrar dünyaya dönmeyi ve on defa şehid olmayı arzu edeceğini⁶¹⁴ vurgulamıştır. Bu, Müslümanları Allah yolunda özveriyle mücadele ederek şehid olma konusunda motive eder.

Hız. Peygamber'in belirttiğine göre -Allah yolunda ölen ve öldürölünenlerin dışında- Allah'ın istediğı gibi Müslüman olarak yaşamaktayken taun hastalığına ve karın bölgesinden öldürölücü hastalığa yakalanan, suda boğulan, enkaz altında kalarak,⁶¹⁵ yanarak, boğularak ve hamileyken ölen,⁶¹⁶ malını, dinini, kanını (canını) ve ailesini müdafaa uğrunda ölenler⁶¹⁷ de şehittirler. Hız. Peygamber kimlerin şehid sayılacağını beyan ederek Müslümanları hem şehid olmaya teşvik etmiş hem de belirttiğı şekilde şehid olanların yakınlarına moral vererek teselli etmiştir.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Şehîdin, Allah katında altı özelliğı vardır: 1- Şehîd olur olmaz günahları affedilir. 2- Cennetteki gidip kavuşacağı yer kendisine gösterilir. 3- Kabir azabından korunur, kıyametteki en büyük korkudan

⁶¹¹ Müslim, “İmâre”, 117; Tirmizî, “Cihâd”, 32;

⁶¹² Müslim, “İmâre”, 119.

⁶¹³ Müslim, “İmâre”, 120.

⁶¹⁴ Buhârî, “Cihâd”, 21; Müslim, “İmâre”, 109.

⁶¹⁵ Buhârî, “Cihâd”, 30; Tirmizî, “Cenâiz”, 65.

⁶¹⁶ İbn Mâce, “Cihâd”, 17; Nesâî, “Cihâd”, 48.

⁶¹⁷ Tirmizî, “Diyât”, 21.

(cehennem) emin olur. 4- Kendisine iman elbisesi⁶¹⁸ giydirilir. 5- Hurilerle⁶¹⁹ evlendirilir. 6- Akrabalarından yetmiş kişiye şefa'at eder.”⁶²⁰ Hadiste belirtilen mükâfatlar bir insanın ve sevdiklerinin ahiret duraklarının ilki olan kabirden itibaren ahiret saadeti için ihtiyaç duyacağı ve neticesinde hoşnut olacağı ödüllerdir. Hz. Peygamber bu ödüllere işaret etmek suretiyle Müslümanları cihad etmeye teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber, hiçbir şeyin Allah’a iki damla ve iki izden daha sevimli olmadığını belirtmiştir. Buna göre söz konusu iki damla Allah’ın azabından korkarak ağlayan kimsenin gözyaşı damlası ve Allah yolunda savaş meydanında akıtılan kan damlasıdır. İki iz ise Allah yolunda savaşırken oluşan sakatlanma ve yara izi ile Allah’ın farz kıldığı ibadetleri eda ederken meydana gelen secde izidir.⁶²¹ Müslümanlar bu hadisten hareketle Allah yolunda yapılan her türlü gayret ve fedakârlığın Allah’ın rızasını kazanmak için birer fırsat olduğu ve bu amaç için gösterilen her türlü çabanın bir manevî ödülü olabileceği bilinciyle hareket ederler. Bu hadiste Allah yolunda savaşırken yaralanan gazilere moral verilmekte ve onlar teselli edilmektedir. Allah yolunda savaşırken yaralanmanın, Allah’ın sevgisine nail edeceğini bilmek Müslümanları Allah yolunda cihad etmeye teşvik edebilecek önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Hz. Peygamber Uhud Savaşı sırasında Sa’d b. Ebî Vakkâs’a (r.a.) “At! Anam babam sana feda olsun!” buyurarak onu, müşriklere ok atmaya teşvik etmiştir.⁶²² Hz. Peygamber, Hendek Savaşı’nda: “Kim Kureyzaoğullarına giderek, bana onların durumları ile ilgili bilgi getirir?” buyurduğunda Zübeyr b. Avvâm (r.a.), Kureyzaoğullarına gidip geri döndükten sonra Hz. Peygamber: “Anam babam sana feda olsun!” şeklinde memnuniyetini dile getirmiştir.⁶²³ Hz. Peygamber’in bu şekilde bir kimseye iltifat etmesi, bu iltifatı ile irtibatlı fiilleri yapmaya teşvik eden önemli bir motivasyon unsurudur.

⁶¹⁸ Tirmizî’nin *Sünen*’inde yer alan rivayette: “Başına vakar tacı giydirilir. O tacın üzerinde bulunan yakut taşlarından biri, dünyadan ve içinde bulunanlardan daha değerlidir.” şeklinde geçmektedir.(Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 24).

⁶¹⁹ Tirmizî’nin *Sünen*’inde yer alan rivayette: “Cennette bulunan iri gözlü yetmiş iki tane huri ile evlendirilir.” şeklinde geçmektedir. (Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 24).

⁶²⁰ İbn Mâce, “Cihâd”, 16.

⁶²¹ Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 26.

⁶²² Buhârî, “Cihad”, 80, “Edeb”, 103.

⁶²³ Buhârî, “Fedâilü ashâbi’n-Nebi”, 13.

Hız. Peygamber Uhud Savaşı'nda eline bir kılıç alarak savaşıa katılan sahâbîlere: “Bunu benden kim almak ister?” buyurunca orada bulunan herkes ellerini uzatarak o kılıcı almak istemiş, bunun üzerine Hız. Peygamber'in: “Bunu, hakkını vermek şartıyla kim alır?” buyurması üzerine orada bulunan sahâbîler o kılıcı almaktan vazgeçmişlerdir. Bunun üzerine Ebû Dücâne (r.a.): “Onun hakkı nedir ya Rasûlallah?” diye sorduğunda Hız. Peygamber: “Kırılıncaya kadar düşmanla savaşmaktır.”⁶²⁴ şekline cevap verince Ebû Dücâne (r.a.): “Onu, hakkını vermek şartıyla ben alıyorum!” deyip kılıcı almış ve onunla Müşrikleri öldürmüştür.⁶²⁵ Hız. Peygamber'in elindeki kılıcı savaşıa katılan sahâbîlere göstererek onun hakkını vermek üzere kimin alacağını sorması, sorumluluk ve iltifat içeren önemli bir motivasyon unsurudur.

1.6.7. Eğitim Öğretim Alanında Motivasyon

Hız. Peygamber “İlim talep etmek her Müslüman'a farzdır.”⁶²⁶ hadis-i şerifinde, bir Müslümanın mutlaka bilmesi gereken ilmin yani ilm-i hâl bilgisinin, ömür boyunca karşılaşacağı meselelerin hükümlerini bilmesinin farz olduğunu söylemiştir. Hız. Peygamber, Müslümanları eğitim öğretim alanında da motive etmiştir. Zira insan dünya hayatını ancak ilim ile idâme ettirebilir, ahiret yurdunda saadete de ancak ilim ile nail olabilir.

Hız. Peygamber'in belirttiğine göre her kim dinî ilim tahsili için yola çıkar ve her meşru sebebe başvurursa Allah cennete ulaşan yolu onun için kolaylaştırır,⁶²⁷ bu yaptığı iş geçmiş günahlarına kefâret olur,⁶²⁸ dini ilimleri tahsil için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolunda cihad etmiş gibidir.⁶²⁹

İlimler yüksek gayelerle talep edildiğinde bir değer ifade ederler. Nitekim Hız. Peygamber, ilmi Allah'ın rızası dışındaki gayeler için öğrenmekten sakındırmıştır. Bu bağlamda kendisi ile Allah'ın rızası kazanılan bir ilmi sadece dünya menfaati elde etmek için öğrenen kimsenin kıyamet günü cennetin kokusunu bile

⁶²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4/13; Bezzâr, *el-Müsne'd*, 1/178, (Hadis No: 979).

⁶²⁵ Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 128.

⁶²⁶ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

⁶²⁷ Müslim, “Zikir”, 17; Ebû Dâvûd, “Salât”, 27; Tirmizî, “İlim”, 2.

⁶²⁸ Dârimî, “Mukaddime”, 6; Tirmizî, “İlim”, 2.

⁶²⁹ Tirmizî, “İlim”, 2.

alamayacağını,⁶³⁰ Allah'ın, ilmi âlimlerle tartışıp boy ölçüşmek veya avam, ayak takımı kimselerle mücadele etmek veya halkın dikkatini kendine çekmek için öğrenen kimseyi cehenneme atacağını,⁶³¹ kendisine öğrendiği dini ilim sorulduğunda çeşitli sebeplerden dolayı bildiği şeyi gizleyen kimseye kıyamet günü ateşten gem vurulacağını⁶³² belirtmiştir. Ayrıca “İlmi, Allah'ın rızasından başka gayelerle öğrenen veya ilimle Allah rızasından başka şeyleri isteyen kişi cehennemdeki yerine hazırlansın!” buyurmuştur.⁶³³ Hadislerde belirtilen kıyamet günü cennetin kokusunu alamamak, cehenneme girmek, kıyamet günü ağza ateşten gem vurulması gibi cezalar Müslümanlardaki korku duygusunu aktif ederek bu cezalar ile irtibatlı olan fiillerden sakınma yönünde Müslümanları harekete geçirebilir.

1.7. Birinci Bölümün Değerlendirmesi

Bu bölümde motivasyon kavramı ve mahiyeti, motivasyonun özellikleri, süreci, önemi, motivasyonla ilgili temel İslâmî kavramlar ve Kurân-ı Kerîm'de motivasyon ele alınmıştır. Konuyu terğîb ve terhîb açısından ayrıntılı incelemek isteyenler için bu alandaki literatürü derli toplu bir şekilde arz edilmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber ve görevleri bağlamında motivasyon kapsamında Hz. Peygamber'in tebliğ, tebyîn, temsîl ve teşrî görevlerinin motivasyonla ilişkisi ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in tebliğinde motivasyonun muhatapları kapsamında Hz. Peygamber'in inananları ve inanamayanları motive etmesine değinilmiştir. Hz. Peygamber'in tebliğinde motivasyon sağladığı alanlar incelenmiştir.

Motivasyon, önce hedeflenen davranışları yapmaya yönelik insanlarda bir istek uyandırma (*motive etmek*) daha sonra bu isteğin bir yansıması olarak hedef davranışları yapmalarını sağlamayı (*motive olmak*) ifade eder.

İnsanları hedeflenen davranışlara yönlendirmek onları motive etmekle mümkün olur. Etkili bir motivasyon, istenen ve hedeflenen ideal davranışları oluşturmayı kolaylaştırır.

⁶³⁰ Ebû Dâvûd, “İlim”, 12.

⁶³¹ Dârimî, “Mukaddime”, 34; Tirmizî, “İlim”, 6.

⁶³² İbn Mâce, “Mukaddime”, 45; Ebû Dâvûd, “İlim”, 17.

⁶³³ Tirmizî, “İlim”, 6.

Motivasyon bireye özgü bir durumdur. Bir kişiyi motive eden bir şey başka birini motive etmeyebilir. Bireylerin amaçlarının, hedeflerinin ve isteklerinin birbirinden farklı olması nedeniyle motive olma süreçleri de farklıdır. Motivasyonun en üst düzeyde sağlanabilmesi için bireyi tanımak ve özelliklerini dikkate almak önemlidir.

Terğîb (ترغيب), terhîb (ترهيب), hass (حث), tahrîd (تحريض), teşvik (تشويق), tahfiz (تحفيز), teşcî' (تشجيع), teselli (تسلي) ve moral (معنوية) motivasyonla ilgili kavramlardır.

Klasik İslâmî terminolojide, motivasyon anlamına en yakın olan terğîb terimi modern dilde tahfiz kelimesiyle ifade edilmektedir. Klasik İslâmî terminolojide kullanılan terğîb, İslâm'ın iyi, doğru, güzel, faziletli kabul ettiği hususlara özendirerek teşvik etmeyi ve İslâm'ın insanlara vadettiği mükâfatın insanlara duyurulmasını, bir kimseyi etkileyici sözlerle herhangi bir şeye özendirmeyi, darb-ı mesel ve kıssalarla teşvik etmeyi, o kimseye yumuşak üslupla bir alışkanlık kazandırmayı ifade etmektedir. Hadis ıstılahında iyiliğe teşvik eden ve iyi şeyleri yapmayı özendiren hadisleri ifade ettiği görülmektedir.

Bireyin bir şeyi ceza korkusu ile yapması durumunda olumsuz motivasyon söz konusudur. *Olumsuz motivasyon* teriminin İslâmî terminolojideki karşılığı *terhîb* kelimesidir. Terhîb, kişiyi İslâm'ın “kötü, yanlış ve günah olarak” nitelendirdiği söz ve davranışlardan sakındırarak uzaklaştırmayı, korkutarak bir şeyden sakındırmayı ifade eder. Hadis ıstılahında kötülükten ve kötü şeyleri yapmaktan sakındırmakla ilgili hadisleri ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de ödül ve ceza birinci derecede motivasyon yöntemi olarak kullanılmıştır. Bunlarla birlikte bıktırmayan tekrar, soru-cevap, yemin, kolaylaştırma, ümitsizlikten sakındırma, musîbet ve meşakkatlere sabır karşılığında mükâfat vadedilmesi, övmek, cennet ve nimetlerini hatırlatarak ödüllerin vadedilmesi ve cehennem azabı hatırlatılarak cezanın vadedilmesi, Allah'ın sevgisinin ve rızasının vadedilmesi, kıssa anlatmak ve teşbih gibi unsurlara da yer verilmiştir.

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber ise sünnetinde insanların Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ederek dünya ve ahirette mutlu ve huzurlu bir hayat yaşamaları için motivasyon sağlamayı amaçlamıştır.

İnsanlar iyice anladığı ve örneğini somut olarak gördükleri şeylerden daha fazla etkilenirler. Bunun neticesinde iletilen mesajlar doğrultusunda motivasyon gerçekleşebilir. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in tebliğ, tebyîn, temsîl ve teşrî' görevlerinin insanları motive etmede önem arz ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in bu görevlerinin özünde ilâhi mesajları insanlara iletme, ilettiği mesajları açıklamak, bu mesajlar doğrultusunda ortaya koyduğu yaşamı ile insanlara örnek olmak ve gerektiğinde Kur'ân'da olmayan hükümleri ortaya koymak vardır. Bu görevlerin insanları etkilemeye ve davranış değişikliği oluşturmaya yönelik ortak noktası İslâm'ın emir ve yasaklarının insanlar tarafından anlaşılmasını sağlamaktır. Nitekim insanların bilgi edinmedikleri prensiplere yönelik motive olmaları ve davranış değişikliği göstermeleri düşünülemez.

Hz. Peygamber hem inananları hem de inanmayanları İslâm'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda motive etmeyi hedeflemiştir. Peygamberlik görevini bu amaçlara yönelik gerçekleştirmiştir.

Hz. Peygamber'in peygamberlik görevi kapsamında iman, ibadetler, muamelât, ukûbât, ahlak, askerî alan ve eğitim öğretim gibi birçok alanda insanlarda motivasyon sağlamayı amaçladığı görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE İYİ VE GÜZEL OLANA YÖNLENDİRME AMAÇLI MOTİVASYON

Hız. Peygamber, bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir.⁶³⁴ Bundan dolayı insanları iyiliğe teşvik ederken terğîb yöntemini ve kötülüklerden sakındırırken terhîb yöntemini kullanmıştır.⁶³⁵ İslâm'a yönelme, tek ve ortağı bulunmayan Allah'a, peygamberlerine, kitaplarına, ahirete, hesaba, cennete ve cehenneme iman, İslâm'ın öğretilerine uyma konusunda güdülerini motive etmek amacıyla terğîbden (teşvîk ve özendirmeden) faydalanmıştır.⁶³⁶ Yapılmasını istediği iyilikleri teşvik ederek onları sevdirmeye çalışmış, o iyilikleri yapanın dünyada ve ahirette elde edeceği mükâfatı bildirmiştir. Ayrıca o kötülüğü işlemekten vazgeçen kimsenin bu hareketi nedeniyle kazanacağı sevabı da bildirmiştir. Bunları, anlaşılır ifadelerle ve özendirici bir üslupla ifade etmiştir. Hız. Peygamber'in hadislerinde yer alan tüm teşvik edici ifadeler gerçektir. Bunlar avutmak ve oyalamak amacıyla söylenmediği gibi bunlarda çelişkiler, gerçek dışı hayaller ve boş iddialar bulunmaz. Onun kullandığı bu nebevî yöntem, Kur'ân-ı Kerîm'e dayanır. Ayrıca insanın tabiatında bulunan teşvik edilen şeylere yönelerek mükâfat elde etmek amacıyla onları gerçekleştirme arzusu ile de uygunluk arz eder.⁶³⁷

Bu bölümde Hız. Peygamber'in sünnetinde iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı motivasyon konusunu inceleyeceğiz. Bu konuyu iman ile irtibatlandırarak motivasyon, ödül ile motivasyon, güzel davranışlara yönlendiren kıssalarla motivasyon, teşbih (mesel) ile motivasyon, kolaylaştırmak suretiyle motivasyon, hedef davranışlara dikkat çekerek motivasyon, örnek olmak suretiyle motivasyon alt başlıkları çerçevesinde ele alacağız.

⁶³⁴ “Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar.” (es-Seb'e 34/28).

⁶³⁵ Demir, *Terğîb ve Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*, 9.

⁶³⁶ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 140.

⁶³⁷ Muhammed Nebîl el-Ömerî, “Hız. Peygamber'in Sahâbeye İnanç Esaslarını Öğretmede İzlediği Metod”, çev. Kılıç Aslan Mavil, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2017), 485-486.

2.1. İman ile İrtibatlandırarak Motivasyon

Dinî hükümler, ayet ve hadislerden çıkarılmıştır. Bu hükümlerin bir kısmı doğrudan aklın kavrayacağı (ta'îlî) bir hüküm olabileceği gibi namazın farziyeti gibi vahiy ve nassın bildirmesine bağlı (taabbudî) bir hüküm de olabilir. İslâm âlimleri dini hükümleri itikadî, amelî ve ahlakî olmak üzere üç başlık altında incelemişlerdir. Ancak her ne kadar dinî hükümler bu üç başlık altında inceleniyor olsa da Allah'ın kesin bir emri, yasağı veya tavsiyesi olması açısından bütün İslâmî hükümler itikadîdir. Mesela namaz kılmanın ve zekât vermenin farz olduğuna, içki içmenin ve gıybet etmenin haram olduğuna inanmak itikadî bir hükümdür, bunların uygulanması ise amelî ve ahlakî bir husustur.⁶³⁸

Kur'ân'da çok sayıda ayette iman ile amelin ya da ahlakî özelliklerin birlikte zikredilmiş olması, iman, ibadetler ve ahlak arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Örneğin Asr sûresinde “*hüsrana uğramayacak*” olanlardan bahsedilirken onların *iman eden, salih amel işleyen, Hakk'ı ve sabrı tavsiye eden kimseler oldukları* ifade edilmektedir.⁶³⁹

Kur'ân'daki hükümler arasındaki bu ilişkinin benzeri, hadislerde de sıklıkla yer almaktadır. Hz. Peygamber amelî ve ahlakî bir durumun öneminden bahsederken güzel olan şeylere teşvik, kötü olan şeylerden uzaklaştırmak için benzer yöntemi kullanmış ve meseleleri iman ile irtibatlandırarak muhataplarının zihinlerine naksetmiş, istenilen davranışların iman ile bağlantısını kurarak pratiğe dökmelerinin yollarını açmıştır.

a) Hz. Peygamber'in güzel ahlaka dair tavsiyeleri içerisinde hayâ duygusunun özel bir yeri vardır. Örneğin utanmayı bırakması için kardeşine nasihat eden birine rastlayınca: “Onu kendi haline bırak çünkü hayâ imandandır.” buyurmuştur.⁶⁴⁰ İmanın altmış ya da yetmiş küsur şubesinin bulunduğunu ifade eden rivayete göre imanın en üst derecesi lâ ilâhe illallâh sözüdür. En alt derecesi ise yoldaki eziyet veren şeyleri kaldırmaktır. Hayâ da imanın bir şubesidir.”⁶⁴¹ Hayâ imandan

⁶³⁸ İlyas Üzümlü, “Hüküm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/464-465.

⁶³⁹ el-Asr 103/1-3.

⁶⁴⁰ Tirmîzî, “İmân”, 7; Nesâî, “İmân”, 27.

⁶⁴¹ Buhârî, “İmân”, 3, 16; Müslim, “İmân”, 58; Nesâî, “İmân”, 16.

kaynaklanır.⁶⁴² Hayâ, çirkin şeylerden kaçınmaya sevk eden ve hak sahiplerinin hakkı hususunda kusurlu davranmayı önleyen bir huydur. Doğuştan gelen bir huy olmasına rağmen hayânın nasıl imanın şubesi olduğu sorulursa buna şöyle cevap verilir: Hayâ yaratılıştan da gelebilir, bu duyguya sonradan da sahip olunabilir. Fakat bunu dine uygun kullanmak gayret, bilgi ve niyet gerektirir. Bu nedenle imandan olur. Tâat kapsamındaki emirleri yerine getirmek ve gûnahtan kaçınmak için yönlendirmesi nedeniyle de imandandır. Hayâ bir anlamda imanın diğer şubelerinde belirtilen amelleri yapmaya sevk eden bir etkidir. Nitekim hayâ sahibi kimse, dünyada ve ahirette rezil olmaktan korkarak Allah'ın emirlerini yerine getirir, yasaklarından sakınır. İşte bu nedenle Hz. Peygamber, burada sadece hayâdan bahsetmiştir.⁶⁴³

b) Hadiste belirtildiğine göre kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemek gerçek iman gereğidir.⁶⁴⁴ Hadiste geçen “İman etmiş olmaz.” ifadesi ile âlimlerin çoğunluğuna göre *imanın kâmil olmadığı* kast edilmiştir. Araplar arasında bir şeyin mükemmel olmadığını ifade etmek için o şeyin yok olduğunu söylemek yaygın bir anlatım tarzıdır. Mesela “Fılan, insan değildir.” sözünü bu anlamda kullanırlar. Hadisin zâhiri, kişinin başkası ile eşit olmayı istemesini ifade eder. Bu ise başkasını kendinden daha üstün tutmak demektir. İnsanlar, başkasından üstün olmayı ister. Kişi kendisi için istediğinin benzerini kardeşi için istediğinde onu kendisinden üstün tutmuş olur. Bu hadis, tevazuya teşvik etmekte ve başkasından daha üstün olmayı istemekten sakındırmaktadır.⁶⁴⁵

c) Hadislerde belirtildiği üzere, sürekli mescide gittiği görülen kişinin bu durumu mümin oluşunun şahididir.⁶⁴⁶ Misafirine ikram etmek, komşusunu rahatsız etmemek, hayır söylemek ya da susmak Allah'a ve ahiret gününe iman bir belirtisidir: “Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse, misafirine ikram etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse akrabalık ilişkilerin devam ettirsin (akrabasına iyilik yapsın), Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse ya hayır

⁶⁴² İbn Mâce, “Zühd”, 17; Tirmizî, “Birr”, 65.

⁶⁴³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/52.

⁶⁴⁴ Buhârî, “İmân”, 7.

⁶⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/57-58.

⁶⁴⁶ İbn Mâce, “Mesâcid”, 19; Tirmizî, “İmân”, 8.

söylesin ya da sussun.”⁶⁴⁷ rivayetinde Hz. Peygamber insanlara vermek istediği mesajı iletirken misafire ikram etmek ve faydasız şeyler konuşmamak ile birlikte sıla-i rahimi devam ettirmenin önemine dikkat çekerken bunların, Allah’a ve ahiret gününe iman ile irtibatını kurmuştur. Akrabalık ilişkilerini devam ettirmenin, akrabayı koruyup gözetmenin, Allah’a iman ile ilgisi vardır. Çünkü Allah Kur’ân’da akrabaya iyi davranmayı,⁶⁴⁸ akrabaya bakmayı⁶⁴⁹ ve akrabaya hakkını vermeyi⁶⁵⁰ emretmiştir. Allah’a iman eden kimse bu emirlerin gereğini yerine getirmekle yükümlüdür. Akrabalık ilişkilerini devam ettirmenin ahirete iman ile de irtibatı vardır. Çünkü dünyada yapılan her amelin bir de ahirete yansıyan yönü vardır. İnsan, Allah’ın emretmiş olduğu sıla-i rahimi yerine getirmediğinde, gereği yapılmayan diğer emir ve yasaklardan hesaba çekileceği gibi bundan da hesaba çekilecektir. Hz. Peygamber, Allah’a ve ahiret gününe imana atıfta bulunarak insanların iç dünyalarında ve zihinlerinde etki oluşturan bir üslupla sıla-i rahim yaparak akrabalar ile ilişkileri devam ettirmeye ve onlara iyi davranmaya teşvik etmiştir. Bu üsluba muhatap olan insan, Allah’ın sıla-i rahim konusundaki emrini ve bu emri yerine getirmemesi durumunda ahiret gününde hesaba çekileceğini hatırlar.

Bu hadiste mübalağalı bir anlatım kast edilmiştir. Bu anlatım tarzı, bir babanın oğluna “Benim oğlum isen bana itaat et!” demesi gibidir. Bu sözleriyle oğlunda kendisine itaat etmeye yönelik istek uyandırmak istemiştir. Bu söz, oğlunun kendine itaat etmemesi halinde artık kendisinin oğlu olmayacağı anlamında değildir.⁶⁵¹

d) Hz. Peygamber, Müslümanı “Diğer insanların, elinden ve dilinden emin olduğu kimse” olarak, Mümini ise “İnsanların, canları ve malları konusunda kendisinden emin olduğu kişi” olarak tanımlamıştır.⁶⁵² Hadiste insanların canlarına ve mallarına zarar vermemek, İslâm inancı ve bu inancın gereğini tam bir teslimiyetle yerine getirme ile irtibatlandırılmıştır. Böylece Müslümanlar güven duyulan bir insan olmaya özendirilmiştir.

⁶⁴⁷ Buhârî, “Edeb”, 85; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 122, 123.

⁶⁴⁸ en-Nisâ 4/36.

⁶⁴⁹ en-Nahl 16/90.

⁶⁵⁰ el-İsrâ 17/26; er-Rûm 30/38.

⁶⁵¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 10/533.

⁶⁵² Tirmizî, “İmân”, 12.

Hadislerde açıkça görüldüğü gibi Hz. Peygamber amelî, ahlakî bazı davranışları iman ile irtibatlandırarak önemini ortaya koymuş, böylece inananları bu tür güzel fiilleri yapmaya, ahlâkî erdemleri kuşanmaya teşvik etmiştir.

2.2. Ödül İle Motivasyon

Ödül, *doyum duygusu uyandıran ya da verildiği zaman bir davranışın ortaya çıkma olasılığını artıran uyarıcı ve herhangi bir eylem veya öğrenimin başarı ile neticelenmesi üzerine verilen doyurucu ve mutlu kılan bir uyaran* şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵³

Ödül, iyi veya beğenilen bir davranışın tekrar yapılmasını sağlamak amacıyla kişide uyandırılan sevinç duygusudur. Bu sevinç duygusu ile kişinin hareket, davranış, tavır veya tutumu arasında kurulan çağrışım, bunların tekrar oluşmasını sağlar. Bu nedenle mükâfat hedef davranışların yapılmasını sağlamada ve *ideal insanı yetiştirmede* bir motivasyon unsuru olarak kullanılır. Ödülün de ceza gibi insanları olumlu yönde motive ettiği kabul edilir.⁶⁵⁴ Bu nedenle Rasûlallah (s.a.v.) ödülü bir motivasyon yöntemi olarak sıkça kullanmıştır.

İnsanı güdüleyen ve yaptığı işe teşvik eden birçok unsur vardır. Ödül de bunlardan biridir. Takdir ve teşvik edici onaylama ifadeleri de ödül anlamında değerlendirilmektedir.⁶⁵⁵ Mükâfat/ödül temelde kişinin istenilen davranışı yapmasını sağlayan özendiricileri ve söz konusu davranışı yaptıktan sonra yerleşmesini sağlayan pekiştiricileri içerir. Yapılan iyi davranışların tekrar yapılmasını sağlama amacını taşır.⁶⁵⁶ Sahâbe-i kirâmın cahiliye dönemi âdet ve alışkanlıklardan sıyrılıp Allah'ın ve Rasûlünün istediği gibi bir birey olmasını temin eden şeylerden biri de Hz. Peygamber'in özendiricileri ve pekiştiricileri çok güzel ve yerinde kullanmasıdır

⁶⁵³ Salih Güney, “Ödül”, *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü* (Ankara: Ocak Yayınları, 1998), 210.

⁶⁵⁴ Gözütok, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları*, 154.

⁶⁵⁵ Halil İbrahim Önder, “Kur'an'ı Kerim ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza”, *İlahiyat Akademisi*, 15 (2022), 127.

⁶⁵⁶ Morteza Soleimani, *Kur'an'da İnsanın Eğitimi: Tebşir ve İnzar* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 132-133.

diyebiliriz. Ödül eğitimde, *maddî ödül (mükâfat)* ve *manevî ödül (mükâfat)* şeklinde sınıflandırılmıştır.⁶⁵⁷

İslâm'da terğîb ve ödül prensibinin ahiret inancı ile ilgili de bir yönü bulunmaktadır. İslâm, yaptıklarının karşılığını görme şeklinde ifade edilen dünyevî şartlarla sınırlı olan beşerî ödül düşüncesine yeni bir kuralı ilave etmiştir. Bu, mükâfatın verileceği zamanın dünya hayatının ötesine ertelenmesi şeklindedir. Dünya hayatında yaptıkları davranışlara uygun düşen karşılığı alamayan itaatkâr kimselerin ödüllendirilmesine imkân sağlar.⁶⁵⁸

Yapılan güzel davranışlar veya gösterilen bir başarı neticesinde verilen hediyeler, kupalar, madalyonlar vb. şeyler mükâfat ve taltif ifade eden maddî unsurlardır. Eğitimciler manevî ödüllerin maddî ödüllerden daha değerli ve etkili olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁵⁹ Maddî ödülde bireylerin, başarıları veya olumlu davranışları neticesinde, bunların devamını sağlamak amacıyla maddî varlık ve armağanlarla ödüllendirilmeleri söz konusudur. Maddî ödül yerinde ve zamanında kullanıldığında bireye yaptığı olumlu davranışın veya gösterdiği başarının karşılıksız kalmadığı ve değerlendirilerek takdir edildiği hissini vermekte, kendisine verilen armağan ile yaşadığı bu hazzı uzun zaman hatırlayabilmektedir.⁶⁶⁰ Bu da kendisine maddî ödül verilmesini sağlayan davranışı veya başarıyı tekrar göstermesi konusunda bireyi motive etmektedir.

Manevî ödülde, bireye maddî herhangi bir şey vermek yerine bireyi mutlu eden ve ona haz veren sözlü ifadelerle bireyin sevindirilmesi söz konusudur. Sevgi ve ilgi göstermek, övmek, tebrik ve takdir etmek, arzu ve istekleri yerine getirmek manevî ödül kapsamına giren davranışlardır.⁶⁶¹ Hz. Peygamber, yapılan iyi davranışlar neticesinde insanlara Allah tarafından verilecek sevaba bir manevî ödül olarak işaret ederek sık sık kullanmıştır. Eğitimciler, maddî başarıların karşılığında maddî ödüllerin, olumlu manevî davranışların karşılığında ise manevî ödüllerin verilmesi gerektiği konusunda hemfikirdirler. Günümüzde ortaya konulan bu

⁶⁵⁷ Habibe Kayacı, *Kur'an'da Cennet Cehennem Tasvirleri Bağlamında Ödül ve Ceza Eğitimi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 64.

⁶⁵⁸ Ömerî, "Hz. Peygamber'in Sahâbeye İnanç Esaslarını Öğretmede İzlediği Metod", 486.

⁶⁵⁹ Gözütok, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları*, 154-155.

⁶⁶⁰ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992), 24-25.

⁶⁶¹ Ay, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza*, 22-23.

prensibi Hz. Peygamber, daha sonra örneklerle konuyu somutlaştıracığımız gibi tebliğe başladığı ilk günden beri uygulamıştır. Nitekim İslâm'ın insanlardan yapılmasını istediği davranış veya tutumların mutlaka manevî bir yönü bulunmaktadır.⁶⁶²

Beğenme ve övme eğitimcilerin manevî ödül olarak zikrettikleri başlıca ödül türleridir. Övmenin karşıtı olan *ayıplama* ise manevî bir cezadır. Saygı duyulan bir kimse tarafından yapılması durumunda övme ve ayıplama yaşı küçük bireylerde olduğu kadar büyüklerde de önemli bir etki oluşturmaktadır. Fakat ayıplama övmekten daha az yapılmalıdır. Normal durumlarda yapılması gereken hareketlerin övülmesinden kaçınılmalıdır. Yapılması gereken ideal davranış, *doğru ve güzel bir davranışta bulunan veya üstün bir meziyet ortaya koyan birinin taltif edilmesi, sevindirici şeylerle ödüllendirilmesi ve insanların gözü önünde övülmesi* şeklindedir.⁶⁶³

İnsanlar fitrat olarak ödüle meyillidir. Ödül ile sonuçlanan şeyleri yaparlar. Bu bakımdan ödül, istenilen davranışı yapmaya teşvik ederek insanları motive eder. Örneğin ödevini yapması halinde kendisine cazip bir ödül verileceği vadedilen çocuğu, bu ödül harekete geçirir. Neticede ödevini yaparak söz konusu ödülü elde eder. İnsan kendisine fayda veren şeylere meyleder, övülmek ve mükâfat elde etmek ister. Ödül insanda, kendisi ile irtibatlı olan fiili tekrar yapmaya sevk eden bir hoşnutluk ve mutluluk hali oluşturur. Buna göre ödül olumlu pekiştireç vazifesi görür.⁶⁶⁴ Bu bağlamda ödül, insanın güdülerini etkiler. Allah ve Hz. Peygamber'in emrettiği davranışları yapmaya teşvik eder, ödül ile ilgili davranışın tekrar yapılmasını sağlar.⁶⁶⁵

İslâm dini, iman, ibadet, muamelat ve ahlak alanlarındaki prensiplerin uygulanmasını sağlamak, bunlarla ilgili emir ve yasakların ihlalinin önlemek, bireysel ve toplumsal hayatı tüm yönleriyle ıslah etmek amacına matuf olarak hem dünya hem de ahiret hayatına yönelik özendirici ve caydırıcı tedbirler almıştır.⁶⁶⁶ Bu

⁶⁶² Gözütok, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları*, 154-155.

⁶⁶³ Gözütok, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları*, 156.

⁶⁶⁴ Sıddîk, *Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*, 58-59.

⁶⁶⁵ Sıddîk, *Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*, 61.

⁶⁶⁶ Adil Bebek, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/469.

tedbirler içerisinde özendirici olarak ödül, caydırıcı olarak ceza ön plana çıkmaktadır.

Bu başlık altında Hz. Peygamber'in ahirette ve dünyada verileceğine atıfta bulunduğu ödüllerden bahsedeceğiz. Bu bağlamda konuyu *uhrevî ödüllerle motivasyon* ve *dünyevî ödüllerle motivasyon* başlıkları çerçevesinde ele alacağız. Ödül ile motivasyon ile ilgili bazı örnekleri tablo halinde şu şekilde ifade edebiliriz:

Tablo 1: Hz. Peygamber'in Sünnetinde Ödül İle Motivasyon Örnekleri

ÖDÜL			
Uhrevî		Dünyevî	
Maddî	Manevî	Maddî	Manevî
*Cennet ve cennet nimetleri	*Allah'ın nezdinde itibar kazanmak, *Hz. Peygamber'in nezdinde değer kazanmak, *Sevap kazanmak, *Günahların bağışlanması.	*Alışverişte dürüst olmanın hayır ve bereket getirmesi, *Yalan söyleyerek sattığı malın kusurunu gizlemenin bereketi gidermesi, *Malından infak edene Allah'ın yenisini vermesi, *Allah'ın istiğfara devam eden kişiyi hiç beklemediği yerden rızıklandırması, *Akrabalık ilişkilerini devam ettiren kişinin ömrünün uzaması (hadisin bu yorumu esas alındığında), *Sabah namazı kılan kimsenin Allah'ın korumasında olması, *Müellefe-i kulûb'a mal verilmesi, *Ölü araziye ihya eden kimsenin o yere sahip olması.	*Övmek/Onore Etmek -Kişileri övmek -Davranışları övmek *Meleklerin dua ve iltifatına mazhar olmak.

2.2.1. Uhrevî Ödüllerle Motivasyon

Hız. Peygamber, Müslümanları İslâm'ın emrettiğı hususlara teşvik ederken ahirette verilecek ödülleri bir teşvik unsuru olarak etkili bir şekilde kullanmıştır. Hız. Peygamber'in kullandığı bu motivasyon yöntemine Kur'an'da da sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu bağlamda Allah Teâlâ söz konusu davranışları yerine getirenlere uhrevî maddî ödül olarak cenneti vadetmiştir. Uhrevî manevî ödül olarak ise belirttiğı hedef davranışları yapan Müslümanların Allah'ın nezdinde ve kendi nezdinde kazanacağı itibarı ön plana çıkararak özel iltifata nail olacaklarını müjdelemiştir. Aynı şekilde İslâm'ın emrettiğı davranışlara teşvik ederken o davranışların faziletine ve sevabına işaret etmiş, o davranışları yerine getirenlerin günahlarının bağışlanacağını, o davranış yapan kimselerin meleklerin dua ve iltifatına mazhar olacağını ifade etmiştir. Bu başlıkta Hız. Peygamber'in, Müslümanları İslâm'ın emrettiğı hususlara teşvik ederken atıfta bulunduğu bu uhrevî ödüllere değineceğiz.

2.2.1.1. Uhrevî Maddî Ödüllerle Motivasyon

Hız. Peygamber'in iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı kullandığı motivasyon yöntemlerinden biri de uhrevî maddî ödüller vadederek hedef davranışların yapılmasını teşvik etmektir. Bu başlıkta Hız. Peygamber'in uhrevî maddî ödüllerle nasıl motivasyon sağladığı ile ilgili bazı öreneklere işaret edeceğiz.

2.2.1.1.1. Kur'an'da Cennet Tasvîri

Cennet, *bir nesneyi duyulardan saklamak ya da gizlemek* anlamındaki cenn kökünden gelen bir isimdir. Ağaçlarıyla yeri gizleyen, saklayan her türlü bahçeye cennet denir. Yeryüzünde bulunan ve ağaçlarıyla, bitkileriyle yeri gizleyen bahçelere benzemesi ve “*Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.*”⁶⁶⁷ ayetinde belirtildiğı üzere cennette verilecek nimetlerin insanlardan gizlenmiş olması nedeniyle bu isimle adlandırılmıştır.⁶⁶⁸ Cennet İslâmî literatürde *imân edip sâlih amel işleyenlere ahirette vaad edilen mükâfat yurdu* anlamındadır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ es-Secde 32/17.

⁶⁶⁸ İsfahânî, “Cennet”, 345-346.

⁶⁶⁹ Karagöz v.dğr., “Cennet”, 96.

Cennet, Yüce Allah'ın inanıp salih amel işleyenlere vadettiği ebedi yurttur. Kur'ân içindeki nimetleri ile cenneti detaylı bir şekilde tasvir etmiştir. Ebedi yaşam yurdu olduğu için, dünya hayatına benzeyen fakat asla onun gibi olmayan nimetler insanı cez p eder bir üslupla anlatılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği üzere, cennete girenler sağlık ve esenlik dilekleriyle karşılanacaklardır.⁶⁷⁰ Allah'ın kendilerinden razı olmaları nedeniyle mutlu olacaklardır.⁶⁷¹ Dolayısıyla güven içinde olacaklar,⁶⁷² korkmayacaklar ve üzülmeyecekler,⁶⁷³ hiçbir yorgunlukla karşılaşmayacaklar⁶⁷⁴ ve sefa sürmekle meşgul olacaklardır.⁶⁷⁵ Zemininden ırmaklar akan, gölgeleri sürekli, altın bileziklerle bezenecekleri, ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekleri, tahtların üzerine kurulacakları cennetlere gireceklerdir.⁶⁷⁶ Orada kendilerine hesapsız nimetler verilecektir.⁶⁷⁷ Onların etrafında yiyecek ve içecekler altın tepsi ve kadehlerle dolaştırılacaktır.⁶⁷⁸ Kendileri ve eşleri gölgelik yerlerde tahtlarına kurulacaklardır. Rahîm olan Rabbimiz, müminleri *selâm* ifadesiyle karşılayacaktır.⁶⁷⁹ Güzel meskenlere,⁶⁸⁰ üst üste bina edilmiş ve altlarından ırmaklar akan köşklere⁶⁸¹ ve diledikleri her şeye sahip olacaklardır.⁶⁸²

Rabbinin büyük makam ve azametinden korkan kimse için çifte cennet vardır. Bu cennetlerin her ikisinde de çeşit çeşit ve emsalsiz nimetler, akıp giden iki kaynak, her meyveden farklı türler bulunur. (Cennettekiler) içleri atlasla dokunmuş sergiler üzerine kurulacaklardır. Bu iki cennetin de meyveleri kolayca erişilebilecek yakınlıkta olacaktır. Oralarda onlar için sanki yakut ve mercandan yaratılmış, kendilerine hiçbir insan veya cinnin dokunmadığı, eşinden başkasına bakmayan güzel huylu, güzel yüzlü, ceylan gözlü, yeşil yastıklara yaslanmış eşler, hûriler vardır. Ayrıca onlar için yemyeşil, içlerinde gürül gürül akan iki su kaynağı bulunan iki cennet daha olacaktır. Amel defteri sağından verilenler dalbastı kiraz, hurma, nar

⁶⁷⁰ el-Furkân 25/75.

⁶⁷¹ el-Mâide 5/119.

⁶⁷² ed-Duhân 44/54-55.

⁶⁷³ el-A'râf 7/49.

⁶⁷⁴ el-Hicr 15/48.

⁶⁷⁵ Yâsîn 36/55.

⁶⁷⁶ el-Bakara 2/25; er-Ra'd 13/35; el-Kehf 18/31; ed-Duhân 44/53.

⁶⁷⁷ el-Mümin 40/40.

⁶⁷⁸ ez-Zuhruf 43/70.

⁶⁷⁹ Yâsîn 36/56-58.

⁶⁸⁰ et-Tevbe 9/72.

⁶⁸¹ ez-Zümer 39/20.

⁶⁸² en-Nahl 16/31.

ve meyve yüklü muz ağaçları arasında, kesintisiz gölgeler altında, çağlayanların kenarında, bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan türlü türlü bol meyveler içinde nimetleneceklerdir.⁶⁸³

(İman ve salih amellerde) önde olanlar, nimetlerle dolu cennetlerde Allah'a en yakın olacaklardır.⁶⁸⁴ Karşılıklı olarak mücevherlerle işlenmiş tahtlar üstüne oturup kurulacaklardır.⁶⁸⁵ Onların etrafında kaynaktan doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehler ile sonsuza kadar hizmet sunacak olan gençler dolaşacaktır. Bundan dolayı ne baş ağrısına tutululacaklar ne de sarhoş olacaklar.⁶⁸⁶ Bu ayetlerde işaret edilen ödüller insanları iman ederek Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda bir hayat yaşamaya teşvik edebilecek etkili motivasyon vasıtalarıdır.

2.2.1.1.2. Hadis'te Cennet Tasvîri

Hem âyetlerde⁶⁸⁷ hem de hadislerde⁶⁸⁸ anlatıldığı üzere cennette su denizi, süt denizi, bal denizi, içki denizi bulunacaktır. Büyüklüğü bir aylık yürüyüş mesafesi kadar olan, suyu süttten daha beyaz, kokusu miskten daha hoş, bardakları semânın yıldızları gibi çok olan, ondan içen kimsenin ebedî olarak susamayacağı Hz. Peygamber'in havzı bulunacaktır.⁶⁸⁹ Cennetliklerin kapları ve tabakları altın ve gümüşten olacaktır.⁶⁹⁰ İçi dışından dışı da içinden görülen odalar bulunacaktır.⁶⁹¹

Hz. Peygamber: “Cennette derecesi en aşağıda olan kimse bahçelerini, eşlerini, nimetlerini, hizmetçilerini, tahtlarını bin yıllık mesafeden görür. Onların Allah katında en saygın olanı ise sabah-akşam Rabbinin yüzüne bakan kimsedir.” buyurmuş ve sonra: “*O gün bir takım yüzler Rab'lerine bakıp parılayacaktır.*”⁶⁹² ayetini okumuştur. Söz konusu ayetin ve Hz. Peygamber'in işaret ettiği üzere cennete girenler *Allah'ı görme* nimetine nail olacaklardır. Ayrıca Yüce Allah, cennete giren müminlere, kendilerinden razı olduğunu ve onlara asla azab etmeyeceğini

⁶⁸³ en-Nisâ 4/57; er-Rahmân 55/46-76; es-Saffât 37/42-49; el-Vâkıa 56/20-24, 27-37; ed-Duhân 44/54-55.

⁶⁸⁴ el-Vâkıa 56/10.

⁶⁸⁵ el-Vâkıa 56/15-16.

⁶⁸⁶ el-Vâkıa 56/17-19.

⁶⁸⁷ Muhammed 47/15.

⁶⁸⁸ Tirmizî, “Sıfâtü'l-cenne”, 27.

⁶⁸⁹ Buhârî, “Rikâk”, 53.

⁶⁹⁰ Buhârî, “Et'ime”, 29.

⁶⁹¹ Tirmizî, “Sıfâtü'l-cenne”, 3.

⁶⁹² el-Kıyâme 75/22-23.

bildirecektir.⁶⁹³ Bu hadislerde belirtilen ödüller insanları Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşamaya sevk edebilecek önemli bir motivasyon unsurudur.

Hız. Peygamber, iman, ibadet, ahlak ve sosyal hayatla ilgili olarak bazı tutum ve davranışların, sahibini cennete götüreceğini farklı şekillerde ifade etmiştir. Çoğunlukla bu durum *cennete girer* şeklindedir. Bunun yanında *cennet ona vacip olur, cenneti garanti ederim, Allah ona cehennemi haram kılar, Allah'ın, onu cennete koyması haktır, Allah, ona cennetin yolunu kolaylaştırır* gibi ifadeleri de kullanmıştır. Cennete girmeye vesile olacak tutum ve davranışlar çok fazla olduğundan konuyu bazı örnekler üzerinden değerlendireceğiz.⁶⁹⁴

2.2.1.1.3. Yapılması Durumunda Cennetin Garanti Edildiği Fiillere Motivasyon

Bir ameli yerine getirenlere Hız. Peygamber tarafından cennetin garanti edilmesi, insanları bu fiile teşvik edebilecek çok etkili bir motivasyon vasıtasıdır:

a) İnsanı sözlü ve fiili olarak günaha sokan uzuvlara hâkim olmak kolay değildir. Hız. Peygamber “Her kim, iki çene kemiği arasındaki dilini ve iki bacağı arasındaki organını (kötülükten korumayı) bana garanti ederse ben de ona cenneti garanti ederim.”⁶⁹⁵ buyurmuştur. Garanti etmek ile kişiye hakkını vermek kastedilmiştir. Yani konuşması gereken şeyleri konuşan, kendisini ilgilendirmeyen hususlarda susarak dilinin hakkını yerine getiren, cinsel organını haramdan sakındırarak onun üzerine hak olanı ödeyen kimse cennete girer. İki çene arası ile ağız ve dil kast edilmiştir. Bu organlarını kendisini ilgilendirmeyen yiyecek ve sözlerden sakındıran kişi cennete girer. Hız. Peygamber'in özellikle ağız ve cinsel organı zikretmesi, bunların dünyada insan için en büyük bela olması nedeniyle. Bu iki organın şerrinden korunan kimse kötülüğün en büyüğünden de korunmuş olur.⁶⁹⁶ Hadiste işaret edilen cennete girmenin garanti edilmesi şeklindeki ödül, bu ödüle nâil olmak isteyen Müslümanları dilini ve cinsel organını muhafaza etmek şeklindeki fiillere teşvik eder.

⁶⁹³ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 18.

⁶⁹⁴ Cennete götürecekt fiillerle ilgili olarak yapılmış bir çalışma için bk. İbrahim Avcu, *Hadislere Göre Cennet'i Haketme Yolları* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

⁶⁹⁵ Buhârî, “Rikâk”, 23.

⁶⁹⁶ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 9/273.

b) Rasûlullah (s.a.v.) konuştuğunda doğru söyleyen, verdiği sözü tutan, emanete riayet eden, iffetini koruyan, gözlerini haramdan sakıyan, ellerini haramdan çeken kişi için cenneti garanti ettiğini söylemiştir.⁶⁹⁷ Başka bir rivayette ise Allah'a ve peygamberine inanıp namaz kılan ve ramazan orucunu tutan kimseyi cennete koymanın Allah üzerine bir hak olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹⁸ Hadislerde işaret edilen fiillere ödül olarak cennetin vadedilmesi insanları bu fiilleri yapmaya sevk eden önemli bir motivasyon kaynağıdır.

2.2.1.1.4. Cennete Girmenin Anahtarı Olan Tevhîd İnancını Benimsemeye Motivasyon

a) Bazı rivayetlerde cennete götürecek inanç ve ameller daha geniş olarak ele alınmaktadır. Örneğin “Allah’tan başka ilah olmadığına, Allah’ın bir olduğuna, ortağı olmadığına, Muhammed’in O’nun kulu ve rasûlü olduğuna, İsa’nın Allah’ın kulu ve rasûlü olduğuna, cennet ve cehennemin hak olduğuna inanan kimseyi, Allah her ne amel üzere olursa olsun, cennete koyacaktır.”⁶⁹⁹ rivayeti böyledir. Bu rivayette kelime-i tevhide ek olarak Hz. İsa’nın Allah’ın kulu ve peygamberi olduğu, ayrıca cennet ve cehennemin hak olduğuna inanmak şeklinde ilaveler yer almaktadır. Bu rivayette Hristiyanların Hz. İsa hakkındaki sapık düşüncelerinin reddedilmesi gerektiği hususu ile cennet ve cehenneme inanma öne çıkmakta, amel noktasındaki eksikliklerin affedileceğine vurgu yapılmaktadır. Bazı rivayetlerde hırsızlık ve zina suçunu işlemiş olanların da Allah’ın birliğine inanmaları durumunda cennete girecekleri ifade edilmektedir.⁷⁰⁰ İnsanın Allah’ın rahmetinden ümitli olmasına atıfta bulunan bu hadisteki “Cennete girer.” ifadesi ile kast edilen *doğrudan cennete girmek* olabileceği gibi *azap çektikten sonra cennete girmek* de olabilir.⁷⁰¹ Burada bir taraftan tevhidin önemine dikkat çekilirken, diğer taraftan amellerinin eksikliği ve günahlarının çokluğu vesilesi ile ümitsizlik girdabına düşenler için bir çıkış yolu gösterilerek, tevhid inancını benimseme ve Allah’ın rahmetinden ümit kesmeme konusunda motivasyon sağlamak hedeflenmiştir.

⁶⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/323.

⁶⁹⁸ Nesâî, “Cihad”, 18.

⁶⁹⁹ Buhârî, “Enbiyâ”, 49.

⁷⁰⁰ Buhârî, “Cenâiz”, 1.

⁷⁰¹ Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), *Fethu'l-bârî*, 3/111.

b) Bir adam: “Ey Allah’ın Rasûlü! Beni cennete götüreceksin⁷⁰² bir amel söyle (r misin?)” dedi. Orada bulunanlar: “Ona ne oluyor, ona ne oluyor?” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “İhtiyacı var ne olacak!” buyurdu. Hz. Peygamber (adamin sorusuna cevaben) şöyle buyurdu: “Kendisine hiçbir şeyi ortak koşmadan Allah’a ibadet edersen, namazı dosdoğru kılarsın, zekâtı verirsın, sıla-i rahimi (akrabalık bağlarını) devam ettirirsin.”⁷⁰³ Hz. Peygamber, belirtilen bu amellerin cennete girmeye vesile olduğunu bildirerek bunları yerine getirmeye teşvik etmiştir.

c) Hz. Peygamber “Kim Rab olarak Allah’tan, din olarak İslâm’dan, peygamber olarak Muhammed’den (s.a.v.) razı olursa cennet ona vacip olur.”⁷⁰⁴ buyurmuştur. Hz. Peygamber’in bu ve benzeri hadislerde kullandığı “Cennet ona vacip olur” ifadesi, “Cehennemî ona haram kılar.” cümlesiyle aynı anlamdadır. Bazı rivayetlerde Allah’ın kelime-i tevhide canı gönülden inanalara azap etmemeyi zatı üzerine vacip kıldığı ifadesi yer almaktadır.⁷⁰⁵ Bu ifadeler uhrevî maddî ödül olan cennete girmeyi ön plana çıkaran teşvik edici unsurlardandır.

2.2.1.1.5. Yetimleri Koruyup Yetiştirmeye Yönelik Motivasyon

Hz. Peygamber yetimleri koruyup gözetmeye önem vermiş ve Müslümanları bu konuda teşvik etmiştir. Mesela işaret parmağı ile orta parmağını göstererek: “Yetimle ilgilenen (geçimini üzerine alan) kimse ile cennette bu ikisi gibiyiz.” buyurmuştur.⁷⁰⁶ “Her kim Müslümanlar arasında bir yetimi alıp götürür ona yedirip içirirse affedilmeyecek bir günah işlemediği takdirde Allah onu kesinlikle cennete koyacaktır.”⁷⁰⁷ hadisinde affedilmeyecek bir günah işlemek sözü ile Allah’a şirk koşturmak⁷⁰⁸ fiilini istisna tutarak yetimleri bağrına basıp onların bakımlarını üstlenen kimselerin şeksiz şüphesiz cennete gireceklerini belirtmiştir.⁷⁰⁹ Böylece yetimleri koruyup gözetme hususunda motivasyon sağlamayı hedeflemiştir.

⁷⁰² Sahîh-i Müslim’de yer alan rivayetlerde: “Beni cennete yakınlaştıracak ve cehennemden uzaklaştıracak” şeklinde geçmektedir. Bk. Müslim, “İmân”, 12, 14.

⁷⁰³ Buhârî, “Zekât”, 1; “Edeb”, 10; Müslim, “İmân”, 12,14.

⁷⁰⁴ Müslim, “İmâre”, 116; Ebû Dâvûd, “Salât”, 361.

⁷⁰⁵ Buhârî, “Cihâd”, 46.

⁷⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 131; Tirmizî, “Birr”, 14.

⁷⁰⁷ Tirmizî, “Birr”, 14.

⁷⁰⁸ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmaktadır: *Allah, kendisine ortak koşulmasını asla başışlamaz, ondan başkasını dilediği kimseler için başışlar.*” (en-Nisâ 4/116.)

⁷⁰⁹ Ebu’l-Alâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi şerhi Sahîhi’t-Tirmizî* (Beyrut: Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, ts.), 6/38.

2.2.1.1.6. Toplumsal İlişkileri Güçlendiren Bazı Davranışları Yapmaya Motivasyon

Hiz. Peygamber, belirttiği hususları yerine getirme konusunda motivasyon sağlamak için cennete girme şeklindeki ödüle atıfta bulunmuştur:

a) Abdullah b. Selam, Hiz. Peygamber hicret ederek Mekke'den Medine'ye geldiğinde, onu görmek için insanların arasına karıştığını ve Hiz. Peygamber'in konuştuğu ilk sözün: "Ey insanlar! Selâmı yaygınlaştırınız, yemek yediriniz, akrabalık bağlarını koparmayınız, gece insanlar uyurken namaz kılınız ki cennete selâmetle giresiniz." şeklinde olduğunu haber vermiştir.⁷¹⁰ Selam vermek dostluk ile neticelenen sebeplerin ve sevgiyi celbeden anahtarların ilkidir. Selamın yaygınlaştırılması ile Müslümanlar birbirlerini severler. Selam vermek, nefis terbiyesi, alçakgönüllülük ve Müslümanların saygınlığına önem vermeyi ihtiva etmesi yönüyle Müslümanların, diğer din mensuplarından ayırt edici bir özelliğini gösterir. Ayrıca selamın yaygınlaştırılması, Müslümanların birbirleri ile ilişkilerini kesmesine, onların birbirlerinden ayrılmasına, bozgunculuk yapmalarına birbirlerine kin ve düşmanlık beslemelerine engel olur. Bu hadiste tanıdık tanımadık tüm Müslümanlara çokça selam vermek suretiyle selamı yaygınlaştırmaya yönelik bir teşvik vardır.⁷¹¹ Ayrıca yemek yedirmek, akrabalık ilişkilerini devam ettirmek, gece namazı kılmak da yapılması neticesinde cennete götüren amellerden olduğuna işaret edilerek teşvik edilmiştir.

b) Hiz. Peygamber cennetliklerin birincisi, adaletli, tasadduk eden ve Allah'ın kendisini idârede muvaffak kıldığı hükümdar; ikincisi, tüm Müslümanlara ve akrabalarına karşı merhametli ve yufka yürekli olan kimse ve üçüncüsünün de çoluk çocuk sahibi iffetli kimse olmak üzere üç gurup olduğunu beyan etmiştir.⁷¹² Hiz. Peygamber, bu hadiste insanların yönetimini üstlendiğinde adaletli davranmak, bütün Müslümanlara ve akrabalarına merhametli davranmak, iffetli olmak şeklindeki hedef davranışlara ödöl olarak cenneti vadederek bunların yapılmasına teşvik etmiştir. Bu

⁷¹⁰ İbn Mâce, "Et'ime", 1.

⁷¹¹ Muhammed el-Emîn b. Abdullah b. Yûsuf b. Hasan el-Ürmî el-Alevî el-Esyûbî el-Hererî, *Mürşidü zevî'l-hicâ ve'l-hâce ilâ Sünen-i İbn Mâce*, thk. Hâşim Muhammed Ali Hüseyin Mehdî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1439/2018), 19/162.

⁷¹² Müslim, "Cennet", 63.

davranışların, cennete girmeye vesile olacağını bilmek Müslümanları bunları yapmaya istekli hale getirebilir.

2.2.1.1.7. Cennete Girmeye Vesile Olan İbadetlere Yönelik Motivasyon

a) Bazı hadislerde doğrudan vakit isimleri öne çıkarılarak Müslümanlar bu vakitlerde kılınan namazların eda edilmesine teşvik edilmiştir. “İki serinlik namazını (sabah ve ikindi namazını) kılan kişi, cennete girer.”⁷¹³ hadisi buna örnek teşkil eder.

Hız. Peygamber, güneş doğmadan önce kılınan sabah namazı ile güneş batmadan önce kılınması gereken ikindi namazını ihmal etmeyip kılan kimsenin asla cehenneme girmeyeceğini belirtmiştir.⁷¹⁴ Böylece sabah ve ikindi namazlarını vaktinde kılanlara yönelik motive edici unsur olarak *cehenneme girmeme* şeklinde bir manevî mükâfatı ön plana çıkararak Müslümanları bu namazları vaktinde eda etmeye teşvik etmiştir. Tabiatı gereği mükâfata meyilli olan insanın bundan etkilenmemesi düşünülemez. İnsan bu etki ile söz konusu namazları vaktinde eda etmeye yönelir. Başka bir rivayette: “Allah, on iki rek’at kuşluk namazı kılan kişiye, cennette altın bir köşk binâ eder.” buyurmuştur.⁷¹⁵ Diğer bir rivayet ise: “Allah, her gün farz namazların dışında Allah rızası için on iki rekât nâfile namaz kılan Müslüman bir kul için cennette bir ev bina eder veya onun için cennette bir ev bina edilir.”⁷¹⁶ şeklindedir. Hadisin başka bir tarîkinde Ümmü Habîbe’nin, bu sözleri Hız. Peygamber’den işitmesinden itibaren bu hadisla amel etmeyi hiç terk etmediğini söylemiştir.⁷¹⁷ Bu da hadiste işaret edilen ödülün, sahâbîde anında ve etkili bir şekilde karşılık bulunduğunu göstermektedir.

b) Namaz için yapılan bu teşviklerin ve vadedilen ödüllerin yanında, müminler namazın eda edileceği mescidi inşa etmeye de motive edilmiştir. Hız. Peygamber, Allah’ın rızasını umarak bir mescid inşa eden kimseye Allah’ın cennette köşk inşa edeceğini haber vermiştir.⁷¹⁸ Hız. Peygamber insanların maddî imkânlarını da dikkate alarak motive ettiği için bir başka hadisinde “Kim kuş yuvası kadar

⁷¹³ Buhârî, “Mevâkî”, 26; Müslim, “Mesâcid”, 215.

⁷¹⁴ İmâm Mâlik, “Mevâkî”, 12; Müslim, “Mesâcid”, 37.

⁷¹⁵ Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 13; Tirmizî, “Vitr”, 346.

⁷¹⁶ Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 103.

⁷¹⁷ Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 101.

⁷¹⁸ Müslim, “Zühd”, 44.

mescid inşa ederse Allah (c.c.) da ona cennette köşk inşa eder.”⁷¹⁹ buyurarak, mescidin büyük ve müstemilatlı olmasının şart olmadığını beyan etmiştir. Mescidler tevâhidin sembolü olduğundan dolayı, inşa edilen her mescid, tevâhidin ilanı ve izharı olacağı için çok kıymetlidir. Burada yapılan güzel davranışa vadedilen ödülün, bu davranışın cinsinden olduğu dikkat çekmektedir. Yani dünyadayken Allah rızası için mescid inşa eden kimseye ahirette ödül olarak bu mescide benzeyen bir ev vadedilmiştir. Ebedi ahiret hayatında cennette sahip olunacak bir ev, imkanı olan kişiyi Allah rızası için mescid inşa etmeye yönlendirebilecek önemli bir motivasyon kaynağıdır.

c) İnanarak ve mükâfatını Allah’tan bekleyerek Kadir gecesini ihyâ edenlerin geçmiş günahlarının affedileceğini bildiren⁷²⁰ ve Kadir gecesini Ramazanın son on günündeki tek gecelerde aramayı tavsiye eden⁷²¹ Hz. Peygamber, vefat edene kadar Ramazan ayının son on günü i’tikâfa girmiştir.⁷²² Kur’ân-ı Kerîm her sene kendisine Ramazan ayında Cebrâîl (a.s.) tarafından bir defa arz edilmiş, vefat ettiği yıl ise iki defa arz edilmiştir.⁷²³ Ramazan aylarında mukabele okunması buradan hareketle ortaya çıkmış ve günümüzde etkili bir şekilde devam ettirilmektedir.⁷²⁴ Hz. Peygamber Ramazan ayında teravih namazını, iki veya üç gün mescidde kıldırması fakat daha sonra, farz kılınmasından endişe ederek bu namazın cemaatle kılınması uygulamasını devam ettirmemiştir.⁷²⁵ Ramazan, kıymetini bilene manevî sermaye biriktirme ayıdır. Bu gerçeğe işaretle Hz. Peygamber “Ramazan ayı gelince cennetin kapılarının açılıp, cehennemın kapılarının kapanacağını ve şeytanların zincire vurulacağını”⁷²⁶ söylemektedir. Ramazan orucu en iyi savunma silahıdır. Hz. Peygamber, “Oruç sizden birinizi savaştan koruyan bir kalkan gibidir.”⁷²⁷ buyurmuştur. Oruç tutan insanın, orucunu bozacak ve orucun sevabını azaltacak davranışlardan uzak durması gerekir. Bu nedenle oruç, kurallarına uyulması bakımından günahlardan ve günahların neticesi olan cehennem ateşinden koruyan bir

⁷¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/208.

⁷²⁰ Buhârî, “Fazlû leyleti’l-Kadr”, 1.

⁷²¹ Buhârî, “Fazlû leyleti’l-Kadr”, 3.

⁷²² Buhârî, “İ’tikâf”, 1.

⁷²³ İbn Mâce, “Sıyâm”, 58.

⁷²⁴ Nebi Bozkurt, “Mukabele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/100.

⁷²⁵ Buhârî, “Teheccüd”, 5, “Salâtü’t-terâvîh”, 1; Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 177, 178.

⁷²⁶ Buhârî, “Savm”, 5; Müslim, “Sıyâm”, 1; Nesâî, “Sıyâm”, 3.

⁷²⁷ Buhârî, “Savm”, 2, 30; Nesâî, “Sıyâm”, 43.

kalkandır. Nitekim oruç bazı meşrû ihtiyaçlardan ve şehvî isteklerden uzak durmak anlamına gelir. Kişiyi cehenneme götüren yol ise şehvî arzu ve isteklerle kuşatılmıştır. Bu durumda dünyadayken oruç tutarak şehvi arzularından uzak durup nefsini dizginleyen kimsenin bu davranışı, ahirette kendisini cehennem ateşinden koruyan bir kalkan olacaktır.⁷²⁸ Her günün, sermayesinden bir şeyleri eksilttiği Müslümanın imdadına Ramazan ayı yetişmektedir. Nefsî arzularının, şeytanın ve düşmanlarının kuşatması altında mahsur kalan Müslümanın, oruç gibi kendisini koruyacak bir kalkana ihtiyacı vardır. İşte Hz. Peygamber Ramazan ayında cennetin kapılarının açıldığını, cehennem kapılarının kapandığını, şeytanların zincire vurulduğunu, orucun, Müslümanları savaştan koruyan bir kalkan gibi cehennemden koruduğunu beyan ederek Müslümanları oruç tutmaya teşvik etmiştir.

d) Hz. Peygamber “Umre, bir sonraki umreye kadar işlenecek olan günahlara kefârettir. Mebrûr haccın karşılığı ise cennettir.”⁷²⁹ hadisinde, umrenin fazileti ve eda edilen umre ibadetinin iki umre arasında işlenecek günahlara kefâret olduğu belirtilmektedir. Hadiste ifade edilen mebrûr hac meşhur görüşe göre herhangi bir günahın karışmadığı, şartları yerine getirilerek yapılan ve sonrası öncesinden hayırlı olan makbul (kabul edilmiş) hac anlamına geldiği söylenmiştir. Hac ibadetini eda eden kimsenin, bu ibadeti yapmadan önceki halinden daha hayırlı bir hale dönmesi ve günahlara tekrar dönmemesi haccın kabul edilmesinin alametlerindendir. Başka görüşlere göre mebrûr hac riyakârlığın bulunmadığı hacdır veya sonrasında masiyetin bulunmadığı hacdır. Hadise göre eda ettiği mebrûr hac neticesinde Müslümanların hem günahları bağışlanır hem de mükâfat olarak cennete girerler.⁷³⁰ Yani mebrûr hac, kendisini eda edenin günahlarını temizlemekle kalmaz, aynı zamanda o kişiyi cennete sokar.⁷³¹ Hadiste iki umre arasında işlenen günahların affedileceği belirtilmiş ve mebrûr haccın karşılığının cennet olduğu müjdelenmiştir. Ahkâm ve âdâbına riayet edilerek, ihlâsla eda edilen haccın cennetle mükâfatlandırılması, haccın faziletine işaret etmektedir. Umre ve hacc ibadetini eda etme neticesinde günahların bağışlanması ve cennete girme gibi mükâfatlara nail

⁷²⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 4/104.

⁷²⁹ Buhârî, “Umre”, 1; Müslim, “Hac”, 437; Tirmizî, “Hac”, 90.

⁷³⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 9/118-119.

⁷³¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 10/109.

olacağını bilmek, insanı bu mükâfatları elde etmek amacıyla söz konusu ibadetleri eda etmeye yöneltebilir. Nitekim insan fitrat olarak ödüle meyyâldir.

e) Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber, *cennete girme* ifadesi yerine *Allah'ın o kişiye cehennemi haram kılacağı* şeklinde ifade kullanmıştır. Mesela kalbiyle tasdik ederek Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun rasûlü olduğuna şahidlik edene,⁷³² Allah yolunda uykusuz kalan göze,⁷³³ cana yakın, yumuşak huylu ve kolaylaştıran kimseye,⁷³⁴ öğle namazının farzından önce ve sonra dört rekât kılan kimseye,⁷³⁵ öğle namazının farzından önce ve sonra dört rekât kılmaya devam eden kimseye cehennemi haram kılacağı⁷³⁶ belirtilmiştir.

2.2.1.1.8. Sadaka Vermeye Motivasyon

İnsanlar nezdinde çok basit kabul edilebilecek bir iyilik bile ahirette kişiyi çok büyük sıkıntılardan kurtarabilmektedir. Hz. Peygamber buna işaret ederek şöyle buyurmuştur: “Sizden her biriniz ile Rabbi, kıyamet gününde mutlaka konuşacak, arada herhangi bir tercüman da bulunmayacaktır. O kişi sağ yanına bakacak fakat göndermiş olduğu amelleri görecektir. Sonra sol tarafına bakacak, yine yaptığı amelleri görecek. Daha sonra ise karşısına bakacak ve cehennemi görecektir.” Rasûlullah (s.a.v.), konuşmasına: “Yarım hurma ile olsa bile, sizden her kim, yüzünü ateşten koruyabiliyor ise bunu hemen yapsın.”⁷³⁷ şeklinde devam etmiştir. Hadis kişinin, yarım hurma sadaka vermeyi bile küçük görmeden sadaka vermesi gerektiğini, sadaka olarak vereceği bu yarım hurmanın bile kişiyi cehennem azabından koruyabileceğini bildirmektedir.⁷³⁸ Hadis, Müslümanları az olsun çok olsun sadaka vermeye teşvik etmekte, verilen sadakayı küçük görmemeyi öğütlmektedir. Az sadakanın bile kişiyi cehennemden koruyacağını bildirmektedir.⁷³⁹

⁷³² Buhârî, “Tevhid”, 36; “İlim”, 49; Müslim, “İmân”, 47.

⁷³³ Tirmizî, “Fedâilü'l-cihâd”, 12.

⁷³⁴ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 45.

⁷³⁵ İbn Mâce, “İkâme”, 108; Tirmizî, “Salât”, 317.

⁷³⁶ İbn Mâce, “İkâme”, 108; Ebû Dâvûd, “Tatavvu”, 7; Tirmizî, “Salât”, 317.

⁷³⁷ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 1. Ayrıca bk. Buhârî, “Zekât”, 10.

⁷³⁸ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 3/19.

⁷³⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/284.

2.2.1.1.9. Engellilere, Bela, Musîbet ve Hastalıklarla İmtihan Edilenlere Yönelik Motivasyon

Engelli olmak, bela/musibet ve hastalıklarla imtihan edilmek dünya hayatı için birçok sıkıntıyı içermektedir. Fakat sabredilmesi durumunda ebedi olan ahiret hayatı için bir mutluluk vesilesidir. Buna işaret eden bazı örnekler şu şekildedir:

a) Hz. Peygamber, lafızlarında bazı farklılıklar bulunan bazı hadislerinde şöyle buyurmuştur: “Allah buyurdu ki: “Dünyada kulunun iki kıymetlisi (organı olan gözleri)ni alırsam benim yanımda onun karşılığı ancak cennettir.”⁷⁴⁰

Yüce Allah’ın, dünyada kuluna bir bela vermesi o kula olan gazabından kaynaklanmaz. Hoş olmayan bir durumu engellemek, başına gelen belanın günahlarına kefâret olması veya manevî makamını/derecesini yükseltmek için kulunun başına bela verebilir. Başına bela gelen kul, bu durumu rıza ile karşılar ve buna sabrederse bu bela ile gözetilmiş olan faydayı elde eder. Hadiste mükâfatının Allah’tan beklenmesi ise hem Allah’ın sabreden kimselere vadettiği sevabı hatırına getirip sabretmeyi hem de başına gelen duruma tahammül etmeyi ifade eder.⁷⁴¹ Gözler, insanın en önemli organlarından. Çünkü gözlerini kaybeden kişi, sevdiği şeyleri görmekten mahrum kalır, kendisini istemediği ve kaçınmak istediği şeylerden koruyamaz. Bir kimse, sevabını Allah’tan bekleyerek gözlerinin kör olmasına sabrederse Allah onun bu davranışına mükâfat olarak onu cennetine koyar.⁷⁴² Âmâ olan Müslümanlar (bu zor duruma sabretmeleri ve bu sabrın sevabını Allah’tan ümit etmeleri halinde) cennete, ilk girecek olanlarla birlikte veya azap çekmeden gireceklerdir. Çünkü âmâ olmak, insanın dünyada başına gelebilecek musibetlerin en büyüklerindendir.⁷⁴³ Doğuştan veya sonradan gözlerini kaybeden Müslümanlar bu hadisleri öğrendiğinde bulundukları duruma sabrederler, mükâfatını Allah’tan bekledikleri takdirde bunun karşılığında, vadinden dönmesi kesinlikle düşünülmeyen Allah’ın kendilerine cenneti vadettiğini bilirler. Hayata küsüp, kendi kabuğuna çekilmek yerine, içerisinde bulundukları bu durumun aslında Allah’ın kendilerine bir lütfu olduğunu hissederek yaşama sevinciyle hatta yerine göre görme engelli olmayan insanlardan daha sosyal ve hayata daha olumlu bakan bir şekilde yaşamını

⁷⁴⁰ Dârimî, “Rikâk”, 76; Buhârî, “Merdâ”, 7; Tirmizî, “Zühhd”, 57.

⁷⁴¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 10/116.

⁷⁴² Kastallânî, *İrşâdî’s-sârî*, 8/346.

⁷⁴³ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi*, 7/68.

sürdürürler. Ayrıca diğer engelliler de bu hadislerin ihtivasından hareketle aynı mükâfatın kendilerine de verilmesinin ümidi içerisinde olurlar. Söz konusu hadislerde bulundukları hale sabretmek ve mükâfatını Allah'tan beklemek kaydıyla görme engelli Müslümanlar, karşılığında cennete girmek şeklindeki bir ödülün vadedilmesi ile hem bulundukları halin sıkıntılarına sabretmek konusunda teselli edilmişler, hem de kendilerine ödül olarak vadedilen cennete atıfta bulunularak motive edilmişlerdir.

b) Hz. Peygamber sara hastalığı olan, sara nöbeti tuttuğunda üstü başı açıldığı için üzülen ve kendisinin duasını alarak bu hastalıktan kurtulmak için gelen bir kadına: “Eğer sabredersen sana cennet vardır. İstersen sana âfiyet vermesi için Allah’a dua edeyim.”⁷⁴⁴ buyurmuştur. Bu sözyle, Allah'ın hastalık olarak takdir ettiği sara hastalığına sabretmesi karşılığında kendisine Allah'ın cenneti bahşedeceğini haber vermiştir. Bu hadis, onun özelinde, ümmetin geneline yönelik bela, müsibet, hastalık ve engellilik durumlarına karşı sabır telkini ve sabrın karşılığının cennet olacağını ifade etmektedir.

c) Rasulullah (s.a.v.), bazı rivayetlerde çocuğu ölen kişinin bu durumu sabırla karşılamasını tavsiye etmiştir: “Bir kulun çocuğu vefat ettiğinde Allah (c.c.) meleklerine: (Onun durumunu bildiği halde) ‘Kulumun çocuğunun ruhunu kabzettiniz mi?’ buyurur. Melekler: ‘Evet’ derler. Sonra Allah (c.c.) ‘Onun gönlünün meyvesini mi kopardınız?’ buyurur. Melekler de: ‘Evet’ derler. ‘Kulum ne dedi.’ buyurur. Melekler de: ‘Hamd etti ve şüphesiz biz Allah’a aitiz ve şüphesiz O’na döneceğiz’ dedi.’ derler. Bunun üzerine Allah (c.c.) şöyle buyurur: ‘Bu kuluma cennette bir ev yapın ve adını *Hamd evi* koyun.’”⁷⁴⁵ Hadiste çocuğu ölen kimseye mükâfat olarak verileceğine işaret edilen ev, hamde izafe edilmiştir. Çünkü bu, musibet esnasında hamd edip bunu ifade etmesinin mükâfatıdır.⁷⁴⁶ Bu hadiste çocukları ölen anne ve babalar teselli edilmişler ve başlarına gelen musibete sabretme konusunda teşvik edilmişlerdir. Hz. Peygamber, hem çocuğu ölen Müslümanları teselli etmiş hem de onlardaki sabır ve rıza duygularını aktif hale getirmiştir. Hz. Peygamber’in müjdelediği gibi kendisine mükâfat olarak cennette bir

⁷⁴⁴ Buhârî, “Merdâ”, 6; Müslim, “Birr”, 54.

⁷⁴⁵ Tirmizî, “Cenâiz”, 36.

⁷⁴⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezî*, 4/87.

köşk yapılacağını bilmesi kendisini hedef davranışlara yöneltebilecek etkili bir motivasyon unsurudur.

2.2.1.1.10. Anne Babaya İyi Davranarak Cennete Girmeye Motivasyon

Anne babaya iyi davranmak Kur'ân-ı Kerîm'in emrettiği temel prensiplerdendir.⁷⁴⁷ Hz. Peygamber ise anne babaya iyi davranmanın önemine yönelik şöyle buyurmuştur: “Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak ana kapılardan birisidir. İstersen (onlara isyan ederek) o kapıyı kapat. İstersen (onlara iyilik yaparak) o kapıyı koru.”⁷⁴⁸ “Rabbin razı olması, anne babanın razı olmasındadır. Rabbin kızması (gazab etmesi), anne babanın kızmasındadır.”⁷⁴⁹ Bu hadislerde ve konuyla ilgili diğer birçok hadiste görüldüğü üzere Yüce Allah anne babaya itaat etmeyi ve saygı gösterip iyi davranmayı emretmektedir. Bu durumda kim anne babasına itaat ederse Allah'ın bu konudaki emrine itaat etmiş olur. Her kim de onları öfkelenendirirse Allah'ı gazaplandırır. Bu, anne babaya itaat etmemenin büyük günah olduğunu ifade eden çok şiddetli bir tehdittir.⁷⁵⁰ Hz. Peygamber, bu hadislerde anne babaya iyilik etmenin Allah'ın rızasına nail olmaya ve cennete girmeye vesile olduğunu, onlara isyan etmenin ise Allah'ın rızasından mahrum olmaya sebep olacağını beyan ederek, Müslümanları, anne babalarına iyilik yapmaya teşvik edip onlara isyan etmekten sakındırmıştır. Hz. Peygamber bu teşvik ve sakındırmayı yaparken Allah'ın rızası, cennete girme ve Allah'ın rızasından mahrum olma gibi ödül ve cezaları ön plana çıkarmıştır.

2.2.1.1.11. Doğruluğa Motivasyon

a) Doğruluk cennete girmeye vesile olan güzel hasletlerden biridir. Hz. Peygamber: “Doğruluk, (insanı) iyiliğe götürür; iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddîk (çok doğru) diye kaydedilir...”⁷⁵¹ buyurmaktadır. Hz. Peygamber, doğruluğun kişiyi hayırlı olan şeylere götürdüğünü bildirmiştir. Doğruluk, yalanın zıddıdır ve genelde sözler konusunda kullanılır. Niyette doğruluk ihlâstır. Azimde doğruluk kişinin herhangi bir görevdeyken hayırlı olan şeylere azmetmesi, yönetimi altındaki kimselere zulmetmemesidir. Amellerde

⁷⁴⁷ en-Nisâ 4/36; Lokmân 31/14; el-İsrâ 17/23-24.

⁷⁴⁸ İbn Mâce, “Edeb”, 1; Tirmizî, “Birr”, 3.

⁷⁴⁹ Tirmizî, “Birr”, 3.

⁷⁵⁰ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, 6/22.

⁷⁵¹ Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 103-105.

doğruluk, insanın içi ile dışının aynı olmasıdır. Makamlarda doğruluk ise havf ve recâ ile benzer konularda doğruluktur. Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre iyilik insanı cennete yönlendirir ve onu cennete götür. Kişi doğruluktan ayrılmazsa ve içi dışı her zaman aynı olursa Allah katında siddik olarak yazılır ve siddiklerin alacağı sevabı alır.⁷⁵² Hz. Peygamber bu hadiste doğruluğa teşvik etmiş, yalan söylemekten ve bu hususta gevşek davranmaktan sakındırmıştır.⁷⁵³

b) Bir başka hadiste de “Yalan söylemeyi terk eden kişiye cennetin etrafında bir köşk binâ edilir. Haklı olduğu halde tartışmayı terk eden kimseye cennetin ortasında bir köşk binâ edilir. Ahlakını güzelleştiren kimseye ise cennetin en yüksek yerinde bir köşk yaptırılır.”⁷⁵⁴ buyurulmuştur. Söz konusu mükâfatları elde etme isteği, Müslümanları bu mükâfatlarla ilgili amelleri yapmaya yönlendirir.

Hz. Peygamber ahiretteki bazı nimetleri, dünyada insanlara cazip gelen ve insanların rağbet ettiği şeylerle irtibatlandırarak insanların dikkatlerini çekmiştir. Nitekim cennette altın bir köşke sahip olma her insanın arzu edeceği bir mükâfattır. Ayrıca dünyada Allah rızası için mescid inşâ edene ahirette onun benzerinin inşâ edilmesi Hz. Peygamber'in vadettiği ödüller ile yapılan olumlu davranışlar arasında uyum olduğunu, vadedilen ödülün yapılan davranışın cinsinden olduğunu göstermektedir. Çocuğu ölüp de buna sabrederek hamd edenler için ahirette yapılacak evin isminin Hamd evi olması da dikkat çekicidir. Bu da özel bir iltifatı ifade eder.

2.2.1.2. Uhrevî Manevî Ödüllerle Motivasyon

Bu başlıkta Hz. Peygamber'in Müslümanları İslâm'ın emrettiği davranışları yerine getirmeye teşvik ederken kullandığı uhrevî-manevî ödüllere değineceğiz. Bu kısmı *Allah'ın nezdinde itibar kazanacağını belirterek motivasyon, Hz. Peygamber'in nezdinde değer kazandığını belirterek motivasyon, yapılacak amelin faziletine ve sevabına işaret ederek motivasyon, ve günahların bağışlanacağını vadederek motivasyon* şeklindeki alt başlıklar çerçevesinde incelemeye çalışacağız.

⁷⁵² Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 9/62.

⁷⁵³ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/160.

⁷⁵⁴ Tirmizî, “Birr”, 58.

2.2.1.2.1. Allah'ın Nezdinde İtibar Kazanacağını Belirterek Motivasyon

Hız. Peygamber, bazı davranışların kişiyeye Allah'ın nezdinde itibar kazandıracağına işaret ederek bunları yapmaya motive etmiştir.

2.2.1.2.1.1. Allah Sevgisi İle Motivasyon

İnsanın tattığı sevgilerin en yücesi Allah sevgisidir. Allah sevgisi Müslümanın bütün hareketlerinin üstüne kurulduğu ve onun davranışlarını etkileyen güçtür. İnsanı Yüce Allah'ın sevgisi sardığında, Allah'ın sevdiği ve razı olduğu şeyleri yapar, hoşlanmadığı ve yasakladığı şeylerden de kaçınır.⁷⁵⁵ İnsanın Yüce Allah'a olan sevgisi var olan her şeye duyduğu sevginin yegâne kaynağıdır. İnsan Allah'a olan sevgisinden hareketle Hız. Peygamber'i, insanları, bütün yaratıkları, hayır yapmayı, Allah'ın sevdiği ve sevgisine yaklaştıracak tüm amelleri yapmayı sevebilir.

a) İnsanın Allah'ı sevmesi neticesinde onu Allah'ın razı ve hoşnut olduğu davranışlara yönelten, razı olmadığı şeyleri bırakmaya sevk eden bir enerji oluşur. Bu enerji ile Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket eder. Hız. Peygamber, Allah için seven, Allah için kin tutan ve Allah için veren kimsenin imanının mükemmel olduğunu,⁷⁵⁶ amellerin en güzelinin Allah için sevmek ve Allah için kin tutmak olduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁷ Böylece Allah sevgisini ön plana çıkararak belirtilen amelleri yapma konusunda motivasyon sağlamayı hedeflemiştir.

b) Hız. Peygamber, kişiyi Allah'a yaklaştıracak, onun katında itibarını yükseltecek davranışları değişik şekillerde dile getirmiştir. Hız. Peygamber, Allah'ın en fazla sevdiği iki damlayı ve iki izi ifade etmek üzere şöyle buyurmuştur: “Hiçbir şey, Allah'a iki damladan ve iki izden daha sevimli değildir. (İki damla) Allah'ın azabından korkarak ağlayan kişinin gözünden akan gözyaşı damlası ve Allah yolunda savaş meydanında akıtılan kandamlasıdır. İki iz ise: Biri Allah yolunda savaşırken meydana gelen sakatlanma ve yara izi, diğeri de Allah'ın farz kıldığı ibadetleri yaparken meydana gelen secde izidir.”⁷⁵⁸ Hız. Peygamber bu hadiste Allah'ın sevgisini ön plana çıkararak Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmeye,

⁷⁵⁵ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 66.

⁷⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16.

⁷⁵⁷ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 68-69.

⁷⁵⁸ Tirmizî, “Fedâilü'l-cihâd”, 26.

namaz kılmaya, Allah yolunda savaşmaya teşvik etmiştir. Allah'ın sevgisini kazanma isteği Müslümanları bu hedef davranışlara yöneltir.

c) Hz. Peygamber kudsî hadislerde, Allah rızası uğruna birbirini sevenler için peygamberlerin ve şehidlerin bile imreneceği nurdan minberler olduğunu,⁷⁵⁹ sırf Allah rızası için, birbirini seven, bir araya gelen, birbirini ziyaret eden, sadaka veren ve iyilik yapanların Allah'ın sevgisini hak edeceklerini⁷⁶⁰ bildirmiştir. Burada peygamberlerin ve şehitlerin, birbirini Allah rızası için sevenlerin hallerini beğenecekleri ifade edilmiştir. Onların saygınlıklarıyla, mekânlarının ve derecelerinin yüksek olması kast edilmiştir.⁷⁶¹

2.2.1.2.1.2. Allah'ın Rızası İle Motivasyon

İnsanları, İslâm'ın emrettiği ibadet ve davranışları yerine getirmeye yönlendirmede uhrevî-manevî bir mükâfat olarak Allah'ın rızasına atıfta bulunarak motivasyon sağlamak son derece önemli bir yöntemdir. Bazı örneklerine işaret edeceğimiz üzere Hz. Peygamber bu yöntemi motive edici bir unsur olarak etkili bir şekilde kullanmıştır:

a) Hasta ziyareti, toplumda insanların birbiriyle kaynaşmasını sağlayan önemli davranışlardan biridir. İnsanların dünya ve ahirette mutlu olmalarını hedefleyen Hz. Peygamber, bu amaca katkı sağlayacak özellikte olan hasta ziyaretine ayrı bir önem vermiştir.⁷⁶² Bu bağlamda hem kendisi hasta insanları ziyaret ederek⁷⁶³ hem de müminin mümin üzerindeki haklarından birinin de hasta ziyareti olduğunu⁷⁶⁴ belirterek Müslümanları hasta ziyaretine teşvik etmiştir. Bir kudsî hadiste ise hasta ziyaretinin önemini şu şekilde belirtmiştir: “Yüce Allah, kıyamet günü ‘Ey Âdemoğlu! Hastalandım, beni ziyaret etmedin.’ buyuracak. Bunun üzerine âdemoğlu ‘Ey Rabbim! Sen âlemlerin Rabbisin, ben seni nasıl ziyaret edebilirdim?!’ diyecek. Yüce Allah ‘Filan kulum hastalandı, ziyaretine gitmedin. Onu ziyaret etseydin beni onun yanında bulurdun. Bunu bilmedin mi?’ buyuracak. Yüce Allah ‘Ey Âdemoğlu! Beni doyurmanı istedim, fakat sen beni doyurmadın.’ buyuracak. Âdemoğlu ‘Ey

⁷⁵⁹ Tirmizî, “Zühd”, 53.

⁷⁶⁰ İmam Mâlik, “Şa‘r”, 16.

⁷⁶¹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 7/56.

⁷⁶² Ali Çolak, “Hasta Ziyareti İle İlgili Hadisler Bağlamında Bir İnceleme”, *EKEV Akademi Dergisi*, 15/48 (2011), 164.

⁷⁶³ Müslim, “Cenâiz”, 13; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 5,11.

⁷⁶⁴ Buhârî, “Cenâiz”, 2.

Rabbim! Sen âlemlerin Rabbisin ben seni nasıl doyurabilirdim?’ diyecek. Yüce Allah ‘Falan kulum senden yemek istedi, fakat sen ona vermedin. Ona yemek verseydin, verdiğini benim katımda kesinlikle bulacağını bilmedin mi?’ buyuracak. Yüce Allah “Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, vermedin.” buyuracak. Âdemoğlu ‘Ey Rabbim! Sen âlemlerin Rabbisin ben sana nasıl su verebilirdim?’ diyecek. Yüce Allah ‘Falan kulum senden içmek için su istedi fakat sen ona içecek su vermedin, eğer ona su verseydin onu (sevabını) benim nezdinde bulacaktın.’ buyuracaktır.”⁷⁶⁵

Söz konusu hadiste Yüce Allah, kulunu şerefliendirmek ve örneklerle anlamasını kolaylaştırmak amacıyla hastalığı, açlığı, susuzluğu kendisine izafe etmektedir. Beni onun yanında bulacaktın ifadesi de sevabımı ve ikramımı bulacaktın manasındadır. Nitekim ona yemek yedirmiş ve su içirmiş olması durumunda karşılığını kendi katında bulacağını belirtmesi de buna delil teşkil eder.⁷⁶⁶ Bu ameller, yapılması kolay ve herkesin yapabileceği niteliktedir. Bu amellere atıfta bulunularak, bunlarla birlikte benzer amellere de teşvik söz konusudur. Dikkat edildiğinde söz konusu üç amelin de ortak noktası bir mümin kardeşinin bir ihtiyacını karşılamaktır. Eş, dost, akraba ve komşuları tarafından ziyaret edilmek, her hastanın isteyeceği bir durumdur. Hasta kendisini ziyaret eden ziyaretçiler ile moral bulur. Hastayı Allah rızası için ziyaret etmek Allah katında değerli olduğuna göre Allah rızası için yapılan buna benzer ameller de Allah katında değerlidir. Aç bir insanı doyurmak, susuz bir insana su vermek Allah katında nasıl değerli ise bir fakiri giydirmek, onun çeşitli ihtiyaçlarını gidermek gibi bundan daha ileri derecede maddî ve manevî fedakârlık gerektiren ameller de değerlidir. Hadiste hasta ve muhtaç durumdaki insanlara yapılan ziyaret ve maddî yardımlara Allah’a sunulan ikram olarak atıfta bulunulması bu iyilikleri yapan kimseler için büyük bir iltifattır ve söz konusu iyilikleri yapmaya motive edebilecek önemli bir teşvik unsurudur.

Hadiste dünyada yapılan iyilik ve yardımların Allah katında karşılık bulacağına işaret edilerek can taşıyan her varlığa şefkat ve merhametli davranma,

⁷⁶⁵ Müslim, “Birr”, 43.

⁷⁶⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/126.

Allah rızası için insanlara cömert davranma, ikramda bulunma ve yardım etmenin önemi vurgulanmıştır.⁷⁶⁷

b) Hz. Peygamber, Kur'ân okumanın önemine ve kişiye ahirette kazandıracağı ödüle dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü Kur'ân getirilecek ve şöyle diyecek: ‘Ey Rabbim! (Beni okuyup hayatını benimle yaşayan) bu (kulu)nu giydir.’ Böylece o kimseye keramet tacı giydirilecek sonra Kur'ân şöyle diyecektir: ‘Ey Rabbim! Artır.’ İkram olarak o kula elbise de giydirilecek, sonra Kur'ân: ‘Ey Rabbim ondan razı ol!’ diyecektir. Allah da kendisinden razı olacak. Şöyle denilecektir: ‘Ey kul! Oku ve yüksel!’ Böylece o kimsenin okuduğu her bir ayet ile iyilik, sevap ve mükâfatları artırılabilecektir.”⁷⁶⁸ Başka bir hadiste ifade edildiğine göre Kur'ân okuyan kimseye şöyle denilecektir: “Oku ve yüksel! Dünyada okuduğun gibi ağır ağır tane tane oku; çünkü senin derecen okuduğun ayetlerin son noktasına kadardır.”⁷⁶⁹ Kur'ân-ı Kerîm'i dünyada hem kurallarına uygun bir şekilde okuyan hem de onun emir ve yasaklarına riayet eden sâhibu'l-Kur'ân kimseler, ahirette cennete girmeleri esnasında Kur'ân'ı dünyada okudukları gibi tertîl üzere okuyacaklar ve dereceleri, Kur'ân'dan okudukları ölçüde yükselecektir. Kur'ân'ın tamamını okuyan kimse ise cennetin en yüksek derecesini elde etme bahtiyarlığına nail olacaktır.⁷⁷⁰ Hz. Peygamber burada “ahirette kerâmet tacı giydirilmesi”, “elbise giydirilmesi”, “Allah'ın razı olması”, “iyilik, sevap ve mükâfatlarının artırılması” şeklindeki ödülleri ön plana çıkararak Müslümanları, Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup hayatına uygulama şeklindeki hedef davranışa teşvik etmiştir.

c) Kurban, *yaklaşmak* demektir. Dini terminolojide kendisiyle Allah'a yaklaşmak amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ifade eder. Kurban hemen bütün dinlerin ana temalarından birini teşkil eder.⁷⁷¹ Hz. Peygamber kurbanın Allah katındaki değerini ifade eden bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Âdemoğlu, kurban kesme gününde Yüce Allah'a kan akıtmaktan daha sevimli bir amel işlememiştir. Kesilen kurban kıyamet günü boynuzları, kılları ve tırnaklarıyla

⁷⁶⁷ Mehmet Çetin, *Metin Eksenli Hadis Tenkidinde Öznellik ve Yorumsallık (Teori ve Uygulama)* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2018), 385.

⁷⁶⁸ Tirmizî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 18.

⁷⁶⁹ Tirmizî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 18.

⁷⁷⁰ Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-ahvezi*, 8/186-187. Ayrıca bk. Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim Büstî el-Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen* (Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1391/1936), 1/290.

⁷⁷¹ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 26/433.

gelecektir. Kurbanın kanı yere düşmeden önce Allah katında hemen kabul edilir. Bu nedenle kurbanı kesme konusunda gönlünüz hoş olsun.”⁷⁷² Hadiste Kurban Bayramı gününde ibadetlerin en faziletlisinin kurbanın kanının akıtılması olduğu belirtilmiştir. Kesilen kurban, kıyamet gününde, her bir azasına sevap verilmek üzere dünyadaki gibi tüm azaları tam olarak gelecektir. Ayrıca, sahibinin sırat üzerindeki bineği olacaktır.⁷⁷³ Kurban kesmenin *Allah’a en sevimli amel* şeklinde nitelendirilmesi ve bu ibadetin Allah katında kabul edileceğine işaret edilmesi, Müslümanları bu ibadeti eda etmeye sevk edebilecek önemli bir motivasyon kaynağıdır.

2.2.1.2.1.3. Allah Katında Değer Kazanma İle Motivasyon

Hiz. Peygamber’in uhrevî-manevî ödülleri motive etme yöntemlerinden biri de Allah katında kazandıracağı değere atıfta bulunarak insanları, İslâm’ın emrettiği ibadet ve davranışları yapmaya teşvik etmek olmuştur:

a) Namaz, insanı Allah’a yaklaştıran ve O’nun ihsânına mazhar olmaya vesile olan ibadetlerdendir. Hiz. Peygamber: “Allah kuluna, eda ettiğı iki rekât namaza verdiğı değerden daha fazla hiçbir konuda değer vermemiştir. Kul namazını kılmaya devam ettiğı sürece onun başı (ndan aşağıya) iyilik saçılır. Kullar Allah’a, yaptıkları buna benzer ameller ile yaklaşırlar.”⁷⁷⁴ buyurmuştur. Kul, diğeri tüm meşguliyetlerden kendini soyutlayıp kalbi ve lisanıyla Rabbine yönelerek münacatta bulunduğunda Yüce Allah kendisine lütfu, ihsânı ve merhametiyle karşılık verir. Böylece namaz kılan kimse üzerine bu ibadetine bir mükâfat olarak rahmetini indirir.⁷⁷⁵ Hiz. Peygamber Müslümanları *namaz kılmak* şeklindeki hedef davranışa, *Allah’ın değeri vermesi, başından iyilikler saçılması ve Allah’a yaklaşmak* şeklindeki mükâfatları ön plana çıkararak teşvik etmiştir. Söz konusu mükâfatlara nail olma isteğı, bu davranışları yapmaya sevk edebilecek motive edici önemli bir etkidir.

b) Cennet muttakîlere vadedilmiş bir ödüldür. Cennete giren bir mümin oradaki nimeti ve kendisine gösterilen iltifatı gördükten sonra asla cennetten ayrılmayı düşünmez. Ancak şehitler farklıdır. Hiz. Peygamber, cennete giren hiç kimsenin yeryüzündeki her şey kendisinin olsa bile, dünyaya geri dönmeyi temennî

⁷⁷² İbn Mâce, “Edâhî”, 3; Tirmizî, “Edâhî”, 1.

⁷⁷³ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 5/62.

⁷⁷⁴ Tirmizî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 17.

⁷⁷⁵ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 8/184.

etmeyeceğini, sadece şehid olan kimsenin gördüğü ikram ve itibar nedeniyle tekrar dünyaya dönmeyi ve on defa şehid olmayı arzu edeceğini⁷⁷⁶ belirtmiştir. Bu hadis şehid olmanın faziletinin büyüklüğü hakkındaki açık delillerdendir. Şehitler diridir. Onların ruhları cennete tanık olur ve orada hazır bulunur. Diğer insanların ruhları ise cennete kıyamet gününde şahit olacaktır. Yüce Allah ve melekleri, şehitlerin cennetlik olduklarına şahadet ederler. Şehitler ruhun bedenden çıkmasının akabinde Allah'ın kendileri için hazırladığı lütuf ve ikramlara şahit olurlar. Onlara rahmet melekleri şahit olarak ruhlarını alırlar. Zahirî hallerine göre şehitlerin imanlı olduğuna ve son anlarının hayırlı olduğuna şahit olunur. Kıyamet gününde onların üzerinde kanları şahit olarak bulunacaktır. Şehitler, kıyamet gününde peygamberlerin peygamberlik görevlerini kavimlerine tebliğ ettikleri konusunda ümmetlere şahitlik edecek kimselerdendir. Bu nedenlerden dolayı kendilerine şehid ismi verilmiştir.⁷⁷⁷ Bu hadis şehid olmanın faziletiyle ilgili nakledilen ve buna teşvik eden hadislerin en yücesidir. Salih ameller arasında cihad dışında bedeninin feda edildiği başka bir amel yoktur. Bu nedenle cihada ve şehitliğe verilen sevap da büyüktür.⁷⁷⁸

c) Hz. Peygamber bazı ibadetlere teşvik kapsamında o ibadeti eda edenlere yönelik Allah katında değerli olmayı ifade eden sözler kullanmıştır. Oruç, Hz. Peygamber'in eda edenin özel iltifata nail olacağını belirttiği ibadetlerdendir. Bu bağlamda rivayet edilen bir kudsî hadise göre Yüce Allah oruç tutan kimse için: “O, yeme, içme ve cinsel isteklerini benim için terk ediyor. Oruç benim içindir. Onun mükâfatını ben vereceğim. (Diğer ibadetlerde ise) bir iyiliğe on misli mükâfat vardır.”⁷⁷⁹ buyurmuştur. Başka ibadetlere riya karışabildiği halde bu durum oruç ibadetinde böyle değildir. Oruç, sadece Allah tarafından bilinen, tamamen kalpte gerçekleşen bir ibadet olup, orucun herhangi bir eylem ile dışa akseden bir yönü bulunmamaktadır. Nitekim dış görünüş itibarıyla değerlendirildiğinde karnı tok olup da yemek yemeyen biri ile Allah rızası için oruç tutarak yemek yemeyen kimse arasında bir farklılık yoktur. Hadiste tutulan oruca verilecek olan sevabın miktarını ve oruç tutan kişinin yaptığı iyilikler karşılığında kaç kat mükâfat alacağını Allah'ın bildiği, diğer ibadetlerin mükâfatı ile ilgili insanların bilgi sahibi olabileceği ve

⁷⁷⁶ Buhârî, “Cihâd”, 21; Müslim, “İmâre”, 109.

⁷⁷⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 13/24.

⁷⁷⁸ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 5/30.

⁷⁷⁹ Buhârî, “Savm”, 2.

Allah'ın oruca mükâfat olarak sınırsız sevap vereceği belirtilmektedir. Âlimler, mükâfat vadedilen söz konusu orucun, sözlü ve fiilî olarak günahlardan korunmuş olan kimsenin orucu olduğu konusunda aynı görüştedirler.⁷⁸⁰

d) Başka bir hadiste de oruç ibadetinin Allah katındaki değerini ifade etmek üzere cennetin Reyyân isimli kapısından sadece oruç tutanların gireceği⁷⁸¹ haber verilmiş, ayrıca bu kapıdan cennete giren kimselerin ebedi olarak susuzluk çekmeyeceği bildirilmiştir.⁷⁸² Reyyân, cennet kapılarından birinin ismidir. Bu isim reyy (susuzluğa kanmak) kelimesinden türemiştir. Bu isimin anlamı ile oruç tutanların durumu arasında bir uyum söz konusudur. Hadiste belirtildiği üzere bu kapıdan sadece oruç tutanlar girecek ve bu kapıdan cennete girenler ebedi olarak susuzluk çekmeyeceklerdir.⁷⁸³ Hadiste oruç ibadetinin faziletine ve oruç tutanların değerine işaret edilmektedir.⁷⁸⁴

Bu rivayetlerde Müslümanları oruç tutmaya motive etmede özel iltifat içerikli iki unsur vardır: Birincisi oruç tutanların mükâfatlarının bizzat Allah tarafından verilmesidir. Bu, orucun sevabının çok fazla olduğuna işaret etmektedir. Yüce Allah'ın bir şeyi vermeyi bizzat üstlenmesi, o amelin ve ona verilen mükâfatın büyüklüğünü ve değerini göstermektedir.⁷⁸⁵ Diğeri ise kıyamet günü Reyyân isimli kapıdan sadece oruç tutanların cennete girecekleri ve bu kimselerin ebedi olarak susuzluk çekmeyecekleridir. Oruç tutan insan Allah rızası için susuz kalır. Dikkat edilirse ona ahirette verilecek ödül *ebedi olarak susuzluk çekmeme* şeklindedir. Vadedilen ödül, yapılan fedakârlık ile uyum içindedir. Bahsedilen bu iki mükâfata ve özel iltifata nail olmak her Müslümanın arzuladığı bir şeydir. Bu arzu, kişiyi oruç tutma konusunda istekli hale getirebilecek önemli bir motivasyon kaynağıdır.

2.2.1.2.1.4. Allah'ın Rahmeti ve Merhameti İle Motivasyon

Rasûlullah (s.a.v.) uhrevî-manevî bir ödül olarak Allah'ın rahmeti ve merhametine atıfta bulunarak bazı ibadet ve davranışlara teşvik etmiştir:

⁷⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 4/107-108.

⁷⁸¹ Buhârî, "Savm", 4; Müslim, "Sıyâm", 166; İbn Mâce, "Sıyâm", 1; Nesâî, "Sıyâm", 43.

⁷⁸² Buhârî, "Savm", 2; Müslim, "Sıyâm", 30; Tirmizî, "Savm", 55.

⁷⁸³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 4/111.

⁷⁸⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 8/32.

⁷⁸⁵ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 3/354.

a) Merhamet ve aynı manadaki rahmet kavramı öncelikle Allah'ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanını belirtmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevk eden acıma duygusunu ifade etmektedir. Hemen tüm tariflerinde acıma, yufka yüreklilik, ilgi şefkat ve elem duyma gibi kavramlarla psikolojik yönüne vurgu yapılan merhamet kavramı insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve paylaşmanın önde gelen amillerindendir. Evlat sevgisi, anne babaya saygı ve itaat, sıla-i rahim, yaşlılara, yoksullara, hastalara, engellilere, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemlerin merhamet duygusunun yansımaları olduğu kabul edilmektedir.⁷⁸⁶ Hz. Peygamber bir hadiste “Merhametli olanlara Rahmân (olan Allah) merhamet eder. Siz yerde bulunanlara merhamet edin ki gökte bulunanlar da size merhamet etsin. Rahm, Rahmân (isminden) bir damardır (şühne). Kim (akrabalık bağlarını) devam ettirirse Allah onu (rahmetine) ulaştırır. Kim (akrabalık) bağlarını keserse Allah o kimseden (rahmetini) keser.”⁷⁸⁷ buyurmuştur. Yeryüzünde bulunan tüm canlılara iyi ve merhametli davrananlara Yüce Allah rahmetiyle muamele ederek lütuf ve ihsanda bulunur. Had cezalarının uygulanması ve Allah'ın haramları konusunda intikam almak merhamet ile çelişmez. Bu konuda Kur'an ve sünnetin emirlerine uymak esastır. Yeryüzünde bulunan canlılara merhametli davrananların bağışlanması için, gökte bulunan melekler⁷⁸⁸ dua ederler.⁷⁸⁹ Hadiste rahmin Rahmân isminden türetilmiş olduğuna atıfta bulunulmuştur. Dolayısıyla Rahmân olan Yüce Allah nasıl ki tüm canlılara sonsuz lütuf ve ihsanda bulunuyorsa Müslümanlar da kendi güçleri nispetinde yeryüzündeki tüm canlılara ve akrabalarına merhametli davranmalıdır. Bu şekilde davranmaları halinde Allah'ın rahmetine ulaşırlar. Bunu bilmek insanları akrabalık ilişkilerini devam ettirmeye ve canlılara merhametli davranmaya yöneltebilir.

b) Zikir, Allah'ı anmayı, hatırlamayı, O'nu unutmamayı, Allah'ın ismini, tekbir, tehlil, tesbih ve tahmid cümlelerini tekrarlamayı ifade eder. Allah'ın yüce

⁷⁸⁶ Mustafa Çağrı, “Merhamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/184.

⁷⁸⁷ Tirmizî, “Birr”, 16.

⁷⁸⁸ Meleklerin müminlerin bağışlanması için dua ettiğine işaret eden bazı ayetler için bk. el-Mümin 40/7, eş-Şûrâ 42/5.

⁷⁸⁹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 6/43.

olduğunu dile getirmek ve manevî yetkinliğe ulaşmak gayesiyle yapılır.⁷⁹⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ı zikretmek emredilmiş,⁷⁹¹ Allah'ı zikreden müminler için Allah'ın büyük bir mükâfat hazırladığı belirtilmiştir.⁷⁹² Hz. Peygamber ise meleklerin, Azîz ve Celîl olan Allah'ı zikretmek için bir araya gelen bir topluluğu kuşatacağını, Allah'ın rahmetinin onları kaplayacağını, üzerlerine sekînet ineceğini ve Allah'ın yanındaki (melek)lere onlardan bahsedeceğini bildirmiştir.⁷⁹³ Bu hadiste Allah'ı zikreden müminlerin nail olacakları mükâfatlara işaret edilmiştir “Meleklerin, zikreden topluluğu kuşatması”, “Allah'ın rahmetinin onları kaplaması”, “Üzerlerine sekînet inmesi” ve “Allah'ın, Meleklerle onlardan bahsetmesi” gibi Allah'ı zikreden kimselerin Allah'ın nezdindeki itibarını ifade eden ödüller, her Müslümanın elde etmek isteyeceği mükâfatlardır. Belirtilen bu mükâfatları elde etme isteği, *Allah'ı zikretmek* şeklindeki hedef davranışı yapma konusunda Müslümanları harekete geçirebilecek önemli bir motivasyon unsurudur.

c) Kur'ân-ı Kerîm'de yapılan iyiliğe on kat (sevap) verileceği belirtilmektedir.⁷⁹⁴ Hz. Peygamber de bu ayete muvafık bir şekilde kendisine salavât getirene yönelik bazı mükâfatlar vadetmiştir: “Kim bana bir salavât getirirse, Allah da o kimseye on sevap yazar.”,⁷⁹⁵ “Kim bana bir salavât getirirse, Allah o kimseye on defa salât (rahmet) eder, on tane hatasını siler ve derecesini de on kat artırır.”⁷⁹⁶ Rivayetler, Hz. Peygamber'e salavât getirmenin önemine işaret etmektedir. Bu hadislerde “Hz. Peygamber'e salavât getiren kimseye Allah'ın on defa salât etmesi” ile Allah'ın kuluna rahmet ve (günah ve kusurlarını) mağfîret etmesi, sevabını kat kat vermesi,⁷⁹⁷ kulunun günah ve kusurlarını affetmesi kastedilmiştir. İşaret edilen mükâfat, “*Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır.*”⁷⁹⁸ ayetine benzemektedir. Hadiste geçen salât, bazen “...Şayet kulum beni bir topluluk içinde anarsa ben de onu onlardan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım...”⁷⁹⁹ kudsî hadisinde geçtiği üzere o kimsenin şan ve şerefının melekler arasında yüceltilmesi

⁷⁹⁰ Karagöz v.dğr., “Zikir”, 714.

⁷⁹¹ el-Bakara 2/152.

⁷⁹² el-Ahzâb 33/35.

⁷⁹³ Müslim, “Zikir”, 39.

⁷⁹⁴ el-En'âm 6/160.

⁷⁹⁵ Müslim, “Salât”, 70; Tirmizî, “Vitr”, 21.

⁷⁹⁶ Nesâî, “Sehv”, 54. Benzer rivayet için bk. Dârimî, “Rikâk”, 58.

⁷⁹⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 2/496.

⁷⁹⁸ el-En'âm 6/160.

⁷⁹⁹ Buhârî, “Tevhîd”, 15.

anlamında da olabilir.⁸⁰⁰ İşaret edilen mükâfatlar Müslümanları celbedecek ve salavât getirmeye teşvik edecek niteliktedir.⁸⁰¹

2.2.1.2.1.5. Allah'ın Yanında Şerefli Bir Yere Sahip Olmakla Motivasyon

Rasûlullah'ın insanları İslâm'ın emirlerine yönlendirirken kullandığı uhrevî manevî ödüllerden biri de bazı ibadet ve davranışların Allah'ın nezdinde şerfli bir yere sahip olmaya vesile olduğunu belirtmektir:

a) Adalet toplumları ayakta tutan, toplumların birlik ve huzurunu sağlayan ahlaki bir erdemdir. Kur'ân ve sünnette bu erdemin gerekliliği ve önemine yoğun bir vurgu vardır. Adaletle hüküm vermeye dikkat çeken bir hadiste: “Adaletle hüküm verenler, Yüce Allah'ın huzurunda, nurdan minberler üzerinde Rahmân'ın sağ tarafında olacaktır. Onlar hüküm verirken yakınlarına ve velisi olduğu kimselere bile adil davranırlar.” buyurulmuştur.⁸⁰² Burada işaret edilen üstünlük, devlet başkanı, vali, yetime vasîlik yapıp malını idâre eden, vakıf malından mesul olan ve aile reisi olarak ailesinden mesul olanların, idaresindeki kişilere âdil davranan herkesi kapsar.⁸⁰³ Hadisin zahirî anlamına göre onlar gerçek minberler üzerinde bulunacaklar, makam ve mevkileri de yüksek olacaktır. Hadiste kastedilen mecâzî anlam ise şu şekildedir: Adaletle hüküm verenlerin, Yüce Allah'ın huzurunda nurdan minberler üzerinde Rahmân'ın sağ tarafında olması yüksek mevkilerden kinâyedir. Adaletle hüküm verenlerin, sağ tarafta bulunmaları ile durumlarının güzel ve mevkilerinin yüksek olacağı kastedilmiştir. Araplar övülen bir işi sağa, zıddını ise sola nispet ederler. Birine bir kimse sevilen yönden gelirse onun hakkında “Sağından geldi.” denilir. Dilciler de: “Yemîn (sağ), yumn'dan (uğur/bereket) alınmıştır.”

⁸⁰⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/128.

⁸⁰¹ Salavât konusunda yazılan bazı çalışmalar: Serkan Başaran, “Salavatların Arzı Bağlamında Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Ümmetiyle İrtibatının İmkânı”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi] 5/1 (2019), 299-323; Serkan Başaran, “Anlamı, Keyfiyeti ve İşlevi Bakımından Hz. Peygamber'e Salavat Getirme Hakkında Bir Değerlendirme”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/23 (2019), 747-778; Recep Tuzcu, “İsnad ve Metin Açısından Salavat Hakkındaki Bazı Rivayetlerin Tenkidi”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 7/14 (2020), 367-390; Şaban Banaz, *Hiz. Peygamber'e Salavat Getirmek* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Fatih Koca, *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Salâlar ve Salavâtlar (Anadolu Örneği)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013).

⁸⁰² Müslim, “İmâre”, 18; Nesâî, “Âdâbu'l-kudât”, 1.

⁸⁰³ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, thk. Yahyâ İsmâîl, (Mısır: Dâru'l-vefâ, 1419/1988), 6/227.

derler.⁸⁰⁴ Nitekim aklî ve naklî delillerin onayladığı gibi Yüce Allah vücuda veya vücut azalarına benzemekten münezzehtir. Buna göre hadiste belirtilen sağ ile *şerefli mevki ve ayrıcalıklı derece* kast edilmiştir.⁸⁰⁵ Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de adaletli davrananları sevdiğini bildirmiştir.⁸⁰⁶ Dolayısıyla Allah’ın (c.c.) sevdiği kişilerin O’nun (c.c.) nezdinde yüksek mevkiler ile ödüllendirileceklerini bilmek Müslümanları hayatın her alanında adaletli olmaya sevk eden önemli bir motivasyon kaynağıdır.

b) Kur’ân-ı Kerîm’de öfkelerini yenen müminler övülmüştür.⁸⁰⁷ Hz. Peygamber ise: “Her kim gücü yettiği halde öfkesini tutar ve kimseye zarar vermez ise Allah o kimseyi kıyamet gününde herkesin önünde çağırarak dilediği huriyi almakta kendisini serbest bırakacaktır.”⁸⁰⁸ buyurmuştur. Buna göre Yüce Allah öfkesini yutan kimseyi kıyamet gününde insanlara meşhur edecek, onu övecektir. Onun dilediği huriyi seçme konusunda serbest olması, cennete girmesinden ve yüksek bir derceye/makama erişmesinden kinâyedir.⁸⁰⁹ Bu hadiste Hz. Peygamber’in ödül vadederken sık sık uyguladığı, *olumlu davranış-ödül uygunluğu* dikkat çekmektedir. Gücü yettiği halde nefsinin kızgınlığını yatıştırarak öfkesine hâkim olan kimseye, yine aynı cinsten, nefse hoş gelen bir ödül vadetmiştir. Benzer duruma ödül içerikli birçok hadiste rastlamak mümkündür.

c) Kur’ân-ı Kerîm’de borçlu kimse darda ise ona mühlet verilmesi emredilmiş, borcu bağışlamanın daha hayırlı olduğu belirtilmiştir.⁸¹⁰ Hz. Peygamber ise Allah’ın, borcunu ödemede zorluk çeken birine mühlet veren veya borcunun bir kısmını bağışlayan kimseyi cehennem ateşinden koruduğunu,⁸¹¹ darda kalan borçluya zaman tanıyan veya alacağının tamamını veya bir kısmını bağışlayan kimseyi hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet gününde kendi arşının gölgesinde gölgelendireceğini belirtmiştir.⁸¹² Bir mümin için kıyamet günü Allah’ın arşının

⁸⁰⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 12/211-212.

⁸⁰⁵ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hâşiyetü’s-Süyûtî alâ Süneni’n-Nesâî* (Halep: Mektebetü’l- Matbû’âtü’l-İslâmiyye, 1406/1986), 8/221.

⁸⁰⁶ el-Mâide 5/42; el-Hucurât 49/9.

⁸⁰⁷ eş-Şûrâ 42/37.

⁸⁰⁸ İbn Mâce, “Zühd”, 17; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3; Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 48.

⁸⁰⁹ Muhammed Eşref b. Emîr b. Ali b. Haydâr Ebû Abdır Rahman Şerefü’l-Hak el-Azîmâbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1415/1994), 13/95.

⁸¹⁰ el-Bakara 2/280.

⁸¹¹ Buhârî, “Büyû”, 17.

⁸¹² Tirmizî, “Büyû”, 67.

gölgesinde gölgelenmek en büyük şereftir. Dolayısıyla bu şerefe nail olma isteği, Müslümanları *darda kalmış olan borçluya zaman tanımak ve alacağının tamamını veya bir kısmını bağışlamak* şeklindeki hedef davranışları yapmaya yönlendirir.

d) Hac ve umreye gidenlerin Allah katında özel bir yeri vardır. Nitekim Hz. Peygamber: “Hacca gidenler ve umreye gidenler, Allah’ın elçileridir (bir başka rivâyette “misafirleri” olarak geçmektedir). Allah’a dua ederlerse, Allah dualarını kabul eder. Allah’tan affedilmelerini isterlerse Allah onları affeder.”⁸¹³ buyurmuştur. Hac esnasında yapılan dualar farklıdır. Hacda toplu olarak yapılan samimi dualar çok güçlüdür. Burada güçsüz ve çaresiz kaldığı için öfkesinden kahrolan şeytan başka yerde ve zamanda bu kadar zor duruma düşmez. Çünkü insanlar hacda, şeytanın kendisine işletmiş olduğu günahlardan dua ve istiğfar etmek suretiyle arınırlar, manevî olarak güçlenerek şeytana karşı mukavemet gösterecek bir seviyeye gelirler. Bu ise şeytanı çok kızdırır. Başka yer ve zamanlarda insan, şeytanın elinde oyuncak iken hac mevsiminde şeytan, insanın elinde oyuncak haline gelir.⁸¹⁴ Müslümanların, hac ve umre ibadetini eda etme esnasında *Allah’ın elçileri* olarak vasfedilmeleri, hem bu ibadetlerin önemine işaret eder hem de onları bu ibadetleri eda etmeye teşvik eder.

e) Kıyamet gününü anlatan ayetlerde dayanılamayacak derecede bir sıcaklıktan bahsedilir.⁸¹⁵ Hadislerde de benzer ifadeler vardır. İnsan bedeni, belirli aralıklardaki soğuk veya sığağa dayanabilir. Bazı hadislerde bazı kimselerin sıcaklığın dayanılamayacak derecede arttığı kıyamet gününde Arş’ın gölgesinde gölgelendirilerek sıcaktan korunacağı ifade edilmektedir. Konu ile ilgili bir hadis şöyledir: “Yedi gurup insanı Allah hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde gölgesinde gölgelendirecektir: Adaletli devlet başkanı, Allah’a ibadet ederek yetişen genç, kalbi Allah’ın mescidlerine bağlı olan kimse, birbirini Allah rızası için seven, bir araya gelmeleri de ayrılmaları da bu sevgiye dayanan iki adam, itibarlı ve güzel bir kadının kendisine çağırdığı fakat Allah’tan korkarım diyerek ona yanaşmayan bir kimse, sağ

⁸¹³ İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

⁸¹⁴ Uludağ, *İslâmda Emir ve Yasakların Hikmeti*, 97.

⁸¹⁵ en-Nisâ 4/56; el-En’âm 6/27; et-Tevbe 9/35; el-Kehf 18/29; el-Hac 22/19; el-Müminûn 23/104; el-Leyl 92/14; el-Kâri’a 101/11; et-Tekâsür 102/6; el-Hümeze 104/6.

elinin verdiğini sol eli bilmeyecek kadar gizli sadaka veren kişi, تنها yerlerde Allah'ı hatırlayarak gözlerinden yaş akıtan kişi.”⁸¹⁶

Hız. Peygamber'in hadiste işaret ettiğı ilk kimse (âdil imam) adaletli devlet başkanıdır. Bu, Müslümanların işlerinden birinin kendisine havale edildiğı herkesi kapsar. Valiler, hâkimler ve yöneticiler de bu kapsama girer. Hadiste ilk olarak devlet başkanına işaret edilmesi, maslahatının çok olması, menfaatinin genele şamil olmasından ileri gelmektedir.⁸¹⁷ Böylece Hız. Peygamber başta devlet başkanı olmak üzere Müslümanların işleri konusunda yönetici konumunda bulunan herkesi adaletli olmaya teşvik etmiştir.

Hadiste kıyamet günü Allah katında özel iltifata mazhar olacağı belirtilen ikinci kişi Allah'a ibadet ederek yetişen gençtir. Burada şehvetlerine yenik düşme tehlikesi daha fazla olduğu ve hevâlarına göre hareket etme güdüleri daha güçlü olduğu için sadece gençlere atıfta bulunulmuştur. Bunlara rağmen ibadete sıkı sıkıya devam etmek zor bir durumdur ve takva derecesinin üstün olduğuna işaret eder.⁸¹⁸

Hız. Peygamber, üçüncü olarak mescidleri çok seven ve mescidlerde cemaatle namaza devam eden kimseye de işaret ederek bu hususta Müslümanları teşvik etmiştir.

Hız. Peygamber, bir araya gelmeleri ve ayrılmaları Allah sevgisi üzerine olan iki adamın da kıyamet günü Arş'ın gölgesinde gölgeleneceğine işaret etmiş, böylece faziletinin büyüklüğüne işaret ederek birbirini Allah için sevmeye teşvik etmiştir.⁸¹⁹

Mevki sahibi ve güzel bir kadının kendisini zina etmek için davet ettiğinde, Yüce Allah'tan korktuğı için ona karşı direnmek, mertebelerin en mükemmellerinden, itaatlerin en büyüklerindendir. Bu nedenle Yüce Allah böyle kimseleri kendi gölgesinde gölgelendirmek ile mükâfatlandıracaktır.⁸²⁰

“Sağ elinin verdiğı sadakayı sol eli bilmeyecek şekilde gizli sadaka veren kimse” şeklinde sadakanın gizli verilmesini ifade eden vurgulu bir üslup ile gizli

⁸¹⁶ Buhârî, “Ezân”, 36; Müslim, “Zekât”, 91. Ayrıca bk. Tirmizî, “Zühd”, 53; Nesâî, “Âdâbu'l-Kudât”, 2.

⁸¹⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/120-121.

⁸¹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/145.

⁸¹⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/121.

⁸²⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/122.

sadaka vermenin faziletine dikkat çekilmiş, Allah korkusundan ağlamanın ve ihlâsın mükemmel bir şekilde bulunması nedeniyle gizli itaatin faziletine işaret edilmiştir.⁸²¹

Hadiste gölgenin Allah'a izafe edilmesi mülkiyet ifade eder. Çünkü tüm gölgeler Allah'ın mülküdür, Allah'a aittir, O'nun egemenliği altındadır. Burada Arş'ın gölgesi kastedilmektedir. Yani insanların, Allah'ın huzurunda toplanacakları, güneşin kendilerine yaklaştırılacağı, onun sıcağından terin içinde gömülecekleri, Arş'ın dışında hiçbir şeyin gölgesinin olmayacağı kıyamet günü kastedilmektedir. Gölge ile *cennetin gölgesi* de kastedilmiş olabilir. Nitekim Yüce Allah: "...onları koyu bir gölgeliğe alacağız."⁸²² buyurmuştur. Gölge ile *himaye etmek, ikram, hoşlanılmayan durumlardan uzak tutulmak* da kastedilmiş olabilir. Örneğin falan kişi, filanın gölgesindedir denildiğinde onun himayesi ve koruması altında olduğu kastedilir. Buna göre gölge, Arş'a izafe edilmiş olur. Çünkü Arş, ikramda bulunma ve yakınlaştırma yeridir.⁸²³ Gölgenin Allah'a izafe edilmesi, tüm mescidlerin Allah'ın olmasına rağmen Kâbe'ye Beytullah denilmesinde olduğu gibi hadiste belirtilen kimselerin diğer insanlardan ayrıcalıklı olduğunu belirtmeye yönelik bir onurlandırmayı ifade eder.⁸²⁴ Allah'ın, bir insanı Arş'ın gölgesinde gölgelendirmesi, ahiretteki sıkıntılardan rahmetiyle koruyacağını ifade eder. İnsanların dehşetli günde kendilerini sıcaktan koruyacak bir gölge aradığı bir zamanda Allah'ın onları Arş altında gölgelendirmesi, onlar için en büyük mükâfat olur.

2.2.1.2.1.6. Allah'ın Övmesi İle Motivasyon

Bir davranışın veya o davranışta bulunan kişinin Allah tarafından övülmesi, bir Mümin için, o davranışı tekrar yapmaya yönelik çok büyük bir motivasyon kaynağıdır.

Bir kimsenin kendisinin ihtiyacı olduğu halde, sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanmasını, başkasının faydası için fedakârlıkta bulunmasını, kişinin başkasının yarar ve çıkarını kendi çıkarına tercih etmesini, bir zarardan öncelikle onu korumasını ifade eden îsâr kavramı⁸²⁵

⁸²¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/122-123.

⁸²² en-Nisâ 4/57.

⁸²³ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/120-121.

⁸²⁴ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 7/57.

⁸²⁵ Mustafa Çağrı, "İsâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/490.

cömertliğin en üst derecesidir. Allah'ın, bu vasfa sahip müminleri övdüğünü şu hadisten anlamaktayız: Bir adamın, Hz. Peygamber'in yanına gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Açlıktan takatim kesildi." demesi, üzerine Hz. Peygamber, (bu misafire bir şeyler ikram etmek üzere) hanımlarına haber gönderince onlar: "Yanımızda sudan başka bir şey yok!" şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Bunu, beraberinde kim alıp götürür ya da misafir eder?" buyurunca, Ensardan bir adam kendisinin götüreceğini söyledi ve adamı alıp evine götürdü. Hanımına: "Rasûlullah'ın misafirine ikram et." dedi. Hanımı yanlarında çocuklarına yetecek miktardan daha fazla bir yiyecek olmadığını söyleyince adam: "Yemeğini hazırla, kandili yak, çocuklar akşam yemeğini yemek istediklerinde onları uyut." dedi. Kadın yemeğini hazırlayıp kandili yaktı ve çocuklarını uyuttu. Sonra ayağa kalkıp kandili düzeltir gibi yaparken kandili söndürdü. Her ikisi de (misafirleri olan) adama yemek yedikleri izlenimini verdiler. Böylece geceyi yemek yemeden geçirdiler. Sabah, adam Hz. Peygamber'in yanına gittiğinde Hz. Peygamber Allah'ın o gece kendisinin ve eşinin yaptıklarından memnun olduğunu söyledi. Bunun üzerine Yüce Allah: *"İhtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarır ise işte kurtuluşa erecekler onlardır."*⁸²⁶ ayetini indirdi.⁸²⁷ Hadisten başkalarını kendisine tercih etmenin faziletli bir davranış olduğu ve teşvik edildiği anlaşılmaktadır.⁸²⁸ Ayrıca Yüce Allah'ın söz konusu sahâbîleri bizzat övmesi, bu hususa Kur'ân-ı Kerîm'de işaret edilmesi din kardeşini kendisine tercih etme neticesinde elde edilecek mükâfatın dünyevî boyutunu göstermektedir. Ahirette ise ayette belirtildiği üzere kurtuluşa erme şeklinde bir mükâfat elde edilecektir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber, Allah'ın azabından korkmak, namaz kılmak, Allah yolunda cihad etmek, hastaları ziyaret etmek, hac ve umre ibadetini eda etmek, şehid olmak, cömertlik, kendisine salavât getirmek, tüm canlılara merhametli davranmak, akrabalık ilişkilerini devam ettirmek, adaletle hüküm vermek, Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup emir ve yasaklarını hayata uygulamak, kurban kesmek, Allah'ı zikretmek, borçluya kolaylık göstermek, Allah rızası için birbirini sevmek, başkalarını kendine tercih etmek, öfkesine hâkim olmak gibi ibadet ve davranışlara

⁸²⁶ el-Haşr 59/9.

⁸²⁷ Buhârî, "Menâkibü'l-Ensâr", 10; "Tefsîru Sûre (59)", 6; Müslim, "Eşribe", 172

⁸²⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 14/12.

dikkat çekmek ve toplumda yaygınlaşmasını sağlamaya teşvik amacıyla *bu ibadet ve davranışların kişiye Allah'ın nezdinde itibar kazandıracağını* öne çıkarmıştır. Allah'ın sevdiği bir kul olmak ve onun nezdinde itibar kazanmak, her inananın arzuladığı ve kavuşmak isteyeceği büyük bir şereftir. İnsan fitrî olarak sevilme takdir edilme isteği taşır. Kendisini seven ve kendisine değer verene yaklaşır. Bu sebeplerle ona yaklaştıracak davranışlar göstermeye özen gösterir. Yukarıdaki hadislerde ifade edildiği gibi ibadet ve davranışlar için vadedilen mükâfatları ve kişinin Allah'ın kendisine değer vereceğini bilmesi, söz konusu davranışlara teşvik edici bir unsurdur. Örneğin hacca ve umreye gidenlerin “Allah'ın elçileri” olarak nitelendirilmesi, şehidin Allah katında gördüğü ikram ve itibar nedeniyle aynı ikram ve lütuflara nail olmak için dünyaya geri dönerek Allah yolunda şehid olmayı istemesi, nefsinin kızgınlığını yatıştıran kimselere “ahirette istediği hûriyi seçme” hakkının tanınması, “Allah tarafından cehennemden korunma” ve “Kıyamet günü Allah tarafından kendi arşının gölgesinde gölgelendirilme”, “Allah tarafından övülme”, “Allah'ın, yanındaki (melek)lere onlardan bahsetmesi” şeklindeki iltifatlar ve “ahirette kerâmet tacı giydirilmesi”, “elbise giydirilmesi”, “Allah'ın razı olması”, “iyilik, sevap ve mükâfatlarının artırılması” gibi mükâfatlar böyledir.

2.2.1.2.2. Hz. Peygamber'in Nezdinde Değer Kazandığını Belirterek Motivasyon

İnsanda Yüce Allah sevgisinden sonra yücelik ve mükemmellik yönünden en yüksek seviyede Hz. Peygamber'in sevgisi gelir. Allah ve Hz. Peygamber'in sevgisi birlikte insandaki sevginin zirvesini, ruhîlik, saflık ve temizlik açısından en yüksek derecesini oluşturur. Müslüman, Allah ve Hz. Peygamber'in sevgisinde dünyadaki hiçbir tat ve lezzetle kıyaslanamayacak bir tat ve lezzet alır. Böylece imanın tadını alır. İnsan Allah ve Rasûlü'nü severse imanın tadını alır, mutlu ve huzurlu olur. Allah'ın razı olacağı şeyleri yapar, yasakladığı şeylerden de kaçınır. Seven, sevdiğine boyun eğerek ona teslim olur. Bu nedenle Allah ve Hz. Peygamber'in sevgisi, Müslümanların eğitiminde, İslâm'a samimi bir şekilde bağlanmalarında, İslâm'ın ilkelerine sıkı bir şekilde tutunmalarında, Hz. Peygamber'in etrafında toplanmalarında en önemli etkenlerdendir. Çünkü Müslümanlar İslâm'ı ondan öğrenmiş ve ona uymuşlardır. Yüce Allah Hz. Peygamber'i seven ve emirlerine

uyanları seveceğini, günahlarını affedeceğini vadetmiştir.⁸²⁹ Hz. Peygamber'in de kendisini sevene cenneti vadettiği⁸³⁰ bilinmektedir.⁸³¹ Rasûlullah (s.a.v.) bazı ibadet ve davranışların kendisinin nezdinde değer kazanmaya vesile olduğuna atıfta bulunarak bunların yapılmasına yönelik motivasyon sağlamayı hedeflemiştir.

2.2.1.2.2.1. Kendisine Yakın Olmakla Motivasyon

Hz. Peygamber bazı ibadet ve davranışları yapanların kendisine yakın olacağına işaret ederek belirttiği hususlarda teşvik etmiştir:

a) Kur'ân, Hz. Peygamber'e salavât getirilmesine önem vermiş, Allah'ın ve meleklerin ona salavât getirdiklerini belirterek inananlardan kendisine salât ve selâm getirmelerini istemiştir.⁸³² Hz. Peygamber ise bu çerçevede kendisine salavât getirenleri taltif edecek şeyler söylemiş ve şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü insanların bana en yakını, bana en fazla salavât getirendir.”⁸³³ “Allah'ın yeryüzünde dolaşan melekleri vardır, ümmetimin gönderdikleri salavâtı bana ulaştırırlar.”⁸³⁴ Söz konusu hadiste geçen “Bana en yakın olanınız” ifadesi ile ilk anlaşılan anlam yani fizîki yakınlık kast edilebileceği gibi “Şefaatiye en layık olanınız” anlamı da kast edilmiş olabilir. Hadiste Hz. Peygamber'e en yakın olacak kimsenin kendisine en fazla salavât getiren kimse olacağı belirtilmektedir. Çünkü çok salavât getirmek: “*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.*”⁸³⁵ ayetinde belirtildiği üzere Hz. Peygamber'e uymak ile neticelenen eksiksiz bir muhabbetten kaynaklanmaktadır.⁸³⁶ Hadiste işaret edilen mükâfatlara nail olma isteği Müslümanları Hz. Peygamber'e salavât getirmeye teşvik eder.

b) Hz. Peygamber dürüst ticaret erbabını da: “Dürüst ve güvenilir tüccar, peygamberler, siddıklar ve şehîdlerle beraberdir.”⁸³⁷ buyurarak taltif etmiştir.

⁸²⁹ Âl-i İmrân 3/31.

⁸³⁰ Buhârî, “Edeb”, 96.

⁸³¹ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 69-71.

⁸³² el-Ahzâb 33/56.

⁸³³ Tirmizî. “Vitr”, 21.

⁸³⁴ Nesâî, “Sehv”, 46.

⁸³⁵ Âl-i İmrân 3/31.

⁸³⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 2/496.

⁸³⁷ Tirmizî, “Büyü”, 4.

2.2.1.2.2.2. Hz. Peygamber'in Duasına Nail Olma İle Motivasyon

Rasûlullah'ın (s.a.v.) duasına nail olma isteği, dua ettiği hususlara teşvik eden önemli bir motivasyon kaynağıdır. Hz. Peygamber bazen bazı davranış ve ibadetleri yapanlara dua ederek Müslümanları, bunlara özendirmiştir:

a) İkinci namazı Kur'an'da orta namaz⁸³⁸ olarak ifade edildiği değerlendirilen ve devam edilmesi istenen namazlardandır. Bazı hadislerde de bu namazı terk eden kimsenin amellerinin boşa çıkacağı⁸³⁹ şeklinde ifadeler yer almaktadır. İkinci namazının önemine işaret eden bir hadiste Hz. Peygamber: "İkinci namazının farzından önce dört rekât namaz kılan kimseye Allah rahmet etsin."⁸⁴⁰ buyurmuştur. Hz. Peygamber'in ettiği bu özel duaya nail olma isteği, Müslümanları hedef davranış olan ikinci namazının sünnetini kılmaya yöneltir.

b) Hz. Peygamber bir şey satarken, satın alırken ve hakkını talep ederken hoşgörülü davranan kimselere "Allah merhamet etsin!" şeklinde özel olarak dua etmiştir.⁸⁴¹ Bu duaya nail olma isteği Müslümanları bir şey satarken, satın alırken ve hakkını isterken müsamahalı davranmaya sevk eder.

c) Hz. Peygamber, gece kalkıp namaz kılan, hanımını da kaldıran, kalkmazsa yüzüne su serperek uyandıran adama Allah'ın rahmet etmesi için dua etmiştir. Aynı duayı gece kalkıp namaz kılan, kocasını da kaldıran, kocası kalkmazsa onun yüzüne su serperek kaldıran kadına da etmiştir.⁸⁴² Hz. Peygamber'in gece kalkıp namaz kılan ve eşini de kaldırarak onun da namaz kılmasına vesile olan kimselere ettiği bu özel dua, bu ibadete teşvik edebilecek önemli bir manevî ödüdür.

2.2.1.2.2.3. Hz. Peygamber'in Değer Vermesi İle Motivasyon

Rasûlullah'ın (s.a.v.) bir kimseye bir davranışı nedeniyle değer vermesi, insanları o davranışa yönlendirecek motive edici önemli bir unsurdur.

⁸³⁸ el-Bakara 2/238. Nuh Savaş, es-salâtü'l-vüsta (orta namaz) ile ilgili yaptığı bir çalışmada, es-salâtü'l-vüsta'nın hangi namaz olduğuna yönelik alimlerin yirmiye yakın görüş belirttiklerini, bunlardan yalnızca "es-Salâtü'l-vüsta'nın ikinci namazı olduğunu" kabul eden görüşün doğru olma ihtimalinin yüksek olduğu kanaatine vardığını belirtmiştir. (Nuh Savaş, "Kur'an'da es-Salâtü'l-vüsta", *Usûl: İslâm Araştırmaları* 15 (Haziran 2015), 31-52).

⁸³⁹ Buhârî, "Mevâkîtü's-salât", 15.

⁸⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 8; Tirmizî, "Salât", 318.

⁸⁴¹ Buhârî, "Büyü", 16.

⁸⁴² İbn Mâce, "İkametü's-salât", 175; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 5.

Mescid-i Nebevî'yi süpüren siyah bir kadın -veya siyah bir genç- vardı. Hz. Peygamber onun yokluğunu fark edince o kadını -ya da genci- sordu. Sahâbîler: “Öldü.” dediler. Rasûlullah (s.a.v.): “Bana haber verseydiniz ya!” buyurdu. Râvî dedi ki: “Sanki o kadının -ya da gencin- durumunu küçümser gibi olmuşlardı.” Rasûlullah: “Bana onun kabrini gösterin.” buyurunca ona kabrini gösterdiler. Rasûlullah, onun cenaze namazını kıldıktan sonra şöyle buyurdu: “Şüphesiz bu kabirler, içinde yatanlar için zifiri karanlıktır. Allah, onların kabirlerini, üzerlerine kılacağım namaz nedeniyle aydınlatır.”⁸⁴³ Hadiste Hz. Peygamber'in son derece alçakgönüllü, ümmetine şefkatli ve merhametli olduğu, onların durumlarını yakından takip ederek haklarını yerine getirdiği, dünya ve ahiretle ilgili onların menfaatlerine çok önem verdiği açık bir şekilde görülmektedir.⁸⁴⁴ Hz. Peygamber, rengi ve yaptığı iş (mescidi süpürmek) sebebiyle önemsenmeyen söz konusu kişiye değer vererek onun önemli biri olduğunu göstermiştir. Onun bu tutumu o kişinin yaptığı işin de değerli olduğuna işaret etmektedir. Hz. Peygamber bu davranışı ile Müslümanları insanlara değer vermek, insanlara vefalı olmak ve mescidi temizlemek konusunda motive etmeyi hedeflemiştir.

Her mümin kıyamet gününde Hz. Peygamber'in yakınında olmak ister. Hz. Hz. Peygamber'in gece kalkıp namaz kılanlara ve ikindi namazını edâ edenlere, satarken, satın alırken ve hakkını isterken hoşgörülü davrananlara özel olarak dua etmesi, bu ibadet ve davranışları yapanların Hz. Peygamber yanındaki itibar ve değerini ifade eder. Onun duası, kabul olunan dualardandır. Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmak ona inanan ve onu seven her müminin istediği bir şeydir. Bu istek, Müslümanları söz konusu ibadet ve davranışlara motive eder.

2.2.1.2.3. Yapılacak Amelin Faziletine ve Sevabına İşaret Ederek Motivasyon

Bir davranışın yapılması neticesinde sevap elde edileceğini bilmek, insanları bu davranışları yapmaya sevk eden önemli bir motivasyon kaynağıdır. Bunu bilen Hz. Peygamber, bazı hedef davranışların faziletine ve sevabına işaret ederek insanları bu davranışları yapmaya yönlendirmiştir. Konuyla ilgili bazı örnekleri arz etmeye çalışacağız.

⁸⁴³ Müslim, “Cenâiz”, 71. Ayrıca bk. Buhârî, “Salât”, 72, “Cenâiz”, 66.

⁸⁴⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/25.

2.2.1.2.3.1. Yapılan İyiliğe Çok Fazla Sevap Verileceğini Vadederek Motivasyon

İnsan yapmış olduğu iyiliklerin de kötülüklerin de karşılığını görecektir.⁸⁴⁵ Hadislerde yapılan iyiliklerin on misliyle mükâfatlandırılacağı, bununla birlikte bazı ibadetler için daha fazla mükâfat takdir edileceği belirtilmiştir. Hz. Peygamber bir kudsî hadiste şöyle buyurmuştur: “Azîz ve Celîl olan Yüce Allah şöyle buyurdu: Muhakkak ki Allah, iyilikleri ve kötülükleri (takdir edip) yazdı. Sonra bu iyilikleri ve kötülükleri açıkladı. Bir kimse bir iyilik yapmaya niyetlenir de onu yapamazsa Allah o kimseye bir sevap yazar. Eğer iyilik yapmaya niyet edip de o iyiliği yaparsa o kimseye Allah on ile yedi yüz katı hatta daha fazlası kadar sevap yazar. Eğer kötü bir işi yapmaya niyetlenir de o işi yaparsa Allah, o kimse için sadece bir günah yazar.”⁸⁴⁶ Bu hadis Yüce Allah’ın İslâm ümmetine yönelik büyük lütfuna işaret etmektedir. Allah Teâlâ kullarını affetmek, onlara merhamet etmek, onları cennetine almak için paha değil bahane arar. Allah’ın rahmeti olmasa hiçbir kul kendi ameliyle cennete giremez. Ancak kulun ameli, gayreti, Allah’ın emir ve yasaklarına riayet etme heyecanı Allah’ın (c.c.) rahmetini coşturan, affına ve mağfiretine vesile olan sebeplerdir. Hiçbir kul veya ameli, Allah’ı kullarını cennete girdirmeye ilzâm edemez. Bununla birlikte Allah (c.c.) kullarının gayretine değer vermekte, birçok ayette iman ile salih ameli peşpeşe zikrederek kullarını salih amel işlemeye teşvik etmektedir. İyilik işlemenin düşünülmesi durumunda sevap verileceğini, kötülük işlemenin düşünülmesi durumunda ise hesap sorulmayacağını belirten söz konusu hadisin manasını şu ayet desteklemektedir: “*Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir.*”⁸⁴⁷ Dikkat edilirse burada iyiliğin aksine, çaba, uğraşmak ve kendini zorlama anlamı taşıyan iftiâl kalıbı kullanılmıştır. Hadiste kulun, yaptığı ameli sevabını arzu ederek cezasından da korkarak, lezzetinden vazgeçerek ve şehvetini terk ederek Rabbinin rızası için yapması neticesinde alacağı mükâfata işaret edilmiştir.⁸⁴⁸ Böylece Müslümanlar iyi amelleri yapmaya teşvik edilmişlerdir.

⁸⁴⁵ ez-Zilzâl 99/7-8.

⁸⁴⁶ Buhârî, “Rikâk”, 31; Müslim, “İmân”, 207.

⁸⁴⁷ el-Bakara 2/286.

⁸⁴⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 11/329.

2.2.1.2.3.2. Kuşluk Namazını Kılmaya Motivasyon

Hız. Peygamber kuşluk namazını kılmaya teşvik eden bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Her birinizin, her eklemi⁸⁴⁹ için bir sadaka vermesi gerekir. Her tesbih bir sadakadır. Her tahmîd bir sadakadır. Her tehlîl bir sadakadır. Her tekbir bir sadakadır. İyiliği emretmek bir sadakadır. Kötülükten nehyetmek (alıkoymak) bir sadakadır. Kuşluk vaktinde iki rekât namaz kılmak ise bunların hepsinin yerini tutar.”⁸⁵⁰

Mümin, sevab vadedilen davranışları yaparken manen bir kazanç elde ettiğinin ve temiz bir yol üzerinde gittiğinin bilincinde olarak kendisini sevaba ulaşmış hissederek haz duyar. Allah ile arasındaki bağı kuvvetlendirdiğinin farkında olur. Böylece yaptığı davranışı tekrar etme eğilimi gösterir.⁸⁵¹ Yukarıdaki hadiste insan vücudunda yer alan her eklem için bir sadaka verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Buna göre herkesin hergün sahip olduğu eklem sayısı kadar sadaka vermesi gerekir. İlk bakışta çok görünen bu sadaka borcu, hadisteki açıklama ile kolaylaşmaktadır. Hadiste belirtildiği üzere söylenen her bir tesbih (sübânallah), tahmîd (elhamdülillah), tekbir (Allahu ekber) ayrı ayrı birer sadaka olduğu gibi iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak da sadakadır. Burada dinimizdeki hayır yollarının sayılamayacak kadar çok olduğu görülmektedir. Kuşluk vakti kılınan namaz gibi toptan hayır niteliğindeki ameller de vardır. Namazın, bedenın tüm organlarıyla yapılan bir ibadet olması nedeniyle kuşluk namazı ile kişi hadiste belirtilen sadakaları topluca ödeme imkânı elde eder. Namaz kılarırken her bir organ kendi şükrünü ifâ eder. Namaz nefse iyiliği emredip, onu kötülükten sakındırmaktır. Nitekim bir ayette: “Şüphesiz ki namaz hayâsızlıktan ve kötülükten men eder.”⁸⁵² buyurulmaktadır. Sadaka denildiğinde insanın aklına maddî iyilikler gelmektedir. Fakat bu hadiste sadaka olarak belirtilen hususlar, maddî yönü olmayan amellerdir. Hadisten, yapılan her hayırlı işin sadaka olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hadiste, maddî olarak sadaka vermek isteyen fakat sadaka verecek imkânı olmayan fakir

⁸⁴⁹ Başka bir hadiste “İnsan vücudunda üç yüz altmış tane eklem bulunduğuy” belirtilmiştir. Bk. Müslim, “Zekât”, 54.

⁸⁵⁰ Müslim, “Müsâfirîn”, 84, “Zekât”, 56.

⁸⁵¹ Esat Burul, *Sevap ve Günah Algılarının Tutum ve Davranışlara Etkileri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 30.

⁸⁵² el-Ankebût 29/45.

Müslümanlara yönelik *moral ve teselli vardır*. Nitekim hadiste kuşluk namazı iki rekât namaz kılmanın sadaka olduğu belirtilmektedir.

2.2.1.2.3.3. Cemaatle Namaza Kılmaya Motivasyon

Cemaatle namaz kılmanın önemine dikkat çeken çok sayıda hadis vardır. Bu hadislerde cemaatle kılınan namazın, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletli olduğu,⁸⁵³ camiye gitme niyeti ile evinden çıkan bir kimseye attığı adımlardan biri ile bir sevap yazıldığı; diğeri ile de bir günahının silindiği,⁸⁵⁴ ifade edilmiştir. İşaret edilen sevaplar Müslümanları namazlarını cemaatle kılmaya teşvik eder.

Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre "Münafıklara sabah namazı ve yatsı namazından daha ağır gelen hiçbir namaz yoktur. (İnsanlar) bu iki namazdaki sevabı bilselerdi, emekleyerek olsa bile bu namazları kılmaya gelirlerdi.",⁸⁵⁵ "Yatsı namazını cemaatle kılan kişi geceyarısına kadar ibadet etmiş gibi olur. Yatsı ve sabah namazını cemaatle kılan kişi ise bütün geceyi ibadetle geçirmiş gibi sevap kazanır."⁸⁵⁶ Hadiste belirtildiğine göre münafıklar, sabah ve yatsı namazlarındaki fazilet ve hayrı bilmiş olsalardı, bu namazlara sadece emekleyerek gelebilecek bir durumda olsalardı bile, bu namazları mescide giderek cemaatle birlikte kılarlardı. Burada özellikle bu iki namazı cemaatle eda etmek teşvik edilmiştir.⁸⁵⁷

2.2.1.2.3.4. Sadaka Kapsamında Kabul Edilen Her Türlü İyiliğe Motivasyon

Rasûlullah (s.a.v.) sadaka kapsamındaki iyiliklerin faziletine ve sevabına işaret ederek bunları yapmaya yönelik motivasyon oluşturmayı hedeflemiştir:

a) Hz. Peygamber'in anlayışında asıl kazanç, vermek ve paylaşmaktır. Hz. Peygamber'in hanımları bir koyun kesmişlerdi. Hz. Peygamber, koyundan ne kadar kaldığını sorduğunda Hz. Âişe'nin, hepsini dağıttıklarını kendilerine sadece ön kolun kaldığını söylemesi üzerine Hz. Peygamber koyunun, ön kolu dışında tamamının

⁸⁵³ Buhârî, "Ezân", 30; Müslim, "Mesâcid", 249.

⁸⁵⁴ Nesâî, "Mesâcid", 14.

⁸⁵⁵ Buhârî, "Ezân", 34; Müslim, "Mesâcid", 252.

⁸⁵⁶ Müslim, "Mesâcid", 260.

⁸⁵⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/154.

(sevap olarak) kendilerine kaldığını ifade etmiştir.⁸⁵⁸ Hz. Peygamber bu hadiste *“Sizde bulunanlar tükenip gider ancak Allah’ın yanındakiler kalıcıdır.”*⁸⁵⁹ ayetinde de işaret edildiği üzere sadaka olarak verilen şeylerin kalıcı olduğunu, elde bulundurulmuş şeylerin ise kalıcı olmadığını ifade etmiştir.⁸⁶⁰ Nitekim verilen sadaka, ebedi ahiret hayatına yönelik fayda sağlarken, elde kalan şeyler geçici dünya hayatına yönelik geçici faydalar sağlarlar. Hz. Peygamber yanında bulunan sahâbîlere Tekâsür sûresinin *“Çoklukla övünmek, sizi oyaladı.”*⁸⁶¹ ayetini okuduktan sonra *“Âdemoğlu malım malım diyor. Ey Âdemoğlu! Senin yiyerek tükettiğin, giyerek eskittiğin ve sadaka vererek önceden (ahirete) gönderdiğin haricinde bir malın var mı?”*⁸⁶² buyurmuştur. Hz. Peygamber bu hadiste de önceki hadise benzer şekilde asıl sahip olunan malın yiyip tüketerek ve giyip eskiterek dünyada, sadaka vererek ahirette (sevabı ile) faydalandığı şeyler olduğuna atıfta bulunarak⁸⁶³ Müslümanları sadaka vermeye teşvik etmiştir.

b) Yapılan bazı iyilikler, iyilik yapan kimse ölse bile, o iyiliği yapan kişiye kıyamet gününe kadar sevap yazılmasına vesiledir. *“İnsan öldüğünde ameli kesilir ancak şu üç şey bunun dışındadır (bunlara sevap yazılmaya devam eder): Sadaka-i câriye, kendisinden faydalanan ilim ve kendisine dua eden salih çocuk.”*⁸⁶⁴ hadisi buna işaret etmektedir. Bu hadiste öldükten sonra sevap yazılmaya devam edildiği ön plana çıkarılarak Müslümanlarda belirtilen hususlara yönelik motivasyon sağlamak amaçlanmıştır.

c) Sadakanın manevî getirisine dikkat çeken Hz. Peygamber: *“Allah, sadakayı kabul eder, sağ eliyle alır. Onu, atınızın yavrusunu büyüttüğünüz gibi büyütür. Öyle ki bir lokma büyüklüğündeki bir sadakanın sevabı bile Uhud dağı kadar olur. Allah’ın Kitâbı’nda bunun ölçüsü şudur: ‘Bilmiyorlar mı ki kullarının tevbesini kabul eden Allah’tır, sadakaları kabul eden de odur. Şüphesiz ki Allah tevbe kapısını alabildiğince açık tutmaktadır, rahmetiyle her şeyi kuşatmaktadır.’,*⁸⁶⁵ *‘Allah faizi*

⁸⁵⁸ Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 33.

⁸⁵⁹ en-Nahl 16/96.

⁸⁶⁰ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi*, 7/142.

⁸⁶¹ et-Tekâsür 102/1.

⁸⁶² Müslim, “Zühd”, 3; Tirmizî, “Zühd”, 31; Nesâî, “Vesâyâ”, 1.

⁸⁶³ Ebü’l-Hasen Nûreddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî, *Hâşiyetü’s-Sindî alâ Süneni’n-Nesâî* (Halep: Matbû’âtü’l-İslâmiyye, 1406/1987), 6/238.

⁸⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 14; Tirmizî, “Ahkâm”, 36.

⁸⁶⁵ Tevbe 9/104.

*tüketir, sadakaları ise artırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez.*⁸⁶⁶ buyurmuştur.⁸⁶⁷ Başka bir rivayette: “Sadaka hiçbir zaman malı azaltmaz. Bir kişi başkalarının hatalarını affedince Allah da o kişinin şerefini artırır. Allah için alçakgönüllü davranan kimseyi Allah yükseltir.”⁸⁶⁸ buyurarak aynı gerçeğe işaret etmiştir. Helal kazancından sadaka vermeye teşvik eden Hz. Peygamber: “Kim helal kazancından bir sadaka verirse -ki Allah helal maldan verilen sadakadan başkasını kesinlikle kabul etmez- Allah o sadakayı sağ eliyle kabul eder. Bir hurma değerinde olsa dahi o sadakayı sizden birinizin atının yavrusunu veya sütten kesilmiş deve yavrusunu büyüttüğü gibi büyütür. O hurma değerinde olan sadakanın sevabı, dağdan daha büyük olur.”⁸⁶⁹ buyurmuştur. Bir şeyden hoşlanıldığında o, sağ el ile karşılanır, sağ el ile alınır. Sağ el, kabul etmeyi ifade etmek üzere istiare olarak kullanılır. Dolayısıyla sağ el ile alma, gerçek anlamda değildir.⁸⁷⁰ Her türlü eksiklikten münezzeh olan Yüce Allah’ın azalarının bulunması imkânsızdır. Beğenilen ve değer verilen bir şeyin kabul edildiğini ve hoşnutlukla karşılandığını istiare kullanarak belirtmek için o şeyin sağ el ile alındığı söylenir. Anlatılanların anlaşılmasını sağlamak amacıyla kinaye yapılarak sadakanın kabul edilmesi, avucun içine alınması ve ecrinin kat kat artırılarak büyütülmesi ile ifade edilmiştir. Sadakanın dağdan daha büyük oluncaya kadar büyütülmesi ile sevabının katlandırılarak ecrinin büyütülmesi kast edilmiştir. Burada kast edileni, zahiri anlamı çerçevesinde anlamak da mümkündür. Bu durumda ise Yüce Allah’ın bu sadakayı mübarek kılarak mizanda lütfu ile ağır basıncaya kadar artırması söz konusudur. Hadisin anlamı “*Allah, faizi tüketir, sadakaları ise artırır.*”⁸⁷¹ ayetine muvafıktır.⁸⁷² Sadakanın manevî açıdan büyük getirisine işaret edilen hadiste Hz. Peygamber, insanların zihinlerinde daha somut, anlaşılır ve kalıcı olmasını sağlamak için verilmiş olan lokma büyüklüğündeki bir sadakanın sevabını, Allah’ın Uhud dağı kadar büyüteceğine işaret etmiştir. Hadiste işaret edilen bu durumun bilinmesi, insanları sadaka vermeye teşvik edebilir, ayrıca sadaka maldaki bereketi artırır. Malından sadaka verdiğinde, malının Allah tarafından artırılacağını bilmek insanları sadaka

⁸⁶⁶ el-Bakara 2/276.

⁸⁶⁷ Buhârî, “Zekât”, 6; Müslim, “Zekât”, 19; Tirmizî, “Zekât”, 28.

⁸⁶⁸ Tirmizî, “Birr ”, 82.

⁸⁶⁹ Buhârî, “Zekât”, 6; Müslim, “Zekât”, 63.

⁸⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/280.

⁸⁷¹ el-Bakara 2/276.

⁸⁷² Nevevî, *el-Minhâc*, 7/98-99.

vermeye yöneltebilecek önemli bir motivasyon unsurudur. Yine sadaka küçük olsa da onun sevabını Allah kat kat fazlası ile verecektir. Sadaka olarak verilen şey (hurma) ve sadaka olarak verilen şeyin karşılığında verilecek sevap (dağ) imgeleriyle akılda kalıcı ve anlaşılır hale gelmektedir. Hadisi dinleyen insanın zihninde amelin azlığına rağmen sevabın çokluğuna işaret eden hurma ve dağ imgeleri belirmektedir.

2.2.1.2.3.5. Güzel Davranışları Yapmaya Yönelik Motivasyon

a) Dünyadayken bizzat Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelenen büyük bir lütuftur. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. el-Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Saîd b. Zeyd, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (r.anhum) isimli sahâbîleri cennetle müjdelemiştir.⁸⁷³ İnsanları cennetle müjdeleme ayet ve hadislerde iki şekilde görülmektedir: Bunlardan birincisi *şu amel veya eylemleri yapanlar cennete girer* şeklinde tezahür eden vasfa yönelik müjdelemedir. Diğeri ise *şu şahıslar cennetliktir veya cennete girer* şeklinde bir söz kullanarak şahsa yönelik müjdelemedir. Bunlardan birincisinin örneklerine Kur'ân'da, ikincisinin örneklerine ise daha çok hadislerde rastlanmaktadır.⁸⁷⁴ İslâm'a ilk girme konusunda öne geçen muhacir ve ensarı *es-Sâbikûnel-Evvelîn* (İslâm'a girmede öne geçen ilk muhâcirler ve ensar) olarak nitelenenleri ve onlara güzellikle tabi olan tâbiîni,⁸⁷⁵ Rıdvân Biatı'na katılanları⁸⁷⁶ ve Bedir Savaşı'na katılanları⁸⁷⁷ Allah Kur'ân-ı Kerîm'de övmüş ve onlardan razı olduğunu belirterek onları cennetle müjdelemiştir. Hadis metinlerinde *Aşere-i Mübeşşere* olarak işaret edilen sahâbîlerin isimlerine bakıldığında hepsinin Kur'ân'da bu üç grup içerisinde yer aldığı görülmektedir. Nitekim bu sahâbîler, ilk Müslümanlar arasında yer almakla birlikte Rıdvân Biatı'na ve Bedir Savaşı'na katılmışlardır. Bunların arasında istisna olarak Hz. Peygamber'in bilgisi ve emri dâhilinde barış müzakerelerini yürütmek veya düşman hakkında bilgi elde etmek amacıyla Rıdvân Biatı'na ve Bedir Savaşı'na katılmamış sahâbîler vardır. Ayrıca Hz. Osman'ın Bedir Savaşı'na katılmamasını eşi Rukiye'nin ölüm döşğinde olması gerekçesiyle bizzat Hz. Peygamber istemiştir. *Aşere-i mübeşşere* ile ilgili hadis

⁸⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/93; Tirmizî, "Menâkıb", 25.

⁸⁷⁴ Sami Şahin, *Hadislerde Aşere-i Mübeşşere Dünyada İken Cennetle Müjdelenenler* (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2011), 13.

⁸⁷⁵ et-Tevbe 9/100.

⁸⁷⁶ el-Fetih 48/18.

⁸⁷⁷ Âl-i İmrân 3/13, 123; el-Enfâl 8/42.

metinleri ile Kur'ân arasında bir çelişki bulunmamakta ve bu hadisler Kur'ân'ın ifade bütünlüğü ile uygunluk arz etmektedir.⁸⁷⁸ Hz. Peygamber, sahâbîlerin moral ve motivasyonunu artırmak, yaptıkları bazı fiillerden razı olduğunu belirtmek ve takdir etmek için onları cennetle müjdelemiştir. Cennetle müjdelenen söz konusu sahâbîler bu hadisleri diğer sahâbîlere yönelik üstün gelme vasıtası olarak kullanmamışlardır. Bu da söz konusu hadislerin teşvik için söylenmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir.⁸⁷⁹ Bu sahâbîlerin ortak özelliklerine bakıldığında tamamının ilk Müslümanlardan olduğu, Bedir Savaşı'na ve Rıdvan Biati'na katıldıkları, Allah yolunda yakınlarına karşı savaş açmaktan çekinmedikleri,⁸⁸⁰ Allah ve Rasûlü'nü sevdiklerinin bizzat Hz. Peygamber tarafından bildirilmiş olduğu görülmektedir.⁸⁸¹ Başta bu özellikleri olmak üzere diğer güzel vasıfları nedeniyle bu sahâbîler taltif edilerek cennetle müjdelenmişlerdir. Bu durum onların iç dünyalarında olumlu etkiler oluşturur. Sahip oldukları özellikleri pekiştirerek devam ettirmeye sevk eder. Ayrıca diğer Müslümanların da kendileriyle özdeşleşerek onlardaki bu özellikleri örnek almalarını sağlar.

b) “İnsanların (hayır) işlerine aracılık yapın ki mükâfat göresiniz ve Allah (c.c.), nebîsinin lisanı üzere dilediğini yapsın.”⁸⁸² “Bazen bir adam benden bir şeyler ister de ben sizin de o işe vasıta olmanızı istediğim için onu hemen yapmam ki siz de sevap kazanasınız. Hayra vasıta olun ki sevap kazanasınız.”⁸⁸³ hadisleri ile hayırlı işlere vasıta/vesile olmaya teşvik edilmiş, bunun, Müslümanların sevap kazanmaları için Allah'ın verdiği bir fırsat olduğuna vurgu yapılmıştır.

c) Hz. Peygamber güzel işlere vesile olmanın sevabına şu şekilde işaret etmiştir: “Bir kimse İslâm'da güzel bir yol açar ve ondan sonra onunla amel edilirse, onların ecirlerinden hiçbir şey eksiltilmeksizin onunla amel edenlerin ecrinin aynısı kendisine yazılır. Bir kimse İslâm'da kötü bir yol açar ve ondan sonra onunla amel edilirse, onların günahlarınhan hiçbir şey eksiltilmeksizin onunla amel edenlerin

⁸⁷⁸ Şahin, *Hadislerde Aşere-i Mübeşşere*, 155-156.

⁸⁷⁹ Abdulalim Demir, “İmâmiye Şîa'sının Aşere-i Mübeşşere'ye Yaklaşımı”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2021), 13.

⁸⁸⁰ el-Mücâdele 58/22.

⁸⁸¹ Abdullah Aydın-İsmail Lütfi Çakan, “Aşere-i Mübeşşere”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 3/547.

⁸⁸² Nesâî, Zekât, 65.

⁸⁸³ Nesâî, Zekât, 65.

günahlarının aynısı ona da yazılır.”⁸⁸⁴ Bu hadiste güzel işlere yol açmanın müstehab olduğuna işaret edilerek Müslümanlar bu konuda teşvik edilmişlerdir.⁸⁸⁵

2.2.1.2.3.6. Şevvâl ve Muharrem Orucunu Tutmaya Motivasyon

Hiz. Peygamber, Şevvâl ve Muharrem orucunu tutmanın sevap ve faziletine işaret ederek Müslümanları bu oruçları tutma konusunda teşvik etmeyi hedeflemiştir:

a) Ebû Ümâme el-Bâhilî, Hiz. Peygamber’e: “Yaptığımda kendisini yapmam nedeni ile Allah’ın beni mükâfatlandıracağı bir amel söyle(r misin?) Ey Allah’ın Rasûlü!” şeklinde sorduğunda Hiz. Peygamber, kendisine: “Sana oruç tutmayı tavsiye ederim. Çünkü mükâfat bakımından onun gibisi yoktur.”⁸⁸⁶ şeklinde cevap vermiştir. Hiz. Peygamber, orucun mükâfatının çok olduğuna işaret ederek, bu ibadeti eda etmeye teşvik etmiştir.

b) Hiz. Peygamber, Şevval orucunun sevabına: “Ramazan orucunu tutup da peşinden altı gün de Şevval ayından oruç tutan kimse bütün sene oruç tutmuş gibi olur.”⁸⁸⁷ sözleri ile işaret etmiştir. “Şevval ayında altı gün daha oruç tutan kimsenin, bütün sene oruç tutmuş gibi olması”, her iyiliğe on katı sevap verileceği esasına matuftur. Bu durumda Ramazan (ayında tutulan 30 gün oruç) on aya, (Şevval’de tutulan) 6 gün ise iki aya bedeldir.⁸⁸⁸ Hadiste işaret edilen sevap, Müslümanları bu sevapla irtibatlı olan ameli işlemeye yani Şevval ayında altı gün oruç tutmaya teşvik edici niteliktedir.

c) Hiz. Peygamber, bir hadiste Ramazan orucundan sonra en faziletli orucun, Allah’ın ayı⁸⁸⁹ Muharrem’de tutulan oruç olduğunu, farz namazdan sonra en faziletli namazın ise gece namazı olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁰ Burada Muharrem ayı, ihtiram maksadıyla Allah’a izafe edilmiştir.⁸⁹¹ Bu hadiste oruç tutmak konusunda, Ramazan ayından sonra en faziletli ayın Muharrem ayı olduğu bariz bir şekilde

⁸⁸⁴ Müslim, “İlim”, 15; Tirmizî, “İlim”, 15.

⁸⁸⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/226.

⁸⁸⁶ Nesâî, “Sıyâm”, 43.

⁸⁸⁷ Tirmizî, “Savm”, 53.

⁸⁸⁸ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 3/388.

⁸⁸⁹ Burada Muharrem ayı, ihtiram maksadıyla Allah’a izafe edilmiştir. (Bk. Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 3/368)

⁸⁹⁰ Müslim, “Sıyâm”, 202. Ayrıca bk. Tirmizî, “Savm”, 39.

⁸⁹¹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 3/368.

belirtilmektedir.⁸⁹² Böylece Müslümanlar bu ayda oruç tutmaya teşvik edilmektedir. Başka bir hadiste ise “Allah’tan, âşûrâ günü orucunun, bir önceki senenin gühahlarına kefâret olmasını umarım.”⁸⁹³ buyurularak Müslümanlar bu orucu tutmaya özendirilmiştir.

2.2.1.2.3.7. Cenazeye Katılmaya Motivasyon

Ölen din kardeşine ve geride kalan yakınlarına yönelik yapılan bazı davranışların sevabına işaret ederek Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her kim bir cenaze namazını kılsa ona bir kîrât sevap vardır. Her kim cenazeyi takip eder ve defnedilinceye kadar (orada) bulunursa iki kîrât sevap vardır ki o iki kîrâttan her biri veya en küçüğü Uhud dağı kadardır.”⁸⁹⁴ “Başına bir felaket gelene geçmiş olsun ziyaretinde bulunan kimseye felaket gelen kimseye verilecek sevabın aynısı vardır.”⁸⁹⁵ Hadislerde ölen din kardeşinin cenaze namazını kılmak, ölen din kardeşinin cenazesini takip ederek defin işlemleri tamamlanıncaya kadar kabristanda bulunmak ve başına bir felaket gelen din kardeşine geçmiş olsun ziyaretinde bulunmak şeklindeki hedef davranışlara sırasıyla bir kîrât, iki kîrât ve başına felaket gelen kimsenin sabretmesi neticesinde kazanacağı sevabın aynısı şeklindeki ödüller vadedilerek Müslümanlar, söz konusu davranışları yapmaya özendirilmişlerdir. Ayrıca konunun bir de cenazenin yakınlarına ve başına musibet gelenlere sağlanan teselli, moral ve motivasyon yönü vardır.

2.2.1.2.3.8. Allah Yolunda Cihada ve Şehid Olmaya Motivasyon

Rasûlullah (s.a.v.) birçok hadisinde Allah yolunda cihad etmenin ve şehid olmanın faziletine işaret ederek Müslümanları bu konularda teşvik etmiştir:

a) Hz. Peygamber, Allah yolunda hudutta bir gün nöbet tutmanın, onun dışında geçirilen bin günden daha hayırlı olduğunu⁸⁹⁶ belirtmiştir. Başka bir rivayete göre Allah yolunda bir gün nöbet tutmak, geceleri namazla geçirilen bir aylık oruçtan daha hayırlı ve bunun daha fazla sevabı vardır. Böyle bir görevi yaparken ölen kimse kabir azabından korunacak ve onun işlediği hayırlı ameller kıyamete kadar artırılarak

⁸⁹² Nevevî, *el-Minhâc*, 8/55.

⁸⁹³ Tirmizî, “Savm”, 48.

⁸⁹⁴ Müslim, “Cenâiz”, 57; Tirmizî, “Cenâiz”, 49; Nesâî, “Cenâiz”, 79.

⁸⁹⁵ İbn Mâce, “Cenâiz”, 56.

⁸⁹⁶ Nesâî, “Cihâd”, 39.

büyütülecektir.⁸⁹⁷ Bu, sınırda nöbet bekleyen (murâbıt) için açık ve net bir fazilettir. Amelinin öldükten sonra artırılarak büyütülmesi sadece ona mahsus bir durumdur.⁸⁹⁸ Bir Müslümanın Allah yolunda kısa bir süre de olsa bulunması, evinde kılacağı yetmiş yıllık nâfile namazdan daha değerlidir.⁸⁹⁹ Allah yolunda bir harcama yapan kişiye yaptığı bu harcama nedeniyle yedi yüz misli sevap yazılacaktır.⁹⁰⁰ Hz. Peygamber'in bu hadislerde işaret ettiği sevapları elde etme isteği, Müslümanları bu sevaplarla irtibatlı olan amelleri yapma konusunda motive eder.

b) Bir adam Hz. Peygamber'e “‘Amellerin en faziletlisi hangisidir?’”⁹⁰¹ diye sorunca Hz. Peygamber: ‘Vaktinde kılınan namazdır.’ buyurmuştur. Adam ‘Sonra hangisidir?’ deyince ‘Anne babaya iyilik etmektir.’ buyurmuştur. Adam ‘Sonra hangisidir?’ diye sorunca ‘Allah yolunda cihâd etmektir.’ buyurmuştur”.⁹⁰² Bu hadislerde işaret edilen sevap ve amellerin fazileti, söz konusu ibadet ve davranışları yapma konusunda Müslümanları istekli hale getirebilecek niteliktedir.

c) Şehitliğin manevî faziletine sıklıkla işaret eden Hz. Peygamber, şehit olmayı gönülden isteyen bir kimsenin, şehit olmasa bile, şehitliğin sevabına nail olacağını,⁹⁰³ ve yatağında ölse bile, Allah'ın bütün kalbiyle kendisinden şehit olmayı isteyen bir kimseyi şehitlerin makamına ulaştıracağını⁹⁰⁴ belirtmiştir. Hadisten anlaşıldığı üzere, bir kimse şehit olmayı gönülden isteyecek olursa yatağında ölse bile ona şehitlik sevabı verilir. Ayrıca şehit olmanın ve hayırlı şeyleri istemenin müstehap olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰⁵ Hz. Peygamber bu hadislerinde Müslümanları, Allah yolunda cihad etmek ve şehit olmak gibi Allah'ın razı olacağı amellere samimi bir şekilde niyet etmek ve bu niyet doğrultusunda bunları gerçekleştirmek için gerekli özveriyi göstermek konusunda motive etmeyi amaçlamıştır.

⁸⁹⁷ Tirmizî, “Fedâilü'l-cihâd”, 26.

⁸⁹⁸ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 5/250.

⁸⁹⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 2.

⁹⁰⁰ Tirmizî, “Fedâilü'l-cihâd”, 4.

⁹⁰¹ İbn Mes'ûd'dan nakledilen başka bir rivayette İbn Mes'ûd'un bizzat kendisi Hz. Peygambere “Hangi amelin Allah'a daha sevimli olduğunu” sorunca, Hz. Peygamber aynı şekilde cevap vermiştir. Bk. Buhârî, “Mevakîf”, 5.

⁹⁰² Buhârî, “Tevhîd”, 48.

⁹⁰³ Müslim, “İmâre”, 156.

⁹⁰⁴ Müslim, “İmâre”, 157; İbn Mâce, “Cihâd”, 15; Nesâî, “Cihâd”, 36.

⁹⁰⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 13/55.

2.2.1.2.3.9. Mükâfatları Cihad ile Kıyaslanan Amellere Motivasyon

Hiz. Peygamber, bazı amellere teşvik etmek için o amellerin mükâfatını cihad ile kıyaslamıştır. Hatta bazı ibadetler, daha faziletli olarak gösterilmiştir. Zira cihad, kıyamete kadar sürecek olan faziletli bir ibadettir. Kur'ân, Allah yolunda mal ve can ile cihad etmeyi kurtuluş vesilesi olarak göstermiştir.⁹⁰⁶ Hadislerde de benzer durum söz konusudur. Hiz. Peygamber, kendisine hangi amelin daha faziletli olduğunu soran kimseye *Allah'a ve Rasûlüne inanmak* şeklinde cevap vermiştir. Ondan sonraki faziletli ameli sorması üzerine: "Allah yolunda cihad etmektir." şeklinde karşılık vermiştir.⁹⁰⁷ Kendisine "Ey Allah'ın Rasûlü! Seninle çıkıp cihad etmeyecek miyiz? Çünkü ben Kur'ân'da cihaddan daha değerli bir amel göremiyorum." şeklinde soran Hiz. Âişe'ye (r.anhâ): "Hayır sizin yapacağınız en iyi ve en güzel cihad kabul edilmiş bir hacdır."⁹⁰⁸ şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca büyüğün, küçüğün, zayıf, düşkün ve kadının cihadının *hac ve umre yapmak olduğunu* belirtmiştir.⁹⁰⁹ Bazı rivayetlerde Allah yolunda cihada çıkan mücahitleri donatmak veya onların çoluk çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamak,⁹¹⁰ hayatta olan anne babasına iyilik yapmak⁹¹¹ cihadla eş değer görülmüştür. Bu hadislerde, bir taraftan hac ve umrenin kadınlar, yaşlılar, yaşı küçük çocuklar, zayıf ve düşkün müminler için cihaddan daha faziletli bir ibadet olduğu, bir mücahidi (gerekli silah, binek ve malzeme ile) donatma veya mücahidin çoluk çocuğunun ihtiyacını karşılama, anne babaya iyilik yapma ile zekât toplama görevini adaletle yerine getirmenin⁹¹² Allah yolunda cihad sevabına ulaştıracağına vurgu yapılırken, diğer taraftan cihada gidemeyen yaşı küçük, zayıf, düşkün ve kadınlar teselli edilmiştir.

Yukarıdaki tüm hadis metinlerinde yapılan ibadetlerin sevabı öne çıkarılarak Müslümanlar bu ibadetleri yapmaya teşvik edilmiştir. Cemaatle kılınan namazın hem bir günahın silinmesi hem de bir sevap yazılması gibi iki katlı bir sevabı vardır. Yatsı namazının cemaatle kılınmasının sevabı "emekleyerek bile gitmeyi gerektirecek

⁹⁰⁶ et-Tevbe 9/41.

⁹⁰⁷ Buhârî, "İmân", 18; Müslim, "İmân", 135. Hadiste geçen "en hayırlı amel" sözü ile "en hayırlı amellerden birisi" kastedilmiş olabilir. Zira "Filan kişi, insanların en hayırlısıdır." sözü ile "insanların en hayırlılarından" anlamı kast edilir. (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/79)

⁹⁰⁸ Buhârî, "Hac", 4, "Cihâd", 1; İbn Mâce, "Menâsik", 8.

⁹⁰⁹ Nesâî, "Menâsikü'l-hac", 4.

⁹¹⁰ Nesâî, "Cihâd", 44.

⁹¹¹ Buhârî, "Cihâd", 138; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 33.

⁹¹² İbn Mâce, "Zekât", 14; Ebû Dâvûd, Zekât, 6; Tirmizî, "Zekât", 18.

kadar sevap olması”, “gece yarısına kadar ibadet etmiş gibi olma”, “bütün geceyi ibadetle geçirmiş gibi sevap kazanma” şeklinde ifade edilmiştir. Sadaka-i câriye, kendisinden faydalanan ilim ve yetiştirilen sâlih evlat, amel defterinin kapanmaması için vesile olarak gösterilmiştir. “Hayır işlerinde vasıta olmak” sevap kazandırdığı gibi Allah’ın lütuf ile muamele etmesini sağlayacaktır.

İnfâk etmek, cömertliğin davranışlara yansıyan yönlerinden birisidir. İyi çıkır açmanın sevabı da sadaka-i câriyede olduğu gibi kişiye ölümünden sonra da sevap kazandırmaktadır. İyi çıkır açan bir kimse, ölmüş olsa dahi o iyiliği yapanların sevabı kendisine de yazılacaktır. Bu ise bir Müslümanın, ahirete yapacağı en büyük ve en kârlı yatırımlardan birisidir. Vaktinde kılınan namaz, anne babaya iyilik yapmak ve Allah yolunda cihad etmek amellerin en faziletlisi şeklinde nitelendirilmiştir.

2.2.1.2.4. Günahların Bağışlanacağını Vadederek Motivasyon

İnsan yanılan ve günah işleyen bir varlıktır. Yaptığı iyilik veya kötülüğün karşılığını görecektir.⁹¹³ Bununla birlikte ayet ve hadislerde tevbe ettiği ve bazı ibadetleri yaptığı takdirde günahlarının affedileceği belirtilmektedir.⁹¹⁴ İnsanın, Allah’ın affedici olduğunu bilmesi, onu yasaklanan davranışları yaptıktan sonra tevbe etmeye sevk eder. Bu nedenle Hz. Peygamber, günahların bağışlanacağına işaret ederek bazı hedef davranışların yapılmasına teşvik etmiştir:

a) Rasûlullah (s.a.v.), bazı hadislerde, insanların başlarına gelen felaketlerin, sonuç itibariyle onlar için bağışlanma vesilesi olduğu müjdelenmiştir: “Allah, hayrını istediği kimseyi sıkıntıya sokar.”,⁹¹⁵ “Erkek veya kadın bir mümin, Allah’a günahsız olarak kavuşuncaya kadar kendisinden, çoluk-çocuğundan, malından bela eksik olmaz.”,⁹¹⁶ “Allah; yorgunluk, sürekli (kronik) hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan, ayağına batan dikene varıncaya kadar Müslümanın başına gelen şeylerle hatalarını (günahlarını) bağışlar.”,⁹¹⁷ buyurulmuştur. Hz. Peygamber hastalığı esnasında yanına gelen ve durumunu gören bir sahâbînin kendisine hummadan sarsıldığını ifade etmesi üzerine bunu tasvip ederek iki kişinin hummadan çektiği kadarını çektiğini ve bunun kendisine iki ecir verilmesi nedeniyle böyle olduğunu

⁹¹³ ez-Zilzâl 99/7-8.

⁹¹⁴ el-Bakara 2/260; Âl-i İmrân 3/89; en-Nisâ 4/17.

⁹¹⁵ Buhârî, “Merdâ”, 1.

⁹¹⁶ Tirmizî, “Zühd”, 57.

⁹¹⁷ Buhârî, “Merdâ”, 1; Müslim, “Birr”, 49.

ifade ettikten sonra şöyle buyurmuştur: “Allah, ayağına batan bir dikenden veya daha büyük bir sıkıntıdan dolayı Müslümanın günahlarını bağışlar; (böylece) günahları ağacın yaprakları gibi dökülür.”⁹¹⁸ Müslümanın başına gelen musibet, ona denk gelen bir günaha kefarete olur. Kişi buna rıza ile karşılaması durumunda da ecir alır. Musibete maruz kalan kimsenin bir günahı yoksa o musibete denk düşecek bir sevap alır.⁹¹⁹ Ayrıca hastalığın ağırlaşması, verilecek ecrin iki kat artmasını, ecrin iki kat artması ise günahların tamamının dökülmesini sağlar. Bu durumda hastalığın şiddetli olması dereceleri yükselterek günahların tamamen dökülmesine vesile olur.⁹²⁰

b) Namaz, hadislerde İslâm’ın üzerine bina edildiği beş esastan biri olarak gösterilmiş,⁹²¹ usulüne uygun olarak alınan abdest ve kılınan farz namazın diğer günahların bağışlanması için de bir vesile olduğu,⁹²² Allah’ın rızasını umarak namaz kılan Müslümanın, günahlarının ağaçtan yaprakların döküldüğü gibi döküleceği ifade edilmiştir.⁹²³ Hz. Peygamber: “Kıyamet günü kulun ilk hesaba çekileceği ameli namazıdır. Namazı düzgün olursa kurtulur ve kazanır. Namazın hesabını veremezse kaybeder ve hüsrana uğrar. Farz namazlarında bir eksiklik bulunursa Azîz ve Celîl olan Allah: “Bakın, kulumun nâfile namazı var mı?” buyurur; böylece namazının eksikleri nâfile namazlarla tamamlanır. Daha sonra diğer amellerinden de bu şekilde hesaba çekilir.”⁹²⁴ buyurmuştur. Bir Müslüman, farz namaz(ın vakti) geldiğinde abdestini güzelce alıp rukûunu tam yaparak huşû içinde namazını kılsa bu namaz, büyük günah işlemedikçe önceki günahlarına kefarete olur. Bu (durum) her zaman böyledir.⁹²⁵ Çift çift olarak kılınan duhâ namazına devam eden kimsenin günahları, denizin köpüğü kadar olsa bile bağışlanır.⁹²⁶ Beş vakit namazın, Cuma ve duhâ namazının işlenen günahlara kefarete olması, müminler için son derece etkili bir motivasyon kaynağıdır. Hz. Peygamber’in bildirdiğine göre beş vakit namaz ve Cuma namazı kendi aralarında (iki namaz veya iki Cuma namazı arasında) büyük

⁹¹⁸ Buhârî, “Merdâ”, 3, 13; Müslim, “Birr”, 45.

⁹¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/110.

⁹²⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/112.

⁹²¹ Buhârî, “İmân”, 2; Müslim, “İmân”, 21.

⁹²² Müslim, “Tahâret”, 4; İbn Mâce, “Tahâret”, 57; Nesâî, “Tahâret”, 109. Ayrıca bk. Müslim, “Tahâret”, 5,7; Tirmizî, “Salât”, 160.

⁹²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/180.

⁹²⁴ Tirmizî, “Salât”, 188.

⁹²⁵ Müslim, “Tahâret”, 7.

⁹²⁶ Tirmizî, “Vitr”, 346.

günah işlenmedikçe iki namaz arasında işlenen diğer günahlara kefârettir.⁹²⁷ Bunu bilmek söz konusu farz namazları eda eden Müslümanlara moral sağlar ve namaz kılma konusundaki motivasyonlarını artırabilir.

c) Hz. Peygamber, bazı hadislerinde genel olarak namazların vaktinde eda edilmesinin önemine dikkat çekmiş, Allah'ın rızasına ve affedilmeye vesile olacağını belirtmiştir. Bir hadiste: “Namazın ilk vakitte (vakit girince) kılınması Allah'ın razı olmasını gerektirir. Son vaktinde kılmak ise affedilmeye sebeptir.”⁹²⁸ buyurmuştur. Benzer şekilde, tutulan bazı oruçlar neticesinde günahların affedileceği müjdesini vermiştir: “Allah'tan, Arefe günü tutulan orucun önceki yılda işlenen günahlar için ve sonraki yılda işlenecek günahlar için bir kefâret olmasını umarım.”⁹²⁹

d) Dünya hayatı bir imtihan yeridir. Ayetlerde de ifade edildiği üzere Allah, insana farklı musibetlerle imtihan edecektir.⁹³⁰ Bu sıkıntılara sabredenler, sonunda kazançlı çıkacaklardır.⁹³¹ Hadislerde de benzer şekilde dünyada çekilen sıkıntılar, kişinin bağışlanması ve Allah'ın rızasını kazanması için birer vesile olarak gösterilmiştir: Kıyamet günü başlarına bela ve sıkıntı gelenlere sevap verileceği zaman, dünyada sıkıntı çekmemiş olan kimselerin, o gün derilerinin keskin aletlerle kesilip parçalanmasını isteyecekleri belirtmiştir.⁹³² Allah'ın, bir kul hakkında şer ve kötülük dilemesi durumunda, kıyamet günü huzuruna karşılığını göreceği o günahlarıyla gelmesi için, günahlar nedeniyle çekeceği cezayı ondan erteleyeceği ifade edilmiştir.⁹³³ Mükâfatın büyüklüğünün belanın büyüklüğüne bağlı olduğu; Allah'ın, bir toplumu sevmesi halinde o toplumu değişik belalarla imtihan edeceği; buna razı olanın Allah'ın rızasını kazanacağı; buna kızarak kırgınlık gösterene Allah'ın kızacağı vurgulanmıştır.⁹³⁴ Burada başa gelen belaya sabretmeye yönelik bir teşvik vardır.⁹³⁵

e) Bazı hadislerde kişinin başına gelen bela ve musibetlerin büyüklüğü, dindarlık seviyesinin yüksekliğinin belirtisi olarak gösterilmiştir: Hz. Peygamber

⁹²⁷ Müslim, “Tahâret”, 5; Tirmizî, “Salât”, 160.

⁹²⁸ Tirmizî, “Salât”, 127.

⁹²⁹ Tirmizî, “Savm”, 46.

⁹³⁰ el-Bakara 2/155.

⁹³¹ Âl-i İmrân 3/186.

⁹³² Tirmizî, “Zühd”, 59.

⁹³³ Tirmizî, “Zühd”, 56.

⁹³⁴ Tirmizî, “Zühd”, 56.

⁹³⁵ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 7/66.

kendisine İnsanların hangisinin belasının daha ağır olduğunu soran Sa'd'a (r.a.): “Peygamberler, onlardan sonra yaşantı olarak Peygambere yakın olanlar sonra onlara yakın olanlar. Kişi dindarlığı oranında belaya uğratılır. Dininde sağlam ise belası ağırlaştırılır. Dininde gevşek ise dindarlığı oranında belaya uğratılır. Bela, kulun peşini bırakmaz. En sonunda kul uğradığı belalarla üzerinde hiç günah kalmayınca kadar günahlarından temizlenmiş olur.” şeklinde cevap vermiştir.⁹³⁶ Başa gelen bela ve musibetlerin günahların bağışlanmasına vesile olduğunu bilmek, bunlara maruz kalan Müslümanları başlarına gelen bu durumlara sabretme konusunda kararlı hale getirir.

f) Hz. Peygamber'e salâvât getirmek, sıkıntıların giderilmesine ve günahların affedilmesine vesile olarak gösterilmiştir. Bu kapsamdaki bir hadise göre Hz. Peygamber, dua için ayırdığı vaktin tamamında kendisine salavât getirmesinin nasıl olacağını soran Übey b. Ka'b'a böyle yaptığı takdirde bütün sıkıntılarının giderileceğini ve günahlarının affedileceğini⁹³⁷ ifade etmiştir. Böylece onu kendisine salâvât getirme konusunda teşvik etmiştir.

g) Allah yolunda cihâd etmek, faziletli amellerden biridir. Aynı zamanda günahların affedilmesi için bir vesiledir. Hz. Peygamber, Allah yolunda öldürülmesinin günahlarına kefâret olup olmayacağını soran bir sahâbiye sabrederek, mükâfatını sadece Allah'tan beklemek suretiyle ve savaştan kaçmadan düşmana karşı koyarak şehid olması halinde, günahlarına kefâret olacağını; fakat borçların bunun dışında olduğunu belirtmiştir.⁹³⁸ Başka hadislerde ise şehid olan kimsenin borç dışındaki tüm günahlarının bağışlanacağını⁹³⁹ ve Allah yolunda öldürülmenin, borç haricindeki her şeye kefâret olduğunu⁹⁴⁰ ifade etmiştir. Hadiste Allah yolunda cihad eden kimsenin faziletinin büyük olduğu belirtilmektedir. Sabırlı olmak, mükâfatını Allah'tan ummak, savaştan kaçmadan düşmana karşı koymak şartıyla şehid olması durumunda kul hakları dışında günahlarının bağışlanması söz konusudur. Buradan yapılan amellerin ihlâslı bir şekilde ve Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmadığı sürece kişiye herhengi bir faydasının olmayacağı da anlaşılmaktadır.

⁹³⁶ Tirmizî, “Zühd”, 56.

⁹³⁷ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 23.

⁹³⁸ Müslim, “İmâre”, 117; Tirmizî, “Cihâd”, 32.

⁹³⁹ Müslim, “İmâre”, 119.

⁹⁴⁰ Müslim, “İmâre”, 120.

Taassup, ganimet elde etmek, şöhret olma isteği gibi amaçlarla savaşılmaması durumunda herhangi bir sevap kazanması söz konusu değildir. Borcun istisna edilmesi ile tüm kul haklarına dikkat çekilmekte; cihad etmenin, şehid olmanın ve başka güzel amellerin kul haklarına kefarete olmayacağı; Allah'ın haklarına giren hususlarda kefarete olacağı vurgulanmaktadır.⁹⁴¹ Allah yolunda cihad etmenin günahlara kefarete olması bu amele teşvik edebilecek önemli bir ödüldür.

h) Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen imtihan vasıtalarından birisi de “canlardan eksiltmek” şeklindedir.⁹⁴² Çocukları ölen Müslümanların maruz kaldığı imtihan da bu kapsama girmektedir. Hz. Peygamber: “Bir Müslümanın üç çocuğunun ergenlik çağına ulaşmadan ölmesi durumunda o kişinin cehenneme girmeyeceğini, ateşin ona sadece Allah'ın yemininin⁹⁴³ yerini bulacağı kadar dokunacağını” belirtmiştir.⁹⁴⁴ Bu çocukların cehennem ateşine karşı anne babaları için sağlam bir kale oluşturacaklarını söyleyen⁹⁴⁵ Hz. Peygamber, Allah'ın bu çocuklara olan merhameti ve lütfu sebebiyle anne babalarına merhamet edip onları bağışlayacağını müjdelemiştir.⁹⁴⁶ Aynı şekilde vefat eden üç çocuğuna karşı sabredip mükâfatını Allah'tan bekleyen Müslümanın cennete gireceği, iki çocuğu ölen kimsenin de bu ecre dâhil olduğu⁹⁴⁷ ve bir çocuğu ölen Müslümanı da o çocuk sebebiyle Allah'ın cennete koyacağı⁹⁴⁸ müjdesini vermiştir.

1) Hz. Peygamber, bir kimsenin, bir cenazeyi yıkayıp, kefenleyip, kefenine güzel koku saçtıktan sonra taşıması, cenaze namazını kılması ve onun üzerinde gördüğü özel durumları yaymaması halinde, o kimsenin hatalarından, annesinden doğduğu günkü gibi arınmış olacağını,⁹⁴⁹ dünyada bir kulun ayıbını örten kimsenin ayıbını Allah'ın kıyamet günü örteceğini⁹⁵⁰ ifade etmiştir. Son hadis ile ilgili muhtemel iki anlam söz konusudur: Birincisi o kimsenin masiyetlerini, ayıplarını mahşerdeki kimseler arasında yaymaz, gizler şeklindedir. İkincisi ise bunlardan

⁹⁴¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 13/29.

⁹⁴² el-Bakara 2/155.

⁹⁴³ “İçinizden oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbinin kesinleşmiş bir hükmüdür.” (Meryem 19/71)

⁹⁴⁴ Tirmizî, “Cenâiz”, 64.

⁹⁴⁵ İbn Mâce, “Cenâiz”, 57; Tirmizî, “Cenâiz”, 64.

⁹⁴⁶ Nesâî, “Cenâiz”, 25.

⁹⁴⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 6; Nesâî, “Cenâiz”, 24.

⁹⁴⁸ İbn Mâce, “Cenâiz”, 57.

⁹⁴⁹ İbn Mâce, “Cenâiz”, 8.

⁹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/ 389; Müslim, “Birr”, 72.

dolayı o kimseyi hesaba çekmez, onları gündeme getirmez şeklindedir.⁹⁵¹ İşaret edilen ödülleri elde etme isteği, Müslümanları belirtilen davranışları yerine getirmeye sevk eder.

Bu hadislerle göre namazların vaktinde eda edilmesi, Müslümanın başına gelen bela ve musibetlere sabretmesi, Hz. Peygamber'e salavât getirmek ve Allah yolunda şehid olmak, günahların bağışlanması ve Allah'ın rızasını kazanmak için birer vesile olarak gösterilmiştir. Kişinin Allah'ın kendisinden razı olacağını ve günahlarını affedeceğini bilmesi hem huzur bulmasına vesile olur hem de bahsedilen ibadetlere yönelmeye istekli hale getirir.

Hadislerde dile getirilen “günahların affedilmesi” ve “Allah'ın kıyamet gününde o kimsenin ayıbını örtmesi” Müslümanları, din kardeşinin cenazesi ile ilgilenerek tekfîn, cenaze namazı ve defin işlemlerini yerine getirmeye ve din kardeşinin ayıp ve kusurlarını örtmeye yönelik ödüller olarak dile getirilmiştir. Söz konusu ödüller, kendileri ile irtibatlı olan amelleri yerine getirmeye yönlendirebilecek önemli birer motivasyon kaynağıdır.

Bir müminin, başına gelen sıkıntıların bir kısım günahları sildiğini ve kendisi için Allah'ın dilediği bir hayır olduğunu bilmesi, kişiyi teselli ederek ona moral verir. Ayrıca işaret edilen mükâfatları da hatırlayıp bunlara nail olma konusunda harekete geçirir. Engellilik de hadislerin belirttiği kapsama giren musibetlerden birisidir. Engelli Müslümanlar hadislerde belirtilen bu müjdelerle teselli edilmişlerdir.

Söz konusu hadislerde namaz ibadetinin kişiye ahirette sağlayacağı faydaya işaret edilerek Müslümanların namaz ibadetini eda etme konusunda motive olmaları amaçlanmıştır.

2.2.2. Dünyevî Ödüllerle Motivasyon

Bu başlıkta Hz. Peygamber'in, Müslümanları hedef davranışları yerine getirmeye teşvik ederken kullandığı dünyevî-maddî ödülleri ve dünyevî-manevî ödülleri inceleyeceğiz. Bu bağlamda bu başlığı *Dünyevî Maddî Ödüllerle Motivasyon* ve *Dünyevî Manevî Ödüllerle Motivasyon* alt başlıkları altında inceleyeceğiz.

⁹⁵¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/143.

2.2.2.1. Dünyevî Maddî Ödüllerle Motivasyon

Hiz. Peygamber'in ödülü bir motivasyon unsuru olarak kullanma usullerinden biri de yapılmasını istediğı davranış veya ibadetin dünyevî mükâfatına işaret etmek olmuştur. Dünyevî bir mükâfat her zaman cazibe sebebidir. İnsanı onu elde etmek için harekete geçirir. Zaman zaman bu istek önü alınamaz bir hırsla dönüşebilir. Zira insana geçici dünyevî nimetler güzel gösterilmiştir.⁹⁵² Hiz. Peygamber'in de ifade ettiğı gibi kazanma hırsları insan yaşlandıkça onda gençleşmeye ve büyüyüp güçlenmeye başlar.⁹⁵³

a) Hiz. Peygamber ticaret hayatında her zaman dürüstlüğü tavsiye etmiş, alıcıyı aldatmaktan sakındırmıştır.⁹⁵⁴ Bu konudaki tavsiyelerinden birisi, sattığı malın özelliklerini açıkça söylemek, onu gizlememek şeklindedir. Zira alışverişte dürüst olmak hayır ve bereket sebebidir. Yalan söyleyip sattığı malın kusurlarını gizlemek ondaki bereketi giderecektir.⁹⁵⁵ Buna göre alışverişte yalan ve malın aybını gizleme gibi bir kötülüğün bulunması alışverişin bereketini giderir. Doğru söyleyen malın bereketlenmesi ile ödüllendirilir yalan söyleyen ise kazançtaki bereketin giderilmesi ile cezalandırılır.⁹⁵⁶ Alış veriş esnasında sattığı malın özelliklerini açıkça söyleyerek dürüst olmanın, malı bereketlendireceğini bilmek Müslümanları dürüst olmaya teşvik edebilecek bir motivasyon vasıtasıdır.

b) Kur'ân, Allah yolunda infakta bulunmaya teşvik etmiştir. Bunu yapması durumunda yedi yüz misli karşılık alınacağı şeklindeki uhrevî manevî ödüle atıfta bulunarak infakı cazip hale getirmiştir: *"Mallarını Allah yolunda harcayanların örneğı, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir."*⁹⁵⁷ Hiz. Peygamber ise infak etmeye teşvik etmek amacıyla dünyevî maddî ödülü ön plana çıkararak Yüce Allah'ın "Ey Âdemoğlu! İnfâk et ki ben de sana infâk edeyim!" buyurduğunu bildirmiştir.⁹⁵⁸ Bu kudsî hadiste belirtilen "İnfâk et ki ben de sana infak edeyim!" ifadesinin anlamı *"Başkaları için ne harcarsanız*

⁹⁵² Âl-i İmrân 3/14; et-Tevbe, 9/24.

⁹⁵³ Buhârî, "Rikâk", 5.

⁹⁵⁴ Müslim, "İmân", 164.

⁹⁵⁵ Tirmizî, "Büyü", 26; Nesâî, "Büyü", 4.

⁹⁵⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 4/375.

⁹⁵⁷ el-Bakara 2/261.

⁹⁵⁸ Müslim, "Zekât", 36.

Allah, onun yerine yenisini verir.”⁹⁵⁹ ayetindeki gibidir. Hadis, hayır yollarında infâk etmeye teşvik etmekte ve Yüce Allah’ın, lütfu ile infâk edilenlerin yerine başkasını ihsan edeceğini ifade etmektedir.⁹⁶⁰

c) Yüce Allah, işlenilen günahlar için tövbe edilmesini, kendisinden bağışlanma talebinde bulunulmasını istemiştir. Tövbenin kabul edilmesi, işlenmiş günahın tamamen silinmesi demektir. Tövbe aynı zamanda, kişinin dünya ve ahiret saadetine kavuşması vesilesidir.⁹⁶¹ Müslümanın, işlediği günahlara tövbe etmesi, “ahirete günahlardan arınmış bir şekilde gitme” şeklinde uhrevî bir fayda sağladığı gibi kendisine dünyevî faydalar da sağlar. Hz. Peygamber, Allah’ın, istiğfara devam eden kimsenin her sıkıntısı için bir çıkış yolu ve her kederi için bir ferahlık sağlayacağını, onu hiç beklemediği yerden⁹⁶² rızıklandıracağını⁹⁶³ belirtmiştir.

d) Rızkın artması ve ömrün uzaması dünya hayatındaki en cazip mükâfatlardır. Hadislerde buna ulaştıracak farklı vesileler dile getirilmiştir. Hz. Peygamber: “Rızkının genişletilmesini ve ömrünün uzatılmasını isteyen kimse akrabası ile ilişkisini devam ettirsin.” buyurarak⁹⁶⁴ akrabalık ilişkilerini devam ettirmeyi bu mükâfatlara nail olmanın ön şartı olarak zikretmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de belirtildiği gibi⁹⁶⁵ eceller de rızıklar da tayin ve tespit edilmiştir. Söz konusu hadisi bu çerçevede düşündüğümüzde, hadisin anlamı konusunda üç ihtimal söz konusudur. Birincisi: Hadiste belirtilen ömrün artması, vaktini yararlı şeylerle değerlendirip faydasız şeylerle zayi etmekten koruması nedeniyle ömrüne bereket ihsan edileceğinden bir kinayedir.⁹⁶⁶ İkincisi: Böyle bir kimsenin bedeninin güçlü olması ve öldükten sonra bile insanlar arasında iyilikle anılması⁹⁶⁷ yani geride insanların faydalandığı bir ilim (eseri), sadaka-i câriye ve sâlih evlat bırakarak öldükten sonra hayırla yâd edilmesi kast edilmiştir. Kişi bu şekilde hareket ettiğinde sanki ölmemiş gibi olur. Nitekim Hz. İbrahim’in: “*Sonra gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana*

⁹⁵⁹ es-Sebe 34/39.

⁹⁶⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/79.

⁹⁶¹ en-Nûr 24/31.

⁹⁶² Burada “Hiç ummadığı ve aklına getirmedığı bir yer” kast edilmiştir. Ebû'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/426.

⁹⁶³ İbn Mâce, “Edeb”, 57; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 26.

⁹⁶⁴ Buhârî, “Büyû”, 13, “Edeb”, 12; Müslim, “Birr”, 20, 21; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45.

⁹⁶⁵ “*Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar; ne de bir an ileri gidebilirler.*” el-A'râf 7/34.

⁹⁶⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/416; Nevevî, *el-Minhâc*, 16/114.

⁹⁶⁷ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 4/17.

nasip eyle!”⁹⁶⁸ şeklinde dua etmesi de bu anlamdadır.⁹⁶⁹ Üçüncüsü: Ömrün uzatılması gerçek anlamda olabilir. Bu, meleklerin, akraba ile ilişkisini devam ettiren kişinin eceli ve ömrü konusundaki bilgisine göredir. Levh-i Mahfûz’da kişinin ömrünün altmış sene olacağı ancak akrabalık bağlarını gözetmesi durumunda ömrünün kırk sene uzatılacağı yazılmış olabilir. Kişinin akrabalık bağlarını gözetip gözetmeyeceğini ise ancak yüce Allah bilir. Bu durumda meleklerin bilgisine göre akrabalık bağlarını gözetken kişinin ömrü uzatılmış olur. Fakat Allah’ın ilmine göre bu kişi Levh-i Mahfûz’da yazılan kadar yaşamıştır. “Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.”⁹⁷⁰ ayetinin bir anlamı da budur.⁹⁷¹ Buna göre Yüce Allah’ın ilmine ve akrabalık bağlarını gözetken kişinin kaderine nispetle bir artış söz konusu değildir. Bu imkânsız bir şeydir. Fakat yaratılmışlar tarafından görülene nispetle bir artış olduğu değerlendirilir. Hadiste bu anlam kast edilmiştir.⁹⁷² Bu hadis mükelleflere iyiliğin faziletini, akraba ile ilişkiyi kesmenin kötülüğünü bildirmektedir.⁹⁷³ Bunlar hadis hakkında akla gelen ve uzak olmayan yorumlardır. Bu üç yorumdan biri tercih edilebileceği gibi aynı anda hepsi de dikkate alınabilir.

e) Sabah namazının önemine dikkat çeken bir rivayette: “Sabah namazını kılan kimse Allah’ın korumasındadır. (Üstelik) Allah bu koruması nedeniyle sizden herhangi bir şey istemez.”⁹⁷⁴ buyurulmaktadır. Hadis, sabah namazını eda eden kimsenin Allah’ın himayesi altında olduğunu garanti etmektedir.⁹⁷⁵ Allah’ın korumasında olmak, insan için maddî ve manevî bir himâyedir. Bu ise insana cazip gelen son derece etkili bir mükâfattır. Hz. Peygamber bu mükâfata işaret ederek Müslümanları sabah namazını eda etmeye teşvik etmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz hadislerde dile getirildiği şekliyle, alışverişte dürüst olmak ve sahip olduğu maddî varlığından Allah yolunda infak etmek malın bereketlenmesine vesile olacaktır. Akraba ziyaretinin de rızkın çoğalmasına ve

⁹⁶⁸ eş-Şuarâ, 26/84.

⁹⁶⁹ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 9/11.

⁹⁷⁰ er-Ra’d 13/39.

⁹⁷¹ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 9/11.

⁹⁷² Nevevî, *el-Minhâc*, 16/114.

⁹⁷³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 4/302.

⁹⁷⁴ Tirmizî, “Fiten”, 6.

⁹⁷⁵ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 6/319.

ömrün uzamasına etkisi vardır. İşlediği günahdan tövbe etmek, kişinin hem dünyada hem de ahirette mutlu olması için bir vesiledir. Bunları bilmek kişiyi alışverişte doğru olmaya, kusurları olsa bile sattığı malın özelliklerini dürüst bir şekilde söylemeye, işlediği günahlardan tövbe etmeye ve akrabası ile ilişkilerini sürdürmeye teşvik eder. Allah'ın koruması altında olma isteği ise sabah namazına teşvik eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın yaratılışında bulunan dünya ve dünyalık sevgisine şöyle işaret edilmektedir: *“Malı aşırı derecede seviyorsunuz.”*⁹⁷⁶ *“Allah'ın sana verdiğinden ahiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma! Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışma! Şüphesiz Allah bozguncuları sevmez.”*⁹⁷⁷ Buradan hareketle diyebiliriz ki İslâm, ahiret hazırlığını unutmamak ve ihmal etmemek şartıyla maddî yöne önem vermiş, ihmal edilmemesini tavsiye etmiştir.

f) Hz. Peygamber, insanlar arasındaki bireysel farklılıklara son derece önem vermiştir. Bazı insanların motive olmasında övme gibi manevî mükâfatlar yeterli olmaktadır. Bazı insanlar ise maddî motivasyondan daha fazla etkilenirler. Hz. Peygamber muhataplarının bu durumunu dikkate alarak manevî veya maddî motivasyon unsurlarını kullanmıştır. Mesela henüz yeni Müslüman olan ve İslâm'a girmedikleri halde kalplerini İslâm'a ısındırmak istedikleri şahıslara mal vermiştir.⁹⁷⁸

g) Hz. Peygamber, bir kimsenin ölü bir araziye ihyâ etmesi durumunda o yerin sahibi olacağını⁹⁷⁹ ve sahipsiz bir araziye imar eden kimsenin, bu arazide başkasından daha fazla hak sahibi olacağını⁹⁸⁰ söylemiştir. Hadiste belirtilen ölü arazinin ihyâ edilmesi, bir kimsenin daha önce başka birinin mülkiyetinde olduğu bilinmeyen bir araziye gelerek orayı sulamak, ekmek veya bina yapmak suretiyle diriltmesidir. Arazi bu şekilde o kimsenin mülkü olur.⁹⁸¹ Hz. Peygamber'in bu hadisleri, atıl durumdaki arazileri tarıma elverişli hale getirme ve imar etme konusunda motivasyon sağlamayı amaçlamaktadır.

⁹⁷⁶ el-Fecr 89/20.

⁹⁷⁷ el-Kasas 28/77.

⁹⁷⁸ Buhârî, “Farzu'l-humus”, 19

⁹⁷⁹ Buhârî, “Müzâra'a”, 15; Ebû Dâvûd, “Harâc”, 37.

⁹⁸⁰ Buhârî, “Müzâra'a”, 15.

⁹⁸¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/174.

2.2.2.2. Dünyevî Manevî Ödüllerle Motivasyon

Bu başlıkta Hz. Peygamber'in motivasyon sağlamada kullandığı dünyevî manevî ödüllere değineceğiz. Bu başlığı *Överek/Onore Ederek Motivasyon* ve *Meleklerin Dua ve İltifatına Mazhar Olmakla Motivasyon* alt başlıkları çerçevesinde ele alacağız.

2.2.2.2.1. Överek/Onore Ederek Motivasyon

*Özel bir koşullu pekiştirme yolu olan övgü, sosyal pekiştirme*⁹⁸² olarak adlandırılır. Övgünün insan davranışları üzerinde güçlü bir etkisi vardır.⁹⁸³ Kişilere istenmeyen davranışların yerine istenilen davranışları kazandırmak veya yeni davranışlar edinmesini sağlamak için yaptığı davranışlar sonucunda olumlu veya olumsuz uyarıcılar vermek işe yaramaktadır. Mesela öğrencilerin başarıları ve olumlu davranışları nedeniyle takdir edilmesi, teşvik edilmesi, ödüllendirilmesi olumlu pekiştirme görevi yaparak onlar üzerinde olumlu etkiler bırakır. Onların, olumlu davranışları benimsemelerini ve öğrenmelerini sağlayarak başarılarını artırır.⁹⁸⁴

Övme ve övme psikolojisi insanların hayatında son derece etkili bir olgudur. İnsanlar eylemlerini psikolojik motivasyonlarla gerçekleştirirler. Olumsuz ve kendilerine acı veren şeylerden kaçınırlar. Psikolojik olarak kendilerini iyi hissedecekleri eylemlere yönelirler. Bu bağlamda kendilerine sevinç ve haz veren şeylere teveccüh ederler. Bu durum biyolojik bir temele dayanır. Örneğin çikolata yiyen bir insanın beyinde dopamin ve endorfin gibi bazı hormonlar salgılanır. Bunlar insana mutluluk verir. Güzel bir manzara görüldüğünde veya güzel bir yemek yenildiğinde de benzer hormonlar salgılanır. Söz konusu hormonlar ve haz duygusu, o insanı, çikolata yeme davranışını tekrar etmeye sevk eder. İnsan yapılan bir davranışın neticesinde bir acı hissettiğinde ise o davranış tekrar etmemeye yönelir. Biri tarafından övülmek de çikolata yiyen veya keyifli bir iş yapan kimsenin beyinde oluşan etkinin aynısını oluşturur. Dolayısıyla beyinde aynı hormonlar salgılanır. Bir kimse yaptığı bir hareket nedeniyle övüldüğünde o övgüden haz alır ve

⁹⁸² Sosyal Pekiştirme, bir insanın başka bir insana genellikle olumlu bir ilgi iletmek için yaptığı (gülümseme, ilgi, dikkat ya da övgü gibi) jest ya da işarettir. Bk. Ormrod, *Öğrenme Psikolojisi*, çev. Mustafa Baloglu, 54.

⁹⁸³ Aygül Tunç v.dğr., *Eğitim Psikolojisi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2017), 257.

⁹⁸⁴ Habil Şentürk, *Eğitim Psikolojisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 129.

o hareketi tekrarlamaya yönelir, o hazzı tekrar tekrar yaşamak ister. Bu nedenle övme, çok kuvvetli bir güçtür. Neticede bir kimse, güzel, faydalı, olumlu bir hareket yaptığıında övülürse, ayrıca bu övme işi diğer insanların önünde yapılırsa, o kimse söz konusu hareketi tekrar yapması için motive edilmiş olur.⁹⁸⁵

Güzel görülen bir davranışın tekrar edilmesi isteniliyorsa, o davranışı yapan kimse takdir edilmelidir. Çünkü ödüllendirilen davranış tekrarlanır. Övgü içeren sözler, insanda önemli bir enerjiyi açığa çıkarır. İnsanın, kendisini daha mutlu ve güçlü hissetmesini sağlar. Övgü çok etkili bir motivasyon aracıdır. Nitekim büyük İslâm âlimlerinden Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) ilmî çalışmalara yönelmesinde temel faktör övgüdür. Onun anlattığına göre Ebû Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/742) kendisini zeki, hareketli ve kabiliyetli bir genç olarak gördüğünü söyleyip kendisine ilme ve âlimlerin meclislerine devam etmesini tavsiye etmiştir. Ebû Hanîfe, övgü içeren bu sözler neticesinde etkilenip ilmi çalışmalara yönelmiştir.⁹⁸⁶

İnsanları överek motive etme yönteminde gözetilen iki unsur vardır. Bunlardan birincisi övülen kişideki o huy, davranış veya özelliğin pekişerek yerleşmesini ve tekrar yapılmasını sağlamaktır. İkincisi ise övülen kişinin o huy, davranış veya özelliğini diğer insanlara örnek göstererek onu yapma konusunda özentî oluşturmaktır.

Kişilerin özellikle toplum içerisinde övülmesi onlar üzerinde büyük tesir bırakmaktadır. Övme işi saygınlığı bulunan kişiler tarafından yapıldığında bu etki daha da artmaktadır.

Bu başlık altında Hz. Peygamber'in insanları motive etmede kullandığı övme yöntemini *Kişileri Överek/Onore Ederek Motivasyon* ve *Davranışları Överek Motivasyon* alt başlıkları altında ele alacağız.

2.2.2.2.1.1. Kişileri Överek/Onore Ederek Motivasyon

Hızır Yağcı, bu yönteme sıklıkla başvurmuş, güzel davranış sergileyenleri diğer insanların arasında överek taltif etmiştir. Hz. Peygamber'in bu tavrı ile alakalı çok sayıda örnek vardır:

⁹⁸⁵ Aydın Serdar Kuru, “Övme ve Övülme Psikolojisi” (Erişim: 12 Aralık 2022, https://www.youtube.com/watch?v=_2qqgn0op2g, 0:40-3:01.

⁹⁸⁶ Hızır Yağcı, *Hızır Yağcı, Hz. Peygamber'in Söz ve Davranışlarında İnsan Kazanma Sanatı* (İstanbul: Ark Kitapları, 2017), 43-45.

a) Hz. Ebû Bekir'i "Eğer bir dost edinecek olsaydım Ebû Bekir'i edinirdim."⁹⁸⁷ ifadeleriyle, Zübeyr b. Avvâm'ı (r.a.) "Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de havarim Zübeyr b. Avvâm'dır."⁹⁸⁸ şeklinde övmüştür. Bir kimse hakkında Hz. Peygamber'in bu ifadeleri kullanması, "O kimseye değer vererek onu ödüllendirmesi" anlamına gelir. Ayrıca diğer insanların arasında övme eylemi, bu sahâbîlerin sahip olduğu ahlakî erdemlerin diğer sahâbîler tarafından gözlemlenerek, model alınmasına teşvik eder.

b) Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e, hak ile batılı ayırdığı için "hak ile batılı ayıran" anlamında "el-fârûk" lakabını vermiştir.⁹⁸⁹ Rasûlullah'ı ilk tasdik eden sahâbîlerden olan Hz. Ebû Bekir'e, müşriklerin inkârına rağmen mi'râc olayını hiç tereddüt etmeden tasdik ettiği için Rasûlullah "Çok samimi, çok sadık, sözünü işiyle doğrulayan" anlamında "es-sıddîk" lakabını vermiştir.⁹⁹⁰ Ayrıca bir gün Hz. Ebû Bekir yanına geldiğinde Hz. Peygamber kendisine: "Sen Allah'ın cehennemden azat ettiği (atîk) kimsesin!" buyurmuş. O günden sonra Hz. Ebû Bekir'e "Atîk" lakabı verilmiştir.⁹⁹¹ Mûte savaşından sonra Hz. Peygamber, Hâlid b. Velîd'e (r.a.) "Allah'ın kılıcı" anlamında "Seyfullah" lakabını vermiştir.⁹⁹² Uhud savaşında kahramanca savaşıp şehid olan Hz. Hamza'ya "Allah'ın arslanı" anlamında "Esedullah"⁹⁹³ ve "Şehidlerin efendisi" anlamında "Seyyidü's-şüheda" lakabını vermiştir.⁹⁹⁴ Hz. Peygamber'in kendilerine bu şekilde lakap verdiği sahâbîler bu lakapların hakkını vermiş ve bunu tüm yaşamlarında ortaya koymuşlardır. Örneğin "Allah'ın kılıcı" lakabını verdiği Halid b. Velid (r.a.), ömrünü Allah yolunda

⁹⁸⁷ Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 7.

⁹⁸⁸ Buhârî, "Cihâd", 40, 41, 135.

⁹⁸⁹ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 3/205; Ali Aksu, "Asr-ı Saadet ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2001), 235.

⁹⁹⁰ Aksu, Asr-ı Saadet ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları", 234-235.

⁹⁹¹ Tirmizî, "Menâkıb", 16. İbn Sa'd'ın belirtildiğine göre Hz. Âişe'ye, Hz. Ebû Bekir'in neden "Atîk" şeklinde isimlendirildiği sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) ona bakarak 'Bu, Allah'ın cehennemden azâd ettiği kimsedir.' buyurdu." Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/126.

⁹⁹² İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/140.

⁹⁹³ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1994), 2/106.

⁹⁹⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 2/106; Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 3/112.

savaşmakla geçirmiştir. Hz. Peygamber, sahâbeye bu lakapları verirken, onların bu lakaba yatkınlıklarını dikkate almıştır. Bu şekilde lakap vermenin amacı sadece o kişiyi övmek değil, aynı zamanda o hal üzere devamlı ve kararlı olmalarını sağlamak ve diğer insanlar için de örnek göstererek teşvik etmektir.

c) Hz. Peygamber bazen güzel işler yapanları onurlandırmak için onlara hatırdaki kalıcı ve unutulmayacak nitelikteki bazı sıfatlar vermiştir. Örneğin Temîm ed-Dârî (r.a.), daha önce gece olunca hurma dalları yakılarak aydınlatılan Mescid-i Nevebî'yi kölesi vasıtasıyla kandil ve yağ kullanarak aydınlatmış, bunu gören Hz. Peygamber'in: "Mescidimizi kim aydınlattı?" şeklindeki sorusuna Temîm ed-Dârî, kölesini işaret ederek: "İşte bu kölem!" şeklinde cevap vermiştir. Adını soran Hz. Peygamber'e "Fetih" cevabı vermesi üzerine Hz. Peygamber: "Onun ismi bununla birlikte Sirâc'dır. (Kandil'dir)" buyurarak onu taltif etmiştir.⁹⁹⁵

d) Hz. Peygamber, Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ'b ve Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe (r.anhum) isimli sahâbîlerin Kur'ân-ı Kerîm'i okumadaki maharetlerine iltifat etmiş ve Kur'ân'ın bu dört kişiden öğrenilmesini tavsiye etmiştir.⁹⁹⁶ Sahâbeden Ebû Mûsa el-Eşârî'nin (r.a.) sesini Hz. Dâvûd'un sesine benzeterek övmüştür.⁹⁹⁷ Hadise düşkünlüğünü bildiği Ebû Hüreyre'ye (r.a.) iltifat etmiştir.⁹⁹⁸ Hz. Peygamber'in, bu sahâbîlere iltifat edip onurlandırması onlardaki bu özelliklerin daha da gelişmesine katkı sağlamış, Hz. Peygamber'in iltifat ettiği konuda çok başarılı olmuşlardır. Bu sahâbîlerden Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mûsa el-Eşârî, Muaz b. Cebel, Übey b. Kâ'b ve Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe (r.anhum), kıraat ve tefsir konusunda öncülük yapmış, Ebû Hüreyre ise Hz. Peygamber'den en fazla hadis rivayet eden sahâbî olmuştur.

e) Hz. Peygamber, karşılaştığı iki hırsızla konuşarak, onları İslâm'a davet edince ikisi de Müslüman olmuşlardır. Onlara isimlerini sorduğunda: "Biz, mûhânân (مُهَانَان) (iki hakir görülen kişiyiz.)" şeklinde cevap vermeleri üzerine Hz. Peygamber: "Hayır siz, mûkremân (مُكْرَمَان) (şerefli iki kimsesiniz)"⁹⁹⁹ buyurmuştur. Böylece

⁹⁹⁵ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb* thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 2/683.

⁹⁹⁶ Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8.

⁹⁹⁷ Müslim, "Müsâfirîn", 236.

⁹⁹⁸ Buhârî, "İlim", 33, "Rikâk", 51. Bu hadis Ebû Hüreyre'nin ve ilim öğrenmek konusunda hırslı olmanın faziletini göstermektedir. (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/194)

⁹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/ 74

Müslüman olmaları nedeniyle ikram edilenler olduklarına işaret etmiş, gönüllerini alarak olumlu yönlerine atıfta bulunmuştur.

f) Abdullah b. Ömer (r.a.), rüyasında, iki meleğin kendisini yakalayıp ateşin yanına götürdüklerini, cehennemin içinde kendilerini çok iyi tanıdığı insanların bulunduğunu, hemen Allah'a sığındığını, o esnada başka bir meleğin kendisine: "Sen korkma!" dediğini görür. Rüyasını kardeşi Hafsa'ya (r.anhâ) anlatır. Hafsa (r.anhâ) da bu rüyayı Hz. Peygamber'e anlatır. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Abdullah ne iyi adamdır, keşke gecenin bir kısmında kalkıp da namaz kılmayı âdet edinseydi!" buyurmuştur. Hz. Peygamber'in bu iltifatına mazhar olan Abdullah b. Ömer'in (r.a.) o günden sonra, geceleri çok az uyuduğu ve sürekli gece namazı kıldığı belirtilmiştir.¹⁰⁰⁰ Hz. Peygamber, Abdullah b. Ömer'in rüyasını, onu öven bir ifade ile yorumlamıştır. Çünkü o, önce ateşe doğru götürülmüş, daha sonra oradan uzaklaştırılarak kendisine "Sen korkma!" denilmiştir. Bu, onun çok salih biri olduğunu gösterir. Abdullah b. Ömer geceleri, ibadet ederek ihya etmediği için, gece ibadetinin, kendisini eda eden kimseyi ateşe karşı koruduğu ve onun ateşe yaklaştırılmasına engel olduğu konusunda uyarılmıştır. Bunu dikkate alan Abdullah b. Ömer o günden sonra gece ibadetini hiç terk etmemiştir.¹⁰⁰¹

g) Hz. Peygamber, sahâbede gördüğü güzel davranışları takdir ederken zaman zaman da bu davranışların Allah tarafından sevildiğini belirtmiştir. Böylece o kişi ve davranışı üzerinden sahâbeyi bu tür davranışları göstermeye teşvik etmiştir. Örneğin Eşec isimli sahâbîye (r.a.) "Sende Allah'ın sevdiği iki özellik vardır: Yumuşak huylu davranmak ve düşünerek ölçülü hareket etmek."¹⁰⁰² buyurması bu gayeye yöneliktir.

İnsanlara iltifat edip değer vermek kişi üzerinde olumlu etki yapmakta geleceğe daha iyimser bakmalarına, ümitlerinin güçlenmesine ve kendilerini huzurlu hissetmelerine etki etmektedir. Hz. Peygamber, muhataplarının her zaman olumlu taraflarını öne çıkarmıştır. İnsanda fitrî olarak takdir edilme eğilimi vardır. Hz. Peygamber, insanların bu eğilimlerini dikkate alarak onlardaki güzel yönleri öne çıkarmış ve böylece kişiliklerinin olumlu yönde gelişmesinin önünü açmıştır.

¹⁰⁰⁰ Buhârî, "Teheccüd", 2.

¹⁰⁰¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/7.

¹⁰⁰² Tirmizî, "Birr", 66.

Kişideki olumlu yönler beslendikçe olumsuz yönleri zayıflayacak, erdemli davranışları güçlenecek ve kötü düşünce ve davranışlarından uzaklaşacaktır.¹⁰⁰³

2.2.2.2.1.2. Davranışları Överek Motivasyon

Hız. Peygamber bazen hedef davranışları överek o davranışların yapılmasına teşvik etmiştir. Bir davranışın Hız. Peygamber tarafından övülmesi, bu davranışı yerine getirme konusunda önemli bir motivasyon unsurudur.

a) İnsanların, babalarının sevdiği insanlar ile sosyal ilişkilerini sürdürmesi, Hız. Peygamber tarafından övülmüştür. Hız. Peygamber, bir kimsenin, babasının sevdiği kişilerle irtibatını koparmamasını iyiliklerin en güzeli olarak nitelendirmiştir.”¹⁰⁰⁴ Hadiste babanın arkadaşları ile sosyal ilişkileri devam ettirmenin, onlara iyilik ve ikramda bulunmanın faziletine işaret edilmiştir. Bu şekilde davranmak babaya iyilik yapmak ona ikramda bulunmak anlamına gelir. Çünkü bu davranış baba nedeniyle yapılmaktadır. Annenin, dedenin, hocaların, kocanın, zevcenin arkadaşları da aynı kapsamda değerlendirilir.¹⁰⁰⁵ Söz konusu davranışın Hız. Peygamber tarafından bizzat övülmesi, Müslümanları bu davranışı yapmaya motive eden önemli bir teşvik unsurudur.

b) Hız. Peygamber, çalışmaya, üretmeye değer vermiş ve “Hiç kimse kendi elinin emeği ile kazandığından daha hayırlı bir yemek kesinlikle yememiştir. Allah’ın Peygamberi Dâvûd aleyhi’s-selâm da kendi elinin emeğinden yedi.”¹⁰⁰⁶ buyurmuştur. Bu hadis kişinin kendi elinin emeğinin ve buna öncelik vermenin faziletini gösterir. Hız. Dâvûd’un kendi elinin emeği ile elde ettiği kazancı yemesi, bir ihtiyaçtan kaynaklanmıyordu. Çünkü o, Yüce Allah’ın belirttiği üzere yeryüzünde halife¹⁰⁰⁷ idi. O, daha üstün kazanç yolunu tercih etmesi nedeniyle böyle yapmıştır. Bu nedenle Hız. Peygamber, *en hayırlı kazancın el emeği ile elde edilen kazanç olduğuna* delil olarak özellikle Hız. Davûd’un durumunu zikretmiştir.¹⁰⁰⁸ Hız. Peygamber, Hız. Dâvûd’un devlet başkanı olması nedeniyle, onu kendi el emeği ile

¹⁰⁰³ Recep Ertugay, “Hız. Peygamber’in Sünnetinde Bir Eğitim İlkesi Olarak Onurlandırma/İltifat”, *Al-Farabi 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. Kadir Aydın (Bursa: al-Farabi Yayınevi, 2020), 112.

¹⁰⁰⁴ Tirmizî, “Birr”, 5.

¹⁰⁰⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/110.

¹⁰⁰⁶ Buhârî, “Büyü”, 15.

¹⁰⁰⁷ es-Sâd 38/26.

¹⁰⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 4/306.

geçinenlere örnek vermiştir. Nitekim Hz. Dâvûd bir devlet başkanı olarak ihtiyacı olmamasına rağmen geçimini demirden zırh yaparak sağlamıştır. Hadis, kişiyi tembellikten ve başkasına muhtaç olup bir şeyler istemekten kaçınmaya sevk etmekte ve geçimini kendisinin temin etmesine teşvik etmektedir.¹⁰⁰⁹

c) Rızkını kendi elinin emeği ile elde etmenin övüldüğü başka bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizden birinizin sabahleyin ormana giderek sırtında odun getirmesi ve onun parasını tasadduk etmesi veya onun sayesinde insanlara muhtaç olmaktan kurtulması, istediği şeyi versin veya vermesin, bir kimseden dilenmesinden daha hayırlıdır. Çünkü üstteki el alttaki elden (veren el alan elden) daha hayırlıdır. Harcamaya geçimini üstlendiğin kimselerden başla.”¹⁰¹⁰ Tembellik, insanın yanından ayrılmayan ve kaynağı kendi nefsi olan düşmanıdır. Tembel insan, çalışma azminin kırılması neticesinde ümitsizliğe düşer. Güçsüzdür, morali bozuktur ve yoksuldur. Bu miskin nefse karşı olan Hz. Peygamber’in, yoksullara yakın olarak onlara yardım etmeyi teşvik etmesi, fakirliği teşvik etmeye yönelik olmayıp onları korumaya yöneliktir. Yaşlılık, hastalık, engelli olma gibi sebeplerden dolayı çalışmak istediği halde çalışamayan insanlara zekât ve sadakalarla yardım etmek gerekir. Ancak başkalarının sırtından asalak olarak geçinen tembel insanlara yardım etmek dengeyi bozarak onların suçlarına ortak olmak anlamı taşır. İşte Hz. Peygamber’in temel görevlerinden birisi de Müslümanları tembellik hastalığından kurtarmak olmuştur.¹⁰¹¹

Hadiste “ormandan getirdiği odunu satarak kazanç elde etmek” ile “insanlara el açıp dilenmek” şeklindeki iki davranıştan birincisi, daha hayırlı olduğuna işaret edilerek övülmüş ve bu davranışı yapmaya özendirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber söz konusu bu iki davranışın bir anlamda olumlu ve olumsuz yönlerine de dikkat çekmiştir. Ormandan getirdiği odunu satma neticesinde bir kazanç elde edilmektedir ve bu kazancın, bu şekilde kendisini elde eden kimseye ve başkalarına somut bir faydası vardır. Fakat insanlara el açarak onlardan bir şeyler dilenen kimselerin somut bir fayda elde edip edemeyeceği kesin değildir. “Ormandan getirdiği odunu satarak kazanç elde etmek” şeklindeki davranışın bizzat Hz. Peygamber tarafından övülmesi

¹⁰⁰⁹ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 4/20.

¹⁰¹⁰ Müslim, “Zekât”, 106; Tirmizî, “Zekât”, 38. Ayrıca bk. Buhârî, “Büyû”, 15.

¹⁰¹¹ Nevzat Aşık, “Hz. Peygamber’in Hadislerine Göre Çalışmak”, *İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu* ed. Kollektif (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), 44-45.

insanların iç dünyasında, övülen bu davranışı yapmaya yönelik istek oluşturabilir. Bu isteğin davranışa dönüşmesi neticesinde kendi emeği ile çalışıp kazanmak şeklindeki hedef davranışın Müslümanlara kazandırılması sağlanır. Hz. Peygamber'in atıfta bulunduğu emek elde etme vasıtası olarak ormana gidip odun getirip satmak, o günün şartlarına göre insanların daha kolay anlaması için verilen bir örnektir. Kendi emeği ile çalışarak kazanç elde etmeyi sağlayan tüm işler Hz. Peygamber'in övdüğü ve özendirdiği fiilin kapsamına girmektedir.

Hadiste sadaka vermek, kişinin kendi el emeğinden yemesi, atıl durumdaki arazide yetişen ağaç, ot gibi mübah şeylerden kazanç sağlamak teşvik edilmiştir.¹⁰¹²

d) Hz. Peygamber bir adamdan genç bir deve ödünç almış, sonra kendisine zekât develeri gelmişti. Hz. Peygamber o adamın devesini kendisine ödemesini Ebû Rafî' isimli azâdlı kölesine emredince, altı-yedi yaşlarında olan bu zekât develeri arasında genç deve bulamayıp da durumu Hz. Peygamber'e ilettiğinde Hz. Peygamber, o kişiye o develerden birini vermesini, çünkü insanların en hayırlısının borcunu en iyi ödeyen kişi olduğunu söylemiştir.”¹⁰¹³ Borcunu en iyi ödeyenlerin insanların en hayırlısı şeklinde nitelendirilip övülmesi, Müslümanları bu davranışı yapmaya istekli hale getirebilir.

e) Hz. Peygamber, kazandığı malı Allah yolunda harcamayı ve Kur'ân öğrenip onunla amel etmeyi tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: “Şu iki kişiden başkasına hased (gıpta) edilmez: Allah'ın kendisine mal verdiği ve bu malı hak yolunda¹⁰¹⁴ harcayan kimse ile Allah'ın kendisine hikmet¹⁰¹⁵ verdiği ve bu hikmete göre hüküm veren ve bunu başkalarına öğreten kimse.”¹⁰¹⁶ Başka bir rivayetteki ifade ise şöyledir: “Şu ikisi dışında hased (gıpta) etmek yoktur: Biri Allah'ın kendisine Kur'ân ilmi verdiği ve böylece gece gündüz Kur'an okuyan adam. Onu işiten, 'Keşke ona verildiği gibi bana da Kur'ân ilmi verilseydi, ben de onun yapığı gibi yapardım.' der. Diğeri ise Allah'ın, kendisine mal verdiği, kendisinin de bu malı hak yolunda harcadığı kimsedir. Onu gören: 'Keşke ona verilen mal gibi bana da mal

¹⁰¹² Nevevî, *el-Minhâc*, 7/131.

¹⁰¹³ Müslim, “Müsâkât”, 118; Tirmizî, “Büyû’”, 75.

¹⁰¹⁴ Hak yolunda ifadesi, kınanmış olan israf düşüncesini ortadan kaldırmak amacıyla Allah'ın razı olacağı yerlerde infâk etmeyi ifade etmek üzere söylenmiştir. (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/167).

¹⁰¹⁵ Hikmet kelimesi ile Kur'ân-ı Kerîm kast edilmiştir. Diğeri bir görüşe göre ise cahil ve kötü davranışlara engel olan her şey kast edilmiştir. (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/167).

¹⁰¹⁶ Buhârî, “İlim”, 16.

verilseydi de onun yaptığı gibi ben de yapsaydım.’ der.”¹⁰¹⁷ Gıpta, bir kimsenin başka birinin elinde olan bir şeyin benzerinin kendinde de olmasını istemektir. Hadiste adeta bu iki husustaki gıptadan daha büyük gıpta olmadığı ifade edilmiştir. Tâatler, bedenî, mâlî ve hem bedenî hem mâlî olmak üzere üç kısma ayrılır. Hadiste belirtilen gıpta edilebilecek şeyler, her üç kısmı da ihtiva eder.¹⁰¹⁸ Burada haset zikredilmiş fakat gıpta kast edilmiştir. Hasedin buradaki anlamı şiddetli hırs ve istektir. Haset bu anlamdan kinâye olarak kullanılmıştır. Çünkü hırs ve istek hasedin nedenidir ve hasede götüren şeylerdir.¹⁰¹⁹ Söz konusu davranışlara gıpta edilebileceğine işaret edilerek bu davranışları yapanların bir anlamda övülmesi, Müslümanlarda bu davranışları yapmaya yönelik bir istek meydana getirir. Bu isteğin davranışa dönüşmesi neticesinde ise bahsedilen hedef davranışların yapılması sağlanır.

2.2.2.2.2. Meleklerin Dua ve İltifatına Mazhar Olmakla Motivasyon

Meleklerin öncelikli görevi Allah’ın emirlerini yerine getirmektir.¹⁰²⁰ Bunun yanında başka görevleri de vardır. Hadislerde meleklerin insanlara hayrı öğretenlere dua ettiği,¹⁰²¹ kulların sabaha erdiği her gün (yeryüzüne) iki tane meleğin indiği ve bu meleklerden birinin “Allahım! Malını verene yenisini ver!” şeklinde dua ettiği belirtilmiştir.¹⁰²² Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de hayırda infak eden kimseye kolaylık sağlanacağına, cimrilik eden kimseye zorluk verileceğine işaret edilerek şöyle buyurulmuştur: “Kim cömert davranır, günah işlemekten sakınırsa bunların güzel karşılığına da inanırsa, biz ona iyilik yollarını kolaylaştırırız. Fakat kim cimrilik eder, kendisiyle yetinirse, güzel karşılığı da yalan sayarsa, biz onu zora sokarız. Kabir çukuruna düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez”.¹⁰²³ Buradaki kolaylaştırma dünya ve ahiretle ilgili durumlardan daha geniş bir alanı ihtiva eder. Meleğin infâk eden kişi için *yenisini ver* şeklinde yaptığı dua her iki anlama da

¹⁰¹⁷ Buhârî, “Temennî”, 5.

¹⁰¹⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/167.

¹⁰¹⁹ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 2/57.

¹⁰²⁰ en-Nahl 16/50.

¹⁰²¹ Tirmizî, “İlim”, 19.

¹⁰²² Buhârî, “Zekât” 27; Müslim, “Zekât”, 57.

¹⁰²³ el-Leyl 92/5-11.

gelebilir. Övülmeye layık olan infak, Allah’a itaat anlamı taşıyan şeyleri, aile fertlerine ve misafirlere yapılan harcamaları ifade eder.¹⁰²⁴

Bir hadiste, yanında bulunmayan bir (din) kardeşine hayır dua eden Müslümana yanındaki görevli bir meleğin “Âmîn! Aynısı sana da verilsin.” şeklinde dua ettiği ifade edilmiştir.¹⁰²⁵ Bu hadisten Müslüman kardeşi için dua etmenin fazileti anlaşılmaktadır. Bir kimse Müslümanlardan bir topluluk veya tüm Müslümanlar için dua etse aynı şekilde bu fazilet elde edilir.¹⁰²⁶

Hadislerde meleklerin, Allah’ı zikretmek için bir araya gelen insanların etrafını sardığı,¹⁰²⁷ Cuma günü imam minbere çıkınca meleklerin topluluğun arasına katılıp hutbeyi dinledikleri,¹⁰²⁸ ilim öğrenmek isteyen kimseden hoşnut oldukları için kanatlarını ilim öğrenmek isteyen kimsenin üzerine indirdikleri dile getirilmiştir.¹⁰²⁹ Hasta ziyaretine giden Müslümana gökten bir meleğin “Güzel ve hayırlı bir iş yaptın. Yürüyüşün hayırlı ve güzel oldu. Cennette kendine bir köşk hazırladın.” diye nida edeceğini¹⁰³⁰ belirten Hz. Peygamber, oruç tutan bir kimsenin yanında yemek yenildiğinde, yemek yiyen kimseler yemeklerini bitirinceye kadar meleklerin oruçlu kimseye dua ve istiğfar edeceklerini¹⁰³¹ ve Allah’ın yeryüzünde dolaşan meleklerinin bulunduğu ve ümmetinin selamını kendisine ulaştırdığını¹⁰³² söylemiştir.

Bir kimseye yaptığı güzel bir davranış nedeniyle meleklerin dua va iltifat etmesi o kimse için son derece önemli bir moral ve motivasyon kaynağıdır. Ayrıca söz konusu fiilleri yerine getirenlerde meleklerin etrafını sarması, meleklerin yanlarına gelip aralarına katılması, meleklerin dua ve istiğfar etmesi, selamlarının melekler ile Hz. Peygamber’e ulaştırılması gibi insanların iç dünyasında etki oluşturan durumlara işaret edilmesi söz konusu güzel amelleri işleyenlerde moral ve motivasyon sağlayabilecek ödüllerdir.

¹⁰²⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 3/305.

¹⁰²⁵ Müslim, “Zikir”, 87, 88; İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

¹⁰²⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/49.

¹⁰²⁷ Müslim, “Zikir”, 38, 39; İbn Mâce, “Edeb”, 53; Tirmizî, “De’avât”, 7.

¹⁰²⁸ Buhârî, “Cum’a”, 4; Müslim, “Cum’a”, 10; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 129; Tirmizî “Cum’a”, 6; Nesâî, “Cum’a”, 14. Âlimler, söz konusu meleklerin hafaza melekleri haricinde ve Cuma namazını kılmak için gelenleri yazmakla görevli olduklarını söylemiştir. (Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 6/138)

¹⁰²⁹ Ebû Dâvûd, “İlim”, 1; Tirmizî, “İlim”, 19.

¹⁰³⁰ İbn Mâce, “Cenâiz”, 2. Ayrıca bk. Tirmizî, “Birr”, 64.

¹⁰³¹ İbn Mâce, “Sıyâm”, 46; Tirmizî, “Savm”, 67.

¹⁰³² Dârimî, “Rikâk”, 58; Nesâî, “Schv”, 46.

2.3. Güzel Davranışlara Yönlendiren Kıssalarla Motivasyon

Kıssa kelimesi sözlükte *bir kimsenin izini sürmek, ardından gitmek, bir kimseye bir haberi veya sözü bildirmek* gibi anlamlara gelir. Bir kimseye veya bir şeye ait olayların adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması/hikâye edilmesi ve bu özelliği taşıyan hikâye, kıssa kelimesi ile ifade edilir.¹⁰³³

En etkili anlatım biçimlerinden olan kıssa tekniği sayesinde zor konuların kolay bir şekilde anlaşılması ve hatırdan kalması sağlanır.¹⁰³⁴ Kıssa, asıl anlamı nakil olan ve başkalarına aktarılabilir gerçek-hayali, önemli-önemsiz her türlü olayı kapsayan hikâyeden ayrılmaktadır.¹⁰³⁵ Kıssa anlatmak kişilerde hedeflenen yönde davranışlar oluşturmada en etkili yöntemlerden birisidir. Çünkü örnek alma ve özdeşleşme kıssa ile gerçekleşir.¹⁰³⁶

Kıssalarda genellikle yaşanmış bir olayın sürükleyici bir üslupla aktarılması söz konusudur. Hikâye ve romanda geçen olaylar ise hayal ürünü ve sanal bir kurgu sonucunda, yazarın ulaşmak istediği sonuca doğru ilerleyen ve gerçekle uyuşmayan bir üslupla anlatılır. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kıssaların bizzat yaşanmış olaylar olduğu genel olarak kabul edilmesine rağmen, hadislerde yer alan kıssalar için böyle bir genelleme yapmak imkânsızdır.¹⁰³⁷ Nitekim hadislerde temsîlî kıssalar da bulunmaktadır.

Kıssalar sadece muhatabı duygulandırıp düşündürmekle ve bilgilendirmekle kalmaz aynı zamanda hedef kitleyi eyleme teşvik eder.¹⁰³⁸ Bu nedenle gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse hadislerde kıssa anlatmak, insanları yasaklanan davranışlardan sakındırmak ve istenilen davranışları yapmaya teşvik etmek amacıyla motivasyon vasıtası olarak kullanılmıştır.

¹⁰³³ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/498.

¹⁰³⁴ Gözütok, Hz. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metodları, 179.

¹⁰³⁵ Şengül, “Kıssa”, 25/498.

¹⁰³⁶ Macit Yılmaz, “Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı”, *İslâmi İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 142; Muhittin Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *SÜİFD* 21 (2006), 237.

¹⁰³⁷ Muhittin Uysal, “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/22 (2006), 36.

¹⁰³⁸ Abdurrahman Han, “Etkili Bir Vaazda Kıssa Dilinden Yararlanma ve Hadis Kıssalarının Vaaz Örgüsündeki Yeri”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu 1*, ed. İsmail Derin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 368.

Hız. Peygamber'in getirdiđi ilahi mesaja inanmayan Mekke halkının büyük çođunluđu ona karřı alay eden ve ařađılayan bir tutum içerisine girerek ona dűřman olmuřtu. Yűce Allah bu durum karřısında çok űzűlen Hız. Peygamber'e diđer peygamberlerin kıssalarını anlatarak ona teselli ve moral kaynađı olmuřtur.¹⁰³⁹ Bu da kıssa anlatmanın teselli etme ve moral sađlamadaki rolűnű gűstermektedir.

Kıssaların yorulmuř olan zihinlerde uyarıcı etkisi vardır. İçerdiđi teřvikler, anlatılmak istenen manayı zihinde kolayca řekillendirmesi, yapılan hataların dűzeltilmesi, iyi řeylerin űđretilmesi ve dođruya yűnlendirmek kıssaların űne çıkan bařarılı yűnleridir. Birbirinden farklı bilgi, kűltűr ve anlayıř seviyesindeki insanların anlamakta zorlanacađı veya yanlış anlayabileceđi bazı soyut kavramlar ve esaslar, kıssa vasıtasıyla insanlara daha somut ve anlaşılır bir řekilde sunulur.¹⁰⁴⁰

Psikolojik ve eđitici űzellikleri ile insan eđitiminde űnemli bir rolű olan kıssa vasıtasıyla daha űnce yařamıř olan insanların bařlarına gelen sıkıntıların nedenleri anlatılarak gűnűműzdeki insanlara yol gűsterilir. Nitekim daha űnce yařamıř olan insanlar için geçerli olan durumlar, yaratılıř, zaaf ve eđilimleri aynı olan gűnűműz insanları için de geçerlidir. Kűtűlűklerin ve ahlaka aykırı davranıřların en gűzel bir řekilde anlatıldıđı bu yűntem ile insanlar bunlardan sakındırılır. Hadislerde anlatılan kıssalarda gűzetilen amaçlardan biri de insanları anlatılan konular űzerinde dűřűndűrerek ibret almalarını sađlamaktır. Kur'ân kıssalarının Hız. Peygamber'in ruhunu takviye edip beslediđi gibi hadislerde anlatılan kıssalar da Műslűmanlara psikolojik destek sađlar.¹⁰⁴¹

Kıssa anlatımı muhatabın ilgisini çeken, onu dinlendiren ve űzendiren bir yűntemdir. "...Kıssayı anlat, belki dűřűnűrlers."¹⁰⁴² ayetinde de iřaret edildiđi űzere Kur'ân'da geçmiř nesillerin iyi ve kűtű űrneklerinden bahsederek, iyiliđe teřvik edip kűtűlűkten sakındıran, dini ve ahlaki mesajlar, edebi sanat ve tasvirlerle műkemmelen bir ahenk ile anlatılan kıssalarda, onlar gibi davrananların aynı akıbete uđrayacađına atıfta bulunularak muhatapların, anlatılanlardan ders çıkarması ve ibret alması

¹⁰³⁹ Abdurrahman Kasapođlu, "Kur'ân'da Kıssa Terapisi, Hız. Peygamber'in Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması", *CűİFD*, 8/2 (2004), 75-76.

¹⁰⁴⁰ Ahmet Uyar, "Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler űzerindeki Olumsuz Etkileri", *EűİFD* 1/20 (2015), 27-28; Okumuřlar, "Din Eđitiminde Etkin Bir Yűntem Olarak Hikâye", 245.

¹⁰⁴¹ Uysal, "Bazı Hadis Kıssaları űzerine Műlhazalar", 39.

¹⁰⁴² el-A'râf 7/176.

hedeflenmiştir. Yüce değerlerin ve zor konuların anlatılmasında etkili bir araç olan kıssa, muhatapta his ve heyecan oluşturarak geçmişten ibret almayı sağlar.¹⁰⁴³ Nitekim tasvir, teşbih, temsil gibi edebi sanatları kullanmanın muhatabı eğiten ve ona manevî destek sağlayan bir yönü vardır. Ayrıca dua, teselli, sabır ve tevekkül çağrılılarıyla kıssalar, benzer sorunları yaşayan kişilerin felaket ve sıkıntılara karşı dayanma gücünü artırır.¹⁰⁴⁴

Kıssa anlatmak, dikkat çekerek dinleme arzusunu harekete geçirdiği ve olayları izleme isteği oluşturduğu için eski zamanlardan beri tüm toplumlarda eğitim öğretimde kullanılan bir metoddur. Hz. Peygamber, kıssaların bu etkilerinden faydalanarak *insanlara iletme istediği öğüt ve hikmetleri* kıssalar aracılığıyla iletmiştir.¹⁰⁴⁵ Böylece iletildiği mesajın, zihinlerde ve gönüllerde daha kalıcı olmasını sağlamıştır.

Kıssa yöntemini ilk olarak Yüce Allah, Hz. Peygamber'i eğitirken kullanmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: *"Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor."*¹⁰⁴⁶ Hz. Peygamber de çoğu zaman geçmiş ümmetlere ait kıssa ve olayları anlatarak sahâbileri eğitmiştir. Bu nedenle bunları dinlemekle, dinleyenlerin kalpleri son derece hoşnut olmuştur.¹⁰⁴⁷ Hz. Peygamber, anlattığı kıssalarla insanları İslâm'ın emrettiği bazı davranışlara teşvik etmiştir. Hadislerde yer alan bazı örnekler ile konuyu somutlaştıracığımız üzere Hz. Peygamber, az sözle çok şey öğreten kıssaları anlatmak suretiyle, muhatabın iç dünyasında etki oluşturup ders almasını sağlamak ve bu sayede iyiliklere teşvik etmek, kötülüklerden sakındırmak istemiştir.

Burada hadislerde anlatılan bazı kıssalara işaret ederek bunları motivasyon açısından değerlendireceğiz:

¹⁰⁴³ "Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır." (Yûsuf 12/111) ayeti de buna işaret eder.

¹⁰⁴⁴ Özafşar v.dğr. *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 2017) 6/584.

¹⁰⁴⁵ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 144-145.

¹⁰⁴⁶ Hûd 11/120.

¹⁰⁴⁷ Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları*, 151.

2.3.1. Tевbe Etmeye Teşvik Eden Kifl Kıssası

Hз. Peygamber, Müslümanları işledikleri günahlardan tevbe etmeye teşvik etmiş, zaman zaman geçmiş milletlerden örnekler vererek tevbe etmenin önemine dikkat çekmiştir. İbn Ömer’den rivâyet edilen bir hadise göre İsrailoğullarında günah işlemekten çekinmeyen Kifl isminde birine bir kadın gelmiş, kendisinden altmış dinar borç istemiştir. Kifl kadına kendisi ile zina etmesi şartıyla istediği parayı vereceğini vadetmiş, kadın mecburiyet sebebiyle bu teklifi kabul etmek zorunda kalmış ancak tam zina edecekken kadın titreyip ağlamış. Kifl, kadının titremesinin ve ağlamasının, zina teklifini ihtiyaçtan dolayı zorunluluk sebebiyle kabul etmesinden kaynaklandığını öğrenince kadın ile zina etmekten vazgeçip tevbe etmiş ve ‘Allah’a yemin ederim ki bundan sonra kesinlikle Allah’a isyan etmeyeceğim.’ demiştir. O gece ölen Kifl’in kapısının üzerinde sabahleyin ‘Allah, Kifl’i bağışladı!’ yazılmıştır”.¹⁰⁴⁸ Bu hadiste günahlarından samimi bir şekilde pişmanlık duyan kimseye Allah’ın merhamet edeceği ve onu affedeceği gözler önüne serilmiştir. Tевbe etmenin, günahları silerek kişinin bağışlanmasını sağlayacağını bilmek, kişiyi kötülüklerden vazgeçip tevbe etmeye ve böylece Hakk’a yönelmeye sevk edebilir.

2.3.2. Yüz Kişiyi Öldüren Adamın Kıssası

Kasten birisini öldürmek hem dünyevî hem de uhrevî cezası olan bir fiildir. Ancak bu günahı işlediği halde pişmanlık duyan ve durumunu düzeltip salih amel işleyenlerin ahiretteki cezadan kurtulacağına dair hadisler vardır. Hз. Peygamber, Müslümanları işledikleri günahlardan tevbe etmeye teşvik etmiş, zaman zaman geçmiş milletlerden örnekler vererek tevbe etmenin önemine dikkat çekmiştir. Bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Sizden önceki ümmetlerde doksan dokuz kişiyi öldüren bir adam vardı. Yeryüzünün en âlim kişisini sor(uştur)duğunda kendisine bir râhibi gösterdiler. Bunun üzerine o râhibe giderek doksan dokuz kişiyi öldürdüğünü ve (bu konuda) kendisi için tevbe (imkânı) olup olmadığını sorunca râhibin olumsuz cevap vermesi üzerine râhibi de öldürdü. Böylece öldürdüğü kişilerin sayısını yüze tamamladı. Sonra (yine) yeryüzünün en âlim kişisini sor(uştur)maya devam etti. Kendisine âlim bir zâtı gösterdiler. Âlime gidip, kendisinin yüz kişiyi öldürdüğünü ve (bu konuda) kendisi için tevbe (imkânı) olup olmadığını sorunca âlim zât: ‘Evet!

¹⁰⁴⁸ Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 48. Tirmizî söz konusu rivayet hakkında: “Bu hadis hasendir.” değerlendirmesinde bulunmuştur. Bk. Aynı yer.

(tevbe imkânı vardır). Tевben ile senin arana kim girebilir? Filan yere git, çünkü orada insanlar Allah’a ibadet ediyorlar, sen de onlarla birlikte Allah’a ibadet et. (Yaşadığın o) yere bir daha dönme. Çünkü orası kötü bir yer.’ dedi. Bunun üzerine adam (yaşadığı yerden âlim zatın dediği yere gitmek üzere) ayrıldı. Yolun yarısına geldiğinde öldü. Bunun üzerine rahmet melekleri ile azap melekleri kendisi hakkında anlaşmazlığa düştüler. Rahmet melekleri: ‘Bu adam, tevbe ederek ve kalbiyle Allah’a yönelerek geldi.’ dedi. Azap melekleri ise: ‘Bu adam hiçbir şey yapmadı.’ dedi. Bunun üzerine yanlarına insan suretinde bir melek geldi ve onlar bu meleği aralarında hakem tayin ettiler. Bu melek onlara: ‘Adamın gelmiş olduğu yer ile gideceği yere olan uzaklığını ölçün. Nereye yakın ise onlara teslim edin.’ dedi. Bunun üzerine ölçüm yaptıklarında ölen adamın, gitmek istediği yere daha yakın olduğunu gördüler. Böylece onu rahmet melekleri aldı.”¹⁰⁴⁹

Hз. Peygamber, Müslümanları anlatmış olduğu bu kıssada iletmiş olduğu mesajlara yönelik motive etmiştir. Hз. Peygamber’in burada dikkat çektiği birinci husus, dini veya dünyevî tüm alanlarda bilinmeyen konuları ehline sorup danışmak gerektiği, aksi durumda telafisi mümkün olmayan zararlara maruz kalınacağıdır. Bu, kültürümüze “Yarım hekim candan, yarım hoca dinden eder.” şeklindeki atasözü ile yansımıştır. Kıssada bahsedilen adam, yaptığı işe pişman olup günahlarından temizlenmek isteyince bunun mümkün olup olmadığını araştırmaya başlamış. Bu konuyu danışmak için kendisine tavsiye edilen rahibe durumu sorunca rahibin, böyle bir şeyin mümkün olamayacağını söylemesi üzerine onu da öldürerek öldürdüğü insanların sayısını yüze tamamlayıp tekrar günaha düşmüştür. Kendisine tavsiye edilen ikinci âlim şahsa, aynı hususu sorunca *Allah ile senin tevben arasına kim girebilir ki?!* şeklinde cevap vererek günahlarından arınmasının mümkün olduğunu söylemiştir. Bir kişiyi öldürmenin tüm insanları öldürmek gibi olduğu¹⁰⁵⁰ göz önünde bulundurulduğunda yüz kişiyi öldürmek gibi çok ağır bir günahın işlenmesi durumunda bile gerçekten pişman olarak, ümitsizliğe kapılmadan halis bir niyetle tevbe edilmesi durumunda bu günahın bile bağışlanacağına işaret edilmiştir. Dolayısıyla kıssa tevbenin kabul edilmesi için günahın büyüklüğünün önemli olmadığını gösterir. Bu kıssa, Allah’ın bağışlayıcı olduğuna vurgu yaparak günahkâr

¹⁰⁴⁹ Müslim, “Tevbe”, 46. Ayrıca Bk. Buhârî, “Enbiyâ”, 56; İbn Mâce, “Diyât”, 2.

¹⁰⁵⁰ el-Mâide 5/32.

Müslümanları, tevbelерinin kabul edilmesi konusunda ümitvar olmaya ve tevbe etmeye motive etmektedir.

Hз. Peygamber'in bu kıssada Müslümanları motive ettiği diğer bir husus, günahkâr Müslümanlara ötekileştiren, dışlayan, ümit kıran, moral bozan bir üslupla değil de onları kazanmaya çalışan, onlara ümit veren, onların morallerini yükselten bir üslupla yaklaşmak gerektiğidir. Nitekim kıssada bahsedilen ikinci âlim zâtın tutumu bu yönde olmuş, bu da yüz kişiyi öldüren günahkâr adamın tevbe etme konusundaki motivasyonunu artırmıştır. Kendisine danıştığı bu âlim zâtın tavsiyelerine uygun olarak hareket etmesi de bunu göstermektedir.

Hз. Peygamber'in bu kıssa ile vermek istediği mesajlardan birisi de kötülüklerin çokça işlendiği, kötü insanların yoğun olarak bulunduğu ortamda yaşayan kimselerin, onların bu kötülüklerinden etkileneceğini dikkate almaktır. Aynı durum, iyi insanların bulunduğu sosyal ortamlar için de geçerlidir. Yani iyi insanların yoğun olarak bulunduğu ortamlarda yaşayan kimseler de çevresindeki bu iyiliklerden olumlu yönde etkilenirler. Kıssada belirtildiği üzere yüz kişiyi öldüren sözkonusu adam, günahlarından temizlenme imkânı olup olmadığını sorunca âlim zat, kendisine orada kötü insanların bulunması nedeniyle daha önce yaşamış olduğu yere gitmemesini söyleyip Allah'a ibadet eden iyi insanların bulunduğu bir yere gitmesini tavsiye etmiştir. Burada dikkat çekilen husus, davranışlarımıza yaşadığımız sosyal çevredeki insanların dini ve ahlaki durumlarına göre olumlu veya olumsuz etkilerinin olacağı, bu nedenle bunları dikkate alarak yaşadığımız sosyal çevreyi iyi seçmemiz gerektiğidir. Nitekim Hз. Peygamber şu hadisinde de aynı gerçeğe dikkat çekmiştir: “İyi arkadaş ile kötü arkadaşın misali, misk taşıyan kimse ile körük çeken kişi gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir ya da sen ondan satın alırsın. Körük çeken kimse ise ya elbiseni yakar ya da sen onun pis kokusunu alırsın.”¹⁰⁵¹ Hз. Peygamber sosyal çevrenin insanlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisini veciz bir şekilde beyan ederek Müslümanları iletişimde olduğu insanları iyi seçmeye teşvik etmiştir. İçinde bulunduğumuz sosyal çevrenin davranışlarımıza etkisinin önemi, dilimize “Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan!”, “Üzüm üzüme baka

¹⁰⁵¹ Buhârî, “Büyû”, 38; Müslim, “Birr”, 146. Hadis, din ve dünya konusunda kendisinden eziyet görünen kimse ile dostluk kurmayı yasaklamakta; din ve dünya yararı görülen kimselerle arkadaşlık etmeye teşvik etmektedir. (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 4/324)

baka kararır.”, “Kör ile yatan şaşk kalkar.” gibi atasözleri ile kollektif bir tecrübe olarak yansımıştır.

Bu kıssada tevbe eden kimsenin günah işlediği sosyal ortamdan ve bu günaha yardım eden arkadaşlarından sosyal ilişkilerini kesmesinin ve o hal üzere bulundukları sürece onlara yönelik bu tutumunu devam ettirmenin önemine işaret edilmektedir. Ayrıca onların yerine iyi, sâlih, âlim, âbid, müttaki, dostluğundan faydalanılan kişilerle arkadaş olması da önemlidir. Bu şekilde davranması tevbesini sağlamlaştırır.¹⁰⁵²

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, bu kıssa ile sadece bir olayı anlatarak bu olay üzerinden Müslümanları birçok konuda motive etmiştir. Bunların tek bir olay örgüsünde yer alması, az sözle birçok şeyi ifade etme ve bunların gönüllerde ve zihinlerdeki kalıcılığını sağlama imkânı vermektedir. Hz. Peygamber, bu amaçlara matuf olarak Müslümanları iletmek istediği mesajlara motive etmek için kıssadan faydalanmıştır.

2.3.3. Sabırlı Olmaya Teşvik Eden Önceki Ümmetlerin Kıssası

Kur’ân, sabrın önemine sıklıkla vurgu yapmış, Allah’ın sabredenlerin yanında olduğunu müjdelemiştir.¹⁰⁵³ Sabrın güzel örneklerini Hz. Peygamber’in şahsında ve ona ilk iman eden sahâbede görmekteyiz. İlk Müslüman olan sahâbilerden Habbâb b. Eret ve yanında bulunan diğer sahâbîler (r.anhum), müşriklerin İslâm’ın ilk günlerinde Müslümanlara yönelik yaptıkları zulüm ve işkencelere atıfta bulunarak Hz. Peygamber’e: “(Müşriklere karşı) bizim için Allah’tan yardım istemez misin? (onların zulmünden kurtulmamız için) Allah’a dua etmez misin?” şeklinde sorduklarında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizden önceki ümmetlerde bir adam yakalandıktan sonra (başı dışarıda kalacak şekilde) kendisi için kazılan bir çukura gömülür; testere ile başı ikiye bölünürdü de (yapılan bu işkence) onu dininden döndüremezdi. (Başka bir adamın da) demirden yapılmış taraklarla etinin altında bulunan kemik ve sinirleri taranırdı. Bu da onu dininden döndüremezdi. Allah’a yemin ederim ki, Allah bu dini (İslâm’ı) kemale erdirecektir. Hatta (o vakit) bir süvari San‘â’dan Hadramevt’e kadar (güven içinde) gidecek, (bu yolculuğu

¹⁰⁵² Nevevî, *el-Minhâc*, 17/83.

¹⁰⁵³ el-Bakara 2/153.

esnasında) sadece Allah'tan ve koyunlarına bir kurdun saldırmasından korkacak. Fakat siz acele ediyorsunuz!”¹⁰⁵⁴

Hız. Peygamber, bu kıssada İslâm'ın ilk yıllarında müşrikler tarafından çeşitli zulüm ve işkencelere maruz kalan Müslümanlara önceki ümmetlerin inançları uğruna katlandıkları eziyetlerden bahsederek, onların gösterdiği sabır ve kararlılığı anlatarak onları teselli etmek suretiyle onların morallerini yükseltmiş, dayanma güç ve isteklerini artırarak sabırlı olmaları konusunda motive etmiştir. Çeşitli zulüm ve işkencelere maruz kalan insanların, kendilerinden daha olumsuz durumda olan kimseleri düşünmesi psikolojik olarak rahatlamalarını sağlar. Bu da onları maruz kaldıkları olumsuzluklara tahammül etmede dirençli olmalarını sağlayarak motive eder. Hız. Peygamber bir hadisinde hayat şartları daha aşağıda olanlara bakmayı, hayat şartları daha iyi olanlara bakmamayı tavsiye ederek, böyle davranmanın Allah'ın nimetini hor görmemek için daha uygun bir davranış olduğunu belirtmek suretiyle¹⁰⁵⁵ yine içinde bulunduğu durum ve şartlar bakımından kendisinden daha olumsuz kimselere bakmanın moral ve motivasyonu korumadaki önemine işaret etmiştir. Hız. Peygamber bu kıssada İslâm'ın ilk günlerinde zulüm ve işkenceye maruz kalan Müslümanlara Allah'ın dinini tamamlayacağını ve Mekke'den yaklaşık 1119 km uzaklıkta yer alan Yemen'de bulunan San'â ve Hadramevt şehirleri arasında bile insanların güven içerisinde yolculuk yapabileceğini, dolayısıyla zulüm ve işkence ortamının, huzur ve emniyete evrileceğini haber vererek kendilerini teselli etmek suretiyle Müslümanları içinde bulundukları duruma sabretmeye teşvik etmiştir. Hız. Peygamber, burada kendilerine söz konusu müjdeleri vererek muhatapların gönüllerinde ve zihinlerinde etki oluşturarak Müslümanları maruz kaldıkları zulüm ve işkencelere sabretme konusunda motive etmiştir.

Hız. Peygamber bu kıssada Müslümanları teselli etmek ve takdir edilmiş olan süre geçinceye kadar sabretmeleri gerektiğini belirtmek için önceki ümmetlerden örnek vermiştir. Bu nedenle hadisin sonunda “Fakat siz acele ediyorsunuz.” buyurmuştur.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁴ Buhârî, “İkrâh”, 1.

¹⁰⁵⁵ Müslim, “Zühd”, 9.

¹⁰⁵⁶ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 10/97.

2.3.4. Köpeği Sulayan Kadın ve Adamın Kıssası

Bazen yapılan küçük bir iyilik, o iyiliği yapan için kendisine çok büyük bir lütuf olarak geri döner. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Susuzluktan ölmek üzere olan bir köpek, bir kuyunun etrafında dolaşıp dururken İsrâiloğullarından günahkâr bir kadın köpeği gördü. Çizmesini çıkarıp (ona su doldurarak) onunla köpeği suladı. Kadın köpeğe su içirmesi nedeniyle bağışlandı.”¹⁰⁵⁷ Başka bir hadiste aynı olay bir adam hakkında şöyle anlatılmaktadır: “...Kuyudan çıktığında bir köpeğin susuzluktan toprağı yaladığını görüp ‘Benim susadığım gibi bu köpek de susamış!’ diyerek kuyuya indi. Ayakkabısına su doldurup bununla köpeğe su içirdi. Bunun üzerine Allah, onun bu davranışını beğendi ve kendisini bağışladı. (Orada bulunan sahâbîler): ‘Ey Allah’ın Rasûlü! (diğer) hayvanları sulamamız durumunda sevap alır mıyız?’ şeklinde sorunca Hz. Peygamber: “Her yaş ciğer taşıyanı (canlıyı) sulamanız karşılığında size mükâfat vardır.”¹⁰⁵⁸ buyurmuştur.

Hız. Peygamber, aslında bu kıssalarla Müslümanları iyilik yapmak konusunda motive etmiştir. Çünkü bir köpeğin susuzluğunu gidermek gibi insanlar tarafından küçük görülebilecek bir iyilikten bile Allah’ın razı olduğunu bilmek, Müslümanları küçük büyük demeden gerek hayvanlara gerekse tüm canlılara iyilik yapmaya sevk eder. Hız. Peygamber susayan köpeğin susuzluğunu gidermek ve tüm canlılara merhamet etmek şeklindeki örnek davranışları kıssa vasıtasıyla yaşanmış olan somut örneklere atıfta bulunarak, ilettiğı mesajın daha etkili ve kalıcı olmasını sağlamıştır. Hız. Peygamber anlattığı bu kıssalar ile adeta muhataplarının gönüllerine ve zihinlerine benzer durumlarla karşılaşıldığında gündeme getirmelerini sağlamak üzere not düşer. Geleceğe yönelik muhatapların gönüllerine ve zihinlerine düşülen bu notlar benzer durumlarla karşılaşıldığında insanların hatırına gelerek onları teşvik edilen mesajlar doğrultusunda harekete geçirerek motive eder. Diğer yandan Hız. Peygamber’in muhataplarda oluşturduğu motivasyonun iki yönü bulunmaktadır. Birincisi aynı durumla karşılaşan kimseleri kıssada belirtilen şekilde davranmaya teşviktir. Yani bu kıssalarda anlatılan durumun aynısı ile karşılaşıldığında aynı tutumu göstermeye teşvik etmek, Hız. Peygamber’in sağladığı motivasyonun birinci

¹⁰⁵⁷ İmâm Mâlik, “Sıfatü’n-nebî”, 23; Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Selâm”, 153; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 47.

¹⁰⁵⁸ Buhârî, “Mezâlim”, 23.

yönünü oluşturur. Kıssada anlatılan olaydan hareketle benzer durumlarla karşılaşıldığında kıssada bahsedilen şahısların örnek davranışlarına benzer şekilde davranmaya teşvik etmek ise Hz. Peygamber'in oluşturduğu motivasyonun ikinci yönünü oluşturur. Burada kıssada belirtilen davranış ile ona kıyasen yapılan davranışın paydaları ortaktır. Söz konusu kıssalarda belirtilen birinci motivasyon yönü susuz köpeğin susuzluğunu gidermek, ikinci motivasyon yönü ise buna kıyasen hayvanlara yapılacak olan, kanadı kırık bir kuşun veya ayağı kırılan bir kedinin bakım ve tedavisinde olduğu gibi diğer iyiliklerdir. Burada bu iki motivasyon yönünün ortak paydası hayvanlara merhametli davranmaktır.

2.3.5. Eziyet Veren Şeyi Yoldan Kaldırması Nedeniyle Bağışlanan Adamın Kıssası

İyilikler, hiçbir zaman küçük görülmemeli ve Allah katındaki değerinin çok büyük olabileceği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Adamın biri yolda yürürken, yolun üzerinde bir diken dalı buldu ve onu yoldan uzaklaştırdı. (Kaldırıp yolun kenarına attı.) Allah onun bu davranışını kabul etti ve onu affetti.”,¹⁰⁵⁹ “Andolsun ben yolun ortasında insanlara eziyet vermekte olan bir ağacı kesmesi sebebiyle cennette nimetlerle beslenmekte bulunan bir kimse gördüm”,¹⁰⁶⁰ “Bir kimse yolun ortasında bir ağaç dalına uğradı da ‘Vallahi ben bunu muhakkak kendilerine eziyet vermemesi için Müslümanlardan uzaklaştıracam.’ dedi. Bu işinden dolayı da neticede cennete girdi.”.¹⁰⁶¹

Bu hadisler; insanlara rahatsızlık veren ağaç, dikenli dal, düşmesine neden olabilecek taş, pislik, leş ve benzeri şeyleri yoldan alıp kaldırmanın faziletini göstermektedir. Nitekim insanlara rahatsızlık veren şeyleri yoldan kaldırmak imanının şubelerindendir.¹⁰⁶² Bu hadisler, insanlara faydalı olan, onlardan bir zararı gideren her şeyin faziletli olduğuna işaret etmektedir.¹⁰⁶³ Bu kıssalarda yol üzerinde insanlara zarar veren şeyleri yoldan kaldırmak gibi samimiyetle yapılmış küçük bir iyiliğin bile bağışlanmak ve sonrasında cennete girmek için bir vesile olabileceğine dikkat çekilerek Müslümanlar iyilik yapmaya teşvik edilmişlerdir.

¹⁰⁵⁹ Buhârî, “Ezân”, 32; “Mezâlim”, 28; Müslim, “İmâre”, 164.

¹⁰⁶⁰ Müslim, “Birr”, 129.

¹⁰⁶¹ Müslim, “Birr”, 128.

¹⁰⁶² Buhârî, “İmân”, 3.

¹⁰⁶³ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/171. Benzer bir yorum için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/109.

2.3.6. Cömert ve Hoşgörülü Olması Nedeniyle Bağışlanan Adamın Kıssası

Cömert ve hoşörülü davranmak Allah'ın rızasına vesile olabilecek faziletli amallerdendir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allah, geçmiş ümmetler içerisinde bir adamı bağışlamıştı. Bu adam (bir şey) satarken, alırken ve borcunu isterken cömert ve hoşgörülüydü.”¹⁰⁶⁴ Bu kıssada, Allah'ın, alış-veriş yaparken de borcunu isterken de nazik ve hoşgörülü olup, huysuzluk ve saygısızlıktan sakınan kimsenin günahlarını affedeceğine yönelik bir müjde vardır.¹⁰⁶⁵ Böylece Hz. Peygamber mükâfatına işaret ederek Müslümanları cömert ve hoşgörülü olmaya teşvik etmiştir. Bunu yaparken de kıssa üslubundan faydalanmıştır. Allah tarafından affedildiği belirtilen söz konusu adam, kıssayı dinleyen ve okuyanlar için güzel bir örnek teşkil eder. Bunun neticesinde onunla özdeşleşme gerçekleşir. Bu ise benzer durumlarda onun gibi davranmaya sevk eder. Böylece bu kıssayı dinleyen ve okuyanlarda Allah tarafından bağışlanma isteğinin etkisiyle alışveriş yaparken cömert ve hoşgörülü olmak şeklindeki hedef davranışları yapmaya yönelme gerçekleşir.

2.3.7. Birbirinin Hakkına Riayet Eden İki Adamın Kıssası

Başkalarının hakkına riayet etmek hem dünyada hem de ahirette kişiye fayda sağlar. Buna işaret eden bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bir adam başka bir adamdan bir arsa satın aldı. Arsayı satın alan adam arsasında içi altınla dolu bir küp buldu, arsayı satın aldığı adama: ‘Gel, benden altınımı al, ben senden sadece arsanı satın aldım, altın satın almadım.’ dedi. Toprağın eski sahibi ise: ‘Ben sana toprağı, içindekilerle birlikte sattım.’ dedi. Bunun üzerine bir zâtı hakem tayin ettiler. Hakem yapılan zât: ‘Sizin çocuğunuz var mı?’ dedi. Birisi: ‘Benim bir oğlum var.’ dedi. Diğer de: ‘Benim de bir kızım var.’ dedi. Hakem: ‘Erkek ve kız (evladınız)ı evlendirin ve her ikisine bundan harcayın, geri kalanı da kendiniz adına sadaka verin.’ dedi.”¹⁰⁶⁶

Kıssadan çıkarılacak hukuki mesajlar şu şekildedir: Cahiliye döneminde gömüldüğünün bilinmesi durumunda kıssada belirtilen bir küp dolusu altının hükmü İslâm hukukundaki rikâz'ın (define) hükmü ile aynıdır. Bu, Müslümanlar tarafından

¹⁰⁶⁴ Tirmizî, “Büyû”, 75.

¹⁰⁶⁵ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 4/457.

¹⁰⁶⁶ Buhârî, “Ehâdisü'l-enbiya” 54; Müslim, “Akdiye”, 21; İbn Mâce, “Lukata”, 4.

gömülmüş olduğunun bilinmesi durumunda lukata (buluntu mal) hükmündedir; Müslümanlar tarafından gömüldüğü bilinmezse kaybolmuş olan mal hükmündedir ve devlet hazinesine (Beytül-mâl) konulur. Bu kıssanın meydana geldiği ümmetin şeriatında bu şekildeki bir ayrıntının bulunmaması ve hakem olarak başvurulacak zâtın da belirtilen şekilde hüküm vermiş olması muhtemeldir.¹⁰⁶⁷

Kıssada işaret edilen ahlaki mesajlar ise şu şekildedir: Kıssada belirtilen arsayı satın aldıktan sonra içerisinde bir küp altın bulan adamın bunu arsanın eski sahibinden gizlememesi ve asıl hak sahibinin arsayı satın aldığı adam olduğunu düşünerek durumu ona haber vermesi, onun dürüst biri olduğunu göstermektedir. Arsanın eski sahibinin, bu arsayı ona içindekilerle sattığını ifade ederek içi altın dolu söz konusu küpü almaması ise onun kannatkar biri olduğunu göstermektedir. Bu kıssada bahsedilen arsayı satın alan da satan da karşısındaki insanın hakkını gözetmek istemiştir. Arsayı satın alan adam dürüst bir tavır sergilemiş; arsayı satan ise kanaatkâr bir şekilde davranmıştır. Bu hassasiyet neticesinde kendileri, çocuklarını evlendirme ve sadaka verme, çocukları, evlenme, sadaka verilen insanlar ise bu sadaka ile ihtiyaçlarını karşılama şeklinde bir menfaat elde etmiştir. Hz. Peygamber, kıssa yöntemini kullanarak insanların haklarına riayet edilmesi neticesinde birçok hayra ulaşılabilceği mesajını ön plana çıkarmış, böylece Müslümanları, dürüst ve kannatkar davranma, birbirlerinin haklarını gözetmede hassas olma gibi ahlaki prensipleri uygulamaya teşvik etmiştir. Bu mesajın kıssa vasıtasıyla bir olay örgüsü üzerinden verilmesi, bu kıssayı işiten/okuyan Müslümanları benzer durumlarla karşılaştığında kıssayı hatırlayıp kıssa kahramanları ile özdeşim kurmak suretiyle hedef davranışı yapmaya sevk edebilir.

2.3.8. Hırsız, Zinakâra ve Zengine Sadaka Veren Adamın Kıssası

Allah rızası için ihlâslı bir şekilde verilen sadakalar, yerini bulmasa (mesela hırsız, zinakâr veya zengin kimseye sadaka verilse) bile makbul amellerdir ve bu sadakalar vesilesiyle, sadaka verilen kişiler olumsuz huylarından vazgeçebilirler. Hz. Peygamber'den nakledilen şu kıssa buna işaret etmektedir: “(Sizden önce yaşamış ümmetlerin birinde) bir adam: ‘Bu gece muhakkak bir sadaka vereceğim.’ dedi. Sadakasını alıp (evden) çıktı. Sadakayı (hırsız olduğunu bilmeden) hırsız bir

¹⁰⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/519.

kimsenin eline bıraktı. Sabah olunca orada bulunanlar: ‘Hırsıza sadaka verildi.’ diye konuştular. O da: ‘Allah’ım sana hamdolsun¹⁰⁶⁸ yine bir sadaka vereceğim.’ dedi. Sadakasıyla çıktı, bu kez de zinakâr bir kadının eline sadakasını bıraktı. Sabah olunca yine orada bulunanlar: ‘Bu gecede zinakâr bir kadına sadaka verildi.’ diye konuştular. O da: ‘Allah’ım, bir zinakâr kadına bile sadaka verebildiğimden dolayı sana hamdolsun. Yine bir sadaka vereceğim.’ dedi. Sadakasıyla çıktı, bu defa da zengin bir kimsenin eline sadakasını bıraktı. Sabah olunca yine orada bulunanlar: ‘Zengine sadaka verildi.’ diye konuştular. O da: ‘Allah’ım, hırsıza, zinakâra ve zengine bile sadaka verebildiğimden dolayı sana hamdolsun.’ dedi. (Bu durum rüyasında gösterildi ve kendisine): ‘Senin sadakaların kabul edildi. Şöyle ki: (İhlâsla yani Allah rızası için vermen sebebiyle) hırsızın, hırsızlıktan vazgeçip iffete gelmesi, zinakâr kadının zinadan vazgeçmesi, zenginibret alıp Allah’ın kendisine verdiklerinden tasadduk etmesi umulur.’ denildi.”¹⁰⁶⁹

Hız. Peygamber’in bu hadisinde yapılan ibadetlerde samimi olmaya yönelik bir teşvik vardır. Ayrıca sadaka veren kimselerde sadaka verilen kimsenin ahlakî ve mali durumlarının uygun olup olmadığı konusunda oluşabilecek şüphelerin de bertaraf edilmesi söz konusudur. Çünkü sadakayı veren kişi samimi olursa, sadakayı Allah rızası için verirse, Allah (c.c.) verilen bu sadaka nedeniyle, sadaka verilen olumsuz kimselerin durumlarını hayra tebdil edebilir. Böylece hırsız, hırsızlık yapmaktan, zinakâr, zina etmekten, zengin ise cimrilik edip sadaka vermemekten vazgeçebilir. Kıssada Müslümanlara iletilen mesajlardan birisi de, Allah rızası için yapılan amellerde kınayanın kınamasına aldırış etmeden doğru bildiği yolda yalnız da olsa ilerlemek gerektiği ve başkalarının kendisine yaptığı eleştirilere kulak asmadan moral ve motivasyonunu koruyarak yaptığı amellere devam etmek gerektiğidir. Dikkat edilirse kıssada bahsedilen adam, bir hırsıza sadaka verdikten sonra orada bulunan insanlar verdiği bu sadaka ile ilgili olarak *hırsıza sadaka verildi* şeklinde konuşunca onların bu yorumlarına aldırış etmemiş, onların söyledikleri sözler, moral ve motivasyonunu olumsuz etkilememiştir. Nitekim verdiği sadakaya yönelik *bir hırsıza sadaka verildiği* şeklindeki eleştirileri duyunca Allah’a hamd

¹⁰⁶⁸ Burada hamd etme sebebi, hak etmeyen birine sadaka verilmesi nedeniyle değil de bu işin Allah’ın iradesiyle gerçekleşmesinden dolayıdır. Nitekim Allah’ın irade ettiği her şey güzeldir. (İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 3/290).

¹⁰⁶⁹ Buhârî, “Zekât”, 14, Müslim, “Zekât”, 78, Nesâî, “Zekât”, 47.

etmesi ve yine bir sadaka verme niyetinde olduğunu belirtmesi de bunu göstermektedir. İşte Hz. Peygamber'in kıssa kahramanının bu davranışı ile verdiği mesajlardan birisi de, Allah rızasını kazanmak için yapılan işlerde, çeşitli eleştiriler ile karşılaşıldığında bunlardan etkilenmemek, moral ve motivasyonu korumak suretiyle benzer bir hayrı yapmanın niyet ve ümidi içerisinde olarak, ilk fırsatta bu niyeti gerçekleştirmektir.

Hadiste sadaka verenin niyeti doğru olursa, verdiği sadaka yerine ulaşmasa bile onun kabul edileceği belirtilmiştir. Bu kıssa, sadaka verirken ihlâslı olmanın ve sadakayı gizli vermenin faziletini ve verilen sadaka yerini bulmadığında yeniden sadaka vermenin müstehap olduğunu gösterir. Aksi ortaya çıkmadıkça bu husustaki hüküm zahire göre verilir. Kıssada Allah'a teslim olmanın ve O'nun (c.c.) hükmüne rıza göstermenin bereketine işaret edilmiştir. Bu kıssa ayrıca Allah'ın yazdığı kazadan (kaderden) mennun olmamanın yerilen bir davranış olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁷⁰ Kıssada sadaka verilen kişi fasık veya zengin birisi olsa bile sadaka verilmesi durumunda sevabının sabit olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü her canlıya yapılan iyilik nedeniyle ecir vardır. Bu durum nâfile sadaka için böyledir. Zekât ise zengin birine verilmesi durumunda kabul olmaz.¹⁰⁷¹

2.3.9. Mağaraya Sığınan Üç Adamın Kıssası

İhlâs, ibadet ve iyilikleri gösteriştten ve menfaat kaygılarından uzak bir şekilde sadece Allah rızası için yapmayı ifade eder. İslâmî literatürde daha geniş anlamda, kalbi şirkten, riyadan, batıl inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından, gösteriş arzusundan temizlemeyi, her türlü hayırlı amele iyi niyetle yönelmeyi ve her durumda sadece Allah'ın rızasını gözetmeyi ifade eder.¹⁰⁷² Hz. Peygamber'in, yapılan amellerin sırf Allah rızası için yapılmasının önemine işaretten anlattığı bir kıssa şöyledir: “Üç kişi beraber yürüyorken onları yağmur yakaladı. Hemen dağdaki bir mağaraya sığındılar. Ardından sığındıkları mağaranın ağzına dağdan büyük bir kaya düşüp üzerlerine kapattı. Bunun üzerine onlardan biri diğerlerine:

¹⁰⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/291.

¹⁰⁷¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/110.

¹⁰⁷² Süleyman Ateş, “İhlas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/536.

-‘Riyâ ve şöhet isteği olmadan, sadece Allah rızası için yapmış olduğunuz amellere bakın da onları anmak suretiyle Allah’a dua ediniz. Umulur ki, Allah mağaranın kapısını açar!’ dedi.

Bunun üzerine onlardan biri şöyle dedi:

-‘Ey Allahım! Benim ihtiyar anne babam ve küçük çocuklarım vardı. Ben onları, sürü otlatarak geçindirirdim. Akşam olup da sürüyü otlaktan onların yanına getirdiğimde sütü sağıp, çocuklarımdan önce anne babama içirirdim. Bir gün hayvanları otlattığım yer, uzak olduğu için akşam oluncaya kadar sürüyü getirememiştim. Geç vakitte geldiğimde onlar uyuyorlardı. (Her zaman yaptığım gibi) sütü sağıp, kabı ile getirip başuçlarında ayakta bekledim. Onları uyuklarından uyandırmak istemiyordum. Onlardan önce çocuklarıma süt içirmeyi de istemiyordum.¹⁰⁷³ Çocuklar ise ayaklarının dibinde açlıktan sızlanıyorlardı. O gece fecr doğuncaya kadar benim durumum böyle ayakta beklemekle, onların hali ise uyumakla devam etti. Şüphesiz sen bilmektesin ki bunu sadece senin rızanı istemek için yapmıştım. Bu nedenle bizim için bir yarık aç da biz oradan semâyı görelim!’

Allah, onlara gökyüzünü görecekleri kadar bir yarık açtı.

Onlardan ikincisi ise şöyle dua etti:

‘Ey Allahım! Amcamın bir kızı vardı. Onu, erkeklerin kadınları sevdikleri sevginin en şiddetlisi ile seviyordum. Bir defasında ondan nefisini istedim. O:

-‘Yüz dinar getirirmediğin olmaz!’ şeklinde dayattı.

Ben bu parayı kazanmak için çalıştım ve sonunda yüz dinar biriktirdim.

En sonunda bu yüz dinar¹⁰⁷⁴ ile amcamın kızının yanına gittim. İki bacağı arasına oturduğum zaman o şöyle dedi:

-‘Allah’tan kork! Haksız olarak mührü(mü) bozma!’.

¹⁰⁷³ Hadisin bu kısmı, bu kişideki anne baba sevgisinin boyutu, anne babaya hizmet etmeyi öncelemesi, kendi ailesinden hatta çocuklarından önce anne babasının karnını doyurma gayreti bağlamında değerlendirilmelidir. Bu da *birrû’l-vâlideyn* yani anne babaya iyi davranmak, onları üzmemek kapsamındadır. Anne babasını çocuklarına bile öncelemesi yadırganmamalıdır zira yaşlılar da içinde bulundukları evrenin (*erzelü’l-ömr*) etkisiyle adeta çocuklaşmakta, duygusallaşmakta ve şeker hastalarında olduğu gibi yemeğe karşı dayanamaz bir konumda olabilmektedirler.

¹⁰⁷⁴ Başka bir rivayette “120 dinar” şeklinde geçmektedir. Bk. Buhârî, “İcâre”, 12.

Ben de (onu çok sevdiğim halde) bu sözü üzerine kalkıp kendisinden ayrıldım. Allahım! Şüphesiz ki sen bilmektesin! Ben bunu sadece senin rızan için yaptım. Bunun hatırı için buradan bir yarık aç!’

Allah, (mağaranın girişini) onlar için biraz daha açtı.

Onların üçüncüsü ise şöyle dedi:

-‘Allah’ım! Ben (on altı rıtlı olan) bir farak ölçek pirinç karşılığında bir işçi ücretle tutmuştum. O işçi işini bitirdiğinde:

-‘Bana hak ettiğim ücreti ver!’ dedi.

Ben de ona hakkı olan ücreti sundum. Ancak işçi ücretini bıraktı, uzaklaşıp gitti. Ben de onun pirincini her sene ekip çoğalttım. Sonunda onun parasıyla bir sürü sığır topladım, bir de çoban tuttum. Bir süre sonra o işçi gelip bana:

-‘Allah’tan kork, bana zulmetme, hakkımı bana ver!’ dedi. Ben de ona:

- ‘Gidip şu görünen sığırları ve çobanı al!’ dedim.

O: ‘Allah’tan kork, benimle alay etme!’ dedi.

Ben de ona:

-‘Ben seninle alay etmiyorum, bu sığırları ve çobanları al!’ dedim.

O da bunları alıp gitti. Şüphesiz sen bilmektesin ki ben bu işi sadece senin rızanı elde etmek için yapmıştım. Bunun hatırına kayanın kalan kısmını da aç!’ dedi. Allah da kayayı açıp onları kurtardı.”¹⁰⁷⁵

Hiz. Peygamber’in anlattığı bu kıssa bir çok konuda motivasyon sağlar. Kıssada belirtildiği üzere, mağaraya sığınan söz konusu üç şahıs, mağaraya sığındıktan sonra mağaranın giriş kapısını büyük bir kayanın kapatması neticesinde ümitsizliğe kapılmamışlardır. Burada Müslümanlar maddî olsun manevî olsun başa gelen musibetler neyinle ümitsizliğe kapılmama hususunda motive edilmişlerdir. Kıssada Müslümanlar yine Allah’a dua etmek, Allah’tan yardım dilemek gerektiği hususunda teşvik edilmişlerdir. Sığındıkları mağaranın giriş kısmını bir kayanın kapatması neticesinde mağarada mahsur kalan bu üç şahıs, Allah’tan yardım dilemişlerdir. Burada, diğer zamanlarda olduğu gibi zor ve içinden çıkılmaz görünen

¹⁰⁷⁵ Buhârî, “Edeb”, 5; “Büyû”, 98; “İcâre”, 12; “Hars ve’l-müzâra’a”, 13.

durumlara düşüldüğünde, çaresiz kalındığında Allah’a teveccüh ederek O’ndan yardım dilenmesi gerektiğı vurgulanmaktadır. Kıssada, mağarada mahsur kalan söz konusu üç kişinin sadece Allah rızası için yapmış oldukları amelleri dile getirip bunları vesile ederek dua ettikleri ve bunun neticesinde dualarının kabul olarak mağaradan çıktıkları belirtilmektedir. Burada amellerin sırf Allah rızasını gözeterek yapılmasına yönelik motivasyon vardır. Sadece Allah rızası için yapılan amelleri dile getirip vesile ederek yapılan duaların kabul olduğunu bilmek, Müslümanları yaptıkları amellerde Allah’ın rızasını elde etmeye yöneltecektir. Hz. Peygamber bu kıssa üzerinden Müslümanları, yaptıkları davranışlarda ihlâslı olarak Allah’ın rızasını gözetmeye teşvik etmiştir. Ayrıca kıssada belirtilen şahıslar sırasıyla Allah’ın rızasını kazanmak için anne babasına iyilik yapmış, zina etmekten kendisini alıkoymuş ve çalıştırmış olduğu işçisinin hakkına riayet etmiştir.

Bu kıssada işveren işçisinin hakkını tayin etmiş, bunu ona vermiş böylece sorumluluktan kurtulmuştur. İşçi, ücretini bırakıp gittikten sonra işveren, onu almış ve artırmaya yönelik bazı tasarruflarda bulunmuştur. Böyle yapması nedeniyle de sorumlu olmamıştır. Yaptığı bu davranış emanete hıyanet sayılmamıştır. Bu amelini zikrederek Allah’a dua etmiş, Allah da duasını kabul etmiştir.¹⁰⁷⁶

Bu üç şahıs, sırf Allah rızası için yaptıkları bu amelleri vesile ederek dua ettiklerinde duaları kabul olmuştur. Bunun, Müslümanlar tarafından bilinmesi onların gönüllerinde ve zihinlerinde etki oluşturup onları anne babaya iyilik yapmaya, zinadan sakınmaya ve insanların haklarına riayet etmeye yönlendirebilir.

Tüm bu anlattıklarımızdan hareketle Hz. Peygamber’in, üzerinde düşünerek ibret almayı sağlama, benzer sorunları yaşayan Müslümanların çeşitli musibetlere ve sıkıntılara karşı dayanma gücünü artırarak teselli ve moral kaynağı olmak suretiyle psikolojik destek sağlama, daha önce yaşamış insanların başlarına gelen sıkıntıların nedenini anlatarak onlar gibi davrananların aynı akıbete uğrayacağına atıfta bulunarak muhataplara yol gösterme, örnek almayı ve anlatılan kıssadaki kahraman ile özdeşleşmeyi sağlama, anlatılmak istenen manayı zihinde şekillendirerek zor ve soyut kavramları kolay ve somut bir şekilde ifade ederek hatırdan kalmayı sağlama, muhatabın ilgisini çekerek yorulan zihinlerde uyarıcı etki yaparak iletilen mesajın

¹⁰⁷⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 5/16.

zihindeki kalıcılığını artırma gibi motivasyonel unsurlar içeren kıssa yöntemini etkili bir şekilde kullandığını söyleyebiliriz.

2.4. Teşbih (Mesel) ile Motivasyon

Sözlükte *benzetmek, benzeri ve dengi olduğunu söylemek* anlamına gelen teşbih kelimesi,¹⁰⁷⁷ *bir şeyi başka bir şeye benzeterek istenilen anlamı en kısa ifade ile beyan etme sanatıdır.*¹⁰⁷⁸

Benzemek, benzeri olmak anlamındaki *müsül* kökünden türemiş olan temsil kelimesi ise *iki şey arasında eşitlik derecesinde benzerlik kurmak* demektir. Teşbihle temsil arasında anlam yakınlığı bulunmakla birlikte, her temsil teşbihtir, fakat her teşbih temsil değildir.¹⁰⁷⁹

Düşüncelerin daha iyi anlatılabilmesi için bazı kavramların ve anlatılmak istenen fikirlerin örnekle anlatılmasına *temsil metodu* denir. Temsil metodu ile anlamların zihinlere yerleşmesi için duyular dünyasında bir model oluşturulur. Böylece soyut fikirler herkesin anlayacağı şekilde somut hale getirilir.¹⁰⁸⁰ Soyut kavramların temsil ile anlatılmasının, anlatılmak istenen mesajın anlaşılmasını kolaylaştırdığı bilinen bir husustur. Bunu bilen Hz. Peygamber, insanları eğitirken herkesin kavrama gücünün farklı olduğunu göz önünde bulundurarak anlatmak istediği hususu çeşitli temsillerle zihinlere yaklaştırmıştır.¹⁰⁸¹

İnsanlar, bizzat kendilerinin şahit olduğu örnekleri unutmazlar. Örnek vererek yapılan konuşmalar daha etkili olur. Bu nedenlerle Hz. Peygamber konuşmalarının daha iyi anlaşılması amacıyla birçok temsil kullanmıştır.¹⁰⁸²

Mesel, öncelikle belirli bir durum veya olay için söylenerek ortaya çıkar. Daha sonra bu, insanlar arasında yaygınlaşır ve ona benzeyen her durum için kullanılır. Dolayısıyla *mesel, benzerlik ilgisine* dayanır. Lafzının kısa olması, anlamının doğru olması, klişe söz niteliğinde olması, formunun değişmemesi,

¹⁰⁷⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/558.

¹⁰⁷⁸ Karagöz v.dğr., “Teşbih”, 653.

¹⁰⁷⁹ Yavuz, “Teşbih”, 40/558.

¹⁰⁸⁰ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 161.

¹⁰⁸¹ Gözütok, *Hazreti Peygamber'in (S.A.V.) Hadislerinde Eğitim Metodları*, 181.

¹⁰⁸² Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 163.

anonim olması meseli diğer söz çeşitlerinden ayıran temel özelliklerdir.¹⁰⁸³ Mesel kullanmaktaki temel gaye anlatılan şeyi, dinleyenlerin hafıza ve idrakine yakınlaştırmak ve daha kolay anlatmaktır. Meseller, anlamları muşahhaslaştırdıkları için insanların zihinlerinde çok iyi iz bırakırlar.¹⁰⁸⁴

Meselde birtakım önemli olayların ve manaların gerçekte vuku bulmamış hayali tablolar ve benzetmeler aracılığıyla tasvir edilmesi ve muhataba anlaşılır bir şekilde sunulması söz konusudur. Bu durum özellikle kıyâsî meseller için böyledir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de ve özellikle hadis mesellerinde (... مثل ... كمثل) üslûbu belirgin bir söz kalıbı olarak dikkat çeker. Veciz meseller ise tarihte yaşanmış bir olayla ilgili söylenmiş olan kısa bir söz kalıbının, sonraki insanlar tarafından benzer olaylar neticesinde kullanılmasıyla “atasözü” haline gelmiş şekilleridir. Meseller, uzun tecrübeler neticesinde ortaya çıkmış olan kısa cümlelerden ibarettir. Yani bunlar, söylendikleri zaman henüz mesel değildir. Halkın zevkine uygun düşmeleri sebebiyle sonradan yaygınlaşmaları sonucu mesel haline gelirler.¹⁰⁸⁵

Kur'ân'daki mesellerin hedef ve gayeleri ile Hz. Peygamber'in kullandığı mesellerin hedef ve gayeleri aynıdır. Buna göre Hz. Peygamber, bilgi vermek, eğitmek ve öğretmek, muhatabı bir fikir veya düşünceye inandırmak, insanları iyi, faydalı ve güzel olan şeylere teşvik etmek, insanların ümit ve arzularına cevap vererek, korku ve endişelerini bertaraf etmek suretiyle onları ruhen olgunlaştırmak, bahsedilen konu etrafında düşünülmesini ve ders alınmasını sağlamak, insanları fitratlarına uygun olmayan davranışlardan sakındırmak ve güzel ahlaka yöneltmek gibi amaçlarla birçok mesel kullanmıştır.¹⁰⁸⁶

Edebiyatçılar, kapalı manaları açmada ve üzeri örtülü olan inceliklerin üzerindeki perdeyi kaldırmada teşbihte bulunmanın çok önemli olduğunu kabul etmişlerdir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de birçok darb-ı mesel getirmiştir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'e uyan Hz. Peygamber, anlatmak istediği meselelerin, öğrettiği ve sakındırdığı şeylerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için insanların

¹⁰⁸³ İsmail Durmuş, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/293.

¹⁰⁸⁴ Ali Arslan, *Hadislerde Meseller* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 5.

¹⁰⁸⁵ Uysal, “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar”, 35.

¹⁰⁸⁶ Numan Yazıcı, *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temîlî Anlatım)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 20-21.

gözleriyle gördükleri, dilleriyle tattıkları, hissettikleri ve elleriyle tuttukları şeyleri misal getirmiş, hutbe, vaaz ve konuşmalarında darb-ı mesellere yer vermiştir.¹⁰⁸⁷

Hız. Peygamber, sahâbîlere bildikleri şeylerden misaller vererek benzetmeler yapmış, böylece temsil ve teşbih (benzetme) sanatlarını kullanarak iletmiş meajların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Ayrıca yaptıkları bu teşbihlerle Arap edebiyatına katkıda bulunmuştur.¹⁰⁸⁸

Hız. Peygamber'in teşbih yaparak nasıl motivasyon sağladığı ile ilgili bazı örnekler şöyledir:

2.4.1. Namazın Nehre Benzetilmesi

Hız. Peygamber namazın günahların bağışlanması konusundaki etkisini suyun temizleyiciliğine benzeterek anlatmıştır: “Birinizin kapısının önünde bir nehir olsa, her gün beş defa onda yıkansa onda kir namına bir şey kalır mı, ne dersiniz?” buyurduğunda sahâbenin: “Hayır, onda hiç kir kalmaz.” şeklinde karşılık vermesi üzerine “Beş vakit namaz da işte böyledir. Allah, beş vakit namaz ile günahları siler.”¹⁰⁸⁹ buyurmuştur. Bazı günahları işlemekle birlikte beş vakit namazını eda eden Müslüman, işlediği bu günahlardan arınma konusunda, evinin önünde akan nehirde hergün beş defa yıkanarak kirlerinden temizlenen kimseye benzetilmiştir. Hadiste namaz bir nehre benzetilmiştir. Namaz, nehir suyunun bedenin kirlerini temizlemesi gibi insanın günahlarını temizler. Hadiste namaz kılmanın kolaylığı, nehrin kişiye çok yakın yani hemen evinin önünde olmasına benzetilmiştir. Manevî günahlar ise verdikleri zarar yönünden maddî kirlere benzetilmiştir. Manevî kirlere arınıp temizlenme ise maddî kirlere temizlenmeye benzetilmiştir.¹⁰⁹⁰ Hadiste günahların silinmesi konusunda mübalağalı bir anlatım vardır. Çünkü sahâbîler, Hız. Peygambere sadece *hayır* şeklinde cevap vermemişler, Hız. Peygamber'in sözünü tekid için *hayır, onda kir kalmaz* şeklinde cevap vermişlerdir. İnsanın bedeni ve elbisesi duyu organlarıyla algılanan kirlerle kirlenir. Bu kirler bol su ile temizlenir.

¹⁰⁸⁷ Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed ve Eğitim Metodları*, 92.

¹⁰⁸⁸ Suat Demirtaş, *Allah Resûlü'nün Gençleri Eğitim Yöntemleri* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2020), 162.

¹⁰⁸⁹ Buhârî, “Mevâkîf”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 283.

¹⁰⁹⁰ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/484.

İşte beş vakit namaz da kulu, hiçbir günahı kalmayınca kadar günahlarının kirlerinden temizler.¹⁰⁹¹

Hız. Peygamber namaz hakkında vermek istediğı mesajın zihinlerde daha etkili ve kalıcı olarak yer etmesi için teşbih yapmış ve kapısının önünde bulunan bir nehirde her gün beş defa yıkanan bir insanda maddî bir kirin kalmadığı gibi günde beş vakit namaz kılan insanda da manevî kirlerin yani günahların kalmayacağını belirtmiştir. Hız. Peygamber burada yaptığı benzetme ile günde beş vakit namaz kılan insanın adeta şöyle düşünmesini istemektedir: *Günde beş vakit kıldığım bu namaz ile evinin önünde nehir bulunup da o nehirde günde beş defa yıkanan insanın kirlerden temizlenmesi gibi ben de manevî kirlerimden yani günahlarımdan arınıyorum.* Bu ise günahlardan arınmanın, psikolojisine olumlu yansıması olarak hem huzur verir hem de vakti gelince namazını eda etmeye teşvik eder.

2.4.2. Tevbe Eden Kimseden Allah'ın Nasıl Hoşnut Olduğunu Anlatan Mesel

Hız. Peygamber tevbenin Yüce Allah tarafından hoş a giden bir davranış biçimi olduğunu bir temsil ile şöyle anlatmıştır: “Sizden biriniz, ıssız bir çölde yiyeceğı, içeceğı ve her şeyi üzerinde olan devesini kaybedip aramaya başladığında ölümle karşı karşıya gelince: ‘Deveyi kaybettiğim yere döneyim de orada öleyim!’ diyerek önceki yere döndüğünde uykuya dalar ve uyandığında ise devesini ve tüm eşyalarını yanbaşımda bulur. Sevincinin şiddetinden dolayı şaşkınlıkla şöyle der: ‘Allahım! Ben senin rabbinim, sen de benim kulumsun!’ Sizden birinizin tevbe etmesi Allah’ı, bu kimsenin sevinmesinden daha fazla sevindirir.”¹⁰⁹² Hadiste, duyularla algılanan şeylerle misal getirilmiştir. Nefis muhasebesine yönelik teşvik vardır. İman nimetinin varlığına delâlet eden nimetlerin dikkate alınması tavsiye edilmiştir.¹⁰⁹³ Tevbe eden kimseden Allah’ın nasıl hoşnut olduğu anlatılırken, verilmek istenen mesajın daha anlaşılır ve kalıcı olmasını sağlayacak bir üslup kullanılmıştır. İssız bir çölde kendisini hayata bağlayacak her şeyini kaybettikten sonra ölümü beklerken uykuya dalan bir insan, uyandığında kaybettiklerini yanbaşımda gördüğünde ziyadesi ile sevinecektir. Hız. Peygamber, asıl vermek

¹⁰⁹¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/11-12.

¹⁰⁹² Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 49. Ayrıca bk. Buhârî, “De‘avât”, 4.

¹⁰⁹³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 11/108.

istediği mesajı muhataplarının çok iyi bildiği bir örnek üzerinden anlatarak vermiştir. Böylece insanların zihinlerine yaklaşılarak, vermek istediği soyut mesajın kısa, öz ve anlaşılır bir şekilde somut hale gelmesini, muhataplar tarafından anlaşılmasını, zihinlerde yer etmesini ve kolay hatırlanmasını sağlamıştır. Allah'ın bir Müslümanın günahından pişman olup kendisine tevbe etmesine verdiği değeri, veciz ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyan bu teşbih, günahkâr Müslümanların iç dünyasında etki oluşturarak onları günahlarına tevbe etmeye yönlendirebilir.

2.4.3. Cuma Günü Mescide İlk Vakitlerde Gidenlerin Sevabıyla İlgili Teşbih

Hız. Peygamber mescide temizlenerek ve erken bir vakitte gidilmesine teşvik etmiştir. Bu bağlamda Cuma günü cünüplük yıkanması gibi yıkanarak mescide ilk vakitlerde giden kimsenin deve kurban etmiş gibi ikinci saatte giden kimsenin inek kurban etmiş gibi üçüncü saatte giden kimsenin büyük bir koç kurban etmiş gibi dördüncü saatte giden kimsenin tavuk tasadduk etmiş gibi beşinci saatte giden kimsenin bir yumurta sadaka vermiş gibi sevap kazanacağını, imam minbere çıkınca meleklerin orada hazır bulunarak hutbeyi dinleyeceklerini ifade etmiştir.¹⁰⁹⁴ Hız. Peygamber, bu hadiste (yaptığı teşbihlerle işaret ettiği sevaba atıfta bulunarak) Cuma günü camiye erken gelmeye, böylece ön safta bulunmanın sevabını elde etmeye, Cuma namazını beklerken nâfile ibadetler ve zikirlerle meşgul olamaya teşvik etmiştir.¹⁰⁹⁵ Hız. Peygamber, müminlerin mescide erken vakitte gitmelerini hedeflemektedir. Bu hedefine ulaşmak için davranışın sevabı üzerinden hareket etmektedir. Bilindiği gibi sevap farklı dereceleri olan soyut bir kavramdır. Cuma namazına erken gidenler, nail olacakları sevap yönünden gittikleri vaktin öncelik sırasına göre deve kurban etmiş kişiye, inek kurban etmiş kişiye, büyük koç kurban etmiş kişiye, tavuk sadaka vermiş kişiye ve yumurta sadaka vermiş kişiye benzetilmiştir. Hız. Peygamber, mesajının daha kolay anlaşılması için maddî boyutları ve değerleri farklı hayvanları kurban etmeyi, maddî değeri ve büyüklüğü arasında oldukça büyük fark olan tavuk tasadduk etmeyi ve yumurta tasadduk etmeyi örnek olarak vermiştir. Birbirinden farklılık arz eden bu hayvanların ve yumurtanın maddî değerleri, manevî alanda sevap olarak farklı dereceleri temsil etmektedir. Hız.

¹⁰⁹⁴ Tirmizî, "Cum'a", 6; Nesâî, "Cum'a", 13.

¹⁰⁹⁵ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3/10.

Peygamber Cuma günü camiye erken gitmek şeklindeki hedef davranışı yapmaya yönlendirmek için, bu davranışın yapılması durumunda elde edilecek sevapları insanların bildikleri örnekler üzerinden anlatarak, hatırdaki tutulmasını böylece verdiği mesajın daha etkili olmasını sağlamıştır.

2.4.4. Hac ve Umreyi Birlikte Yapmanın Fakirliği ve Günahları Gidermesiyle İlgili Teşbih

Hac ve umre ibadetinin önemine dikkat çeken hadislerinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hac ve umreyi beraber yapınız. Çünkü bu ikisi, körüğün, demir, altın ve gümüşün kirini giderdiği gibi fakirliği ve günahları giderir. Kabul edilmiş bir haccın sevâbı ise ancak cennettir.”¹⁰⁹⁶ “Kim bu beyti (Kâbe’yi) hacceder ve hac esnasında kadınlarla ilgilenmez, her türlü kötülük ve günahı da bırakırsa anasından yeni doğmuş gibi günahsız olur.”¹⁰⁹⁷

Hz. Peygamber’in yaptığı bu benzetme hac ve umre ibadeti konusunda Müslümanlarda kirleri körük tarafından temizlenen demir, altın ve gümüş madenlerini akla getirir. Müslümanlar yapılan bu teşbihi hatırlayarak manevî kirlerden yani günahlardan da aynı bu şekilde arınıp temizleneceklerini düşünürler, bu da kendilerini hac ve umre ibadetini eda etme konusunda isteklendirir. Böylece bu isteğin davranışa yansımaları neticesinde bu ibadetleri eda ederler. Hz. Peygamber’in yapmış olduğu bu teşbihte dikkat çeken diğer bir husus, körüğün, madenleri temizlemedeki rolünü vurgularken sadece bir madenden değil demir, altın ve gümüş gibi farklı madenlerden bahsetmesidir. Bu madenlerin, insanların Allah katındaki değerlerinden bir rumuz olduğu düşünülebilir. Bu madenlerin ekonomik değerleri nasıl ki farklılık arz ediyorsa, insanların da Allah katındaki değerleri takva derecelerine göre farklıdır. Hadiste belirtilen demir, altın ve gümüşün ortak özellikleri maden olmalarıdır. Fakat fiziksel özellikleri ve ekonomik değerleri birbirinden farklıdır. Her ne kadar cansız birer varlık olsalar da sahip oldukları değer ve insanlara sundukları faydalar da farklıdır: Hacerü’l-Esved’in muhafazası olan metal ve Kâbe’nin oluğunda kullanılan altın ile insanların kollarında bilezik olarak kullanılan metaller, maden olma yönüyle ortaktırlar; fakat birbirinden dağlar kadar uzak derece ve konumdadırlar. İşte Müslümanların Allah katındaki değerleri de bu

¹⁰⁹⁶ Tirmizî, “Hac”, 2; Nesâî, “Menâsiku’l-hac”, 6.

¹⁰⁹⁷ Dârimî, “Menâsik”, 8; İbn Mâce, “Menâsik”, 3; Nesâî, “Menâsiku’l-hac”, 4.

şekildedir. Kul olma yönüyle hepsinin paydası ortaktır; fakat takvalarının derecesine göre Allah katında değerleri vardır.

Yukarıdaki hadisler hacın büyük bir arınma, öze dönüş ve tevbe olduğunu gösterir. Hacda yapılan dualar ve yerine getirilen ibadetlerin temelindeki sembolik anlamlar da *günahlardan arınmayı* ifade eder. Bu bağlamda ihram, sembolik olarak bir nevi günahlardan kurtuluşu ifade eder. Arafatta bekleyen Müslüman, Hz. Âdem ve Hz. Havva gibi işlemiş olduğu günahlardan utanır, dua ederek mahcubiyetini dile getirir. Şeytan taşıyan kişi, hayatı boyunca kendisine vesvese veren şeytana ve uyduğu nefesine karşı durarak, bunlara bir daha uymayacağı konusunda Allah’a söz verir. Tavaf eden, Allah’ın evinde O’na olan sevgisini ve korkusunu daha iyi hissederek Rabbinden af diler. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde hacın, başlı başına bir tevbe olduğu söylenebilir. Bu ritüeller, bu ibadeti yerine getiren insanı tevbe etmeye motive etmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda “araştırmaya katılan hacıların büyük çoğunluğunun geçmiş günahlarına tevbe ettikleri, günahlarına yönelik af ve mağfiret diledikleri”¹⁰⁹⁸ ve hacıların en çok günahlarının bağışlanması konusunda dua ettikleri¹⁰⁹⁹ tespit edilmiştir. Buna göre hacdan günahsız olarak döndüğüne inanan hacıların öznel iyi oluş düzeyleri yükselir.¹¹⁰⁰

2.4.5. Sadaka Veren, Üzerinde Demir Zırh Bulunan Kişiye Benzetilmesi

Hz. Peygamber sadaka veren (eli açık/cömert) kimseyi üzerinde demirden bir zırh bulunan kimseye benzeterek şöyle tavsif etmiştir: “...Sadaka veren, sadaka vermek istediğinde üzerindeki zırhı (cübbesi) genişleyip uzar hatta ayak izlerini siler.”¹¹⁰¹ Hz. Peygamber sadaka vererek infak eden kimseyi boynundan göğsüne kadar uzanacak şekilde demirden bir zırh giymiş birine benzetmiştir. Hz. Peygamber, kişiye emir veren ve yasaklamada bulunan kalbin bu bölgede bulunması nedeniyle boyun ve göğüs arasını özellikle zikretmiştir. Cömert kişi, infakta bulunmak

¹⁰⁹⁸ Faruk Karaca, “Psikolojik Perspektiften Hac”, *Bütün Yönleriyle Hac Tartışmalı İlmî Toplantı*, ed. Mehmet Sülün (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 242.

¹⁰⁹⁹ Mustafa Koç, “Hac Psikolojisi-1: İngiltereli Türk Diaspora Hacıları Üzerine Nitel Bir Durum Çalışması”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/27 (2013), 71.

¹¹⁰⁰ Ahmet Rifat Geçioğlu, “Hac İbadetine Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2016), 234.

¹¹⁰¹ Buhârî, “Cihâd”, 89, “Zekât”, 28, “Talâk”, 24, “Libâs”, 9; Müslim, “Zekât”, 77; Nesâî, “Zekât”, 61.

istediğinde üzerinde bulunan bu zırh yerlere kadar uzanır, hatta ayak izlerini silecek kadar genişleyip bollaşır. Burada yerde sürünen giysinin kişinin ayak izlerini silmesi gibi sadakanın da onun hatalarını örtmesi kast edilmiştir.¹¹⁰² Sadakanın, sadaka veren kimsenin günahlarını silmesi (yere değen) zırhın ayak izlerini silmesine benzetilmiştir.¹¹⁰³ Hz. Peygamber bu benzetmede cimrinin karşısında infakta bulunan kimseyi zikretmiştir. Fakat cimrinin asıl zıddı cömerttir. Buradan asıl cömertliğin kişinin malından çokca yardımda bulunması değil de dinin emrettiği ve teşvik ettiği infak olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan teşbihte cimriliğin kişinin tabiatında bulunan bir özellik olduğunu, cömertliğin ise Allah'ın kullarından dilediğine vereceği bir ihsan olduğunu ifade etmek için özellikle demirden zırh kullanılmıştır. Cömertlik ve cimrilik el ile ilişkilendirildiği için benzetme yapılırken özellikle el zikredilmiştir. Nitekim insanlar cömert biri için “Eli açık”, cimri biri için “Eli sıkı” deyimini kullanırlar. Cimrilikte mübağala yapılacağına ise “Kişinin ellerinin göğsüne ve boynuna bağlı olduğu” söylenir. Bollaşma ve daralmanın daha iyi tasavvur edilmesini sağlamak amacıyla bağ ve zincir yerine zırh örneği verilmiştir. Hadiste yapılan teşbihe göre cömert kişi infakta bulunmak istediğinde zor şartlar içinde bulunuyor olsa bile, onun bu isteğinde samimi olması nedeniyle bunu yapmak kolaylaştırılır.¹¹⁰⁴ Hz. Peygamber'in yaptığı teşbih, Müslümanları İslâm'ın emrettiği konularda infakta bulunmaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

2.4.6. Müminlerin Bir Vücuda Benzetilmesi

Hz. Peygamber müminlerin, birbirini sevmek ve birbirine şefkat ve merhamet göstermedeki durumunu, bir uzvu rahatsız olduğunda diğer uzuvları uykusuzluk ve ateş ile bu acıyı paylaşan bir vücuda benzetmiştir.¹¹⁰⁵ Hadiste belirtilen birbirlerini sevmek, birbirlerine şefkat göstermek ve birbirlerine merhamet göstermek yakın anlamları ifade ederler fakat aralarında ince farklar vardır. *Birbirlerine sevgi göstermek*; karşılıklı ziyarette bulunmak, hediyeleşmek gibi yapıldığında sevgiyi celbeden ilişkileri ifade eder. *Birbirlerine şefkat göstermek*, (elbisenin astarı ve yüzünün birbirini desteklediği gibi) birbirlerine yardımcı olmayı ifade eder. *Birbirlerine merhamet göstermek* ise iman kardeşliği nedeniyle birbirlerine

¹¹⁰² Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 5/102.

¹¹⁰³ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 3/38.

¹¹⁰⁴ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 8/424.

¹¹⁰⁵ Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66.

merhamet etmeyi ifade eder. Hadiste müminlerin bir vücuda benzetilmesi özgün bir benzetmedir. Bu teşbih, anlatılanları zihne yaklaştırmayı, manaları görünür bir şekilde açıklamayı, Müslümanların haklarına saygı göstermeyi içerir. Müslümanları birbirlerine şefkat ve merhamet göstermeye ve birbirlerine yardım etmeye teşvik eder.¹¹⁰⁶ Hz. Peygamber bu hadiste müminleri birbirlerini sevmeye, birbirlerine şefkat ve merhamet göstermeye günah ve mekruh olmayan konularda yardımlaşmaya teşvik etmiştir.¹¹⁰⁷ Bedendeki uzuvların farklı görevleri vardır. Herhangi bir uzuvda bir ağrı olduğunda bundan tüm vücut rahatsız olur. İşte Müminlerin birbirlerine karşı durumu da böyledir. Birisinin başına gelen bir musibete diğer Müslümanlar duyarsız kalmaz, ondan rahatsız olur. Bu rahatsızlık onu harekete geçirerek hem kendisinin hem de onun duyduğu ızdırabı ortadan kaldırmak ve o sıkıntıyı gidermek için bir şeyler yapmaya sevk eder.

2.4.7. Kur’ân Okuyan Kimsenin Sadaka Veren Kişiye Benzetilmesi

Kur’ân-ı Kerîm öğreneni ve öğreteni en hayırlı insan olarak ifade eden¹¹⁰⁸ Hz. Peygamber, gizli ya da açık olarak Kur’ân okumayı sadaka vermekle eşdeğer görerek şöyle buyurmuştur: “Kur’ân’ı açıktan okuyan açıktan sadaka vermiş gibidir. Kur’ân’ı gizli okuyan ise gizli sadaka vermiş gibidir.”¹¹⁰⁹ Hadiste, Kurân okumanın önemine dikkat çekerken, Kur’ân okumanın sadaka vermeye benzetilmesi önemlidir. Zira sadaka farklı anlamlarda kullanılmış olsa da genelde hali vakti yerinde olan insanların yaptığı maddî yardımı ifade eder. Maddî durumu yerinde olmayan insanlar bu iyilikten mahrum kalacaklardır. Hz. Peygamber, Kur’ân okumayı bu şekilde sadaka vermeye benzeterek sadaka veremediği için üzülen fakir Müslümanları teselli etmiştir.

2.4.8. Kur’ân’ı Unutan Kişinin Devesini Kaybeden Kimseye Benzetilmesi

Hz. Peygamber, ezberlenen Kur’ân-ı Kerîm’in unutulmasının günah olduğunu belirtmiş,¹¹¹⁰ öğrendiği Kur’ân’ı unutan kişiyi devesinin ipini bağlamadığı için onu kaybeden kişiye benzetmiştir.¹¹¹¹ Bu hadis, Kur’ân-ı Kerîm’i okumaya

¹¹⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 10/439.

¹¹⁰⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/139.

¹¹⁰⁸ Buhârî, “Fedâilü’l-Kurân”, 21.

¹¹⁰⁹ Tirmizî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 20.

¹¹¹⁰ Tirmizî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 19.

¹¹¹¹ Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 226.

teşvik etmekte, unutmaktan ise sakındırmaktadır.¹¹¹² Deve kaçtığında yakalanması zor olan hayvanlardan biridir. Hayatının merkezinde deve bulunan bir kimsenin devesini kaybetmesi çölde yaşayan bir kimse için en büyük kayıptır. Bu adeta o kimse için yaşamın durması demektir. Öğrendiği Kur'ân'ı unutmak da aynı şekilde kişi için maddî olmasa da manevî olarak çok büyük bir kayıptır. Deve insanı gitmek istediği yere götüren bir ulaşım vasıtasıdır. Devesini kaybeden insan bu faydadan mahrum kalır. Kur'ân-ı Kerîm ise emir ve yasaklarına riayet edildiğinde insanı cennete götüren hidayet rehberidir. Unutulması, içerdiği emir ve yasakların, unutan kimsenin gündeminden uzaklaşmasına neden olabilir. Çünkü Kur'ân'ın unutulması sadece lafzının unutulmasından ibaret değildir. Lafzının içerdiği manaların da unutulması demektir.

2.4.9. Kur'ân Okuyan ve Okumayan İnsanların Bazı Bitkilere Benzetilmesi

Hz. Peygamber, Kur'ân okuyan ve okumayan insanların durumlarına yönelik şöyle bir teşbihte bulunmuştur: “Kur'ân okuyan mümin turunc (portakal) gibidir: Onun tadı da güzeldir, kokusu da. Kur'ân okumayan mümin, hurma gibidir: Tadı güzeldir fakat kokusu yoktur. Kur'ân okuyan münâfık kimse reyhan gibidir: Kokusu güzeldir ancak tadı acıdır. Kur'ân okumayan münâfık kimse ise ebûcehil karpuzu gibidir: Tadı acıdır, kokusu ise yoktur.”¹¹¹³ Hadiste iman tad ile Kur'ân okumak ise koku ile nitelendirilmiştir. Çünkü Mümin kimse için iman Kur'ân okumaktan daha çok gereklidir. İmanın hâsıl olması için Kur'ân okumak gerekmez. Aynı şekilde tat, da bir şeyin asıl özüne kokusundan daha fazla gereklidir. Özün kokusu gider fakat tadı kalır. Burada elma gibi kokusu da tadı da güzel olan meyvelerin değil de turuncun (portakal) örnek olarak verilmesinin sebepleri olarak şunlar zikredilebilir: Turuncun kabuğu tedavide kullanılır ve rahatlatıcı özelliğe sahiptir. Çekirdeğinden yağ elde edilir; bu yağın da bazı faydaları vardır. Anlatıldığına göre içerisinde turunc bulunan eve şeytan girmez. Bu nedenle Kur'ân'ın bu meyveye benzetilmesi buna uygunluk arz eder. Nitekim Kur'ân'a şeytanlar yaklaşamaz. Bu meyvenin çekirdeğinin kabuğu beyaz renklidir. Bu da Mümin kimsenin kalbiyle uygunluk arz eder. Cisminin büyük, görünümünün ve aromasının güzel, renginin insanın içini açan

¹¹¹² Nevevî, *el-Minhâc*, 6/77.

¹¹¹³ Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 17.

bir şekilde, yapısının yumuşak, yenilmesinin lezzet verici, zarının ince, hazmının kolay olması ve mideyi rahatlatması gibi başka özelliklere de sahiptir. İletilmek istenen mesajı daha kolay anlatmak amacıyla yapılan bu teşbihte Kur'an'ı okumak ile onun gerekleri ile amel etmek kast edilmiş ve Kur'an'ı ezbere bilenlerin faziletine işaret edilmiştir.¹¹¹⁴ Bu teşbihte anlatılmak istenen şeyi hissedilen ve görülen şeylerle tasvir ederek anlatma söz konusudur. Kur'an-ı Kerim kulların hem içine hem de dışına etki etmektedir. Bu etkiden nasibini en fazla alan kişi, Kur'an okuyan mümindir. Kur'an'ın, içine değil de sadece dışına etki ettiği görülen riyakâr ve münafık kimselerin bundan kesinlikle nasibi yoktur. Müminler Kur'an'ı sadece okumakla kalmazlar aynı zamanda onunla amel ederler.¹¹¹⁵

2.4.10. Zina Etmek İçin İzin İsteyen Gence Getirilen Mesel

Zina bütün ilahi dinlerde yasaklanan nikâhsız ve gayri ahlaki bir ilişkidir. Kur'an-ı Kerim çirkin ve kötü bir yol olarak gösterdiği zinaya yaklaşılmaması gerektiğini belirtmiş; zinayı, şirk ve adam öldürme gibi büyük günahlar arasında zikretmiştir.¹¹¹⁶ Hz. Peygamber, bir Müslümanın mümin olarak zina edemeyeceğini belirterek zinanın tehlikesine işaret etmiştir.¹¹¹⁷ Bir hadiste zinanın çirkinliğine şu şekilde dikkat çekilmiştir: “Bir genç Hz. Peygamber’e gelerek zina etmek için kendisinden izin istedi. Bunun üzerine orada bulunanlar “Sus! Yeter!” demek suretiyle onu engellediler. Hz. Peygamber, o genci yanına çağırdı, o da gelip yanına oturdu. Hz. Peygamber ile genç arasında şu konuşma gerçekleşti:

-Annen ile zina edilmesini ister misin?

-Canım sana feda olsun ey Allahın Rasûlü, Allah’a yemin ederim ki hayır!”

-Aynı şekilde (diğer) insanlar da anneleri ile zina edilmesini istemezler. Kızın ile zina edilmesini ister misin?

- Canım sana feda olsun ey Allahın Rasûlü, Allah’a yemin ederim ki hayır!

-(Diğer) insanlar da kızları ile zina edilmesini istemezler. Halan ile zina edilmesini ister misin?

¹¹¹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/66-67.

¹¹¹⁵ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 7/468.

¹¹¹⁶ el-İsrâ 17/32, el-Furkân 25/68, el-Mümtehine 60/12.

¹¹¹⁷ Buhârî, “Eşribe”, 1.

-Canım sana feda olsun ey Allahın Rasûlü, Allah’a yemin ederim ki hayır!

-(Diğer) insanlar da halaları ile zina edilmesini istemezler. Teyzen ile zina edilmesini ister misin?

- Canım sana feda olsun ey Allahın Rasûlü, Allah’a yemin ederim ki hayır!

Bunun üzerine Hz. Peygamber, elini o gencin göğsüne koyup ona şu şekilde dua etmiştir: “Allahım! Onun günahını affet! Kalbini temizle, iffetini koru.” Bundan sonra bu genç zinaya yönelmemiştir/yaklaşmamıştır.”¹¹¹⁸ Bu hadiste Hz. Peygamber zina etmek isteyen gencin *empati yapmasını* sağlamıştır. Bunun için sırasıyla annesi, kızı, halası ve teyzesi ile zina edilmesini isteyip istemediğini sormuş, “Hayır” cevabını alınca diğer insanların da aynı şekilde kendi yakınları ile zina edilmesini istemeyeceğini söylemiştir. Böylece o genci zinanın kötü bir fiil olduğuna ikna etmiştir. Hz. Peygamber’in bunu yaparken izlediği bazı yöntemler dikkatimizi çekmektedir: Hz. Peygamber’in, söz konusu genci dinlediğini, meramını anladığını, onu anladıktan sonra sert davranmayıp nazik bir üslup kullandığını görmekteyiz. Ona sorduğu sorular, kısa ve etkili olduğu gibi gencin empati yapmasını da sağlamıştır. Burada Hz. Peygamber’in uygulamış olduğu *kendisini karşıdaki insanın/başkalarının yerine koyup onun yaşadığını/hissettiğini hissedip ona göre davranma* şeklinde ifade edebileceğimiz empati duygusunu harekete geçirmesi, genci yapmaya meylettiği zina fiilini işlemekten vazgeçirmede son derece etkili bir yoldur. Hadisin son kısmında yer alan “Bundan sonra bu genç zinaya yönelmemiştir.” ifadesi, Hz. Peygamber’in genci ikna etmedeki başarısını göstermektedir.

2.4.11. Allah’ı Zikreden Canlıya Allah’ı Zikretmeyen Ölüye Benzetilmesi

Hz. Peygamber “Rabbini zikreden kimse ile zikretmeyen kimsenin misali, diri ile ölü gibidir.”¹¹¹⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber bu temsîl ile Allah’ı zikredip zikretmemenin bir Müslüman için hayat ile ölüm kadar değerli olduğuna işaret etmiştir. İnsanın, Allah’ı zikretmesi iç dünyasında, zihninde ve gönlünde “Allah’ın huzurunda olduğu” bilincini canlı tutar. Bu, davranışlarına *Allah’ın emir ve yasaklarına riayet etmek* şeklinde yansır. Allah’ın emir ve yasaklarına riayet etmek

¹¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/257.

¹¹¹⁹ Buhârî, “De‘avât”, 66.

ise insanın hem dünyada hem de ahirette mutlu olmasını sağlar. Her durum ve şartta Allah'ı zikretmekle sorumlu olan mümini, Allah'ı zikretmekten alıkoyacak hiçbir sebep olmamalıdır. Zira zikirsiz bir hayat, inanan bir insan için ölümdür. Hayatın anlamını yitirmesi demektir. Mümin, her zaman Rabbinin anmalı, gaflete düşüp onu unutmamalıdır.¹¹²⁰ Hz. Peygamber, bu hadiste gerçek hayatın Allah'ın zikri ile geçen bir hayat olduğunu, Allah'ı zikretmeyip unutan bir kalbin bedenlen yaşıyor olsa da gerçekte ölmüş olduğunu böyle bir teşbih ile anlatmış; böylece Allah'ı zikretme konusunda motivasyon sağlamayı hedeflemiştir.

2.4.12. Günahından Tевbe Edenin Hiç Günah İşlememiş Kimseye Benzetilmesi

Hz. Peygamber, *cevâmi'ul-kelim* olma özelliğinin yansıması olarak insanları iyiliğe teşvik etme ve kötülükten sakındırma konusunda birçok veciz teşbihte bulunmuştur. Mesela “Günâhından tevbe eden kimse günah işlememiş kimse gibidir.”¹¹²¹ buyurmuştur. Hadis, şartlarına uygun olarak edilen tevbenin kabule şayan olduğuna işaret etmektedir. “Günah işlememiş kimse gibidir.” ifadesi ile tevbe eden kimsenin tevbe ettiği hususla ilgili amelinin, amel defterinden kaldırılması ve bundan dolayı ceza almaması kast edilmiştir.¹¹²² İnsan, tabiatı gereği günah işler. Dünya sevgisi, işlediği günahlara engeldir. Bazen de işlediği günahların çokluğu onu geri dönülmesi imkânsız olarak gördüğü yollara iter. İnsanların birçoğu, yaptığı kötülüklerin farkındadır fakat bunlardan kurtulmanın imkânsız olduğu psikolojisinden kendilerini kurtaramazlar. Oysa Allah, tevbeleri kabul edendir. Allah'ın et-Tevvâb ismi ümit kaynağıdır. Söz konusu hadisin işaret ettiği üzere insanın, göklere ulaşacak kadar günah işlemesi halinde bile bağışlanacağını, günahlarına tevbe etmesi halinde affedileceğini, o günahları hiç işlememiş gibi muamele göreceğini bilmesi onu umutsuzluk girdabından çıkarıp Allah'a yöneltecek bir etki oluşturabilir.

¹¹²⁰ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi*, 2/89.

¹¹²¹ İbn Mâce, “Zühd”, 30.

¹¹²² Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce*, 2/562.

2.4.13. Yiyip Şükreden Kişinin Sabrederek Oruç Tutan Kişiyi Benzetilmesi

Şükür Allah'tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnetçiliğini ifade etmek, nimete söz ve fiille mukabelede bulunmak, Allah'a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapmak demektir.¹¹²³ Hz. Peygamber bir hadiste: “Yiyip şükreden kimse, sabrederek oruç tutan kimse gibidir.”¹¹²⁴ buyurmuştur. Buradaki teşbih, benzeyen ve kendisine benzetilenin her birinin sevabı hak ettiği anlamına gelir. Yoksa her iki amelin sevap miktarı konusunda yapılmamıştır. “Zeyd, Amr gibidir.” denildiğinde bu benzetme ile Zeyd'in bazı özelliklerde Amr'a benzediği kast edilir. Bununla onun bütün özellikleriyle Amr'a benzediği kast edilmez. Söz konusu hadisteki teşbih de aynen buna benzer. Yani yiyip şükreden kimse, sevap elde etme hususunda sabrederek oruç tutan kimseye benzer. Fakat bu benzerlik bunların sevabının da benzediği/eşit olduğu anlamına gelmez.¹¹²⁵ Oruç ibadeti, meşakkatli bir ibadettir. Bununla birlikte pek çok hadiste ifade edildiği gibi sevabı da çoktur. Şükretmek de bir ibadettir. Ancak oruç kadar meşakkatli değildir. Hz. Peygamber, burada adeta az işe çok ücret verilmesinde olduğu gibi kişiyi celb edecek bir teşbih yapmıştır. Şükrettiği zaman, oruç tutan kimse gibi mükâfat elde edilen bir amel işlediğini bilmesi kişiyi Allah'a şükretmeye yöneltebilecek önemli bir motivasyon unsurudur.

2.4.14. Kalbinde Kur'ân'dan Bir Şey Bulunmayan Kimsenin Harabe Eve Benzetilmesi

Hz. Peygamber, bir hadisinde kalbinde Kur'ân'dan hiçbir şey bulunmayan kimseyi harabe bir eve benzetmiştir.”¹¹²⁶ Kalpleri imar etmek ve süslemek imanla, doğru inançlarla ve Yüce Allah'ın nimetlerini tefekkür etmekle mümkün olur. Bunların temeli ise Kur'ân'dır. Dolayısıyla kalbinde Kur'ân bulunmayan kimse harâbe ve boş bir eve benzer.¹¹²⁷ Bir evi değerli kılan onun imarı, sağlamlığı ve süsüdür. Harabe haline dönüşmüş evin bir cazibesi ve değeri yoktur. Hiçbir işe

¹¹²³ Mustafa Çağrı, “Şükür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/ 259.

¹¹²⁴ İbn Mâce, “Sıyâm”, 55; Tirmizî, “Sıfâtü'l-kıyâme”, 43.

¹¹²⁵ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 7/160.

¹¹²⁶ Tirmizî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 18.

¹¹²⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 8/186.

yaramaz. Kalpteki Kur'ân kişiye değer katar, onu değerli kılar. Kalbinde Kur'ân bulunmayan kişinin onu değerli kılacak hiçbir özelliği yoktur. Yapılan teşbih insanların zihinlerinde önce harabe olmuş bir ev figürü oluşturmakta sonra ise bununla kalbinde Kur'ân'dan hiçbir şey bulunmayan insan arasında bir bağ kurdukmaktadır. Kurulan bu bağ, İnsanları kalbinde ve yaşantısında Kur'ân'a yer vermeye teşvik edebilecek bir etki oluşturabilir.

Yukarıda bahsettiğimiz hadislerden Hz. Peygamber'in, ibadetlere ve güzel ahlak kapsamına giren davranışlara teşvik etmek amacıyla teşbihten faydalandığını anlamaktayız. Hz. Peygamber, İslâm'ın emrettiği davranışlara teşvik ederken ve yasakladığı davranışlardan sakındırırken “Muhatabın zihninde iki tane fotoğraf oluşturup bu fotoğrafların birbirlerine benzeyen yönlerini muhatabın idrakine sunma” esasına dayanan teşbih yöntemini sık sık kullanmıştır. Hz. Peygamber teşbih yöntemini kullanarak muhataplarına bizzat kendilerinin şahit oldukları örnekler vermiş ve iletmek istediği soyut mesajları somut hale getirerek muhatapların zihinlerinde yer ederek kalıcı olmasını sağlamıştır. Böylece ilettiği mesajlar muhataplarının nezdinde daha etkili olmuştur. Bu etkinin neticesinde ise hedef davranışlara yönelik motivasyon gerçekleşmektedir.

2.5. Kolaylaştırmak Suretiyle Motivasyon

Muhatabı yapılması hedeflenen davranış veya ibadete motive etme yöntemlerinden birisi de kolaylaştırıcı bir üslup kullanmak, böylece onu bu konuda istekli hale getirerek istenilen davranışı sergilemesini sağlamaktır. Kur'ân bu duruma “Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez”¹¹²⁸ ayetiyle vurgu yapmıştır. Kur'ân, hasta veya yolcu olanların Ramazan orucunu bu mazeretlerinin sona erdiği bir zamanda tutabileceklerini belirterek, Allah'ın kullarına yüklediği sorumluluklar konusunda kolaylaştırıcı olduğunu ifade etmektedir. İlgili ayetin son cümlesi, “...hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.” şeklindedir. Bu, kolaylığın hedefinin ne olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır.

¹¹²⁸ el-Bakara 2/185. Ayetin tam metni şöyledir: “... Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.”

H. Peygamber de kendilerine sorumluluk yüklediği sahâbîye kolaylaştırıcı ve müjdeleyici olmalarını tavsiye etmiş, zorlaştırıcı ve nefret ettirici olmamalarını istemiştir.¹¹²⁹ Yahudiliğin ve Hristiyanlığın içine sonradan dâhil edilen bazı uygulamalar bu dinleri yaşanılır olmaktan çıkarmıştır. Bu iki dinin tahrif edilmesinin en önemli sebeplerinden biri de budur. H. Peygamber, ibadetlerde aşırıya kaçma eğilimlerine karşı gerçekleştirdiği müdahaleler ile İslâm'ın yaşanılabilir ve uygulanabilirliğini korumuştur. Bu amaca matuf olarak kolaylık ilkesini en çok ibadetlerde uygulamıştır.¹¹³⁰

H. Peygamber, özellikle ibadetler konusunda kolaylaştırıcı bir yol takip etmiştir. Mesela kendisinde iltihaplı bir hastalık olduğu için nasıl namaz kılacağını soran İmrân b. Husayn (r.a.) isimli sahâbîye: “Ayakta kıl, buna gücün yetmezse oturarak kıl, buna da gücün yetmezse yan üstü yatarak kıl.”¹¹³¹ buyurmuştur. Burada ahkâm ile ilgili bir emir varsa da Rasûlullah (s.a.v.) -kolaylaştırma prensibini dikkate alarak, her türlü zorluğa ve hastalığa rağmen- ibadeti terk etmemeye motive etmektedir.

Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Mûsa el-Eşarî ve Mu'âz b. Cebel'i (r.anhumâ) Yemen'e gönderirken onlara: “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; sevdiniz, nefret ettirmeyiniz. Uyum içinde olunuz, ihtilafa düşmeyiniz.”¹¹³² buyurmuştur. “Allah'a en sevgili olan din, müsamaha ve kolaylık üzerine kurulmuş olan hanîfliktir.”¹¹³³ “Şüphesiz bu din kolaylıktır. Dini aşmak isteyen kimse, mutlaka ona yenik düşer. O halde, orta yolu tutunuz, en iyiyi yapmaya çalışınız, sevinçli ve ümitli olunuz, günün başlangıcından, sonundan ve bir miktar da geceden faydalanınız.”¹¹³⁴ gibi hadislerle İslâm'ın kolaylaştırıcı bir din olduğunu belirtmiş, Allah'ın, hoşgörü ve kolaylık göstermeyi sevdiğine işaret ederek insanları kolaylaştırıcı olmaya teşvik etmiştir. Bu bağlamda insanlara kolaylık sağlayanlara cehennemin haram kılındığını belirtmiştir.¹¹³⁵ H. Peygamber bu tavrını sadece tavsiye etmek suretiyle değil,

¹¹²⁹ Buhârî, “İlim”, 11, “Edeb”, 80, “Cihâd”, 164; Müslim, “Cihâd”, 6-7. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 17.

¹¹³⁰ Yahya Erdoğan, *H. Peygamber'in Bireysel ve Toplumsal Problemleri Çözmede Takip Ettiği Metodlar* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 90.

¹¹³¹ İbn Mâce, “İkâmet”, 139; Tirmizî, “Salât”, 274.

¹¹³² Buhârî, “Cihâd” 163, “Edeb”, 80, “Megâzî”, 62; Müslim, “Cihâd”, 6, 7; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 17.

¹¹³³ Buhârî, “İmân”, 29.

¹¹³⁴ Buhârî, “İmân” 29, “Rikâk”, 18; İbn Mâce, “Zühd”, 20; Nesâî, “İmân”, 28.

¹¹³⁵ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 45.

bizatihi uygulayarak, yer yer de bu anlayışın terk edilmesinin getireceği olumsuzluklara işaret ederek ortaya koymuştur. Mesela sahâbîlerin, mescide bevleden bir bedeviye şiddetli bir şekilde tepki göstermesi üzerine: “Şüphesiz siz, kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil!”¹¹³⁶ buyurması, onun bu konuda ne kadar hassas olduğunun en dikkat çekici örneklerindendir. Hataların yüze vurulmasına karşılık, kolaylaştırma yönteminin tercih edilmesi muhatabını bu konuda daha dikkatli olmaya sevkedeceği gibi olası kavga ya da kargaşanın da önüne geçecektir.

Rasûlullah (s.a.v.) benzer tavrını diğer konularda da göstermiştir. Alım-satım, borç ödeme, alacak isteme gibi durumlarda kolaylık gösterenin Allah’ın rahmetine ulaşması için dua etmiş,¹¹³⁷ yalnız başına namaz kılan kimsenin kıraati uzun tutmasını tavsiye ederken, cemaate imam olanın namaz kıldırırken kıraati fazla uzatmasını hoş karşılamamış, cemaat içerisinde hasta veya yaşlıların olabileceğini belirterek kıraatin kısa tutulmasını istemiştir.¹¹³⁸

Hiz. Peygamber’in kolaylaştırmaya yönelik tavsiyelerini içeren çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Örneğin, verdiği borcu ödemesi konusunda borçluya kolaylık göstermesi gerektiğini ifade eden bir hadis şöyledir: “Melekler sizden öncekilerden bir adamın ruhunu karşılayıp ona: ‘Hayır adına herhangi bir şey yaptın mı?’ dediler. Adam: ‘Hayır’ dedi. Ona: ‘Hatırla!’ dediler. Adam: ‘Ben insanlara borç veriyordum. Görevlilerime, ödemekte zorluk çeken kişilere süre tanımalarını, varlıklı kişilere de müsamahalı davranmalarını emrederdim.’ dedi. Azîz ve Celîl olan Allah: ‘Onu affedin!’¹¹³⁹ buyurdu.”¹¹⁴⁰ Hadis ödemede zorluk çeken kimseye süre tanımanın, borcun az ya da bir kısmını indirip o kimseye bağışlamanın ve borcun ödenmesi istenildiğinde hoşgörölü davranmanın faziletine işaret etmektedir. Ayrıca hadisten hayır adına yapılan işlerden hiçbirinin küçümsenmemesi gerektiği, belki de böyle bir işin mutluluk ve rahmete nail olmaya sebep olabileceği de anlaşılmaktadır.¹¹⁴¹ Hiz. Peygamber Müslümanları borç verdiği kimselere kolaylık sağlamaya ve hogörölü davranmaya teşvik etmek için bu

¹¹³⁶ Buhârî, “Edeb”, 80; Müslim, “Tahâret”, 98-100; İbn Mâce, “Tahâret”, 78; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 136; Tirmizî, “Tahâret”, 112.

¹¹³⁷ Buhârî, “Büyü”, 15.

¹¹³⁸ Tirmizî, “Salât”, 175; Nesâî, “İmâme”, 35, “Sıyâm”, 61.

¹¹³⁹ Tirmizî’nin *Sünen*’inde “Azîz ve Celîl olan Allah: ‘Biz, bu ikramı yapmaya ondan daha layıkız; onun günahlarından vazgeçin.’ buyurdu.” şeklinde geçmektedir. Bk. Tirmizî, “Büyü”, 67.

¹¹⁴⁰ Müslim, “Müsâkât”, 26; Tirmizî, “Büyü”, 67.

¹¹⁴¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 10/224.

konularda kolaylık gösteren ve hoşgörölü davranan bir adamın elde ettiği mükâfata dikkat çekmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.) bir şey satarken, satın alırken ve hakkını talep ederken hoşgörölü davranan kimselere “Allah merhamet etsin!” şeklinde özel olarak dua etmiştir.¹¹⁴² Böylece insanlar arası sosyal ilişkilerde hoşgörölü olmaya, üstün ahlaki değerleri esas alarak davranmaya, cimrilikten uzak durmaya, hakkını isterken insanları sıkıştırmayı terk ederek onları affetmeye teşvik etmiştir.¹¹⁴³ Bu hadiste alışveriş yaparken hoşgörölü olmaya, güzel davranmaya, erdemli olmaya ve övgüye layık davranışlarda bulunmaya ve tartışmayı terk etmeye yönelik teşvik vardır. Bu şekilde davranmak bereketin hâsıl olması için bir sebep teşkil eder. Çünkü Hz. Peygamber, ümmetini kendileri için dünyada ve ahirette faydalı olan şeylere teşvik eder. Hadiste işaret edilen hususlara riayet eden kimselere Allah’ın rahmet etmesi için Hz. Peygamber özel olarak dua etmiştir. Bu dua Rasûlullah’ın (s.a.v.) teşvik ettiği söz konusu hususların ahiretteki faydasına işaret eder. Hz. Peygamber’in duasının bereketine nail olmak isteyen kişi, bu hadisle amel ederek hadiste teşvik edilen davranışları yerine getirir.¹¹⁴⁴

Hadislerde görüldüğü gibi Rasûlullah (s.a.v.), ibadet ve muamelat başta olmak üzere insanların Allah ve birbirleri ile ilişkilerinde kolaylaştırıcı bir yol izlediğı gibi sahâbeye de benzer şekilde davranmalarını tavsiye etmiş, bunun aksi davranışların insanları birbirlerinden uzaklaştırmaya, nefret ve ihtilafa sebep olacağına vurgu yapmıştır.

2.6. Hedef Davranışlara Dikkat Çekerek Motivasyon

Dikkat, öğrenme süreci içerisinde öne çıkan unsurlardandır. “Bir düşüncenin belli bir süre bir noktaya odaklanması, bir uyarıcıya yönlendirilmesi, bu sırada diğer uyarıcıların göz ardı edilmesi”¹¹⁴⁵ olarak tanımlanan dikkatin başarılı bir öğrenme-öğretme sürecine ciddi katkısı vardır. Dikkati yoğunlaştırma, iletilen mesajları öğrenmenin ilk adımıdır. Çünkü dikkat, iletilen mesajları fark edip algılamayı ve

¹¹⁴² Buhârî, “Büyû”, 16.

¹¹⁴³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 4/307.

¹¹⁴⁴ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 6/210-211.

¹¹⁴⁵ Özden Demir, “İlköğretim Öğrencilerinin Dikkat Toplama Sürecine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/1 (2012), 135.

onlara yönelmeyi sağlar.¹¹⁴⁶ Bireylerin dikkatlerini çeken unsurları kullanmak onları hedef davranışlara yönlendirmede etkili bir motivasyon unsurudur. Çünkü bireyleri istenilen davranışlara yönlendirmek ancak onları bu konularda bilgilendirmekle mümkün olur, insanların bilmedikleri şeylere motive olmaları mümkün değildir. Dikkat çekme ise iletilen mesajları bireylere kalıcı bir şekilde öğretme noktasında etkili bir metottur. Dolayısıyla hedef davranışlarla ilgili dikkat çekici öğeleri kullanmak, muhatapların hedef davranışları gerçekleştirmeye yönelik motivasyonunu artırabilen önemli bir etkidir. Örneklerini sunacağımız dikkat çekme yöntemlerinin tümünde aynı durum söz konusudur.

İnsanlara hitap ederken söze muhatapların ilgisini çekecek bir ifade ile başlamak çok önemlidir. Edebi sanatlardan biri olarak kabul edilen bu usûl ile iletilen mesaja dikkat çekilerek muhatapların etkilenmesi kolaylaşır.¹¹⁴⁷

Bizatihi kendi dili ile “muallim” olarak gönderildiğini ifade eden Hz. Peygamber¹¹⁴⁸ muhataplarına mesajlarını iletirken onların dikkatini çekecek ve meseleye yoğunlaşmasını sağlayacak yöntemler kullanmıştır.

H. Peygamber, herhangi bir dinî esas öğretirken, muhataplarının öğrenmeye hazır bulunuşlarına son derece önem vermiştir. Muhataplarını, öğrenmeye hazır hale getirirken çoğu zaman, öncelikle anlatacağı konuya onların dikkatlerini çekmiştir. Hz. Peygamber, muhataplarına içtenlik ve samimiyetle davranmış, konuşması esnasında dikkat çekme mekanizmasını çok iyi uygulamıştır.¹¹⁴⁹ Hz. Peygamber’in dikkat çekici ve ilgi çekici unsurları kullanması hem muhatapların konuya odaklanmasını sağlamış hem de anlattığı hususların gerektiğinde hatırlanmasını kolaylaştırmıştır.¹¹⁵⁰

Dikkat çekmek, önemli motivasyon yöntemlerinden birisidir. Dikkat çekme sayesinde muhatapların zihinleri, söylenecek olan sözlere hazırlanır ve söylenecek

¹¹⁴⁶ Tecelli Karasu, “Dikkat Çekme Bağlamında Kur’an Sûrelerinin Başlangıç İfadeleri”, *İslâmî Araştırmalar* 33/2 (2022), 390.

¹¹⁴⁷ Mustafa Canlı, “Hz. Peygamber Örneğinde Din Hizmetlerinde Sözlü ve Sözsüz İletişim”, *İ. Din Hizmetleri Sempozyumu*, ed. Mehmet Bulut (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbacılık, 2008), 369.

¹¹⁴⁸ Dârimî, “Mukaddime”, 32; Müslim, “Talâk”, 29.

¹¹⁴⁹ H. İbrahim Kutlay, “Din Öğretiminde Hz. Peygamber’in Örneği”, *Etkili Din Öğretimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010), 341.

¹¹⁵⁰ Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *H. Peygamber’in Yeminleri* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2011), 55.

sözleri anlamaya hazır hale getirilir. Hz. Peygamber, yemin ederek, soru sorarak, beden dilini kullanarak ve şekil çizerek muhataplarının dikkatini iletği mesaja çekmiş, böylece mesajın daha iyi anlaşılmasını, gönüllerde ve zihinlerde yer ederek kalıcı hale gelmesini sağlamıştır. Bu başlık altında sırasıyla bunları inceleyeceğiz.

2.6.1. Yemin Ederek Dikkat Çekmek

Yemin, söylenen sözlerin anlamını (verilmek istenen mesajı), muhatabın gönlünde ve duygularında pekiştirmek için kullanılan yöntemlerden birisidir. Hz. Peygamber, bu amaca matuf olarak önemli konuları anlatırken, iletği mesaja muhatapların dikkatini çekmek suretiyle onların gönüllerinde ve duygularında etki oluşturmak amacıyla yemin kullanmıştır.¹¹⁵¹

Kelimelerin kendi içlerinde ve birlikte oluşturdukları tını ve ritim, Hz. Peygamber'in hadislerdeki üslubunun dikkat çekici ve etkileyici bir yönünü gösterir. Hz. Peygamber'in yeminleri çoğu kere, kendi içlerinde oluşturdukları tınıyla, muhatabın dikkatini çekerek, zihnini anlatılan konuya yönlendirme özelliği taşımaktadır.¹¹⁵²

Konuşmaya yemin ederek başlamak, dinleyicileri uyarmak ve onların dikkatlerini çekmek için etkili bir metoddur.¹¹⁵³ Yeminin amacı, yemin edilen şeyin kıymet ve önemine işaret etmek, dinleyenlerin o şeye karşı dikkatlerini çekmektir. Kur'ân'ın sıklıkla başvurduğu bu dikkat çekme yöntemine,¹¹⁵⁴ Hz. Peygamber de "Allah'a yemin olsun ki", "Muhammed'in canı elinde olana yemin olsun ki" gibi ifadeleri¹¹⁵⁵ kullanarak başvurmuştur.

Hz. Peygamber'in, müjde veya uyarı içeren mesajlar vermek veya amellerin kıymetinden bahsetmek istediğinde sözlerini yeminle tekid etmesi, yemin ile işaret ettiği söz konusu hususların, *muhataplarının tahmin ve tahayyüllerinin çok ötesinde olduğunu* düşündürür. Çünkü yemin, tarafların birbirlerini ikna etme durumuyla karşı

¹¹⁵¹ Besyûnî Abdulfettâh Feyyûd, *et-Teşvîku fî'l-hadîsi'n-nebevîyy turukahû ve aġrâdahû* (Kahire: Müesssetü'l-Muhtâr, 2019), 45.

¹¹⁵² Ağırakça Şahyar, *Hz. Peygamber'in Yeminleri*, 53-54.

¹¹⁵³ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 134.

¹¹⁵⁴ Örnek olması açısından bk. en-Nisâ 4/65, et-Tûr 52/1-3, es-Sâffât 37/1, el-Âdiyât 100/1, el-Kıyâme 75/1, el-Burûc 85/1, eş-Şems 91/1, et-Tîn 95/1, el-Asr 103/1.

¹¹⁵⁵ Yapılan bir çalışmada Hz. Peygamber'in 25 farklı yemin ibaresi ile tekid ettiği hadislerinin sayısının 268 tane olduğu tespit edilmiştir. Bk. Ağırakça Şahyar, *Hz. Peygamber'in Yeminleri*, 86.

karşıya oldukları zaman başvurulmuş bir üslûptur. Tarafların düşünce ve beklentilerinin uyum içinde olması durumunda yemin etmeye ihtiyaç kalmaz.¹¹⁵⁶

Hız. Peygamber, itikadî, ahlakî, hukukî pek çok konuda muhataplarının dikkatini çekmek için mesajından önce yemin ifadelerini kullanmıştır. Onun yemin ettiğı tüm rivayetleri tespit etmek tezimizin konusu olmadığından burada bazı örneklerle meseleyi izah etmeye ve Hız. Peygamber'in yemin etmesinin sebep ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışacağız.

Çok sayıda ayette dünyanın ahiret karşısındaki değersizliğine işaret edilmiştir.¹¹⁵⁷ Hız. Peygamber de hadislerinde -bir kısmında yemin ifadeleri de kullanarak- bu hususa değinmiştir. Bu konudaki bir hadiste şöyle buyurmaktadır: “Allah’a yemin olsun ki ahiretin yanında dünya(nın durumu), ancak birinizin şu parmağını denize daldırıp çıkarması gibidir. (Parmağın) ne (kadar su) ile döneceğine bir baksın.”¹¹⁵⁸ Hadise göre dünya hayatının kısa ve zevklerinin geçici olması, ebedî olan ahiret hayatı ve bu hayatın kesintisiz lezzet ve nimetlerine nazaran, işaret parmağını denize daldırıp çıkaran birinin parmağında kalan su gibidir.¹¹⁵⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de dünya hayatının ahiret hayatına göre durumu şu şekilde tasvir edilmiştir: “Bilin ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri, çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah’ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.”¹¹⁶⁰ Ayette işaret edilen dünyanın aldatıcı menfaati, ahiretteki mükâfatlara nispetle, hadiste belirtilen denize daldırılan işaret parmağındaki su gibidir. Buna göre insan, geçici menfaatleri elde edeyim derken, ebedi hayatını kaybetmemelidir. Bu ise Allah’ın emir ve yasaklarına uygun bir hayat yaşamayla mümkün olur. Hız. Peygamber sözlerine yemin ile başlamış ve dünya hayatı ile ahiret hayatını bir temsil ile anlatmıştır. Hız. Peygamber’in bu şekilde bir üslup kullanması, ilettiğı mesajın muhatabın zihninde ve gönlünde yer etmesini sağlama ve geçici

¹¹⁵⁶ Ağırakça Şahyar, *Hız. Peygamber'in Yeminleri*, 66-67.

¹¹⁵⁷ Yûnus 10/24, el-Kehf 18/45-46, el-Hadîd 57/20.

¹¹⁵⁸ Müslim, “Cennet”, 55.

¹¹⁵⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/193.

¹¹⁶⁰ el-Hadîd 57/20.

dünya hayatı ve zevklerine aldanmayıp ebedi ahiret hayatı için hazırlık yapmaya teşvik etme amaçlarına matuftur.

Hız. Peygamber, Allah yolunda savaşmanın önemine ve değerine dikkat çekmek için yemin ifadesini kullanarak şöyle buyurmuştur: “Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki Müminlerden bir kısmının benden ayrı kalmalarına üzölmeyeceğini ve onları bindirebilecek binekler temin edebileceğimi bilsem, Allah yolunda savaşa giden müfrezelerin hiçbirinden geri kalmazdım. Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki Allah yolunda öldürölüp diriltilmeyi, sonra tekrar öldürölüp tekrar diriltilmeyi, sonra tekrar öldürölüp tekrar diriltilmeyi isterdim.”¹¹⁶¹ Hız. Peygamber sözlerine yeminle başlayarak ilettiğı mesajlara dikkat çekmiştir. Sözlerine yeminle başlaması söyleyeceklerinin önemli olduğunu belirtmektedir. Hız. Peygamber bu hadiste Allah yolunda savaşmanın ve şehid olmanın önemine yemin vasıtasıyla dikkat çekmiştir. Bu üslup iletilen mesajların, muhatapın zihninde ve gönlünde yer etmesini, bunları içselleştirerek davranışlarına yansıtmasını sağlar.

Araplar, İslâm öncesinde muhataplarına ikramda, bir nevi iltifatta bulunmak için onların veya atalarının adı üzerine yemin etmişlerdir. Kur’ân-ı Kerîm’de de buna benzer şekilde Peygamberimiz’in hayatı üzerine¹¹⁶² yemin edilmiştir. Hız. Peygamber’in yeminle tekid ettiğı bazı hadisler muhatap ve konu yönünden incelendiğinde, bu hadislerdeki yeminlerin bir ispat veya tekid ifadesi olmanın yanı sıra aynı zamanda birer ikram ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Hız. Peygamber bazen, sıkıntı, endişe üzüntü anlarında ashâbını rahatlatmak amacına matuf olarak yemini rahatlatıcı bir öge olarak kullanmıştır. Mesela Uhud Savaşı öncesinde rüyasında gördüğü sığırın hayra delâlet ettiğini beyan ederken¹¹⁶³ veya Hevâzin ganimetlerinin büyük bir kısmının Kureys’e dağıtılması üzerine buruk bir görüntü verdiğı hissedilen Ensar’a hitaben “Sizin yanınıza alıp götüreceğiniz (Peygamber) onların yanına alıp götürecekleri (mallardan) daha hayırlıdır.” buyurduğunda¹¹⁶⁴ yemin ederek ashâbını rahatlattığı anlaşılmaktadır.¹¹⁶⁵

¹¹⁶¹ Buhârî, “Temennî”, 1; Nesâî, “Cihâd”, 30.

¹¹⁶² el-Hicr 15/72.

¹¹⁶³ Dârimî, “Rüya”, 13.

¹¹⁶⁴ Buhârî, “Farzu’l-humus”, 19; “Meğâzî”, 56; Müslim, “Zekât”, 132.

¹¹⁶⁵ Ağırakça Şahyar, *Hız. Peygamber’in Yeminleri*, 70-71.

Yukarıdaki rivayetlerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber, anlatmak istediği hususun önemine dikkat çekmek için zaman zaman sözlerine yemin ile başlamıştır. Yemin ile pekiştirilen bir konuşma muhataplarda söylenen sözlere yoğunlaşmayı ve bunun etkisiyle anlatılanların anlaşılmasını, içselleştirilerek davranışa yansımaları sağlar.

2.6.2. Soru Sorarak Dikkat Çekmek

İnsanın dikkatini toplamak için en iyi yöntemlerden birisi soru sormaktır. Bu nedenle soru-cevap yöntemi, hemen hemen tüm zamanlarda kullanılan bir metodur. Burada kastedilen, muhataba sıradan soruların yöneltilmesi değildir. Muhatabın dikkatini toplayarak zihnini konuya odaklandıracak nitelikteki soruların sorulması kastedilmektedir.¹¹⁶⁶

Olağan düşünmeden farklı olarak eleştirel ve kritik düşünerek konunun anlaşılmasını ve muhatabın, anladığını özümsemesini, böylece eğitimin amaçlarından biri olan doğru düşünmeyi sağlayan¹¹⁶⁷ soru-cevap yöntemi, “hatırlama, karar verme, değerlendirme ve üretici düşünme etkinliklerini” ortaya çıkarır.¹¹⁶⁸

Soru sormak dikkatin istenilen noktalara çekilmesini sağlar. Öğrencinin/ muhatabın bir konuyu ne derece bildiğini tespit etmek, bilinmeyen bir noktayı buldurmak, düşünme kabiliyetini geliştirmek, önemli noktaları vurgulamak, eski öğrenilenlerle yeni öğrenilenler arasında irtibat kurmak, yorum yaptırmak, ilgi çekmek ve öğrenciyi/muhatabı motive etmek soru sormanın amaçları arasındadır.¹¹⁶⁹ Muhatabı düşündüren ve araştırmaya yönlendiren sorular sormak onun dikkatini anlatılan konuya çeken ve motivasyonunu artıran davranışlardır.¹¹⁷⁰

Hz. Peygamber’in soru sorarak muhataplarının dikkatini çektiğine dair örnekler çoktur:

¹¹⁶⁶ Bünyamin Özdaş, *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 96.

¹¹⁶⁷ Mehmet Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri* (İstanbul: MÜİFY, 2010), 41.

¹¹⁶⁸ Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2011), 65.

¹¹⁶⁹ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 146.

¹¹⁷⁰ Abdullah Sürücü-Ali Ünal, “Öğrenci Motivasyonunu Artıran ve Azaltan Öğretmen Davranışlarının İncelenmesi”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 8/14 (2018), 270.

a) Rasûlullah (s.a.v.), öfkelenildiğinde öfkesine hâkim olmanın, kişinin güçlü olduğuna delalet ettiğine soru sorarak dikkat çekmiştir. Yanında bulunan sahâbîlere “Sizler kime pehlivan dersiniz?” şeklinde sorması üzerine orada bulunan sahâbîlerin: “Erkeklerin kendisini yenemediği kimseye pehlivan deriz.” şeklinde cevap vermesi neticesinde: “Hayır! Pehlivan, öfkelenildiği zaman nefsine (kendisine) hâkim olan kimsedir.” buyurmuştur.¹¹⁷¹ Hz. Peygamber insanın öfkesini yenme esnasında kendi nefsi ile yaptığı mücadelenin, düşmanla yaptığı mücadeleden daha zor olduğunu¹¹⁷² ve asıl güçlülünün karşısındakini yıkmaya gücü yeten değil de öfkelenildiğinde gücü yettiği halde gücünü başkasına kullanmayan kimse olduğunu¹¹⁷³ söylemektedir. Sorduğu soruya bilinen cevabı aldıktan sonra asıl pehlivanın öfkelenildiğinde kendisine hâkim olan kimse olduğunu beyan etmesi, fiziksel gücün değil duygusal açıdan güçlü olmanın daha önemli olduğunu gösteren ve dikkatlerin yoğunlaşmasını sağlayan bir unsurdur.

b) Merak, öğrenmeye yönelik güdülenmeyi artırdığı için konuşmaya merak uyandıran sorularla başlamak önemlidir.¹¹⁷⁴ Mesela Hz. Peygamber gıybetin kötülüğüne dikkat çekmek için önce soru sorup merak uyandırmış, sonrasında ise gıybetin mahiyetini açıklamıştır: “Gıybet nedir biliyor musunuz?” şeklinde sorunca (orada bulunan) sahâbîler: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir!” demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Gıybet, kardeşini, kendisinin hoşlanmadığı bir şey ile anmandır.” Orada bulunan sahâbîler: “Benim söylediğim (şey) kardeşimde varsa ne buyurursun?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Söylediğin şey eğer onda varsa onun gıybetini yapmış olursun, onda yoksa ona iftira etmiş olursun.” buyurmuştur.¹¹⁷⁵

c) Hz. Peygamber, muhataplarının dikkatlerini söyleyeceği sözlere çekmek için konuşmasına onlarda merak duygularını uyaran ve bunun neticesinde onları sorular sormaya sevk eden ilginç cümlelerle başlamıştır. Mesela Hz. Peygamber: “Din kardeşin zalim de olsa mazlum da olsa ona yardım et.” buyurduğunda, orada

¹¹⁷¹ İmâm Mâlik, “Hüsnu'l-huk”, 12; Müslim, “Birr”, 106; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3. *Sahîhu'l-Buhârî*'de: “Kuvvetli kimse, rakiplerinin sırtını yere getiren kimse değildir. Asıl güçlü kimse, öfkelenildiği zaman nefsine hâkim olabilir.” şeklinde geçmektedir. Bk. Buhârî, “Edeb”, 76.

¹¹⁷² İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 9/296.

¹¹⁷³ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 100.

¹¹⁷⁴ Mücahit Dilekmen-Şükrü Ada, “Öğrenmede Güdülenme”, *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2005), 120.

¹¹⁷⁵ Müslim, “Birr”, 70. Ayrıca Bk. Tirmizî, “Birr”, 23.

bulunan sahâbîlerden biri: “Ey Allah’ın Rasûlü! Kardeşim mazlum ise ona yardım ederim. Fakat o zalimse ona nasıl yardım edeyim söyler misin?” şeklinde sorunca Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: “Onu zulümden alıkoyar, zulmüne engel olursun. Şüphesiz bu ona yardım etmektir.”¹¹⁷⁶ Hz. Peygamber zalime yardım etmenin, “Onun zulmetmesine engel olmak” olduğunu bildirmiştir. Zulmeden kimse kendi haline bırakılırsa neticede kendisine kısas uygulanır. Bu durumda zulmüne engel olarak onu kısas uygulamasından kurtarmak ona bir yardımdır.¹¹⁷⁷ Hadise göre zulümden vazgeçmeyen kimseye müdahale edilerek yaptığı haksızlığa engel olmak gerekir. Ayrıca zulmeden kimse, kendisine haksızlık etmiş olur. Buna göre kendisine maddî ve manevî olarak haksızlık eden kimseyi bu haksızlığından alıkoymak bu hadisin kapsamına girer.¹¹⁷⁸

d) Hz Peygamber, Bilâl b. Hâris’e: “Bil bakalım!” buyurdu. Bunun üzerine Bilâl: “Neyi bileyim? Ey Allah’ın Rasûlü!” deyince, Hz. Peygamber: “Her kim benden sonra öldürülmüş (ihmal edilmiş) sünnetlerimden bir sünneti ihyâ eder ve insanlar onunla amel ederse, onunla amel eden insanların sevaplarından bir şey eksilmeksizin, o kimseye onunla amel edenlerin ecrinin aynısı vardır. Her kim de, Allah ve Rasûlü’nün razı olmadığı, sapıklık olan bir bid‘atı ortaya çıkarır ve insanlar onunla amale ederlerse, onunla amel edenlerin güahından bir şey eksilmeksizin, o kimseye o bid‘at ile amel edenlerin günahları vardır (yazılır).”¹¹⁷⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber sözüne, muhatabın dikkatini çekmek ve onu söylediği sözlere hazırlamak için “Bil bakalım!” şeklindeki bir cümle ile başlamıştır. Böylece onun neyi bileceği ile ilgili soru sormasını sağlamıştır.¹¹⁸⁰ Sorulan bu soru, dikkatin söylenecekler üzerinde yoğunlaşmasını dolayısıyla iletilecek mesajları öğrenme konusunda motive etmeyi hedeflemektedir. Bunun neticesinde ise öğrenilen mesajların içselleştirilerek davranışa yansması gerçekleşir.

e) Bir adam kendisine kıyametin ne zaman kopacağını sorduğunda Hz. Peygamber: “Onun için ne hazırladın?” şeklinde bir soru yöneltmiş; adam cevaben kıyamet için fazla namaz, oruç ve sadaka hazırlayamadığını fakat Allah ve Rasûlü’nü

¹¹⁷⁶ Buhârî, “İkrâh”, 7; “Mezâlim”, 4.

¹¹⁷⁷ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 6/572.

¹¹⁷⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 5/98.

¹¹⁷⁹ Tirmizî, “İlim”, 16.

¹¹⁸⁰ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi*, 7/369.

sevdiğini söyleyince Hz. Peygamber: “Sevdiklerinle beraber olacaksın.” buyurmuştur.¹¹⁸¹ Böylece onu, sorduğu soru vasıtasıyla kendisi için daha faydalı bir konuya yani ahiret hayatı için gereken amelleri yapmaya yönlendirmiştir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in en önemli öğretim metodlarından birisi de dinleyenlerin dikkatini toplamak, vereceği cevaba yoğunlaştırmak ve cevabın ne olabileceği konusunda fikir üretmeleri için karşılıklı konuşması ve soru sormasıdır.¹¹⁸² Hz. Peygamber bazen bir şey hakkında sahâbîlerin bilgisi olmadığı ve o şeyin bilgisini Allah ve Rasûlü’ne havale edeceklerini bildiği halde onlara o şey hakkında soru sormuş; bunu, dikkatleri o konuya çekmek amacıyla yapmıştır.¹¹⁸³ Hz. Peygamber bazen iletmek istediği mesaja dikkat çekmek için muhatapları nezdinde merak uyandıran bir cümle söylemiş; böylece dikkatleri söylediklerine odaklanan muhataplarının kendisine soru sormasını sağlamış; sorulan soruya verdiği cevap ile iletmek istediği asıl mesaj doğrultusunda motivasyon sağlamayı hedeflemiştir. Hz. Peygamber bazen kendisine soru sorana, soru ile cevap vererek, muhatapın dikkatini kendisi için daha önemli olan bir konuya çekmiştir.

2.6.3. Beden Dilini Kullanarak Dikkat Çekmek

Beden dili, insanların duygu, düşünce, istek, ihtiyaç ve ruhsal zenginliklerini paylaşmada kullandıkları dildir.¹¹⁸⁴ Düşünme ve düşündüğünü ifade etme gibi özellikleriyle diğer canlılardan ayırt edici özellikleri olan insanların, düşüncelerini dile getirmesinde sözlü anlatım ön planda gözükmektedir. Fakat bununla birlikte insanlar arasında “beden dili” şeklinde ifade edilen bir iletişim vasıtası bulunmaktadır. Her ne kadar bir kavram olarak toplumdaki tüm bireylerce tanınmasa ve iletişimdeki rolünün farkına varılmasa da beden dili, istisna olmaksızın tüm bireylerce kullanılmaktadır. İnsanın hayatının doğumdan konuşmaya başlamasına kadar olan süreci, işitme engelinin olması ve farklı dilleri konuşan kimselerin anlaşmasındaki rolü de düşünüldüğünde beden dilinin sözel iletişimden bağımsız bir

¹¹⁸¹ Buhârî, “Edeb”, 96; Müslim, “Birr”, 161. Bu hadisten Allah’ı, Hz. Peygamber’i, sâlih zatları, hayatta olan ve vefat etmiş olan hayır ehli kimseleri sevmenin fazileti anlaşılmaktadır. Allah’ın ve Hz. Peygamber’in emirlerine uymak, yasaklarından uzak durmak onları sevmenin neticesidir. (Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 16/186)

¹¹⁸² Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, 79.

¹¹⁸³ Ali Muhammed Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, çev. Mustafa Kasadar-Sadullah Ergin- Şerafettin Şenaslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 1/631.

¹¹⁸⁴ Mustafa Karataş, *Peygamberimiz’in (sav) Beden Dili* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 41.

şekilde işlediği görülür. Beden dilinin verdiği mesajlar, daha doğal ve gerçekçi olduğu için insanların yüz yüze iletişimlerinde sözlerindeki samimiyet bunların bedenlerindeki yansımalarıyla test edilir. Nitekim bedende ifadesini bulmayan sözler temkinle karşılanır.¹¹⁸⁵ Bu nedenle beden dilinin bireyler arasındaki iletişimdeki rolü büyüktür.

Söz dili genellikle düşüncelerin, beden dili ise duyguların tercümanı olur. Sözsüz iletişimin kapsamında bulunan beden dili, sözlü iletişimde anlamı kuvvetlendirmektedir.¹¹⁸⁶ Sözel dil ile beden dilinin uyumu ancak beden dilinin anlamını kavramakla mümkün olur.¹¹⁸⁷ Beden dili sözlü iletişimi etkili kılar. Sözsüz iletişimde ise dikkat çekmede, olayları somutlaştırmada, vurgulamalarda ve mesajların daha anlaşılır olmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda beden dili; söylenmek istenilenin etkili bir şekilde iletilmesinde, kişinin kendini daha iyi ifade etmesinde ve anlatılanları doğru anlamlandırmada büyük önem arz etmektedir.¹¹⁸⁸

Yapılan araştırmalar, etkili bir iletişimde kullanılan kelimelerin %7 oranında etkili olduğunu, konuşma sırasındaki ses tonu ve vurgulamanın etkisinin %38 olduğunu, vücut hareketlerinin etkisinin ise %55 oranında olduğunu ortaya koymuştur. Buradan hareketle iletişimde göze hitap eden unsurların, kulağa hitap edenlerden daha etkili olduğu kabul edilmiştir.¹¹⁸⁹

İletişimde sözel boyut yanında beden de mesaj alıp vermede önemli bir fonksiyon icra eder. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in gerek tebliğle ilgili gerekse bunun dışında özel yaşamı ile ilgili iletişimde beden diline ait birçok unsura rastlanılmaktadır.¹¹⁹⁰ Hz. Peygamber, çevresiyle ilişkilerinde sözsüz ve sessiz iletişimde de bulunmuştur. Nitekim onun bazen susması, bazen tebessüm etmesi, bazen ise yüzünün renginin değişmesi; her hareketini ilgiyle izleyen sahâbîlere bazı mesajlar vermesi açısından yeterli olmaktadır. Söz konusu mesajların bazıları

¹¹⁸⁵ Mahmut Kavaklıoğlu, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/6 (2004), 52-53.

¹¹⁸⁶ Karataş, *Peygamberimiz'in (sav) Beden Dili*, 42.

¹¹⁸⁷ Karataş, *Peygamberimiz'in (sav) Beden Dili*, 43.

¹¹⁸⁸ Emine Demil, "Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu" *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi* 5/2 (2019), 225.

¹¹⁸⁹ Serpil Aytaç v.dğr., *Psikolojiye Giriş* (Bursa: Dora Yayıncılık, 2018), 111.

¹¹⁹⁰ Kavaklıoğlu, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", 56.

onaylama anlamında olumlu iken bazıları ise “hoşlanmama, rahatsız olma ve karşı çıkma” anlamı taşımaktaydı. Sahâbîler, Hz. Peygamber’in beden dili ile vermiş olduğu bu mesajları anında dikkate alıp, gereğini yerine getirmişlerdir.¹¹⁹¹

Sahâbîler, Hz. Peygamber’in sözlerini ve fiillerini anlatırken, O’nun sünnetine verdikleri değerin bir yansıması olarak aynen aktarmaya gayret etmişlerdir. Hatta çoğu zaman eksik bir şey aktarma endişesi ile hadis naklederken temkinli davranmışlardır. Hadis rivayet ettiklerinde de mümkün mertebe, Hz. Peygamber’de gördükleri en küçük bir ayrıntıyı bile nakletmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber’in yapmış olduğu bazı işaretleri onların bu hassasiyetleri sayesinde tespit edebilme imkânına sahip olmaktadır. Hatta bunların bir kısmı müselsel hadisın bir türü olarak ele alınmıştır. Yani “Senedinde yer alan ravilerden her birinin, bir sözü veya hareketi ya da her ikisini birden aynen devam ettirerek aktardığı hadis” şeklinde ifade edilen müselsel hadislerin bir kısmı bu işaretlerin ve yapılan hareketlerin aynen aktarılmasından oluşmaktadır.¹¹⁹²

Konuşma esnasında ellerin, “anlatılanların vurgulanan noktalarını muhataba aktarma” şeklinde bir işlevi bulunmaktadır.¹¹⁹³ Hz. Peygamber’in sözlerini el, parmak gibi bazı işaretlerle desteklemesi sahâbîlerin hem kulaklarına hem de gözlerine hitâb etmesi açısından beyanının daha açık, iletişiminin daha etkili ve başarılı olmasını sağlamıştır.¹¹⁹⁴ Hz. Peygamber jest ve mimikleriyle muhatabın ruh dünyasını ve fizik varlığını harekete geçirmiştir. İşaret parmağıyla orta parmağını birleştirerek: “Kıyamet ile ben şu şekilde (yakın) gönderildim.” buyurmuştur.¹¹⁹⁵ Yine işaret parmağı ile orta parmağını göstererek: “Yetimle ilgilenen (geçimini üzerine alan) kimse ile cennette bu ikisi gibiyiz.” buyurmuştur.¹¹⁹⁶

¹¹⁹¹ Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber ve Beden Dili”, *Kutlu Doğum 2003: İslâm’ın Güncel Sunumu*, ed. Mehmet Bulut (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 221.

¹¹⁹² Ali Arslan, “Resûlullah (sav)’in Anlatım Tarzında Beden Dili Unsurları: Jestler ve Çizimler”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 83.

¹¹⁹³ Zehra Baysal, *Hz. Peygamber’in Örneğinde Sözsüz İletişim* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 74.

¹¹⁹⁴ Erul, “Hz. Peygamber ve Beden Dili”, 221.

¹¹⁹⁵ Müslim, “Cum’a”, 43.

¹¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 131; Tirmizî, “Birr”, 14.

Hız. Peygamber, herhangi bir şeye işaret ettiğı zaman bazen bütün avucuyla işaret eder; (Herhangi bir hususa) şaşırdığı zaman avucunu ters çevirirdi; Konuşurken avuçlarını birleştirir ve sağ avuç içini, sol başparmağına vururdu.¹¹⁹⁷

İletişim vasıtalarından birisi olan dokunma, muhataba en kısa yoldan “Sen benim için önemlisin; seni yalnız bırakmayacağım!” mesajını verir. Bu mesajı hiçbir söz dokunma kadar etkili bir şekilde ifade edemez.¹¹⁹⁸ Hız. Peygamber, elleri avuçları arasında olduğu halde Abdullah b. Mes’ûd’a Kur’ân’dan bir sûre öğretir gibi teşehhüdü öğretmiştir.¹¹⁹⁹

İnsan biyolojisi üzerine yapılan araştırmalarda okşamak, sevmek, hafifçe kaşımak, elini koymak ve sarılmak gibi hareketlerin anne ile çocuk arasındaki sinyaller olduğu ve sakinleştirmek ve memnun etmek için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda sosyal açıdan konumu yüksek olan bir kimsenin, daha aşağıda olan birinin omzuna elini koyması hem statü farkı hem de himaye altına alma işareti olarak kabul edilmektedir.¹²⁰⁰ Hız. Peygamber, Abdullah b. Ömer’in omzundan tutarak: “Dünyada bir garip veya bir yolcu gibi ol!” buyurmuştur.¹²⁰¹ Hız. Peygamber’in Abdullah b. Ömer’in omzundan tutması, hem samimiyet ve yakınlığı ifade eder hem de muhataba ve mesaja verilen önemi gösterir. Ayrıca muhatabın dikkat ve ilgisini toplayarak, iletilen mesajın daha iyi anlaşılmasını sağlar.¹²⁰² Bu hadis, dünya ile meşgul olmamaya, dünyaya önem vermemeye, zühde yönelmeye ve kanaatli olmaya teşvik eder. Dünyaya itimat etmemeye ve dünyayı ebedi olarak kalınacak bir yer olarak görmemeye yöneltir. Yolcu, vatanına gitmek üzere yola çıkmış olan kimsedir. Bu durumda insan, efendisi tarafından bir ihtiyaç için başka bir şehre gönderilen bir köle gibidir. Bu görevi yerine getirerek, bir an önce memleketine geri dönmeli ve gereksiz şeylerle meşgul olmamalıdır. Hız. Peygamber bu hadiste ümmetini iyilik yapmaya, dünyaya fazla rağbet etmemeye ve dünyadan sadece ihtiyacı kadarını almaya teşvik etmiştir.¹²⁰³

¹¹⁹⁷ Tirmizî, “Şemâil”, 97.

¹¹⁹⁸ Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 46.

¹¹⁹⁹ Buhârî, “İsti’zân”, 27.

¹²⁰⁰ Yusuf Macit, “Beden Dili: Hız. Peygamber Örneği”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (Nisan 2012), 40.

¹²⁰¹ Buhârî, “Rikâk”, 3.

¹²⁰² Erul, “Hız. Peygamber ve Beden Dili”, 226.

¹²⁰³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 11/234-235.

Hız. Peygamber iki elinin parmaklarını birbirinin arasına geçirip kenetleyerek: “Müminin mümine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sımsıkı bir şekilde kenetleyip tutan binalar gibidir.” buyurmuştur.¹²⁰⁴ Bu hadiste söz konusu temsîl ile soyut bir konu somut bir şekilde anlatılmıştır.¹²⁰⁵ Parmakların birbirine geçirilerek kenetlenmesi, bir araya geldiğinde, anlamlı ve işlevsel bir bütün oluşturulduğunu ve birbirlerinin kolektif yardım ve dayanışması ile her bir unsurun birlikte ayakta durduğunu ifade eder. Nitekim bir binayı oluşturan tuğlalar ayrı ayrı yerlerde bulunduklarında işlevsel bir anlam ifade etmezler. Ayrıca bir binada nasıl ki tuğlaları birbirine bağlayan harç var ise İslâm toplumunda da toplumu oluşturan bireyleri birbirine bağlayan manevî değerler vardır. Hız. Peygamber, Müslümanların birbirlerine yönelik maddî ve manevî yardımlaşmasını, tuğlaları birbire kenetlenmiş binaya benzetmiştir. Bunu da akılda kalmasını kolay hale getirmek için iki elinin parmaklarını birbirine geçirerek, kenetleyerek ifade etmiştir. Bu şekilde beden dilini kullanarak söylenen bir söz, birden fazla duyuya hitap ettiği için daha etkili ve akılda kalıcı olmaktadır.

Hız. Peygamber bazen muhataplarının dikkatlerini vermek istediği mesaja çekmek için ellerini birbirine vurmuştur. Hız. Peygamber: “Benim nezdimde dostlarımla en gıpta edileni; malı az olan, namazından haz alan, Rabb'ine olan ibadetini en güzel şekilde yerine getiren, gizli halinde O'na itaat eden, insanlar arasında bilinmediği için parmakla gösterilmeyen, kendine yetecek kadar rızkı olup da bu haline sabreden mümindir.” buyurmuş, sonrasında ellerini birbirine vumuş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: Bir de ölümü çabuk, arkasından ağlayanı ve mirası az olan kimsedir.”¹²⁰⁶ Hız. Peygamber'in ellerini birbirine vurma ile “parmak uçlarını birbirine vurma” kast edilmiştir. Bu, bir şeye şaşırma ve söyleyeceği şeylerin önemli olduğuna yönelik uyarıyı ifade eder.¹²⁰⁷

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Hız. Peygamber, muhataplarının dikkatlerini çekerek hedef davranışlara yönlendirmede beden dilini etkili bir şekilde kullanmıştır.

¹²⁰⁴ Buhârî, “Salât”, 88, “Mezâlim”, 5; Müslim, “Birr”, 65.

¹²⁰⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/566.

¹²⁰⁶ İbn Mâce, “Zühd”, 4; Tirmizî, “Zühd”, 35.

¹²⁰⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 7/11.

2.6.4. Şekil Çizerek Dikkat Çekmek

Şekil çizmek, görsel unsurların ön plana çıktığı kalıcılık ve etkinin güçlü olduğu yöntemlerdendir. Duygu ve düşüncelerin en kısa ve en etkili bir şekilde aktarılmasında eskiden beri sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdir. Bu yöntem günümüzde de kullanılmaktadır.

İletişim türleri içerisinde geçmişten günümüze kadarki süreçte en geniş biçimde kullanılanlar, içerisinde görsel öğeler bulunduranlardır. Çünkü insanoğlunun konuşmaya başlamadan önceki süreçte çevresine bakarak öğrendiği bilgiler, diğer bilgilere göre daha kalıcı olur, hatırlanması kolay olur. Bu nedenle iletişimde çizim ve şekil gibi göze hitap eden simgeleri kullanma, düşüncelerimizi ve bilgilerimizi müşahhaslaştırarak belirtmede çok önemli bir role sahiptir. Nitekim bazı insanlar için bir bilgiyi bu şekilde görsel öğelerle sunmak, diğer anlatım biçimlerinden daha kolay olmaktadır. İnsanoğlu çizimden ve şekilden eski zamanlardan beri faydalanmıştır. Hatta insanın iletişim kurmak için 5-6 bin yıldır yazıdan istifade ettiği, fakat buna karşılık çizgiyi ilk çağlardan itibaren kullandığı söylenebilir. Bilinen ilk iletişim aracının, “mağara duvarlarına çizilen çizgiler” olduğu kabul edilmektedir. Televizyonun ortaya çıkması ile radyoların eskisi kadar çok dinlenmemesi de görsel mesajlara verilen değeri göstermektedir. Günümüzdeki teknolojik gelişmeler aracılığıyla çizim, şekil, grafik gibi unsurlardan yararlanmak daha da kolaylaşmaktadır. Bu sayede, aktarılmak istenilenlerin, ilgi çekici, kolay, anlaşılır ve somut biçimde sunulması sağlanmaktadır.¹²⁰⁸

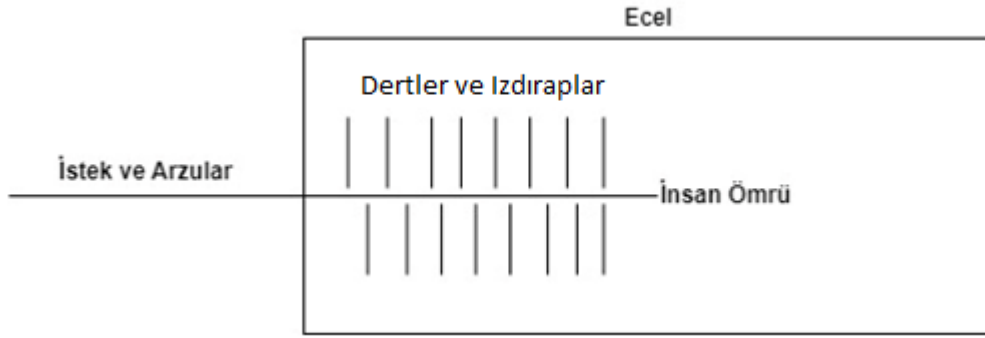
Görsel araçlar içerisinde yer alan şekil ve çizimler eğitimde sıklıkla kullanılan materyallerdendir. Bireyleri, yerleri ve kavramları temsil etmek üzere kullanılan şekil ve çizimler, ayrıntıların ve kavramlar arasındaki ilişkilerin gösterilmesini sağlar. Hz. Peygamber, genellikle soyut ve muhataplarının anlamakta güçlük çekebileceğini düşündüğü konuları açıklarken şekil ve çizimleri birer görselleştirme ve somutlaştırma vasıtası olarak kullanmıştır.¹²⁰⁹

¹²⁰⁸ Ali Arslan, “Resûlullah (sav)’in Anlatım Tarzında Beden Dili Unsurları: Jestler ve Çizimler”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2014), 81-82.

¹²⁰⁹ Adem Korukcu, “Peygamberimiz’in Eğitim Uygulamalarında Görselleştirme”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/1 (2006), 198.

İnsanlar arasındaki iletişimde, duygu, düşünce ve tutumların iletilmesinde önemli metodlardan biri de göze hitap eden göstergelerin kullanılmasıdır. Çizgi bunlardan biridir. Çizgi, belirttiği şeyi temsil ederek zihinde canlandırır; böylece doğrudan veya dolaylı olarak mesajlar iletir. Aynı zamanda sadece dil yardımıyla kurulacak iletişimin sakıncalarını ortadan kaldırır.¹²¹⁰

a) Hz. Peygamber, sahâbîlerin dikkatlerini çekecek şekilde yere açıklayıcı çizgiler çizmiş; sonra bu çizgilerin müfredatını şerh edip bunlarla kastedilen manayı açıklamıştır.¹²¹¹ Örneğin bir keresinde yere bir dikdörtgen çizmiş; ortasına bir çizgi ve bunun etrafına birkaç tane kısa çizgi daha çizmiş ve şöyle buyurmuştur: “Bu, insan, bu da onun etrafını saran eceli, bu dışarıdaki de onun arzuları, bu kısa çizgiler ise ona sarılmış durumda. Eğer bu insan bu tarafa giderse ona, diğer tarafa giderse buna isabet eder.”¹²¹² Hz. Peygamber’in çizimini yaptığı şekil yaklaşık şöyledir:¹²¹³

Şekil 1: İnsanın Eceli ile Arzuları Arasındaki İlişki¹²¹⁴

Görüleceği üzere, insanoğlunun kendisini dört bir yandan çevirmiş olan ecelden kaçması mümkün değildir. Nitekim gerek “*Her canlı ölümü tadacaktır.*”¹²¹⁵ ayeti gerekse, her gün onlarca insanın, kabristana götürülerek defnedilmesi bu gerçeği ispat etmektedir. Fakat hayali geniş, arzuları sonsuz olan insanoğlu bu gerçeği çabuk unuttur, hiçbir zaman elde edemeyeceği birtakım kuruntuların peşine düşer; ölmeden önce gerçekleştirmek üzere çeşitli planlar yapar. Fakat dertler,

¹²¹⁰ Arslan, “Resûlullah (sav)’in Anlatım Tarzında Beden Dili Unsurları: Jestler ve Çizimler”, 85-86.

¹²¹¹ Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, 1/632.

¹²¹² Buhârî, “Rikâk”, 4.

¹²¹³ Hz. Peygamber’in bu hadiste ifade ettiği muhtemel şekillerin değerlendirmesi için bk. Arslan, “Resûlullah (sav)’in Anlatım Tarzında Beden Dili Unsurları: Jestler ve Çizimler”, 81-89.

¹²¹⁴ M. Yaşar Kandemir v.dğr., *Riyâzü’s-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2019), 3/442.

¹²¹⁵ Âl-i İmrân, 3/185.

sıkıntılar, felâketler, perişanlık, açlık, susuzluk bir türlü yakasını bırakmaz. Âdemoğlunun doksan dokuz çeşit bela ile çevrildiğini; bunların hepsinden kurtulsa bile, yakasını ihtiyarlığa kaptıracağını belirten hadis¹²¹⁶ de bu duruma işaret eder. Hal böyleyken Allah'ın takdirine rıza göstererek, başa gelen musibetlere sabretmek ve Yüce Allah'ın huzuruna çıkılacak günü düşünerek ahirete hazırlanmak gerekir.¹²¹⁷ Arzu ve isteklerin artmasıyla insanlarda ibadete karşı tembellik hâsıl olur. Tevbe etmek ertelenir, dünyaya yönelik rağbet artar, ahiret unutulur, kalpleri kasvet kaplar. Nitekim Kur'an'da *“Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı.”*¹²¹⁸ buyurulmaktadır. Kalbin yumuşaması ve berraklaşması ancak ölümü, kabri, mükâfatları, cezaları ve kıyamette karşılaşılabilecek sıkıntıları hatırlamakla gerçekleşir.¹²¹⁹ Hadiste, insanlar isteklerini azaltmaya ve ahiret hayatı için hazırlık yapmaya teşvik edilmişlerdir.¹²²⁰ Hz. Peygamber, sahâbenin önünde bir şekil çizerek insan ile onun bitmek tükenmek bilmeyen emellerini tasvir etmiş; insanın, bu arzu ve isteklerle arasının; ani musibetler, dertler veya ölümle nasıl kesildiğini canlı bir şekilde açıklamıştır. Özelde sahâbeyi genelde tüm ümmetini uzun vadeli istek ve arzulara karşı dikkatli olmaya ve ölümün her an gelebileceği gerçeğinin bilincinde olarak Allah'a ihlâslı bir şekilde kulluk ederek yaşamaya teşvik etmiştir.¹²²¹

b) Hz. Peygamber, iki çakıl taşından birini uzağa diğerini ise yakına attıktan sonra: “Bunun ve şunun misali neye benzer bilir misiniz?” buyurmuş; orada bulunan sahâbîler: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.” deyince şöyle buyurmuştur: “Şu (uzağa düşen taş) emel, bu (yakına düşen taş) ise eceldir.”¹²²² Hz. Peygamber'in uzağa ve yakına atıp da izahta bulunduğu çakıl taşlarını şu şekilde ifade edebiliriz:

Şekil 2: Emel- Ecel İlişkisi

¹²¹⁶ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 22.

¹²¹⁷ Kandemir v.dğr., *Riyâzü's-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, 3/442-443.

¹²¹⁸ el-Hadîd 57/16.

¹²¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 11/237.

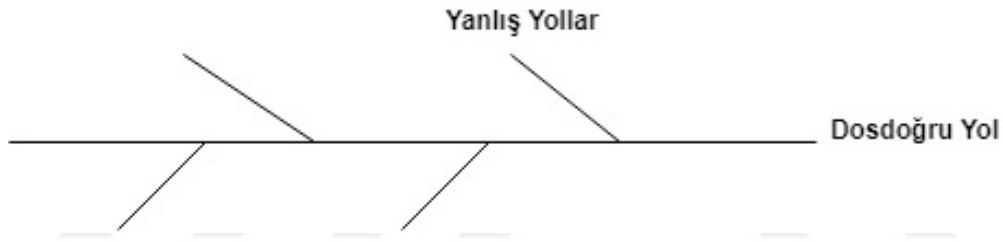
¹²²⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 11/238.

¹²²¹ Ömer Çelik v.dğr., *En Güzel Öğretmen Hazreti Muhammed* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), 103.

¹²²² Tirmizî, “Emsâl”, 7.

İnsanın emelinin, arzu ve isteklerinin sonu yoktur. İnsan bu isteklere ulaşmaya çalışırken, eceli ansızın gelir. Dolayısıyla insan, bunun bilincinde olmalı, ölüm ve ölümden sonrası hayat için hazırlık yapmalıdır. Hz. Peygamber, anlatmak istediği mesajı bu şekilde göstererek; muhataplarının dikkatlerini çekerek mesajın, zihinlerinde ve gönüllerinde etkili ve kalıcı olmasını sağlamayı amaçlamıştır.

c) Hz. Peygamber, insanların Allah'ın dosdoğru yolundan saptıran yollardan uzak kalması gerektiğini akılda kolay kalacak bir şekil çizerek sahâbeye göstermiştir: Bir gün yere bir çizgi çizmiş; sonra bu çizginin sağına ve soluna ikişer tane daha çizgi çizdikten sonra elini ortadaki çizginin üzerine koyup: “Bu Allah'ın yoludur.” buyurmuş ve “*Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır.*”¹²²³ ayetini okumuştur.¹²²⁴ Hz. Peygamber'in çizdiği söz konusu şekil şu şekilde ifade edilebilir:

Şekil 3: Hak Yol ve Batıl Yollar

Hz. Peygamber bu şekil ile Fâtiha sûresinde, bizi ulaştırması için her namazda Allah'a dua ettiğimiz, dosdoğru yolun (sırât-ı müstakîm)¹²²⁵ takvaya götürecek yol olduğunu ve hedefin bu zirveye çıkmak olduğunu açıklamıştır.¹²²⁶ Hz. Peygamber'in doğru yol için bir, batıl yollar için birden fazla şekil çizmiş olması, şeklen birbirinden farklı olsalar da batıl yolların hak karşısında eşit olduklarını, aynı şekilde değerlendirileceklerini göstermektedir.

Şekille anlatım tarzı, adeta şekil ve içerdiği derin ve etkileyici manayı, muhatapın kulağına küpe olurcasına zihnine ve gönlüne kazımak gibidir. Bu da mesajı çağrıştıran durumlarda, kolay hatırlayıp içerdiği motivasyonel anafikir doğrultusunda hareket etmeye sevk edebilir. Anlatılan şeylerin şekil ile birlikte

¹²²³ el-En'âm 6/153.

¹²²⁴ İbn Mâce, “Mukaddime”, 1.

¹²²⁵ el-Fâtiha 1/6.

¹²²⁶ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi*, 3/118.

sunulmasının motivasyonel rolü işte burada ortaya çıkar. Bu yöntem muhatapların anlatılanlara odaklanarak dikkatlerini çekmeyi sağlar. Böylece hem iletilen mesajların anlaşılmasını kolaylaştırır hem de zihinlere ve gönüllere yerleşerek kalıcı olmasını sağlar.

2.7. Örnek Olmak Suretiyle Motivasyon

Bir işin veya bir davranışın nasıl yapılacağını, öğreticinin bizzat yaparak veya canlandırarak göstermesi şeklindeki öğretme yöntemi gösteri metodu olarak ifade edilir. Bu metotla muhatabın *hem işitme duyusuna hem de görme duyusuna* hitap edilir. Böylece sözel anlatım, görsel malzeme ile somutlaştırılır. İnsanın görme duyusu ile edindiği kazanımlar daima daha güçlüdür. Bu bakımdan bu metotla daha güçlü bir öğrenme gerçekleşir. Dinî ve ahlakî erdemlere yönelik tutum ve davranışlar ile ibadetler ve görgü kurallarına dair motor davranışların öğretiminde en etkili metot gösteri metodudur. Bu metotta öğretmenin bir şeyi bizzat yapması veya canlandırmasının yanında şekiller, şemalar, resimler, nesneler ve filmler de kullanılabilir. Öğretmenin sınıf içindeki ve dışındaki şahsî davranışları ve genel yaşantısı, öğretici yönü etkili olan bir gösteri metodudur.¹²²⁷ Bu yöntem, aynı anda hem göze hem de kulağa hitap edilmesi nedeniyle oldukça etkili bir yöntemdir.¹²²⁸

Başkalarını örnek alma yeteneği (özdeşleşme), insanların fitratlarında mevcuttur. Eğitimciler, bu yeteneğin eğitimin hedefleri doğrultusunda terbiye edilmesi gerektiğine inanırlar. Bu da bir insanın, başka bir insanla irtibatlı olarak büyümesi ve kendisini bir bütünün parçası olarak hissetmesi ile gerçekleşir. Özdeşleşme yöntemi, eğitim ile hedeflenen insan tipini yetiştirmede bazen beklenenden daha fazla kolaylıklar sağlamaktadır.¹²²⁹

İnsan sürekli bilgi alan ve öğrenen bir varlık olarak şahsiyet gelişiminde özdeşim kurduğu insanları ve davranış modellerini özellikle taklit eder. İnsanın kişiliği ve kimliği, büyük ölçüde rol model olarak seçtiği bu kişilerin görüş ve davranışlarından etkilenecek şekilde şekillenir. Buna model alma yoluyla öğrenme denir. Bu öğrenme sosyal çevrede gerçekleşen en yaygın öğrenmedir. Model alma,

¹²²⁷ Karaköse, *Etkili Din Öğretimi*, 312-313.

¹²²⁸ Demil, “Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber’in Eğitim Metodu”, 223.

¹²²⁹ Gözütok, *Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları*, 137-138.

gözlemleyerek öğrenme, taklit etme, özdeşleşme ve içselleştirme süreçlerini birlikte içerir.¹²³⁰

Öğretici kişilerin, öğretmek istedikleri değerlere uygun ideal davranışları model olarak göstermek suretiyle öğrenecek kişilere örnek olmaları İslâmi kaynaklarda sıkça görülen öğretim metotlarından biridir. Yetişkin insanlar önceden edindikleri anlayış ve davranışlar ne olursa olsun, daima bulundukları çevreye uyum sağlamaya eğilimlidirler. Bu uyum sağlama ancak çevreden davranış modelleri ve örnekler almakla gerçekleşir. Çocukların davranış geliştirmesi ise çevrelerinde olup bitenleri izleyip onları taklit etmek suretiyle gerçekleşir. Her ikisinde de ortak nokta insanın duygu, düşünce ve davranışlarının, çevresinde görüp izlediği şeylerden etkilenmesidir. Buradan hareketle insanları eğitirken “onlara örnek olmak ve model sunmak” şeklindeki bir yöntemi kullanma gereği ortaya çıkmaktadır. Nitekim bir davranışı göstermek, sözle anlatmaktan daha etkilidir. Görerek algılanan objelerin kavranması, duyularak algılanan objelerin kavranmasından daha güçlü ve kalıcıdır.¹²³¹

İnsanlara uygulamalı olarak gösterilen bir davranış veya ibadet, onları o davranış veya ibadeti yapmaya teşvik edebilecek önemli bir motivasyon vasıtasıdır. Çünkü insanlar bu sayede soyut olarak ifade edilen kavramların nasıl uygulanacaklarını bizzat görmüş olurlar. Bu ise tam ve doğru anlamayı sağlar. Bunun neticesinde ise hedef davranışların içselleştirilerek yerine getirilmesi gerçekleşebilir.

Yüce Allah, Rasûlullah’tan (s.a.v.) sonra ondan daha nazik, kibar, merhametli, bağışlayıcı, anlayışlı, hakkaniyetli, vefalı, emin, adil, dürüst, ahlaklı ve duygudaş bir insan yaratmadı. Son peygamber olan Rasûlullah dünyaya model olarak gönderilmiştir. Bütün insanlığın her zaman ve her çağda uygulayabileceği en güzel ve en ideal örnektir. Onun model olduğu davranış ölçüleri hem evrensel hem de kıyamete kadar geçerlidir. Hayatı, Allah’tan gelen vahyin bizzat canlı bir uygulaması olmuştur; yani o, yaşayan bir Kur’ân’dı. Bu bağlamda o, sadece söylediği sözlerle değil aynı zamanda sergilediği davranış ölçüleriyle de insanlara örnek olmuştur. Hayatın doğumdan ölüme kadar nasıl yaşanması gerektiğini en ince ayrıntısına kadar

¹²³⁰ Yusuf Macit, “Beden Dili: Hz. Peygamber Örneği”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (Nisan 2012), 32.

¹²³¹ Karaköse, *Etkili Din Öğretimi*, 320.

en ideal ölçülerle ortaya koymuştur. Nitekim Yüce Allah elçisi hakkında: “*Sen elbette üstün bir ahlaka sahipsin.*”,¹²³² “*İçinizde Allah’ın lütfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah’ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki Rasûlullah’ta güzel bir örneklik vardır.*”¹²³³ buyurarak ahlakının mükemmel olduğunu ve yaşam ölçülerinin model olduğunu tescil etmiştir.¹²³⁴ Buna göre Hz. Peygamber, sadece tebliğ ettikleri hususlar ile değil, yaptığı davranışlar ile Müslümanlara örnek ve model sunması yönüyle de gerçek bir öğretici olmuştur.¹²³⁵

Kur’ân, mesajların hedef kitleye doğru olarak ulaşması, muhataplar üzerinde bir tesir bırakması için o konuda samimi olmayı tavsiye etmiş, bunun aksi bir tutumun Allah katında bir vebal olduğuna dikkat çekmiştir. “*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır.*”¹²³⁶ ve “*İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz?*”¹²³⁷ ayetlerinde bu husus açık bir şekilde dile getirilmiştir. Ayete göre kişi başkalarından beklediği doğru ve güzel olan şeyleri önce kendisi yapmalı, başkalarını da bunları yapmaya davet etmelidir. Kötü, günah ve yararsız şeyleri önce kendisi terk etmeli, başkalarına da bunları terk etmelerini söylemelidir.

Allah’ın en güzel örnek olarak gösterdiği Hz. Peygamber,¹²³⁸ insanlardan yapmalarını istedikleri şeyleri önce kendisi yapmış, yaparak örnek olmuştur. Hz. Peygamber’in tebliğinde başarılı olmasında en büyük etken onun bu samimiyeti ve tutarlılığıdır. Öyle ki, onun bu yaklaşımı tebliğinde dile getirdiği ilkelerin hak ve adaleti, iyilik ve güzelliği temsil etmesinin de önüne geçtiği söylenebilir. Yani Hz. Peygamber sözden öte fiilleri ile etkili olmuştur. Onun bu haline delil teşkil edecek onlarca örnek vermek mümkündür.

Bütün insanlığa örnek olarak gönderilen Hz. Peygamber’in bütün tutum ve davranışları, beşerî ilişkileri ve Allah’a karşı görevleri mükemmel bir şekildeydi. Bu

¹²³² el-Kalem 68/4.

¹²³³ el-Ahzâb 33/21.

¹²³⁴ Cemal Ağırman, “İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 35.

¹²³⁵ Karaköse, *Etkili Din Öğretimi*, 320.

¹²³⁶ es-Saff 61/2-3.

¹²³⁷ el-Bakara 2/44.

¹²³⁸ el-Ahzâb 33/21.

bağlamda o takva, adalet ve ahlak abidesiydi. İnsanlara güzel ahlakı ve dürüstlüğü hem telkin etmiş hem de hayatı kuşatan tüm değerleri bizzat yaşayarak en mükemmel bir şekilde uygulamıştır. Kur'ân'ın övdüğü hasletleri herkesten fazla benimsemiş; yasakladığı davranışlardan herkesten daha çok sakınmıştır. Nitekim onun ahlakı Kur'ân ahlakı¹²³⁹ idi.¹²⁴⁰

H. Peygamber, 23 yıllık peygamberlik döneminde İslâm'ı tebliğ ederek insanları eğitmiş, aynı zamanda tebliğ ettiği hususları bizzat kendisi uygulamıştır. Emrettiği hususları önce kendisi yapmış; diğer insanlar da kendisinden örnek alarak yapmışlardır. H. Peygamber'in, yapmadığı bir şeyin yapılmasını emrettiğine veya kendisiyle çeliştigiğine yönelik bir delil bulunmamaktadır. Yüce Allah tarafından Kur'ân-ı Kerim'de "*En güzel örnek*"¹²⁴¹ olarak vasedilen, Kur'ân'a muvafık bir şekilde konuşan ve hareket eden H. Peygamber'in örnek yaşantısı, İslâm'ı insanlara tebliğ etmede kullanmış olduğu en etkili yöntemlerden biridir.¹²⁴² H. Peygamber hiçbir zaman insanları İslâm'ın emrettiği şeyleri yerine getirmeye teşvik edip kendisi geri durmamıştır.¹²⁴³ Nitekim H. Peygamber'e İslâm'ı kabul etmeyenler bile anlattıklarını ve insanlardan yapmak istediklerini kendisinin yaşamadığını ileri süren bir suçlamada bulunamamışlardır.¹²⁴⁴ H. Peygamber her zaman en önde olarak en büyük teşvik kendisi olmuştur. H. Peygamber'in kullandığı en etkili terğib metodu yapılmasını istediği şeyleri önce bizzat kendisinin yaparak insanlara örnek olmasıdır.¹²⁴⁵

H. Peygamber, namazın nasıl kılındığını sahâbîlere göstermek için minber üzerine çıkıp namaz kılmış, secde edeceği zaman geri geri aşağı inip secdeyi, minberin dibinde yapmış, secde ettikten sonra tekrar minber üzerine çıkarak namazına devam etmiş; bu şekilde iki rekât namaz kılmış, namaz bittikten sonra orada bulunan sahâbîlere dönerek: "Ey insanlar! Bana uymanız ve nasıl namaz kıldığımı görmeniz için böyle yaptım" buyurmuştur.¹²⁴⁶ Bir sahâbînin, yanına

¹²³⁹ Müslim, "Müsâfirîn", 139.

¹²⁴⁰ Ağırman, "İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri", 35.

¹²⁴¹ el-Ahzâb 33/21.

¹²⁴² H. İbrahim Acar, "Etkili Bir Din Eğitimi Açısından H. Peygamber'in Örnekliliği", *Diyanet İlmi Dergi* 38/4 (Aralık 2002), 73.

¹²⁴³ Karabulut, *Terğib Hadisleri Bağlamında H. Peygamber'in Tebşiri*, 65.

¹²⁴⁴ Enbiya Yıldırım, *İslâm Benden Ne İster?* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 542.

¹²⁴⁵ Karabulut, *Terğib Hadisleri Bağlamında H. Peygamber'in Tebşiri*, 65.

¹²⁴⁶ Buhârî, "Cuma", 26.

gelerek abdestin nasıl alınacağını sorması üzerine Hz. Peygamber bir kap su isteyerek üç defa ellerini, üç defa yüzünü, üç defa kollarını yıkadıktan sonra başını mesh etmiş; şehâdet parmaklarını kulaklarına sokarak başparmağı ile kulağının dışını, şehâdet parmağı ile ise içini mesh etmiş; sonra ayaklarını üç kere yıkadıktan sonra şöyle buyurmuştur: “Abdest işte böyle alınır. Her kim bu şekilde alınan abdesti eksik yapar veya fazlalaştırırsa zulüm ve kötülük yapmış olur veya kötülük yapmış ve zulmetmiş olur.”¹²⁴⁷ Hz. Peygamber namaz vakitlerini soran bir kişiye iki gün kendileriyle birlikte namaz kılmasını söylemiştir. Beş vakit namazı birinci gün ilk vaktinde, ikinci gün ise son vaktinde kıldırdıktan sonra o adama: “Namazlarınızın vakti, bu gördüğünüz vakitler arasındadır.” buyurmuştur.¹²⁴⁸ Bir defasında sağ eline altın, sol eline ipek aldıktan sonra ellerini yukarıya kaldırıp: “Bu ikisi ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helaldir.” buyurmuştur.¹²⁴⁹ Hz. Peygamber hac ibadetini eda ettiği esnada Müslümanların kendisini rahat bir şekilde görmeleri için birçok rüknü deve üzerinde yerine getirmiş¹²⁵⁰ ve şöyle buyurmuştur: “Haccın gereklerini benden öğreniniz.”¹²⁵¹

Cömertlik Hz. Peygamber’in şahsında “istenileni vermek” şeklinde tezahür etmiştir. Hz. Peygamber, kendisinden bir şey istenildiğinde hiçbir zaman “Hayır” dememiştir. Yanında verecek bir şey olmadığında vereceğine yönelik söz vermiştir.¹²⁵² Kendisine bir kadın sahâbî, tarafından hediye edilen hırkayı giyen Hz. Peygamber’i gören erkek bir sahâbî: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bu ne güzel kumaş, bunu bana ver(ir misin?)” deyince Hz. Peygamber: “Evet” şeklinde karşılık vermiş ve o hırkayı katlayıp o adama vermiştir. Orada bulunan sahâbîler, o adama iyi bir iş

¹²⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 51. Başka bir rivayette ise: “Abdest işte böyle alınır. Bundan fazla yapan kimse günah işlemiş, aşırı gitmiş ve haksızlık yapmış olur.” şeklinde geçmektedir. Bk. İbn Mâce, “Tahâret”, 48.

¹²⁴⁸ Müslim, “Mesâcid”, 176. Hz. Peygamber’in bu hitabı hem soruyu sorana hem de orada bulunan diğer sahâbîlere yöneliktir. Burada kast edilen anlam şöyledir: Namazın vakti, aynı vakit namazı için kıldığın önceki ve sonraki vakti ifade eden iki sınır ve bu sınırların arasındadır. İki sınır ve iki uç zaman, bunların fiilî olarak öğrenilmesi nedeniyle ya da birinci namazın iftitah tekbiri ile ikinci namazın selâmı arasındaki vaktin kast edilmiş olması nedeniyle özellikle belirtilmemiş olabilir. (Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 5/114-115.)

¹²⁴⁹ İbn Mâce, “Libâs”, 19.

¹²⁵⁰ Çelik v.dğr., *En güzel Öğretmen Hazreti Muhammed*, 49.

¹²⁵¹ Müslim, “Hac”, 310. Hz. Peygamber bu ifade ile hac ibadetini yerine getirirken söylediği sözlerin, yaptığı fiil ve hareketlerin haccın işleri ve nitelikleri olduğunu; bunları kendisinden iyice öğrenerek onlarla amel etmelerini ve diğer insanlara öğretmelerini kast etmiştir. Bu hadis haccın menâsiki konusunda büyük bir esastır. (Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 9/45)

¹²⁵² Dârimî, “Mukaddime”, 12.

yapmadığını, söz konusu hırkanın Hz. Peygamber'e ona ihtiyacı olduğu için giydirilmiş olduğunu, Hz. Peygamber'in isteyen kimseyi boş çevirmediğini bildiği halde ondan o hırkayı istediğini, söyleyince adam, kumaşı giymek için istemediğini, kendisine kefen yapmak için istediğini söylemiştir.¹²⁵³ Hz. Peygamber, kendisinin ihtiyacı olduğu halde söz konusu hırkayı kendinden isteyen sahâbîye vererek büyük bir cömertlik ve îsâr örneği göstermiştir.

Hz. Peygamber, Hendek savaşı öncesinde sahâbîlerle birlikte hendek kazma işinde çalışmıştır. Bedeni ve elbisesi toprak içinde kalmış, onu görenler diğer sahâbîlerden ayırt edememiştir. Onların iş heyecanına katılmış, söyledikleri şiir ve mânilere karşılık vermiştir. Yani onların hem çilelerine hem de neşelerine katılmıştır. Hz. Peygamber bu davranışıyla İslâm'ın getirdiği eşitlik ve adalet ilkesini bizzat uygulamak suretiyle göstermiştir.¹²⁵⁴ Hz. Peygamber'in bu şekilde hareket etmesi hendek kazma işinde çalışan sahâbîleri yaptıkları işe motive etmiştir. Sevinçli bir şekilde Hz. Peygamber'e hitaben: "Biz Muhammed'e bey'at eden erleriz, sağ olduğumuz sürece İslâm yolundan dönmeyiz." şeklinde mâniler söylemeleri¹²⁵⁵ bunu göstermektedir. Hz. Peygamber de: "Allahım! Ahiret nimetinden başkası nimet değildir. Ensar ve muhacirleri hep mübarek kıl!" şeklinde kendilerine dua ederek¹²⁵⁶ onları motive etmiştir. Ayrıca İslâm'ın eşitlik ve adalet ilkesini bizzat uygulayarak insanları bu ilkeleri benimseyip uygulama konusunda teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber, Hudeybiye dönüşünde sahâbîlere: "Kalkın, kurbanınızı kesin, traş olun!" buyurunca onların hiçbirisi bu emri yerine getirmemiştir. Hz. Peygamber, bu emri üç defa tekrar etmesine rağmen hiçkimse bu emri yerine getirmemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bu seferde kendisiyle birlikte gelen eşi Ümmü Seleme'nin (r.anhâ) yanına gitmiştir. Ümmü Seleme Hz. Peygamber'in üzüldüğünü anlayıp: "Sana ne oldu Ey Allah'ın Rasûlü?" şeklinde sorunca Hz. Peygamber: "Ey Ümmü Seleme! İlginç bir şey oldu: İnsanlara birkaç defa 'Kurbanınızı kesin, traş olun ve ihramdan çıkın!' dedim; fakat beni işitmelerine ve yüzüme bakmalarına rağmen hiç kimse bu emrimi yerine getirmedi." buyurmuştur. Ümmü Seleme Hz. Peygamber'e şu şekilde cevap vermiştir: 'Ey Allah'ın Rasûlü!

¹²⁵³ İbn Mâce, "Libâs", 1.

¹²⁵⁴ Bûtî, *Fıkhu's-sîre*, 325.

¹²⁵⁵ Bûtî, *Fıkhu's-sîre*, 318.

¹²⁵⁶ Bûtî, *Fıkhu's-sîre*, 318.

Gidip kurbanını kes; (bunun neticesinde) onlar sana uyacaklardır.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber gidip kurbanını kesmiş, onun kurban kestğini gören sahâbiler de kurban kesmeye başlamışlardır. Ümmü Seleme, kurban kesme neticesinde oluşan izdiham nedeniyle sahâbilerin birbirlerini ezmesinden korktuğunu söylemiştir.”¹²⁵⁷

Yukarıdaki hadislerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği hususları önce kendi hayatına uygulayarak fiilî olarak sahâbeye bizzat göstermesi, onları hedeflenen davranışa yönelmeye teşvik etmiş, herhangi bir tekrara gerek kalmadan etkisini göstermiştir.

2.8. İkinci Bölümün Değerlendirmesi

Bu bölümde Hz. Peygamber’in iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı olarak kullandığı motivasyon yöntemlerini ele aldık. Onun kullandığı yöntemlerin günümüz modern eğitiminde de benzer şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber amelî ve ahlakî bazı davranışları iman ile irtibatlandırmış, böylece müminleri bu tür güzel fiilleri yapmaya, ahlakî erdemleri kuşanmaya teşvik etmiştir. İmanın, Müslümanlar için ifade ettiği önemi ve değeri, davranışlara yön vermede etkili bir unsur olarak kullanmıştır.

Ödül, insanları yönlendirmede kullanılan en etkili yöntemdir. Zira insanlar fitrî olarak ödüle meyillidirler. Bundan dolayı sonucunda ödül olan şeyi yaparlar. Ödül, kendisi ile irtibatlı olan fiilleri tekrar yapmaya sevk eden bir hoşnutluk ve mutluluk hali oluşturur. İnsanın güdülerini etkileyerek insanları istenilen davranışları yapmaya teşvik eder.

Hz. Peygamber hedef davranışlara teşvik etmek için ödül yöntemini yoğun ve etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu çerçevede hem ahirete yönelik ödüller vadetmiş hem de dünyaya yönelik ödüllere atıfta bulunmuştur. Hz. Peygamber’in vadettiği uhrevî ve dünyevî ödüllerden hem maddî hem de manevî ödül kapsamına girenler bulunmaktadır.

¹²⁵⁷ Vâkıdî, *Kitabü'l-Megâzî*, 2/613. Ayrıca bk. Muhammed el-Gazzâlî, *Fıkhu's-Sîre*, çev. Rasûl Tosun (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2016), 341.

Hız. Peygamber, uhrevî maddî ödöl olarak, İslâm'ın emrettiği ibadet ve davranışları yapanlara cennete girmeyi vadetmiştir. Uhrevî manevî ödüller kapsamında bazı tutum ve davranışların kişiyi Allah'ın ve kendisinin nezdinde değeri kılacağını belirtmiştir. Bazı ibadet ve davranışların faziletine ve sevabına işaret etmiş, onları yerine getirenlerin günahlarının bağışlanacağını belirtmiştir.

Dünyevî maddî ödüller kapsamında, yapılmasını istediği bazı amellerin kişiye dünyada sağlayacağı maddî faydalara işaret etmiştir. Dünyevî manevî ödüller kapsamında ise İslâm ahlakını yansıtan kişileri ve davranışları övmüş, bazı davranışları yapanların meleklerin dua ve iltifatına mazhar olacağına işaret ederek hedef davranışları yerine getirme konusunda motivasyon sağlamayı amaçlamıştır.

Hız. Peygamber'in kullandığı motivasyon yöntemlerinde ahiret inancı ve uhrevî ödüllerin önemli bir yerinin olduğu görölmektedir.

Hız. Peygamber'in iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı olarak etkili bir şekilde kullandığı bir diğer motivasyon yöntemi, güzel davranışlara yönlendiren kıssalar anlatmaktır. Birçok mesajın tek bir olay ve bu olaydaki kahramanlar üzerinden verilmesi, güzel davranışlara yönlendiren kıssalarda iletilen mesajların zihinsel kalıcılığını sağlamaktadır. Aynı şekilde muhatapları, kıssa kahramanları ile özdeşleşmeye ve onları örnek almaya sevk etmektedir. Güzel davranışlara yönlendiren kıssa anlatmanın Müslümanları motive etmedeki etkisi şu şekilde ortaya çıkar: Hız. Peygamber anlattığı kıssalarla muhataplarına az sözle çok şey anlatmış; onlarda his ve heyecan oluşturarak anlattığı olayla ilgili düşünmek ve olumlu davranışlar sergileyen kıssa kahramanı ile özdeşim kurmak suretiyle örnek almayı sağlamıştır. Örnek almak ise kıssada belirtilen özellik ve değerlerin davranışa dönüşmesi ile neticelenir.

Hız. Peygamber'in iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı olarak kullanmış olduğu bir diğer yöntem teşbih yöntemidir. Teşbih yönteminin Müslümanları motive etmedeki etkisi şu şekilde ortaya çıkar: Hız. Peygamber kullandığı teşbihlerle muhataplarına iletmek istediği soyut fikirleri somut hale getirip onların hafıza ve idrakine yakınlştırarak daha iyi anlamalarını sağlamıştır. Yaptığı teşbihlerle, adeta Müslümanların zihinlerine ve gönüllerine benzer durum ile karşılaştıklarında,

gündeme getirecekleri kısa fakat çok şey ifade eden hatırlama notları düşmüştür. Bu notlar benzer durumlar ile karşılaşıldığında hatıra gelerek Müslümanları Hz. Peygamber'in belirttiği hedef davranışları gösterme yönünde harekete geçirebilir.

Hız. Peygamber'in etkin olarak kullandığı motivasyon yöntemlerinden birisi de kolaylaştırmadır. O, günah olmadığı sürece her zaman kolaylığı tercih etmiştir.

Hız. Peygamber, yemin etmek, soru sormak, beden dilini kullanmak ve şekil çizmek gibi unsurları içeren dikkat çekme yöntemini de iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak etkili bir şekilde kullanmıştır. Böylece hem muhataplarının, ilettiği mesaja odaklanmalarını sağlayarak onları etkilemiş hem de anlattığı hususların gerektiğinde hatırlanmasını kolaylaştırmıştır.

Hız. Peygamber İslâm'ın emrettiği hususları bizzat yerine getirerek, yasaklarından kaçınarak Müslümanlar için güzel bir örnek olmuş, Müslümanları İslâmın emir ve yasaklarına riayet etmeye teşvik etmiştir. Örnek olmak suretiyle motivasyon, Hız. Peygamber'in kullandığı motivasyon yöntemlerinin en etkilisidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE KÖTÜ ŞEYLERDEN SAKINDIRMA AMAÇLI MOTİVASYON

H. Peygamber müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmesinin¹²⁵⁸ bir gereği olarak insanları İslâm'a davet ederken terğîb yöntemini kullandığı gibi terhîb yöntemini de kullanmıştır.¹²⁵⁹ Allah'ın gazabını gerektiren şeylerden ve kötülüklerden uzaklaşmada güdülerini motive etmek amacıyla terhîbden (sakındırmadan) faydalanmıştır.¹²⁶⁰ İnsanları bir kötülükten alıkoymak istediğinde o kötülüğü işleyen kimsenin dünyada ve ahirette müstahak olacağı cezayı açıklamış, bunları, anlaşılır ifadelerle ve caydırıcı bir üslupla ifade etmiştir. H. Peygamber'in kullandığı bu nebevî yöntem Kur'ân'a dayanır. Ayrıca insanın tabiatında bulunan "Kötü olduğu belirtilen şeyden korkarak ondan uzak durmak suretiyle zarara uğramaktan kaçınma" arzusu ile de uygunluk arz eder.¹²⁶¹

İslâm'da terhîb ve ceza prensibinin ahiret inancı ile ilgili bir yönü bulunmaktadır. İslâm, "Yaptıklarının karşılığını görme" şeklinde ifade edilen dünyevî şartlarla sınırlı olan beşerî ceza düşüncesine "Cezanın verileceği zamanın dünya hayatının ötesine ertelenmesi" şeklinde "Yasaklanmış olan fiilleri işleyen suçluların cezalandırılmasına" imkân sağlayan yeni bir kuralı ilave etmiştir.¹²⁶²

Kur'ân'da tebşîr ve inzâr genelde birlikte zikredilmekle birlikte inzâr kökünden gelen kelimeler daha fazladır. İnkârcıların fazla olması, inzârın da fazla tekrarlanmasına neden olmuştur. İslâm davetinde korku ve uyarma yöntemine fazla ağırlık verilmesini âlimler iki sebebe bağlayarak izah etmişlerdir. Bunlardan birincisi korkunun insanı harekete geçirmedeki rolünün daha fazla olmasıdır. Nitekim Fahreddin er-Râzî'ye (ö.606/1210) göre bir işin yapılmasını veya terk edilmesini sağlamada uyarma ve korkutmanın etkisi müjdelemenin etkisinden daha kuvvetlidir.

¹²⁵⁸ "Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar." (es-Seb'e 34/28).

¹²⁵⁹ Demir, *Terğîb ve Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*, 9.

¹²⁶⁰ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 140.

¹²⁶¹ Ömerî, "Hz. Peygamber'in Sahâbeye İnanç Esaslarını Öğretmede İzlediği Metod", 485-486.

¹²⁶² Ömerî, "Hz. Peygamber'in Sahâbeye İnanç Esaslarını Öğretmede İzlediği Metod", 486.

Çünkü insan menfaat sağlamaktan ziyade zararı defetmek için çaba harcar. Dolayısıyla inzâr, hedefe daha çabuk ulaştırır. Ancak inzârın sürekli olması gerekir, aksi takdirde iş‘âr (bildirme) niteliği kazanır. İkincisi de davete muhatap olan insanların özellikleriyle ilgilidir. İslâm öncesi inanç, zihniyet ve davranış bakımından son derece olumsuz özelliklere sahip olan Arap toplumunun büyük çoğunluğu, davetin ilk dönemlerinden itibaren İslâm’a karşı büyük bir direniş göstermiştir. Bu durumda inzâr, sağduyularını büyük ölçüde kaybetmiş ve kalpleri katılaşmış adeta taş kesilmiş insanların vicdanlarında bir sarsıntı meydana getirerek onların dikkatlerini çekmek için en etkili bir yöntem olmuştur.¹²⁶³

İslâm’ın emir ve yasaklarını tebliğ etmek, vahyi insanları etkileyecek tarzda anlatmak demektir. Dinî davetin “ilâhî gerçekleri anlatma” ve “insanları uyarıp harekete geçirme” şeklindeki iki yönünden ikincisini oluşturan inzârın anlamı bu noktada ortaya çıkar. Çünkü insanları harekete geçiren unsur, arzu veya korku faktörüdür. Kişinin motivasyonuna “beşerî ihtiyaç, istek, özlem ve ideallere cevap veren” veya “korku, endişe ve gerilime yol açan” hedefler uyarıcı etki ederler. İnzâr, insanda korku uyandırmak suretiyle onun dinin hedeflerine uygun davranışlara yönelmesini hedefleyen bir davet metodudur. Ancak bu tek başına kullanılmaz; insan tabiatındaki arzu ve isteklere hitap ederek dinî ilgi uyandırmayı amaçlayan özendirme (tebşîr) ile birlikte kullanılır. Bu bağlamda uyarma ve müjdeleme tüm peygamberlerin kullandığı iki davet yöntemidir.¹²⁶⁴

Peygamberlerin müjdelemenin yanı sıra uyarma görevlerinin de bulunması tebşîr ile inzârın (müjdeleme ve uyarmanın) dine davet konusunda birbirini tamamlayan iki yöntem olduğunu gösterir. İnsanda dengenin sağlanması ve korunabilmesi bu kavramların birlikte kullanılmasını ile mümkün olur. Nitekim *birçok âyette tebşîr ile inzârın birlikte kullanıldığı* görülür. Allah’ın, kullarına hitap ederken tebşîr ve inzâr ile sağlanan dengenin benzeri, insanın Allah’a yönelik davranışlarında havf (korku) ve recâ (ümit) şeklinde görülür. İmanın hakikatinin bu havf ve recâ kavramları arasında yer alması insanın, bu kavramları temsil eden inzâr ve tebşîr yarım çemberlerinden oluşan dairenin ortasında bulunduğunu

¹²⁶³ Hayati Hökelekli, “İnzâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 22/358-359.

¹²⁶⁴ Hökelekli, “İnzâr”, 22/358.

düşündürmektedir. Kişinin kendisi ve toplum için olumlu şeyler yapması bu inzâr ve tebşîr yarım dairelerinin birleşmesi ve onu harekete yöneltmesi ile mümkün olur. Buna göre; bir itici güç olan inzâr insanı arkadan sevk eder, tebşîr ise önüne çıkan engelleri aşmasını sağlar. İmanın kişinin kendisine ve içinde yaşadığı topluma fayda sağlaması inzâr ve tebşîrin onu yönlendirmede ve harekete geçirmede etkili rol oynaması ile mümkün olur.¹²⁶⁵

Teşvik ve sakındırmanın ikisini birlikte kullanmak, sadece birini kullanmaktan daha etkilidir. Teşvik tek başına kullanıldığında insanlarda “Allah’ın bağışlamasından çok umutlu olmak, cenneti ummada aşırı gitmek, güven ve rahata eğilim göstermek, bazı yükümlülük ve görevleri yapmada gevşek davranmak” ile neticelenir. Korkutma tek başına kullanıldığında “Bazı insanların Allah’ın rahmetinden ümidini kesmesi, cennet ümidini yitirme, görevlerini yapmaktan geri durma, bazı günahlara dalma” gibi durumlara yol açar. Umut ve umutsuzlukta ifrat ve tefride varan iki aşırı eğilim de zararlıdır. Nitekim “Mümin, Allah’ın azabını bilseydi cenneti ummazdı. Kâfir de Allah’ın rahmetini bilseydi, O’nun cennetinden ümidini kesmezdi”¹²⁶⁶ hadisi buna işaret etmektedir. *Buna göre teşvik ve sakındırmanın ikisini de kullanmak güdüyü motive ederek muhatabı hedefe yöneltir.*¹²⁶⁷

Sosyal psikologlar, iletilen mesajın korku uyandırıcı olmasının muhatap üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Buna göre korku uyandırmak, muhatapta tutum ve davranış değiştirmeyi kolaylaştırmaktadır.¹²⁶⁸

Hz. Peygamber’in sünnetinde kullandığı motivasyon yöntemlerinden kısaca anlatmak, teşbih, iman ile irtibatlandırmak ve dikkat çekmek ile ilgili daha önce açıklayıcı bilgileri ayrıntılı olarak verdiğimiz için burada yeniden açıklama yapmaya ihtiyaç hissetmedik. Bu sebeple bu bölümde bunlarla ilgili örnekleri, ilgili motivasyon yöntemi başlığı altında *Hz. Peygamber’in sünnetinde kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon yöntemleri* olarak ele alıp değerlendireceğiz. Sadece

¹²⁶⁵ Hatice Kelpetin Arpaguş, “Tebşîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011) 40/227.

¹²⁶⁶ Müslim, “Tevbe”, 23.

¹²⁶⁷ Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 143.

¹²⁶⁸ Osman Güner, “-Sünnetin ve Sosyal Psikolojinin Verileri Işığında- İslâmî İletişimde Metodik Esaslar”, *Diyanet İlmi Dergi* 38/4 (2002), 118.

ceza ile motivasyon yönteminde açıklayıcı bilgiler sunacağız. Hz. Peygamber’in aynı yöntemi hem iyi ve güzel olana yönlendirme hem de kötü şeylerden sakındırma amaçlı olarak kullanması sebebiyle bazı motivasyon yöntemi başlıklarını yeniden kullandık. Bu bağlamda bu bölümü *ceza ile korkutarak motivasyon, olumsuz davranışların neticelerine işaret eden kıssalarla motivasyon, kötü ve çirkin şeylere teşbihle motivasyon, iman ile irtibatı koparan davranışları belirterek motivasyon ve yasaklanan davranışlara dikkat çekerek motivasyon* başlıkları çerçevesinde ele alacağız.

3.1. Ceza ile Korkutarak Motivasyon

Ceza sözlükte “Yeterlilik vasfına sahip mukâbele, karşılık; hayırlı bir davranışa hayırla, şerli bir davranışa şer ile mukâbele” anlamına gelir.¹²⁶⁹

Genel anlamda dünyevî veya uhrevî özellikte özendirici veya caydırıcı müeyyideden ibaret olan özel anlamda ise dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddî ve mânevî yaptırımı ifade eden ceza kavramının kapsamına; imân, ibadet, muamelât ve ahlak alanındaki prensiplerin uygulanmasını sağlamak, söz konusu bu alanlar ile ilgili emir ve yasakların ihlâl edilmesine engel olmak, fert ve toplum hayatını tüm yönleriyle ıslâh etmek amacıyla dünya ve ahiret hayatına yönelik alınmış olan özendirici ve caydırıcı tedbirler girmektedir.¹²⁷⁰

Ceza, tarihin tüm devirlerinde, hemen hemen tüm toplumlarda başvurulmuş bir yöntemdir. İnsanların henüz devlet ve ceza hukuku telakkisine sahip olmadığı, aile, kabile, aşiret gibi topluluklar halinde yaşadığı dönemlerde bile bireylerinin haklarını ve sosyal disiplinlerini koruma amacına matuf olarak bir cezalandırma sistemi bulunmuştur.¹²⁷¹

Ceza, pedagoji literatüründe *maddî ceza* ve *manevî ceza* şeklinde sınıflandırılmıştır.¹²⁷²

¹²⁶⁹ İsfahânî, “Cezâ”, 330.

¹²⁷⁰ Adil, Bebek, “Ceza” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/ 469-470.

¹²⁷¹ Ali Bardakoğlu, “Ceza” (Fıkıh) *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları, 1993), 7/470.

¹²⁷² Ay, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza*, 28.

Maddî ceza, doğrudan bedene uygulanan cezaları ifade eder.¹²⁷³ Maddî Ceza, bireyde bedensel ve ruhî olarak etkisini gösterir. Pedagoji literatüründe bu cezanın en üst noktası dayak cezasıdır. Doğrudan cezalandırılan bireyin bedenini ve organlarını hedef alan bu cezanın, aynı zamanda onun ruhî yapısında da oldukça tesiri vardır.¹²⁷⁴ Buna göre Kur'ân-ı Kerîmde belirtildiği üzere; zina edene yüz celde (sopa) vurulması,¹²⁷⁵ iffetli bir kadına zina iftirasında bulunan bir kimseye seksen sopa vurulması,¹²⁷⁶ hırsızlık yapan kimsenin elinin kesilmesi,¹²⁷⁷ silahlı gasp, yol kesme ve eşkiyalık gibi suçları işleyen kimselerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çaprazlama olarak kesilmesi¹²⁷⁸ maddî cezalara örnek teşkil eder. Aynı şekilde kısas da maddî cezadır.

“İşlediği suça karşılık olarak bireyi utandırmak ve ona soğuk davranmaktan” ibaret olan manevî cezada; bireylerin, uygun olmayan davranışlarını iyi yöne kanalizetmek, onların manevî yapılarına ve düşüncelerine olumlu etki edecek şekilde tavır ortaya koymak hedeflenir. Manevî cezanın en hafif şekli, istenmeyen davranışlarda bulunan bireylere ilgisiz davranarak memnuniyetsizliği ifade etmektir. “Bireyin zayıf yönlerini ve hatalarını söyleyerek onu eleştirmeyi” ifade eden *tenkid*, “Yaptığı davranış sebebiye kişiyi ikaz etmeyi” ifade eden *uyarı* ile “Cezayı gerektiren bir davranışta bulunan bireye yaptığı davranışın kötü görüldüğünün ve tekrar edilmesinden kaçınılması gerektiğinin kesin bir dille bildirilmesini” ifade eden *kınama* manevî cezanın diğer şekillerindendir. “Düşündürmek ve korkutmak amacıyla, tok sözlü ve sert bir şekilde uyarmayı, kızmayı, çıkışmayı” ifade eden *azarlama* ve “Kişiye kötü söz söyleme, onu aşağılık ve değersiz gösterecek şekilde davranma veya onurunu kırmayı, onuruna dokunmayı” ifade eden *hakaret* daha ağır manevî ceza türleridir.¹²⁷⁹

Bazen manevî ceza olarak uyarma ve öğüt vermenin bir derece daha ağırı olarak *azarlama* ve *kınama* da verilebilir. Manevî cezaların verilmesinde kişilerin düşünceleri ve manevî kuvvetleri üzerinde etkili olmak hedeflenir. Bazen bir manalı

¹²⁷³ Gözütok, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları, 158.

¹²⁷⁴ Ay, Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza, 29.

¹²⁷⁵ en-Nûr 24/2.

¹²⁷⁶ en-Nûr 24/4.

¹²⁷⁷ el-Mâide 5/38.

¹²⁷⁸ el-Mâide 5/33-34.

¹²⁷⁹ Ay, Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza, 26-29.

bakış bile, eğitimcisinin sevgisini kaybetmek istemeyen bir kimse için onu eğitmeye yeterli olmaktadır. Bu hassasiyetteki bireylere manevî ceza uygulanması olumlu neticeler verir. Manevî cezaların, bazı olumsuz tavır ve davranışların unutturulması konusunda önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü bireyin çoğu zaman *kınamak, ceza ve suçluluk duygusundan* kurtulmak için olumsuz olan istek, duygu, düşünce ve davranışlarını ortaya koymaktan çekindiği görülmektedir. Manevî cezalar nedeniyle olumsuz davranışları ortaya koymaktan veya tekrar etmekten çekinen kimse kendini dizginler; böylece ortaya koyamadığı bu davranışlar zayıflar ve ortadan kalkar.¹²⁸⁰

Cezanın motive edici bir rolü vardır. Çünkü ceza yapılması yasaklanan davranışlardan uzaklaşmayı sağlar. Cezanın motive edici oluşu insanın fitratı ile irtibatlı bir durumdur. Nitekim insan fitrat olarak ceza ile neticelenen her şeyden kaçır. Ceza, insanı ceza ile irtibatlı fiili bir daha yapmamaya veya tekrarlamamaya sevk eden bir gerilim hali oluşturur. Çünkü insan psikolojisi ceza ve hesap vermeden kaçırır.¹²⁸¹ Ceza, insanların güdülerini etkileyerek Allah'ın ve Hz. Peygamber'in yasakladığı davranışlardan uzak durulmasını sağlar.¹²⁸²

Ceza ve mükâfat aynı amaca hizmet eden birbirine zıt iki vasıttır. Dolayısıyla ceza da ödül gibi insanların iradesine doğrudan etki ederek istenilen hedef davranışları yerine getirmeye sevk eden önemli bir yöntemdir.¹²⁸³

Hız. Peygamber'in sünnetinde bazı ceza ile motivasyon örneklerini şu şekilde ifade edebiliriz:

¹²⁸⁰ Gözütok, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları, 162-163.

¹²⁸¹ Sıddık, *Esâlibü't-Tahfizi't-Terbeviyye fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, 58-59.

¹²⁸² Sıddık, *Esâlibü't-Tahfizi't-Terbeviyye fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, 61.

¹²⁸³ Gözütok, Hz. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metodları, 153.

Tablo 2: Hz. Peygamber'in Sünnetinde Ceza İle Motivasyon Örnekleri

CEZA			
UHREVÎ		DÜNYEVÎ	
Maddî	Manevî	Maddî	Manevî
*Cehennem girmekle tehdit etmesi, *Cennete giremeyeceğini ifade etmesi, *Bazı amelleri işleyenlere cehennemin vacip ve cennetin haram kılındığını belirtmesi, *Bazı davranışlarda bulunanların cennetin kokusunu alamayacaklarını bildirmesi, *“Cehennemdeki yerine hazırlansın!” tehdidi, Ahiretteki bedenî cezalar: *Dünyada şarap içenin ahirette cennet şarabından mahrum kalması, *Dünyada ipek elbise giyen erkeklerin ahirette ipek elbise giymekten mahrum bırakılması, *Zekâtı verilmeyen altın ve gümüşün cehennem ateşinde kızdırılarak ateşten levha haline getirilmesi ve bununla sahibine azap edilmesi, *Zekâtı verilmeyen deve, sığır ve koyunların kıyamet gününü sahiplerine ısırmak, çiğnemek, boynuzlamak şeklinde azap etmesi, *Zekâtı verilmeyen malın, kıyamet gününde zehirli bir yılanla dönüşerek sahibinin boynuna dolanıp onu ısırarak ona azap etmesi, *Öğrendiği dini ilimle ilgili kendisine sorulan soruya cevap vermeyenlerin ağzına kıyamet günü ateşten bir gem vurulması, *Rüyasına yalan karıştıran veya görmediği halde görmüş gibi rüya anlatan kimselerin kıyamet günü bir arpa tanesini bağlamakta mükellef tutulacağı, *Malını artırmak için	*Allah'ın veya Hz. Peygamber'in sevgisinden mahrum kalmak: Allah'ın şu kimselerle kıyamet günü konuşmaması, onların yüzlerine bakmaması, onları temize çıkarmaması:Zina eden ihtiyar, yalan söyleyen hükümdar, kibirlenen fakir, elbisesini kibirle yerlerde sürüten kimse, yaptığı iyiliği başa kakan kimse ve yalan yere yemin ederek ticaret malını iyi bir fiyatla satmaya çalışan kimse, yolculuk esnasında ihtiyacından fazla suyu olan ve onu diğer yolculardan esirgeyen kimse *Düşmanlıkta aşırı gidenlerin Allah'ın en sevmediği kişiler olması, *Allah'ın kaba ve ahlaksız kişileri sevmemesi, *Allah'ın, çok yemin ederek malını satan kişiye, kibirli fakire, zina eden ihtiyara ve zalim hükümdara buğzetmesi, *Allah'ın dua etmeyenlere ve bir Müslüman'ın malını elinden almak için yemin edenlere buğzetmesi, *Sözü çok uzatarak insanları rahatsız eden ve büyüklük taslayan kimselerin kıyamet günü Hz. Peygamber'e en sevimsiz olması ve en uzak olması, *Kıyamet gününde Allah katında insanların en şerhilerinin ikiye bölünmesi.	*Zina eden bekârlara yüz sopa vurulması, *İffetli bir kadına zina iftirasında bulunan kişiye seksen sopa vurulması ve şahitliğinin kabul edilmemesi, *Hırsızlık yapanın elinin kesilmesi, *Silahlı gasp, yol kesme ve eşkıyalık gibi suçları işleyenlerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi veya sürgün edilmesi, *İçki içenlerin sopa ile dövülmesi, *Allah'ın, gazaya gitmeyen, gazaya giden bir gaziye techiz etmeyen veya cihada giden gazinin (geride bıraktığı) ailesine hayırla muamelede bulunmayan bir kimseyi kıyamet gününden önce büyük bir belaya uğratacağı, *Bir köyde veya kırdaki üç kişi bir arada bulunup da namazlarını cemaatle kılmayan kişilere mutlaka şeytanın musallat olacağı, *Bindiği deveye lanet eden kadının devesinin sahi verilmesi, *Haddi aşarak azgınlık yapmak ve akraba ile ilişkiyi kesmek gibi kötülüklerin cezasının dünyada verileceği, *Bir zalimi görüp de onun zulmüne engel olunmadığı takdirde Allah'ın insanlara genel bir azap vermesinin kaçınılmaz olduğu, *Allah'ın, Müslümanların gizli hallerini araştırmanın, gizli hallerini ortaya çıkararak evinde bile rezil edeceği, *Müslüman kardeşini işlediği bir suçtan dolayı ayıplayan bir kimsenin o suçu işlemeyen olmeyeceği, *Faiz yoluyla mal	Kızarak Tepki Göstermesi: *Hz. Peygamber'in, Mahzum kabilesinden hırsızlık yapan Fatıma ismindeki bir kadına el kesme cezasının uygulanmaması için Üsâme b. Zeyd'in aracılık yapması üzerine hutbe irad ederek kızmaması, *Diğer çocuklarının aleyhine bir çocuğuna bağışta bulunmak isteyen ve buna kendisini şahit tutmak isteyen Beşir isimli sahâbiye kızmaması, *Kader hakkında tartışan sahâbîlere kızmaması, *Yatsı namazını kıldırırken Bakara süresini okuyarak namazı uzatması nedeniyle Mu'âz b. Cebel'e kızmaması, *Hz. Âişe'nin, Hz. Safiyye'nin gıyabında boyunun kısa olduğunu eliyle işaret etmesi üzerine ona kızmaması, *Ganimet dağıtımında kendisini adaletsizlikle itham eden kişiye kızmaması, *Savaş kapsamındaki bir yolculuk esnasında oruç tutanlara kızmaması, *Müslüman kardeşine hasetlik yaparak onun zarar görmesine sebep olan kişiye kızmaması, *Mescidin kible duvarını kirleten kişiye kızmaması, *Cemaatle namaza gelmeyen kişilere kızmaması, *Kendisi muhtaç olduğu halde ısrar ederek sadaka vermek isteyen kişiye kızmaması *Meşru bir mazereti olmaksızın savaşa giden orduya katılmayan üç sahâbiye kızmaması, *Hakkı olmayan bir şeyi talep eden zekât memuruna kızmaması.

insanlardan dilenen kişinin kıyamet gününde yüzünde dilenmesinin bir alameti olarak tırnak izi olması ve cehennemden alıp yiyeceği kızgın bir taşla kendisine azap edileceği * Hz. Peygamber'in Mi'rac'a çıkarıldığında, (gıybet) etmeleri ve insanların namus ve şereflerine saldırmaları nedeniyle bakır tırnaklarla kendi yüzlerini ve göğüslerini tırmalamak suretiyle azap gören kişileri gördüğünden bahsederek söz konusu fiillerin cezasına işaret etmesi, *Allah'ın kitabını okuyup durdukları ve insanlara iyiliği emrettikleri halde kendileri unutan hatip kimselerin dudaklarının ateşten makaslarla kesilmek suretiyle azap görmeleri, *Başkalarına iyiliği emredip de kendisi yapmayan ve başkalarına kötülükleri yasaklayıp da kendisi yapan kimsenin kıyamet gününde cehenneme atılarak ateşte iç organlarının eriyip akması, değirmen dönderen eşek (dolap beygiri) gibi dönüp durması.		çoğaltanların mallarının azalacağı, *Allah'ın; ihtiyaç sahibine, yoksula ve elinde hiçbir şey olmayan fakire kapısını kapatan idareciye ihtiyaç ve fakirlik içine düştüğünde göğün kapılarını kapatacağı, *Allah'ın, akrabaları ile irtibatını koparan kimselerden irtibatını koparacağı, *Allah'ın, insanların malını (tüketip) geri ödememek niyetiyle alan kimsenin malını telef edeceği, *Başına gelen belaya rıza göstermeyen kimsenin Allah'ın gazabına uğrayacağı, *Hz. Peygamber'in ganimet malından aşırın ve intihar eden kişilerin cenaze namazını kılmaması, *Evli olup da zina eden kişilerin recmedilmesi.	

Bu başlıkta Hz. Peygamber'in cezayı kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon yöntemi olarak nasıl kullandığını inceleyeceğiz. Bu bağlamda bu *konuyu uhrevî maddî ve manevî cezalara atıfta bulunmak* ve dünyevî *maddî ve manevî cezalara atıfta bulunmak* başlıkları altında ele alacağız.

3.1.1. Uhrevî Maddî ve Manevî Cezalara Atıfta Bulunmak

Hz. Peygamber'in sağladığı motivasyonun en önemli özelliklerinden biri de sadece dünya hayatı ile ilgili olmayışıdır. Onun sağladığı motivasyon, hem dünya hem de ahiret hayatına yöneliktir.

Bu başlık altında Hz. Peygamber'in, İslâm'ın yasakladığı davranışlardan sakındırırken ahirette verilecek cezalara atıfta bulunmasından bahsedeceğiz. Bu bağlamda bu *başlığı uhrevî maddî cezalara atıfta bulunmak* ve *uhrevî manevî bir ceza olarak Allah'ın veya Hz. Peygamber'in sevgisinden mahrum olmak, alt başlıkları* çerçevesinde inceleyeceğiz.

3.1.1.1. Uhrevî Maddî Cezalara Atıfta Bulunmak

Bu başlıkta Hz. Peygamber'in, yasaklanan davranışlardan sakındırırken bir motivasyon yöntemi olarak kullandığı uhrevî-maddî cezalara değineceğiz. Bu bağlamda *cennete giremeyeceğini veya cehenneme gireceğini belirtmek ve bedenî cezalara atıfta bulunmak başlıklarını* inceleyeceğiz.

3.1.1.1.1. Cennete Giremeyeceğini veya Cehenneme Gireceğini Belirtmek

Cehennem sözlükte *derin kuyu* anlamına gelir. Allah'ın azaba müstehak kullarına kendisi ile azap edeceği,¹²⁸⁴ Yüce Allah'ın tutuşturulmuş ateşinin adıdır.¹²⁸⁵ İslâmî literatürde cehennem, “Dünya hayatında iman etmeyenlerin sürekli bir şekilde, iman ettiği halde sâlih amel işlemeyen kimselerin ise günahları ölçüsünde cezalandırılmak üzere kalacakları ceza ve azap yerini” ifade eder.¹²⁸⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği üzere Allah'ı inkâr eden kâfirler cehenneme gireceklerdir.¹²⁸⁷ Derileri pişerek acı duymaz hale geldikçe acı duymaları için derileri başka deriler ile değiştirilecektir.¹²⁸⁸ Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler için cehennemde ateşten bir yatak, üstlerine de (ateşten) örtüler olacaktır.¹²⁸⁹ Biriktirilip de Allah yolunda harcanmayan altın ve gümüşler cehennem ateşinde kızdırılarak onları biriktirenlere alınları, böğürleri ve sırtları dağlanmak suretiyle azab edilecektir.¹²⁹⁰ Cehenneme giren kimseye irinli su içirilecek; bu suyu yutmaya çalışacak fakat boğazından geçiremeyecek, ona her yandan ölüm gelecek ancak ölemeyecek, ardından oldukça ağır bir azap

¹²⁸⁴ İbn Manzûr, “cehennem”, *Lisânü'l-Arab*, 12/ 112.

¹²⁸⁵ İsfahânî “cehennem”, 356.

¹²⁸⁶ Karagöz v.dğr., “Cehennem”, 88.

¹²⁸⁷ Âl-i İmrân 3/12.

¹²⁸⁸ en-Nisâ 4/56.

¹²⁸⁹ el-A'râf 7/39-40.

¹²⁹⁰ et-Tevbe 9/34-35.

gelecektir.¹²⁹¹ İnkâr eden (Allah'a iman etmeyen) zalimler için duvarları, çepeçevre kendilerini içine alacak bir ateş hazırlanmıştır; feryad edip yardım istemeleri durumunda onlara erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilecektir.¹²⁹² Günahkârlar suya götürülen sürü gibi cehenneme götürüleceklerdir.¹²⁹³ Kâfirler ve Allah'tan başka taptıkları ilahlar cehennem yakıtı olacaklar, hepsi cehenneme gidecektir.¹²⁹⁴ Kâfirler için ateşten elbiseler biçilmiştir, onların başlarının üstünden de kaynar su dökülecek ve bununla karınlarının içindekiler ve derileri eritilecektir; ayrıca demir sopalar ile de bunlara azap edilecektir.¹²⁹⁵ Tartıları hafif gelenler kendilerine yazık etmiş kimselerdir; çünkü onlar ebedi olarak cehennemde kalacaklardır. Orada ateş yüzlerine vuracak, dudakları çekilmiş, dişleri görünür bir halde olacaklardır.¹²⁹⁶ Kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırlanacaktır. O ateş çok uzak bir mesafeden kendilerine görününce onun homurdanmasını ve uğultusunu işiteceklerdir. Zincirlerle sınıksız bağlı bir şekilde o ateşin dar bir yerine atılınca oracıkta yok olmayı isteyeceklerdir.¹²⁹⁷ İnkâr eden kimseler cehennem ateşi ile cezalandırılacaklardır. Onların ne ölmelerine hükmedilecek ne de onlardan cehennem azabı hafifletilecektir.¹²⁹⁸ İnkâr edenler cehenneme ebedi olarak kalmak üzere gireceklerdir.¹²⁹⁹ Kıyamet gününde bazı (kimselerin) yüzleri (ni) zillet kaplayacak, bitkin ve yorgun olacaklardır; bu kimseler kızgın ateşe girecekler, onlara kaynar su pınarından içirilecek, onlar için kuru, dikenli bir bitkiden başka bir yiyecek olmayacaktır; o ise ne besleyecek ne de açlıklarını giderecektir.¹³⁰⁰ Allah'ın ayetlerini inkâr edenlerin amel defteri soldan verilecek onların üzerine ateş kapatılacaktır.¹³⁰¹ Ehl-i Kitap'tan ve müşriklerden hakkı inkâr eden (kâfir)ler cehennem ateşinde ebedi olarak kalacaklardır.¹³⁰² Kıyamet günü tartılan amelleri hafif gelen kimse yakıp

¹²⁹¹ İbrahim 14/16-17.

¹²⁹² el-Kehf 18/29.

¹²⁹³ Meryem 19/86.

¹²⁹⁴ el-Enbiyâ 21/98.

¹²⁹⁵ el-Hac 22/19-21.

¹²⁹⁶ el-Müminûn 23/103-104.

¹²⁹⁷ el-Furkân 25/11-13.

¹²⁹⁸ el-Fâtır 35/36.

¹²⁹⁹ ez-Zümer 39/72.

¹³⁰⁰ el-Ğâşiye 88/2-7.

¹³⁰¹ el-Beled 90/19-20.

¹³⁰² el-Beyyine 98/6.

kavuran bir ateşe atılacaktır.¹³⁰³ Arkadan çekiştiren, ayıp kusur arayan, servet toplayan ve onu sayıp duran, o malının kendisini sonsuza kadar yaşatacağını zanneden kimseler Allah'ın tutuşturulmuş ateşi olan hutame'ye atılacak ve orada uzatılmış direklere bağlı olarak hapsedileceklerdir.¹³⁰⁴

Hız. Peygamber, dünyadaki yakılan ateşin, cehennem ateşinin yetmiş parçasından biri olduğunu,¹³⁰⁵ cehennemliklerden en hafif azaba maruz kalan kişinin iki ayağının altında ateş közü bulunan ve bunlarla beyni kaynayan kimse olacağını,¹³⁰⁶ -cehennemliklerin yiyeceği olan- zakkumun bir damlasının dünyaya damlatılması durumunda dünya halkının geçimini bozacağını¹³⁰⁷ belirtmiştir.

Burada örnek olarak sunduğumuz bu ayet ve hadislerden cehennem azabının, insanların dünyada bir saniyesine bile tahammül edemeyeceği kadar elem verici olduğu anlaşılmaktadır. Cehennem azabının bu şekilde anlatılması insanları, bu azap ile irtibatlandırılan amellerden uzaklaşmaya sevk edebilir. Çünkü insan, fıtrat olarak kendisine acı veren şeylerden kaçınır. Bunun neticesinde ise insanlarda, cehennem azabı ile irtibatlandırılan amellerden uzaklaşma isteği oluşabilir; böylece bu azap ile sakındırılan amellerden uzaklaşma konusunda motivasyon gerçekleşebilir.

a) Cennet, her müminin girmek istediği ebedi saadet yurdudur. Ondan mahrum kalmak en büyük kayıptır. Hız. Peygamber işleyeni cennete götürecek amelleri ayrıntılı olarak belirttiği gibi cennetten mahrum kılacak şeyleri de aynı şekilde dile getirerek müminleri uyarmıştır. Bu bağlamda kalbinde zerre kadar kibir olan,¹³⁰⁸ verdiğini başa kakıp duran, anne babasına âsi olan, içki içmeye devam eden,¹³⁰⁹ akrabasıyla ilgisini kesen,¹³¹⁰ komşusu kendisinin şerrinden emin olmayan,¹³¹¹ kötü huylu ve ahlaksız olan,¹³¹² haksız vergi alan,¹³¹³ bozguncu ve cimri olan ve iyilikleri başa kakan,¹³¹⁴ kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan,¹³¹⁵

¹³⁰³ el-Kâria 101/8-11.

¹³⁰⁴ el-Hümeze 104/1-9.

¹³⁰⁵ Tirmizî, "Sıfatü cehennem", 7.

¹³⁰⁶ Tirmizî, "Sıfatü cehennem", 12.

¹³⁰⁷ İbn Mâce, "Zühd", 38; Tirmizî, "Sıfatü cehennem", 4.

¹³⁰⁸ Müslim, "İmân", 147. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, "Libâs", 26; Tirmizî, "Birr", 61.

¹³⁰⁹ Nesâî, "Zekât", 69. Anne babasına âsi olan kimsenin cennete giremeyeceğini ifade eden bir diğer rivayet için bk. Nesâî, "Eşribe", 46.

¹³¹⁰ Buhârî, "Edeb", 11; Müslim, "Birr", 18, 19. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, "Zekât" 45; Tirmizî, "Bir", 10.

¹³¹¹ Müslim, "İmân", 73.

¹³¹² Tirmizî, "Birr", 29.

¹³¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/109, 143, 150; Ebû Dâvûd, "İmâre", 7.

¹³¹⁴ Tirmizî, "Birr", 41.

insanlar arasında söz taşıyan,¹³¹⁶ Allah’a bir şeyi ortak koşarak ölen kimsenin¹³¹⁷ ve haramdan beslenip büyüyen bir bedenin¹³¹⁸ cennete giremeyeceğini ifade etmiştir.

b) Hz. Peygamber münafıkların cennete giremeyeceğini bildirmiş; bunun imkânsızlığını göstermek üzere “Deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyeceklerdir!” ifadesini kullanmıştır.¹³¹⁹ Devenin iğne deliğinden geçmesi nasıl ki ebediyen imkânsız ise kendilerine atıfta bulunulan münafıkların da cennete girmesi aynı şekilde imkânsızdır.¹³²⁰ Hz. Peygamber, münafıkların cennete girmelerinin mümkün olmadığına, devenin iğne deliğinden geçmesinin imkânsız olmasını mesel getirmiştir. Aynı temsîl Kur’ân-ı Kerîm’de “ayetleri yalanlayanlar hakkında”¹³²¹ getirilmiştir.

c) Hz. Peygamber, bazı davranışlardan sakındırmak için “Cennete giremez.” yerine “Allah ona cenneti haram kılar.” ifadesini de kullanmıştır. Hz. Peygamber’in dikkat çektiği hususlar içerisinde şirk gibi affedilmeyeceği açıkça ifade edilen günahlar olduğu gibi halkı aldatmak, yalan yere yemin etmek, intihar etmek gibi filler de yer almaktadır. Konu ile alakalı bazı hadisler şöyledir: “Kim Allah’a ortak koşarsa, muhakkak ki Allah, ona cenneti haram kılar.”¹³²² hadisi Allah’ın, kendisine ortak koşan kimseye cenneti haram kılacağını ifade etmektedir.

d) “Allah’ın, bir raiyeyi (halkı) yönetimi altına vermiş olduğu bir kul, öldüğü gün yönetimi altındakileri aldatmış olarak ölürse kesinlikle Allah ona cenneti haram kılar.”¹³²³ hadisinde aldatma fiilinin cezasına işaret edilmiş, aynı şekilde böyle bir fiili işleyen idareciye cennetin haram kılınacağı ifade edilmiştir.

e) Yalan yere yemin edip insanları aldatmak büyük suçtur. Hz. Peygamber, yalan yere yemin ederek bir Müslümanın hakkını gaspeden kimseye Allah’ın cehennemi vacip, cenneti de haram kılacağını beyan ederek¹³²⁴ bu davranıştan sakındırmıştır. Hz. Peygamber, Allah’ın, yalan yere yemin ederek bir Müslümanın

¹³¹⁵ Müslim, “İmân”, 148; Tirmizî, “Birr”, 61.

¹³¹⁶ Buhârî, “Edeb”, 50; Müslim, “İmân”, 168.

¹³¹⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 1; Müslim, “İmân”, 151.

¹³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/321, 399; Dârimî, “Rikak”, 25; Tirmizî, “Salât”, 14.

¹³¹⁹ Müslim, “Sıfâtü’l-münâfikîn”, 12.

¹³²⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/125.

¹³²¹ el-A’râf 7/40.

¹³²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/312.

¹³²³ Müslim, “İmân”, 227, 228.

¹³²⁴ İbn Mâce, “Ahkâm”, 9; Nesâî, “Âdâbü’l-kudât” 30.

hakkını gasbeden kimseye cehennemi vacip, cenneti ise haram kılacağını söyleyince orada bulunan bir sahâbî, gasbedilen bu hakkın önemsiz bir şey olması halinde de aynı durumun geçerli olup olmayacağını sormuştur. Hz. Peygamber, gasbedilen şeyin erâk ağacından bir dal parçası dahi olsa aynı durumun geçerli olduğunu ifade etmiştir.¹³²⁵

Hadiste belirtilen Yüce Allah'ın ona cehennemi vacip kılması ve cenneti ona haram kılması ile ilgili iki ihtimal vardır: Birincisi bunun, belirtilen işi helal kabul eden kimse hakkında yorumlanacağıdır. Bu durumda bu hal üzere ölecek olursa kâfir olur ve ebedi olarak cehennemde kalır. İkincisi ise böyle biri cehennem ateşini hak etmiş olur. Fakat onun affedilmesi de caizdir. Diğer yandan Allah, ona ateşten kurtulup da cennet nimetlerine nail olan kimselerle birlikte cennete ilk anda girmeyi haram kılmıştır.¹³²⁶

f) Hz. Peygamber, bazı davranışlardan sakındırmak için *cennete giremez* yerine *cennetin kokusunu alamaz* ifadesini de kullanmıştır. Cennetin kokusunu alamamak da *cennete girmenin imkânsız olduğu* anlamına gelen bir ifadedir. Hz. Peygamber Müslümanları ilim öğrenmeye teşvik etmiş, ilim yolunu cennete giden yol¹³²⁷ ve Allah yolu¹³²⁸ olarak tavsif ederek, meselenin önemine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte ilmi Allah'ın rızası dışındaki gayeler için öğrenmekten sakındırmıştır. Mesela “Kim kendisi ile Allah'ın rızası kazanılan bir ilmi sadece dünya menfaati elde etmek için öğrenirse kıyamet günü cennetin kokusunu bile alamayacaktır.”¹³²⁹ buyurmaktadır. Hadiste geçen koku; ilim, mal veya şöhret gibi Allah'ın rızası dışındaki gayelerle öğrenen kimseye cennete girmenin haram olduğunu ifade etme konusunda bir mübâlağadır. Nitekim bir şeyin kokusunu alamayan bir kimsenin o şeyi yiyebilmesi düşünülemez. Burada o kimsenin cennete ilk olarak giremeyeceği kast edilmektedir. Bu kimsenin ve iman üzere ölen tüm günahkârların durumu Allah'a (Allah'ın onları affedip etmemesine) kalmıştır.¹³³⁰ Bu hadiste kendisi ile Allah rızası kazanılan ilmi sadece dünya menfaati elde etmek için

¹³²⁵ Müslim, “Îmân”, 218.

¹³²⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/161-162.

¹³²⁷ Tirmizî, “İlim”, 19.

¹³²⁸ Tirmizî, “İlim”, 2.

¹³²⁹ Ebû Dâvûd, “İlim”, 12.

¹³³⁰ Azîmâbâdî, *Avnû 'l-ma'bûd*, 10/70.

öğrenmenin, Allah katında büyük bir vebal/günah olduğuna işaret edilmiştir. Hadis, söz konusu ilmin sadece Allah rızası için öğrenilmesi gerektiğini, bu ilmi dünyevî gayelerle öğrenmenin Allah katında bir değeri olmadığını, hatta büyük bir günah olduğunu ortaya koyarak Müslümanları böyle bir anlayış ile ilimle iştigalden uzak tutmayı hedeflemektedir.

g) Hz. Peygamber, kadınların kılık kıyafetleri konusunda sadeliği tavsiye etmiş, kıyafetlerin ince ve dikkat çekici olmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda şöyle buyurmuştur: “Cehennem ehlinde iki grup vardır. Ben onları henüz görmedim. (Bunların birincisi) Yanlarında sığırkuyruğunu andıran kamçılar bulunan ve bunlarla insanları döven kimselerdir. (Bunların ikincisi) Giyimli (fakat) çıplak, meylettiren, meyleden, başları yan yatmış deve hörgüçlerini andıran kadınlardır. Bu kadınlar ne cennete girerler ne de cennetin kokusunu alırlar. Hâlbuki onun kokusu şu kadar şu kadar (çok uzak mesafeden) duyulur.”¹³³¹

Hadiste beraberinde bulunan sığırkuyruğunu andıran kamçılarla insanları döven kimseler ile güvenlikten sorumlu kimsenin maiyetindeki görevliler kast edilmiştir. Giyinmiş oldukları halde çıplak olan kadınlardan ne kast edilmiş olabileceği hakkında şu yorumlar yapılmıştır: Onlar, Allah’ın nimetleri ile giyimli, bu nimetlere şükretmek konusunda çıplaktırlar. Elbise bakımından giyimli, hayır işleme, ahiret hayatlarına ve dinî amellere gereken önemi gösterme hususunda çıplaktırlar. Güzelliklerini diğer insanlara göstermek-sergilemek için vücutlarının bir kısmını açarlar; bu yönüyle bunlar hem giyimli hem çıplaktırlar. Alt kısmını gösterecek şekilde ince elbiseler giyerler; bu bakımdan mana olarak *çıplak giyimli* sayılırlar.¹³³²

Meyleden ve meylettiren ibareleri ile kast edilen kimseler ise Yüce Allah’a itaatten, iffetlerini korumaktan uzaklaşmış olan kimselerdir; yürürken sağa sola kırtarak, kollarını oynatarak yürürler; saçlarını fahişelere mahsus olarak bir tarafa yatırarak tararlar. Bu tarama şeklini başkalarına da öğretirler; yani onları da buna meylettirirler. Erkeklerle meylederler, onlara zinetlerini vs. göstererek onların da kendilerine meyletmelerini sağlarlar. Erkekleri arzularlar; gözlerini onlara

¹³³¹ Müslim, “Cennet”, 52.

¹³³² Nevevî, *el-Minhâc*, 17/190-191.

bakmaktan sakınmazlar.¹³³³ Başın yan yatmış deve hörgücü gibi olması ile kast edilen ise saçın, örgülü şekilde başın üstüne kaldırılarak, bir araya getirdikten sonra başın bir tarafına yatırılmasıdır.¹³³⁴

Hadiste geçen “Cennete giremezler.” ifadesi iki şekilde açıklanmıştır: Birinci yoruma göre haram olduğunu bilmekle birlikte herhangi bir haramı helal kabul eden kimse hakkında yorumlanır. Bu durumdaki bir kadın kâfir olur, ebedi olarak cehennemde kalır, kesinlikle cennete giremez. İkinci yoruma göre o, cehenneme girmekten kurtulan kimselerle birlikte cennete ilk olarak giremeyecektir.¹³³⁵

Ayrıca hadiste zemmedilen tarzda giyinmek ve örtünmenin, bu tür giyinme ve örtünmeyi yaygınlaştırması, moda haline getirmesi nedeniyle dolaylı olarak “öteki kadınları kendileri gibi giymeye zorlayan” şeklindeki ifadenin kapsamına girmesi muhtemeldir.

h) Boşanma, hadislerde Yüce Allah’a en sevimsiz gelen meşru işlerden biri¹³³⁶ olarak gösterilmiştir. Hz. Peygamber, geçerli bir sebep olmaksızın kocasından boşanmak isteyen kadına cennetin kokusunun haram olduğunu ifade ederek¹³³⁷ vassettiği boşanmayı kadının, geçersiz bir sebep olmaksızın istemesi durumunda cennete girmekten mahrum olacağını bildirmiştir. Hadiste geçen “Cennetin kokusu ona haramdır.” ifadesi ile ona cennetin kokusunun yasaklandığı kast edilmiştir. Bu ifade, bir tür korkutma yöntemini ve tehditte mübalağayı ifade eder. Bununla, cennetin kokusunu ilk olarak muhsin kimseler aldığında bu kimsenin alamayacağı veya cennetin kokusunu asla alamayacağı kast edilmiş de olabilir.¹³³⁸

Yukarıdaki hadislerde Allah rızası dışındaki gayelere yönelik ilim öğrenenler, dışarıdan dikkat çekecek şekilde ince kıyafet giyen kadınlar ile geçerli bir mazeret olmaksızın boşanan kadınların cennetin kokusunu bile alamayacakları belirtilmiştir. Bilindiği üzere güzel bir şeyin kokusu uzaklardan hissedilir. “Cennetin kokusunu alamaz.” ifadesi ile kastedilen: “Bırak cennete girmeyi, cennetin çok çok uzaklardan alınabilecek olan kokusunu dahi alamaz!” şeklindedir.

¹³³³ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/191.

¹³³⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/191.

¹³³⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 17/191.

¹³³⁶ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3.

¹³³⁷ İbn Mâce, “Talâk”, 21; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; Tirmizî, “Talâk”, 11.

¹³³⁸ Azîmâbâdî, *Avnû 'l-ma'bûd*, 6/220.

1) Hz. Peygamber hoş karşılamadığı bazı fiillerin işlenmesinin karşılığı olarak bazen de “Cehennemdeki yerine hazırlansın!” veya “Cehenneme girer.” ifadelerini kullanarak, muhataplarını bu fiilleri işlemekten sakındırmıştır. Mesela Hz. Peygamber’in sefer sırasında bazı yükleme hizmetlerini yerine getiren Kirkira isimli bir adam öldüğünde Hz. Peygamber onun cehennemde olduğunu bildirmiş; bunun üzerine sahâbîler o adamın evine gidip eşyalarına baktıklarında ganimet malından çalmış olduğu bir aba bulmuşlardır.¹³³⁹ Bu hadis, ganimetten mal çalmanın kesin bir şekilde haram olduğunu göstermektedir. Çalınan malın değerli veya basit bir eşya olması arasında bir fark yoktur. Hz. Peygamber’in *Kirkira’nın cehennemde olduğunu söylemesi, onun işlediği söz konusu günaha karşılık cehennemde azap çekeceği veya Allah affetmezse cehenneme gideceğini* ifade eder.¹³⁴⁰ Hayber savaşının yapıldığı gün sahâbîlerin, şehid olanlar arasında gezinirken bir adama işaret ederek “Fılan şehid olmuş!” demesi üzerine Hz. Peygamber: “Hayır, asla! Ben, onu ganimet malından çalmış olduğu bir hırka veya aba içinde cehennemde gördüm!” buyurmuştur.¹³⁴¹ Hz. Peygamber, “Hayır, asla!” sözü ile sahâbîlerin söz konusu adama yönelik şehid olduğu ile ilgili değerlendirmelerini reddetmiş; ganimetten hırka veya aba çalması nedeniyle ateşte olacağına işaret etmiştir.¹³⁴²

i) Şirk, Allah’ın affetmeyeceği en büyük günahdır.¹³⁴³ Hadislerde de Allah’ın affetmeyeceği ve sahibini cehenneme götüreceği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, kendisine Allah katında en büyük günahın ne olduğunu soran sahâbîye: “Seni yarattığı halde Allah’ın bir denginin olduğunu kabul etmendir.” şeklinde cevap vermiştir.¹³⁴⁴ Yine günahların en büyüğünün Allah’a ortak koşmak, ana babaya saygısızlık etmek, yalan söz ve yalan şahitlik olduğunu söylemiştir.¹³⁴⁵ “Bir şeyi Allah’a şirk/ortak koşarak ölen kimse cehenneme girer.”¹³⁴⁶ buyurmuştur. İnsanın, birşeyi Allah’a ortak koşması durumunda ahirette cehenneme girme cezasına maruz kalınacağını bilmesi, onu bundan kaçınmaya sevk edebilecek en etkili motivasyon vasıtasıdır.

¹³³⁹ Buhârî, “Cihâd” 190. Ayrıca bk. İbn Mâce, “Cihâd”, 34.

¹³⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 6/188.

¹³⁴¹ Müslim, “İmân”, 182. Ayrıca bk. Tirmizî, “Siyer”, 21.

¹³⁴² Nevevî, *el-Minhâc*, 2/127.

¹³⁴³ en-Nisâ 4/48.

¹³⁴⁴ Buhârî, “Tefsîr” (Furkân), 2.

¹³⁴⁵ Buhârî, “Edeb”, 6.

¹³⁴⁶ Buhârî, “Cenâiz”, 1.

j) Hz. Peygamber’i istismar ederek onun manevî nüfuzundan istifade etmeye çalışmak büyük günahdır ve ona iftiradır. Nitekim Hz. Peygamber, hangi gerekçe ile olursa olsun söylemediği sözleri iftira atarak kendisine isnad eden kimselerin cehennemlik olacaklarını açıkça belirterek: “Kim benim adıma kasten yalan isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın!”¹³⁴⁷ buyurmuştur. “Cehennemdeki yerine hazırlansın!” ifadesi, “Allah, onu cehennemdeki yerine hazırlar!” anlamında haber ifade eder. Hazırlanmasını emretme, Hz. Peygamber adına yalan uyduran kimselere yönelik ifadeyi sertleştirme ve onları tahkir etme amacına matuftur. Yani “Onların yeri cehennemdir.” denilseydi bu kadar sert olmazdı. Burada hem söz konusu günahı işlerken hem de bu günahın cezasını çekerken kişinin kastının bulunduğuna yönelik bir işaret vardır. Buna göre “Söz konusu günahı bilerek işleyen kişi, cehennemdeki yerini de bizzat kendisi hazırlasın!” anlamı kastedilmiştir. “Cehennemdeki yerine hazırlansın!” sözünün “Hz. Peygamber adına yalan söyleyen kişi, nefesine (cehenneme) hazırlanmayı emretsın!” şeklinde tehdit anlamında emir veya “Allah, ona yerini hazırlasın!” şeklinde beddua ifade etmesi de mümkündür.¹³⁴⁸ Bu hadisi dikkate alan bazı sahâbîler farkına varmadan hata yapma endişesiyle, fazla hadis rivayet etmekten geri durmuşlardır. Bazı sahâbîlerin fazla hadis rivayet etmeleri ise onların hadis ezberleme konusunda kendilerine güvendikleri veya uzun yaşamaları nedeniyle bilgilerine ihtiyaç duyulup da kendilerine soru sorulduğu zaman o hususta bildikleri hadisi saklamamaları ile açıklanır.¹³⁴⁹ Hadiste geçen “Cehennemdeki yerine hazırlansın!” ifadesi, Hz. Peygamber’in, kendisinden hadis rivâyet ederken dikkat edilmesini istediğini, aksi davranışın cehenneme götüreceğini göstermektedir. Söz konusu hadis, Hz. Peygamber adına yalan isnad etmekten yani *hadis uydurmaktan* sakınma konusunda *motivasyon sağlama hususunda* sahabe nezdinde çok büyük etki oluşturmuştur. Nitekim birçok sahâbî hadiste işaret edilen fiilin kapsamına girerek cehenneme girme şeklindeki cezaya maruz kalmamak için, çok iyi bilmediği hadisleri rivayet etmemiştir.

¹³⁴⁷ Buhârî, “İlim”, 38; Ebû Dâvud, “İlim”, 4.

¹³⁴⁸ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 2/151.

¹³⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/201; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 2/152.

k) Vasiyet, ölümden sonraya bağlı olmak üzere teberru yoluyla bir malı bir şahsa veya hayır cihetine temlik etmek demektir.¹³⁵⁰ Bir kimse mal ve haklarının en fazla üçte biri üzerinde ölüme bağlı olarak tasarrufta bulunabilir; geriye kalan üçte ikisi mirasçılardan hakkıdır. Varisler fakir ise vasiyet etmemek daha faziletlidir. Hz. Peygamber, vasiyet konusunda mirasçılar arasında çekişmelere sebep olacak tarzda bir anlayışı doğru bulmamış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: “Erkek veya kadın altmış sene Allah’a itaatle meşgul olurlar. Sonra ölüm geldiğinde yaptığı vasiyette (varislerden bir kısmını) zarara sokar böylece cehenneme girmek o kimseye vâcib olur.”¹³⁵¹ Altmış yıl gibi çok uzun bir süre Allah’a itaatle meşgul olan bir kimsenin, yaptığı vasiyetle mirasçılara haksızlık yapmasının cehenneme girmeye sebep olacağını bilmesi söz konusu haksızlıktan sakınmaya sevk edebilecek önemli bir motivasyon kaynağıdır.

l) Yalan söylemek, iftira atmak ve çirkin söz söylemek İslâm’ın hoş karşılamadığı davranışlardır. Hz. Peygamber, bu tür davranışlarda bulunanların cennete giremeyeceklerini söylemiştir. Konuya dair bazı hadislerde durum şu şekilde ifade edilmiştir: “Kul, içinde ne olduğu belli olmayan söz söyler ve bu söz nedeniyle cehennemde doğu ile batı arasından daha uzak bir derinliğe düşüp gider.”¹³⁵² “Bir kul, Allah’ın razı olduğu kelimelerden birini önem vermeyerek söyler ve Allah bu kelime (yi söylemesi) nedeniyle kendisini birçok derecelere yükseltir. (Başka) bir kul ise Allah’ı öfkeli edilecek kelimelerden birini önem vermeyerek söyler ve bu kelime (yi söylemesi) nedeniyle cehenneme girer.”¹³⁵³ Hadiste belirtilen kişinin cehenneme girmesine neden olan söz ile ilgili olarak; sultanın yanında söylenen ve Allah’ı gazaplandıracak fakat onu hoşnut edecek söz olması; müstehcen ve çirkin söz olması, üstü kapalı olarak bir Müslümana büyük günah işlediği veya akıl hastası olduğu konusunda iftira atılması, içinden inanmasa da peygamberliği ve dini hafife alarak söylenen sözler olma ihtimali vardır.¹³⁵⁴ Bu hadis dili muhafaza etmeye teşvik etmektedir. Dolayısıyla konuşmak isteyen kimse, söyleyecekleri şeyler üzerinde iyice düşündükten sonra konuşmalıdır. Söyleyeceği söz ile bir maslahat ve menfaat

¹³⁵⁰ Abdüsselam Arı, “Vasiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/552.

¹³⁵¹ Tirmizî, “Vesâyâ” 2.

¹³⁵² Buhârî, “Rikâk”, 23; Müslim, “Zühd”, 49,50.

¹³⁵³ Buhârî, “Rikâk”, 23.

¹³⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 11/311.

ortaya çıkacaksa konuşmalıdır. Aksi takdirde susmalıdır.¹³⁵⁵ Hz. Peygamber söylenilen sözün, içeriğine göre söyleyen kimsenin, “Allah’ın rızası ve cennet” gibi mükâfatlara nail olmasına veya “Allah’ın gazabı ve cehennem” gibi cezalara maruz kalmasına sebep olabileceğine işaret etmiştir. Söylenen sözde Allah’ın gazabına neden olacak, tevhid inancına aykırı olabilecek hususlar ile gıybet, dedikodu, yalan, iftira gibi unsurların bulunmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Böylece Müslümanları bu tür fiillerden sakınmaya motive etmeyi hedeflemiştir.

m) Başka bir hadiste Hz. Peygamber yalan söylemenin (insanı) kötülüğe götüreceğini; kötülüğün de cehenneme götüreceğini; kişinin yalan söyleye söyleye Allah katında kezzâb (çok yalan söyleyen) olarak yazılacağını belirtmiştir.¹³⁵⁶ Hz. Peygamber bu hadiste Müslümanları doğruyu araştırmaya, ona ulaşmaya ve ona gereken önemi vermeye teşvik etmiştir. Hz. Peygamber yalan söylemekten ve bu konuda gevşek davranmaktan sakındırmıştır. Nitekim kişi yalan söyleme hususunda gevşek davranırsa fazla yalan söyler; neticede yalancı olarak tanınır.¹³⁵⁷

n) Riyâ, Allah için yapılması gereken amel ve ibadetin kullara gösteriş maksadıyla yapılması şeklindeki bir ahlaki sapmadır.¹³⁵⁸ Kur’ân’da Allah’ın rızasını gözetmeden gösteriş olsun diye sadaka verenler, şöhet için savaşımlar ve gösteriş için namaz kılanlar kınanmıştır.¹³⁵⁹ Hz. Peygamber de riyânın kötülüğünü ve ahiretteki cezalarını belirterek bu davranıştan sakındırmıştır: “Kıyamet gününde şu üç kişinin hesapları önce görülür. *Savaşta şehid olan kimse* getirilir; kendisine verilen nimetler gösterilir, o da o nimetleri tanır. Sonra Allah o kimseye: “Bu nimetlerle nasıl amel ettin?” buyurur. O kişi: “(Senin yolunda savaşarak) şehid oldum.” der. Bunun üzerine Allah: “Yalan söylüyorsun! Sen ‘Falan kimse çok cesur’ desinler diye savaşın; senin için böyle de denildi.” buyurur; sonra emreder ve o kimse yüzüstü sürüklenerek cehenneme atılır. (Kıyamet günü hesabı önce görülen) Diğer kimse ise *ilim tahsil edip de onu başkalarına öğreten ve Kur’ân okuyan kimsedir*. Kıyamet günü o da Allah’ın huzuruna getirilir ve kendisine verilen nimetler gösterilir; o da kendisine verilen bütün nimetleri tanır. Allah ona: “Bu

¹³⁵⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 18/117.

¹³⁵⁶ Buhârî, “Edeb”, 69.

¹³⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 10/508.

¹³⁵⁸ Mustafa Çağrı, “Riya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/137.

¹³⁵⁹ el-Bakara 2/264; en-Nisâ 4/38; el-Enfâl 8/47.

nimetlerle nasıl amel ettin?” buyurur. O da: “İlim öğrendim ve bu ilmi başkalarına öğrettim; senin rızanı kazanmak için Kur’ân okudum.” der. Bunun üzerine Allah: “Yalan söylüyorsun! Sen ‘âlim’ desinler diye ilim öğrendin; ‘(Ne güzel) Kur’ân okuyor’ desinler diye Kur’ân okudun; senin için böyle de denildi.” buyurur; sonra emreder ve o kimse yüzüstü sürüklenerek cehenneme atılır. Diğer kimse ise *Allah’ın, kendisini zenginleştirip kendisine her türlü malı verdiği kimsedir*. Bu kimse da Allah’ın huzuruna getirilir. Kendisine dünyada verilen nimetler gösterilir; o da bunları tanır. Allah: “Bu nimetlerle nasıl amel ettin?” buyurur. O da: “Malımdan, sevdiğin¹³⁶⁰ her yolda harcadım.” der. Allah: “Yalan söylüyorsun! Bu yaptıklarını ‘Falan çok cömert.’ desinler diye yaptın; böyle de söylendi.” buyurur. Sonra emreder ve o kimse yüzüstü sürüklenerek cehenneme atılır.”¹³⁶¹ Bu hadis adeta “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır...”¹³⁶² hadisinin şerhi gibidir. Hz. Peygamber bu hadiste cesur desinler diye savaşarak ölen, âlim desinler diye ilim tahsil eden/Kur’ân-ı Kerîm okuyan ve cömert desinler diye infakta bulunan kimselerin bu amelleri hangi niyetle yapmışlarsa onu elde edeceklerine ve bahsedilen üç sınıf insanın cehenneme gireceğine işaret ederek Müslümanları riyâdan sakındırmış; amellerde ihlâslı olmaya ve Allah’ın rızasını gözetmeye teşvik etmiştir.

o) Kur’ân, insanları en doğru yola ileten Allah kelmamıdır. Hadislerde onu okumak, anlamak ve hayata uygulamak tavsiye edilmiş; şahsi emellere alet etmekten sakındırılmıştır. Hz. Peygamber Kur’ân hakkında bilgisizce ve ilmi kurallara dayanmadan konuşan kişilerin kendilerini cehenneme hazırlamaları gerektiğini belirtmiştir.¹³⁶³ Böylece Kur’ân-ı Kerîm hakkında bilgisizce ve ilmi kurallara dayanmadan konuşmaktan sakındırmak şeklindeki hedef davranışa sevk etmek için cehenneme girme şeklindeki cezayı bir motivasyon aracı olarak kullanmıştır.

ö) Toplumlar adalet ile ayakta durabilir, varlıklarını sürdürebilirler. Kur’ân adalet ile hükmetmeyi emretmiş; öfkeyle hareket edip adaletten ayrılmaktan sakındırmıştır.¹³⁶⁴ Hz. Peygamber, hakkı bildiği halde hükmünde zulmeden hâkimler

¹³⁶⁰ Hadisin râvîlerinden Süleymân b. Yesâr el-Hilâlî (ö. 107/725) (Ebû Abdurrahmân) şöyle demiştir: “Senin sevdiğin” kelimesinden ne kastedildiğini anlayamadım. Kastettiği, “İnfak etmemi istediğin her yerde infak ettim.” olabilir. Bk. Nesâî, “Cihâd”, 22.

¹³⁶¹ Nesâî, “Cihâd”, 22.

¹³⁶² Buhârî, “Bedü’l-vahy”, 1.

¹³⁶³ Ebû Dâvûd, “İlim”, 5; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 1.

¹³⁶⁴ el-Hucurât 49/9; el-Mâide 5/8.

ile hakkı bilmeden insanlar arasında cahilce hüküm veren hâkimlerin¹³⁶⁵ ve hâkimlik makamına gelip de zulmü adaletine baskın gelen kimselerin¹³⁶⁶ cehenneme gideceğini beyan etmiştir. Bu hadisler hakikati ve delili bilen ve buna göre davrananlar hariç olmak üzere hâkimlerin, cehennemden kurtuluşunun olmadığına işaret etmektedir. Cehenneme girmek, doğruyu bildiği halde buna göre hüküm vermeyen hâkim ile bilgisiz-cahil bir şekilde hüküm veren hâkimin ortak yönüdür. Burada *bilgisiz bir şekilde veya gerçeği bilmesine rağmen, gerçeğe aykırı hüküm vermekten sakındırmak* söz konusudur.¹³⁶⁷

Yukarıdaki hadislerde dile getirilen düşünce ve eylemlere *cehenneme girmek* şeklinde bir ceza öngörülmüştür. Allah’a şirk koşma, Hz. Peygamber’e iftira atma, hükümde adaleti terk etme, yalan, gıybet, dedikodu gibi davranışlar hadislerde şiddetle kınanmakta ve bu davranışları yapanların cehenneme girecekleri belirtilmektedir. Hz. Peygamber, şirkin en büyük günah olduğunu ve Allah’a şirk koşan kimsenin cehenneme gireceğini belirterek; Allah’a şirk koşanlara verilecek olan uhrevî cezayı önceden haber vermiştir. Yine kendisine iftira atarak yalan isnad eden kişinin aynı cezaya duçar olacağını belirtmiştir.

Hadislerden çıkarılacak sonuç şudur: Allah rızası gözetilmeden riyakârca yapılan amellerin Allah katında hiçbir değeri yoktur. Gösteriş için, ihlâstan uzak olarak ve desinler diye yapılan iyilik ve ibadetler cehenneme girme ile sonuçlanacaktır. Bir kimsenin, yaptığı iyilik ve ibadeti Allah’ın rızasını gözetmeden sadece başka insanların kendisini takdir etmesi amacıyla yaptığı ahirette yaptığı bu amellerin cehenneme girmek ile karşılık bulacağını bilmesi, riyadan sakınması için çok etkili bir motivasyon unsurudur. Yine hâkimlik görevini yerine getirirken bilmeden hüküm vermemek ve gerçeği bildiği halde haksızlık yapmamak şeklindeki hedef davranışlara yönlendirme yapılmıştır. Adalet, bir Müslümanın en yakınlarından başlayarak tüm insanlara yönelik uygulaması gereken, ihlâl edilmesi durumunda ise dünevî ve uhrevî olarak çok ciddi müeyyideler ile sonuçlanan çok önemli bir prensiptir.

¹³⁶⁵ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 2.

¹³⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 2.

¹³⁶⁷ Azîmâbâdî, *Avnû ’l-ma’bûd* 9/353.

3.1.1.1.2. Bedenî Cezalara Atıfta Bulunmak

Hız. Peygamber'in eğitim konusunda en çok kullandığı ceza yöntemi manevî cezalardır. Bunların çoğunluğunu da günah işlemek ve ahirette cezaya uğramak korkusu teşkil etmektedir.¹³⁶⁸ Hız. Peygamber'in belirttiğı uhrevi cezalarla ilgili şunu söylemek mümkündür: Uhrevi cezalar ahiret günü ile ilgilidir. Bu nedenle bu tür cezaları gerektiren fiilleri işleyerek günahkâr olanların, günahlarından tövbe etmesi durumunda *günahlarının affedilmesi ve ahirette cezalandırılmaması* mümkün olabilmektedir. Nitekim Yüce Allah bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesini kabul edeceğini,¹³⁶⁹ Hız. Peygamber de günahından tövbe eden kimsenin hiç günah işlememiş kimse gibi olacağını¹³⁷⁰ belirtmiştir. Buna göre günah işleyen müminin, tövbe etmesi neticesinde bağışlanması ihtimali vardır ve cezayı ahiret gününe ertelemek ondan geri dönme fırsatı verir. Bu durumda uhrevî ceza gerektiren bir davranışta bulunan biri için *cezanın olumsuzluklarından uzaklaşma imkânı* vardır. Ayrıca bu husus, cezada olumsuzluklar bulunduğu için cezayı eleştirenler için bir cevap niteliğindedir.¹³⁷¹

a) Hız. Peygamber bazen yasaklanan fiillerin işlenmesi durumunda bazı ahiret nimetlerinden mahrum kalınacağına işaret ederek Müslümanları bunlardan sakındırmıştır. Örneğın dünyada şarap içip de bu günahından tevbe etmeden ölen kimsenin ahirette cennet şarabından mahrum olacağını (içemeyeceğini) belirten¹³⁷² hadisinde böyle bir mahrumiyet vardır. Hadiste içki içip de tevbe etmeden ölen kimsenin cennete girmesi durumunda cennetteki içeceklerin en değerlisi olan *cennet şarabından mahrum edileceğı* belirtilmiştir. Dolayısıyla dünyada içki içerek âsî olan bir kimse ahirette onu içmekten mahrum bırakılacaktır. Orada ona karşı arzu duymayı unutacaktır. Çünkü cennette kişinin arzu ettiğı, canının çektiğı her şey elde edilecektir. Onu hatırlasa bile, canı çekmeyecektir. Bu ise dünyada içki içmeyen kimseler ile kendisinin ayırt edilmesi amacına matuf olarak kendisine ait bir farklılık olarak nail olduğı nimetlerin eksik olacağını ifade eder.¹³⁷³ Ayrıca dünyadayken içki içip de tevbe etmeden ölen kimsenin ahirette, cennet şarabından mahrum olmak

¹³⁶⁸ Gözütok, *Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları*, 163.

¹³⁶⁹ en-Nisâ 4/17.

¹³⁷⁰ İbn Mâce, "Zühd", 30.

¹³⁷¹ Sıddık, *Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*, 64.

¹³⁷² Müslim, "Eşribe", 76- 78; Nesâî, "Eşribe", 45, 46.

¹³⁷³ Nevevî, *el-Minhâc*, 13/173.

şeklinde bir cezaya maruz kalması yapılan olumsuz davranış ile verilen ceza arasında bir uygunluk olduğunu göstermektedir. İçki içen kimse, içme ilgili bir cezaya maruz kalacaktır; yani cennet şarabını içmekten mahrum bırakılacaktır. Bu durum, Hz. Peygamber'in sünnetinde öngördüğü cezaların, cezayı gerektiren fiil ile uygunluğunu göstermektedir.

Bu hadis ile insanlar Kur'an'ın şeytanın kendi vesilesi ile insanların arasında kin ve düşmanlık sokmak, Allah'ı anmaktan ve namazı kılmaktan alıkoymak istediğini belirttiği,¹³⁷⁴ aklı başıntan alan, sağlığı olumsuz yönde etkileyen içki alışkanlığından sakındırılmıştır. Hz. Peygamber burada ahiretteki içecek nimetinden mahrumiyet gibi bir cezayı öne çıkarmıştır. Ancak burada bahsedilen ahiret şarabının dünyadaki şarapla aynı olmadığını, lezzetli ve temiz olduğunu belirtmek gerekir.¹³⁷⁵

b) İpek giymek Hz. Peygamber tarafından erkeklere yasaklanmıştır.¹³⁷⁶ Hz. Peygamber ipek giymenin de şarapta olduğu gibi ahirette mahrumiyete sebep olacağına: "İpek (elbiseyi) ahiretten nasibi olmayan kimse giyer."¹³⁷⁷ buyurarak dikkat çekmiştir. Ayrıca dünyada ipek giyen erkeğin ahirette giyemeyeceğini¹³⁷⁸ belirterek bundan sakınma konusunda motivasyon sağlamayı amaçlamıştır.

c) Bazı hadislerde zekât vermemenin kişiyi, dünyada bir dakikasına bile tahammül edilemeyecek nitelikteki uhrevî cezalara maruz bırakacağına işaret edilmiştir: "Zekâtı verilmeyen her altın ve gümüş, cehennem ateşinde kızdırılarak ateşten levha haline getirilir. Bunlarla sahibinin yanları, alını ve sırtı dağlanır. Bunlar soğuduğunda, süresi elli bin yıl olan bir günde kullar arasında hüküm verilineye kadar tekrar kızdırılır. Böylece kişi, yolunun cennete veya cehenneme çıktığını görür... Hakkı ödenmemiş olan her deve sahibi-ki bunlar suya geldiklerinde sağılarak sütlerinin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması bu haklardandır- kıyamet gününde geniş ve düz bir alana yatırılır. (Zekâtı verilmemiş) o develer en semiz (besili) hallerinde ve bir tek yavru bile dışarıda kalmamak şartıyla o kimseyi ayaklarıyla çiğnerler, dişleriyle ısırırlar. Öndekiler (onun üzerinden) geçtikçe arkadakiler gelir. Bu (durum), insanlar arasında hüküm verilineye kadar süresi elli bin yıl olan bir

¹³⁷⁴ el-Mâide, 5/90-91.

¹³⁷⁵ Muhammed 47/15, es-Sâffât 37/46, el-İnsân 76/21.

¹³⁷⁶ İbn Mâce, "Libâs", 19.

¹³⁷⁷ Buhârî, "Edeb", 66.

¹³⁷⁸ Buhârî, "Libâs", 25; Müslim, "Libâs", 11.

günde böyle devam eder. Neticede kişi, yolunun cennete veya cehenneme çıktığını görür... Hakkı (Zekâtı) verilmemiş olan her inek ve koyun sahibi, kıyamet günü geniş ve düz bir yere yatırılır. Bunlar arasında eğri boynuzlu, boynuzsuz veya kırık boynuzlu bulunmamak üzere boynuzları ile o kişiye vururlar, ayakları ile de onu çığnerler. Öndeki geçince arkadaki onu takip eder. Bu durum, süresi elli bin yıl olan bir günde kulların arasında hüküm verilip de (kullar) yolunun cennete veya cehenneme çıktığını görünceye kadar böyle devam eder...”¹³⁷⁹ Zekâtını vermemesi sebebi ile ahirette başına gelecek sıkıntı ve cezaların bu şekilde olacağını bilmek, insanı etkileyebilecek ve bu etki ile söz konusu cezalara maruz kalmamak için zekâtını verme konusunda harekete geçirebilecek önemli bir olumsuz motivasyon vasıtasıdır.

d) Bir başka hadiste Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine mal vermesine rağmen bu malın zekâtını vermeyen kimsenin malının, kıyamet gününde iki gözü üzerinde nokta bulunan zehirli bir erkek yılanı dönüştürülerek mal sahibinin boynuna gerdanlık yapılacağını ve “Kendisinin (dünyada iken çok sevdiği) malı ve hazinesi (biriktirdikleri) olduğunu” söyleyerek ağzı ile çenesinin iki tarafından yakalayacağını buyurmuştur.¹³⁸⁰ Bu şekilde söylenerek, pişmanlığı kendisine fayda vermeyecek olan bu kişiye daha fazla azap çektirilmek istenmiştir. Ayrıca bu ifade zekât vermeyen kimseye hakaret anlamı taşır.¹³⁸¹ Hz. Peygamber'in işaret ettiği söz konusu ceza, fitrat olarak cezadan kaçınmaya meyilli olan insanların, *zekât vermek* şeklindeki hedef davranışa yönelmelerini sağlayabilecek motive edici bir unsurdur.

e) Müslümanın sahip olduğu ilmi başkalarına öğretmesi Hz. Peygamber tarafından en büyük sadaka olarak gösterilmiş,¹³⁸² böylece ilmi paylaşmak teşvik edilmiştir. Ayrıca sahip olduğu ilmi gizlemek hoş karşılanmamış, *öğrendiği dini ilim ile ilgili sorulan sorulara cevap vermeyerek bilgisini gizleyen kimsenin ağzına kıyamet günü ateşten bir gem vurulacağı* belirtilmiştir.¹³⁸³ Burada ihtiyaç halinde

¹³⁷⁹ Müslim, “Zekât”, 24.

¹³⁸⁰ Buhârî, “Zekât”, 3. Hz. Peygamber bundan sonra sonra şu ayeti okumuştur: “Allah'ın lüfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar; bilâkis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal kıyamet günü boynlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yayptıklarınızdan haberdardır.” (Âl-i İmrân 3/180).

¹³⁸¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/270.

¹³⁸² İbn Mâce, “Mukaddime”, 20.

¹³⁸³ İbn Mâce, “Mukaddime”, 45; Ebû Dâvûd, “İlim”, 17.

kendisine soru sorulduğu zaman hakkı söyleme konusunda ağzını kapayan kimsenin, mahşerde ameller hakkında kendisine soru sorulduğunda yani konuşmaya ve sorulan soruları cevaplamaya en fazla ihtiyacı olduğu zaman benzer şekilde cezalandırılacağına işaret edilmiştir. Ayrıca kendisine soru sorulan kimseden *ehil olan kişi*, ilimden de İslâm'ın öğretilmesi ve namaz gibi *insanların zorunlu olarak bilmesi gereken şeylerle ilgili bilgiler* kast edilmiştir.”¹³⁸⁴

f) Rüyasına yalan karıştıran veya görmediği halde görmüş gibi rüya anlatan kimsenin kıyamet günü bir arpa tanesini bağlamakla mükellef tutulacağı,¹³⁸⁵ Allah'ın, yalancı şahitlik yapan kimse için cehennem ateşini vacip kılacağı,¹³⁸⁶ şeklindeki rivayetlerde, işlenen suç ve günahların ahiretteki şiddetli cezaları gözler önüne serilmektedir. Hadislerde işaret edildiği üzere, sahte rüyalar anlatanların, yalancı şahitlik yapanların bu kötü fiillerine karşılık görecekları azab ve sıkıntıları bilmeleri, o kişiler üzerinde bahsedilen eylemlerden uzaklaştıracak bir etki oluşturabilir. Ayrıca dünyadayken, gerçekleşmemiş bir şeyi anlatan bu kimselerin, ahirette ceza olarak gerçekleştiremeyecekleri bir şeyi yapmakla (bir arpa tanesini bağlamakla) mükellef tutulması; öngörülen cezanın, yapılan olumsuz fiile uygun olduğunu ve onun cinsinden olduğunu göstermektedir.

g) İnsanın kendini büyük görmesi hem ayetlerle hem de hadislerle hoş karşılanmamıştır. Hz. Lokman'ın oğluna tavsiyesi: “*Yeryüzünde böbürlenerek yürüme!*” şeklindedir.¹³⁸⁷ Hz. Peygamber de kibri cehennemliklere mahsus başlıca kötü huylardan biri olarak göstermiştir.¹³⁸⁸ Kibrin kişiyi götüreceği noktaya işaretle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kişi (sürekli) kibirlene kibirlene sonunda zalimler (zorbarlar) grubuna yazılır (kaydedilir). Böylece zalimlere verilen ceza ona da verilir.”¹³⁸⁹ Başka hadiste zulmün zalim için kıyamet gününde zifiri karanlık olacağını belirtmiştir.¹³⁹⁰ Zalim, dünyada yaptığı zulüm nedeniyle kıyamet gününün karanlığında yolunu bulamayacaktır. Zulüm, kalbin karanlığından kaynaklanmaktadır. Zalimin kalbi, hidayet nuruyla aydınlanmış olsaydı yaptığı zulmün neticelerini

¹³⁸⁴ Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*, 1/114.

¹³⁸⁵ Tirmizî, “Rüyâ”, 8.

¹³⁸⁶ İbn Mâce, “Ahkâm”, 32.

¹³⁸⁷ el-İsrâ 17/37; Lokmân 31/18.

¹³⁸⁸ Buhârî, “Edeb”, 61.

¹³⁸⁹ Tirmizî, “Birr”, 61.

¹³⁹⁰ Buhârî, “Mezâlim”, 8.

öngörürdü. Takva sahipleri, takvaları ile elde ettikleri nurun aydınlığında yol alırken, zulmün karanlıkları zalimlerin etrafını kuşatacak ve hiçbir şey onu bu karanlıklardan kurtaramayacaktır.¹³⁹¹ İnsanın, kibirlendiği takdirde zalim kimseler gibi¹³⁹² cehennem azabı ile cezalandırılacağını bilmesi, onu kibirden sakındırabilecek önemli bir motivasyon kaynağıdır. Hz. Peygamber söz konusu hadiste kibirli kimselerin ahirette duçar olacakları cezayı haber vererek insanları, kibirden sakınmaya teşvik etmiştir.

h) Riya, amelde Allah'tan başkasını gözeterek ihlâsı terk etmek demektir.¹³⁹³ Riya İslâm'ın hoş karşılamadığı, büyük günahlar içerisinde. Bazı rivayetlerde küçük şirk olarak gösterilen¹³⁹⁴ itikâdî ve ahkâkî bir sapmadır. Gösteriş yapanlar Kur'ân tarafından şiddetle eleştirilmiştir.¹³⁹⁵ Hz. Peygamber: “Kim (yaptığı hayrı şöhret için) insanlara duyurursa, Allah da (onun gizli işlerini) duyurur. Kim de (bir hayrı/iyiliği) riyakâr bir şekilde yaparsa Allah da onun riyakârlığını meydana çıkarır.”¹³⁹⁶ buyurarak gösteriş yapanların, asıl niyetlerinin ortaya çıkıp deşifre edileceğini belirtmiştir. Allah, yaptığı iyiliği başka insanlara iştirmek isteyen kimsenin bu iyiliğini, insanların iştmesini sağlar; böylece o iyilikten kendisine düşen pay bu olur. Her kim bir amel işler ve bu ameli diğer insanların kendisine ikram etmeleri, saygı göstermeleri ve kendisinin hayırlı bir kimse olduğuna inanmaları amacıyla başkalarına duyurmaya çalışırsa kıyamet günü Allah, onu insanlara iştirtirerek o kimseyi rezil eder.¹³⁹⁷ Hadiste işaret edilen cezalara maruz kalma korkusu, insanları riyaadan sakınmaya yönlendirebilecek önemli bir olumsuz motivasyon vasıtasıdır.

1) İslâm emeğe, alın terine önem vermiş; tembellik ve haksız kazancı, dilenmeyi yasaklamıştır. Kur'ân muhtaç oldukları halde, bu durumlarını gizleyerek insanlara el açmayan kişileri övmüştür.¹³⁹⁸ Hz. Peygamber, veda haccında Arafat'ta vakfede iken yanına bir bedevi gelmiş ve bir ucundan tuttuğu ridasını kendisinden isteyince ridasını o adama vermiş; o da alıp gitmiştir.-İşte o zamandan itibaren dilenmek haram kılınmıştır.- Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

¹³⁹¹ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 4/258.

¹³⁹² Hûd 11/113.

¹³⁹³ Cürcânî, “er-Riyâ”, *Mu‘cemü't-ta‘rifât*, 113.

¹³⁹⁴ İbn Mâce, “Zühd”, 21.

¹³⁹⁵ el-Mâûn, 107/4-6.

¹³⁹⁶ Müslim “Zühd”, 47; İbn Mâce, “Zühd”, 21.

¹³⁹⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 18/116.

¹³⁹⁸ el-Bakara 2/273.

“Dilenmek zengin¹³⁹⁹ ve kuvvetli kimseye helal değildir. Fakat çok fakir veya aşırı borçlu olana caizdir. Kim malını artırmak için insanlardan dilenirse, kıyamet günü dilenmesinin bir alâmeti olarak yüzünde tırnak izi (yara ve bere olarak) ve cehennemden alıp yiyeceği kızgın bir taş olacaktır. İsteyen bu işaretlerini ve yiyeceğini azaltsın veya çoğaltsın.”¹⁴⁰⁰ Ayrıca Hz. Peygamber malını çoğaltmak için insanlardan bir şeyler isteyen kimsenin cehennemin ateş parçalarını istemiş olduğunu¹⁴⁰¹ ve dilencilik yaparak geçinenlerin kıyamet gününde yüzlerinde et olmadığı halde geleceklerini¹⁴⁰² haber vermiştir. “İsteyen bu işaretlerini ve yiyeceğini azaltsın veya çoğaltsın” ibaresi “*Artık isteyen iman etsin, isteyen inkâr etsin. Biz zalimler için bir ateş hazırladık*”¹⁴⁰³ ayetine benzer. Dolayısıyla sakındırılan davranışı yapan muhatapları tehdit eder.¹⁴⁰⁴ Malını artırmak için dilencilik yapan kimsenin başkalarından istediği şeyler, tehditte mübalağa amacıyla *cehennemin ateş parçaları* şeklinde ifade edilmiştir. Bu, “*Yetimlerin malını haksız yere yiyenler, şüphesiz karınlarına ateş dolduruyorlar.*”¹⁴⁰⁵ ayetine benzer. Yani yapılan fiil dünyada utanmayı, ahirette cehennem ateşini (dünyada âr’ı, ahirette nâr’ı) gerektirir.¹⁴⁰⁶ İşaret edilen cezalar insandaki korku duygusunu harekete geçirerek bu cezalarla irtibatlı olan fiilden yani ihtiyacı olmadığı halde malını artırmak maksadıyla dilencilik yapmaktan sakındırmayı hedeflemektedir.

Dilencilik yapanların kıyamette yüzlerinde et olmayacağı ifadesi ile ilgili ne kast edildiği ile ilgili şu ihtimaller söz konusudur: Dilencilik yapan kimse, kıyamet gününde zelîl olmuş ve itibarsız bir şekilde gelecektir. Değeri olmayacaktır. Yüzü olmayacaktır veya yüzüne etleri düşene kadar azab edilecektir. Tanınması-bilinmesi için bir alamet olmak üzere Allah tarafından kendisinin yaptığı fiili ile aynı cinsten bir ceza ile cezalandırılacaktır. Çünkü bu kişi dünyadayken *yüzsuyu dökerek yani onurunu sarsacak şekilde yalvararak* insanlardan bir şeyler istemiştir. Allah da onu

¹³⁹⁹ Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet edilen benzer bir hadiste Hz. Peygamber: “Kim muhtaç olmadığı halde insanlardan bir şey isterse kıyamet günü dilencilğin bir belirtisi olarak yüzünde tırnak izi ve yara bere olarak gelir.” buyurduğunda orada bulan sahâbilerin: “Ey Allah’ın Rasûlü! Zenginliğin ölçüsü nedir?” şeklinde sormaları üzerine: “Elli dirhem gümüş veya o değerinde altındır.” buyurmuştur. Bk. İbn Mâce, “Zekât”, 26; Tirmizî, “Zekât”, 22.

¹⁴⁰⁰ Tirmizî, “Zekât”, 23.

¹⁴⁰¹ İbn Mâce, “Zekât”, 26.

¹⁴⁰² Nesâî “Zekât”, 83.

¹⁴⁰³ el-Kehf 18/29.

¹⁴⁰⁴ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 3/256.

¹⁴⁰⁵ en-Nisâ 4/10.

¹⁴⁰⁶ Hererî, *Mürşidü zevî’l-hicâ ve’l-hâce ilâ Süneni İbn Mâce*, 10/556-557.

aynı cinsten bir cezaya yani *yüz ile ilgili bir azaba* duçar edecektir.¹⁴⁰⁷ Hadislerde işaret edilen uhrevî cezalar Müslümanların iç dünyalarında derin etkiler oluşturabilecek cezalardır. Bu cezaların bilinmesi *dilencilikten sakınma* şeklindeki hedef davranışa yönelme konusunda motivasyon sağlayabilir.

i) Kur’ân, gıybeti ölü kardeşinin etini yemek olarak gösterip çirkin bir davranış biçimi olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴⁰⁸ Hz. Peygamber de pek çok hadiste gıybetin uhrevî cezasına işaret etmiştir. Bu konudaki rivayetlerin birinde; Hz. Peygamber, Mi’rac’a çıkarıldığında bakırdan tırnaklarla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir topluluğa rastlayınca Cebrâîl’e (a.s.) onların kim olduğunu sorduğunda; onların (gıybet ederek) *insanların etlerini yiyen*¹⁴⁰⁹ ve onların ırz ve şereflerine saldıran kimseler olduğunu öğrenmiştir.¹⁴¹⁰ Tırnaklarla yüzü ve göğsü tırmalamak, ölen kimsenin arkasından dövünerek ağlayan kadınlara mahsus özelliklerdendir. Müminlerin gıybetini yapan ve onların namusları ile ilgili iftirada bulunan erkeklerin, yapılan işin erkeklerin özelliklerinden olmadığını, kadınların niteliklerinden olduğunu, söz konusu fiillerin çok çirkin ve iğrenç davranışlar olduğunu bildirmek üzere *bakırdan tırnaklarla yüzlerini ve göğüslerini tırmalamak* şeklindeki cezaya maruz kalacaklarına atıfta bulunulmuştur.¹⁴¹¹ Belirtilen cezaya maruz kalma endişesi, insanı gıybet etmekten ve başkalarının namus ve şereflerine saldırmaktan sakındırabilecek etkili bir olumsuz motivasyon unsurudur.

j) Kur’ân, hayra çağırmayı, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı toplumsal bir görev olarak öngörmektedir. Bunun yanında tebliğde ihlâs ve samimiyeti, söyleneni yapmayı ön koşul olarak göstermekte bunun aksine davranış göstereni şiddetle eleştirmektedir.¹⁴¹² Hadislerde de benzer yaklaşım görülmektedir. Rasûlullah (s.a.v.), İsrâ (Mi’rac) gecesinde dudakları ateşten makaslarla kesilip doğranan birtakım insanların yanından geçtiğinde Cebrâîl’e (a.s.) onların kim olduğunu sorması üzerine onların, kendi ümmetinden Allah’ın kitâbını okuyup durdukları ve insanlara

¹⁴⁰⁷ Ebû’l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî, *Hâşiyetü’s-Sindî ‘alâ Süneni’n-Nesâî* (Halep: Matbû’âtü’l-İslâmiyye, 1406/1987), 5/94.

¹⁴⁰⁸ el-Hucurât 49/12.

¹⁴⁰⁹ *İnsanların etlerini yiyenler* ifadesi ile *gıybet eden kimseler* kast edilmiştir. Bk. Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd*, 13/153.

¹⁴¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/224; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 40.

¹⁴¹¹ Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd*, 13/153.

¹⁴¹² Âl-i İmrân 3/104, el-Bakara 2/44.

iyiliği emrettikleri halde kendileri unutan hatîb kimseler olduğunu öğrenmiştir.¹⁴¹³ Bu hadislerde Hz. Peygamber'in cezayı bir motivasyon yöntemi olarak kullanırken *cezanın fiile uygun ve işlenen fiilin cinsinden olması* şeklindeki üslubu ön plana çıkmaktadır. Başkalarına iyiliği emredip kötülükten sakındırmak konuşma ile olur, dudaklar ise konuşmada önemli bir fonksiyon icra ederler. Başkalarına iyiliği emredip de kendisi yapmayan, kötülüğü yasaklayıp da kendisi yapan kimseye, azab dudaklardan yapılır. Yani yapılan olumsuz fiil ile verilecek ceza arasında bir uyum vardır. Ayrıca başkalarına iyiliği emredip de kendisi yapmayan, kötülüğü yasaklayıp da kendisi yapan kimse kıyamet gününde cehenneme atılacak, ateşte iç organları eriyip akacak, değirmen dönderen eşek (dolap beygiri) gibi dönüp duracaktır.¹⁴¹⁴ Söz konusu kişi bu haliyle bahçe sulamak için su kuyusundan su çekmeyi sağlayan düzeneği işletmek için değirmenin etrafında dönüp duran eşeğe benzer. Çünkü bu eşek de insanlara fayda sağlar fakat başkalarına sağladığı faydadan kendisi mahrumdur; çünkü çektiği suyun kaynağı kendisine çok yakındır fakat su, kendisinden çok uzak yerlere akar. İyiliği emredip de kendisi yapmayan, kötülüğe engel olup da kendisi yapan kimse de bu eşeğe benzer. Başkalarına faydası vardır, ama kendisi bu faydadan mahrumdur. Ayrıca durumunda hiçbir değişiklik olmaz. Bu, söz konusu eşeğin durumunda olduğu gibi kendisine fayda vermeyen bir döngü halinde hep devam edip durur. Hadiste işaret edildiği gibi o, yaptığı bu davranışa muvafık olarak kıyamet gününde de aynı bu şekilde cehennemde dönüp duracaktır.

k) Hadislerde intihardan şiddetle kaçınmaya yönelten ifadeler yer alır. Bu hadisler, insanın kendi canına kıymasının affedilemeyecek derecede büyük bir suç ve günah olduğunu anlatır.¹⁴¹⁵ Hz. Peygamber, dağdan atlayarak intihar eden bir kimsenin cehennem ateşinde ebedî olarak kendisini yüksekten aşağıya bırakacağını; zehir içerek intihar eden kimsenin cehennem ateşinde ebedi olarak zehir içip duracağını; bir demiri karnına saplayarak intihar eden bir kişinin ise demir elinde olduğu halde cehennemde o demiri karnına ebedî olarak saplayıp duracağını¹⁴¹⁶ belirtmiştir. Hadislerde işaret edilen cezalar insaları intihar etmekten kaçınmaya sevk edebilecek çok etkili olumsuz motivasyon unsurlarıdır.

¹⁴¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/120, 231, 180.

¹⁴¹⁴ Buhârî, "Bedü'l-halk", 10.

¹⁴¹⁵ Hayati Hökelekli, "İntihar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/351.

¹⁴¹⁶ Buhârî, "Tıp", 56.

l) Tecessüs, başkalarının gizli yönlerini ve kusurlarını araştırmayı ifade eder.¹⁴¹⁷ Kur'ân bu davranışı yasaklamıştır.¹⁴¹⁸ Zira tecessüs, özel hayata müdahale ve kul hakkı ihlalidir. Hz. Peygamber, tecessüsün uhrevî cezasına işaret ederek istemedikleri veya ısrarla kaçındıkları halde bir grubun konuşmalarına kulak kabartan kimsenin, kıyamet günü kulağına kurşun döküleceğini¹⁴¹⁹ haber vermiştir. Hadiste belirtilen “kurşun döküleceği” şeklindeki tehdit, verilen cezanın işlenen suçun cinsinden olmasını ifade etmektedir.¹⁴²⁰ Hadiste kulak ile yapılan olumsuz bir davranışa verilecek olan cezanın, *adeta kulağa küpe edilmesi* söz konusudur. Tecessüste bulunmak isteyen insan hadiste belirtildiği üzere kıyamet günü kulağına kurşun dökülerek azap göreceğini hatırlayınca bu davranışı yapmaktan vazgeçebilir.

m) Hz. Peygamber değişik vesilelerle ve farklı ifadelerle kibrin kötülüğüne dikkat çekmiş, ahiretteki cezalarını haber vermiştir. Bir hadise göre: “Dünyada kendini beğenip büyüklük taslayanlar kıyamet günü, mahşer yerine insan suretindeki zerrecikler¹⁴²¹ gibi çıkarılacaklar; zillet kendilerini her yerden kaplayacak. Cehennem’de adına “Bûlûs” denilen bir hapishaneye sürülecekler; üzerlerinde ateşlerin ateşi yükselecek. Cehennemliklerin kan, irin ve tortuları onlara içirilecektir.”¹⁴²² Dünyadayken kibirlenen kimseye ahirette verilecek ceza yine yaptığı fiil ile uyum içindedir. Hadiste, Müslümanların *korku, elem ve tiksinti duyguları uyarılarak* kibirlenmekten sakınmaları konusunda motive edilmeleri hedeflenmiştir.

Yukarıdaki hadislerde Hz. Peygamber; İslâm’ın hoş karşılamadığı; sarhoşluk veren şarap içmek, erkeklerin ipek elbise giymesi, zekât vermemek, öğrendiği dini ilmi gizlemek, anlattığı rüyaya yalan karıştırmak, kibir, riya, dilenmek, gıybet, başkalarına iyiliği emredip kötülükten sakındırmasına rağmen kişinin kendisinin buna uymaması, intihar, tecessüs, gibi davranışları ortaya koyanları eleştirmiş ve ahiretteki şiddetli cezalarını söyleyerek insanları bu tür gayri ahlaki tutum ve davranışlardan sakındırmıştır. Altın ve gümüşlerin cehennemde kızdırılıp ateşten levha haline getirilerek bunlarla yanların, alnın ve sırtın dağlanması; kıyamet günü, insanlar arasında hüküm verilinceye kadar develerin ayaklarıyla çiğnemesi, dişleriyle

¹⁴¹⁷ İbn Manzûr, “cesese”, 6/38.

¹⁴¹⁸ el-Hucurât 49/12.

¹⁴¹⁹ Buhârî, “Ta’bîr”, 45; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 88.

¹⁴²⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 12/429.

¹⁴²¹ Bu, *büyüklük taslamak* suçuna uygun bir cezayı ifade eder.

¹⁴²² Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 47.

ısırması; inek ve koyunların ise boynuzlarıyla vurması, ayaklarıyla çiğnemesi; zekâtı verilmeyen malın kıyamet günü iki gözü üzerinde nokta bulunan zehirli bir erkek yılanı dönüştürülerek boyuna gerdanlık yapıp ağzı çenenin iki tarafından yakalayıp azab etmesi; yüzünde et bulunmaması, cehennemden ateş parçaları ile azap görmek, bakırdan tırnaklarla yüzlerini ve göğüslerini tırmalamak, dudakların ateşten makaslarla kesilip doğranması, cehennemde dünyada iken intihar ettiği şekilde azap görmek, kulağa kurşun dökülmesi, cehennemliklerin kan, irin ve tortularını içmek gibi cezalar hiçbir insanın maruz kalmak istemeyeceği ve katlanamayacağı boyuttur. Parmağına batan bir dikenin acısına bile tahammül edemeyen insanın, bu tür cezalara tahammül etmesi mümkün değildir. Bunu bilmek, insandaki korku duygusunu harekete geçirerek söz konusu davranışlardan kaçınmaya sevk edebilecek etkili bir motivasyon vasıtasıdır.

3.1.1.2. Uhrevî Manevî Bir Ceza Olarak Allah'ın veya Hz. Peygamber'in Sevgisinden Mahrum Olmak

Allah ve Hz. Peygamber'in sevgisi, Müslümanların eğitiminde, İslâm'a samimi bir şekilde bağlanmalarında, İslâm'ın ilkelerine sıkı bir şekilde tutunmalarında, Hz. Peygamber'in etrafında toplanmalarında en önemli etkenlerdendir. Hz. Peygamber'in, insanları yasaklanan fiillerden sakındırırken kullandığı üsluptan birisi “Kıyamet günü Allah yüzüne bakmaz.”, “Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, yüzlerine bakmaz ve kendilerini temize çıkarmaz.” gibi ifadeleri kullanmasıdır:

a) Hadislerde belirtildiğine göre Allah şu kimselerle kıyamet günü konuşmaz, yüzlerine bakmaz, onları temize çıkarmaz, üstelik onlar için acıklı bir azap vardır: Bunlar zina eden ihtiyar, yalan söyleyen hükümdar, kibirlenen fakir,¹⁴²³ elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimse, yaptığı iyiliği başa kakan kimse ve yalan yere yemin ederek ticaret malını iyi bir fiyatla satmaya çalışan kimse,¹⁴²⁴ yolculuk esnasında ihtiyacından fazla suyu olan ve onu diğer yolculardan esirgeyen kimse, ticaret malını

¹⁴²³ Müslim, “İmân”, 172. Ayrıca bk. Tirmizî, “Cennet”, 25; Nesâî, “Zekât”, 75, 77. Hadiste geçen kimseler, belirtilen günah kendisine uzak olmasına, kendilerini bu günahı işlemeye iten sebeplerin zayıf olmasına rağmen günah işlemeleri nedeniyle söz konusu cezalara maruz kalırlar. Onların bu davranışları Yüce Allah'ın hakkını hafife almalarını ifade eder. (Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 2/117).

¹⁴²⁴ Müslim, “İmân”, 171. Ayrıca bk. İbn Mâce, “Ticârât”, 30; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 25; Tirmizî, “Büyü”, 5; Nesâî, “Zekât”, 69, “Büyü”, 5, “Zinet”, 103.

ikindiden sonra satarken, gerçekte o fiyata almadığı halde:‘Onu şu kadar fiyata aldım.’ diye yemin edip müşteriyi kendisine inandıran kimse ve bir devlet başkanına dünyalık hatırına biat sözü veren, o devlet başkanı kendisine para pul verirse sözünde duran, vermezse sözünden cayan kimsedir.¹⁴²⁵

Hadislerde belirtilen “Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır.” ifadesi “*Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onları arındırmayacak! Onlar için elem verici bir azap vardır.*”¹⁴²⁶ ayetindeki lafızlarla ifade edilmiştir. Allah’ın onlarla konuşmayacağı ile ne kast edildiği ile ilgili şu yorumlar yapılmıştır: Allah onlarla hayır sahibi kimselerle konuştuğu gibi ve onlardan razı olduğunu belirterek konuşmayacaktır; aksine onlarla kızdığı ve gazap ettiği kimselerle konuştuğu gibi konuşacaktır. Burada kast edilen onlardan yüz çevirmektir. Yüce Allah onlarla kendilerine faydalı olacak ve kendilerini sevindirecek bir sözle konuşmayacaktır. Melekleri, onlara selam vermesi için göndermeyecektir. Yüce Allah’ın onlara bakmaması ile onlardan yüz çevirmesi kast edilmiştir. Kullarına bakması ise onlara rahmeti ve lütfu ile muamele etmesini ifade eder. Onları temize çıkarmaması ise günahlarının pisliklerinden onları temizlememesi ve arındırmaması demektir.¹⁴²⁷

b) Gazap kelimesi, Allah’a izafe edildiği ayetlerde “Lanet etmek, rahmetinden uzaklaştırmak, azap etmek, yoksulluk-zillet ve helâke maruz bırakmak” gibi anlamlara gelir.¹⁴²⁸ Hz. Peygamber, Allah’ın bazı kimseleri sevmediğini veya onlara gazap ettiğini belirterek söz konusu fiillerden sakındırmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) bu bağlamda; Allah’ın en sevmediği kişinin, düşmanlıkta aşırı giden kimse olduğunu,¹⁴²⁹ Allah’ın, kaba ve ahlaksız kimseleri sevmediğini,¹⁴³⁰ çok yemin ederek malını satan kimseye, kibirli fakire, zina eden ihtiyara ve zalim hükümdara

¹⁴²⁵ Buhârî, “Müsâkât”, 10; “Ahkâm”, 48; Müslim, “Îmân”, 171-173; İbn Mâce, “Ticârât”, 30, “Cihâd”, 4; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 60; Tirmizî, “Siyer” 35; Nesâî, “Büyû”, 6.

¹⁴²⁶ el-Bakara 2/174.

¹⁴²⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/115-116.

¹⁴²⁸ İlyas Üzüm, “Gazap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/434.

¹⁴²⁹ Buhârî, “Mezâlim”, 15.

¹⁴³⁰ Tirmizî, “Birr”, 62.

buğzettiğini,¹⁴³¹ dua etmeyenlere¹⁴³² ve bir Müslümanın malını elinden almak için yalan yere yemin edenlere¹⁴³³ gazap ettiğini belirtmiştir.

c) Kıyamet günü Hz. Peygamber'e sevimsiz olmak ve ona uzak olmak, hiçbir Müslümanın arzu etmeyeceği manevî bir cezadır. Hz. Peygamber: "...Kıyamet günü bana en sevimsiz ve benden en uzak olacak olanlar, çok konuşanlar (geveze /boşboğaz), sözü çok uzatarak insanları rahatsız edenler ve mütefeyhiklerdir." buyurunca (orada bulunan sahâbilerin): "Ey Allah'ın Rasûlü! Çok konuşan ve sözü çok uzatarak insanları rahatsız edenleri anladık fakat mütefeyhikler (المُتَفَيِّهُونَ) kimdir?" şeklinde sorması üzerine: "Büyüklik taslayıp kibirli davrananlardır." buyurmuştur.¹⁴³⁴ Hz. Peygamber hadiste kendi sevgisinden mahrum olmayı ve kıyamet günü kendisine uzak olmayı kibirli davranmaktan sakındırmada bir ceza ve tehdit unsuru olarak kullanmıştır.

d) İkiyüzlü davranmak, ahirette kişiyi zor durumda bırakacak ve onun azaba duçar olmasına yol açacak eylemlerdendir. Hz. Peygamber kıyamet günü Allah katında insanların en şerlilerinin şunlara bir yüzle, bunlara diğer bir yüzle gelen ikiyüzlü kişiler olduğunu belirtmiştir.¹⁴³⁵ İlkeli ve tutarlı davranmayarak menfaatlerine göre insanlara farklı davranışlar sergileme anlamına gelen ikiyüzlülük, münafıklığın temel göstergelerinden biridir. Hz. Peygamber insanlarla olan ilişkilerinde ikiyüzlü davrananların güvenilmeyi hak etmediğine¹⁴³⁶ ve dünyada ikiyüzlü olan kimsenin ahirette ateşten iki dili olacağına atıfta bulunarak¹⁴³⁷ Müslümanları iki yüzlülükten uzak durma konusunda uyarmıştır.¹⁴³⁸

Hz. Peygamber bahsedilen vasıflara sahip insanlara kıyamet günü değer vermeyeceğini belirten ifadelerle manevî cezayı etkili bir şekilde kullanmış bu uhrevî cezalara işaret etmek suretiyle Müslümanları, işaret edilen sözkonusu fiillerden sakındırmıştır. Belirtilen cezalara maruz kalma endişesiyle bu cezalarla irtibatlı olan vasıf ve davranışlardan kaçınma isteği olumsuz motivasyonu ifade etmektedir.

¹⁴³¹ Nesâî, "Zekât", 77.

¹⁴³² İbn Mâce, "Dua", 1.

¹⁴³³ Tirmizî, "Büyü", 42.

¹⁴³⁴ Tirmizî, "Birr", 71.

¹⁴³⁵ Buhârî, "Edeb", 52.

¹⁴³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/290.

¹⁴³⁷ Ebû Dâvûd, "Edeb", 39.

¹⁴³⁸ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslâm*, 1/627.

Allah'ın, belirtilen vasıf ve davranışları sevmemesi, Müslümanları bu davranışlardan uzaklaşmaya sevk edebilir. İnsanların bu amelleri işlemeleri halinde söz konusu cezalara maruz kalacaklarını bilmeleri, onları bu çirkin fiillerden sakınmaya yöneltebilir. Dünyada yapılan çirkin bir fiil sebebiyle Allah katında inanların en şerlileri şeklinde nitelendirilmek, Allah'ın rahmetinden mahrum olmayı ifade eden ve hiçbir Müslümanın istemeyeceği dolayısıyla bundan kaçınmayı sağlayabilecek son derece korkunç bir durumdur. Sonuç olarak, Hz. Peygamber Allah'ın ve kendisinin sevgisinden mahrum olmayı, bazı vasıf ve davranışlardan kaçınmayı sağlamada bir olumsuz motivasyon unsuru olarak kullanmıştır.

3.1.2. Dünyevî Maddî ve Manevî Cezalara Atıfta Bulunmak

Hz. Peygamber'in uyguladığı motivasyon yöntemlerinden birisi de yasaklanan davranışlara dünyada verilecek cezalara işaret ederek o davranışlardan sakınmaya yöneltmek olmuştur.

3.1.2.1. Dünyevî Maddî Cezalara Atıfta Bulunmak

Dünyevî maddî cezalar, İslâm hukukundaki cezaî müeyyideleri ifade eder. Bunların dışında Hz. Peygamber'in, bazı davranışların yapılmasının insanı helâke götüreceğini ifade etmesi, dünyada belaya uğratılacağını, sahibinin acele bir şekilde cezaya uğratılacağını, malının azaltılacağını, bereketinin giderileceğini, şeytanın o kimseye musallat olacağını belirtmesi ve yasaklanan bazı fiilleri işleyenlerin cenaze namazlarını kılmaması gibi cezalar da dünyevî maddî cezalar arasındadır. Bunlarla ilgili bazı örnekler vereceğiz.

İslâm hukukunda cezaî müeyyideler “Had, kısas-diyet ve ta'zîr” şeklinde üçe ayrılır. Bunlardan had, “Yüce Allah'ın hakkı olarak miktarı belirlenmiş olan cezadır.”¹⁴³⁹ Zina edene yüz sopa vurulması,¹⁴⁴⁰ iffetli bir kadına zina iftirasında bulunan kişiye seksen sopa vurulması ve şahitliğinin kabul edilmemesi,¹⁴⁴¹ hırsızlık yapanın elinin kesilmesi,¹⁴⁴² silahlı gasp, yol kesme ve eşkıyalık gibi suçları işleyenlerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi veya

¹⁴³⁹ Şemsüleimme Muhammed b. Amed b. Ebû Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Mısır: Matba'atü's-se'âde, ts.), 9/36.

¹⁴⁴⁰ en-Nûr 24/2.

¹⁴⁴¹ en-Nûr 24/4.

¹⁴⁴² el-Mâide 5/38.

sürgün edilmesi¹⁴⁴³ olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'de had kapsamına giren dört cezadan bahsedilir.¹⁴⁴⁴ Buna göre Hz. Peygamber söz konusu dünyevî maddî cezaları insanlara tebliğ ederek ve belirtilen suçları işleyenlere bu cezaları tatbik ederek söz konusu suçları işlemekten sakınmaya teşvik etmiştir. Belirtilen cezalara maruz kalma endişesiyle bulardan sakınmak olumsuz motivasyon ile gerçeklemektedir.

a) Hz. Peygamber, evli olup da zina eden kimsenin öldürüleceğini belirtmiştir.¹⁴⁴⁵ Ayrıca zina eden iki Yahudiye¹⁴⁴⁶ evli olup da zina ettiğini bizzat itiraf eden Mâiz b. Mâlik'e,¹⁴⁴⁷ Ğâmidoğullarından evli olduğu halde zina ettiğini bizzat itiraf eden bir kadına,¹⁴⁴⁸ kocasının işçisi ile zina eden evli bir kadına,¹⁴⁴⁹ Mescide cemaatle namaz kılmak üzere evinden çıkan bir kadına tecavüz eden evli bir adama¹⁴⁵⁰ recm cezasını uygulamıştır. Hz. Peygamber recm cezası ile ilgili bu uygulamaları ile zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurulmasını emreden¹⁴⁵¹ celde ayetini gayrı muhsanlara tahsis etmiştir.¹⁴⁵²

Zina fiilinde bedeni haz ve nefsânî arzu ve istekler ön plandadır. Zina yapan kimsenin hukuksuz olarak haz ve zevke yönelmesinin ceza cinsinden karşılığı acı ve elem olmaktadır. Dolayısıyla celde ayetinde¹⁴⁵³ belirtilen yüz sopa cezası bu bağlamda değerlendirildiğinde cezalandırmada zina işleyen kimsenin amacı ile zıt istikamette bir durum söz konusudur. Zina edenler, meşru olmayan bedeni arzu ve hazların neticesinde tüm bedenlerini etkileyen acı ve eleme maruz kalmaktadırlar. Ayrıca zina suçunu işleyenlere öngörülen acı ve elem içeren ceza insan fitratına uygundur. Nitekim insan fitrat olarak zevk veren şeylere yönelmeye, acı veren şeylerden kaçınmaya meyillidir. Zina etmek isteyen bir kimse, bu fiilden elde edeceği haz ve zevk ile bunun neticesinde maruz kalacağı ceza arasında tercih yapma durumunda olacaktır. Diğer yandan insan, toplum baskısından çekinme, utanma,

¹⁴⁴³ el Mâide /33-34.

¹⁴⁴⁴ Ali Bardakoğlu, "Had", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/548.

¹⁴⁴⁵ Nesâî, "Tahrîmu'd-dem", 5.

¹⁴⁴⁶ İbn Mâce, "Hudûd", 7.

¹⁴⁴⁷ Dârimî, "Hudûd", 14; Müslim, "Hudûd", 23; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 24.

¹⁴⁴⁸ Dârimî, "Hudûd", 17; Müslim, "Hudûd", 23.

¹⁴⁴⁹ Müslim, "Hudûd", 25; İbn Mâce, "Hudûd", 7; Tirmizî, "Hudûd", 8.

¹⁴⁵⁰ Tirmizî, "Hudûd", 22.

¹⁴⁵¹ en-Nûr 24/2.

¹⁴⁵² Keskin, *Recm Cezası-Ayet ve Hadis Tahlilleri*-, 317.

¹⁴⁵³ en-Nûr 24/2.

gibi sebeplerle işlediği zina suçunun açığa çıkmasından endişe eder, fitrat olarak bu suçların gizli kalmasını ister, ortaya çıkmasından rahatsız olur. Celde ayetinde¹⁴⁵⁴ belirtildiği üzere cezanın bir grup insanın nezaretinde uygulanması, failin arzusunun tam tersine işlediği suçun açığa çıkması ile neticelenmektedir.¹⁴⁵⁵ Tüm bunlar insanı söz konusu suçtan kaçınmaya sevk eden etkili olumsuz motivasyon unsurlarıdır.

b) Yüce Allah Kur’ân’da, iffetli kadınlara iftira atan ve sonra bunu ispat etmek için dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurulmasını ve onların şahitliklerinin hiçbir zaman kabul edilmemesini emretmiştir.¹⁴⁵⁶ Ayrıca namuslu ve kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanların dünyada ve ahirette lanetlendiğini ve onlar için büyük bir azap olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁵⁷

Hiz. Peygamber, işlediği suçlarla toplumda sorun ve kirize sebep olanları Allah’ın emrettiği şekilde cezalandırarak te’dip etmiştir. Hiz. Peygamber’in bu şekildeki tutumu, işlenen suçların tekrarlanmasını dolayısıyla yeni sorun ve krizlerin oluşmasını engelleme; insanların can, mal ve iffetlerini koruma amaçlarına matuftur.¹⁴⁵⁸ Hiz. Âişe’ye yapılan ithamın bir iftiradan ibaret olduğuna yönelik ayetlerin¹⁴⁵⁹ nazil omasının akabinde bu iftirada etkin rol oynayan bir kadın ile iki erkeğe Hiz. Peygamber’in emri ile ceza olarak hadd-i kâzif uygulanarak seksen sopa vurulmuştur.¹⁴⁶⁰

Kıskançlık, çekememezlik ve intikam duygusu bir kimseye zina isnad ederek ona iftira atmanın nedenleri arasındadır. Bunların hepsinde amaç, iftira edilen kimseyi aşağılayarak onun onurunu kırmaktır. İslâm’da zina iftirasında bulunan kişiye uygulanan iftira cezası bu duygularla savaşmak esasına dayanır. Nitekim bir kimseyi zina ile itham eden şahıs, zina ithamında bulunduğu şahsa psikolojik olarak ceza vermektedir. Bu nedenle ona verilecek ceza da aynı şekilde bedenî bir ceza olmalıdır. Ruhî cezanın karşılığı olarak bedenî ceza verilmiştir. Bedenî ceza, ruha ve duygulara etki bakımından daha etkilidir. Çünkü ruhî ceza bedenî cezanın

¹⁴⁵⁴ en-Nûr 24/2.

¹⁴⁵⁵ Suat Erdoğan, “Kur’an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi = Bingöl University Journal of Theology Faculty* 2/3 (2014), 152-153.

¹⁴⁵⁶ en-Nûr 24/4.

¹⁴⁵⁷ en-Nûr 24/23.

¹⁴⁵⁸ Muammer Bayraktutar, *Hiz. Peygamber’in Kriz Yönetimi* (Ankara: Otto Yayınları, 2023), 398.

¹⁴⁵⁹ en-Nûr 24/11-20.

¹⁴⁶⁰ İbn Mâce, “Hudûd”, 15; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 35.

bölümlerinden biridir. Zina ithamında bulunan kimse, zina ithamında bulunduğu kimseyi tahkir etmeyi amaçlamaktadır. İftira ettiği şahsa yönelik olan bu fiil, seksen sopa cezasının insanların huzurunda uygulanması nedeniyle, tüm toplum tarafından tahkir edilme şeklinde neticelenmektedir.¹⁴⁶¹ Kişinin, başkasına ispat edemeyeceği bir suçu isnad etmesi durumunda attığı suçun adeta bir bumerang gibi kendisine geri döneceğini bilmesi davranışını değiştirmesinde etkili olacaktır.¹⁴⁶² İslâm hukukunda cezalandırmanın iki gayesi vardır. Bunlardan birincisi suç işleme niyetinde olanları vazgeçirmek; ikincisi ise suç işleyen kimsenin işlediği fiili karşılıksız bırakmamaktır.

İslâm insanları suça sevk eden psikolojik faktörleri insanları suçtan uzaklaştırabilecek psikolojik etkenler ile engellemiştir. Bir kimse başka birine psikolojik yönden işkence etmek amacıyla iftira etmeyi düşünecek olursa bu fiilinin neticesinde maruz kalacağı bedenî ve ruhî cezaları ve toplum tarafından kendisine yöneltilecek hakaretleri hatırlayarak ondan vazgeçer.¹⁴⁶³

c) İslâm’da had cezası gerektiren suçlardan biri de hırsızlıktır. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur: “*Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.*”¹⁴⁶⁴ Ayete göre hırsızlık had kapsamına giren suçlar arasındadır. Hırsızlık, mülkiyet hakkını ihlal etmeyi ifade eder. Bu suça, mülkiyet hakkını yitirmeyi temsilen el kesme cezası uygulanmıştır.¹⁴⁶⁵

Hz. Peygamber, üç dirhem değerinde bir kalkan çalan birine had cezası uygulayarak elini kesmiştir.¹⁴⁶⁶ Amr b. Semure, Hz. Peygamber’in yanına gelerek bir kabileye ait bir deveyi çaldığını itiraf ederek buna yönelik gerekli cezanın kendisine tatbik edilmesini talep etmiştir. Hz. Peygamber, o kabileye birini göndererek durumu araştırmıştır. Kabilenin, gerçekten bir devesini kaybettiği tespit edilince Hz. Peygamber’in emri ile Amr b. Semure’nin eli kesilmiştir.¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶¹ Mehmet Dilek, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Ceza Uygulamaları* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020), 125.

¹⁴⁶² Erdoğan, “Kur’an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu”, 155.

¹⁴⁶³ Dilek, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Ceza Uygulamaları*, 125-126.

¹⁴⁶⁴ el-Mâide 5/38.

¹⁴⁶⁵ Erdoğan, “Kur’an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu”, 165.

¹⁴⁶⁶ Buhârî, “Hudûd”, 13; Tirmizî, “Hudûd”, 16.

¹⁴⁶⁷ İbn Mâce, “Hudûd”, 24.

d) İslâm'ın geldiği dönemlerde yaygın olarak kullanılan içki tederîcî olarak dört aşamada yasaklanmıştır. Çünkü bir defada yasaklanması durumunda insanların alışkanlıklarından hemen kurtulamayacakları dikkate alınmıştır. İlk önce içki, güzel rızıktan ayrılmıştır.¹⁴⁶⁸ İkinci olarak kesin bir şekilde yasaklanmamakla birlikte içkide büyük zarar ve faydalar bulunduğu fakat zararının daha büyük olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁶⁹ Üçüncü aşamada sarhoş iken namaza yaklaşmak yasaklanmıştır.¹⁴⁷⁰ Son olarak ise kesin bir şekilde haram kılınarak, şeytan işi bir pislik olduğu¹⁴⁷¹ bildirilmiştir.¹⁴⁷² Hz. Peygamber'e Nuaymân veya İbn Nuaymân sarhoş olmuş bir vaziyette getirildiğinde Hz. Peygamber, orada bulunanlara onu dövmelemlerini emretmiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar onu hurma değnekleri ve ayakkabıları ile dövmüştür.¹⁴⁷³ Hz. Peygamber, lakabı Himâr olan bir adamı içki içtiği için sopa vurma cezası ile cezalandırmıştır.¹⁴⁷⁴ Sarhoş eden maddeleri kullanma karşılığında sopa cezasının öngörülmesi suçun mahiyetinden kaynaklanır. Fail, keyif ve haz almaya yönelir ve gayri meşru olan bu davranışının neticesinde elem ve acıya maruz kalır. Ayrıca söz konusu fiil neticesinde uygulanan ceza, hissettirme yani zihni meleke eğitimidir. Acı ve elemnin belirli bir prosedür dahilinde uygulanması, farkındalık ve kendine gelme şeklindeki zihni aktiviteyi artıracaktır. Sarhoşluk veren maddelerin kullanılması his kaybı, acı ise hissetmek demektir. Buna göre suç ve ceza arasında tam bir uygunluk bulunduğu, suçun meydana getirdiği olumsuz yapının ceza ile telafi edildiği görülmektedir.¹⁴⁷⁵ İçki içene uygulanan sopa ile dövme cezası, onu bu fiilden sakınma konusunda motive edebilecek etkili bir olumsuz motivasyon yöntemidir.

e) Hukukta kısas, suç ile ceza arasında eşitlik yani suç işleyene suçun dengi bir ceza uygulamak demektir.¹⁴⁷⁶ Kısas, adam öldürme veya yaralama suçu kasten işlendiğinde, bu suçların failinin, işlediği fiilin cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasını ifade eder. Başka bir ifade ile kısas, kasten adam öldüren

¹⁴⁶⁸ en-Nahl 16/67.

¹⁴⁶⁹ el-Bakara 2/219.

¹⁴⁷⁰ en-Nisâ 4/43.

¹⁴⁷¹ el-Mâide 5/90.

¹⁴⁷² Karagöz v.dğr., "Hamr", 228.

¹⁴⁷³ Buhârî, "Hudûd", 4.

¹⁴⁷⁴ Buhârî, "Hudûd", 5.

¹⁴⁷⁵ Erdoğan, "Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu", 171-172.

¹⁴⁷⁶ Erdoğan, "Kısas", 244.

kimsenin, öldürdüğü kişiye karşılık öldürülmesi; kasıtlı olarak başka birini yaralayan bir kimsenin mağdurda meydana getirdiği bedenî-fizikî zararın benzeri ile cezalandırılmasıdır.¹⁴⁷⁷

Hız. Peygamber, maktulün velisinin affetmesi hariç, kasten öldürmenin kisası gerektirdiğini¹⁴⁷⁸ belirtmiştir. Kasten adam öldüren kimseye öngörülen kisas cezasının suça uygun bir ceza olması caydırıcılığını artırmaktadır. Dolayısıyla başkasını öldürmek isteyen birinin aklına, o kimseyi öldürmesi neticesinde ceza olarak kendisinin de öldürüleceği gelir. Bu durumda başkasının hayatı ile kendi hayatını karşılaştırdığında kendi hayatını tercih eder.¹⁴⁷⁹ Kasten birini yaralayan kimse için de aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla uygulanan cezalar, caydırıcılığı sağlama noktasında önemli bir olumsuz motivasyon unsurudur.

f) Hız. Peygamber, cezası dünyada verilecek davranışlara işaret ederken bazen helak edici davranışlara atıfta bulunarak onlardan sakındırmıştır. Rasûlullah (s.a.v.): “(İnsanı) helâk eden yedi şeyden kaçın!” buyurunca (Orada bulunan sahâbîlerin): “Ey Allah’ın Rasûlü! Bu yedi şey nedir?” diye sormaları üzerine şöyle cevap vermiştir: “Allah’a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah’ın haram kıldığı bir canı haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, (düşmanla karşılaşıldığında) savaştan kaçmak, evli, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara zina iftirasında bulunmak.”¹⁴⁸⁰ Bu fiillerin Hız. Peygamber tarafından helak edici olarak vasedilmesi, bunların kişiye verdiği zararın ölüm ile eşdeğerde olduğuna yönelik özel bir vurguyu ifade etmektedir.

g) Hız. Peygamber, Allah’ın; gazaya gitmeyen, gazaya giden bir gaziye techiz etmeyen veya cihada giden gazinin (geride bıraktığı) ailesine hayırla muamele etmeyen bir kimseyi kıyamet gününden önce büyük bir belaya uğratacağını¹⁴⁸¹ beyan etmiştir. Allah’ın ahirette ayırdığı azapla birlikte dünyada sahibini acele bir şekilde cezalandıracağı iki günah bulunduğunu; bunların zulüm (haksızlık) ve akraba ile

¹⁴⁷⁷ Şamil Dağcı, “Kisas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/488.

¹⁴⁷⁸ İbn Mâce, “Ferâiz”, 8; Nesâî, “Tahrimü’l-dem”, 14.

¹⁴⁷⁹ Erdoğan, “Kur’an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu”, 148.

¹⁴⁸⁰ Buhârî, “Vesâyâ”, 23; Müslim, “İmân”, 145.

¹⁴⁸¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 5; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 17.

ilgiyi kesmek olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁸² Hadiste işaret edilen dünyevî cezalar, belirtilen olumsuz davranışlardan sakınmaya sevk edebilecek önemli motivasyon vasıtalarıdır.

h) Hz. Peygamber faizin ve alışverişte yemin etmenin olumsuz maddî etkisine şöyle dikkat çekmiştir: “Faizden mal artıran hiç kimse yoktur ki işinin sonu malının azalması ile bitmiş olmasın.”¹⁴⁸³ “Alışverişinizde çok yemin etmeyin çünkü yemin malı sattırır; ama bereketini giderir.”¹⁴⁸⁴ Böylece faiz ile mal artıranların dünyada başlarına gelecek kaçınılmaz sona işaret etmiş; yeminin malın bereketini yok ettiğini vurgulamıştır. Belirtilen cezalara maruz kalmama isteği, söz konusu davranışlardan sakınma konusunda motivasyon sağlayabilir.

ı) Hz. Peygamber, yeterli sayıdaki kişi bulunduğu halde namazın cemaatle kılınmamasının neticesine: “Bir köyde veya kırdaki üç kişi bir arada bulunup da namazlarını cemaatle kılmazlarsa, şeytan mutlaka onlara musallat olur. Çünkü sürüden ayrılan koyunu kurt yer.”¹⁴⁸⁵ hadisi ile dikkat çekmiştir.

i) Bir yolculuk sırasında üzerinde gitmekte olduğu deveye: “Allahım buna lanet et!” şeklinde lanet eden bir kadını duyan Hz. Peygamber: “Üzerine lanet edilmiş olan bir deve bizimle beraber olmasın!” buyurmuş¹⁴⁸⁶ ve devenin üzerindeki alarak salıverilesini emretmiştir.¹⁴⁸⁷ Böylece bindiği deveye lanet eden kadını ve başka kimseleri bu işten vazgeçirmek için devesini salıverme cezası ile cezalandırmıştır.¹⁴⁸⁸

j) Hz. Peygamber haddi aşarak azgınlık yapmak ve akraba ile ilişkiyi kesmek gibi kötülüklerin cezasının dünyada verileceğini,¹⁴⁸⁹ bir zalimi görüp de onun zulmüne engel olunmadığı takdirde Allah’ın insanlara genel bir azap vermesinin kaçınılmaz olduğunu,¹⁴⁹⁰ Allah’ın, Müslümanların gizli hallerini araştıranların, gizli

¹⁴⁸² Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 57.

¹⁴⁸³ İbn Mâce, “Ticârât”, 58.

¹⁴⁸⁴ Nesâî, “Büyû”, 5. Benzer bir rivayet şu şekildedir: “Alışverişinizde yemin etmekten sakının. Belki (ettiğiniz bu yeminler) size malınızı çok sattırıp para kazandırabilir. Fakat daha sonra da malınızı mahveder.” (İbn Mâce, “Ticârât”, 30.)

¹⁴⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Salât”, 46.

¹⁴⁸⁶ Müslim, “Birr”, 82.

¹⁴⁸⁷ Müslim, “Birr”, 80.

¹⁴⁸⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/147.

¹⁴⁸⁹ İbn Mâce, “Zühd”, 23.

¹⁴⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 17.

hallerini ortaya çıkararak evinde bile rezil edeceğini,¹⁴⁹¹ Müslüman kardeşini işlediği bir suçtan dolayı ayıplayan bir kimsenin o suçu işlemekten ölmeyeceğini,¹⁴⁹² Allah'ın; ihtiyaç sahibine, yoksula ve elinde hiçbir şey olmayan fakire kapısını kapatan idareciye ihtiyaç ve fakirlik içine düştüğünde göğün kapılarını kapatacağını,¹⁴⁹³ Allah'ın, akrabaları ile irtibatını koparan kimselerden irtibatını koparacağını,¹⁴⁹⁴ insanların malını (tüketip) geri ödememek niyetiyle alan kimsenin malını telef edeceğini¹⁴⁹⁵ ve başına gelen belaya rıza göstermeyen kimsenin Allah'ın gazabına uğrayacağını¹⁴⁹⁶ beyan etmiştir.

k) Hz. Peygamber bazı fiilleri işleyenler öldüklerinde onların cenaze namazını kılmamıştır. Bu durumun insanlara yansıyan iki yönü bulunmaktadır. Birincisi o fiili işleyeni cezalandırmak. İkincisi ise bu cezadan başkalarının ibret almasını sağlamaktır. Örneğin; Hayber savaşında ölen birinin cenaze namazını, ganimet malından çaldığı gerekçesiyle kılmamış;¹⁴⁹⁷ intihar eden birinin cenaze namazını intihar ettiği gerekçesiyle kılmamıştır.¹⁴⁹⁸ Hz. Peygamber'in bizzat cenaze namazını kılmaması, insanların bu durumu dikkate alarak benzer bir fiili yapmalarına engel olmak içindir.¹⁴⁹⁹

Evli olup da zina edenlerin recm edilerek öldürülmesi, namuslu kadınlara zina iftirasında bulunanlara seksen sopa vurulması, haksız bir şekilde adam öldüren kimselerin öldürdükleri şekilde öldürülmeleri şeklindeki cezalar kişisel onuru korumaya ve toplumsal düzeni sağlamaya yöneliktir. Aynı şekilde bu cezaların caydırıcı özelliği vardır. Bu tür ceza uygulamalarında amaç, bu konularda olumsuz motivasyon oluşturarak söz konusu suçların meydana gelmesini engellemektir.

Hz. Peygamber'in dile getirdiği cezalara baktığımızda bunlardan bir kısmının dünya malından mahrum olmaya yönelik olduğu görülmektedir. Fıtrat olarak dünya malına meyilli olan insan, sahip olduğu maddî varlıkları kaybetmek istemeyeceğinden, dünya malından mahrumiyeti öngören cezalardan kaçınmaya

¹⁴⁹¹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 35.

¹⁴⁹² Tirmizî, "Kıyamet", 52.

¹⁴⁹³ Tirmizî, "Ahkâm", 6.

¹⁴⁹⁴ Ebû Dâvûd, "Zekât", 45.

¹⁴⁹⁵ Buhârî, "İstikrâr", 2.

¹⁴⁹⁶ İbn Mâce, "Fiten", 23; Tirmizî, "Zühd", 57.

¹⁴⁹⁷ Nesâî, "Cenâiz", 66.

¹⁴⁹⁸ Müslim, "Cenâiz", 107; Tirmizî, "Cenâiz", 68; Nesâî, "Cenâiz", 68.

¹⁴⁹⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 7/47.

yönelir. İnsan kendi onurunu rencide edecek bir duruma gelmek istemez. Özellikle gizli durumlarının ifşa edilmesi insanın asla istemeyeceği bir şeydir. Hadislerde ifade edildiği şekilde gizli hallerinin ifşa edileceğini bilmesi kişiyi buna sebep olacak davranışlardan uzaklaştırabilir. Hz. Peygamber'in bazı fiilleri işleyenlerin cenaze namazını kılmaması da insanları o davranışlardan sakındırmaya yönelik bir cezadır. Hadislerde ifade edildiği şekliyle şeytanın bir kişiye musallat olması, o kimsenin şeytanın emrine girmesi ve iradesini kaybetmesi anlamına gelir. Bunu bilmek insanı, kendisi ile irtibatlandırılan fiilden sakınmaya sevk edebilir.

3.1.2.2. Dünyevî Manevî Cezalara Atıfta Bulunmak

Hız. Peygamber, İslâm'ın yasakladığı davranışlardan sakındırmada dünyevî manevî cezaları etkili bir şekilde kullanmıştır. Dünyevî manevî cezaları *Kızarak Tepki Göstermek*, *Lanet veya Beddua Etmek* ve *Bizden Değildir Sözüünü Kullanmak* başlıkları çerçevesinde inceleyeceğiz.

3.1.2.2.1. Kızarak Tepki Göstermek

Motivasyon çeşitlerini incelerken belirttiğimiz üzere azarlama, kınama, sözlü veya yazılı uyarıda bulunma gibi eylemler olumsuz dışsal motivasyon sağlayan davranışlardır. Bir yanlış davranışa veya bu yanlış davranışta bulunan birine kızmak da aynı kapsamda değerlendirilebilecek bir olumsuz dışsal motivasyon unsurudur. Bir davranışa kızarak tepki göstermek, gösterilen tepki ile ilişkilendirilen o davranışa bir daha yapmama konusunda olumsuz motivasyon sağlayabilecek nitelikte önemli bir yöntemdir.

Hız. Peygamber, birçok hadisinde affetme ve hoşgörünün güzelliğini dile getirmiştir. Kendi şahsına haksızlık yapanları affederek ümmetine örnek olmuştur.¹⁵⁰⁰ Hız. Peygamber'in özelliklerini anlatan kaynaklar, onun hoşgörülü mizacına önemli ölçüde yer vermiştir. Bu da söylediği şeyleri bizzat uygulayarak üstün bir hoşgörü timsali olduğunu göstermektedir. Hız. Ali, Hız. Peygamber'in insanların en hoşgörülüsü ve en doğru sözlüsü olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda ahlakı en güzel ve en yumuşak, arkadaşlıkta en cömert olanıydı. Toplumdaki mevkiine ve ağır görevine rağmen, kendisine binmesi için ödünç verilen hayvana,

¹⁵⁰⁰ Mehmet Salih Arı, "Hız. Muhammed'in Hoşgörü Anlayışı", *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, ed. Mahfuz Söylemez (Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007) 1/654.

sahibini bindirmek için ısrar edecek kadar hakka riayet ederdi. Hz. Peygamber, hoşgörüsüyle insanların kalplerini kazanır, hiçbir zaman nefret ettirmezdi.¹⁵⁰¹ Hz. Peygamber'in bu yönüne işaret eden çok sayıda örnek vardır. Örneğin hırkasını çekiştirip boynunu inciterek kendisinden mal talep eden bir bedeviye kızmamıştır.¹⁵⁰² Kendisine zehirli et ikram ederek suikast düzenleyen bir kadını affetmiştir.¹⁵⁰³ Bir gazve sırasında kılıcını bir ağacın dalına asıp uyurken; bir müşriğin, kılıcını alıp kendisine suikast düzenlemek istediği esnada kılıcın yere düşmesi neticesinde kılıcını yerden aldığı anda canına kast eden o müşriği öldürme imkânı varken öldürmemiş ve affetmiştir.¹⁵⁰⁴

Bununla birlikte son derece hoşgörülü olan Hz. Peygamber bazı davranışlara tepki göstermiş ve kızmıştır. Hz. Peygamber'in bir davranışa kızması, bu davranışın onun nezdinde olumsuz bir davranış olduğunu gösterir. Hz. Peygamber, bu tür tepkileri şahsına yapılan olumsuz bir davranışa değil Allah'ın kurallarının ihlal edilmesi üzerine göstermiştir. Nitekim Hz. Âişe'nin ifade ettiği gibi Hz. Peygamber hiçbir zaman kendisi için intikam almamış; fakat Allah'ın yasaklarının çiğnenmesi durumunda Allah hakkı için intikam almıştır.¹⁵⁰⁵ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bazı davranışlara kızmasını bu şekilde anlamak gerekir. Hz. Peygamber'in bu öfkesini ve tepkisini hamiyet kavramı çerçevesinde değerlendirebiliriz. Hamiyet, öfke gücünün akıl ve din ölçüleri kapsamında aktif olması demektir. Bu ölçüler içerisinde davranan insanda hamiyeti gerektiren durumlarda öfke harekete geçer; hilmin bulunması gereken durumlarda ise yatıştır.¹⁵⁰⁶ Buna göre Hz. Peygamber'in bu tür olumsuz davranışlara yönelik öfkesi övülen bir öfkedir. Yani din ve hak uğruna gösterilen öfkenin dışa yansımasıdır. Onun gösterdiği bu öfke, Müslümanlar tarafından o davranışın son derece olumsuz ve kaçınılması gereken bir davranış olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Bu idrak ise davranışlara Hz. Peygamber'in kızdığı olumsuz davranışlardan sakınmak şeklinde yansır.

¹⁵⁰¹ Talat Sakallı, "Hz. Peygamber ve Dinî Hoşgörü", *Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayısı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 404.

¹⁵⁰² Buhârî, "Humus" 19, "Libâs", 18, "Edeb", 68, Müslim, "Zekât", 128.

¹⁵⁰³ Buhârî, "Hibe", 28; Müslim, "Selâm", 45; Ebû Dâvûd, "Diyet", 6.

¹⁵⁰⁴ Buhârî, "Cihâd", 84, 87, "Meğâzi", 31, 32; Müslim, "Müsâfirin", 311.

¹⁵⁰⁵ Buhârî "Menâkıb", 23, "Edeb", 80; Müslim, "Fedâil", 77; Ebû Dâvûd, "Edeb", 4.

¹⁵⁰⁶ Mustafa Çağrı, "Hamiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/481.

a) Kur'ân, Hz. Peygamber'i üzmeyi hoş karşılamamıştır.¹⁵⁰⁷ Bu sebeple ona inananlar, onu üzen davranışlardan uzak durmak zorundadır. Hz. Peygamber'in yapılan herhangi bir davranışa kızması, o davranışın İslâm'da yeri olmadığı için tasvip edilmediğini gösterdiği gibi aynı zamanda manevî bir cezadır. Hz. Peygamber, kimden gelirse gelsin, münker olarak gördüğü söz ve fiile sessiz kalmamıştır. Ümmetine de sessiz kalmayıp sözlü, fiilî ve kalbî olarak mücadele etmeyi emretmiştir.¹⁵⁰⁸ Hz. Peygamber'in bu şekilde tepki gösterdiğini ifade eden birçok hadis, hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber Ensar'dan birinin bahçesine girdiğinde bahçede bulunan deve Hz. Peygamber'i görünce inledi ve gözlerinden yaş aktı. Hz. Peygamber deveye yaklaşıp devenin başını okşayınca deve sakinleşti. Hz. Peygamberin, devenin kime ait olduğunu sorması üzerine Ensar'dan bir genç devenin kendisine ait olduğunu söyleyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın sana vermiş olduğu bu deve hakkında Allah'tan korkmuyor musun?! Deve bana (senin hakkında) şikâyetle bulundu: Senin kendisini aç bıraktığını ve fazla çalıştırmak suretiyle kendisini yordüğünü şikâyet etti."¹⁵⁰⁹ Bu devenin lisan-ı hâli, zayıf ve yorgun düşmüş olan bedeni, çok şey ifade ediyordu. Kâinata şefkat ve merhamet nazarıyla bakan Hz. Peygamber de bu dilsiz hayvanın söz konusu haline tercüman olmuştu. Devenin sahibine hayvanların birer emanet olmaları hasebiyle, onların haklarına riayet edilmesi gerektiğini hatırlatmıştı.¹⁵¹⁰ Hz. Peygamber'in söz konusu devenin sahibine "Allah'ın sana vermiş olduğu bu deve hakkında Allah'tan korkmuyor musun?!" şeklinde hitap etmesi, bu işe kızdığını ve tepki gösterdiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber bu şekilde tepki göstererek hem devenin sahibine hem orada bulunan diğer sahâbîlere hem de tüm Müslümanlara hayvanların haklarına riayet edilmesi ve onlara merhametli davranılması konusunda uyarıda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in adama tepki göstermesi, devesine karşı yaptığı hataları fark ederek daha dikkatli davranmaya sevk edebilecek önemli bir motivasyon vasıtasıdır.

¹⁵⁰⁷ el-Ahzâb 33/53.

¹⁵⁰⁸ Müslim, "İmân", 78.

¹⁵⁰⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 44.

¹⁵¹⁰ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi*, 5/257.

b) İltimas kavramı Türkçe’de *haksız yere adam kayırma, birisine arka çıkma ve ona ayrıcalık tanıma* anlamına gelmektedir.¹⁵¹¹ Kur’ân ve hadisler, insanları bu davranıştan sakındırmaktadır. Kur’ân-ı Kerîmde: “*Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine olsa bile adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.*”¹⁵¹² buyurulmaktadır. Hz. Peygamber de Allah’ın hükümlerinin, yakın olan ve uzak olan herkese uygulanması ve hiçbir kınayanın kınamasının bunu uygulamaktan alıkoymaması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur.¹⁵¹³ Kendisine bu konuda gelen talepleri şiddetle reddetmiştir. Bir hadise göre Mahzum kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyş kabilesini tasalandırdı ve şöyle dediler: Rasûlullah ile o kadın hakkında kim konuşabilir? Sonra “Bu konuda Rasûlullah’ın sevdiği Üsâme b. Zeyd’den başka kim cesaret edebilir ki?!” dediler ve Üsâme, Rasûlullah ile konuştu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “Allah’ın koymuş olduğu hadlerden birinde şefaet mi ediyorsun?!” buyurdu ve kalkıp bir hutbe îrad ederek şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Sizden öncekileri helak eden, onlardan meşhur bir kimse hırsızlık yaptığında onu cezalandırmayıp bırakmaları; zayıf (fakir ve kimsesiz) bir kimse hırsızlık yaptığında ise ona ceza uygulamalarıydı. Allah’a yemin ederim ki şayet Muhammed’in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsaydı mutlaka onun da elini keserdim!”¹⁵¹⁴ Başka bir hadise göre söz konusu kadın hakkında şefaet etmek isteyip de Hz. Peygamber ile konuşunca (buna kızması nedeniyle) Hz. Peygamber’in yüzünün rengi değişmiştir.¹⁵¹⁵ Hz. Peygamber bu hadiste hırsızlık yapan sözkonusu kadının adının Fatıma olması nedeniyle özellikle kızı Fatıma’yı (r.anhâ) örnek vermiştir. Bu sözleriyle o hiç tanımadığı Fatıma ile kendi kızı Fatıma’yı ilahi ahkâm karşısında eşit tutacağına işaret etmiştir.¹⁵¹⁶ Hz. Peygamber, hırsızlığı sabit olan söz konusu kadına

¹⁵¹¹ Nebi Bozkurt, “İltimas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/154.

¹⁵¹² en-Nisâ 4/135.

¹⁵¹³ İbn Mâce, “Hudûd”, 3.

¹⁵¹⁴ Müslim, “Hudûd”, 8; Tirmizî, “Hudûd”, 6; Nesâî, “Kat’u’s- sârik”, 6.

¹⁵¹⁵ Müslim, “Hudûd”, 9.

¹⁵¹⁶ Ahmet Lütü Kazancı, “Hz. Peygamber’de Sevgi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5 (1993), 63.

uygulanacak olan şerî cezanın affedilmesini talep eden Üsâme b. Zeyd'e tepki göstermiştir. Şerî cezaları uygulamadaki adaletsizliğin helâk sebebi olduğuna dikkat çekmiştir. Sözkonusu kadına el kesme cezasının uygulanması ile hem kadın hem de bu cezanın tatbikine şahid olanlar ders almışlardır. Bu ceza caydırıcılık bakımından insanların benzer davranışları yapmak istemeleri durumunda onları bu davranışlardan engelleme konusunda motivasyonel bir etki oluşturabilecek niteliktedir.

c) Şahitlik ile adaleti ayakta tutmak gerektiğini ifade eden ayetleri¹⁵¹⁷ inananlara öğreten Hz. Peygamber'in, şahitlikten uzak durması düşünülemez. Ancak, çocukları arasında ayırım yaparak, diğerlerine vermediği bir bağışa şahitlik yapmasını isteyen sahâbînin bu talebini geri çevirmiştir. Nu'mân b. Beşîr'in annesi Amra bint Revâha, babasından Nu'mân için kendi malından bir şeyler bağışlamasını talep eder; o da bir sene onu oyaladıktan sonra Nu'mân'a bir miktar mal bağışlamayı kabul eder. Nu'mân'ın annesi Bint Revâha, babasına "Oğluna yaptığı bu bağışa Rasûlullah'ı şahid tutmazsan kabul etmem!" deyince babası (Beşîr) o zaman küçük bir çocuk olan Nu'mân'ın elinden tutup onu Hz. Peygamber'e götürür ve Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu çocuğun annesi Bint Revâha, oğluna yapmış olduğum bağışa senin şahit olmanı istiyor." deyince Hz. Peygamber: "Ey Beşîr! Senin bundan başka çocuğun var mı?" diye sorar. Nu'mân'ın babası Beşîr: "Evet" cevabını verir. Hz. Peygamber: "Onların hepsine bunun gibi bağış yaptın mı?" şeklinde tekrar sorduğunda Nu'mân'ın babası Beşîr: "Hayır" cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Öyleyse beni (buna) şahit gösterme; çünkü ben haksızlığa şahitlik etmem!" buyurmuştur.¹⁵¹⁸ Hz. Peygamber, diğer çocuklarına haksızlık yaparak çocuklarının sadece birisine bağışta bulunan söz konusu sahâbîye tepki göstererek, böyle bir haksızlığa şahit olamayacağını dile getirmek suretiyle onu bu davranışından sakınmaya sevk etmiştir.

d) Hz. Peygamber bazen insanlarda olumsuz davranış gördüğünde, o davranışın sahibine yönelttiği soru ile kızarak o davranıştan sakınılmasını sağlamıştır. Örneğin kader hakkında tartışan sahâbeye kızmış ve davranışlarının yanlışlığını göstermek üzere: "Siz bununla mı emrolundunuz yoksa ben size bunun için mi gönderildim?! Sizden öncekiler bu konuda tartıştıkları için helak oldular. Bu

¹⁵¹⁷ en-Nisâ 4/135, el-Mâide 5/8.

¹⁵¹⁸ Müslim, "Hibât", 14; Ebû Dâvûd, "Büyû", 85.

konuda bir daha tartışmamamızı emrediyorum!”¹⁵¹⁹ buyurmuştur. Yine eşini bir defada üç talak ile boşayan bir adama kızmış ve ayağa kalkarak: “Aranızda olduğum halde Allah'ın Kitabı ile mi oynanıyor?!”¹⁵²⁰ şeklinde tepki göstermiştir. Cemaatle namaz kılarken imamdan önce hareket edenlere tepkisi ise: “Sizden biriniz başını imamdan önce kaldırdığında; Allah'ın, onun başını eşek başına çevirmesinden veya Allah'ın onun sûretini eşek sûretine çevirmesinden korkmaz mı?!”¹⁵²¹ olmuştur.

e) Hz. Peygamber ibadetlerde ölçülü ve kolaylaştırıcı olmayı tavsiye etmiş, insanları bıktıracak ya da ibadetlerin huşû ile eda edilmesini engelleyecek bir yaklaşımı hoş karşılamamıştır. Bu şekilde davrananlara tepki göstermiştir. Muâz b. Cebel'in bir gün yatsı namazını kıldırırken Bakara sûresini okuması neticesinde namaz kıldırıldığı sahâbîlerden birisinin kendisini Hz. Peygamber'e şikâyet etmesi üzerine Hz. Peygamber Muâz'a: “Sen fitne mi çıkarmak istiyorsun?!” buyurmuş ve namazı daha kısa sûrelerle kıldırmasını emretmiştir.¹⁵²² “Sen fitne mi çıkarmak istiyorsun?!” ifadesi “Sen dinden nefret ettiren ve dine gelenleri engelleyen biri misin?!” anlamındadır. Bu ifadeden, haram olmayıp mekruh olsa bile yasaklanmış olan bir fiili yapanın yaptığına tepki gösterilebileceği, bu gibi durumlarda sözlü azar ile yetinmemin caiz olduğu, namazı kısa tutarak kıldırmanın emredildiği, cemaat istemiyorsa namazın uzatılması nedeniyle ta'zirde bulunulabileceği anlaşılmaktadır.¹⁵²³

f) Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin, Hz. Safiyye'nin gıyabında boyunun kısa olduğunu eliyle işaret etmesi üzerine: “Sen öyle bir söz söyledin ki, bu söz denize karışsaydı denizin suyunu bozardı!” buyurarak tepki göstermiştir.¹⁵²⁴ İnsanların fiziksel durumlarıyla alay etmek bir bakıma Allah'ın takdirine karşı gelmek gibidir. Nitekim insanların elinde olmayan böylesi bir durumla alay etmek, Yüce Allah'ın takdir edip yarattığıyla alay etmeyi ifade eder. İnsanda doğuştan veya sonradan meydana gelen fiziksel ve zihinsel özürlerle alay etmek de bu şekildedir.¹⁵²⁵ O günün

¹⁵¹⁹ Tirmizî, “Kader”, 1.

¹⁵²⁰ Nesâî, “Talâk”, 6.

¹⁵²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/260, 271, 425, 456, 469, 503; Dârimî, “Salât”, 72; Buhârî, “Ezân”, 53; Müslim, “Salât”, 115; İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 41; Ebû Dâvûd, “Salât”, 75; Nesâî, “İmâme”, 38.

¹⁵²² Buhârî, “Edeb”, 74, “Ezân”, 60; Müslim, “Salât”, 178, 179.

¹⁵²³ Nevevî, *el-Minhâc*, 4/182-183.

¹⁵²⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 40; Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 51.

¹⁵²⁵ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi*, 3/455.

şartlarına göre deniz suyunun kirletilmesi imkân dâhilinde değildir. Hz. Peygamber gıybet ederken söylenen sözün denize karıştırılması durumunda denizin suyunu ifsad edeceğini beyan etmesi de Müslümanları gıybetten sakındırabilecek etkileyici ve akılda kalıcı bir ikazdır.

g) Hz. Peygamber, ganimet dağıtımında kendisini adaletsizlikle itham eden bir adama,¹⁵²⁶ savaş kapsamındaki bir yolculuk esnasında oruç tutanlara,¹⁵²⁷ Müslüman kardeşine hasedlik yaparak onun zarar görmesine sebep olan kişiye,¹⁵²⁸ mescidin kible duvarını kirleten kimseye,¹⁵²⁹ cemaatle namaza gelmeyenlere,¹⁵³⁰ kendisi muhtaç olduğu halde ısrar ederek sadaka vermek isteyen kişiye,¹⁵³¹ meşru bir mazereti olmaksızın savaşa giden orduya katılmayan üç sahâbîye¹⁵³² ve hakkı olmayan bir şeyi talep eden zekât memuruna¹⁵³³ kızmıştır. Böylece söz konusu davranışlardan sakındırmıştır.

Yukarıdaki rivayetlerde Hz. Peygamber'in bazı davranışlara karşı tepkileri yer almaktadır. Onun bu şekilde tepki göstermesi, onu örnek alanlar nezdinde uyarıcı ve dikkat çekici bir etkiye sahiptir. Tepkisini gösterirken kullandığı “Sen fitne mi çıkarmak istiyorsun?!” , “Aranızda olduğum halde Allah'ın Kitabı ile mi oynanıyor?” şeklindeki ifadeler, söz konusu davranışın ne derece çirkin olduğunu göstermeye yetmektedir. Hz. Peygamber cezayı gerektiren bir suçu işleyen kimliğine bakmaksızın ona gerekli cezayı uygulayacağını belirterek, hukuk kuralları karşısında herkesin eşit olduğunu ortaya koymuş ve Müslümanları adaletli olmaya teşvik etmiştir. Hz. Peygamber'in yüzünün renginin değişmesi, benzer durumda geçmiş milletlerin yaptıkları adaletsizlik nedeniyle helak olmak ile cezalandırıldıklarını ifade etmesi dikkat çekicidir. Hz. Peygamber, çocuklar arasındaki adaleti ihlal eden bir bağışa şahitlik etmemek suretiyle Müslümanları çocukları arasında adaletsiz davranmaktan sakındırmış, adaleti gözetmeye teşvik etmiştir. Rasûlullah'ın bir davranışa kızması, Müslümanları o davranışı yapmaktan kaçınmaya sevk edebilecek etkili bir olumsuz motivasyon vasıtasıdır.

¹⁵²⁶ Buhârî, “Edeb”, 53, 71, “İsti'zân”, 47; Müslim, “Zekât”, 140, 141.

¹⁵²⁷ Müslim, “Sıyâm”, 90; Tirmizî, “Savm”, 1.

¹⁵²⁸ İmam Mâlik, “Ayn”, 2.

¹⁵²⁹ Buhârî, “Edeb”, 75; Müslim, “Mesâcid”, 52, Ebû Dâvûd, “Salât”, 22; Nesâî, “Mesâcid”, 35.

¹⁵³⁰ Dârimî, “Salât”, 19.

¹⁵³¹ Dârimî, “Zekât”, 25.

¹⁵³² Buhârî, “Meğâzî”, 76, “İsti'zân”, 21; Müslim, “Tevbe”, 53; Nesâî, “Mesâcid”, 38.

¹⁵³³ İmam Mâlik, “Sadaka”, 14.

3.1.2.2.2. Lanet veya Beddua Etmek

Lanet, “Cezalandırmayı gerektirecek kadar şiddetli bir öfke ile kovma ve uzaklaştırma” anlamına gelir.¹⁵³⁴ Lanetin Yüce Allah’tan gelmesi, “Ahirette cezalandırmayı, dünyada ise kişinin yaptığı işin telafisinin, kabulünün ve tevfiginin kesilmesini” ifade eder.¹⁵³⁵ Lanetin insanlardan gelmesi ise “Başkasına beddua etmeyi” ifade eder.¹⁵³⁶ Ayrıca lanet kelimesi mümin biri hakkında kullanıldığında Allah’ın o kimseyi iyi ve salih kimselerin mertebesinden uzaklaştırması ve işlediği günah ölçüsünde onu cezalandırması anlamına gelir.¹⁵³⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de belirtildiğine göre kâfirler,¹⁵³⁸ Yâhûdiler,¹⁵³⁹ zâlimler,¹⁵⁴⁰ şeytan,¹⁵⁴¹ Allah’ın indirdiklerini gizleyenler,¹⁵⁴² namuslu kadınlara zina iftirasında bulunanlar,¹⁵⁴³ münafıklar,¹⁵⁴⁴ Âd kavmi,¹⁵⁴⁵ Firavun ve adamları¹⁵⁴⁶ Allah’a ve Rasûlü’ne eziyet edenler,¹⁵⁴⁷ Allah’a verdikleri sözde durmayanlar, yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlar¹⁵⁴⁸ ve yalan haber yayanlar¹⁵⁴⁹ Allah’ın lanetine uğrayacaklardır.¹⁵⁵⁰

Beddua, Farsça da *kötü* anlamına gelen *bed* kelimesi ile Arapça’da *isteme*, *dileme* anlamına gelen *dua* kelimesinin birleşmesinden oluşmuştur.¹⁵⁵¹ Beddua, *bir kimsenin başına kötü şeylerin gelmesi için yapılan duayı* ifade eder. Müslümanları basit nedenlerle birbirlerinin aleyhine beddua etmeleri İslâm ahlakıyla bağdaşmayan bir davranıştır. Hz. Peygamber genellikle İslâm’a düşmanlık yapanlara beddua etmemiş, onların hidayete ermeleri için dua etmiştir.¹⁵⁵² Zulme uğrayanın, zulüm

¹⁵³⁴ İsfahânî, “Lanet”, 1315.

¹⁵³⁵ Mesela bk. el-Bakara 2/159; Hûd 11/18; en-Nûr 24/7.

¹⁵³⁶ İsfahânî, “Lanet”, 1316.

¹⁵³⁷ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Lanet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/101.

¹⁵³⁸ el-Bakara 2/89, 161.

¹⁵³⁹ en-Nisâ 4/46.

¹⁵⁴⁰ el-A’râf 7/44.

¹⁵⁴¹ el-Hicr 15/35.

¹⁵⁴² el-Bakara 2/159.

¹⁵⁴³ en-Nisâ 4/93.

¹⁵⁴⁴ et-Tevbe 9/68.

¹⁵⁴⁵ Hûd 11/60.

¹⁵⁴⁶ Hûd 11/99.

¹⁵⁴⁷ el-Ahzâb 33/57.

¹⁵⁴⁸ er-Ra’d 13/25.

¹⁵⁴⁹ el-Ahzâb 33/60-61.

¹⁵⁵⁰ Karagöz v.dğr., “Lanet”, 393.

¹⁵⁵¹ Mustafa Çağrırcı, “Beddua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992) 5/297.

¹⁵⁵² Buhârî, “De’avât”, 59.

yapanlar hakkında beddua etmesinin caiz olduğunu gösteren ayet¹⁵⁵³ ve hadisler de bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber aralarında azılı İslâm düşmanları Ebû Cehil ve Ümeyye b. Halef'in de bulunduğu yedi kişiye beddua etmiş, bunların hepsi Bedir savaşında öldürülmüştür.¹⁵⁵⁴ Böylece Hz. Peygamber'in bu bedduası yerini bulmuştur.¹⁵⁵⁵

Kur'ân'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği¹⁵⁵⁶ Hz. Peygamber, kendi şahsına karşı işlenen suçları affetmiş, bunlara karşılık vermemiştir. Hz. Aişe'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber Allah'ın hudutları çiğnenmediği sürece şahsı adına hiç kimseden intikam almamıştır.¹⁵⁵⁷ Hz. Peygamber, Müslümanın kötü sözlü ve lanetleyen birisi olamayacağını belirtmiş; ashabını bu fiillerden sakındırmıştır.¹⁵⁵⁸ Ancak Allah'ın ve insanların hukukunun ihlali; huzur, güven ve toplum düzeninin bozulması, dinî ve ahlakî çöküntüye sebep olan veya bunlara zemin hazırlayan davranışlar söz konusu olduğunda, bu davranışlardan sakındırmak amacıyla bunları yapanlara lanet okumuştur. Hz. Peygamber bu tutumuyla söz konusu davranışlara yönelik olumsuz motivasyon oluşturmaya hedeflemiştir.

Hadislerde yapılan olumsuz davranışların laneti gerektirdiği farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bazı davranışlar için “Allah lanet etmiştir.” ifadesi kullanılmış, bazı fiillere yönelik olarak da “Hz. Peygamber'in o fiili işleyenlere lanet ettiği” ifade edilmiştir. Lanete konu olan davranışlara gelince, bununla ilgili hadislerde birçok örnek bulmak mümkündür: Mahkemede görüşülecek bir konu (bir dava) için rüşvet veren ve alan,¹⁵⁵⁹ (başkasının saçından kendi saçına) saç ekleyen ve ekleten, dövme yapan ve yaptıran,¹⁵⁶⁰ faizi yiyen, yediren, yazan ve buna şahitlik eden,¹⁵⁶¹ kaderi yalanlayan,¹⁵⁶² hayvanın yüzünü ateşle dağlayan,¹⁵⁶³ bir hayvanın diri diri

¹⁵⁵³ en-Nisâ 4/148.

¹⁵⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/393, 397.

¹⁵⁵⁵ Karagöz v.dğr., “Beddua”, 60.

¹⁵⁵⁶ el-Enbiyâ 21/107.

¹⁵⁵⁷ Buhârî, “Hudûd”, 10, Ayrıca bk. Müslim, “Fedâil”, 77.

¹⁵⁵⁸ Buhârî, “Edeb”, 44; Müslim, “Birr”, 80, 87; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 45.

¹⁵⁵⁹ Tirmizî, “Ahkâm”, 9. Ayrıca bk. İbn Mâce, “Ahkâm”, 2.

¹⁵⁶⁰ Buhârî, “Libâs”, 83.

¹⁵⁶¹ Müslim, “Müsâkât”, 106. Hadisten faizli alışveriş yapanların bu alışverişini yazmanın ve bu alışverişlerine şahitlik etmenin haram kılındığı; batıla yardımcı olmanın haram olduğu anlaşılmaktadır. (Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 11/26)

¹⁵⁶² Tirmizî, “Kader”, 10.

¹⁵⁶³ Müslim, “Libâs ve zînet”, 106.

organlarını kesen (müsle yapan)¹⁵⁶⁴ canlı bir varlığı hedef edinen,¹⁵⁶⁵ kadınlara benzemeye çalışan erkekler ve erkeklere benzemeye çalışan kadınlar,¹⁵⁶⁶ (hileli bir şekilde) hulle yapan ve yaptıran ve zekâta engel olan,¹⁵⁶⁷ zekât vermeyen,¹⁵⁶⁸ anne babasına lanet okuyan, (hayvanını) Allah'tan başkası adına kesen, bir suç işlemiş olanı barındıran ve yerin alametlerini (arazi sınırlarının işaretlerini) değiştiren,¹⁵⁶⁹ hırsızlık yapan,¹⁵⁷⁰ stokçuluk yapan,¹⁵⁷¹ bir mümine zarar veren¹⁵⁷² ve livâta yapan kimse¹⁵⁷³ hadislerde söz konusu lanete muhatap olanlardır. Ayrıca su kaynaklarının çevresine, yol ortasına ve gölgelik yerlere abdest bozmak lanetlenmeye neden olacak davranışlardır.¹⁵⁷⁴

Bazı hadislerde ise yasaklanan bazı davranışları yapanlara meleklerin lanet edeceği belirtilmiştir. Örneğin bir malı, kusurunu açıklamadan¹⁵⁷⁵ satan kimsenin daima Allah'ın gazabı altında olduğu, meleklerin de ona devamlı lanet ettikleri ifade edilmiştir.¹⁵⁷⁶ Bir kul yalan söylediğinde söylediği yalanın meydana getirdiği iğrenç kokudan dolayı meleğin kendisinden bir mil uzaklaşacağı,¹⁵⁷⁷ kulların sabaha erdiği hergün bir meleğin 'Ey Allahım! Cimrilik yapıp infâk etmeyen kimseye telef ver!' diye beddua edeceği belirtilmiştir.¹⁵⁷⁸ Böylece yapılan olumsuz davranış neticesinde "meleğin uzaklaşması" ve "beddua etmesi" şeklindeki manevî cezalara vurgu

¹⁵⁶⁴ Buhârî, "Zebâih", 25.

¹⁵⁶⁵ Nesâî, "Dahâyâ", 41.

¹⁵⁶⁶ Buhârî, "Libâs", 61.

¹⁵⁶⁷ Nesâî, "Zînet", 25.

¹⁵⁶⁸ Nesâî, "Zînet", 25.

¹⁵⁶⁹ Müslim, "Edâhî", 43. Hadisten anlaşılacağı üzere anne ve babaya lanet etmek büyük günahlardandır. Hayvanını Allah'tan başkası adına kesmek ile onu Yüce Allah'tan başkasının adını anarak kesmek kast edilmiştir. Kurbanını puta, haça, Hz. İsa'ya, Hz. Musa'ya Kâbe'ye ve benzeri varlıklara kesen kimsenin durumu böyledir. Bunların hepsi haramdır. Bu şekilde kesilen hayvanın eti ise helal değildir. Bunu kesen kimsenin Müslüman, Hristiyan veya Yahudi olması arasında bir fark yoktur. Ayrıca bir kimse Allah'tan başka kendi adına kesilen kurbanı tazim etmeyi ve ona ibadet etmeyi kast etmiş ise bu, küfürdür. Bu kimse bundan önce Müslüman ise bunun neticesinde mürted olur. (Nevevî, *el-Minhâc*, 13/141)

¹⁵⁷⁰ Buhârî, "Hudûd", 13.

¹⁵⁷¹ İbn Mâce, "Ticâret", 6.

¹⁵⁷² Tirmizî, "Birr", 27.

¹⁵⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/309.

¹⁵⁷⁴ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 14.

¹⁵⁷⁵ Hz. Peygamber başka bir hadisinde bir Müslümanın kusurlu bir malı kusurunu açıklamadan Müslüman kardeşine satmasının helal olmadığını belirtmiştir. Bk. İbn Mâce, "Ticâret", 45. Ayrıca müşteriye aldatmak amacıyla birkaç gün sütü sağılmamış olan bir hayvanı satmanın aldatma olduğunu, aldatmanın da hiçbir Müslümana helal olmadığını ifade etmiştir. Bk. Nesâî, "Ticâret", 42.

¹⁵⁷⁶ İbn Mâce, "Ticâret", 45.

¹⁵⁷⁷ Tirmizî, "Birr", 46.

¹⁵⁷⁸ Buhârî, "Zekât", 28.

yapılarak bu davranışlara yönelik olumsuz motivasyon oluşturma (yani belirtilen cezalara maruz kalma endişesiyle bunlardan kaçınmayı sağlama) hedeflenmiştir.

Hız. Peygamber, bazen yasaklanan o davranışları yapan kimselere beddua ederek insanları o davranıştan sakındırmıştır: Mesela “Burnu sürünsün, burnu sürünsün, burnu sürünsün!” buyurduğunda orada bulunan sahâbîlerin: “Ey Allah’ın Rasûlü kimin? (burnu sürünsün)” demeleri üzerine: “Anne babasından her ikisine veya birine ihtiyarlığında yetişip de cennete giremeyen kimsenin” buyurmuştur.¹⁵⁷⁹ Burada “burnu sürünsün” ibaresi, “Zelil olsun, hoşlanmasın ve rezil olsun” anlamlarına gelir. Hız. Peygamber bu hadiste, insanları anne babalarına iyi davranmaya teşvik etmiştir. Ayrıca anne babaya iyi davranmanın çok sevap olduğuna da işaret etmiştir. Hız. Peygamber, anne babaya ihtiyarladıkları ve zayıf düştükleri bir zamanda hizmet etmenin; nafakalarını temin etmenin veya bunların dışında başka şekillerde onlara iyi davranmanın cennete girmeye vesile olacağını beyan etmiştir. Bu konuda kusur gösteren kimseler ise cennete girme fırsatını kaçırmış olurlar; böylece Allah da onların burnunu sürer.”¹⁵⁸⁰

Hız. Peygamber, bazı davranışların kötülüğünü geçmiş milletler üzerinden vermiş, böylece onların düştükleri hataya düşmeme konusunda Müslümanları uyarmıştır. Mesela vefatına neden olan hastalığı sırasında şöyle buyurmuştur: “Allah Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin! Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescid edindiler.”¹⁵⁸¹ Hadiste belirtilen *Allah’ın lanet etmesi* ile *Allah’ın rahmetinden mahrum olmak ve uzaklaştırılmak* kast edilmiştir. Buna göre Yahudi ve Hristiyanlar, peygamberlerinin kabirlerini mescid edinmeleri sebebiyle Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılmışlardır.¹⁵⁸²

Hız. Peygamber’in lanet veya beddua ettiği şeyler, Müslümanların onlardan şiddetle kaçınması gerektiğini ifade etmesi açısından caydırıcı etkiye sahiptir.

3.1.2.2.3. “Bizden Değildir.” Sözüni Kullanmak

Hız. Peygamber’in yasaklanan fiillerden sakındırırken kullandığı terhîb ifadelerinden birisi de “Bizden değildir.” şeklindedir. Bazı âlimler, Kur’ân ve

¹⁵⁷⁹ Müslim, “Birr”, 9.

¹⁵⁸⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/108-109.

¹⁵⁸¹ Buhârî “Cenâiz”, 61, 96; Müslim, “Mesâcid”, 21; Nesâî, “Cenâiz”, 106.

¹⁵⁸² Aynî, *Umdetü l-kârî*, 8/135.

sünnetin iman ve küfür sınırı hakkında çizdiği çerçeveden hareketle Hz. Peygamber'in "Bizden değildir..." şeklinde başlayan veya biten hadislerini tevîl etmişlerdir. Buna göre burada kastedilen anlam: "O kimse hadiste belirtilen vasıf veya davranış konusunda Hz. Peygamber'den veya ümmetinden değildir." şeklindedir. Bu tür ifadeler, "Müslüman değildir." veya "Ümmetten değildir." şeklinde yorumlanamaz.¹⁵⁸³

"Bizden değildir." ifadesi, yapılan eylem ya da düşüncenin Hz. Peygamber tarafından hoş karşılanmadığını, davranışının, ahlakının Mümine yakışmadığını göstermektedir. Bazı âlimler bu ifade ile kastedilen şeyin "Bizim dinimizden değildir." şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade ederken, bazı âlimlere göre bununla kast edilen "Bizim sünnetimiz ve yolumuz üzere değildir." şeklindedir. Bu ifadeden kasıt kişinin dinden çıkması demek değildir. Ancak, Müslümanların hadislerde eleştirilen hususlara düşmelerine engel olmak ve onları bu tür düşünce ve eylemlere girmekten alıkoyma konusunda bir mübalağa söz konusudur.¹⁵⁸⁴

Hadislerde geçen "Bizden değildir." ifadesi, Hz. Peygamber'in o davranışı yapan kimseden uzak olacağını, o kimsenin onun şefaatine nail olmayacağını ifade eder. O davranışı yapan kimsenin Hz. Peygamber'in yolu üzere olmadığını ve Hz. Peygamber'e uymadığını gösterir. O davranışı yapan kimseden yüz çevirmeyi ve ondan ilişkiyi kesmeyi anlatır. Uyarmak ve ayıplamak maksadıyla kınamayı ifade eder. O davranışın Müslümanın ahlakı ile bağdaşmadığını gösterir.¹⁵⁸⁵

Hz. Peygamber bu uyarısı ile yapılan işin Müslümanca bir inanış ve yaşayış olmadığını ve Müslüman ahlakına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Hadislerin bağlamı dikkate alınırsa, meselenin önemi daha da öne çıkar. Vahye uygun inanan, yaşayan ve beşerî ilişkilerini bu çerçevede gerçekleştiren bir toplum inşa etmek isteyen Hz. Peygamberin kullandığı her bir ifade önemlidir ve bağlamı ile birlikte değerlendirilmelidir.

¹⁵⁸³ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 332.

¹⁵⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/163.

¹⁵⁸⁵ Recep Unutmaz, *Temel Hadis Kaynaklarında "Bizden Değildir." Formatıyla Gelen Hadisler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 187-189.

Hız. Peygamber bu ifadeyi ırkçılık yapmak,¹⁵⁸⁶ büyüğüne saygı, küçüğüne şefkat göstermemek,¹⁵⁸⁷ ölenin ardından feryad edip kendine zarar vermek,¹⁵⁸⁸ Yahudi ve Hristiyanlara benzemeye çalışmak,¹⁵⁸⁹ kadını kocasına, köleyi efendisine karşı kıskırtmak,¹⁵⁹⁰ kendine ait olmayan bir şeyi iddia etmek¹⁵⁹¹ ve kendine ait olmayan bir malı yağmalamak¹⁵⁹² gibi düşünce ve davranış sergileyenler için kullanmıştır.

Hız. Peygamber'in "Bizden değildir." ifadesi ile hoş karşılamadığını belirttiğı bazı davranışlar hadislerde şu şekilde yer almaktadır:

a) Hız. Peygamber cahiliye âdeti üzere yas tutmanın İslâmla bağdaşmayan bir davranış olduğunu belirtmek üzere şöyle buyurmuştur: "(Ölenin) ardından yas tutarak elleriyle yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve câhiliye âdeti olarak bağırıp feryâd eden kimse bizden değildir."¹⁵⁹³ Buradaki "Bizden değildir." cümlesi ile kast edilen anlam "Söz konusu fiilleri işleyenler bizim sünnetimiz ve yolumuz üzerinde değildir." şeklindedir. Dolayısıyla bununla, belirtilen fiilleri yapan kişinin dinden çıktığı anlamı kast edilmemiştir. Burada, belirtilen fiilleri ve benzerlerini yapmaktan caydırmaya yönelik mübalağalı bir anlatım söz konusudur. Bu bir babanın, oğlunu azarladığı esnada "Ben senden değilim, sen de benden değilsin!" demesine benzer. Hadiste "O kişi bizim kâmil olan dinimiz üzerinde değildir." anlamı kast edilmiştir. Söz konusu hadisteki yaka yırtma vb. davranışlar Allah'ın hükmüne rıza göstermemeyi ifade ettiğı için haramdır. Bir kimse haram olduğunu ve Hız. Peygamber'in buna öfkelendiğini bilmesine rağmen bu fiilleri helal gördüğünü ifade ederse, söz konusu hadisteki ifade, işte o zaman dinden çıkma olarak yorumlanır.¹⁵⁹⁴

b) Yahudi ve Hristiyanlara benzemekten sakındıran bir hadis şöyledir: "Bizden başkalarına benzemeye çalışanlar bizden değildir. Yahudi ve Hristiyanlara

¹⁵⁸⁶ Ebu Davûd, "Edeb", 111-112.

¹⁵⁸⁷ Tirmizî, "Birr", 15.

¹⁵⁸⁸ Buhârî, "Cenâiz", 35.

¹⁵⁸⁹ Tirmizî, "İsti'zân", 7.

¹⁵⁹⁰ Ebû Dâvûd, "Talâk", 1.

¹⁵⁹¹ İbn Mâce, "Ahkâm", 6.

¹⁵⁹² Tirmizî, "Siyer", 40.

¹⁵⁹³ Buhârî, "Cenâiz", 35.

¹⁵⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/163-164.

benzemeyin! Yahudilerin selamlaşmaları parmak işaretiyledir. Hristiyanların selamlaşmaları ise el ile işâret etmekten ibarettir.”¹⁵⁹⁵

c) Hz. Peygamber, insanların arasını bozacak hareketler için de “Bizden değildir.” ifadesini kullanmıştır: Kadını kocasına karşı, köleyi efendisine karşı kışkırtan bizden değildir.”¹⁵⁹⁶ Söz konusu hadis insanların arasını açmaktan sakındırmayı hedeflemektedir.

d) Yine kendisine ait olmayan bir şeyi iddia eden ve başkalarının malını yağmalayan kişi de “Bizden değildir.” ifadesi ile kınanmıştır: “Kim, kendisine ait olmayan bir şeyi iddia ederse bizden değildir ve o kişi cehennemdeki yerine hazırlansın.”,¹⁵⁹⁷ “Kim (bir malı) yağmalarsa bizden değildir.”¹⁵⁹⁸ Hadislerde başkalarının hakkına riayet etmeye teşvik vardır.

e) Ticarete dürüstlük Hz. Peygamber’in üzerinde ısrar ettiği önemli bir prensiptir. Hadiste ifade edildiğine göre, Hz. Peygamber, bir yiyecek (buğday) yığınının uğradığında elini buğday yığınının daldırınca eline ıslaklık gelmiştir. Bunun üzerine: ‘Ey bu yığının sahibi bu nedir?!’ diye sorunca adamın: ‘Ey Allah’ın Rasûlû! Gökten yağmur isabet etti.’ şeklinde cevap vermesi üzerine: ‘Islak olan kısmı müşterinin görmesi için yığının üzerine çıkarman gerekmez mi?! Aldatan bizden değildir!’ buyurmuştur.¹⁵⁹⁹ “Aldatan, bizden değildir” ifadesi ile anlatılmak istenen “Aldatan, bizim sîretimiz ve mezhebimiz üzere değildir. Kardeşini aldatan bana uymayı ve sünnetime tutunmayı terk etmiştir.” şeklindedir. Yoksa burada aldatma fiilini işleyen kimsenin İslâm dininden çıktığının kastedilmesi söz konusu değildir. Nitekim bir kimse arkadaşına “Ben sendenim.” dediğinde bununla ona uyduğunu ve onu benimsediğini kasteder. “*Bundan böyle kim bana uyarsa o bendendir; kim de bana karşı gelirse artık sen çok bağışlayan, pek esirgeyensin.*”¹⁶⁰⁰ ayetinde de bu görülmektedir.¹⁶⁰¹ Hadiste aldatan kimse için kullanılan “Bizden değildir.” ifadesi, insanları bu fiilden sakınma konusunda motivasyon sağlayabilecek önemli bir caydırma unsurudur.

¹⁵⁹⁵ Tirmizî, “İsti’zân”, 7.

¹⁵⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 1.

¹⁵⁹⁷ İbn Mâce, “Ahkâm”, 6.

¹⁵⁹⁸ Tirmizî, “Siyer”, 40.

¹⁵⁹⁹ Tirmizî, “Büyû”, 74. Ayrıca bk. İbn Mâce, “Ticârât”, 36.

¹⁶⁰⁰ İbrâhîm 14/36.

¹⁶⁰¹ Hattâbî, *Medâlimü’s-Sünen*, 3/118.

f) Hz. Peygamber, ibadetlerin îfâ edilmesinde, kendi sünnetinin dışına çıkılarak birtakım aşırılıklara saptaktan sakındırmıştır. Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Amr ve Osman b. Maz'ûn, Hz. Peygamber'in hanımlarının evine gelip Hz. Peygamber'in ibadetlerini sormuşlar; onlara Hz. Peygamber'in yaptığı ibadetler haber verilince sanki onları azımsamışlar ve "Allah, Nebî'nin (s.a.v.) geçmiş ve gelecek tüm günahlarını bağışlamışken biz onun yanında neredeyiz ki?!" demişlerdir. Bu sahâbîlerden biri geceleri devamlı namaz kılacağını, diğeri hiç iftar etmeden devamlı oruç tutacağını, üçüncüsü ise hiç evlenmeyeceğini söylemiştir. O esnada oraya gelen Hz. Peygamber onlara: "Allah'a yemin ederim ki Allah'tan en çok korkanınız ve O'na karşı gelmekten en çok sakınanınız benim. Fakat ben bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Hem namaz kılıyorum hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir." buyurmuştur.¹⁶⁰² Hadiste ifade edilen sünnetten maksat yoldur. Bir şeyden yüz çevirmek, ondan uzaklaşarak başka bir şeye yönelmek demektir. Bu durumda kastedilen mana: "Benim yolumu terk ederek başkasının yolunu takip eden kimse benden değildir." şeklindedir. Başkasının yolu ile de ruhbanlık yoluna işaret edilmektedir. Çünkü ruhbanlar, Yüce Allah'ın kendilerini nitelendirdiği üzere işi sıkı tutarak ağırlaştırma bid'atini ortaya koymuşlardır. Yüce Allah, onları kendileri için ileri sürdükleri yükümlülükleri yerine getirmediikleri için ayıplamıştır. Hz. Peygamber'in yolu ise müsamahakâr olan hanîfliktir. Bu bağlamda o, oruç tutabilme kuvvetini bulmak için yemek yemiş; gece namaz kılabilcek gücü elde etmek için uyumuş; şehvetini kırmak, nefsinin iffetini korumak ve neslini çoğaltmak için evlenmiştir.¹⁶⁰³ Dünya hayatına aşırı derecede meyletmek insanı Allah'a ve ahirete yönelmekten alıkoyması nedeniyle hoş karşılanmamakla birlikte dünya nimetlerinden tamamen el çekmek de insanın kalbinde ve zihninde güçsüzlüğe yol açacağı için Allah'ı bilmesi yolunda kendisine engel oluşturur. Nitekim maddî lezzetlerin tadılması, mânevî lezzetleri aramaya vesile olduğundan gerekli sayılmıştır. Nefsin maddeyle meşgul olması halinde mânevî mutluluğun elde edilememesi söz konusu olsa da bu ancak zayıf nefisler için geçerli bir durumdur. Kâmil olan nefisler "aynı anda hem maddî olanla hem de manevî olanla meşgul olabilmek" özelliğine sahiptir. Dolayısıyla maddî olanı tamamen terk edip sadece manevî olana yönelmek aslında güçsüzlüğün işaretidir.

¹⁶⁰² Buhârî, "Nikâh", 1.

¹⁶⁰³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/105.

Diğer yandan ruhban hayatı neslin sona ermesine ve dünyanın harap olmasına sebep olur.¹⁶⁰⁴

Söz konusu hadiste yer alan “Benden değildir.” ifadesi ile kast edilen anlam şu şekildedir: Sünnetten yüz çevirmek, bir tür tevilde bulunmak sureti ile meydana gelmişse bunu yapan mazur görülür. Bu durumda bu ifade “Benim yolum üzere değildir.” anlamına gelir. Bu kişinin dinden çıkması söz konusu olmaz. Fakat kendi amelinin daha çok tercih edilmesi gerektiği inancı ile bir kibirlenme neticesinde bir yüz çevirme meydana gelmişse bu durumda “Benden değildir.” ifadesi, “Benim dinim üzere değildir.” anlamına gelir. Nitekim böyle bir inanca sahip olmak bir çeşit küfürdür. Hadiste nikâhın faziletine delil vardır, bu hadis ile nikâh teşvik edilmiştir.¹⁶⁰⁵ Hz. Peygamber, “Benden değildir.” ifadesini kullanarak sünnetinin dışına çıkmaktan sakınma konusunda motivasyon oluşturmayı hedeflemiştir.

g) Hz. Peygamber: “Vitr (namazı) haktır, vitir (namazını) kılmayan bizden değildir; vitir haktır, vitir (namazını) kılmayan bizden değildir; vitir haktır, vitir (namazını) kılmayan bizden değildir.”¹⁶⁰⁶ buyurmuştur. “Vitr haktır.” sözünün amacı Müslümanları vitir namazı kılmaya teşvik etmek ve yönlendirmektir. “Vitr kılmayan bizden değildir.” ibaresinin anlamı ise “Sünnetten yüz çevirmek suretiyle vitir namazını kılmayan bizden değildir.” şeklindedir.¹⁶⁰⁷ Bu ibare (vitr namazı kılmayanlara yönelik) şiddetli bir tehdittir; ancak farz veya vacibi terk eden kimse hakkında söylenir. Hz. Peygamber sözlerini üç defa tekrar ederek pekiştirmiştir.¹⁶⁰⁸ Ayrıca bu hadis vitir namazına yönelik teşvik anlamı taşır.¹⁶⁰⁹

Bir düşünce ya da davranışın “Bizden değildir” ifadesi ile eleştirilmesi, muhataplarını yeniden düşünmeye, Hz. Peygamber’in sünnetine uygun bir düşünce ve davranış ortaya koymalarına yönelik ciddi katkı sağlayabilecek önemli ve etkili bir motivasyon unsurudur.

¹⁶⁰⁴ Salime Leyla Gürkan, “Ruhbân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/204.

¹⁶⁰⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/106.

¹⁶⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 2.

¹⁶⁰⁷ Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, 4/207; Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, 1/286.

¹⁶⁰⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 7/11.

¹⁶⁰⁹ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 2/581.

3.2. Olumsuz Davranışların Neticelerine İşaret Eden Kıssalarla Motivasyon

Hız. Peygamber kıssa yöntemini hem iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı hem de kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Bu başlıkta Hız. Peygamber'in kıssaları kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak nasıl kullandığına yönelik bazı örnekleri inceleyeceğiz:

3.2.1. Bir Kediye Hapseden Kadının Kıssası

Hız. Peygamber, değişik vesilelerle hayvanlara merhametli davranmaya teşvik etmiş, onlara eziyet etmekten sakındırmıştır. Bir hadiste şöyle buyurmaktadır: “Bir kadın (eve) bağlayıp (hapsettiği) bir kedi yüzünden cehenneme girdi: (Kediye bağlayıp hapsederek) yiyecek vermemiş; yeryüzünün heşerelerinden yemesi için de serbest bırakmamıştı.”¹⁶¹⁰ Hız. Peygamber'in, hapsetmesi nedeniyle bir kedinin ölümüne neden olan söz konusu kadının cehenneme gireceğini belirtmesi hayvanlara eziyet etmenin ne kadar büyük bir günah olduğunu göstermektedir. Hız. Peygamber, anlattığı kıssada kediyi aç ve susuz bırakması nedeniyle ölümüne neden olan kadının, cehennem ile cezalandırıldığına işaret ederek benzer davranışta bulunan veya bulunacak Müslümanları uyarmıştır. Kıssa yönteminin etkisi, hem kıssanın anlatıldığı zaman ile ilgili hem de daha sonraki zamanlar ile ilgilidir. Bu kıssayı anlatıldığı anda dinleyen sahâbîlerin bundan etkilenmemesi imkânsızdır; çünkü fıtrat olarak cezadan kaçınan insan elbette cehenneme girmek istemez. Dolayısıyla ceza ile ilgili davranıştan yani hayvanlara merhametsiz davranmaktan sakınır. Bu, kıssanın anlatıldığı ana yönelik etkisidir. Bir de kıssada verilen mesajın içselleştirilerek zihinlerde ve gönüllerde yer edinmesi, benzer durumlarla karşılaşıldığında hatırlanarak davranışlara bu mesaj doğrultusunda yön verilmesi söz konusudur. Bu da kıssanın, anlatıldığı andan sonraki zamanlardaki etkisidir.

3.2.2. Kendini Beğenen Adamın Kıssası

Hız. Peygamber kibrin cezasına işaret ettiği bir kıssada; (güzel) elbisesini giymiş, saçını taramış, çalım satarak yürüyen kendini beğenmiş bir adamın, Allah

¹⁶¹⁰ Buhârî, “Bed’ü'l-halk”, 16, “Enbiyâ”, 54.

tarafından yerin dibine geçirildiğini; kıyamete kadar debelenerek yerin dibine batmaya devam edeceğini bildirmiştir.¹⁶¹¹ Hadiste bahsedilen adamın Kârûn olduğu belirtilmektedir.¹⁶¹² Kibir büyüklenmek demektir. Büyüklük ise Allah’a mahsustur. Kur’ân-ı Kerîm’de ahiret yurdu olan cennetin yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuk yapmayı istemeyenlere nasip edileceği,¹⁶¹³ Allah’ın, gurura kapılarak kendini beğenen kimseleri sevmediği¹⁶¹⁴ belirtilmiştir. Kur’ân’da belirtildiğine göre Kârûn’a sadece anahtarlarını güçlü kuvvetli bir ekibin bile zor taşıyacağı derecede çok hazineler verilmiştir. Kavmi kendisine şımararmasını, Allah’ın şımaranları sevmediğini, Allah’ın kendisine verdiği bu servet ile dünyadan nasibini unutmadan ahiret yurdunu kazanmaya çalışmasını, Allah’ın kendisine ihsanda bulunduğu gibi insanlara ihsanda bulunmasını, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışmamasını, Allah’ın bozgunculuk yapanları sevmediğini söylemiştir. Kârûn ise söz konusu serveti sahip olduğu bilgi sayesinde elde ettiğini söylemiş; neticede kendisiyle birlikte evi barkı yerin dibine geçirilmiştir.¹⁶¹⁵ Hz. Peygamber anlattığı bu vecîz kıssa ile geçmiş ümmetlerden kibirli bir adamın başına gelen akıbete işaret ederek Müslümanları bu çirkin davranıştan sakındırmıştır. Kıssada iletilen mesaj, muhatap tarafından bunu kulağa küpe etmeye ve kibirli davranıldığında hatırlayıp bu davranıştan sakınmaya sevk eden bir etki oluşturabilecek niteliktedir.

3.2.3. Cimrilik Nedeniyle Helak Olan Önceki Ümmetlerin Kıssası

Aşırı derecedeki cimrilik ve korkaklığın insanda bulunan huyların en kötüsü olduğunu beyan eden¹⁶¹⁶ ve cimrilikten Allah’a sığınan¹⁶¹⁷ Hz. Peygamber: “Cimrilikten sakının; çünkü sizden öncekiler cimrilik nedeniyle helak oldular: Cimrilik onlara mallarını vermemeyi emretti böylece cimri oldular. Akrabalarından ilgiyi kesmeyi emretti böylece akrabalarından ilgiyi kestiler. Kötülük yapmayı emretti; onlar da kötülük yaptılar.”,¹⁶¹⁸ “...Cimrilikten sakının; çünkü cimrilik, sizden öncekileri birbirlerinin kanını dökmeye ve kendilerine haram kılınanları

¹⁶¹¹ Buhârî, “Enbiyâ”, 54, “Libâs”, 5; Müslim, “Libâs”, 49, 50.

¹⁶¹² Kastallânî, *İrşâdû’s-sârî*, 5/442.

¹⁶¹³ el-Kasas 28/83.

¹⁶¹⁴ Lokman 31/18.

¹⁶¹⁵ el-Kasas 28/76-81.

¹⁶¹⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 21.

¹⁶¹⁷ Buhârî, “De’avât”, 37.

¹⁶¹⁸ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 46.

çığnemeye sevk ederek onları helak etti.”¹⁶¹⁹ buyurmuştur. Burada belirtilen helak olmak ile birbirlerinin kanlarını dökmeleri kast edilmiş olabileceği gibi ahiretteki helak olma da kast edilmiş olabilir. Üçüncü ihtimale göre Allah onları dünyada da ahirette de helak eder.¹⁶²⁰ Hz. Peygamber cimriliği huyların en kötüsü şeklinde nitelendirmesi ve cimrilikten Allah’a sığınması cimrilığın kaçınılması gereken çirkin huylardan birisi olduğunu göstermekte ve Müslümanları cimrilikten sakındırmaktadır. Buna göre geçmiş milletlerin cimrilik duygusunun yönlendirmesiyle akrabaları ile ilişkilerini kesmesi, kötülük yapmaları, haram kılınarak konulan yasakları çiğnemesi, birbirlerini öldürmesi ve helak olmaları gibi hususlar cimriliğin dünyadaki olumsuz etkilerini ifade etmektedir. Hz. Peygamber bunlara işaret ederek Müslümanlarda cimrilikten sakınma konusunda motivasyon sağlamayı amaçlamıştır.

Hz. Peygamber bu kıssalarda Müslümanları, daha önce yaşamış insanların başlarına gelen ve cehenneme girme, yerin dibine batma, birbirinin kanını dökme ve kendilerine helal kılınanları çiğneyerek helak olma ile neticelenen olumsuz davranışlara atıfta bulunmuştur. Böylece bunların üzerinde düşünerek bunlardan ibret almaya sevk etmiştir. Anlatılanlardan ders çıkarıp ibret almak, insanı olumsuz davranışlardan sakındıran etkili bir motivasyon vasıtasıdır. Anlatılan kıssaların asıl gayesi de bu motivasyonu sağlamaktır.

3.3. Kötü ve Çirkin Şeylere Teşbihle Motivasyon

Hz. Peygamber teşbihi hem iyi ve güzel olana yönlendirme hem de kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Bu başlıkta konuyla ilgili bazı örneklerle işaret edeceğiz:

3.3.1. Yasaklanan Davranışları Yapanların Hayvanlara Benzetilmesi

a) Yaptığı bağıştan dönmenin çirkinliğini anlatan hadislerde: “Kötü örnek biz Müslümanlara yakışmaz. Yaptığı bağıştan dönen kimse kustuğunu yalayan köpek gibidir.”,¹⁶²¹ “Bir bağış yapıp da sonra bağışından dönen kimse doyuncaya kadar

¹⁶¹⁹ Müslim, “Birr”, 56.

¹⁶²⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/134.

¹⁶²¹ Tirmizî, “Büyû”, 62.

yiyip de sonra kusan ve daha sonra kustuğuna dönüp onu yiyen köpek gibidir.”¹⁶²² buyurulmuştur. Bu hadislerde, yediğini kusan, sonra onu yiyen bir köpek tasviri vardır. Bu tasvir ve teşbih, bu hadisleri okuyan/dinleyen insanların zihinlerinde, karnı doyana kadar yemeğini yedikten sonra kusan, daha sonra bu kustuğu şeyleri yiyen bir köpeğin bu davranışını içeren kısa bir film oluşturur. Söz konusu bu köpeğin bu davranışı nasıl iğrenç ve mide bulandıran bir durum ise yaptığı bağıştan ve verdiği sadakadan dönen kimsenin durumu da işte böyledir. Hz. Peygamber bu duruma işaret ederken, vermek istediği mesajın insanların zihinlerinde ve gönüllerinde daha etkili ve kalıcı olması için bizzat kendilerinin şahit olabilecekleri bir örneği kendilerine sunarak teşbih kullanmıştır. Anlatmak istediği mesajı muhataplarının hafıza ve idraklerine yakınlaştırmış, onların bu mesajı daha kolay anlamalarını sağlamıştır. Yapılan teşbih bağıştan dönmek istenildiğinde hatırlanarak söz konusu davranıştan sakınma konusunda motivasyon sağlayabilecek bir etkiye sahiptir.

b) Hz. Peygamber kendisine gelip de bir kadınla zina ettiğini söyleyen Mâiz isimli sahabeden dört defa yüz çevirmiş; Mâiz ısrar edince beşinci defa ona dönmüş ve işlediği bu zina ile ilgili hüküm vermesine yardımcı olacak ayrıntılı sorular sormuştur. Neticede Hz. Peygamber emir vermiş ve Mâiz recmedilmiştir. Orada bulunan sahâbîlerden biri diğerine: “Şu adama bak! Allah, onun yaptığını gizlemişken nefsi onu bırakmadı; köpek taşlanır gibi taşlandı!” demiştir. Hz. Peygamber bu sözleri duymuş fakat buna yönelik o anda bir şey söylememiştir. Bir süre yürüdükten sonra kokmuş, şişmiş ve ayakları yukarı doğru kalkmış bir eşek leşine rastlamış ve Mâiz hakkında konuşan iki sahâbîyi kastederek: “Falan ve Filan nerede?” buyurmuştur. Onlar da: “Onlar biziz Ey Allah’ın Rasûlü!” deyince Hz. Peygamber: “İniniz ve şu eşeğin etinden yiyiniz!” buyurmuştur. Onlar: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bundan kim yiyebilir ki?” diye sorunca Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Az önce, kardeşinizin ırzına sataşmanız, bunu yemekten daha şiddetlidir. Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki o (Mâiz) şimdi cennet nehirleri içerisinde batıp çıkmaktadır.”¹⁶²³ Hz. Peygamber, söz konusu iki sahâbînin, hakkında recm cezası verilen Mâiz isimli sahâbî hakkında gıybet ettiğini duymuş fakat onları ikaz etmek

¹⁶²² Müslim, “Hibât”, 2; Tirmizî, “Vesâyâ”, 7.

¹⁶²³ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 24.

için güncel, akılda kalıcı etkili bir fırsat oluşmasını gözetmiştir. Biraz yürüdüktan sonra bir eşek leşi görünce Kur'ân'ı Kerîm'in gıybet etmeyi ölü din kardeşinin etini yemeye benzetmesine¹⁶²⁴ muvafık bir şekilde Mâiz hakkında gıybet eden sahâbîlere ölmüş eşiği işaret ederek onun etinden yemelerini söylemiştir. Söz konusu sahâbîlerin: “Bundan kim yiyebilir ki?” şeklinde cevap vermeleri üzerine biraz önce yapmış oldukları gıybetin, o ölü eşiğin etini yemekten daha kötü olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in bu teşbihte ölmüş eşiğin tiksindirici görüntüsü ve pis kokusu gibi görsel ve duyuşsal objeler ile yaptıkları gıybet fiili arasında irtibat kurması, yaptıkları fiilin çirkinliğinin somut, etkileyici ve akılda kalıcı bir şekilde ifadesidir. Hadiste getirilen temsîl, yartılış olarak kötü görünümlü ve pis kokulu şeylerden kaçınmaya meyyal olan insanda gıybet etmekten sakınma konusunda motivasyon sağlama amacına matuftur.

c) Hz. Peygamber'in cemaatle namaz kılarken imamdan önce hareket edenlere tepkisi: “Sizden biriniz, başını imamdan önce kaldırdığında; Allah'ın, onun başını eşek başına çevirmesinden veya Allah'ın onun suretini eşek suretine çevirmesinden korkmaz mı?!”¹⁶²⁵ şeklinde olmuştur. Hadisin zahiri, imamdan önce hareket etmenin haram olduğunu göstermektedir. Nitekim imamdan önce hareket eden kimseler en ağır cezalardan biri olan mesh (hayvana dönüşmek) ile tehdit edilmişlerdir. Bu şekilde davrananlar günahkâr olurlar. Fakat âlimlerin çoğunluğuna göre bunların kıldıkları namaz geçerli olur. Namazda imamdan önce hareket eden kimselere yönelik söz konusu tehdidin hangi anlamda olduğu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan birine göre Hz. Peygamber'in bu tehdidi psikolojik bir anlam taşımaktadır. Nitekim eşek, ahmaklığı anlatmak için kullanılır. Namazın farzları, imama uymanın zorunluluğu gibi bilinmesi gereken konulardan habersiz olan ve bu konularda cahil olan kimseler bu açıdan eşiğe benzetilmişlerdir. Yani böyle bir kimsenin manevî olarak eşeklerle aynı karakter ve özelliklere sahip olması kast edilmiştir.¹⁶²⁶ Bu hadis Hz. Peygamber'in ümmetine çok düşkün ve şefkatli olduğunu göstermektedir. Çünkü o, dinin hükümlerini ve bu hükümlere bağlı olarak

¹⁶²⁴ el-Hucurât 49/12.

¹⁶²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/260, 271, 425,456, 469, 503; Dârimî, “Salât”, 72; Buhârî, “Ezân”, 53; Müslim, “Salât”, 115; İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 41; Ebû Dâvûd, “Salât”, 75; Nesâî, “İmâme”, 38.

¹⁶²⁶ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 2/52.

elde edilecek sevabı ve maruz kalınacak cezayı açık bir şekilde izah ederek ümmetini uyarmıştır.¹⁶²⁷

d) Hz. Peygamber mümin ve münafığı tasvir ettiği hadislerde şöyle buyurmuştur: “Münafık, iki sürü arasında dolaşan koyun gibidir: Bazen (bu iki sürüden) birine, bazen de diğerine gider.”¹⁶²⁸ “Mümin, rüzgârın yatırıp kaldırdığı (ancak zarar vermediği) yeşil ekin gibidir. Münafık ise dimdik iken, rüzgârın bir defada kökünden söktüğü selvi ağacı gibidir.”¹⁶²⁹ Hz. Peygamber bu hadislerinde *“İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını artıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletecektir.”*¹⁶³⁰ ayetinde de işaret edildiği gibi iman ile küfür arasında bocalayan münafıkların¹⁶³¹ içinde bulundukları ruh halini Müslümanlara anlatmıştır. Münafığın doğru yol üzerinde karar kılmamasını ve davranışlarındaki ikiyüzlülüğünü iki sürü arasında dolaşıp da bazen bu sürülerin birine, bazen de diğerine giden bir koyuna benzetmiştir. İkinci hadiste ise Hz. Peygamber, Münafığı selvi ağacına benzetmiştir. Selvi ağacının mevsimlerin değişmesine rağmen yeşil kalması Münafığın, küfrünün değişmeden sabit kaldığını gösterir. Rüzgârın bir defada kökünden söküp atması, Münafığın Allah tarafından imtihan edilmeye dirençli olmadığını gösterir. Fakat durum yeşil ekinde böyle değildir; yani Müslüman bela ve musibetler karşısında dirençlidir ve sabır gösterir. Diğer yandan selvi ağacının gölgesi yoktur, meyvesi bir işe yaramaz, yaprakları acıdır, ahşabı da işe yaramaz. Müminin benzetildiği yeşil ekin ise olgunlaştıktan sonra hasat edilir; sonrasında tanelerinden un, bulgur gibi temel ihtiyaç maddeleri elde edilir; sap kısımlarından da hayvanların yiyeceği olan saman elde edilir. Sonuçta yeşil ekin, belli bir olgunlaşma ve hasat edilme süreci neticesinde insanlara ve hayvanlara faydalı olur. Mümin de böyledir hem diğer insanlara hem de can taşıyan tüm varlıklara faydalı olur. Hz. Peygamber, yaptığı teşbihlerle iletmek istediği mesajı, muhatapların bildiği örnekler üzerinden anlatmıştır; çünkü insanlar aşınası olduğu şeyleri daha iyi idrak edip daha iyi hatırd tutarlar; böylece iletilen mesaj kalıcı hale gelir.

¹⁶²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/183-184.

¹⁶²⁸ Müslim, “Sıfatü'l-münâfıkîn”, 17; Nesâî, “İmân”, 31.

¹⁶²⁹ Buhârî, “Merdâ”, 1.

¹⁶³⁰ en-Nisâ 4/137.

¹⁶³¹ “Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara ne bunlara! Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.” (en-Nisâ 4/143).

3.3.2. Yasaklanan Davranışların Şeytanın Ameline Benzetilmesi

Hız. Peygamber, bazı davranışların şeytanın fiili olduğuna işaret etmiş; böylece bunları şeytanın ameline benzeterek bunlardan sakındırmıştır. Bununla ilgili bazı örnekler şu şekildedir:

a) Rasûlullah (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Sizden birisi gece uyuyunca şeytan gece onun ensesine üç düğüm atar. Her düğümü attığında: ‘Önünde uzun bir gece var, haydi uyu!’ der. Kişi, uyanıp Allah’ı zikrederse bir düğüm çözülür. Kalkıp abdest alırsa ikinci düğüm çözülür. Namaz kılsa üçüncü düğüm de çözülür. Böylece o kişi dinç ve gönlü hoş olarak sabahlar. Aksi takdirde gönlü habîs ve tembel bir halde sabahlar”¹⁶³² Hadiste geçen şeytanın düğüm atmasını gerçek anlamda yorumlayanlara göre şeytanın attığı söz konusu düğüm, büyücülerin büyü yapmak istedikleri kimseler için düğüm atmasına benzemektedir. Bu şekilde büyü işi ile uğraşan kişilerin çoğunluğu kadınlardır. Bunlar ellerine aldıkları bir ipe bazı büyü sözler söyleyerek düğüm atarlar. Böylece yapılan bu büyü neticesinde kendisine büyü yapılan kişi etkilenir. Nitekim Felâk suresinde¹⁶³³ düğümlere üfleyenlerin şerrinden Allah’a sığınmak emredilmiştir. Buna göre düğümlenen, kafanın arka tarafı değildir. Düğüm, kafanın arka tarafında bir şey üzerine atılır.¹⁶³⁴ Şeytanın düğüm atmasında mecazî anlam olduğunu söyleyenlere göre şeytanın uyuyan kişiye yaptığı fiil, sihir yapan kimsenin sihir yaptığı kimseye yaptığı fiile benzetilmiştir.¹⁶³⁵ Hadiste uyanırken Yüce Allah’ı zikretmek, abdest almak ve namaz kılmak teşvik edilmiştir.¹⁶³⁶ Dolayısıyla bu amelleri ihmal etmek şeytanla irtibatlandırılmıştır. Şeytanın, insana önünde uzun bir gece olduğunu ileri sürerek vesvese verip telkinde bulunması, büyücünün büyü yaparak hedefindeki kişiyi etkilemesine benzetilerek temsîlî bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Allah’ı anmak, abdest almak ve namaz kılmak gibi amelleri engelleyen kimsenin bu davranışı dolaylı olarak şeytanın davranışına benzemektedir.

b) Yanında bir adam hakkında: “Sabaha kadar uyudu, namaza kalkmadı.” şeklinde bahsedilince Hız. Peygamber: “Şeytan onun kulağına bevletti.”

¹⁶³² Buhârî, “Teheccüd”, 12, “Bed’ü’l-halk”, 11; Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn”, 207.

¹⁶³³ el-Felak 113/4.

¹⁶³⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 3/25.

¹⁶³⁵ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 7/193.

¹⁶³⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 6/66.

buyurmuştur.¹⁶³⁷ Şeytanın kulağına bevletmesi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kurtubî'ye (ö.656/1258) göre bu ifade ile gerçek anlam kastedilebilmektedir. Buradaki tabirin gerçek anlamda kullanılmasına bir engel bulunmamaktadır. Nitekim şeytanın yediği, içtiği ve nikâhlandığı bilinmektedir. Bu durumda onun bevletmesi imkânsız bir durum değildir.¹⁶³⁸ Hattâbî'ye (ö.388/998) göre bu ifade temsîldir. Buna göre uykusunun ağırlığı nedeniyle gafil olup namazı geçiren kimsenin durumu, kulağına şeytanın bevletmesi nedeniyle duyması ağırlaşan ve hissiyatı bozulan kimsenin durumuna benzetilmiştir. Tahâvî'ye (ö.321/933) göre bu ifade, şeytanın söz konusu kişiye hükmetmesini ve bu kişinin şeytana itaat etmesini ifade eden bir istiaredir.¹⁶³⁹ Söz konusu ifade ile “Şeytanın onu hafife aldığı, onu hakir gördüğü, ona üstünlük sağladığı” anlamlarının kast edildiği de söylenilmiştir. Bir kimseyi hafife alarak onu aldatan birinin yaptığı bu fiili anlatmak için “Kulağına bevletti.” deyimini kullanılır. Bu deyim, aslanı zelil ederek alçaltmak amacıyla, bir hayvanın (böceğin) onun kulağına bevletmesine atıfta bulunularak kullanılagelmıştır.¹⁶⁴⁰

c) Hz. Peygamber teennînin (düşünerek hareket etmek) Allâh'tan olduğunu, acele etmenin ise şeytandan olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴¹ Şeytan, insana vesvese vererek acele davranma konusunda onu kışkırtır. Çünkü acele etmek, kişiyi titiz ve ileri görüşlü olmaktan alıkoyar.¹⁶⁴² Hz. Peygamber bu hadiste acele etmenin şeytanın özelliğine benzeterek bu davranıştan sakındırmıştır.

d) Hz. Peygamber bir kimse insanlarla arasına bir sütte koyarak namaz kıldığı esnada, başka birinin sütte ile kendisinin arasından geçmek istemesi durumunda o kimseye onu engellemeyi, geçmekte ısrar etmesi durumunda onunla (gerekirse) kavga etmeyi emretmiş ve o (önünden geçmek isteyen) kişinin şeytan olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁴³ Hadiste geçen “O, şeytandır.” ifadesi “O, şeytan gibidir.” anlamında teşbih ifade etmektedir. Teşbih edatı mübalağa amacıyla düşürülmüştür. Buna göre “Onun yaptığı iş, şeytanın amelidir.” anlamı kastedilmektedir. Nitekim namaz kılanın önünden geçen kişi, onun zihnini meşgul ederek dikkatini dağıtır. Şeytan da

¹⁶³⁷ Buhârî, “Teheccüd”, 13; “Bed’ü'l-halk”, 13; Müslim, “Salâtü'l-müsâfirîn”, 205.

¹⁶³⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/28; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 7/196.

¹⁶³⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 7/196.

¹⁶⁴⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 6/64.

¹⁶⁴¹ Tirmizî, “Birr”, 66.

¹⁶⁴² Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 6/129.

¹⁶⁴³ Buhârî, “Salât”, 100; “Bed’ü'l-halk”, 11; Müslim, “Salât”, 258.

namaz kılanın dikkatini dağıtarak aynı şeyi yapar. Söz konusu ifade ile “Şeytanlaşan insanlar” anlamı da kast edilmiş olabilir. İnatçı insanlara şeytan denilmesi yaygındır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de: “...insan şeytanları ve cin şeytanları...”¹⁶⁴⁴ şeklinde geçmektedir.¹⁶⁴⁵ Hz. Peygamber bu hadiste namaz kılan kimsenin önünden geçmeyi şeytanın ameline benzeterek Müslümanları bu davranıştan sakındırmıştır.

e) Hz. Peygamber, Abdurrahman b. Avf ile birlikte oğlu İbrahim’in yanına gittiğinde oğlunu can çekişir bir halde bulduğunda kucağına alıp ağlayınca buna şaşırان Abdurrahman b. Avf: “Ağlıyor musun? Bizi ağlamaktan men etmedin mi?” diye sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine şöyle cevap vermiştir: “Hayır (ağlamayı değil) iki ahmak facir sesi yasakladım: Musibet esnasındaki sesi; yüzleri tırmalamayı, cepleri yırtmayı ve şeytan matemini (yasakladım)”.¹⁶⁴⁶ “Ümmü Seleme, eşi Ebû Seleme vefat ettiğinde, ‘Gurbet elinde ölmüş bir garîb! Allah’a yemin ederim ki ona dillere destan olacak bir şekilde ağlayacağım!’ diyerek, onun arkasından ağlamak için hazırlanmıştır. Bu esnada Sa’îd denilen yerden bir kadın, ağlama konusunda kendisine yardım etmek için gelmişti. Hz. Peygamber onun karşısına çıkmış ve iki defa: “Allah’ın çıkardığı bir eve şeytanı tekrar sokmak mı istiyorsun?!” buyurmuştur. Bunun üzerine Ümmü Seleme ağlamaktan vazgeçmiştir.¹⁶⁴⁷ Hz. Peygamber bu hadislerde yüzleri tırmalayarak, yaka paça yırtarak, bağırarak ağlamayı “şeytan matemî” olarak vassetmiş ve bu amelleri şeytanla irtibatlandırarak ve şeytanın amellerine benzeterek bunlardan sakındırmıştır.

f) Hz. Peygamber, şeytanın sol eli ile yiyip içtiğini gerekçe göstererek sol el ile yemek yemeyi ve bir şey içmeyi yasaklamıştır.¹⁶⁴⁸ Burada sol eliyle bir şey yiyen veya içen kimsenin şeytana benzediği belirtilmektedir.¹⁶⁴⁹ Bu hadisten şeytanların fiillerine benzeyen amellerden uzak durmak gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁵⁰ Hz. Peygamber, sol el ile yemek ve içmekten sakındırmak şeklindeki hedef davranışa motive etmek için bu davranışın şeytanın davranışı olduğuna işaret etmiştir. Bir davranışın şeytanın ameli olduğunu bilmek, Müslümanlar için, söz konusu

¹⁶⁴⁴ el-Enâm 6/112.

¹⁶⁴⁵ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 4/291.

¹⁶⁴⁶ Tirmizî, “Cenâiz”, 25.

¹⁶⁴⁷ Müslim, “Cenâiz”, 10.

¹⁶⁴⁸ Müslim, “Et’ime”, 106; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 20; Tirmizî, “Et’ime”, 9.

¹⁶⁴⁹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 5/423.

¹⁶⁵⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 13/192.

davranıştan sakınmaya sevk edebilecek son derece önemli bir motivasyon kaynağıdır.

3.3.3. Akrabalık Bağlarını Koparan Kişilerin Sıcak Kül Yutan Kimselere Benzetilmesi

Sıla-i rahim akrabalık bağlarını devam ettirmeyi, akrabaların birbirini ziyaret etmesini ve iyi ilişkiler kurmasını ifade eder.¹⁶⁵¹ Kur'ân akrabalık bağlarının güçlü tutulmasını isterken Allah'a saygısızlık yapmaktan, akrabalık haklarına riayet etmemekten sakındırmıştır.¹⁶⁵² Hz. Peygamber, akrabalarla ilişkinin sürdürülmesine önem vermiş sila-i rahimde bulunmanın, akrabalar arasında sevgiye, malın çoğalmasına ve ömrün artmasına vesile olacağını¹⁶⁵³ belirterek sila-i rahim yapmaya teşvik etmiştir. Bir adam: “Ey Allah'ın Rasûlü! Akrabalarım var. Ben onları gözetiyorum (sıla-i rahim yapıyorum) fakat onlar benimle (akrabalık) bağlarını koparıyorlar. Ben onlara iyilik yapıyorum; fakat onlar bana kötülük yapıyorlar. Ben onlara anlayışlı davrandığım halde onlar bana kaba davranıyorlar.” demiştir. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurmuştur: “Eğer dediğin gibiysen sanki sen onlara kızgın kül yediriyor gibisin...”¹⁶⁵⁴ Kül, yanmış ateşten arta kalan tozdur, herhangi bir besleyici özelliği yoktur. Sıcak kül, yiyen kişiye ızdırap verir, midesini yakar, susuzluğunu artırır. Açlığını gidermediği gibi kişiye susuzluk ızdırabı verir. Kendisi ile akrabalık bağını kesmeyen ve kendisine iyilikle muamelede bulunan akrabasına, kötülükle muamelede bulunan kimse, kül yiyen insan gibi yapılan iyiliğin altında ezilir, ızdırap çeker, perişan olur. Hz. Peygamber, kendisine sila-i rahimi devam ettirdiği halde akraba ile ilişkisini kesen, kendisine iyilik yaptığı halde akrabasına kötülük yapan, kendisine halîm davrandığı halde akrabasına kaba davranan kimsenin maruz kalacağı acıyı, sıcak kül yiyen kimsenin çektiği acıya benzetmiştir. Onlara iyilik yapan akrabaları, yaptıkları bu iyilikle onları mahcup ederek kendi gözlerinde küçültür; çünkü kendilerine hep iyilik yapılmasına rağmen

¹⁶⁵¹ Mustafa Çağrı, “Sıla-i rahim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 37/112.

¹⁶⁵² en-Nisâ 4/36.

¹⁶⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/ 274; Tirmizî, “Birr”, 49.

¹⁶⁵⁴ Müslim, “Birr”, 22.

hep çirkin işler yaparlar. Bu da kendi kendilerini değersiz ve rüsvay görmelerine sebep olur. Bu durumlarıyla onlar sıcak kül yiyen kimselere benzerler.¹⁶⁵⁵

3.3.4. Namazın Vaktini Kaçıranın Ailesini ve Malını Kaybeden Kimseye Benzetilmesi

Namazların vaktini kaçırmak Müminler için büyük kayıp demektir. Nitekim Hz. Peygamber bu konu ile ilgili şöyle buyurmuştur: “(Farz) namazını (bilerek) kaçıran kimse, ailesini ve malını kaybetmiş gibidir.”¹⁶⁵⁶ “İkinci namazını kaçıran kimse sanki ailesini ve malını kaybeden kimse gibidir.”¹⁶⁵⁷ Bir insanın, ailesini ve malını kaybetmesi dünyada başına gelebilecek en ağır durumlardandır. Bu olumsuz durumların maddî hayatta karşılığı ne ise vaktin geçmesine aldırış etmeden bilerek, boşvererek farz namazı vaktinde eda etmeyen kimsenin manevî hayattaki karşılığı aynıdır. Burada ailesi ve malını kaybetmesi durumunda bir kimsede meydana gelecek olumsuz psikolojik durum ile namazını vaktinde kılamayan bir kimsenin halinin aynı olduğuna işaret etmiştir. Hz. Peygamber vermek istediği soyut bir mesajı yapmış olduğu bu teşbih ile somut hale getirmiştir. Böylece kolay anlaşılmasını ve etkili olmasını sağlamıştır.

3.3.5. Cimri Kimsenin Giydiği Demir Zırhın Kendisini Sıkıdığı Kimseye Benzetilmesi

Hz. Peygamber cimri ile sadaka veren (eliaçık/cömert) kimseyi karşılaştırdığı hadisinde, cimri kişiyi üzerinde demir zırh bulunan bir kimseye benzettikten sonra şu şekilde tavsib etmektedir: “...Cimri kimse sadaka vermek istediği zaman ise onun demir zırhının (cübbesinin) her bir halkası kendisine bitişik olan halkaya doğru büzülür; onun vücudu üzerinde sıkışıp büzülür ve onun elleri köprücük kemiklerine doğru toplanır.” Ebû Hüreyre (r.a), Peygamber’den (s.a.v.) şöyle iştir: “O cimri kişi sıkkan bu demir cübbeyi (zırhı) genişletmeye çalışır, fakat zırh genişlemez.”¹⁶⁵⁸ Burada sadakadan bahsedildiği zaman cimri kimsenin daha çok cimrileştiği,

¹⁶⁵⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/115.

¹⁶⁵⁶ Ahmed Hanbel, *el-Müsned*, 5/ 429.

¹⁶⁵⁷ Buhârî, “Mevâkîtü’s-salât”, 14; Müslim, “Mesâcid”, 200; Ebû Dâvûd, “Salât”, 5; Tirmizî, “Salât”, 14. Hadisin zahiri ikinci namazını vaktini geçirmenin günahının ağır olduğunu göstermektedir. Bu hadiste dünyanın basitliğine işaret edilmiş; az amelin, fazla dünyalıktan daha hayırlı olduğu belirtilmiştir. Bk İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/31.

¹⁶⁵⁸ Buhârî, “Cihâd”, 88; Müslim, “Zekât”, 77; Nesâî, “Zekât”, 61.

gönlünün daraldığı ve ellerinin bağlandığı kastedilmiştir.¹⁶⁵⁹ İnsanları cimrilik yapmaya sevk eden temel sebep sahip olduklarını kaybetmek veya onların azalması korkusudur. Bu korku tam aksine sahip olunan malı korumadığı gibi azalıp kaybolmasına da yol açabilir. Hz. Peygamber bu anlayışı zırha benzeterek cimrilik hakkında vermek istediği mesajın daha etkili olmasını ve zihinlerde kalıcı olmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber bu durumu, insanı koruyan ve kendini güvende hissetmesini sağlayan zırhın, onu sıkması ve zarar vermesine benzeterek izah etmiştir.

3.3.6. Allah'ın Koymuş Olduğu Sınırlara Riayet Etmeyenlerin Gemiye Delerek Batıran Kimselere Benzetilmesi

Kur'ân insana hayra çağırma, iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevi vermiştir. Her bir Müslüman gücü nispetinde bu görevini yerine getirmekle yükümlüdür.¹⁶⁶⁰ Hz. Peygamber de bir kötülük görüldüğünde onu el ile düzeltmek gerektiğini, buna muktedir olunamaması halinde onu dil ile düzeltmek gerektiğini, buna da muktedir olunamaması durumunda kalbiyle düzeltme yoluna gidilmesi gerektiğini (yani o şeyi kerih görerek ondan tiksirmek gerektiğini) belirtmiştir.¹⁶⁶¹ Rasûlullah (s.a.v.), yapılan kötülöklere sessiz kalmanın sadece muhatabını değil tüm toplumu tehlikeye sürükleyeceğini ve bundan tüm toplumun zarar göreceğini değişik vesilelerle dile getirmiştir. Bu kapsamdaki bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ'nın koyduğu sınırlara uygun olarak yaşayan kimseler ile bu sınırları aşan kimselerin durumu, bir gemiye binmiş ve gemi içindeki yerleri kura ile belirlenmiş iki grup insanın durumuna benzer: Onların bir kısmı geminin alt tarafına diğer kısmı ise üst tarafına yerleşmişlerdir. Alt kattakiler su almak istediklerinde üst katta bulunanların yanına giderler. (Bir süre sonra) alt katta bulunanlar: ‘Payımıza düşen yerden bir delik açsak, üst kattakilere eziyet vermemiş oluruz.’ derler. Eğer üstte oturanlar, aşağıda oturanların bu isteklerini gerçekleştirmelerine izin verirlerse gemide bulunanlar hep birlikte helak olurlar. Eğer buna engel olurlarsa hem kendileri kurtulur hem de onları kurtarmış olurlar.”¹⁶⁶² Hz. Peygamber toplumda yaşayan tüm fertleri aynı gemide yol alan insanlara benzetmiştir. Burada gemi tüm toplumu temsil

¹⁶⁵⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/306.

¹⁶⁶⁰ Âl-i İmrân 3/104.

¹⁶⁶¹ Müslim, “İmân”, 78.

¹⁶⁶² Buhârî, “Şerîke”, 6, “Şehâdât”, 30. Ayrıca bk. Tirmizî, “Fiten” 12.

etmektedir. Bu geminin alt katında bulunup da su almak için üst kata çıkmak istemeyerek geminin altından bir delik açarak su almak isteyenler, Allah'ın koyduğu sınırlara riayet etmeyen insanları temsil eder. Geminin üst katında bulunanlar ise Allah'ın sınırlarına riayet eden insanları temsil eder. Bunlar geminin alt katında bulunan kimselerin, geminin altını delip su almak şeklindeki isteklerine engel olmazlarsa gemide bulunanlar hep birlikte helak olurlar; engel olurlarsa kendileri kurtulduğu gibi geminin altındaki insanları da kurtarmış olurlar. Hz. Peygamber bu hadiste toplumda yaşayan tüm fertleri aynı gemide yol alan insanlara benzeterek, insanların işlediği kötülöklere engel olunmadığı takdirde bundan tüm toplumun zarar göreceğini, insanların yaptıkları kötölöklere engel olmanın, özel manada fertlerin genel manada ise toplumun zarar görmesini engellediğini muhataplarda etki oluşturacak bir teşbihle ifade etmiştir. Hz. Peygamber başka bir hadisinde insanlara iyiliklerin emredilmemesi ve onların kötölöklere nehyedilmemesi neticesinde Allah tarafından azab indirileceğini ve bu durumda dua ettiklerinde dualarının kabul olunmayacağını bildirmiştir.¹⁶⁶³ Hz. Peygamber yapmış olduğu teşbihle Müslömanları, içinde yaşadıkları topluma duyarlı olmaya, işlenen kötölöklere engel olmaya teşvik etmiştir. “Bana değmeyen yılan bin yıl yaşasın.” ve “Her koyun kendi bacağından asılır.” şeklindeki anlayışların tüm toplumu helak olmaya sürükleyeceğini etkili bir şekilde ifade etmiştir.

3.3.7. Akrabalık Bağı Koparanlarla İlgili Temsil

Akrabalarla ilişkileri devam ettirmenin önemine işareten Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah, varlıkları yaratma işini tamamlayınca akrabalık bağı (rahim): ‘Benim bu duruşum (makamım), akarabalık ilişkilerini koparmaktan sana sığınanların duruşudur.’ dedi. Bunun üzerine Allah: ‘Evet! Seni koruyup gözetken kimseyi gözetmeme, seninle ilgisini kesen kimseden rahmetimi kesmeme razı olmaz mısın?’ buyurdu. Akrabalık bağı: ‘Evet ey Rabbim razıyım!’ dedi. Allah: ‘Bu (hak) sana verildi.’ buyurdu.” Hz. Peygamber (sonra) “İsterseniz, *‘Yönetimi üstlenseniz hemen yeryüzünde kötölöklük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz?’*¹⁶⁶⁴ ayetini okuyun.” buyurdu.¹⁶⁶⁵ Hz. Peygamber, herkesin kolay

¹⁶⁶³ Tirmizî, “Fiten”, 9.

¹⁶⁶⁴ Muhammed 47/22.

¹⁶⁶⁵ Buhârî “Edeb”, 13; Müslim, “Birr”, 16.

anlayamayacağı bir mefhum olan akrabalık bağına temsili bir anlatımla canlı bir örnek üzerinden öğretmek istemiştir. Bu örnekle bize şunu anlatmıştır: Rahim (akrabalık bağı) canlı olsaydı, Allah'ın huzurunda ayağa kalkıp kendisi ile ilişkiyi koparanlardan Allah'a sığınarak onları Allah'a şikâyet ederdi. Akrabalık bağına çok değer veren Allah da kendisine belirtilen şekilde haklar tanıyarak değer verirdi. Kâinat yaratıldığında bir meleğin akrabalık bağına temsilen ayağı kalkıp akrabalık bağına unutup terk edenlerden Allah'a sığınıp onların vefasızlığından şikâyetle bulunması neticesinde Allah'ın onun hakkını bizzat koruyacağını vadederek akrabasıyla ilişkilerini devam ettirenleri rahmet ve ihsanıyla mutlu edeceğini, akrabasını unutup onlarla ilişkilerini kesenleri rahmet ve ihsanından mahrum edeceğini söylemesi de muhtemeldir. Buradan, akrabalık bağına korunup gözetilmesi ve ihlal edilmemesi gereken çok önemli bir görev olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁶⁶ Hadise göre akrabalık ilişkilerini devam ettirmek, Allah'ın rahmetine nail olmayı sağlamakta aksi davranış ise Allah'ın rahmetinin kesilmesine neden olmaktadır. Allah'ın bir kul ile ilişkisini koparması, onun Allah katında bir değerinin olmadığı anlamına gelir. Hiçbir mümin Allah katında değersiz bir kul olmayı düşünmez. Hz. Peygamber'in, iletmek istediği mesajı mesel getirerek anlatması, hem anlaşılmasını kolaylaştırır hem de zihinlerde ve gönüllerde yer ederek kalıcı omasını sağlar.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, teşbihi kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motiasyon yöntemi olarak etkili bir şekilde kullanmıştır.

3.4. İman ile İrtibatı Koparan Davranışları Belirterek Motivasyon

Hız. Peygamber, kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak iman ile irtibatı koparan davranışlara işaret etmiştir. Bu bağlamda bazı davranışların imana engel olduğunu belirtmiş, bazı davranışların iman ile birlikte yapılamayacağına işaret etmiş, bazı davranışların kişiyi küfre veya şirke götürdüğünü, bazı davranışların münafıklık alameti olduğunu belirtmiş, bazı fiillerin Cahiliye davranışı olduğuna vurgu yapmıştır. Bu başlık altında bunlara değineceğiz:

¹⁶⁶⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/422-423.

3.4.1. İmana Engel Olduğunu Belirterek Sakındırmak

H. Peygamber kişinin bazı özelliklere sahip olmaması halinde o kimsenin iman etmiş olmayacağını belirtmiştir. Bazı özelliklere sahip olmamanın kişinin iman etmesine engel olduğunu belirtmek, bu özelliklere sahip olmaya teşvik edebilecek önemli bir motivasyon yöntemidir.

a) H. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizden hiçbiriniz kendisi için sevdiğini (istediğini) (Müslüman) kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.”¹⁶⁶⁷ Hadisteki “İman etmiş olmaz.” ifadesi ile imanın kâmil olmaması kast edilmiştir. Bir şeyin mükemmel olmadığını anlatmak için o şeyin kendisinin yok olduğu söylemek Araplar arasında yaygın bir ifade tarzıdır. “Fılan kişi insan değildir.” sözünü de bu manada kullanmışlardır.¹⁶⁶⁸ Hadiste geçen “İman etmiş olmaz.” ifadesi “Tam bir şekilde iman etmiş olmaz.” anlamındadır.¹⁶⁶⁹ Buna göre kişi kendisi için sevip arzu ettiği hayırlı şeyleri Müslüman kardeşleri için de istemedikçe kâmil anlamda mümin olmaz. Dolayısıyla burada mübalağa yapılmıştır. Nitekim imanın kâmil olması için imanın diğer rükünlerinin de yerine getirilmesi gerekmektedir.¹⁶⁷⁰ Söz konusu hadisten hareketle Müslümanın, kendisi için istediği şeyi din kardeşi için de istememesi durumunda imanın kemale ulaşmayacağını bilmesi onu bu davranıştan sakındırmaya sevk edebilecek önemli bir motivasyon unsurudur.

b) Rasûlullah (s.a.v.): “Allah’a yemin ederim ki iman etmiş olmaz! Allah’a yemin ederim ki iman etmiş olmaz! Allah’a yemin ederim ki iman etmiş olmaz!” buyurunca orada bulunan sahâbîlerin: “Kim Ey Allah’ın Rasûlü?” şeklinde sorması üzerine: “Komşusu, kendisinin şerrinden emin olmayan kimse.” şeklinde cevap vermiştir.¹⁶⁷¹ Hadiste işaret edilen kişi komşusuna söz veya fiil ile eziyet eden kimsedir. Hadise göre komşusunun şerrinden emin olmayan kimse kâmil manada mümin olamaz. Nitekim bu bir masiyettir, masiyette bulunan kişi ise kâmil mümin

¹⁶⁶⁷ Buhârî, “İmân”, 7; Müslim, “İmân”, 71,72; İbn Mâce, “Mukaddime”, 9; Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 59; Nesâî, “İmân”, 19.

¹⁶⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/57.

¹⁶⁶⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/16.

¹⁶⁷⁰ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 1/96.

¹⁶⁷¹ Buhârî, “Edeb”, 31.

olmaz.¹⁶⁷² Hadiste işaret edilen uyarı Müslümanları komşularına kötü davranmaktan sakınma konusunda motive etmeyi amaçlamaktadır.

c) Hz. Peygamber, mümin bir kimsede cimrilik ve kötü ahlakın bir arada bulunmayacağına işaret ederek¹⁶⁷³ bu özelliklerin müminlere yakışmayacağını ifade etmiştir. Böylece Müslümanları bu özelliklerden sakınma konusunda motive etmeyi hedeflemektedir.

d) Mümin olmanın bazı gereklerine işaret edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Kul, şu dört şeye iman etmedikçe mümin olamaz: Allah’tan başka ilah olmadığına; benim Allah’ın Rasûlü olduğuma ve Allah’ın beni hak ile gönderdiğine şehâdet etmek; ölüme ve ölümden sonra dirilmeye inanmak ve kadere inanmak”¹⁶⁷⁴ Bu rivayet, hakiki bir mümin olabilmek için, bazı esasları kabul edip onlara gönülden iman etmek gerektiğine, bu esasları kabul etmeden imanın gerçekleşmeyeceğine işaret etmektedir.

e) Rasûlullah (s.a.v.), müminleri birbirlerini sevmeye konusunda teşvik etmiştir. Bu bağlamda: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Size yapmanız durumunda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi göstereyim mi? Aranızda selamlaşmayı yaygınlaştırınız.”¹⁶⁷⁵ buyurmuştur. Hadiste geçen “Birbirinizi sevmedikçe mümin olmazsınız.” ifadesi ile kast edilen anlam “İmânınız kemâle ermez, imandaki haliniz dosdoğru olmaz.” şeklindedir. Hadiste selamın yaygınlaştırılması tanıdık tanımadık tüm Müslümanlara selam verilmesi teşvik edilmektedir. Nitekim selam vermek, Müslümanların birbiriyle kaynaşmasını ve onların diğer din mensuplarından ayırt edilmesini sağlayan bir işarettir. Selamlaşmak ile nefis eğitilir; alçakgönüllülük ve Müslümanların çiğnenmesi yasak olan haklarına saygı göstermek süreklilik kazanır. Ayrıca selamlaşmak insanların birbirleriyle sosyal ilişkilerinin kopmasını engeller; kin ve düşmanlığı da ortadan kaldırır.¹⁶⁷⁶ Hz. Peygamber, bu hadiste birbirini sevmek ve selam vermenin önemine dikkat çekmiştir. Birbirini sevmek ve selam vermek ile iman arasında irtibat kurmuş böylece Müslümanları bu davranışlara teşvik etmiştir.

¹⁶⁷² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/444.

¹⁶⁷³ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 46; Tirmizî, “Birr”, 41.

¹⁶⁷⁴ Tirmizî, “Kader”, 10.

¹⁶⁷⁵ Müslim, “İmân”, 93; Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 56.

¹⁶⁷⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/36.

f) Haset, bir nimetin onu hak eden kişinin elinden gitmesini temennâ etmek, arzulamak veya dilemektir.¹⁶⁷⁷ Kulun kalbinde iman ile hasedin bir arada bulunmayacağını¹⁶⁷⁸ belirten Hz. Peygamber: “Haset etmekten sakınınız. Çünkü haset etmek, ateşin odunu (veya otları) yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yiyip bitirir.”¹⁶⁷⁹ buyurmuştur. İnsan bir kimseye haset edince; bir bakıma Allah’ın, nimetlerini kulları arasında taksim etmesi konusundaki takdirine kızar; Allah’ın bu takdirinden hoşlanmayarak bunu yanlış ve çirkin bulur. Bu ise imanın özüne dokunan ve tevhid inancının temeline yönelen bir günahtır. Bu tutum, insanın dinî yaşamına karşı işlediği bir cinayettir. Ayrıca haset eden kimse, haset ettiği din kardeşine karşı samimiyeti terk etmiştir. Böylece ona ihanet ederek insanlar için iyilik isteyen Allah dostlarından ve peygamberlerden ayrılarak müminlerin başlarına bela gelmesini, nimetlerden mahrum kalmalarını temennâ eden şeytana ve inkârcılara katılmış olur. Bütün bu tutumlar, ateşin odunu yakarak yiyip bitirdiği gibi kalpteki güzellikleri yiyip tüketirler. Ayrıca haset duygusu bir insanı başka insanlara yönelik gıybet, çekiştirme, sırlarını anlatma, kusurlarını ortaya çıkarma gibi tutumlarla sözlü veya fiilî zararlara maruz bırakırsa bütün bunlar bir anlamda haset eden kimse tarafından haset edilen insana verilen hediyeler olmaktadır. Çünkü ahiret gününde kendi yapmış olduğu iyiliklerin sevabını haset ettiği kimseye adeta hediye edecek; böylece kendi nimetini kendi eliyle yok etmiş olacaktır.¹⁶⁸⁰ Hz. Peygamber söz konusu hadislerde bu gerçeklere işaret ederek Müslümanlarda haset etmekten sakınma konusunda motivasyon oluşturmayı hedeflemiştir.

3.4.2. İmanla Birlikte Yapılamayacağına İşaret Ederek Sakındırmak

Hz. Peygamber bazı amellerin yapılması esnasında o amelleri yapan kimsede imanın bulunmadığını belirterek Müslümanları söz konusu amellerden sakındırmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kişi zina yaptığında mümin olarak zina yapmaz; içki içerken mümin olarak içmez; hırsızlık yaparken mümin olarak hırsızlık yapmaz; insanlar kendisine baka baka yağma

¹⁶⁷⁷ İsfahânî, “Haset”, 399.

¹⁶⁷⁸ Nesâî, “Cihâd”, 8.

¹⁶⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 44. Ayrıca bk. İbn Mâce, “Zühhd”, 22.

¹⁶⁸⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ (Muhtasar İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi)* çev. Mustafa Çağrı (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 3/295-296.

yaparken de mümin olarak yağma yapmaz.”¹⁶⁸¹ Söz konusu fiilleri helal kabul ederek yapanların imanları gider yani kâfir olurlar. Kişi zina, hırsızlık ve yağma yapınca ve içki içince imanının nuru gider.¹⁶⁸² İmanın nuru, salih ameller ve günahlardan sakınmayı ifade eder. Kişi zina ve hırsızlık yaptığında veya içki içtiğinde imanının nuru kendisini terk eder, böylece karanlık (zulmet) içinde kalır. İşlediği günahlara tevbe ederek Allah’a yönelirse söz konusu zulmetten kurtulur.¹⁶⁸³ İmanın çıkarılmasından maksat, söz konusu fiilleri işlemesi esnasında imanının ortadan kalkmasıdır. Bu fiilleri yaptıktan sonra bu durum devam etmez. Fakat işlediği günahta ısrar eden kimse için imanının kendisinden sıyrılması halinin devam etmesi mümkündür.¹⁶⁸⁴ Hadiste kâmil bir imana sahip bir kimsenin zina yapamayacağı, içki içemeyeceği, hırsızlık yapamayacağı ve yağma yapamayacağı veya bu fiilleri helal sayarak yapan kişinin mümin olamayacağı kast edilmiştir. Ayrıca söz konusu günahları işlemenin alışkanlık haline getirilmesi durumunda imanının gidebileceğine yönelik bir uyarı da söz konusudur.¹⁶⁸⁵

3.4.3. Kişiyi Küfre veya Şirke Götüren Davranışları Belirterek

Sakındırmak

Hiz. Peygamber, kişinin kâfir veya müşrik olması ile neticelenen davranışlara işaret ederek Müslümanları bu tür davranışlardan sakındırmıştır:

a) Hiz. Peygamber Müslümana sövmenin fasıklık, onunla savaşmanın ise küfür olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸⁶ Sövmek (sebb), insanın namus ve şerefi hakkında ayıplayan şekilde konuşmak demektir. Fasıklık (fisk) ise sözlükte dışarı çıkmak anlamına gelir. Şer‘î bir terim olarak ise itaatın dışına çıkmak anlamına gelir. Müslümana sövmek ümmetin icmâ‘ı ile haramdır. Hiz. Peygamber’in bildirdiği üzere böyle bir işi yapan kimse fasıktır.¹⁶⁸⁷ Hiz. Peygamber, buradaki küfür kelimesi ile kişiyi dinden çıkaran inkârcılığı kast etmemiştir. Müslümanla savaşmaktan aşırı bir şekilde sakındırma amacına matuf olarak bu fiili küfür şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca

¹⁶⁸¹ Buhârî, “Mezâlim”, 30, “Eşribe”, 1, “Hudûd”, 1; Müslim, “İmân”, 100,104; Tirmizî, “İmân”, 11.

¹⁶⁸² Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 13/26.

¹⁶⁸³ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 9/454.

¹⁶⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 12/59.

¹⁶⁸⁵ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 4/276.

¹⁶⁸⁶ Buhârî, “İmân”, 36, “Edeb”, 44, “Fiten”, 8; Müslim, “İmân”, 116.

¹⁶⁸⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/53-54.

Müslümanla savaşmanın kâfirin yapacağı bir fiil olması nedeniyle de böyle bir ifade kullanılmış olabilir. Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı ona eziyet etmek değildir, ona yardım etmektir. Müslüman kişi, başka bir Müslümanla savaştığında onun bu hakkını örtmüştür. Bu durumda ise küfür kelimesinin örtmek şeklindeki sözlük anlamı kast edilmiş olur. Küfrün, Müslümanla savaşmayı helal kabul eden kimseye matuf olma ihtimali de söz konusudur.¹⁶⁸⁸

b) Rasûlullah (s.a.v.), bir kimsenin başka birini fâsıklıkla veya küfürle itham etmesi durumunda, söz konusu bu özellikler itham edilen kimsede bulunmuyorsa söylediği sözün (ithamın) kendisine geri döneceğini bildirmiştir.¹⁶⁸⁹ Bir kimsenin ayıplamak veya kınamak amacıyla başka birine “Fasık” veya “Kâfir” gibi vasıflar kullanarak, onun adını çıkararak ona eziyet etmesi haramdır. Böyle bir durumda karşıdaki kişinin ayıbını gizlemek, ona doğruyu öğretmek gereken nasihatleri vermek gerekir. Bunu yumuşak bir üslupla yapma imkânı varken zora başvurmak caiz değildir. Bu şekildeki bir tutum, kişiyi kışkırtarak sapmasına ve yaptığı hatada ısrar etmesine yol açabilir. Nitekim insanların birçoğunun tabiatında böyle bir inatlaşma bulunmaktadır. Zorlayan kimse, kendinden daha alt mertebede ise söz konusu bu inat daha fazla artar.¹⁶⁹⁰ Hz. Peygamber’in bu hadisi Müslümanın başka bir Müslümana fasık veya kâfir demekten sakındırma amacına yöneliktir.

c) Hz. Peygamber Hudeybiye’de gece yağın bir yağmurdan sonra sabah namazını kıldırması; namazı bitince sahâbîlere dönüp: ‘Rabbimizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?’ diye sormuştur. Onlar: ‘Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.’ şeklinde cevap verince Yüce Allah’ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: ‘Kullarımdan kimi bana inanan bir mümin olarak sabahladığı halde kimi de kâfir olarak sabahlamıştır. ‘Allah’ın fazlı ve rahmetiyle bize yağmur yağdı.’ diyen bana inanan ve yıldızları(n güç ve kuvvet sahibi olduğunu) reddeden bir mümindir. ‘Bu yağmur şu ve şu yıldızların sayesinde yağdı.’ diyen ise beni inkâr etmiş ve yıldızlar(ın güç ve kuvvet sahibi olduğun)a iman etmiştir.”¹⁶⁹¹ Câhiliye dönemindeki bazı kimseler, yağmuru yıldızın meydana getirdiğine inanırlardı. Bu şekildeki bir inanç, imanın aslını ortadan kaldıran, kişiyi İslâm’ın dışına çıkaran ve Yüce Allah’ı inkâr etmeyi ifade eden bir

¹⁶⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/112, Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 9/36.

¹⁶⁸⁹ Buhârî, “Edeb”, 44.

¹⁶⁹⁰ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 9/37.

¹⁶⁹¹ Buhârî, “Ezân”, 156, “İstiska”, 28; Müslim, “İmân”, 125; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 22.

küfürdür.¹⁶⁹² Buradaki küfür gerçek anlamda küfürdür. Nitekim karşılığında hakiki manada olan iman zikredilmiştir.¹⁶⁹³ Yağmurun Allah'tan geldiğine ve onun rahmeti ile indiğine inanan bir kimse yıldızın doğuşunu yağmurun alâmeti ve vakti olduğu kanaatiyle “Bize yağmur yağdırıldı.” derse “Bize filan vakitte yağmur yağdırıldı.” demiş gibi olur. Bu durumda kâfir olmaz. Yağmuru Allah'ın rahmeti ile yağdırdığına inanmakla birlikte “Bize filan yıldızın kayması ile yağmur verildi.” diyen kâfir olmaz. Bu durumda Allah'ın verdiği nimete nankörlük yani küfran-ı nimet söz konusudur.¹⁶⁹⁴ Bu hadis insanları küfre götüren söz konusu inançtan sakınmaya sevk edebilecek önemli bir motivasyon unsurudur.

d) Namaz ibadetinin önemine sıklıkla vurgu yapan Hz. Peygamber, namaz ibadeti ile iman arasında irtibat kurmuş, namazı terk etmenin imanî açıdan sıkıntılara sebebiyet vereceğini ifade etmiştir. Bu rivayetlerin birkaçı şu şekildedir: “İman ile küfür arasında namazı terk etmek vardır.”¹⁶⁹⁵ “Kişi/kul ile küfür veya şirk arasında namazı terk etmek vardır.”¹⁶⁹⁶ “Kâfirlerle aramızdaki fark, kılmak için söz vermiş olduğumuz namazdır. Namaz kılmayı terk eden kimse kâfir olur.”¹⁶⁹⁷ “Kulu, kâfir olmaktan kurtaran amel namazdır.”¹⁶⁹⁸ Buna göre namaz, kul ile küfür ve şirk arasındaki bir engeldir. Kişinin namazı terk etmeyişi onun küfrüne-şirkine engel olur. Kişi namazı terk ederse kendisi ile küfür-şirk arasında bir engel kalmaz böylece küfre-şirke girer.¹⁶⁹⁹ Bu hadislerde namaz ibadetini terk etmek zahiren küfür olarak ifade edilmekte, bu ibadete devam etmenin kişiyi küfürden kurtaracağı belirtilerek namaz kılmak konusunda motivasyon sağlamak hedeflenmektedir.

e) Sihir yapmak İslâm'da insanı helak eden büyük günahlardan biridir.¹⁷⁰⁰ Hz. Peygamber, düşümlere üfleyen kimsenin sihir yapmış olduğunu; sihir yapan kimsenin de Allah'a şirk koşmuş olduğunu; kendisini koruması için nazarlık ve benzeri şeyler takan kimsenin, o taktığı şeye havale edildiğini ve Allah'ın

¹⁶⁹² Nevevî, *el-Minhâc*, 2/60.

¹⁶⁹³ Kastallânî, *İrşâdû's-sâri*, 2/141.

¹⁶⁹⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/61.

¹⁶⁹⁵ Tirmizî, “İmân”, 9.

¹⁶⁹⁶ Müslim, “İman”, 134; Tirmizî, “İmân”, 9.

¹⁶⁹⁷ İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 77; Tirmizî, “İman”, 9; Nesâî, “Salât”, 8.

¹⁶⁹⁸ İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 77; Tirmizî, “İman”, 9; Nesâî, “Salât”, 8.

¹⁶⁹⁹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 7/307.

¹⁷⁰⁰ Buhârî, “Vesâyâ”, 23; Müslim, “İmân”, 145.

himayesinden çıkmış olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁰¹ Sihir yapıldığında olayların, Allah'ın iradesinden ve kudretinden bağımsız bir şekilde meydana geldiğine inanılması söz konusudur. Bu nedenle hadiste sihir yapmak şirk olarak kabul edilmiştir.

3.4.4. Münafıklık Alâmeti Olduğunu Belirterek Sakındırmak

Hız. Peygamber, bazı davranış veya vasıfların münafıklık alâmeti olduğunu bildirerek bu davranışlardan uzak durma konusunda Müslümanları motive etmiştir:

a) Hız. Peygamber tarafından, konuştuğu zaman yalan söylemek, söz verdiğinde sözünde durmamak, kendisine bir şey emanet edildiğinde hainlik etmek gibi davranışlar münafıklık alâmeti olarak gösterilmiştir.¹⁷⁰² Din ile ilgili konular temelde söz, fiil ve niyet olmak üzere üç esasa dayanır. Hadiste işaret edilen yalan söylemek sözün bozukluğunu, emanete hıyanet etmek fiilin bozukluğunu, verilen sözde durmamak niyetin bozukluğunu gösterir.¹⁷⁰³ Bu vasıflar nifak özellikleridir. Bu vasıflara sahip kişi de bu özellikler yönünden münafıklara benzer ve onların ahlakını taşır.¹⁷⁰⁴ Bu vasıflar nifakın kendisi değil de alâmetleridir. Bu durumda hadiste küfür nifakı değil de amelî nifak kast edilmiş olabilir. Buna göre hadiste söz konusu özellikleri taşıyan, bunları âdet ederek benimseyen, bu özellikleri hafife alarak önemsemeyen kişi kast edilmiştir.¹⁷⁰⁵ Nifak (münafıklık) kelimesinin zâhirî anlamı kast edilmemiştir. Bu kelime belirtilen özelliklerin işlenmesine engel olmak amacıyla insanları korkutmak ve sakındırmak amacıyla kullanılmıştır.¹⁷⁰⁶

b) Namazı vaktinde eda etmeyip geç bırakmanın sakıncasına işaret eden Hız. Peygamber: “Vaktinden geç kılınan namaz münafığın namazıdır. Güneşin batması yaklaşıncaya ve güneş şeytanın iki boynuzu arasına girinceye kadar oturur bekler, sonra kuşun yem gagaladığı gibi acele ederek dört rekât namaz kılar ve az okumak suretiyle Allah'ı da çok az zikreder.”¹⁷⁰⁷ buyurmuştur. Bu rivayette, namazı geç bırakmanın, iman noktasında sıkıntıya sebep olacağı, böyle yapan kişinin münafıklara benzeyeceği ifade edilmekte, bu ibadetin imanla irtibatı kurularak önemine dikkat çekilmektedir. Burada namazın vaktini geçirmekten sakındırma

¹⁷⁰¹ Nesâî, “Tahrîmu'd-dem”, 18.

¹⁷⁰² Buhârî, “Îmân”, 24; Müslim, “Îmân”, 107,109; Tirmizî, “Îmân”, 14.

¹⁷⁰³ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/119.

¹⁷⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/90.

¹⁷⁰⁵ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/119.

¹⁷⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/90.

¹⁷⁰⁷ Tirmizî, “Salât”, 120; Nesâî, “Mevâkît”, 7. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, “Salât”, 5.

konusunda insanları etkileyebilecek iki husus vardır: Birincisi bu fiilin münafığa ait bir fiil olmasıdır ki; bunu öğrenen bir Müslüman, namazın vaktini geçirmek istediğinde Hz. Peygamber tarafından münafığa ait bir fiil olarak nitelendirilen bir şeyi yaptığı için vicdanen rahatsız olabilir. Bu rahatsızlık ise kendisini namazın vaktini geçirmeden vaktinde eda etmeye yönlendirebilir. İkinci husus ise namazını, güneşin batmasına kadar bekleyerek vaktinden geç kılan kimsenin acele ederek kıldığı namazı kuşun yem gagalamasına benzetmesidir. Bu hadisi işiten veya okuyan bir insan, namazının vaktini geçirmek isteyip de belirtildiği gibi acele olarak namaz kılacağını düşündüğünde Hz. Peygamber'in bu benzetmesi aklına gelir. Böylece ibadet niyetiyle kılmış olduğu namazın, hüşûdan mahrum olması nedeniyle akıl ve sorumluluktan mahrum olan bir hayvanın sıradan bir davranışına benzediğini; aklına getirir. Böylece namazını vaktinde eda etmeye yönelebilir. Bu hadiste Müslümanlar namaz kılarken ta'dîl-i erkâna riayet etmeye de teşvik edilmişlerdir. Nitekim başka hadislerinde de rükû ve secdeleri tam yapmayı emreden,¹⁷⁰⁸ Hz. Peygamber, rükû ve secdelerden kalkarken beli tam doğrultmadıkça namazın geçerli olmayacağını¹⁷⁰⁹ belirtmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber en kötü hırsızın, kendi namazından çalan kimse olduğunu buyurduğunda, kişinin kendi namazından nasıl çalacağı sorulunca: "Rükû ve secdelerini tam olarak yapmayarak!" şeklinde cevap vermiştir.¹⁷¹⁰

c) Hz. Peygamber, bir kimsenin gaza etmeden ve gönlünde gaza etme arzusu taşımadan ölmesi halinde bir tür münâfıklık üzere öleceğini¹⁷¹¹ belirtmiştir. Gönlünde gaza etme arzusu taşımadan ölen bir kimse, bu yönüyle cihaddan geri kalan münafıklara benzemiş olur. Nitekim cihadı terk etmek, münafıklığın şubelerindendir. Bu hadiste ibadet kapsamına giren bir fiili işlemeye niyet etmesine rağmen onu işlemeyen ölen kimsenin tenkid edilmeyeceğine yönelik delil bulunmaktadır.¹⁷¹² Hadisten hareketle Allah yolunda savaşmadan ve kalbinde bu konuda bir istek bulunmadan ölünmesi durumunda bir tür münafıklık üzere öleceğini bilmek Müslümanları bu davranışlara yönlendirebilecek önemli bir motivasyon unsurudur. Çünkü hiçbir Müslüman münafıklık üzere ölmeyi arzu etmez.

¹⁷⁰⁸ Buhârî, "Eymân", 3.

¹⁷⁰⁹ Ebû Dâvûd, "Salât", 143.

¹⁷¹⁰ Muvatta', "Kasrû's-salât", 72.

¹⁷¹¹ Müslim, "İmâre", 158; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 18; Nesâî, "Cihâd", 2.

¹⁷¹² Nevevî, *el-Minhâc*, 13/56.

d) Hz. Peygamber, kötü söz söylemenin, kabalığın ve cimriliğin münafıklıktan olduğunu; bunların, dünyalıkları artıran, ahiretteki mükâfatı azaltan şeyler olduğunu; ahirette kaybettirdiklerinin daha fazla olduğunu belirtmiştir.¹⁷¹³ Söz konusu davranışların münafıkların özelliklerinden olduğunu bilmek Müslümanları bunlardan sakınmaya yönlendirebilir.

3.4.5. Cähiliye Davranışı Olduğuna Vurgu Yaparak Sakındırmak

Cähiliye kavramı Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirden ayırt etmek için kullanılmaktadır. Bu kavram kabalık, görgüsüzlük ve gayr-i medenilik anlamlarına da gelmektedir. İslâm'a uymayan her türlü inanç, söz, fiil ve davranışı ifade eder. Günah söz ve fiiller, kaba ve çirkin davranışlar Cähiliye işi olarak nitelendirilmektedir. Kur'ân'da dört çeşit Cähiliyeden bahsedilmiştir. Bunlar gerçeği bilmeden ileri geri konuşmayı ve Allah hakkında kötü zanda bulunmayı ifade eden *Cähiliye zannı*;¹⁷¹⁴ Allah'ın hükmüne ters düşen hükümleri ifade eden *Cähiliye hükmü*;¹⁷¹⁵ ilâhî gerçeklere karşı çıkmak, hiddet, öfke ve kızgınlık göstermeyi gurur ve kibir nedeniyle Allah ve Rasûl'ün emir ve yasaklarına uymamayı ifade eden *Cähiliye taassubu/hamiyyeti*¹⁷¹⁶ ve kadınların, Allah ve Hz. Peygamber'in emirlerine uymayarak örtülmesi gereken yerlerini örtmemelerini ifade eden *Cähiliye teberrücü*¹⁷¹⁷ şeklindedir.¹⁷¹⁸

Hz. Peygamber bazı fiilleri Cähiliye davranışı olarak nitelendirerek bu tür davranışların İslâm'a uygun olmadığına atıfta bulunarak Müslümanları bunlardan sakınmaları konusunda motive etmeyi hedeflemiştir:

a) Ma'rûr b. Süveyd, bir gün Rebeze mevkiinde Ebû Zer ile karşılaştığında onun ve kölesinin üzerinde (aynı şekilde/birbirinin aynısı olan) birer hırka gördüğünde bunun sebebini sorunca Ebû Zer şöyle cevap vermiştir: Zamanında bir adama sövdüm ve annesinden dolayı onu ayıpladım; bunun üzerine Hz. Peygamber bana şöyle buyurdu: “Ey Ebû Zer! Onu annesinden dolayı mı ayıpladın! Öyleyse sen hâlâ Cähiliye huyları taşıyan birisin! Kardeşleriniz sizin hizmetçilerinizdir. Allah

¹⁷¹³ Dârimî, “Mukaddime”, 43.

¹⁷¹⁴ Âl-i İmrân 3/154.

¹⁷¹⁵ el-Mâide 5/50.

¹⁷¹⁶ el-Fetih 48/26.

¹⁷¹⁷ el-Ahzâb 33/33.

¹⁷¹⁸ Karagöz v.dğr., “Cähiliyye”, 79.

onları sizin elinizin altına (idarenize) verdi. Kimin elinin altında kardeşi (kölesi) varsa ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Onlara güçlerini aşan bir iş vermeyiniz. Eğer onlara bir iş yüklerseniz onlara yardım ediniz.”¹⁷¹⁹ Kölenin elbisesinin, efendisinin elbisesinden daha kalitesiz olması Araplarda âdetti. Ebû Zer ise alışlagelmışin aksine bir tutum sergilemişti; yani kölesi ile kendisinin hırkası benzer şekilde ve kalitedeydi. Ebû Zer, Bilâl-i Habeşî’ye “Ey siyah kadının oğlu!” şeklinde hitap ederek onu annesinin siyah tenli olmasıyla ayıplamıştır.¹⁷²⁰ Bu hadiste Müslümanı küçümsemeyi ifade ettikleri için sövme ve lanet etmek kınanmıştır. Çünkü İslâm şeriatı birçok hükümde Müslümanlar arasında eşitliği getirmiştir. Müslümanlar arasındaki gerçek üstünlük takvalarına göre değerlendirilir. Soylu bir aileden gelen bir kimseye takva ehlinden olmadıktan sonra onun nesebi hiçbir fayda vermez. Tanınmamış bir aileden gelen kişiye ise takvası fayda verir. Nitekim Yüce Allah: “Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır.”¹⁷²¹ buyurmuştur.¹⁷²² Hadiste kölelere sövmek ve onları annelerinden (ve yakınlarından) dolayı ayıplamak yasaklanmış ve onlara yumuşak davranmak teşvik edilmiştir.¹⁷²³ Hz. Peygamber, benzer bir fiili bir daha tekrarlamaması amacıyla Ebû Zer’i yüksek konumuna rağmen bu şekilde kınayıp uyarmıştır.¹⁷²⁴ Nitekim Ebû Zer’de, Hz. Peygamber’in bu uyarıları etkisini göstermiş; yani onu sakındırılan davranıştan uzaklaşma ve istenilen davranışları yapma konusunda motive etmiştir. Bunun etkisiyle Hz. Peygamber’in bu uyarılarına dikkate alarak kölesine giydiğinden giydirmiştir.

b) Hz. Peygamber Câhiliye dönemine ait bazı davranışlara şöyle işaret etmiştir: “Ümmetimde Câhiliyye işinden olup terk edemeyecekleri dört âdet vardır: Asâletleriyle (soy soplalarıyla) övünmek, neseplere (başkalarının soyuna) dil uzatmak, yıldızları vesile ederek yağmur beklemek, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak.”¹⁷²⁵ Hz. Peygamber’in söz konusu davranışların Câhiliye âdeti olduğunu

¹⁷¹⁹ Buhârî, “İmân”, 22, “Edeb”, 44.

¹⁷²⁰ Aynî, *Umdetül-kârî*, 1/208.

¹⁷²¹ el-Hucurât, 49/13.

¹⁷²² İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 10/468.

¹⁷²³ Aynî, *Umdetül-kârî*, 1/208.

¹⁷²⁴ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 9/39.

¹⁷²⁵ Müslim, “Cenâiz”, 29.

belirtmesi, bunların İslâm'a uygun davranışlar olmadığını ifade eden ve Müslümanları bunlardan sakınmaya teşvik eden önemli bir uyarıdır.

c) Irkçılık Hz. Peygamber tarafından yasaklanan davranışlardan biridir. Hz. Peygamber ırkçılık propogandası yaparak veya asabiyete/ırkçılığa destek vererek yoldan çıkmış bir topluluğun sancağı altında öldürülen kimsenin ölümünün, Câhiliye ehlinin ölümü gibi olduğunu ifade etmiştir.¹⁷²⁶ Ölümünün Câhiliye ehlinin ölümü gibi olması Müslümanın istemeyeceği ve kaçınacağı bir durumdur. Hz. Peygamber yaptığı teşbihle, ırkçılık propogandası yaparak veya ırkçılığa destek vererek yoldan çıkan bir topluluğun sancağı altında ölen kimsenin ölümünü cahiliye ölümü şeklinde niteleyerek bu davranışlar neticesinde karşılaşacağı akıbeti işaret etmiştir. Böylece Müslümanlarda bu tür davranışlardan sakınma konusunda motivasyon sağlamayı hedeflemiştir.

Yukarıda sunmuş olduğumuz örneklerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, kötü şeylerden (İslâm'ın yasakladığı davranışlardan) sakındırırken bazı davranışların iman ile irtibatı kopardığına işaret etmiştir. Nitekim yasaklanan davranışların, iman ile irtibatı kopardığına işaret etmek o davranışlardan kaçınma konusunda Mümin için önemli bir motivasyon kaynağıdır.

3.5. Yasaklanan Davranışlara Dikkat Çekerek Motivasyon

Hz. Peygamber, yasaklanan davranışlara dikkat çekmeyi kötü şeylerden (İslâm'ın yasakladığı davranışlardan) sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Bu başlık altında *Sözlerini Tekrarlayarak Dikkat Çekmek*, *Yemin Ederek Dikkat Çekmek*, *Soru Sorarak Dikkat Çekmek* ve *Beden Dilini Kullanarak Dikkat Çekmek* konularını inceleyeceğiz.

3.5.1. Sözlerini Tekrarlayarak Dikkat Çekmek

Belirli görüş ve fikirler sunmayı tekrar etmek, genellikle bu görüş ve fikirlerin sübutunu ve insan zihnine yerleşmesini sağlar. Çağdaş psikologların yapmış olduğu çalışmalar, öğrenme faaliyetinde tekrarın önemini ortaya koymuştur. Ticari ve teknolojik müesseseler, fikirlerin insan zihnine yerleşmesinde tekrarın

¹⁷²⁶ Müslim, “İmâre”, 57.

önemini kavramışlardır. Bunun bir neticesi olarak da insanları etkili bir şekilde yönlendirmek ve böylece ürünlerine olan talebi artırmak amacıyla belirli fikirleri tekrar tekrar sunan reklamlara büyük paralar harcamaktadırlar.¹⁷²⁷

İkna etme ve bir görüşü kabul ettirmenin en güzel yolu olan tekrar yöntemi; öğretilmek istenenlerin anlaşılması, pekiştirilmesi ve kalıcı hale gelmesinde önemli bir role sahiptir. İlgi çekici, anlamlı ve iyi düzenlenmiş tekrar, etkili öğrenmeyi sağlamada önemli bir fonksiyon icra eder.¹⁷²⁸ Duygu ve düşüncelerin iletilmesinde güçlü ve etkileyici bir anlatım sağlamak için insanların yararlandığı anlatım yollarından biri olan tekrarın, dil ve anlatımda önemli bir yeri vardır. Tekrar, özellikle sözlü dil ve kültürde yaşayan toplumlarda anlatım gücünü artırarak bilgilerin ezberlenmesini kolaylaştırır.¹⁷²⁹

Öğrenmenin önemli prensiplerinden biri olan tekrar, bireyin elde ettiği bilgi ve becerilerin korunmasını sağlar. İnsanların öğrenmiş oldukları şeylerin birçoğu, öğrenmenin tamamlanması için tekrar etmeye muhtaçtır. Nitekim deneye dayalı modern araştırmalar, hatırlama düzeyi ile tekrar etme sayısı arasında sağlam bir ilginin bulunduğunu ortaya koymuştur. Tekrar, bilgi ve becerileri sağlamlaştırarak kolay hatırlanmalarını sağlar. Kur'an-ı Kerim'de insanların zihinlerine yerleştirmek istenen anlam ve kavramların tekrar edilerek bu prensibin uygulandığı görülmektedir.¹⁷³⁰ Hz. Peygamber'in tekrar yöntemini sıklıkla kullandığı bilinmektedir.¹⁷³¹ O, Kur'an-ı Kerim'e muvafık olarak, anlattığı hususu vurgulamak, önemli olduğuna dikkat çekmek ve iyice anlaşılıp öğrenilmesini sağlamak,¹⁷³² iletmek istediği mesajın anlaşılmasını kolaylaştırmak, muhatabın zihnine daha güzel yerleşmesini sağlamak, muhatap ile anlattığı konu arasındaki bağı kuvvetlendirmek,

¹⁷²⁷ Muhammed Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, çev. Hayati Aydın (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 153.

¹⁷²⁸ Çiğdem Can Kaynak, *Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 36

¹⁷²⁹ Doğan, "Rahman Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Amacı ve Bağlam İlişkisi", 268.

¹⁷³⁰ Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 154. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de tekrar konusu ile ilgili bazı çalışmalar için bk. Erdoğan Baş, *Kur'an Üslubunda Lafzi Tekrarlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000); Ali Erbaş, *Kur'an'daki Tekrarlar ve Sırları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987); Sabri Demirci, "Kur'an-ı Kerim'deki Tekrarlar Meselesi ve Mefâtihi'l-Ğayb Tefsiri'nde Râzî'nin Yaklaşımı", *Sosyal Bilimler Dergisi* 2/5 (2015).

¹⁷³¹ Buhârî, "İlim", 31.

¹⁷³² Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, 131.

anlattığı konunun önemine dikkat çekmek ve o konuda farkındalık oluşturmak amacıyla söylediği cümleleri üç kez tekrar etmiştir.¹⁷³³

a) Hz. Peygamber, yalan yemin ile bir Müslümanın hakkını alan kimseye Allah'ın cenneti haram, cehennemi vacip kılacağını söyleyince, alınan şeyin az bir şey olması durumunda da aynı hükmün geçerli olup olmadığının sorulması üzerine “Erâk ağacından bir dal parçası olsa bile!” sözünü üç defa tekrar ederek vurgulamıştır.¹⁷³⁴ Sözün üç defa tekrarlanması, iletilen mesajın muhatap tarafından daha iyi anlaşılmasını, onun gönlünde ve zihninde yer etmesini, ikaz edilen konu veya onu çağrıştıran bir durum olduğunda hatırlanarak söz konusu fiilden sakınmayı sağlar. Bu hadiste Hz. Peygamber aynı anda birden fazla motivasyon yöntemi kullanmıştır. Hz. Peygamber sözünü üç defa tekrar etmek suretiyle dikkat çekme yöntemini kullanmış; yalan yeminle bir Müslümanın hakkını alan kimseye cennetin haram-cehennemin vacip kılınacağını ifade ederken de ceza ile motivasyon yöntemini kullanmıştır. Hz. Peygamber birçok hadisinde aynı anda birden fazla motivasyon yöntemini kullanmıştır.

b) Komşuluk, sosyal hayatın aileden sonraki halkasını oluşturur.¹⁷³⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a imanı emreden ve şirki yasaklayan ifadelerin akabinde sıralanan ahlakî emirler arasında anne babaya iyi davranmaktan sonra komşuya iyilik yapmak yer alır.¹⁷³⁶ Hz. Peygamber de bir hadisinde Allah katında en hayırlı komşunun komşularına en fazla iyilik eden kimse olduğunu belirtmiştir.¹⁷³⁷ Başka bir hadiste ise Hz. Peygamber: “Allah'a yemin ederim ki iman etmiş olmaz! Allah'a yemin ederim ki iman etmiş olmaz! Allah'a yemin ederim ki iman etmiş olmaz!” buyurunca orada bulunan sahâbîlerin: “Kim Ey Allah'ın Rasûlü?” şeklinde sorması üzerine: “Komşusu, kendisinin şerrinden emin olmayan kimse!” buyurmuştur.¹⁷³⁸ Bu hadiste Hz. Peygamber Müslümanları söz konusu yemini ve bunu üç defa tekrar etmesi ile komşuya eziyet vermekten şiddetli bir şekilde sakındırmıştır. Komşusuna söz veya

¹⁷³³ Özdaş, *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu*, 110.

¹⁷³⁴ İmâm Mâlik, “Akdiye”, 11; Müslim, “İmân”, 218.

¹⁷³⁵ Mustafa Çağrıcı, “Komşu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/158.

¹⁷³⁶ en-Nisâ 4/36.

¹⁷³⁷ Tirmizî, “Birr”, 28.

¹⁷³⁸ Buhârî, “Edeb”, 31.

fiil ile sıkıntı veren kimselerin kâmil manada iman etmeyeceğini vurgulamıştır.¹⁷³⁹ Hadiste kişinin kendisi ile komşusu arasında engel bulunmakla birlikte komşunun hakkına riayet etmek vurgulanmış, ona iyilik yapmak ve ona zarar verecek durumlardan sakınmak emredilmiştir. Kişinin kendisi ile aralarında bir engel bulunmayan iki koruyucu meleğin de hakkına riayet etmesi, zamanın geçmesiyle birlikte emredilen hususlara aykırı davranarak onlara eziyet etmemesi gerekir. Çünkü rivayetlerde belirtildiğine göre bu iki melek, iyilik yapılırca sevinir, kötülük yapılırca üzülür. Bu durumda emredilen hususları yerine getirerek günahlardan da ısrarlı bir şekilde kaçınarak onların bu halleri dikkate alınmalıdır. Nitekim birçok komşuya göre onların haklarına riayet etmek daha öncelikli bir durumdur.¹⁷⁴⁰ Hz. Peygamber bu hadiste de aynı anda hem dikkat çekme yöntemini hem de iman ile irtibatlandırma yöntemini kullanmıştır. Bu da muhataplardaki etkiyi artırabilecek önemli bir unsurdur.

c) Kur'ân, öfkenin insani bir duygu olduğunu belirtmiş ve öfkeye hâkim olunması gerektiğine işaret etmiştir.¹⁷⁴¹ Hz. Peygamber de her zaman sakin davranmaya özen göstermiş, bu duyguya kapılmamak gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunmuş, insanları kıracak söz ve tavırlardan uzak durmuştur. Sahabe içerisinde bu duyguya sahip olduğunu düşündükleri kimselere de sakin olmalarını tavsiye etmiştir. Mesela bir adam Hz. Peygamber'e gelerek: "Bana kısa (özlü) bir şey söyle ki onu hatırımda tutabileyim" deyince Hz. Peygamber: "Öfkelenme!" buyurmuş; o adam aynı soruyu birkaç defa tekrar sorunca Hz. Peygamber, her defasında: "Öfkelenme!" buyurmuştur.¹⁷⁴² Hz. Peygamber'in "Öfkelenme!" derken kastettiği anlam, öfkeye yol açan etkenlerden uzak dur, seni öfkeliendirecek şeylere maruz kalma, öfkenin seni yönlendireceği şeyleri yapma şeklindedir. Hz. Peygamber kendisine soru soran kişinin durumunu dikkate alarak ona en uygun olan şeyi söylerdi. Muhtemlen kendisine soru soran sahâbî çok kızan biriydi. Bu nedenle de ona öfkelenmeyi terk etmeyi tavsiye etmekle yetinmiştir.¹⁷⁴³ Hz. Peygamber, söz konusu sahâbîyi öfkeden kaçınmaya sevk etmek için tavsiyesini tekrarlayarak ona "Öfkelenme!" buyurmuştur. Onun bu tutumu, iletildiği mesajın muhatabının zihninde ve gönlünde kalıcı olmasını

¹⁷³⁹ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 9/222.

¹⁷⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 10/444.

¹⁷⁴¹ el-A'râf 7/150, Tâhâ 20/86, el-Enbiyâ 21/87, eş-Şûrâ 42/37.

¹⁷⁴² Buhârî, "Edeb", 76; Tirmizî, "Birr", 74.

¹⁷⁴³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 10/520.

sağlayabilecek niteliktedir. Zihinde ve gönülde kalıcı olan bu mesajın davranışa yansımaları, öfkeye hâkim olmak ve öfkenin yönlendireceği şeyleri yapmamak şeklinde gerçekleşebilir.

d) Hz. Peygamber bir defasında sabah namazını kıldıktan sonra ayağa kalkarak üç defa: “Yalancı şahitlik yapmak, Allah’a ortak koşmaya denk tutulmuştur.” buyurduktan sonra “...*yalan sözden sakının.*”¹⁷⁴⁴ ayetini okumuştur.¹⁷⁴⁵ Allah’a şirk koşmanın, “Allah hakkında yalancı şahitlik yapmak ve Allah’a iftira etmek olduğu” dikkate alındığında; yalancı şahitlik yapmanın ve Allah’a ortak koşmanın temelinde yalan ve iftira bulunduğu ve böylece yalancı şahitliğin vehameti bariz bir şekilde anlaşılır.¹⁷⁴⁶ Hz. Peygamber ayağa kalkarak ve sözlerini üç defa tekrar ederek muhataplarının dikkatlerini vermek istediği mesaja çekerek, ilettiği mesajın muhatapların gönüllerinde ve zihinlerinde kalıcı bir şekilde yer etmesini sağlayabilecek bir üslup kullanmıştır.

3.5.2. Yemin Ederek Dikkat Çekmek

Hz. Peygamber, yemini Müslümanları hedef davranışları yapmaya teşvik ederken kullandığı gibi yasaklanan davranışlardan sakındırırken de dikkat çekmede bir motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Bununla bazı örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) İyiliği emredip kötülükten sakındırmak, Kur’ân’ın öncelikli emirleri içerisinde yer almaktadır.¹⁷⁴⁷ Hz. Peygamber de müminleri, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya teşvik etmiş ve Allah’a yemin ederek, anlattığı hususa dikkat çekerek vermek istediği mesajı şöyle tekid etmiştir: “Bu canı bu tende tutan Allah’a yemin ederim ki ya iyiliği emredip kötülükten sakındırırsınız ya da Allah size bir ceza gönderir böylece O’na dua edersiniz; fakat O, duanıza icabet etmez.”¹⁷⁴⁸ Hz. Peygamber, söyleyeceği sözlerin önemini vurgulamak ve sözlerine dikkat çekmek amacıyla konuşmasına Allah’a yemin ederek başlamıştır. Sonra ise iyiliği emredip kötülükten sakındırılmaması durumunda Allah’ın bir ceza

¹⁷⁴⁴ el-Hac 22/30.

¹⁷⁴⁵ İbn Mâce, “Ahkâm”, 32; Ebû Dâvûd, “Akdiyye”, 15; Tirmizî, “Şehâdât”, 3.

¹⁷⁴⁶ Necati Yeniel-Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi* (İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1987), 13/187.

¹⁷⁴⁷ Âl-i İmrân 3/104.

¹⁷⁴⁸ Tirmizî, “Fiten”, 9.

göndermesi ve duaların kabul edilmemesi şeklindeki cezalara atıfta bulunarak Müslümanları hedef davranış olan iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaya teşvik etmiştir.

b) Hz. Peygamber, yalnız başına kılınan namazdan daha faziletli olduğunu belirterek namazları cemaatle kılmayı tavsiye etmiş; bazen de önemine dikkat çekmek ve insanları cemaatle namaz kılmaya teşvik etmek için yemin ifadesini kullanmıştır: “Nefsim (canım) elinde olan Allah’a yemin ederim ki, içimden şöyle geçirdim: Odun toplanması için emir vereyim de odun toplansın. Emredeyim de namaz için ezan okunsun; bir kişi müminlere imamlık yapsın. Sonra gidip namaza gelmeyenlerin evini yakayım.”¹⁷⁴⁹ Hz. Peygamber’in kullandığı yemin ifadesi, ilettiği mesaja dikkat çeken ve mesajını tekid eden bir özellik taşımaktadır.

c) Kur’ân’ın fakir ve yoksulların varlıklı kimseler üzerinde bir hakkı olduğunu belirttiği¹⁷⁵⁰ zekât, toplumdaki sosyal dengeyi sağlayan en önemli bir ibadettir. Hz. Peygamber zekâtın önemine dikkat çekmek, zekâtı vermemenin sonuçlarına işaret etmek için yemin ifadelerini kullanmıştır. Ebû Zerr’den (r.a.) şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Ka’be’nin gölgesinde otururken onun yanına geldim. Benim kendisine doğru geldiğimi görünce: “Ka’be’nin Rabbine yemin ederim ki kıyamet günü kaybedenler onlardır!” buyurdu. Bunun üzerine kendi kendime “Acaba ne oldu? Benim hakkımda bir şey mi nâzil oldu?” dedim ve: “Anam babam sana feda olsun! Kimlerdir onlar (Ey Allah’ın Rasûlü)?” dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Onlar malı fazla olan kimselerdir, fakat sağa sola infak eden şöyle şöyle kimseler bunun dışındadır. Nefsim (canım) elinde olan Allah’a yemin ederim ki bir kimse ölüp de arkasında zekâtını vermediği deve ve sığırları bırakırsa, o deve ve sığırlar kıyamet günü (dünyadaki halinden) daha besili bir şekilde o kimsenin yanına getirilir ve onu ayaklarıyla çiğner, ona boynuzlarıyla vurur. O deve ve sığırlar, insanlar arasında hüküm verilinceye kadar böyle yapmaya devam ederler.”¹⁷⁵¹ Hz. Peygamber, “Ka’be’nin Rabbine yemin ederim ki kıyamet günü kaybedenler onlardır!” şeklinde yemin ederek muhatabın zihninde “kaybedenlerin kimler olduğu” hususunda bir merak oluşturmuştur; oluşan bu merak

¹⁷⁴⁹ Buhârî, “Ahkâm”, 52; Müslim, “Mesâcid”, 252.

¹⁷⁵⁰ ez-Zâriyât 51 /19.

¹⁷⁵¹ Tirmizî, “Zekât”, 1. Ayrıca bk. Buhârî, “Zekât”, 8; İbn Mâce, “Zekât”, 2.

Hız. Peygamber'i pür dikkat dinlemeyi sağlar; Hız. Peygamber muhatapta oluşturduğu bu dikkatin ardından "Nefsim (canım) elinde olan Allah'a yemin ederim ki" şeklindeki ikinci bir yemin ile söyleyeceği şeylerin çok önemli olduğunu vurgulayarak muhatabın zihnini anlatacağı şeylere daha da yoğunlaştırmıştır.

d) Zekât toplama memurları (âmiller), zekât verilecek sekiz sınıftan birisidir.¹⁷⁵² Bu görevi yürütenlerin, emaneten aldıkları zekâtları koruyarak devlete teslim etmek gibi önemli bir sorumlulukları vardır. Hız. Peygamber'in, görevlerini suistimal ederek, hediye adı altında zekât mallarından haksız kazanç sağlayanlara yönelik ciddi uyarıları vardır: Hız. Peygamber, Ezd kabilesinden İbnü'l-Lütbiyye isimli bir adamı zekât memuru tayin etti. Bu adam zekât mallarını tahsil edip de (Hız. Peygamber'in yanına) geldiğinde: "(Ey Allah'ın Rasûlü) bu sizindir (tahsil ettiğim zekât mallarıdır), bu da bana hediye verilmiştir dedi (kendine bir pay ayırdı). Bunun üzerine Hız. Peygamber: "Bu adam (Zekât memuru olmayıp da) annesinin veya babasının evinde oturup da baksaydı (bu durumda) kendisine bir hediye verilir miydi verilmez miydi?! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki herhangi bir kimse zekât malından (haksız olarak) bir şey alırsa, o kimse kıyamet günü çaldığı şeyi boynunda yüklenmiş olarak getirir. Çaldığı şey bir deve ise inleyip bağırarak, sığır ise böğürerek, koyun ise meleyerek getirir." buyurmuştur. Hız. Peygamber daha sonra elini, orada bulunanların, koltuk altının boz rengini göreceği şekilde kaldırmış ve üç kere "Allahım! Tebliğ ettim mi?" buyurmuştur."¹⁷⁵³ Muâz b. Cebel (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) beni Yemen'e (vali olarak) göndermişti. Hareket edeceğim sırada beni geri çağırdı ve şöyle buyurdu: "Seni niçin geri çevirdiğimi biliyor musun? Benim iznim olmadan hiçbir şey alma, çünkü bu bir hâinliktir. Kim hâinlik yaparsa kıyamet günü Allah'ın huzuruna, yaptığı o hâinlikle getirilir. Seni bunun için çağırmıştım; şimdi işine gidebilirsin."¹⁷⁵⁴ Hız. Peygamber muhataplarının dikkatlerini iletmek istediği mesajlara yoğunlaştırmak amacıyla yemin üslubundan faydalanmıştır. Dikâtlarin mesaja yoğunlaşması, iletilen mesajın anlaşılmasını ve gerektiğinde hatırlanmasını kolaylaştırır. Nitekim bir sözün iyice anlaşılmadan, muhatabı motive ederek istenilen doğrultuda harekete geçirmesi düşünülemez.

¹⁷⁵² et-Tevbe 9/60.

¹⁷⁵³ Buhârî, "Hibe", 17.

¹⁷⁵⁴ Tirmizî, "Ahkâm", 8.

e) Hz. Peygamber'in hizmetini gören Mi'dam isimli köle, bir gün hayvanın yükünü indirirken kendisine bir ok isabet edip de ölünce orada bulunan sahâbîlerin: "Cennet ona mübarek olsun!" demeleri üzerine Hz. Peygamber: "Hayır! Canım elinde (kudret ve tasarrufunda) bulunan (Allah)'a yemin ederim ki Hayber günü ganimet malları paylaşılmadan önce almış olduğu bir örtü şimdi onun üzerinde alev alev yanıyor!" buyurmuştur. Bunu duyan Müslümanlar çok korkmuşlardır. Bir adam Hz. Peygamber'e bir veya iki tane ayakkabı bağı getirdikten sonra: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bu bağları Hayber günü (ganimet malları taksim edilmeden önce) ayakkabılarım için almıştım." deyince Hz. Peygamber: "Ateşten bir ayakkabı bağı veya iki ayakkabı bağı!" buyurmuştur.¹⁷⁵⁵ Rasûlullah (s.a.v.), sözlerine yemin ederek başlamış; böylece orada bulunanların dikkatini çekmiştir. Sonra Hayber günü, henüz ganimet malları taksim edilmeden önce ganimet malından aşırıldığı bir örtünün o adamın üzerinde alev alev yandığını söylemiştir. Böylece hem orada bulunup da ganimet malından çalan kimseler var ise onlara duçar olacakları azabı haber vermiş; hem de ondan sonra ganimet malından bir şey çalmama konusunda sahâbîleri uyarmıştır. Hz. Peygamber'in bu uyarısı çok etkili olmuş ve sahâbe nezdinde çok çabuk karşılık bulmuştur. Nitekim orada bulunan bir adam elindeki ayakkabı bağlarını getirip, Rasûlullah'a (s.a.v.) onları Hayber günü ganimetler paylaşılmadan önce ayakkabıları için aldığını itiraf etmiştir.

f) Hz. Peygamber, borçluya kolaylık gösterilmesini tavsiye etmiş, kasıtlı olarak borcun geciktirilmesini hoş karşılamamıştır. Borçları ödemenin önemine dikkat çekmek üzere yemin ederek şöyle buyurmuştur: "...Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki borçlu olan bir kimse Allah yolunda şehid olsa sonra diriltirse sonra tekrar şehid olsa yine diriltirse sonra yine şehid olsa borcunu ödemedi cennete giremez!"¹⁷⁵⁶ Hz. Peygamber aynı anda yemin ve ceza olmak üzere iki motivasyon yöntemini kullanarak mesajının muhatapta etkili olmasını hedeflemiştir.

g) Rasûlullah (s.a.v.), Allah'ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmeyi helak edici günahlar arasında zikretmiştir.¹⁷⁵⁷ "Nefsim elinde olan Allah'a yemin

¹⁷⁵⁵ Buhârî, "Eymân", 33; Müslim, "Îmân", 183.

¹⁷⁵⁶ Nesâî, "Büyû", 98.

¹⁷⁵⁷ Buhârî, "Vesâyâ", 23; Müslim, "Îmân", 145.

ederim ki, bir mümini öldürmek, Allah katında tüm dünyanın harap olmasından daha büyük bir günahdır.”¹⁷⁵⁸ buyurmuştur. Hz. Peygamber burada iletmek istediği mesajı yemin ile pekiştirerek muhatap nezdinde etkili ve kalıcı olmasını amaçlamıştır.

3.5.3. Soru Sorarak Dikkat Çekmek

Hz. Peygamber soru sormayı hem muhataplarını hedef davranışlara yönlendirmede hem de yasaklanan davranışlardan sakındırmada bir dikkat çekme yöntemi olarak kullanmıştır:

a) Rasûlullah (s.a.v.): “Müflis kimdir?” şeklinde sorunca orada bulunan sahâbiler: “Müflis, bizim aramızda parası ve malı olmayan kimsedir.” demişlerdir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Asıl müflis, kıyamet günü namaz, oruç, hac, zekât sevabıyla gelir. Fakat dünyadayken şuna sövmüş, buna iftira atmış, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş, şunu dövmüştür. Bu nedenle (ihlâl etmiş olduğu bu hakların karşılığı olarak) iyiliklerinin sevabı şuna buna (hak sahiplerine) verilir. Eğer iyilikleri, hesabı görülmeden biterse hak sahiplerinin günahları kendisine yüklenir ve sonra da cehenneme atılır.”¹⁷⁵⁹ İnsanlar malı olmayan veya malı az olan kimseye müflis deseler de müflisin hakikatı böyle değildir. Çünkü bu, geçici bir durumdur; onun ölmesi ile birlikte son bulur. Bazen de bu halinden sonra henüz hayattayken bolluğa kavuşarak bu durum son bulabilir. Gerçek anlamdaki müflis ise hadiste işaret edilen kimsedir. Tam manasıyla helak olacak ve kesin bir şekilde yokluğa mahkûm olacak asıl kimse budur: İyiliklerinin sevabı alacaklıları için alınarak onlara verilir. İyiliklerinin sevabı bitince, alacaklılarının günahları kendisine yüklenir. Sonra da cehenneme atılır. Böylece onun hüsrânı, helâkı ve iflası tam ve eksiksiz olarak gerçekleşir.¹⁷⁶⁰ Hz. Peygamber sözlerine “Müflis kimdir?” şeklinde bir soru sorarak başlamış böylece muhataplarının dikkatlerini çekmiştir; sahâbilerden müflisin dünyadaki anlamı ile ilgili cevap alınca iletmek istediği mesaja işaret ederek asıl müflisin kim olduğunu anlatmıştır. Ayrıca hadiste işaret edilen ahiretteki hesaplaşma, çeşitli şekillerde zulüm ve haksızlığa uğarayan Müslümanları teselli ederek onları, yapılan zulüm ve haksızlıklara karşı sabırlı olma konusunda motive edebilir.

¹⁷⁵⁸ Nesâî, “Tahrîmü’l-dem”, 2.

¹⁷⁵⁹ Müslim, “Birr”, 59.

¹⁷⁶⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/135-136.

b) Rasûlullah (s.a.v.), Müslümanları yalancı şahitlik yapmak ve yalan söz söylemekten sakındırmıştır. Bu konudaki bir rivayete göre “Rasûlullah (s.a.v.): “Size büyük günahların en büyüklerini bildireyim mi?” buyurunca (orada bulunanlar): “Evet, Ey Allah’ın Rasûlü!” demişlerdir. Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a.v.): “Allah’a şirk koşturmak ve anne babaya âsî olmak.” buyurmuştur. (Bir yere) yaslanır vaziyetteyken; oturur hâle gelerek şöyle buyurmuştur: “Yalancı şahitlik yapmak ve yalan söz söylemek (yalan konuşmak).” Rasûlullah (s.a.v.) bu sözü (o kadar çok) tekrar edip durdu ki; biz “Keşke sussaydı!” dedik.”¹⁷⁶¹ Hz. Peygamber’in, sözlerine soru ile başlaması muhataplarının dikkatlerini, söyleyeceği sözlere çeken önemli bir yöntemdir.

c) Rasûlullah (s.a.v.): “Bir kimsenin, anne babasına lanet etmesi, büyük günahların en büyüklerindendir.” buyurduğunda orada bulunan sahâbîler: “Ey Allah’ın Rasûlü! İnsan, anne babasına nasıl lanet eder?” şeklinde sorunca şöyle cevap vermiştir: “O kimse, birinin babasına söver; o da buna karşılık onun babasına söver. Birinin annesine söver; o da buna karşılık olarak onun annesine söver.”¹⁷⁶² Hz. Peygamber, bir kimsenin kendi anne babasına sövmesinin büyük günahların en büyüklerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Anne babaya sövmek, bir tür onlara isyan etme ve haklarını inkâr etme anlamına geldiği için büyük günahlardan sayılmıştır. Rasûlullah’ın (s.a.v.), bu yöndeki sözlerine şaşırان sahâbîler, bir kimsenin kendi anne babasına nasıl sövebileceğini sormuşlardır. Nitekim tabiatı bozulmamış bir kimsenin, kendi anne babasına dil uzatarak sövmesi düşünülemez. Hz. Peygamber bu durumun bazen dolaylı olarak gerçekleşebileceğini bildirmiştir: Bir kimse başkasının babasına sövdüğünde karşıdaki kişi de ona söver; başka birinin annesine sövdüğünde o da onun annesine söver. Dolayısıyla bu şekilde anne babasına sövülmesine sebep olması durumunda bizzat kendisi sövmüş sayılmaktadır.¹⁷⁶³ Rasûlullah (s.a.v.) bu hadiste, orada bulunan sahâbîlerde merak uyandıracak, onların dikkatini çekecek ilginç bir söz söylemiş, böylece kendisine soru sormalarını sağlamıştır. Sonrasında ise başkasının anne babasına sövmenin, kendi anne babasına sövülmesine neden olacağını ifade ederek bu davranışın en büyük günahlardan olduğuna işaret etmiştir.

¹⁷⁶¹ Buhârî, “Edeb”, 6; Tirmizî, “Birr”, 4.

¹⁷⁶² Buhârî, “Edeb”, 4.

¹⁷⁶³ Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 9/4.

d) Hz. Peygamber, dili muhafaza etmenin önemini değişik vesilelerle ifade etmiştir. Mu'âz b. Cebel'e diline sahip çıkmasını söyleyince; Mu'âz b. Cebel'in kendisine: "Konuştuklarımızdan da hesaba çekilecek miyiz?" şeklinde soru sorması üzerine: "Anan hasretine yansın Ey Mu'âz! İnsanları yüzüstü ve burunlarını yerde süründürerek cehenneme dolduran, dilleriyle ortaya koydukları şeylerden başkası mıdır?!" buyurmuştur.¹⁷⁶⁴ Böylece kendisine sorulan soruya, dikkat çekici bir soru ile cevap vererek sözlerinin muhatap nezdindeki etkisini ve kalıcılığını artırmayı amaçlamıştır.

Yukarıdaki rivayetlerde Hz. Peygamber'in soru sorarak sahâbeyi nasıl eğittiği görülmektedir. Rivayetlerin ortak noktasını, cevabı bilinen sorular oluşturmaktadır. Ancak burada Hz. Peygamber'in bilinen cevapların dışında başka cevaplar vermesi, muhatablarının dikkatlerini çekmektedir. İnsanların bildiği kavramlara yeni anlamlar yüklediğinde, iletmek istediği mesaja dikkat çekmek amacıyla önce o kavramın ne anlama geldiğini o ortamda bulunan sahâbîlere sormuş; sahâbîlerden o kavramın güncel anlamını cevap olarak aldıktan sonra o kavrama yüklediği yeni anlamı ileterek o konuya dikkat çekmiştir. Bunu, önce muhataplarının dikkatlerini celb eden bir cümle söyleyip muhataplarının hazırbulunuşluk seviyesini artırarak, vermek istediği asıl mesaja yönelmelerini sağlamak suretiyle gerçekleştirmiştir. Soru ile vermek istediği mesajı, etkili bir şekilde vurgulamış; böylece kalıcı olmasını sağlamıştır. Örneğin sözlerine "Müflis kimdir?" şeklinde bir soru ile başlayarak muhatapların dikkatini çekmiş; böylece zihinlerini söyleyeceği sözleri dinlemeye ve anlamaya hazır hale getirmiş sonrasında ise dünyadayken insanların haklarına riayet etmeyen kimselerin asıl müflis kimseler olduğunu belirtmiştir. Benzer durum diğer rivayetlerde dile getirilen hususlar için de söz konusudur.

3.5.4. Beden Dilini Kullanarak Dikkat Çekmek

Hz. Peygamber, beden dilini hem iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı hem de kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak hedef davranışlara ve yasaklanan davranışlara dikkat çekerken kullanmıştır. Bu başlıkta Hz. Peygamber'in beden dilini kullanarak yasaklanan davranışlara dikkat çekerek onlardan sakındırmayı hedeflediği bazı örneklerle değineceğiz:

¹⁷⁶⁴ İbn Mâce, "Fiten", 12; Tirmizî, "İmân", 8.

a) Hz. Peygamber, kendisi hakkında en çok korktuğu şeyin ne olduğunu soran bir sahâbî'ye eli ile kendi dilini tutarak “İşte bu!” şeklinde işaret ederken¹⁷⁶⁵ vermek istediği mesaja dikkat çekmek için beden dilinden faydalanmıştır.

b) Rasûlullah (s.a.v.), bazen ilettiği mesaja dikkat çekmek için haram kılınan şeyleri eline alıp göstermiştir.¹⁷⁶⁶ Mesela sağ eline altın, sol eline ipek alıp sonra ellerini yukarıya kaldırıp: “Bu ikisi ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helaldir.” buyurmuştur.¹⁷⁶⁷

c) Hz. Peygamber, bazen de vermek istediği mesajın önemine dikkat çekmek için oturuş şeklini değiştirmiştir. Büyük günahları sıralarken Allah’a şirk koşmayı ve anne-babaya âsi olmayı zikrettikten sonra söyleyeceklerine dikkat çekmek için bir yere yaslanır vaziyette iken oturur hale gelip defalarca: “Yalancı şahitlik yapmak ve yalan söz söylemek!” buyurmuştur.¹⁷⁶⁸ Hz. Peygamber, muhataplarının dikkatini çekmek, kalplerini ve zihinlerini söyleyeceği şeylere hazırlamak amacıyla âdeti olduğu üzere sözlerini tekrarlamış;¹⁷⁶⁹ oturuş şeklini değiştirerek ve sözlerini tekrar ederek yalan söylemenin ve yalancı şahitliğin tehlikesine işaret etmiştir.¹⁷⁷⁰

d) Allah Rasûlü (s.a.v.), Huneyn savaşı günü ganimet malı olan bir devenin yanında sahâbîlere namaz kıldırdıktan sonra deveden bir miktar tüy alıp iki parmağı arasına koyduktan sonra orada bulunan sahâbîlere şöyle buyurmuştur: “Ey insanlar! Bu tüy bile sizin elde ettiğiniz ganimetlerinizdendir. Artık, ganimet malı olarak iğne, iplik, bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa bana teslim edin. Çünkü ganimet malından bir şey çalmak kıyamet günü çalan kimse için bir utançtır, bir ayıptır ve bir ateştir.”¹⁷⁷¹

e) Rasûlullah (s.a.v.), elindeki âsâ ile bir adamın zekât olarak getirdiği ve mescide astığı adi ve kötü hurma salkımına dürterek şöyle buyurmuştur: “Bu zekâtın

¹⁷⁶⁵ Tirmizî, “Zühd”, 61.

¹⁷⁶⁶ Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, 102.

¹⁷⁶⁷ İbn Mâce, “Libâs”, 19.

¹⁷⁶⁸ Tirmizî, “Birr”, 4.

¹⁷⁶⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 10/409.

¹⁷⁷⁰ Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, 137.

¹⁷⁷¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 34.

sahibi, isteseydi bundan daha iyisini zekât olarak verebilirdi. Bu zekâtın sahibi, kıyamet günü adi ve kötü hurma yiyecektir.”¹⁷⁷²

f) Hz. Peygamber, insanların işledikleri (kötü) ameller kadar tere batacaklarını; onlardan bir kısmının topuklarına, bir kısmının dizlerine, bazılarının beline kadar ter içinde kalacaklarını; terinin, bazılarının ağzına adeta gem vuracağını belirterek eliyle ağzına işaret etmiştir.¹⁷⁷³

Rasûlullah (s.a.v.), kendisine soru soran sahâbîye en çok sakınması gereken şeyin dili olduğunu ifade ederken kendi dilini tutarak “İşte bu!” demesi, sağ eline altın sol eline ipek alıp ellerini yukarıya kaldırarak bunları gösterip bu ikisinin Müslüman erkeklere haram olduğunu söylerken, yalancı şahitlik yapmak ve yalan söz söylemenin büyük günahlardan olduğunu ifade ettiği esnada bir yere yaslanır halde iken oturur vaziyete gelerek; ganimet malından alınan çok küçük bir şeyin bile çalan kimse için bir utanç, ayıp ve ateş olduğunu belirtirken bir deveden aldığı bir tüyü orada bulunan sahâbîlere göstererek; daha iyisini getirebileceği halde daha kalitesiz bir hurma salkımını zekât olarak getirip de mescide asan bir adamın ahirette, getirmiş olduğu gibi adi ve kötü hurma yiyeceğini beyan ederken o hurma dalına elindeki âsâ ile dürterek; bazılarının kıyamet gününde ağızlarına kadar ter içinde olacağını belirtirken eliyle ağzına işaret ederek aynı anda hem sözlü dili hem de beden dilini kullanmıştır. Hz. Peygamber’in, muhataplarına aynı anda sunmuş olduğu görme ve dinleme imkânı daha açıklayıcı olmuş; manayı kuvvetlendirmiş ve ezberlemeyi kolaylaştırmıştır.¹⁷⁷⁴ Hz. Peygamber’in bu şekilde hem görme hem de işitme duyusuna hitap etmesi, muhatapların dikkatlerini iletmek istediği mesajlara çekerek bu mesajların zihinlere ve gönüllere adeta kaydedilmesini sağlaması, böylece aynı veya benzer durumla karşılaşıldığında bunların davranışa yansımaları ve davranışlara yön vermesi mümkün olabilmektedir.

¹⁷⁷² İbn Mâce, “Zekât”, 19; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 16; Nesâî, “Zekât”, 27. Hz. Peygamber ganimet malından, gösterdiği tüy miktarı kadar çok hafif miktardaki bir şeyi bile çalmanın, ahirette çalan kişiyi utandıracak ve cehenneme gitmesine neden olacak bir fiil olduğunu etkili bir şekilde anlatarak bu fiilden sakındırmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’e muvafık bir şekilde, sahip olunan malların iyilerinden infak etmeye teşvik etmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmaktadır: “Ey İman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin. Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz âdi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah, zengindir; bütün iyilik ve güzellikler O’na mahsustur.” (el-Bakara 2/267).

¹⁷⁷³ Müslim, “Cennet”, 62. Ayrıca bk. Tirmizî, “Kıyamet”, 6.

¹⁷⁷⁴ Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, 1/633.

3.6. Üçüncü Bölümün Değerlendirmesi

Hız. Peygamber Müslümanları kötü şeylerden (İslâm'ın yasakladığı davranışlardan) sakındırırken bir çok motivasyon yöntemi kullanmıştır.

Hız. Peygamber'in kötü şeylerden sakındırma amaçlı kullandığı yöntemlerinden birisi cezadır. Hız. Peygamber'in uyguladığı cezanın motivasyondaki rolü şu şekildedir: İnsan, fıtrat olarak ceza ile neticelenen her şeyden kaçır. Bu nedenle ceza, insanı ceza ile irtibatlı olan fiili bir daha yapmamaya ve tekrarlamamaya yönelten bir gerilim hali oluşturur. Böylece insanın güdülerini etkileyerek Hız. Peygamber'in yasakladığı davranışlardan uzak durmasını sağlayabilir.

Hız. Peygamber ceza ile korkutmayı kötü şeylerden sakındırma ve caydırma gayesi ile motivasyon yöntemi olarak etkin bir şekilde uygulamıştır. Bu yöntemi uygularken hem ahirete yönelik hem de dünyaya yönelik maddî ve manevî cezaları öne çıkarmıştır. Uhrevî maddî ceza olarak yasaklanan davranışları yapanların cennete giremeyeceğini veya cehenneme gireceğini belirtmiş ve ahirette karşılaşacakları bedenî cezalara işaret etmiştir. Uhrevî manevî ceza olarak bazı olumsuz davranışların Allah'ın veya kendisinin sevgisinden mahrum olmak ile neticeleneceğini bildirmiştir. Dünyevî maddî ceza olarak miktarı ve keyfiyeti daha önce nas ile belirlenmiş had ve kısas gibi Allah ve kul hakları ile ilgili bedenî cezaları uygulamıştır. Mesela içkinin haram kılınmasından sonra içki içenleri sopa vurarak dövme ile cezalandırmıştır. Evli olup da zina eden kişileri ise recm ile cezalandırmıştır. Ayrıca nehyedilen davranışların dünyada hangi maddî cezalar ile sonuçlanacağını belirtmiştir. Dünyevî manevî ceza olarak Allah'ın yasakları çiğnendiğinde kızarak tepki göstermiştir. Allah'ın ve insanların hukukunun ihlali, huzur, güven ve toplum düzeninin bozulması, dinî ve ahlakî çöküntüye sebep olan veya bunlara zemin hazırlayan davranışlar söz konusu olduğunda bu fiilleri işleyenlere lanet okumuştur. Yasaklanan bazı davranışlarda bulunanlar için “Bizden değildir.” ifadesini kullanarak onlardan sakınma konusunda motivasyon sağlamayı amaçlamıştır.

Hız. Peygamber'in sünnetinde sağladığı motivasyonda uhrevî ceza gerektiren fiilleri işleyerek günahkâr olan müminlerin, günahlarından tevbe etmeleri durumunda affedilmeleri ve ahirette cezalandırılmamaları mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla cezanın ahiret gününe ertelenmesi, kişiye günahından geri dönerek tevbe etme fırsatı sağlayabilmektedir. Bu da uhrevî ceza gerektiren bir davranışta bulunan biri için, cezanın olumsuzluklarından uzaklaşma imkânı olduğunu göstermektedir.

Hız. Peygamber'in cezayı kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak kullanım tarzlarından birisi de suça uygun ve suçun cinsinden cezaları vadetmesidir. Mesela dünyadayken içki içen kimsenin ahirette cennet şarabından mahrum olacağını, dünyada ipek giyen erkeğin ahirette giyemeyeceğini,¹⁷⁷⁵ istemedikleri veya ısrarla kaçındıkları halde bir grubun konuşmalarına kulak kabartan kimsenin, kıyamet günü kulağına kurşun döküleceğini¹⁷⁷⁶ belirtmiştir.

Hız. Peygamber kıssa anlatmayı kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon yöntemi olarak da kullanmıştır. İletilmek istenen mesajın tek bir olay ve bu olaydaki kahramanlar üzerinden verilmesi, kötü şeylerden sakındırma amaçlı kıssalarda anlatılanlar üzerinde düşünerek ibret alma şeklinde bir etki oluşturabilir. İletilen mesajların ve çıkarılması gereken derslerin davranışa yansması ise muhataplarda yasaklanan davranışlardan sakınmak şeklinde eyleme dönüşebilir.

Hız. Peygamber'in kötü şeylerden sakındırma amaçlı kullandığı motivasyon yöntemlerinden biri de kötü ve çirkin şeylere teşbihtir. Hız. Peygamber, yasaklanan davranışları kötü ve çirkin şeylere benzeterek iletmek istediği soyut mesajları herkesin anlayabileceği şekilde somut hale getirmiş, muhataplarının zihinlerinde derin izler bırakmıştır. Kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon kapsamında yapılan teşbihlerle iletilen mesajların muhataplarda *yasaklanan davranışlardan kaçınma* şeklinde bir etki oluştuması mümkündür.

Hız. Peygamber, bazı davranışların iman ile irtibatı kopardığını belirtmeyi kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Bu yöntemle yapılması yasaklanan kötü davranışlardan sakındırmıştır.

¹⁷⁷⁵ Buhârî, "Libâs", 25; Müslim, "Libâs", 11.

¹⁷⁷⁶ Buhârî, "Ta'bîr", 45; Ebû Dâvûd, "Edeb", 88.

Hz. Peygamber yasaklanan davranışlara dikkat çekmeyi kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Sözlerini tekrarlayarak, yemin ederek, soru sorarak ve beden dilini kullanarak muhataplarının dikkatlerini çekmiştir. Böylece hem muhataplarının ilettiği mesaja odaklanmalarını sağlayarak onları etkilemeyi hem de anlattığı hususların gerektiğinde hatırlanmasını kolaylaştırmayı hedeflemiştir.

Hz. Peygamber çoğu zaman aynı anda birden fazla motivasyon yöntemini bir arada kullanmıştır.

SONUÇ

H.z. Peygamber'in Sünnetinde Motivasyon isimli araştırmamızda, H.z. Peygamber'in hangi yöntemler ile muhataplarını iyi ve güzel davranışları yapmaya istekli, kötü davranışlardan kaçınma konusunda kararlı hale getirip harekete geçirdiğini ortaya koymaya çalıştık.

Motivasyon, insan davranışı üzerinde etki eden, onu hareketli hale getiren ve bu harekete yön veren bir güçtür. Motivasyon, hedeflenen davranışları yapmaya yönelik önce insanlarda bir istek uyandırma daha sonra bu isteğin bir yansıması olarak hedef davranışları yapmalarını sağlamaktır.

Motivasyon psikoloji ilminde, *içsel motivasyon* ve *dışsal motivasyon* olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. *İçsel motivasyonda* bireyin, bir davranışı dış kaynaklı bir sebebe bağlı olmadan kendi isteği ile yapması söz konusudur. İçsel olarak motive olan kişiler, kendileriyle doğrudan ilgili olan merak, öğrenme gibi ihtiyaçlarını karşılayacak davranışlar sergilerler. Bu motivasyon türünde kişisel tercih ve özgür irade ön plandadır. *Dışsal motivasyon* ise, bireyin bir davranışı dış kaynaklı bir nedene bağlı olarak yapması, kendi dışındaki güçlerle harekete geçmesi, dış ödülleri kazanmak veya cezadan kaçınmak için davranışta bulunması söz konusudur. Dışsal motivasyon *olumlu dışsal motivasyon* ve *olumsuz dışsal motivasyon* olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. *Olumlu dışsal motivasyon* bireylere istenilen davranışları gösterdiklerinde somut veya soyut değer vermeyi ifade etmektedir. Terğib ifade eden hadislerin etkisiyle yapılan davranışlar olumlu dışsal motivasyon ile yapılır. *Olumsuz dışsal motivasyonda* ise bireyin bir şeyi acıdan veya cezadan kaçınmak için yapması söz konusudur. *Terhîb* ifade eden hadisler olumsuz dışsal motivasyona (negatif motivasyon) örnek teşkil etmektedir.

İnsanları hedeflenen davranışlara yönlendirmek onları motive etmekle mümkün olur. Etkili bir motivasyon, istenen ve hedeflenen ideal davranışları oluşturmayı kolaylaştırır.

Motivasyon bireye özgü bir durumdur. Bir kişiyi motive eden bir şey başka birini motive etmeyebilir. Bireylerin amaçlarının, hedeflerinin ve isteklerinin birbirinden farklı olması nedeniyle motive olma süreçleri de farklıdır. Motivasyonun

en üst düzeyde sağlanabilmesi için bireyi tanımak ve özelliklerini dikkate almak önemlidir. Bu bağlamda *H. Peygamber, insanları motive ederken muhataplarının* bireysel farklılıklarını dikkate almıştır.

H. Peygamber müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmesinin gereği olarak insanları İslâm'a davet ederken terğîbden faydalandığı gibi terhîbden de faydalanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, ödül ve ceza birinci derecede motivasyon yöntemi olarak kullanılmıştır. Bunlarla birlikte bıktırmayan tekrar, soru-cevap, yemin, kolaylaştırma, ümitsizlikten sakındırma, musîbet ve meşakkatlere sabır karşılığında mükâfat vadedilmesi, övmek, cennet ve nimetlerini hatırlatarak ödülleri vadedilmesi ve cehennem azabı hatırlatılarak cezanın vadedilmesi, Allah'ın sevgisinin ve rızasının vadedilmesi, kıssa anlatmak ve teşbih gibi unsurlara da yer verilmiştir.

İnsanlar iyice anladığı ve somut olarak örneğini gördükleri şeylerden daha fazla etkilenirler. Bunun neticesinde iletilen mesajlar doğrultusunda motivasyon gerçekleşir. H. Peygamber'in tebliğ, tebyîn, temsîl ve teşrî' görevleri bu bakımdan insanları motive etmede önem arz etmektedir. H. Peygamber'in motivasyon sağladığı muhatap kitlesinin hem inanan insanlar hem de inanmayan insanlar olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız örneklerden anlaşılabileceği üzere H. Peygamber'in insanları iman, ibadetler, muamelât, ukûbât, ahlak, askerî alan ve eğitim öğretim gibi birçok alanda motive ettiği görülmektedir.

H. Peygamber, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmesinin bir gereği olarak insanların İslâm'ın emir ve yasaklarına riayet etmelerini sağlamak için hem iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı motivasyonu hem de kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyonu kullanmıştır. İslâmî literatürde iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı motivasyon terğîb kavramı ile, kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon ise terhîb kavramı ile ifade edilmiştir. H. Peygamber bunları dengeli bir şekilde kullanmıştır. Nitekim bunlar bir tekerleğin iki yarısı gibi birlikte bir bütünlük oluşturarak hareket sağlamaktadırlar.

Rasûlullah (s.a.v.), bireysel farklılıklara önem vermiş, muhatapın durumunu dikkate alarak farklı motivasyon yöntemleri kullanmıştır. Bu bağlamda bazen hedef

davranışları yapma konusunda sevgi ve istek duygularını uyaran sevdirek özendirme, bazen de korku duygusunu harekete geçiren korkutarak sakındırma şeklinde bir üslup kullanmıştır.

Rasûlullah (s.a.v.), bazı tutum ve davranışları iman ile irtibatlandırmayı, iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Bazı davranışların iman ile irtibatı kopardığını belirtmeyi, kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Böylece yapılması emredilen iyi davranışları yapmaya teşvik etmiş, yapılması yasaklanan kötü davranışlardan sakındırmıştır. Zira, bir meselenin iman ile irtibatlandırılması, o meselenin önemine işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in uyguladığı motivasyon yöntemlerinde iman esaslarının temel unsur olduğu görülmektedir. Allah'a, Hz. Peygamber'e veya ahiret gününe iman etmeyen bir kimsenin, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in vadettiği ahiret nimetlerine iman etmesini düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu nimetleri elde etmek için öngörülen salih amelleri yerine getirmesi de beklenemez.

Hz. Peygamber hedef davranışlara teşvik etmek için ödül yöntemini yoğun ve etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu çerçevede hem ahirete yönelik ödüller vadetmiş hem de dünyaya yönelik ödüllere atıfta bulunmuştur. Hz. Peygamber'in vadettiği uhrevî ve dünyevî ödüllerden hem maddî hem de manevî ödül kapsamına girenler bulunmaktadır.

Rasûlullah (s.a.v.), uhrevî maddî ödül olarak, İslâm'ın emrettiği ibadet ve davranışları yapanlara cennete girmeyi vadetmiştir. Uhrevî manevî ödüller kapsamında bazı tutum ve davranışların kişiyi Allah'ın ve kendisinin nezdinde değerli kılacağını belirtmiştir. Bazı ibadet ve davranışların faziletine ve sevabına işaret etmiş, onları yerine getirenlerin günahlarının bağışlanacağını belirtmiştir.

Dünyevî maddî ödüller kapsamında yapılmasını istediği bazı amellerin kişiye dünyada sağlayacağı maddî faydalara işaret etmiştir. Dünyevî manevî ödüller kapsamında ise İslâm ahlakını yansıtan kişileri ve davranışları övmüş, bazı davranışları yapanların meleklerin dua ve iltifatına mazhar olacağına işaret ederek hedef davranışları yerine getirme konusunda motivasyon sağlamayı amaçlamıştır.

Hız. Peygamber'in kullandığı motivasyon yöntemlerinde ahiret inancı ve uhrevî ödöl ve cezaların önemli bir yerinin olduğu görölmektedir. Çalışmamızda örneklerini ortaya koyduğumuz üzere onun (s.a.v.) uyguladığı motivasyon yöntemlerini "Dünya, ahiret, maddî, manevî" gibi alanlardan sadece birine hasretmek mümkün değildir. Hız. Peygamber'in dünyevî maddî, dünyevî manevî, uhrevî maddî, uhrevî manevî ödöl ve cezalara işaret ettiğı görölmektedir. Bu, Hız. Peygamber'in insanları motive etmedeki ödöl ve ceza anlayışının modern psikolojinin sadece dünya ile ilgili ödöl ve cezalara işaret eden ödöl ve ceza anlayışından farklı ve özgün yönünü ortaya koymaktadır.

Rasûlullah (s.a.v.), kıssa anlatmayı hem iyi ve güzel olana yönlendirme hem de kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Birçok mesajın tek bir olay ve bu olaydaki kahramanlar üzerinden verilmesi, güzel davranışlara yönlendiren kıssalarda iletilen mesajların zihinsel kalıcılığını sağlamaktadır. Aynı şekilde muhatapları, kıssa kahramanları ile özdeşleşmeye ve onları örnek almaya sevk edebilmektedir. Kötü şeylerden sakındırma amaçlı kıssalarda ise anlatılanlar üzerinde düşünerek ibret alma şeklinde bir etki oluşturabilir. İletilen mesajların ve çıkarılması gereken derslerin davranışa yansımaları ise muhataplarda hedef davranışları yapma ve yasaklanan davranışlardan sakınma şeklinde eyleme dönüşebilir.

Hız. Peygamber'in hem iyi ve güzel olana yönlendirme hem de kötü şeylerden sakındırma amaçlı kullandığı motivasyon yöntemlerinden biri de teşbihlerdir. Rasûlullah (s.a.v.), teşbih yaparak iletmek istediğı soyut mesajları herkesin anlayabileceğı şekilde somut hale getirmiş, muhataplarının zihinlerinde derin izler bırakmıştır. Adeta muhataplarının zihinlerine teşbih yaptığı konu ile karşılaştıklarında kullanacakları hatırlama notları düşmüştür. Böylece hem anlatıldığı an hem de daha sonra, yapılan teşbih üzerinde düşünerek ders çıkarmayı amaçlamıştır. İyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı motivasyon kapsamında yapılan teşbihler vasıtası ile iletilen mesajların davranışa dönüşmesi hedef davranışları yapma şeklinde gerçekleşebilir. Kötü şeylerden sakındırma amaçlı motivasyon kapsamında yapılan teşbihlerle iletilen mesajlar ise muhataplarda yasaklanan davranışlardan kaçınma şeklinde bir etki oluşturabilir.

Hız. Peygamber'in, serbest bırakıldığı hususlarda her zaman muhatapları için kolay olanı tercih ettiğı, Müslümanların İslâm'ın emir ve yasaklarına riayet etmelerini sağlamada kolaylaştırmayı bir motivasyon yöntemi olarak kullandığı görölmektedir. Nitekim kolaylaştırma, insanın hoşuna giden ve gönlüne hitap eden, istenilen davranışların ortaya konmasında etkili olan bir yöntemdir.

Hız. Peygamber ceza ile korkutmayı, kötü şeylerden sakındırma ve caydırma gayesi ile motivasyon yöntemi olarak etkin bir şekilde uygulamıştır. Bu yöntemi uygularken hem ahirete yönelik hem de dünyaya yönelik maddî ve manevî cezaları öne çıkarmıştır. Uhrevî maddî ceza olarak yasaklanan davranışları yapanların cennete giremeyeceğini veya cehenneme gireceğini belirtmiş ve ahirette karşılaşacakları bedenî cezalara işaret etmiştir. Uhrevî manevî ceza olarak bazı olumsuz davranışların Allah'ın veya kendisinin sevgisinden mahrum olmak ile neticeleneceğini bildirmiştir. Dünyevî maddî ceza olarak miktarı ve keyfiyeti daha önce nas ile belirlenmiş had ve kısas gibi Allah ve kul hakları ile ilgili bedenî cezaları uygulamıştır. Mesela içkinin haram kılınmasından sonra içki içenleri sopa vurmak suretiyle cezalandırmıştır. Evli olup da zina eden kişileri ise recm ile cezalandırmıştır. Ayrıca nehyedilen davranışların dünyada hangi maddî cezalar ile sonuçlanacağını belirtmiştir. Dünyevî manevî ceza olarak Allah'ın yasakları çiğnendiğinde kızarak tepki göstermiştir. Allah'ın ve insanların hukukunun ihlali, huzur, güven ve toplum düzeninin bozulması, dinî ve ahlakî çöküntüye sebep olan veya bunlara zemin hazırlayan davranışlar söz konusu olduğunda bu fiilleri işleyenlere lanet veya beddua etmiştir. Yasaklanan bazı davranışlarda bulunanlar için "Bizden değildir." ifadesini kullanarak onlardan sakınma konusunda motivasyon sağlamayı amaçlamıştır.

Rasûlullah'ın (s.a.v.), sünnetinde sağladığı motivasyonda uhrevî ceza gerektiren fiilleri işleyerek günahkâr olan müminlerin, günahlarından tevbe etmeleri durumunda affedilmeleri ve ahirette cezalandırılmamaları mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla cezanın ahiret gününe ertelenmesi, kişiye günahından geri dönerek tevbe etme fırsatı sağlamaktadır. Bu da uhrevî ceza gerektiren bir davranışta bulunan biri için, cezanın olumsuzluklarından uzaklaşma imkânı olduğunu göstermektedir.

Hız. Peygamber, iyiliği emredip kötölüklerden sakındırma kapsamında Müslümanları motive ederken ödöl ve ceza yöntemlerinin sadece birine ağırlık vermemiş, bu iki yöntemi kullanma noktasında dengeli bir tutum sergilemiştir.

Rasûlullah (s.a.v.), dikkat çekmeyi hem iyi ve güzel olana yönlendirme amaçlı hem de kötü şeylerden sakındırma amaçlı bir motivasyon yöntemi olarak kullanmıştır. Yemin ederek, soru sorarak, beden dilini kullanarak, şekil çizerek ve sözlerini tekrarlayarak muhataplarının dikkatlerini çekmiştir. Böylece hem muhataplarının iletmiş mesaja odaklanmalarını sağlayarak onları etkilemiş hem de anlattığı hususların gerektiğinde hatırlanmasını kolaylaştırmıştır. Hadis literatüründe yer alan müselsel hadislerde belirtilen ayrıntılar Hız. Peygamber'in dikkat çekme yönteminin somut etkilerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Hız. Peygamber, Müslümanlar için en güzel örnektir. O, vahyi insanlara ulaştırırken sadece sözlü olarak aktarmakla kalmamış, her bir hususu yaşayarak, bizzat yapıp göstererek ortaya koymuş, ideal örneğini göstermiştir. Bunun, Hız. Peygamber'in kullandığı en etkili motivasyon yöntemi olduğu görölmektedir.

Araştırmamızda göröldüğü üzere, Hız. Peygamber tek bir motivasyon yöntemi ile yetinmemiş, yerine göre, muhatabının ilgi, istek, ihtiyaç durumunu da gözетerek farklı yöntemler uygulamıştır. Muhataplarının bireysel farklılıklarını dikkate almıştır. Bu durum da onun insana değeri verdiğini, insan merkezli düşünüp hareket ettiğini, insan psikolojisini dikkate aldığını göstermektedir. Onun ideal bir toplum oluşturmadaki başarısının sebebi de budur.

Rasûlullah (s.a.v.), çoğu zaman aynı anda birden fazla motivasyon yöntemini bir arada kullanmıştır. Bu ise muhatapları nezdinde sağladığı motivasyonun etkisini artırabilecek önemli bir unsurdur.

Hız. Peygamber, inanç ve davranışları ile sağlam karakterli bir toplum inşa etmeyi hedeflemiştir. Uyguladığı motivasyon yöntemleri ile İslâm'ın emrettiğı ideal davranışların oluşmasını ve sürekliliğini sağlamıştır. Aynı şekilde İslâm'ın yasakladığı yanlış davranışları hem düzeltmiş hem de onlardan sakındırmıştır.

Bizim bu araştırmamız bir başlangıç çalışmasıdır. Çalışmamızda Hız. Peygamber'in kullanmış olduğunu tespit ettiğimiz her bir motivasyon yöntemi başlı

başına çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Bu yöntemleri konu alan müstakil çalışmalar yapılabilir.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda günümüzde pedagojide motivasyon yöntemi olarak kabul edilip kullanılan tüm yöntemler tartışmaya açılabilir. Yine bu konuyla alakalı daha dar çalışmalar ile hadislerin farklı tarikleri de incelenerek farklı açılımlar sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Halil İbrahim. “Etkili Bir Din Eğitimi Açısından Hz. Peygamber’in Örnekliliği”. *Diyanet İlmi Dergi*, 38/4 (Aralık 2002), 63-76.
- Ağırakça Şahyar, Ayşe Esra. *Hiz. Peygamber’in Yeminleri*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2011.
- Ağırman, Cemal. “İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 23-53.
- Ağırman, Mustafa. “Hz. Peygamber’in Gençlere Yaklaşımı”, *Etkili Din Öğretimi*. ed. Şaban Karaköse. 399-414. İstanbul: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 6 Cilt. Riyad: Beytü’l-Efkârî’-Devliyye, 1419/1998.
- Akbaba, Sırrı-Aktaş, Arzu. “İçsel Motivasyonun Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 21(2005), 19-42.
- Aksu, Ali. “Asr-ı Saadet ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2001), 229-248.
- Aksu, Ali. “Vefa, Sadakat ve Fedakârlık Örneği Hz. Hatice”. *Hazreti Hatice Sempozyumu Bildirileri*. ed. Ali Aksu. 17-37. Sivas: Duman Ofset, 2015.
- Aldemir, Halil. *Kur’ân-ı Kerîm’de Hiz. Peygamber’e (s.a.v.) Yapılan Tesellîler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Ali el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Mirkâtü’l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtî’l-Mesâbîh*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1. Basım, 2002.
- Arı, Abdüsselam. “Vasiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/552-555. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Arı, Mehmet Salih. “Hz. Muhammed’in Hoşgörü Anlayışı”. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*. ed. Mahfuz Söylemez. 1/653-665. Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- Arslan, Ali. *Hadislerde Meseller*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Aslan, Ali. “Resûlullah (sav)’in Anlatım Tarzında Beden Dili Unsurları: Jestler ve Çizimler”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 81-92.
- Arslan, İhsan. “Hz. Peygamber’in Savaşlardaki Tavrı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/39 (Ağustos 2015), 1041-1051.
- Aşık, Nevzat. “Hz. Peygamber’in Hadislerine Göre Çalışmak”. *İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu*. ed. Kollektif. 38-48. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008.
- Ataman, Göksel. *İşletme Yönetimi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2002.
- Ateş, Süleyman. “İhlâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/535-537. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Avcı, Ömer v.dğr. *Eğitimde Motivasyon*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.
- Avcu, İbrahim. *Hadislere Göre Cennet’i Haketme Yolları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Avdetü’l-hallâyibe-Ğâzî Hasen. *Eserü’l-havâfız fî tahsîni edâi lede’l-âmilîne fî Müesseseti’l-kitâi’l-âmmi fî’l-Ürdün*. Ürdün: Orta Doğu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Ay, Mehmet Emin. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Aybakan, Bilal. “Muâmelât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/316-317. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Aycan, İrfan. “Ebû Süfyân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/230-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Aydın, A. Arslan. “Melekler ve İslâm Akidesindeki Yeri”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*. 5/11 (1966), 301-304.
- Aydın, Ayhan. *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 13. Basım, 2014.
- Aydın Serdar Kuru. “Övme Ve Övülme Psikolojisi”. Erişim: 12 Aralık 2022, https://www.youtube.com/watch?v=_2qqgn0op2g, 0:40-3:01.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2013.
- Aydınlı, Abdullah-Çakan, İsmail Lütfi. “Aşere-i Mübeşşere”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/547. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Aytaç Serpil v.dğr. *Psikolojiye Giriş*. Bursa: Dora Yayıncılık, 1. Basım, 2018.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *İslâm Fıkhi ve Sünnet Oryantalist Schacht'a Reddiye*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr b. Ali b. Haydâr Ebû Abdîrrahman Şerefü'l-Hak. *Avnü'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1415/1994.
- Bakioğlu, Ayşen (e.d.). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Basım, 2018.
- Bardakoğlu, Ali. “Ceza” (Fıkıh). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/470-478. İstanbul TDV Yayınları, 1993.
- Bardakoğlu, Ali. “Had”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/547-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Bardakoğlu, Ali. “Kurban”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/436-440. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslâm ve Eğitim*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2002.

- Bayraktar, Mehmet Faruk. *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*. İstanbul: MÜİFY, 2010.
- Bayraktutar, Muammer. *Hiz. Peygamber'in Kriz Yönetimi*. Ankara: Otto Yayınları, Birinci Basım, 2023.
- Bayram, Ali v.dğr. *Türkçe-İngilizce Büyük Sözlük*. İstanbul: Fono Yayınları, 2013.
- Baysal, Zehra. *Hiz. Peygamber'in Örnekliğinde Sözsüz İletişim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Birinci Basım, 2020.
- Bebek, Adil. "Ceza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/ 469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Besyûnî, Abdulfettâh Feyyûd. *et-Teşvîku fî'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi turukahû ve ağrâdahû*. Kahire: Müesssetü'l-Muhtâr, 1. Basım, 2019.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî. *es-Sünenü's-Sağîr*. Thk. Abdülmu'tî Emin Kal'acî. 4 Cilt. Pakistan/Karatâşî: Câmiatü'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye, 1989.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr. *el-Müsned*. 18 Cilt. Thk. Mahfûzurrahman Zeynullah v.dğr. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1988-2009.
- Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*. Erişim 29 Mart 2021. <http://sozluk.gov.tr>.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Muvazzah İlm-i Kelâm*. İstanbul: Bilmen Yayınları, ts.
- Bozkurt, Nebi. "İltimas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/154. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bozkurt, Nebi. "Mukabele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/100-101. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Sahîhu'l-Buhârî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 7. Basım, 2014.
- Burul, Esat. *Sevap ve Günah Algılarının Tutum ve Davranışlara Etkileri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Bûtî, M. Said Ramazan. *Fıkhu's-sîre*. çev. Ali Nar- Orhan Aktepe. İstanbul: İslâmî Edebiyat Yayınları, 2003.
- Can, Halil v.dğr., *Örgütsel Davranış*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Basım, 2015.
- Can Kaynak, Çiğdem. *Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Canlı, Mustafa. "Hz. Peygamber Örneğinde Din Hizmetlerinde Sözlü ve Sözsüz İletişim". *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*. ed. Mehmet Bulut. 360-390. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbacılık, 2008.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâhu tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407/1987.
- Cüceloğlu, Doğan. *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî. *Mu'cemü't-ta'rîfât*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Çağrııcı, Mustafa. "Beddua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/297-298. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çağrııcı, Mustafa. "İsâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/490-491. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çağrııcı, Mustafa. "Hamiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/481. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çağrııcı, Mustafa. "Merhamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/184-185. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Çağrııcı, Mustafa. "Şevk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/20-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çağrııcı, Mustafa. "Riya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/137-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çağrııcı, Mustafa. "Şükür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/ 259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Çelik, Ömer v.dğr. *En Güzel Öğretmen Hazreti Muhammed*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.
- Çetin, Mehmet. *Metin Eksenli Hadis Tenkidinde Öznellik ve Yorumsallık (Teori ve Uygulama)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, Birinci Basım, 2018.
- Çolak, Ali. “Hasta Ziyareti İle İlgili Hadisler Bağlamında Bir İnceleme”. *EKEV Akademi Dergisi* 15/48 (2011), 161-176.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdірrahman b. el-Fazl et-Temîmî es-Semerkandî. *Sünenü 'd-Dârimî*. thk. eş-Şeyh Muhammed Abdulazîz el-Hâlidî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1433/2012.
- Demil, Emine. “Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi* 5/2 (2019), 216-234.
- Demir, Abdulalim. “İmâmiye Şîa'sının Aşere-i Mübeşşere'ye Yaklaşımı”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2021), 9-16.
- Demir, Mahmut. *Terğîb ve Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Demir, Özden. “İlköğretim Öğrencilerinin Dikkat Toplama Sürecine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21/1 (2012), 135-153.
- Demirtaş, Suat. *Allah Resûlü'nün Gençleri Eğitim Yöntemleri*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2020.
- Dilek, Mehmet. *Hız. Peygamber'in Sünnetinde Ceza Uygulamaları*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Dilekmen, Mücahit- Ada, Şükrü. “Öğrenmede Güdülenme”. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 11 (2005), 113-123.
- Dogani, Oğuzhan. *Yönetim Bilinci-Motivasyon*. İstanbul: Karma Kitaplar Yayınevi, 2010.

- Doğan, Ayhan-Çetin, Sadık. “Osmanlı Maarifinde Muallim Motivasyonu Kaynaklarından Maarif Nişanı ve Fazilet Mükâfatı”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/37 (Nisan 2021), 1-37.
- Doğan, Deniz. “Rahman Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Amacı ve Bağlam İlişkisi”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/29 (2017), 265-283.
- Dûrî, Eymen Câsim. “el-Menhecû’t-tahfiziyy fî dav’i-s-sünneti’n-nebeviyye”. *Câmi’atü Katar- Mecelletü külliyyeti ş-şerî’ati ve ’d-dirâsâti ’l-İslâmiyye*. 31/2 (2013).
- Durmuş, İsmail. “Mesel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/293-297. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ebû Âbid, Mahmud Muhammed. *Eserü’ d-dâfi’ iyyeti alâ intâcil-ameli fî dav’ it-tasavvuri ’l-İslâmiyyi min hilâli ’l-Kur’ âni ’l-Kerîm ve ’s-sünneti ’ş-şerîfeti ve ’l-fikri ’l-idâriyyi ’l-hadîs*. Beyrut: Yermûk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1983/1403.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’aş es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2016/1437.
- Ebû Gudde, Abdulfettâh. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları*. çev. Enbiya Yıldırım. İstanbul: Takdim Yayınları, 24. Basım 2022.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü ’l- ‘akli ’s-selîm ilâ mezâye ’l-Kur’ âni ’l-Kerîm*. 9 cilt. Beyrut: Dâru ihyâi’ t-türâsi’ lârabî, ts.
- Ekinci, Kutbettin. “Kur’an’da Allah’ın Zatı Dışında Kullanılan Yeminleri Sözün Maksudı Açısından Anlamak”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57/1 (2016), 85-102.
- e-motivasyon.net, “Motivasyon nedir?” (Erişim 29 Mart 2021).
- Erdoğan, Mehmet. *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2014.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları. 1998.

Erdoğan, Suat. “Kur’an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi=Bingöl University Journal of Theology Faculty* 2/3 (2014), 125-182.

Erdoğan, Yahya. *Hız. Peygamber’in Bireysel ve Toplumsal Problemleri Çözmede Takip Ettiği Metodlar*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Eren, Erol. *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. İstanbul: 2006.

Ergeneli, Azize. *Örgütsel Davranış: Örgüt ve Birey*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2017.

Ertugay, Recep. “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Bir Eğitim İlkesi Olarak Onurlandırma/İltifat”. *Al -Farabi Journal 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. ed. Kadir Aydın. 102-115. Bursa, al-Farabi Yayınevi, 2020.

Erul, Bünyamin. “Hz. Peygamber ve Beden Dili”. *Kutlu Doğum 2003: İslâm’ın Güncel Sunumu*. ed. Mehmet Bulut. 217-235. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2006.

Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü’l-ayn*. thk. el-Mahzûmî, Mehdî-es-Sâmerrâî, İbrahim. 8 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-hilâl, ts.

Fransızca Sözlük. Erişim 10 Nisan 2024.

<https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=motive>

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ (Muhtasar İhyâu Ulûmi’d-Dîn Tercümesi)* çev. Mustafa Çağrırcı. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2020.

Gazzâlî, Muhammed. *Fıkhu’s-sîre*. çev. Rasûl Tosun. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 8. Baskı, 2016.

Geçioğlu, Ahmet Rifat. “Hac İbadetine Psikolojik Bir Yaklaşım”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2016), 219-243.

- Gedük, Salih. *Kur'ân'da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Görmez, Hatice. *Kur'an-ı Kerim'in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğîb ve Terhîb*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Görmez, Mehmet. "Terğîb ve Terhîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/508-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. 40/508.
- Gözütok, Şakir. *Hazreti Peygamber'in (S.A.V.) Hadislerinde Eğitim Metodları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2016.
- Gündüz, Bülent (e.d.). *Eğitim Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2017.
- Güner, Osman. "-Sünnetin ve Sosyal Psikolojinin Verileri Işığında- İslâmî İletişimde Metodik Esaslar". *Diyanet İlmi Dergi* 38/4 (2002). 101-128.
- Güney, Salih. *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. Ankara: Ocak Yayınları, 1998.
- Gürkan, Salime Leyla. "Ruhbân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/204-205. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr Âsım en-Nemerî el-Kurtubî. *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvi. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ceyl, 1. Basım, 1412/1992.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahîm. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî. *el-Mevzû'ât*. 3 Cilt. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: el-Mektebetü's-selefiyye, 1966-1968/1386-1388.

- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretü'l-lüğa*. thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'lmelâyîn, 1. Basım, 1398 /1978.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdilkerîm. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415/1994.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî. *Mu'cemü mekâyîsü'l-lüğa*. thk. Absüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Dâru'l-fikr: Beyrut, 1399/1979.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Ali Muahammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415/1994.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer Askalânî. *Fethu'l-bârî bişerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 6 Cilt. Thk. Taha Abdurraûf Sa'd. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1990.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâmüddîn İsmail b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 21 Cilt. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. San'a: Dâru Hicr, 2003.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012/1433.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî er-Rüveyfî'î el-İfrîkî. *Lisânü'l-Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. S'ad b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1410/1990.

Gök, Murat. “Müminlerin Annelerinin Risâlet Görevinde Hz. Peygamber’e Destekleri Üzerine: Hz. Hatice ve Hz. Âişe Örneği”, *Akademik Siyer Dergisi*, 9 (Ocak 2024), 57-77.

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 15 Ağustos 2021. <https://sozluk.gov.tr>

Gündüz, Bülent v.dğr. *Eğitim Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2017.

Güneş. Hasan. *Eğitim Bilimleri Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 1. Basım, 2015.

Han, Abdurrahman. “Etkili Bir Vaazda Kıssa Dilinden Yararlanma ve Hadis Kıssalarının Vaaz Örgüsündeki Yeri”. *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu 1*. ed. İsmail Derin. 366-372. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâb el-Büstî. *Meâlimü’s-Sünen*. 4 Cilt. Halep: Matbaatü’l-İlmiyye, 1391/1936.

Hererî, Muhammed el-Emîn b. Abdullah b. Yûsuf b. Hasan el-Ürmî el-Alevî el-Esyûbî. *Mürşidü zevî’l-hicâ ve’l-hâce ilâ Sünen-i İbn Mâce*. thk. Hâşim Muhammed Ali Hüseyin Mehdî. 26 Cilt. Cidde: Dâru’l-Minhâc, 1. Basım, 1439/2018.

Hökelekli, Hayati. “İntihar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/351-353. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Hökelekli, Hayati. “İnzâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/358-359. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Hökelekli, Hayati. “Hz. Peygamber’in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı”. *H. Muhammed ve Gençlik (Kutlu Doğum Haftası:1992)*. 47-56. Ankara: DİB Yayınları, 1995.

Hüseyin, Ömer Ali. “et-Tahfîzü esâlibühû a’râduhû envâ’uhû fi’s-Sîreti’n-Nebeviyye”. *Midâdü’l-Âdâb Dergisi*. 2/528-577.

İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh. *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*. 10 Cilt. Mısır: Daru’s-sa’âde, 1974.

Kâdî İyâz, Ebû’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *İkmâlü’l-Mu’lim bi-fevâ’idi Müslim*. thk. Yahyâ İsmâîl. 9 Cilt. Mısır: Dâru’l-Vefâ, 1. Basım, 1419/1988.

- Kallek, Cengiz. “Müellefe-i Kulûb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kandemir, M. Yaşar v.dğr. *Riyâzü’s-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2019.
- Kandemir, M. Yaşar. “Nuaymân b. Amr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/220-221. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Karaca, Faruk. “Psikolojik Perspektiften Hac”, *Bütün Yönleriyle Hac Tartışmalı İlmî Toplantı*. ed. Mehmet Sülün. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015. 225-247.
- Karacelil, Süleyman, “Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/4 (2013), 182-207.
- Karadâvî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida Yayıncılık, 4. Basım, 2013.
- Karagöz İsmail v.dğr.. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2015.
- Karaman Hayrettin v.dğr. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Karasu, Tecelli. “Dikkat Çekme Bağlamında Kur’an Sûrelerinin Başlangıç İfadeleri”. *İslâmî Araştırmalar*. 33/2 (2022), 388-400.
- Karataş, Mustafa. *Peygamberimiz’in (sav) Beden Dili*. İstanbul: Timaş Yayınları, 10. Basım, 2012.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’ân’da Kıssa Terapisi, Hz. Peygamber’in Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması”. *CÜİFD* 8/2 (2004), 69-80.
- Kastallânî, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü’s-sârî li şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. 10 Cilt. Mısır: el-Matbaatü’l-kübrâ’l-emiriyye, 7. Basım, 1323/1905.
- Katnânî, Muhammed Hüseyin. *Mehârâtü ve Fennü’t-Tahfîz*. Ammân: Dâru Cerîr, 1. Basım, 1435/2014.

- Kavaklıoğlu, Mahmut. “Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber”. *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2004), 49-80.
- Kayacı, Habibe. *Kur’ân’da Cennet Cehennem Tasvirleri Bağlamında Ödül ve Ceza Eğitimi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. *Peygamberimiz’in Hitâbeti*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 6. Basım, 2020.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. “Hz. Peygamber’de Sevgi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1993), 53-66.
- Kelam.org. “Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri Prof. Dr. Hayati Hökelekli”. Erişim 29 Kasım 2021. <https://www.kelam.org/web/upload/files/conferences/hhokelekli.pdf>
- Kelpetin Arpaguş, Hatice. “Tebşîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/226-227. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Keser, Aşkın. *Çalışma Yaşamında Motivasyon*. İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2019.
- Keskin, Yusuf Ziya. *Recm Cezası-Ayet ve Hadis Tahlilleri-*. Ankara: Beyan Yayınları, 2001.
- Kılıç, Mustafa. “Hazreti Peygamber’in Ci’râne Günleri”. *Usûl: İslâm Araştırmaları* 1/17 (Haziran 2012), 81-106.
- Kılıç, Ünal. “Bir Eş Olarak Hz. Hatice”. *Hazreti Hatice Sempozyumu Bildirileri*. ed. Ali Aksu. 39-71. Sivas: Duman Ofset, 2015.
- Kırç, Zafer. *Motivasyon Unsuru Olarak Kariyer Geliştirme ve Bir Uygulama*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Kişisel Gelişim, “İç Motivasyon Nedir? Dış Motivasyon Nedir? Fark Nedir? İç Ve Dış Motivasyon Örnekleri”. Erişim 17 Nisan 2022. <https://www.kisiselgelisim.com/ic-motivasyon-nedir-dis-motivasyon-nedir-fark-nedir-ic-ve-dis-motivason-orneklere/>

- Koç, Mustafa. “Hac Psikolojisi-1: İngiltereli Türk Diaspora Hacıları Üzerine Nitel Bir Durum Çalışması”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16/27 (2013), 49-74.
- Koçel, Tamer. *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2005.
- Korukcu, Adem. “Peygamberimiz’in Eğitim Uygulamalarında Görselleştirme”, *İslâmî İlimler Dergisi* 1/1 (2006), 189-202.
- Kubbealtı Lügati*. Erişim 15 Ağustos 2021. <http://www.lugatim.com>
- Kutlay, H. İbrahim. “Din Öğretiminde Hz. Peygamber’in Örnekliği”. *Etkili Din Öğretimi*. ed. Şaban Karaköse. İstanbul: TİDEF Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Küçükahmet, Leyla. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 25. Basım, 2011.
- Macit, Yusuf. “Beden Dili: Hz. Peygamber Örneği”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (Nisan 2012), 29-44.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta’*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Masaroğulları, Güncel-Koçakgöl, Muhammet. *Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 1. Basım. 2021.
- Mertoğlu, M. Suat. “Üslûbü’l-Kur’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/382. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 2012,
- Miyasoğlu, Eren. *Türkçe Okul Sözlüğü*. İstanbul: Konak Yayınları, 2010.
- Muallim, Âsyâ- Kısırî, Hayrüddîn. *Te’sirü’t-tahfizi’s-selbiyyi alâ edâi’l- mevridi’l-beşeriyyi fî müesseseti’l-iktisadiyye-Teâvüniyyeti’l-hubûbi ve’l-bukûli’l-câffeti Tabessa-Cezayir*: Tabessa Arap Üniversitesi, İktisadi Ticari ve İdari Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Mustafa, İbrahim v.dğr. *el-Mu’cemu’l-vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Mübârekfûrî, Ebû’l-Alâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdîrahîm. *Tuhfetü’l-ahvezi bi şerhi Sahîhi’t-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Ali Beydûn. 2 Cilt. Beyrût: Dârul'l-kütübi'l-İlmiyye, 7. Basım, 1439/2018.
- Mütercim Âsım Efendi. *el-Okynûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. ed. Mustafa Koç. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Necati, Muhammed Osman. *Hadis ve Psikoloji*. çev. Mustafa Işık. Ankara: Fecr Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Necati, Muhammed Osman. *Kur'an ve Psikoloji*. çev. Hayati Aydın. Ankara: Fecr Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî. *Sünenü'n-Nesâî*. thk. Ahmed Şemdeddîn. Beyrut, Dârul'l-Kütübi'l-İlmiyye, 5. Basım, 1439/2018.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref. *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1392/1972.
- Okumuşlar, Muhittin. "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye". *SÜİFD* 21 (2006), 237-252.
- Ormrod, Jeanne Ellis. *Öğrenme Psikolojisi*. çev. Mustafa Baloğlu. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 6. Basım, 2018.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mu'cemü'l-lügati'l-arabiyyeti'l-mu'âsıra*. 4 Cilt. Lübnan: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1429/2008.
- Önder, Halil İbrahim. "Kur'an'ı Kerim ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza". *İlahiyat Akademi* 15 (2022), 121-146.
- Özafşar, Mehmet Emin v.dğr. *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: DİB Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Özarslan, Selim. "Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkıları". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5 (2000), 295-307.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. İstanbul: Esra Yayınları, 3. Basım, 1994.

- Özdaş, Bünyamin. *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Özvarlı, M. Sait. “Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/40-42. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Psikoloji Sözlüğü*. Erişim 29 Mart 2021. <http://www.psikolojisozlugu.com>
- Râgıb el İsfahânî. Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 6. Basım, 2021.
- Sa'dî, Abdurrahmân b. Nâsır. *Teysîrü'l-latîfi'l-mennân fî hulâsati tefsîri'l-Kur'an*. thk. Abdurrahman b. Muallâ. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.
- Sakallı, Talat. “Hz. Peygamber ve Dinî Hoşgörü”. *Diyanet İlmi Dergi* *Peygamberimiz Hz Muhammed (sav) Özel Sayısı*. 395-414. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Siyer-i Nebî*. çev. Mustafa Kasadar-Sadullah Ergin-Şerafettin Şenaslan. 2 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Peygamberlere İman*. çev. Mustafa Alp. İstanbul: Ravza Yayınları, 2006.
- San'anî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'anî. thk. Habîburrahmân el-Azamî. *el-Musannef*. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1402/1982.
- Savaş, Nuh. “Kur'an'da es-Salâtü'l-vüstâ”. *Usûl: İslâm Araştırmaları* 15 (Haziran 2015), 31-52.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Amed b. Ebû Sehl. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Mısır: Matba'atü's-se'âde, ts.
- Serinkan, Celalettin. (ed.). *Liderlik ve Motivasyon*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.
- Sıddîk, Muhammed. *Esâlibü't-tahfizi't-terbeviyye fî's-sünneti'n-nebeviyye*. Şam: Dâru'l-Muktebes, 1. Basım, 2018.
- Silah, Mehmet. *Sosyal Psikoloji: Davranış Bilimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005.

- Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce*. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, ts.
- Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî*. 8 Cilt. Halep: Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Sobali, Amiruddin Mohd. "et-Tahfizü fi's-sünneti'n-nebeviyye rağbeten ve rehbeten envâ'uhû ve delâilü rahmetihî li'l-ümme". *Journal of Hadith Studies* 1/1 (Aralık 2016), 43-51.
- Slavin, Robert E. *Eğitim Psikolojisi Kuram ve Uygulama*. çev. Galip Yüksel Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 10. Basımdan Çeviri, 2015.
- Soleimani, Morteza. *Kur'an'da İnsanın Eğitimi: Tebşir ve İnzar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Sürücü, Abdullah-Ünal, Ali. "Öğrenci Motivasyonunu Artıran ve Azaltan Öğretmen Davranışlarının İncelenmesi", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 8/14 (2018), 253-295.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Hâşiyetü's-Süyûtî alâ Süneni'n-Nesâî*. 8 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1406/1986.
- Şahin, Sami. *Hadislerde Aşere-i Mübeşşere Dünyada İken Cennetle Müjdelenenler*. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2. Basım, 2011.
- Şam, Güner. *Motivasyon Faktörlerinin İşçi Psikolojisi Üzerine Yansımaları: Tekstil İşçileri Üzerine Bir Uygulama*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Şeker, Necmeddin. "Sözlü İletişimde Nebevî Metot Hz. Muhammed'in (as) Konuşma Üslubu ve Adabı". *Toplum Bilimleri Dergisi* 5/10 (Temmuz-Aralık 2011), 111-128.
- Şeker, Şadi Eren. "Motivasyon Teorisi". *Yönetim Bilişim Sistemleri Ansiklopedisi*. Erişim 30 Mart 2021, https://ybsansiklopedi.com/wp-content/uploads/2015/03/motivas_yon_teorisi_yeniformat.pdf

- Şengül, İdris. “Kıssa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/498-500. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şentürk, Habil. *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2020.
- Şettî, Muhammed Yusuf-Süleyman, Yunus Ali Abdülmecîd. “Esâlîbü’t-tahfîz ve’t-teşcî’ fî dav’i-s-sünneti’n-nebeviyyeti’s-şerîfe”. *Havliyyetü Külliyyeti’d-Da’veti’l-İslâmiyye bi’l-Kâhire*. 4/27 (2014), 521-576.
- Taberânî, Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî. 10 Cilt. *el-Mu’cemü’l-evsât*. thk. Tarık b. İvedullah-Abdulmuhsin b. İbrahim. Kâhire: Dâru’l-Haremeyn, 1994.
- Tanrıverdi, Selin. *Katılımcı Okul Kültürünün Yabancı Dil Öğretmenlerinin İş Motivasyonu İlişkisine Yönelik Bir Çalışma*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Tarhan, Nevzat. *Değerler Psikolojisi ve İnsan: Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları, 14. Basım, 2019.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü’t-Tirmizî*. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 2016/1437.
- Topaloğlu, Ahmet. *Türkçe Sözlük-Güzel Türkçe’nin Sözlüğü*. Kapı Yayınları: İstanbul, 2014.
- Topaloğlu, Bekir. “Âhiret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/543-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Topaloğlu Bekir v.dğr., *İslâm’da İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 27. Basım, 2019.
- Toparlı, Recep v.dğr. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Tunç, Aygül v.dğr.. *Eğitim Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi, 4. Basım, 2017.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2018.

- Unutmaz, Recep. *Temel Hadis Kaynaklarında “Bizden Değildir.” Formatıyla Gelen Hadisler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Uyar, Ahmet. “Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler Üzerindeki Olumsuz Etkileri”. *EÜİFD* 1/20 (2015), 25-56.
- Uysal, Muhittin. “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2002), 33-58.
- Üzüm, İlyas. “Gazap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Üzüm, İlyas. “Hüküm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/464-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitabü'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-A'lâmî, 3. Basım, 1984.
- Yağcı, Hızır. *Hızır. Hz. Peygamber'in Söz ve Davranışlarında İnsan Kazanma Sanatı*. İstanbul: Ark Kitapları, 7. Basım, 2017.
- Yaşaroğlu, M.Kâmil. “Lanet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/101-102. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Eş'ariyye”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/447-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Fâsık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/202-205. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/558-560. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Matûridiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/165-175. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yazıcı, Numan. *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temîlî Anlatım)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Yeniçel, Necati-Kayapınar Hüseyin. *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*. 16 Cilt. İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1987.

- Yıldırım, Enbiya. *İslâm Benden Ne İster?*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Yılmaz, Macit. “Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur’an Kıssaları ve Kullanılışı”. *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 137-154.
- Yılmaz, Macid. “Yaşlılıkta Manevî Destek ve Din Eğitiminin Önemi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 39 (2013), 242-264.
- Yılmaz, M. Faik. “Aksâmu’l-Kur’ân Bağlamında “Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?” Sorularını Yeniden Düşünmek”. *İslâmî İlimler Dergisi* 5/1 (2010), 133-150.
- Zebîdî. Ebü’l-Feyz Muhammed Murtazâ. *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*. 4 Cilt. Kuveyt: Dâru’l-hidâye ve Dâru İhyâi’t-türâs, 1385-1422.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*. 18 Cilt. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 1467/ 2006.
- ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. 2 cilt. Mısır: Matbaatu İsâ el-Bâcî el-Halebî, 2. Basım, ts.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Oğuzhan KARAGÖZ

Uyruğu : T.C.

